بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

BÜYÜK KUR'AN TEFSİRİ
(Hulâsatü't - Tefasir)

BU TEFSİRİN HAZIRLANMASINDA FAYDALANILAN KAYNAKLAR

1- AHKAM'UL-KUR'AN — Muhammed İdris eş-Şafiî
2- AHKÂM'UL-KUR'AN — İmam Ebû Bekr Ahmed er-Razî el-Cessas
3- ALÛSÎ TEFSİRÎ (Ruhul Meanî), — Alusî
4- BUHARÎ'nin ŞERHİ AYNI
5- CELALEYN TEFSİRÎ
6- EL-BURHAN FÎ ULÛMÎ'L-KUR'AN — Bedrüddin ez-Zerkeşî
7- EL-CEVAHİR TEFSİRÎ — Allame Tantavî Cevheri
8- ED-DURRÛL-MENSÛR Fİ'T-TEFSİRİ Bİ'L-ME'SUR, — İmam Celalüddin Abdurrahman es-Suyûtî
9- EL-ESAS Fİ'T-TEFSİR — Said Havva
10- EBUSSUUD TEFSİRÎ (İrşadül-Akli's-Selim ilâ Mezaya'l-Kur'ani'l-Azîm)
11- FETHU'L-BEYAN — Sıddık Hasan Han el-Buharî el-Kanucî
12- FETHU'l-KADİR — Muhammed Bin Ali eş-Şevkânî
13- FİZILALİ'L-KUR'AN — Prof. Seyyid Kutub
14- HAK DİNİ KUR'AN DİLİ — Elmalılı Hamdi Yazır
15- HÛLASATÛ'L-BEYAN — Konyalı Mehmed Vehbi Efendi
16- EL-İTKAN FÎ ULÛMİ'L-KUR'AN — İmam Suyûtî
17- İŞARETÜ'L-İCAZ — Bediüzzaman Said Nûrsî
18- KURTUBİ TEFSİRİ — Ebu Abdullah Muhammed b.Ahmet el Kurtubî
19- MEHASİNÜ'T-TE-VİL — Allame Cemaleddin el-Kasımî
20- MENAHİLÜ'L-İRFAN — M. Abdülazim ez-Zerkan
21- MÜSLİM ŞERHİ — İmam Nevevî
22- SA'LİBİ TEFSİRİ (Cevahirû'l-Hisan Fî Tefsir-i Kur'an)
23- TEFSİR-İ BEGAVÎ — Hüseyin b. Mes'ud el-Begavî
24- TEFSİR-İ BEYZAVÎ (Envaru't-Tenzil), — Nâsıruddin Abdullah b. Ömer el-Beyzavî
25- TEFSİR-İ KEŞŞAF — Zemahşerî
26- TEFSİR-İ EBÛ HAYYAN (el-Bahru'l Muhit), — Ebû Hayyan
27- TEFSİR-İ İBN KESİR — Hafız İmamüddin Ebu'lFida İsmail b. Kesir
28- RUHU'L-BEYAN TEFSİRİ — İsmail Hakkı el-Bursevi
29- TANRI BUYRUĞU — Ömer Rıza Doğrul
30- ET-TEFSİRU'L-KAYYIM — İbn Kayyım el-Cevzî
31- TEFSİRU'L-MENAR, — es-Seyyid Muhammed Reşid Rıza
32- TEFSİRU'L-MERAĞI,
33- TEFSİR-İ RAZİ (Mefatihu'l-Gayb) — Fahreddin er-Razî
34- TEFSİR'İ ES-SİRAC EL-MÜNİR, — Hatibi Şerbinî
35- TEFSİR'İ TABERİ — Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî
36- TEFSİR'İ AYATÜ'L-AHKAM — Muhammed Ali es-Sabunî
37- İBN ABBAS'dan rivayet edilen TENVİRU'L-MİKYAS
38- ZADU'L-MESİR Fİ İLMİ'T-TEFSİR — İbnu'l-Cevzî
39- Ebû Kasım Hüseyin b. muhammed er-ragıp el-İsfehanî'nin Tefsiri
40- Fetevâ Ibn-is-Salah Fit-Tefsir — Ebu Amr Osman b. Abdurrahman eş Şehrazari

Bu kaynaklardan başka sahih hadis kitaplarının tefsir bölümlerinden de büyük ölçüde istifade edilmiştir.

BÜYÜK KUR'AN TEFSİRİ
(Hulâsatü't - Tefasir)

Cilt: 1

ALİ ARSLAN

(Tekirdağ Eski Müftüsü
İstanbul Eski Merkez Vaizi)

OKUSAN

YAYINCILIK SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Binbirdirek, Suterazisi Sok. No:2/2 Kat.3
34400 Sultanahmet - İSTANBUL
Tel: 518 17 98 - 518 40 29

BÜYÜK KUR'AN TEFSİRİ

(Hulâsatü't - Tefasir)

© Copyright OKUSAN YAYINCILIK SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.

Okusan Yayıncılık San. ve Tic. Ltd. Şti. Adına
Sahibi:
Mehmet ARSLAN

Tashih:
Ahmet BÜYÜKKAYMAZ

Yazı İşleri:
Hikmet KURTULUŞ

Dizgi:
Bayrak Yayımcılık - Matbaacılık Koll. Şti.

Montaj ve Baskı:
Gündoğdu Matbaacılık ve Ambalaj Sanayii

Film:
Mustafa DİNSEVER

OKUSAN YAYINCILIK UMUMİ NEŞRİYAT NO: 2

Temel Eserler Serisi: 2/ 1

OKUSAN

YAYINCILIK SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Binbirdirek, Suterazisi Sok. No:2/2 Kat.3
34400 Sultanahmet - İSTANBUL
Tel: 518 17 98 - 518 40 29

© Tefsirde Kullanılan Kur'an-ı Kerim metninin Copyright Tenvir Neşriyata aittir. Kullanımda bize gösterdikleri anlayışa teşekkür ederiz.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

MUKADDİME

Kur'an-ı Kerim'in yüce meâllerini, selefin tefsirlerinden aktarmaya başlamadan önce Kur'an hakkında birkaç söz söylemek istiyorum. **«Kur'an»** kelimesi, Lûgat yönünden mastardır. **«Kıraet»** kelimesinin manasını taşıyor. Cenabı Hak, bir âyetinde **«Şüphesiz ki, Kur'an'ı derlemek ve okutmak bizim vazifemizdir.»** [el-Kıyame: 16]. Başka bir âyette **«Biz** (vahy ile) **onu okuduğumuz zaman, O'nun Kur'anına, yani okunuşuna tâbi ol!»** [el-Kıyame: 19] diyor. «Kur'an» kelimesi, bilahere, bu mastar manasında nakledilmiş, Ümmeti Muhammed'in üzerine inen ve mu'ciz olan kelama özel isim yapılmıştır. Mastarın mef'ul manasında olunması babındandır. «Kur'an» kelimesi «rüçhan», «Osman» ve «furkan» veznindedir. Mushafa **«Kur'an»** denildiği gibi **«furkan»** da denilmektedir. Çünkü Kur'an «Hak» ile «Batıl»ı ayırd edici olduğundan veya inişte, âyetler ve sûrelerinin bazısı diğerlerinden ayrı olduğundan «furkan» kelimesi de Kur'an'a ıtlak olunabilir. Kur'an kelimesinin mushafa ıtlak olunması da şu âyette görülmektedir: **«Alemleri korkutsun diye kulunun üzerine Furkan'ı — yani Kur'an'ı — indiren, ortaktan münezzeh ve uzaktır.»** [el-Furkan: 1]. Bunlardan sonra bilinsin ki Mushafı şerifin en meşhur isimleri **«El-Kur'an»** ve **«El-Furkan»**dır. Hatta tefsir alimlerinin bazıları, Cenabı Hakkın bütün sıfatları «El Celâl» ve «El Cemal» sıfatlarına dönüştüğü gibi «Kur'ana verilen bütün isimler de bu iki isme dönüşür» demişlerdir.

Kur'an'ın «ıstılahî» manası «Allah'ın kelâmı» demektir. Allah'ın kelâmı, beşer kelâmının gayrisidir. Nasıl ki, «lafzî» ve «nefsî» olmak üzere insan kelâmının iki manası varsa, Cenabı Hak'kın kelâmının da

«lafzî» ve «nefsî» olmak üzere iki kısmı vardır. Kur'an bazan «nefsî», bazan da «lafzî» kelâma ıtlak olunur.

Kelâmcı alimlere göre; Kur'an sadece «nefsî» kelâma ıtlak olunur. Çünkü kelâmcılar Allah'ın «nefsî» sıfatlarından bahsederler. Başka bir yönden de Kur'anın Allah'ın kelâmı olup «mahlûk» olmadığını savunurlar. Kur'an'ı «lafzî» kelâm üzerine ıtlak edenler ise, usûlcüler, fakihler ve gramercilerdir. Kelâmcılardan bazıları da bunlara katılmışlardır. Usul alimleriyle fakihler sadece Kur'an'ın «kelâm-ı lafzi»ye ıtlak olunmasıyla ilgilenmişlerdir. Çünkü onlar hükümler üzerine âyetlerden deliller getirmek hedefini güdüyorlar. Bu da ancak lâfızlarla olur, mana ile değil... Gramer alimleri de Kur'an'ın icazını tesbite çalışırlar. Bunların da hedeflerinin sadece lafızlar olduğu ortadadır. Kelâmcıların Allah'ın indirilmiş kitablarına iman etmenin vacib olduğunu tesbite çalışmaları olduğu gibi, Kur'an'ın mucizliğini ve Resûl-i Ekrem'in peygamberliğini isbatla ilgili çalışmaları da vardır. Görülüyor ki, bütün bu çalışmaların teksif olundukları nokta, Kur'an'ın lafızlarıdır. Onun için kelâmcıların da Kur'anın lafzî kelâm olduğunda usul, fakih ve gramercilere katıldıkları görülmektedir.

KELÂMCILARIN KATINDA KUR'AN

Kelâmcılar «Kur'an Allah'ın nefsî kelâmının adıdır» dediklerinde iki durumu kasdederler:

1 — Kur'an özel isimdir, Allah'ın kelâmı olduğu için.

2 — Kur'an Allah'ın kelâmıdır. Allah'ın kelâmı kadimdir, hadis değildir.

Böylece onu, sonradan peydah olunmuş nesnelerden uzak tutmak vâcibtir. Nasıl ki beşer kelâmı mastarla hasıl olup meydana gelen manaya ıtlak olunursa, Cenab-ı Hakk'ın kelâmı da beşerin masdarî manaya benzer bir mana ve masdarla oluşup meydana gelen manaya benzer ikinci bir manaya delâlet eder. Benzer dedik; çünkü Cenab-ı Hakk'ın kelâm-ı ilâhisi yaratılmış ve yaratılmışın benzerlerinden uzaktır. Bunun üzerine kelâmcılar birinci mana ile Kur'an'ı şöyle tarif etmişlerdir:

«Fatiha'nın başından En-Nas sûresinin sonuna kadar hikmetli kelimelerle ilgili kadim bir sıfattır. Bu kelimeler ezelidir. Lafzî, ruhî ve zihnî harflerden mücerreddirler. Arka arkaya gelmeksizin tertib edilmişlerdir. Tıpkı aynada arka arkaya gelmeksizin tertib olunan şekil ve resimler gibi.»

Hikmetli kelimeler demelerindeki gaye; beşerin kelimeleri gibi, harf ve sesler suretiyle suretlenmiş lâfızlar değildir demektir. «Ezelî» dediklerindeki gayeleri kadim oluşunu isbat etmek içindir. «Lafzî, zihnî ve ruhî harflerden soyunuktur» demelerinden gayeleri, mahlûk oluşunu bertaraf etmektir. «Arka arkaya gelmez» dediler. Çünkü arka arkaya gelme «zaman» iledir. Zaman ise hadistir, sonradan peydah olmuştur. «Tertib vardır» dediler. Çünkü Kur'an hakikatte tertiblidir. Tertib ve intizamdaki kemaliyle diğer kelâmlardan ayrıdır. Kelâmcıların bu birinci tarifini bildikten sonra ikinci tarifleri de şudur:

«Kur'an; o hikmetli, ezeli, arka arkaya gelmeksizin tertibli, lafzî, zihnî ve ruhî harflerden mücerred kelimelerdir.»

Kur'anın üçüncü bir tarifi daha vardır ki, burada usül alimleri, fakihler, gramer alimleri ve kelâmcılar birleşiyorlar. O da şöyledir: **«Fatihanın evvelinden En Nas sûresinin sonuna kadar Hz. Muhammed'in üzerine nazil olunmuş lâfızlar demektir. Bu lâfızlar o ezeli ve hikmetli kelimelerin görünür şekilleridir.»** Dördüncü bir ıtlakla Kur'an «Mushaf'ın iki kapağı arasında yazılmış ve nakşedilmiş kelimeler ve harflere ıtlak olunur. Çünkü o nakışlar Allah'ın «kadim» sıfatına ve «gaybî» kelimelerine ve nazil olan lâfza delâlet ederler.» İşte bu tarif şer'i ve genel bir tariftir.

USUL, FIKIH VE GRAMER ALİMLERİNİN KATINDA KUR'AN

Bu alimler Kur'anı şöyle tarif etmişlerdir: İnsanları acz içinde bırakan, Hazreti Muhammed'e indirilen, mushaflarda yazılan, tevatür yoluyla bize nakledilen ve okunmasıyla kulluk yapmaya mükellef tutulduğumuz kelâmdır.»

Görüldüğü gibi bu tarif Kur'anın icazını, Hz. Muhammed'in üzerine indirilmesini, tevatür yoluyla nakledilmesini, okunmasıyla iba-

det yapılmasının gerekli olduğunu söyliyen bir tariftir. Kur'an'ın daha birçok özellikleri vardır. Mushafın tamamına Kur'an denildiği gibi âyetlerin bir tekine de Kur'an denilmektedir. Resûl-i Ekreme inen bütün lâfızları okuyan, **«Kur'an'ı okudu»** denildiği gibi, bir tek âyeti okuyana da **«Kur'anı okudu»** denilir. Kur'an hidâyet ve icaz kitabıdır. Yani Kur'anı Kerim hidâyeti getiren ve muarızları aciz bırakan bir kitab-ı ilâhidir ve bu iki nokta için nâzil olmuştur ve bu hususta konuşmaktadır. Binaenaleyh ister «Kur'an»lık yönünden Kur'an'la ilgisi olsun, ister hidâyet ve muciz olması hasebiyle Kur'an'la ilgili olsun bu yönlerle ilgisi olan her ilim Kur'an ilmi sayılır. Ve bu ilimler zikredildiği zaman, en belirgin dinî ve gramer ilimleri insanın hatırına gelir. Kevnî ilimler, yani hendese, fizik, kimya, matematik ve benzeri ilimler, sanatlar, kültürle ilgili hareketler, icad olunmuş ve icad olunacak fenler, hey'et, iktisad, sosyal, tabiat, biyoloji ilimleri ise, Kur'an'ın ilimlerinden sayılması mecazidir. Çünkü Kur'an hendesenin herhangi bir görüşünü ispat etmek için gelmemiştir. Fizik kanunlarından birisinin tesbiti için gelmiş değildir. Hendese ilmi de Kur'an'a hizmet etsin, âyetleri açıklasın, sırlarını beyan etsin diye tedvin edilmemiştir. Hernekadar Kur'an'ı Kerim müslümanları kâinat ilimlerini öğrenmeye, o ilimlerde mahir olmaya ve ihtiyaç zamanında onları beşeriyetin lehinde kullanmaya davet etmiş ise de, esasında bu ilimlerin açıklayıcısı olan bir kitab-ı ilâhi değildir. Kur'an'ın tek hedefi; beşeriyeti hidâyet etmek, Allah'ın birliğine inandırmak, peygamberler silsilesine, kadere, haşre inandırmak ve dünyalarını güzelce, insanca, insanın tabiatına aykırı olmayacak şekilde idare etmeye onları davet etmektir.

Hulasa: Kur'an-ı Kerim'in öğrenilmesi için insanı teşvik ettiği ilimler ile bilfiil delâlet ettiği, meselelerini gösterdiği, ve hükümlerini irşad ettiği ilim arasında fark vardır. Birincisi Kur'an'ın teşvik ettiği ilimlerdir. İkincisi Kur'an'ın bizzat ilmidir. Birincisi, meseleleriyle, hükümleriyle, Kur'an'a hizmet eder. İkincisi, Kur'an'ın münderecatı yani içeriği olan ilimdir. Birincisi Kur'an ilimlerinden sayılmaz, ikincisi Kur'an ilimlerinden sayılır. Bu nokta bilinmelidir. Evet, Kur'an, kâinatın güzelliklerine bakıp da ondan her hususta yararlanmaya insanı teşvik ediyor. **«Onlara de ki: Göklerde ve yerde neler vardır? Bakı-**

nız» [Yunus: 101] meâlindeki âyet «**Yer ve gökte ne var ise hepsini size musahhar kılmıştır, şüphesiz ki bu hususta düşünen bir kavim için nice âyetler vardır**» [Lukman: 20] meâlindeki âyetler, müslümanları bunlara teşvik ediyor. Bu âyetlerin muhatabı olan müslümanlara kâinatın genel yararlarından kaçmak ta bu tabii ilimlerden uzaklaşmak da ve Cenabı Hakkın kâinata bırakmış olduğu bu büyük güzelliklerin meyvelerinden faydalanmamak da uygun düşmez. Bunun için bizim âlimlerimiz «**kâinatın ilimlerini öğrenmek, bu sanatlarda hâzik ve mahir olmak farz-ı kifâyelerdendir. Ferdin ve toplumun ihtiyacını giderecek kadar bu sahada alimlerin yetiştirilmesi toplumun vazifelerindendir**» demişler. Çünkü dünya hayatı bunsuz yürümez. Dünyada kalmak buna ihtiyacı gerektirmektedir. Fakat Kur'an-ı Kerim'in esas cephesi olan hidayet ve icazını ispat etmeyi bırakıp bir laboratuar kitabı imiş gibi Kur'an'ı tamamen bu şeylere tahsis etmek de ve sadece bunlardan bahsediyormuş gibi sadece bunlara insanları teşvik ediyormuş gibi âhireti tamamen ihmal etmek de Kur'an'ın şânına yakışmaz. Evet, Cenabı Hak «**gücünüz yettiği kadar kuvveti düşmanlara karşı hazırlayınız**» [El-Enfal: 60] buyurmuştur. Resûl-i Ekrem de Müslim-i Şerif'te yer alan ve Ebu-Hureyre (R.A.) yoluyla gelen bir hadiste «**Kuvvetli ve güçlü mü'min zaif ve cılız müminden daha hayırlıdır fakat her ikisinde de hayır vardır. Sana yararlı olanı öğrenmeye çalış! Allahtan yardım taleb et! Aciz olma! Eğer sana birşey isabet ederse deme ki 'eğer şunu bunu yapsaydım bu olmazdı' Fakat de ki: Allah takdir etti. Allah neyi dilerse o olacaktır. Çünkü «eğer» kelimesi şeytanın amelini insanın önüne açar**» buyurmuştur.

KUR'AN-I KERİM'İN İLMÎ BİR İCÂZI

Kur'an-ı Kerim hidâyet ve icazı halka arzetmek yolunda yürürken insanları akıllarına danışmaya, gözlerini açıp kâinata bakmaya, kâinattaki gök, yer, kara, deniz, hayvan, bitki, güzellikler, tabii kanunlar ve adetlere dikkat etmeye dâvet ediyor. Kur'an, bu hususta tam manasıyla muvaffak olmuştur. En belirgin bir şekilde muciz olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü Kur'an'ın o evrensel durumlardan bahsetmesi, onların gizliliklerine vâkıf olan bir kimsenin bahsetmesi, onların

inceliklerini bilenin onları açması demektir. Halbuki Kur'an mekteb ve medrese görmemiş, yazı yazmayı öğrenmemiş, câhil ve okumamış bir muhitde nazil olup dünyaya gelmiştir. Kur'an'ın bahsettiği ilimlerin isimlerini dahi o, çevrede işitmemiş bir insanın üzerine inmiştir. Hatta o insanın devrinde bu ilimler dünyanın çok yerlerinde dahi işitilmemiş ve bu ilimlerin bir kısmı o zamanda keşif dahi edilmemiştir. Acaba mekteb ve medreselere girmeyen, ilmin mutad yollarından geçmeyen Hz. Muhammed gibi bir insan kâinatın bütün ilimlerini derliyen, onlara insanları teşvik eden Kur'an'ı kendiliğinden nasıl meydana getirebilir?

Kur'an bu ilmî icâzını, şu âyetiyle takrir etmektedir: **«Bundan önce sen kitab okumaz ve sağ elinle yazmazdın. Eğer böyle olsaydı batıl tarafdarları bundan şüpheye düşerlerdi. Hayır! Kur'an, kendilerine ilim verilen insanların kalblerinde apaçık âyetlerdir. Âyetlerimizi ancak zalimler inad ederek inkâr ederler.»** (El Ankebut: 48-49).

Kur'an-ı Kerim'den örnek olarak iki numuneyi gözler önüne sermek belki de hikmetten olur. Birinci numune Nur sûresinin 43. âyeti celîlesidir: **«Görmez misin ki, Allah bulutları takım takım sürer. Sonra onları birleştirir. Sonra da birbiri üstüne yığar. Aralarından yağmur çıktığını görürsün. Allah gökte dağ halindeki birikintilerden dolu indirip onunla istediğine musibet veriyor ve istediği kimseden de bunu bertaraf eder. Onun şimşeğinin parıltısı nerdeyse gözleri kamaştırır.»**

Ey insan! Rabbın hakkı için söyle, şu âyeti celîleyi okuduğunda Kur'an'ın nassı ilmin en yakın zamandaki keşfiyle nasıl ittifak etmektedir deyip takdir etmez misin? İkinci misal «El-Kıyame» sûresinin 3. âyet-i celîlesidir: **«İnsan onun dağılmış olan kemiklerini toplayıp bir araya getiremiyeceğimizi mi zanneder? Evet, biz onun parmak uçlarını da toplamaya kadiriz.»** Bu âyet-i celîle okunduğunda biraz durmak ve düşünmek gerektir. Görülmektedir ki, Kur'an burada parmak uçlarını hususi olarak zikretmektedir. Sonra dünyada keşfedilen parmak izi ile ilgili olan ilme kulak vermemizi gerektirir. Bu ilim, insanı cisminin binasında en ince ve en garip şeyin parmak uçlarının düzeltilmesidir. Yeryüzünde hiçbir kimsenin parmak izinin diğerine hiçbir durumda benzediğini görmek mümkün değildir der. İşte bu sayededir ki,

parmak izini hadiselerin yüzde doksanında hüküm temeli yapmış bulunuyorlar.

Biz bu konuyu «Kur'an İlimleri» adlı eserimize havale ederek başka bir mevzua geçelim.

KUR'AN-I KERİME DAİR İLİMLERİN TARİHİ VE BU ISTILÂHIN BELİRMESİ VE KUR'AN YAZILMAZDAN ÖNCEKİ DURUM

Resûl-i Ekrem ve eshabı, Kur'an'ı ve O'nun ilimlerini bugünkü alimlerin çok fevkında bilmekte olduklarında şüphe yoktur. Fakat onların bilgileri o zaman yazılmamış ve telif edilmiş bir kitabta derlenmemişti. Çünkü onların telif etmeye ve yazmaya ihtiyaçları yoktu.

Resûlullahın ihtiyacının olmaması şundandır. O, Allah'tan vahy alıyordu. Cenabı Hak nefsine, o vahyi Resulünün kalbinde derlemeyi ve onunla onun dilini kolayca konuşturmayı o inen âyetlerin manalarını ve sırlarını ona bildirmeyi gerekli kılmıştır. Işte âyet: **«Onu acele ezber etmen için dilini onunla tahrik etme. Depreştirme. Onu toplamak ve okutmak bize aittir. Sana vahy ile kıraat eylediğimizde sen de oku! Sonra onun beyan ve izahı da bize aittir.** (El-Kıyame: 16-19).

Ve Resulü Ekrem kendisine ineni ashabına tebliğ etti. İnsanlara yavaş yavaş okudu. Tâ ki, insanlar anlasınlar, güzelce hıfzetsinler ve sırrını bilsinler. Sonra Resulü Ekrem sözüyle, fiiliyle ve ahlâkıyla Kur'an'ı şerhetmeye başladı. Nitekim Cenabı Hak bu durumu Nahl sûresinde şöyle izah ediyor: **«Onları mucize ve kitablarla gönderdik. Sana da, [ey Habibim] insanlara kendileri için indirilen şeyi açıklayasın diye Kur'an'ı indirdik. Olur ki, iyice düşünürler»** (En Nahl: 44).

Lâkin ashâb-ı kiram o zaman hâlis Arap idiler. Arapçanın bütün özelliklerini bilirlerdi. Zekâları berraktı. Beyanın zevkini tadarlardı. Usulü takdir ederlerdi. Bilmediklerini en ince terazileriyle tartarlardı. Onlar Kur'an'ın ilimlerinden, icazından, selikaları ve saf zekâlarıyla bizim devrimizdeki bunca ilimlere rağmen bizim idrak edemediğimizi idrak ederlerdi. Ashab-ı Kiram bu özellikleriyle beraber ümmi idiler. Yazı araç ve gereçleri de pek yoktu. Yani yok gibi idi. Resulü Ekrem **«Kur'an'dan başka benden hiçbir şey yazmayınız»** diye onları hadisi

yazmaktan da nehyediyordu. Muslim «sahih»inde Ebu Said el Hudri'den rivayet ettiği bir hadîste Resulü Ekrem Kur'an ilk indiğinde onlara şöyle dedi:

«Sakın ha! Benden birşey yazmayınız. Kur'an'dan başka benden birşey yazan onu silsin. Benden konuşunuz. Bunda bir zarar yoktur. Yani benden dinlediklerinizi insanlara aktarınız. Kim ki benim hesabıma birşey uydurur, kasten yalan söylerse, o, ateşteki yerine hazırlansın.»

Resulü Ekrem, bunu Kur'an'a başka bir şey karıştırılmasın diye yapıyordu. Vahy geldiği müddetçe bir şeyin yazılması böyle bir tehlikeyi arzedebilirdi. İşte bu ve buna benzer birçok sebebten dolayı Kur'an'ın ilimleri yazılmadı. Nitekim hadisler de yazılmamıştı o zamanda.. Birinci kuşak Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in devrinde hemen hemen tamamen gitmiştir. Fakat ashab-ı kiram İslâmı neşretmek için bütün kâinata nümune teşkil ederlerdi. Kur'an'ı, Kur'an'ın ilimlerini, sünneti birbirlerinden almak suretiyle neşretmeye devam ederlerdi. Ancak yazı yoktu.

KUR'AN İLİMLERİ NE ZAMAN TEDVİN EDİLDİ?

Sonra Hz. Osman'ın (R.A.) halifeliği devrine geçildi. İslâm dünyası genişlemişti. Fâtih Araplar diğer ümmetlerle ve diğer milletlerle karışmıştı. Bu miletler arapçayı bilmiyorlardı. Bu karışmaktan ötürü arapçanın özelliklerinin eriyip gitmesinden korkuluyordu. Hatta Kur'an'ın kaybolmasından bile korkuluyordu. Eğer müslümanlar bir ana Mushaf üzerinde cem olmazlarsa ihtilâfa düşmelerinden korkuluyordu. Bu da yeryüzünde büyük bir fitne olurdu. Bunun için Hz. Osman (R. A.) bir ana mushafta Kur'an'ın cemedilmesini emretmiştir. Ve o ana mushafın üzerinden diğer nüshaların yazılıp İslâmın diğer memleketlerine gönderilmesini emretti. Bu yazıldıktan sonra halkın elinde bulunan Kur'an parçalarının yakılmasına ve başka kimselere dayanak olmamasını emretmiştir. İşte bu iş ile Hz. Osman, **«Kur'an resmi»** dediğimiz ilmin temelini attı. Sonra Hz. Ali geldi. Acemilik durumunu düşündü. Arapçaya büyük zarar getirecek şeyleri işitti. Bunun için talebesi Ebul-Esved ed-Dealiye [veya Ed-Diliye] Kur'an lûgatının ko-

runması için bir takım kaideleri kurmasını emretmişti. Ve bu kaidelerin genel hallarını ona çizdi. İşte bu bakımdan biz Hz. Ali'yi (R.A.) «Nahiv» denilen ilmin vazıı sayabiliriz. Nahv'in arkasında Kur'an irabı diye ilim geliyor. Sonra Hilafeti Raşidenin devri bitti. Beni Umeyye devri geldi. Sahabelerin ve tabiînin meşhurlarının himmetleri Kur'an ilimlerini rivayet ve telkin yoluyla neşretmeye yönelmişti. Yazmak ve tedvin etmek onların kalbinde yoktu. Fakat onların bu himmeti yazmaya ve tedvin etmeye temel teşkil etti diyebiliriz. Bu hususta gayret gösterenlerin başında dört halife, İbni Abbas, İbni Mes'ud, Zeyd bin Sabit, Ebu Mus'el Eş'ari, Abdullah bin Zübeyr ve diğer sahabeler sayılabilir. Bu rivayetlerde tabiînin başı Mücahid, Ata, İkrime, Katta-de, Hasan el Basri, Said in Cübeyr, Zeyd in Eslem sayılabilir. Bunlar Medine'deydiler. Zeyd bin Eslem'den oğlu Abdurrahman, Malik bin Enes «tebeitabiînden» olarak bu ilmi almışlardı. İşte bütün bunlaf tefsir ilminin vazıuları sayılabildikleri gibi «Esbâb-ı Nüzul» ilminin kurucuları, «Nasih», «Mensuh»un, «Garaib Kur'an» ilminin kurucuları da, sayılırlar.

KUR'AN İLİMLERİNİN TEDVİN EDİLMESİ ZAMANI

Sonra yazma, telif etme devri geldi. Kur'an'ın çeşitli ilimleri hakkında kitablar yazıldı. İnsanların himmetleri herşeyden önce tefsire yönelmişti. Çünkü o, Kur'an ilminin annesi sayılırdı. Çünkü onda bütün ilimlere temas edilmektedir. Tefsiri ilk yazanlardan birisi Şu'be bin El Haccac'dır. Süfyan bin Üyeyne ve Veki' bin el Cerrah başta gelen müfessirlerdir. Tefsirleri eshabın ve tabiînin âyetler hakkındaki rivayetlerini derlemektedir. Bunlar ikinci asrın âlimlerindendir. Sonra bunları İbni Cerir et Taberi (310 da vefat etmiştir) takib etmiştir. Onun kitabı tefsirlerin en büyüğü ve en celilidir. Çünkü o sözleri kritik eden ilk tefsirdir. Sözlerin bazısını diğerine tercih eden, Kur'an'ın irab ve istinbatına yönelen ilk tefsirdir. Onun devrinden bugüne kadar tefsire ehemmiyet verilmesi devam edegelmiştir. Böylece tefsir sahasında insanı hayrette bırakacak ve insana manevi bir sarhoşluk verecek kadar büyük bir mecmua meydana geldi. Tefsirlerin kısası, uzunu, ortancası, mâkulü ve me'suru olmak üzere her çeşitlisi yazıldı. Kur'an'ın bütününün tefsiri, bir sûrenin veya bir âyetin tefsiri, ahkam âyetleri-

nin tefsiri şeklinde tefsirler de yazıldı. Tefsirden başka Kur'an'ın diğer ilimlerini yazanların başında Ali bin el Medini gelmektedir. Bu zat, Buhari'nin hocası ve üstadıdır. Bu zat, «Esbab'ı nüzul» hakkında bir kitab telif etmiştir. Sonra Ebu Ubeyd el-Kasım Bin selâm gelir. Bu da «Nasih» ve «Mensuh» hakkında bir kitab telif etmiştir. Bunların ikisi de üçüncü asrın alimlerindendir. Kur'an'ın garibi hakkında kitab yazanların başında Ebu Bekr Es-Sıcıstanî gelir. Dördüncü asrın alimidir. Kur'an'ın irabı hakkında yazılanların başında Beşinci asrın alimlerinden Ali bin Said el-Hufi gelir. Kur'an'ın mübhematı hakkında ilk yazı yazanların başında Altıncı asrın alimlerinden Ebu Kasım Abdurrahman gelir. Bu zat «Es Sebili» mahlasıyla bilinir. Kur'an'ın mecazları hakkında İbni Abdusselâm, kıraatlar hakkında Alemuddin Es-Sahavi gelir. Bunların ikisi de yedinci asrın alimleridir. Böylece azimetler kuvvet buldu, himmetler gelişti, Kur'an'ın yeni yeni ilimleri peydah olup meydana çıktı. Her çeşidin hakkında birçok telifler başgösterdi. İster Kur'an'ın bu kısımları hakkında olsun, ister darbı meselleri hakkında olsun, ister huccetleri hakkında olsun, ister garibleri hakkında, ister Kur'an'ın resimleri hakkında olsun çeşitli kitablar telif edildi. İslâm âleminin kütübhaneleri bu kitablarla doludur. Ve halen de, Allah'a şükürler olsun, Kur'an tefsiri yapılmaktadır, devam etmektedir. Böylece İslâm alimleri Kur'an'a hizmet edegelmektedirler. Fakat hiç kimse Kur'an'ın bütün esrarını ve Kur'an'ın derlediği bütün garib ilim ve irfanlarını tam manasıyla dile getirmeğe muktedir değildir. Ancak Kur'an'ı indiren ve onu Peygamberine gönderen Allah buna kadirdir. Bir de Kur'an ilimlerine Resulü Ekrem'in hadisi hakkında yazılan ilimler kitabları ve bahisler eklenilir, onlar da bir bakıma Kur'an'ın ilimleridir, çünkü hadis Kur'an'ın şarihidir. Yani onun mübhem kısımlarını beyan eder. Mucmellerini tefsir eder, Am'ını tahsis yapar. Nitekim Cenabı Hak bu hususu: **«Sana zikri indirdik ki insanlara onlar için indirileni beyan edesin. Umulur ki onlar düşünmüş olsunlar.»** (En Nahl: 44) demiştir. Evet, hadisi şerifin ilimlerini de Kur'an ilimlerine izafe edersek, dalgaları dünyayı kaplayacak kadar bir deniz meydana gelir. Kur'ana hizmet eden ve Kur'an'dan alınmış olan dinî ve sair ilimleri de sayarsak o vakit dağlar kadar telifler, dinî kültür kaynakları önümüze serilmiş olur. O zaman Cenabı Hakkın **«Onun tevilini ancak Allah bilir»** (Al-i İmran: 3) âyetinin manası anlaşılır.

KUR'AN'IN NÜZUL, YANİ İNİŞ MANASI

Meselâ Cenabı Hak **«Onu hakk ile inzal ettik** (indirdik). **O hak ile nâzil oldu** (indi)» (El-İsrâ: 105) âyeti kerîmesinde «nüzul» kökünden gelen «enzele» ve «nezele» fiillerini kullanır. Hadisi şerifte **«şüphesiz ki şu Kur'an yedi harf üzerinde nazil olmuştur.»** Burada da «inmek» manasına gelen «unzile» fiili kullanılmıştır. Fakat «nuzul» maddesi lûgatta «herhangi bir yere konmak, orada yerleşmek», «inzal» maddesi ise «başkasını bir yere yerleştirmek» manasında kullanılmıştır. Bu iki manada da Cenabı Hakkın Kur'an'ı «inzal etmesi» ve Kur'an'ın Allah'dan nazil olmasına uygun düşemez. Zira Kur'an'ın Allah'tan nüzulu, bu iki manaya gelirse mekân ve cismiyeti iltizam eder. Oysa Kur'an bir cisim değildir ki bir mekânda yerleşsin veya yukarıdan aşağıya insin. İster Kur'an'dan Allah'ın «kadîm» olan gaybî ve ezelî kelimelere bağlı bulunan sıfatı, ister o kelimelerin özü, ister Mu'ciz olan lâfız kasdedilsin durum değişmez. Çünkü Allah'ın sıfatı ve onun mutaallakatları olan gaybi kelimeler hadis değildirler. O halde nüzul ve inzal'de mecaza gitmek mecburiyetindeyiz. Kur'an'ın inzalinden maksat [yani mecazi manası] «ilan» etmesidir. «İnzal» maddesinin burada ihtiyar edilip kullanılması Kur'an'ın yüceliğine işaret eder. Zira «inzal» maddesi kitabın sahibi olan Hz. Allah'ın (C.C.) yüceliğine işaret eder. Nitekim Cenabı Hak «Zuhruf» sûresinin başında şöyle buyurmaktadır:

«Ha, Mim. Delilleri ve beyanları haiz bulunan Kitab hakkı için anlıyasınız diye onu arapça bir Kur'an kıldık. O nezdimizdeki ana kitabta çok yüce ve hikmetle dolu bir kitabtır.» (Ez Zuhruf: 1-4).

KUR'AN'IN İNİŞLERİ

Cenabı Hak (C.C.) Kur'an'ı üç inişle göndermekle şereflendirmiştir. **Birinci iniş**: «Levh-i Mahfuz»dan olan inişidir. Bunun delili **«Hayır, o yüce bir Kur'andır, mahfuz bir levh'dedir»** (El-Buruç: **21-22**) âyetidir. Levh-i Mahfuzda oluşunun yolunu ve zamanını Allah'tan başka kimse bilemez. Ancak Allah'ın gayba muttali ettiği kullar bilir. Bu iniş def'aten olmuştur, parça parça olmamıştır. **İkinci iniş**, yeryüzüne en yakın

olan gökteki «beytil izzete» inişidir. Bunun delili «Duhan» sûresinin **«Şüphesiz ki biz onu mubarek bir gecede indirdik»** âyetiyle Kadir sûresindeki **«şüphesiz ki biz onu kadir gecesinde indirdik»** âyeti ve Bakara sûresinin **«Ramazan ayı ki onda Kur'an inmiştir»** âyetleridir. Bu üç âyet, Kur'an'ın bir tek gecede indiğini gösterirler. Ve o gece de mubarek bir gecedir ve o gecenin adı **«Kadir Gecesi»** dir. Ve o gece Ramazan gecelerindendir. Bu âyetlerin bahsettiği iniş, def'aten olmuştur. Çünkü Kur'an'ın üçüncü inişi kesin delilerle sabit olmuştur ki, bir gecede değil, çeşitli zamanlar ve çeşitli mekânlarda, uzun seneler, Hz. Muhammed Mustafa'ya (S.A.V.) hadiseler ve olaylar nisbetinde inmiştir. İşte bu âyetlerdeki iniş Hz. Muhammed'e olan iniş değildir. Bunu sahih hadisler de açıkça belirtmektedirler. Meselâ: Hakim, Said bin Cübeyr'den, O da İbni Abbas'tan rivayet etti: **«Kur'an zikirden ayrıldı. Yeryüzüne en yakın olan gökteki izzet evine konuldu. Cebrail oradan Resulü Ekrem'in kalbine indiriyordu.»**

İkinci hadis Nesei, Hakim, Beyhaki, Davud bin Ebi Hind'in tarikiyle İkrime'den, O da İbni Abbas'tan rivayet etmiştir: **«Kur'an def'aten yeryüzüne en yakın olan göğe Kadir gecesinde indirildi. Sonra oradan yirmi sene zarfında indi.»** İbni Abbas bunları söyledikten sonra şu âyeti celîleyi okudu:

«Onlar senin için bir mesele getirdiklerinde biz onu hak ve en güzel tefsir ile red ederiz.» (El Furkan: 33).

«Kur'an'ı insanlara dura dura, ağır ağır, tek tek, okuyasın diye ayırıp tedricen indirdik.» «El İsra: 106).

El Hakim, El Beyhaki ve başka hadis alimleri Mensur'dan, Said bin Cübeyr'den, İbni Abbas'tan rivayet ettiler: **«Kur'an def'aten yeryüzüne en yakın göğe indi ve yıldızlar yerinde idi. Cenabı Hak onu Reulünün üzerine, parça parça indiriyordu.»**

— İbni Merduyah (veya Medevih) ve Beyhaki, ibni Abbas'tan rivayet ediyor:

Atiyye bin Esved, İbni Abbas'tan sordu:

— **«Şu ramazan ayı ki, onda Kur'an inmiştir»** âyetiyle **«Şüphesiz biz Kur'an'ı Kadir gecesinde indirdik»** âyeti hakkında. Acaba Kadir

gecesi Şevval'de midir, Zilka'de ayında mıdır, Zilhicce'de midir, Muharrem'de midir, Sefer'de midir, Rebiulevvel'de midir diye şüphe geldi.

İbni Abbas: **«Kur'an, Ramazanda, Kadir gecesinde def'aten dünyamıza en yakın göğe indi. Sonra peyderpey diğer aylar ve günlerde Resulü Ekrem'e oradan indi»** dedi.

İşte şu hadisler sahih hadislerdir. İmamı Suyuti bunları şöyle nakletmiştir. Hepsi İbni Abbas üzerinde duran hadislerdir. Ancak «Merfu» hadisin hükmünü taşıyorlar. Sahabi bir şeyi kendi reyiyle değil ancak Peygamberden işittiği takdirde söyler. Ibn-i Abbas'ın İsrailiyyattan da almamış olduğu bilinir. Binaenaleyh bu hadislerin hükmü «Merfu» hadis hükmündedir. Kur'an-ı Kerim'in «izzet evi»ne inmesi «gayb» haberlerindendir ki, bu ancak peygamber tarafından verilmiş olabilir. İbni Abbas'ın İsrailiyyattan naklettiği sabit olmamıştır. Binaenaleyh bunlar delil olurlar. Bu iniş bir gecede def'aten olmuştur ve bu gece de Kadir gecesidir. Sonra peyderpey gelmiştir.

Üçüncü iniş en son iniştir. Peyderpey Resulü Ekrem'e yirmiüç senede gelmiş, bütün kâinatı nura garketmiş, hidayeti bütün insanlık âlemine yetiştirmiş, vahyin emrini Cibril vasıtasıyla Hz. Muhammed'in kalbinin üzerine koymuştur. Delili de Eş Şuara sûresinin 91-93 âyetleridir: **«Onu Ruhul Emin» indirdi. Halkı azabtan kurtaranlardan olasın diye onu senin kalbine indirdi. Açık arapça bir dille indirmiştir.»**

CEBRAİL KUR'AN'I NASIL VE KİMDEN ALDI?

Bu haber, gaybın haberlerindendir. İnsan burada herhangi bir kimsenin fikrine ve reyine tam kanaat getirmez. Ancak sahih bir delil, hatadan korunmuş olan Peygamber'den varid olursa, o vakit insan mutmain olur. Oysa bu hususdaki delillerin hepsi şuradan buradan alınma sözleridir. Bunları evvelâ zikredip, sonra görüşümüzü açıklayalım:

1 — Ettayyibî: Umulur ki Kur'an'ın melek üzerine nüzulu, melek onu ruhi bir şekilde Cenabı Haktan almıştır veya Levhi Mahfuza bakarak ezberlemiştir. Sonra da Resulu Ekrem'in üzerine indirmiş ve il-

kâ etmiştir, der. Görüldüğü gibi, Et Tayyıbi «umulur ki» tâbirini kullanıyor. Bu ise tam derde deva olmaz, katiyet ifade etmez. Ve gerçek şekilde insanı maksuda erdiremez.

2 — El Maverdi hikâye etti: «Hafaza melekleri Kur'an'ı yirmi günde, Cebrail üzerine parça parça indirdiler. Cebrail de Hz. Muhammed'in üzerine parça parça yirmi senede indirdi.»

Bunun manası şudur: Cebrail hafazalardan Kur'an'ı yirmi parça olarak aldı ve o şekilde indirdi. Fakat El Maverdi'nin bu sözü kimden naklettiği ve bu sözün delilinin ne olduğu ortada yoktur.

3 — El Beyhaki **«Şüphesiz ki biz Kur'an'ı Kadir gecesinde indirdik»** âyeti celilesinin manasında şunu söylemiştir:

«Allah daha iyi bilir, fakat Cenabı Hak (C.C.) bu âyette şunu ilân ediyor:

«Biz meleğe, yani Cibril'e Kur'anı duyurduk, yani anlattık ve onun dinlediğini indirdik.» Yani Cebrail Kur'an'ı duyarak Allah'tan almıştır demek istiyor Beyhaki. Görünürde İmam Beyhaki'nin bu sözü diğer sözlerden daha kuvvetlidir. Çünkü burada; Cebrail Kur'an'ı Allah'tan almıştır yönü vardır. Bu da kuvvetli bir yöndür. Ve bunu Et Teberani'nin «En-Nevas bin Sem'an»dan merfu olarak rivayet ettiği hadis de teyid etmektedir. Hadis şudur: **«Allah vahy ile konuştuğu zaman gökler şiddetli bir şekilde Allah'ın korkusundan titriyordu.»** Göklerin ehli bunu işittikleri zaman ağlayarak secdeye kapanıyorlardı. Onlardan önce başını kaldıran Cebrail Aleyhisselâm oldu. Cenabı Hak onunla konuşuyor, iradesini ona vahyediyordu. O da meleklere götürüyordu. Hangi gökten geçerse oranın ehli soruyorlardı: **Rabbimiz ne buyurdu?** Cebrail Aleyhisselâm:

— **Rabbimiz hakkı buyurdu!** der ve Kur'an'ı emrolunduğu yere kadar götürürdü.

Bu delillerin hangisi olursa olsun, konumuz ile pek fazla bir ilgisi yoktur. Çünkü biz kesinlikle inişin mercii Allah (C.C.) olduğuna inanıyoruz.

CEBRAİL ALEYHİSSELÂM NELER İNDİRDİ

Cebrail'in Hz. Muhammed (S.A.V.) üzerine indirdiği Kur'an'dır. Fatiha'nın başından En Nas sûresinin sonuna kadar olan hakiki, mu-

ciz, ve gerçek lâfızlardan ibaret bulunan Kur'an'dır. İşte o lâfızlar Allah'ın kelâmıdır. Ne Cibril'in ne Hz. Muhammed'in (A.S.) o lâfızlarda herhangi bir müdahalesi yoktur. Ne inşa etmiştir ne de tertib... Tertip eden Allah'tır. Onun için Kur'an Allah'a nisbet edilmiştir başkasına değil... Her ne kadar Hz. Cebrail ve Hz. Muhammed ve onlardan sonra milyonlarca insan Kur'an'ı okumuş ise de ... Kur'an Allah'ın kelâmıdır. Zira onu tertib eden Allah'tır. Nitekim bir insan kalbinde bir kelâm inşa ediyor, tertib ediyor. Sonra yazıyor. Yazdıktan sonra milyonlarca insan, milyonlarca gün, milyonlarca sene ta kıyamete kadar okusa dahi yine bu kelâm o, tertip eden insana nisbet edilir, başkasının kelâmıdır denilmez.

Bazı kimseler «Cebrail (A.S.) Muhammed (A.S.) a Kur'an manalarını indirmiş, Peygamber de arap lûgatinden lâfızlarla o manayı ifade ve tabir etmiştir» demişlerdir. Bazıları da lâfız Cebrail'indir, Allah ona sadece manayı vahyetmiş» demişlerdir. Bu iki söz de batıldır. Ve günahkârlıktır. Âyet, sünnet ve icma-ı ümmetin açık olan yönlerine ters düşer. Dolayısıyla bu sözler hiçbir kıymet taşımazlar. Hatta bu sözlerin müslümanların kitablarına sokulması düşmanları tarafından olsa gerektir. Eğer Kur'an'ın lâfzı Cebrail'in veya Hz. Muhammed'in olursa Kur'an nasıl muciz olabilir? Sonra nasıl «Allah'ın kelâmıdır» denilebilir. Oysa bu iddialara göre lâfız Allah'ın değil! Halbuki Cenabı Hak, Kur'an'da **«Allah'ın kelâmını işitinceye kadar»** (Et-Tevbe: 6) buyurmuştur. Hakikat şudur: Cebrail'in Kur'an'daki müdahalesi sadece Resulü Ekrem'e onu naklederek vahyetmektir. Resulüllahın Kur'an'daki dahli onu melekten dinlemek, işitmek, sonra insanlara tebliğ etmek, sonra beyan ve tefsir etmektir. Sonra onu tatbik edip infaz etmektir. Biz Kur'an'da Kur'an'ın Cebrail'in veya Hz. Muhammed'in inşası olmadığını okuyoruz. Rabbimiz «El-Araf» sûresi 203. âyetinde şunları buyuruyor: **«Eğer onlara bir âyet getirmezsen niçin kendin uydurmadın? derler. De ki: Ben ancak Rabbim tarafından bana vahyolunana tabi olurum. Bu Kur'an size Rabbiniz tarafından basiretler ve delillerdir. Ve mümin kavim için hidayet ve rahmettir.»**

Başka bir âyet-i celile:

«Muhakkak Kur'an sana hakkıyla bilen, hüküm ve hikmet sahibi tarafından veriliyor.» (En Neml: 6).

Bu söylediklerimiz Hz. Muhammed'in üzerine inen Kur'an'ın hakkındadır. Kur'an'dan başka Kutsi Hadisler de Resulü Ekrem'e vahiy yoluyla gelmiş, fakat «vahy-i metluv» değildir. İmam Suyuti, El Cüveyni'den naklederek diyor:

«Allah'ın indirilmiş kelâmı iki kısımdır. Bir kısmını Cenabı Hak, Cebrail'e yanına gönderilmekte olduğun peygambere söyle! Cenabı Hak (C.C.) şöyle şöyle yapsın, şöyle şöyle emrediyor. Cebrail Rabbinin dediğini anladı ve onu Peygambere indirdi. Rabbinin söylediğini peygambere tebliğ etti. Fakat o, Allah'ın ibaresinin aynısı değildi. Tıpkı padişah, güvendiği bir kimseye **«git falana de ki, padişah sana hizmete devam etsin, savaş için askerlerini toplasın»** diyor gibi. Eğer elçi **«padişah sana benim hizmetimde gevşeklik gösterme. Askerin dağılıp gitmesine mani ol. Onları savaşa teşvik et»** diyor dese, elçi yalan söyledi veya «elçilik vazifesinde kusur yaptı» denilemez.

Resulullah'ın üzerine inen ikinci kısım, Cenabı Hak, Cebrail'e **«Peygamberime şu kitabı oku»** demiş, Cebrail de onu Allah'tan tağyir, tebdil etmeksizin, değiştirmeksizin indirmiş, peygambere olduğu gibi okumuştur. Bu da tıpkı padişahın bir emirname yazıp emin bir elçiye teslim edip **«git bu emirnameyi falan adama oku»** demesi gibidir. Elçi ondan ne bir kelime eksiltir, ne bir harf değiştirir, olduğu gibi okur.

İmam Suyuti, El Cüveyni'nin bu sözünü naklettikten sonra diyor ki: Kur'an'ı Kerim ikinci kısımdır. (Yani vahyi metluvdur). Birinci kısım ise, sünnet-i seniyyedir. Nitekim varid olmuştur ki, **«Cebrail Kur'an'ı indirdiği gibi sünneti de indiriyordu»** (1). İşte bu noktadan ötürü sünneti bilmana rivayet etmek caiz, çünkü Cebrail bilmana Resulü Ekrem'e vahyetmiştir. Fakat Kur'an'ın okunması bilmana caiz değildir. Çünkü Cebrail Aleyhisselâm Kur'an'ı bilfarz Resulü Ekrem'e vahyetmiştir. Onu bilmana eda etmek mubah değildir. Buradaki sır şu olsa gerektir: Maksad Kur'an'ın lâfızlarıyla ibadet etmek, lâfızıyla başkasını hayrette bırakmaktır. Hiç kimsenin kudretinde yoktur ki, Kur'an lâfzının yerine kaim olan bir lâfız getirsin. Bir de Kur'an'ın her harfinin altında çeşitli manalar vardır ki, zapt u rapt altına alınamayacak kadar çoktur. Hiç kimse bu manaları kapsayıcı bir bedel getiremez. Bu-

(1) Bk. Menahilul - İrfan c. 1 - 43 - Darul - İhya - Kahire bilâ tarih.

rada ümmete kolaylık kastedilmiştir. Zira ümmete gönderilen ilahî buyruklar iki kısma ayrılmış, bir kısmı (Kur'an), vahyedilen lâfzıyla rivâyet ediliyor. Bir kısmı da [Hadis] manasıyla rivayet edilir. Eğer hepsi lâfızla rivayet edilen kısımdan olmuş olsaydı zor gelirdi. Veya hepsi bil mana olsaydı tebdil ve tahriften insan emin olmazdı.

KUR'AN'IN NÜZUL MÜDDETİ

Kur'an'ın nüzulu Resulü Ekrem'in peygamber olduğu günden başladı. Hayatının sona ermesinin yakınlaştığı zamana kadar devam etti. Bu müddet ya yirmi, ya yirmiüç veya yirmibeş senedir. Zira Resulü Ekrem'in peygamber olduktan sonra Mekke'de on sene mi, onüç sene mi, onbeş sene mi kaldığında siyer alimlerinin ihtilâfı vardır. Medine'deki kalışı ise itifakla on senedir. Teşrii İslâm tarihini tedkik eden bazı kimseler «Resulü Ekrem (S.A.V.) Mekke'de oniki sene beş ay onüç gün durmuştur. Mübarek doğumunun 41. senesinin Ramazanın 17. sinden elli dördüncü senesinin Rebiülevvelinin başına kadar.. Hicretten sonra Medine-i Münevvere'de ikâmeti ise, dokuz sene dokuz ay dokuz gündür. 54. yaş senesinin Rebiülevvel ayının birinde Medine ikâmeti başlamış, 63. senesinin Zilhicce ayının ondokuzuna kadar devam etmiştir.

Bu tahkik, **«Resûlü Ekrem, Mekke'de onüç sene durdu, Medine'de on sene durdu, Kur'an'ın vahyedildiği zamanın miktarı yirmiüç senedir»** diyen söze daha yakındır.

Kur'an'ın parça parça inmesinin delili şu âyeti celîlelerdir:

«Kur'an'ı insanlara dura dura yani ağır ağır, tek tek okuyasın diye ayrı, parça parça, yani tedricen sana indirdik» (El İsra: 106).

«Kâfirler niçin Kur'an ona toptan nazil olmadı, dediler. Onu böyle indirmişiz. Kalbini onunla sebatlandırmak içindir. Onu sana parça parça okuyup kıraat ettik. Onlar senin için bir mesele getirdiklerinde biz onu bir hak ile ve en güzel tefsir ile red ederiz.» (El Furkan: 32-33).

Rivayete göre Yahudi ve müşrikler Kur'an'ın parça parça inmesi hususunda Resulü Ekrem'i ayıpsadılar. Def'aten inmesini Resulullah'a

teklif ettiler. Onlara cevab olarak Cenabı Hak bu iki âyeti indirdi. Allah'ın bu red cevabı iki emre delâlet eder:

Birincisi; Kur'an Resulü Ekrem'e parça parça geldi.

İkincisi, semavî kitablar yani Kur'an'dan önceki semavî kitablar def'aten indiler. Nitekim bu husus alimler arasında yaygındır. Fakat ileride «Nisa» sûresinde sadece Tevrat'ın def'aten indiği hükmü gelecektir.

KUR'AN'IN PARÇA PARÇA İNİŞİNDEKİ HİKMET VE ESRAR

Hulâsa olarak dört hikmette derliyebiliriz. **Birinci hikmet:** Cenabı Peygamberin kalbine kuvvet vermektir. Zira vahyin zaman zaman gelmesi, meleğin zaman zaman Allah tarafından Resulullaha indirilmesi kalbini sevinçle dolduruyordu. Göğsü açılıyordu. Bir de zaman zaman gelmesinde Resûlü Ekrem'de ezberleme ve anlama kolaylığı meydana geliyordu. Hükümler ve hikmetlerinin bilinmesi daha kolay oluyordu. Bunların yani bu parçaların her gelişinde yeni bir mucize varid oluyordu. Zira her parçanın gelişinde Kur'an'ın muarızları muarazaya davet ediliyordu. Muaraza etmedikleri için de aciz oldukları ortaya çıkıyor ve yeryüzü adeta kendilerine dar geliyordu. Kur'an'ın parça parça gelmesiyle adeta Cenabı Hak zaman zaman düşmanlarıyla şiddetli çarpışma durumunda olan Resûlünün halini sorardı. Bu da Resûlüllah'a bir kolaylık getirirdi. Dolayısiyle teselli bulurdu. Cenabı Peygamber (S.A.S.), sevinirdi. Nitekim bu durumu Rabbimiz şöyle beyan buyurmaktadır:

«Bir de kâfirler Kur'an ona toptan indirilseydi ya! derler. Biz onu kalbine iyice yerleştirelim diye böyle âyet âyet indirdik ve onu güzel bir şekilde beyan edip âyet âyet okuduk.» [El-Furkan - 32]

İkinci hikmet: Bu yeni gelişen ümmeti ilim ve amel yönünden peyderpey (tedricen) terbiye etmektir. Eğer Kur'an medrese ve mekteb görmemiş, yüzde biri ancak okur yazar olan, yazma âletlerinden yoksun bulunan ümmet üzerine def'aten nazil olsaydı, bir yönden maişetlerinin teminiyle, bir yönden de yeni dinlerini silâh ve kan ile müdafaa etmekle meşgul olan bu ümmet, def'aten nazil olan Kur'an'ı ez-

berlemekten aciz kalırdı. Bunun için Cenabı Hakkın yüce hikmeti tedricen inmeyi ve onlara da ezberlenmesinin kolaylaştırılmasını icab etti. Bir de onları daha önceki batıl akidelerinden boşaltmak için peyderpey inen âyetler zemin hazırlıyordu. Kötü âdetleri terketmek, rezil huylardan vazgeçirmek hedefi güdülüyordu... Onları gün be gün talim ettiriyordu. Gerçek akidelere sahib olmaları, sıhhatli ibadetleri edinmeleri, faziletli ahlâkları kazanmaları için adeta peyderpey gelen Kur'an zemin hazırlıyordu. Bu, Cenabı Hakkın ilâhi siyasetidir. Ve yüzde yüz isabetlidir. Zira bütün siyasetleri yaratan Allah'ın siyaseti yanlış olamaz. «Tevhid» ve «Haşr» akideleriyle kalblerini diriltmeye, şirk ve başıboşluktan kurtulmalarıyla İslâmî bir neş vu nemaya yönelik olan bu ilâhi hikmet böylece devam ederek geldi. Cemaatler ve değişik milletleri İslâm potasında eritmek için bu Kur'an'ın bir icazıydı. Sabır veya tüm silâhlarıyla müminlerin kalbini tesbit etmek için Kur'an tedricen geliyordu. Bu hususta Kur'an-ı Kerim'in birçok âyetleri vardır. Misal olarak Nur sûresinin şu âyetini ele alalım:

«Sizden iman eden ve amel-i salih işleyenlere Allah kendilerinden önce geçenleri nasıl kâfirlerin yerlerine getirdiyse, onları da yeryüzünde müşriklerin yerine getireceğini, onlar için razı olduğu dinlerini, İslâmı, payidar kılacağını ve korkudan sonra onları kat'i bir eminliğe çevireceğini vadetmiş ve bana ibadet edin ve bana hiçbir şeyi ortak tutmayın diye emreylemiştir. Bundan sonra küfredenler fâsıklardır.» (Nur: 55).

Üçüncü hikmet: Hadiseler ve olaylar ile yürümektir. Evet, hadise ve olayların yenilenmesi, ayrı ayrı zamanlarda vuku bulması münasebetiyle âyetleri indirmektir. Her hadise başgösterince, ona cevab olarak Kur'an âyetleri inmiştir. Binaenaleyh Cenabı Hak onlara o hadiseye uygun hükümlerini açıklamış oluyordu. Bunun hikmeti önce Resûlüllaha yöneltilen suallere cevap olsun diyedir. İster o sualler Resûlüllah'ın peygamberliğini gerçek manada anlamak için sorulsun, isterse onu yanıltmak için sorulsun. Bu suallere cevab olsun diye zaman zaman parça parça, âyet âyet, ve sûre sûre Kur'an nazil olmuştur. Misal olarak şu âyetleri gösterebiliriz:

«Senden ruh hakkında sorarlar. De ki: Ruh Rabbimin emrindendir. Size ilimden çok az bir şey verilmiştir.» (El İsra: 85).

«Sana Zülkarneyn hakkında sorarlar! De ki: Size ona dair bir haber anlatacağım. Onu yeryüzünde kuvvet ve kudretle iktidar sahibi yaptık. Ve ona her şeyden bir sebeb verdik. O da sebeblerden birine tâbi oldu.» (Kehf: 83-84).

Bu gibi sualler Resûlü Ekrem'i susturmak için sorulan suallerdi. Bir de gerçeği anlamak için sorulan suallere dair bir misal verelim:

«Neyi nafaka olarak vereceklerini senden sorarlar. De ki: Baba ve anaya, akrabaya, yetimlere, fakirlere ve yolculara istediğinizi infak ediniz. İşlediğiniz her hayrı Allah bilir.» (El Bakara: 215).

«Olur ki, dünya hususunda, âhiret işlerinde de iyice düşünürsünüz. Ve senden yetimler hakkında sorarlar. De ki:

Onların durumlarını ıslah hayırdır. Onlarla yaşamanız ve münasebetlerinizde onların kardeşleriniz olduğunu düşününüz.» (El Bakara: 220).

Şüphesiz ki, bu sualler Resûlü Ekrem'e değişik zamanlarda sorulurdu. Onlar durmadan suale devam ederlerdi. Cevabın da o vakitlerde, yani değişik zamanlarda inmesi en uygunuydu. Bir de, hadiseleri tam zamanında beyan etmek, onlar hakkında Allah'ın hükmünü bildirmek gayesi güdülüyordu... Hadiselerin hepsi bir zamanda olmuyordu. Çeşitli zaman ve değişik vakitlerde oluyordu. Öyleyse Cenabı Hak o hadiseleri değişik zamanlarda indirdiği âyetlerle cevaplandırırdı. Bunun Kur'an'da birçok misali vardır. Fakat nümune olarak Nur sûresinden şu âyeti alalım:

«O iftira haberini getirenler içinizden bir zümredir. Bu iftirayı sizin için bir kötülük sanmayın. Bilâkis o hakkınızda bir hayırdır. Onların her birine kendi kazandığı kadar günah vardır. Onlardan günahın büyüğünü yüklenen için büyük bir azab vardır.» (En Nur: 11).

Bu âyetten başlayarak 10. âyete kadar olan âyetler kâinatın en korkunç hâdiselerinden birisi olan bir olay hakkında nazil olmuştur. Müminlerin annesi ve Resûlü Ekrem'in değerli eşi Aişe validemiz itham edilmişti. Cenabı Hak bu âyetleri indirerek bu meseleyi hallu-fasl etmiştir. Burada bir çok sosyal dersler vardır. Durmadan insanlar için okunur. Kıyamete kadar da okunacak. Tahir ve Resûlüllah'a eş olacak

kadar Cenabı Hak tarafından yüceltilmiş validemizin beraetini ilân ve tescil edecektir!... Bu misallerden birisi de «El Mücadele» sûresinin başındaki âyettir:

«Kocası hakkında seninle mücadele eden ve Allah'a şikâyet etmekte olan kadının sözlerini Allah işitti. Allah sizin konuşmanızı zaten işitiyordu. Muhakkak ki Allah işiticidir, görücüdür.» (El Mücadele: 1).

Bu âyet ile onu takibeden ikinci ve üçüncü âyetler Sa'lebe kızı Havle, Resûlü Ekrem'e şikâyete geldiği zaman indiler. Havle:

— Kocam, Es Samit oğlu Evs, benden muzaheret etmiştir. Yani zihar yemini yapmıştır.

Resûlü Ekrem:

— Sen boşanmışsın! dedi.

O da Resûlü Ekrem'e:

— Benimle beraber küçük çocuklar vardır. Eğer onları Evs'e teslim edersem zayi olacaklardır. Eğer kendimle beraber götürürsem açlıktan öleceklerdir, diye mücadele etti.

Cenabı Hak, bu hadiseyi izah etmek için bu âyetleri nazil etmiştir.

Üçüncü hikmet: Âyetlerin parça parça gelmesinin üçüncü nedeni, müslümanların yanlışlıklarını tashih etmek, ve onları hatadan sevaba irşad etmektir. Bu yanlışlıklar ve hatalar hep bir zamanda değil değişik zamanlarda olduğu için değişik zamanlarda âyetler nazil olurdu. İstersen Al-i İmran sûresinin şu âyetini oku:

«Hani sen müminlere harb için yer hazırlamak üzere erkenden ailenden ayrılmıştın. Allah Semiidir, Alim'dir. Sizden iki zümre, velileri ve yardımcıları Allah olduğu halde bozgunluğa meylettiler. Müminler Allah'a tevekkül etsinler.» (Al-i İmran: 121-122 ve devamı).

Evet, bütün bu âyetler Uhud savaşı hakkında nazil olmuştur. Müslümanları bu korkunç savaşta v ebu darlıktaki yerlerinde yapmış oldukları hatalarını irşad etmek dersi vardır bu âyetlerde... Ve bunun benzeri Kur'an'da çoktur. Bir de Allah'ın düşmanı olan münafıkların hallerini keşfetmek, Resûlü Ekrem ve müminlerin gözünün önündeki perdelerini yırtıp iç âlemlerini onlara göstermek ve onlardan ha-

zer etmelerini temin etmek ve şerlerinden emin olmayı elde etmek için âyetler zaman zaman nazil olunur. İsterseniz bu hususta şu âyeti beraberce inceleyelim:

«İman etmedikleri halde «biz iman ettik» diyen insanlar vardır. «Allah'a ve âhiret gününe inandık» diyenler vardır. Allah'ı ve iman edenleri güya aldatırlar. Halbuki onlar kendilerini aldatır ve bunun da farkında değildirler.» (El Bakara: 8-9 ve devamı).

Bu onüç âyeti celîle münafıkları rezil etmek için inen âyetlerdir. Nitekim Cenabı Hak, «Et Tevbe» sûresindeki âyetlerde de onları rezil etmiştir. Ve nitekim Kur'an çeşitli münasebetlerde münafıkların çirkin yüzlerini örten perdeleri kaldırmıştır. Ve böylece münafıklar da belirlenmiş olmuşlardır.

Dördüncü hikmet: Kur'an'ın kaynağına, yani Kur'an'ın sadece Allah'ın kelâmı olduğuna insanları irşad etmektir. Ne Hz. Muhammed'e ve ne de herhangi bir kimseye Kur'an gibi bir kelâm getirmenin mümkün olmadığına insanların dikkatini çekmektir. Bunun izahı şöyledir: Kur'an'ı başından sonuna kadar okuyorsunuz. Görüyorsunuz ki, serdedilmesi yıkılmaz bir şekilde, tertibi ince, ruhu metin, âyetlerin bitişmesi kuvvetli, bir kısmı diğerine sarılmış, değişik âyetler ve sûreler değişik cümleler olduğu halde birbirleriyle münasebetdardır. İcazın kanı hepsinde var. **«Elif»**inden **«Ya»**sına kadar muciz bir şekilde tertib edilmiştir. Parçaları arasında kopukluk göremezsin. Terslik ve zıtlaşma yok. Sanki eritilip kalıba dökülmüş altın bir halkadır. Sanki bitişik bir gerdanlıktır. Gözleri kamaştıran bir mücevher gerdanlık... Harfler ve kelimeleri tanzim edilmiş, cümleler ve âyetleri yeknesak, sonları başlangıçlarına uygun olarak gelmiştir. Başlangıcı sonuna münasib olarak başlamıştır. **«(Elif, Lâm, Râ) bu âyetleri muhkem.. Sonra ihtiyaca göre tefsil olunmuş, Adil, galib ve hâkim olan Allah tarafından gönderilmiş bir kitabtır.»** (Hud: 1).

— VAHİY —

Vahyin şer'i dilde manası şudur: Cenabı Hakkın kulları arasından seçmiş olduğu bir kuluna bildirmek istediği hidayet ve ilmin çeşitleri-

ni göndermektir. Fakat bu gönderme gizli bir yolla olur. Beşerin adeti olmayan bir yolla... Bunun için vahyin çeşitleri vardır. Hz. Musa ile konuştuğu gibi... Bazan Cenabı Hak direkt kuluyla konuşur. Bazan ilham yoluyla oluyor. Yani Allah seçmiş olduğu kulunun kalbine zaruri ilimden bir yön üzere ilham atar. Kul onu asla uzaklaştıramaz ve onda şüphe de edemez. Vahyi bazan doğru bir rüya olur. Bu rüya, gecenin gidip gündüzün gelmesi gibi açık ve seçik bir şekilde meydana gelir. Bazan vahyin «Emini» Cebrail vasıtasıyla oluyor. Cebrail kerim bir melektir. Kuvvet sahibidir. Arş sahibinin katında mekindir. Orada itaat olunur ve emindir. İşte bu çeşit vahyi, vahyin en meşhuru ve en fazlasıdır. Kur'an'ın vahyi tamamen bu kabildendir. «Vahyi-celî» denildiğinde, bu tür vahy kastediliyor. Cenabı Hak, «Eş-Şuara» sûresinde buyurmuştur:

«Onu Ruh-ul Emin indirdi. Halkı azabla korkutanlardan olasın diye onu senin kalbine indirdi. Açık arapça bir dil ile indirmiştir. Gerçekte o evvellerin kitablarında da vardır.» (Eş Şuara: 193-196).

Vahy meleği de çeşitli uslûblerle iniyordu. Bazan meleklik ve hakiki suretinde Resûlüllaha iniyordu. Bazan insan suretinde Resûlüllah'a görünüyor ve Resûlüllah'ın yanında hazır olanlar da onu görür ve sözlerini dinlerler. Bazan gizlice Resûlüllah'ın üzerine iniyor ve görünmüyordu. Fakat Resûlüllah'taki değişiklik ve uykuda olan bir insandan gelen ses gibi ses çıkarması vahyin inişini haber veriyordu. Resûlüllah bir zaman, sanki bayılıyormuş gibi, bir gaybubete dalıyor. Halbuki baygınlık diye birşey yoktu. Ondan sonra ayılıyor, aldığını vahyin kâtiblerine yazdırıyordu. Resûlüllah'ın bu dalgınlığı, ruhanî meleğin mülakatında istiğrak, beşeri ve normal halinden uzaklaşmakdı. Bu durum, cisim üzerinde tesir yapardı. Bunun için Resûlüllah'tan ses çıkar ve cismi pek ağır bir hale gelirdi. Bazan en şiddetli soğuk olduğu halde mübarek alnından ter dökerdi. Bazan da vahyi Resûlü Ekrem'in üzerine çıngırağın sesi gibi inerdi. Nasıl ki çıngırak sallandığı zaman dinleyenin kulağında bir ses oluyorsa, vahy da o şekilde geliyordu. Bu, vahyin çeşitlerinden en şiddetlisi idi. Bazan da Resûlüllah'ın yanında olanlar, Resûlü Ekrem'in mübarek yüzünün yanında arının sesine benzer bir ses, bir vızıltı duyarlardı. Fakat hiçbir konuşmayı anlamazlar ve denilenin farkında olmazlardı. Resûlüllah'a gelince, o din-

ler, ezberler ve iki kere iki dört edercesine bilir ki bu Allah'ın vahyidir. Bunda herhangi bir iltibas ve şüphe kalmazdı. Vahy bittikten sonra kendisine vahyedilenin kalbinde hazır olduğunu bulur ve hafızasında nakşedilmiş olduğunu görürdü. Sanki bir kâğıda yazılmış gibi idi. Vahyin bu çeşitlerine dair deliller, Kur'an ve Hadis'te çoktur. Misal olarak şu âyetle iktifa edelim:

«O hevasından söylemez. O, [konuşması] kendisine Allah tarafından vahyolunan bir vahiydir.» (En Necm: 3-4).

Buhari tarafından Aişe validemizden rivayet edilen şu hadis te bunun misallerinden biridir:

«Haris bin Hişam Resûlüllah'tan sordu:

— Ey Allah'ın Resûlü! Sana vahy ne şekilde geliyor?

Resûlüllah cevaben dedi ki:

— Bazan çıngırak sesi gibi geliyor. Bu benim için vahyin en şiddetlisidir. Bu ses sustuktan sonra söylenenlerin hepsini ezberlediğimi görüyorum. Bazan melek bana bir kişi şeklinde görünüyor. Konuşuyor. Onun konuştuğunu hissediyorum. Aişe validemiz diyor ki:

— Resûlüllahı gördüm, çok soğuk bir günde vahyin üzerine indiği zaman... Vahiy bittikten sonra bakıyordum ki, mübarek alnında ter buram buram akıyordu.»

İLMÎ YÖNDEN VAHİY

Vahyin düşmanları, Allah'ın sistemine iman etmiyenler ancak denemiş oldukları yoldan akla iman ederler. Ancak ıstılahlarında yeni dedikleri ilme inanırlar. O ilim, kesin marifetlerden bir parçadır. Onu yeni araştırma dusturları meydana getirmiştir. Bunlar ancak «Hissin» yani duyular kapsamına giren bir şeyi itiraf ederler. Sadece aklî ve ruhî olan bir şeyi kabul etmezler. Böylece nefislerini madde zindanında hapsetmişler, maddenin ötesini yani metafiziği uzun devir ve zamanlar inkâr edip durdular. En uzak hududlara kadar şüpheye daldılar. İlâhiyat, peygamberlik ve vahy hakkında daima hafife alıcı sözler söylediler. Cahiliyyetin en zâlim devirlerinde bile varılmayan hududa vardılar. Fakat ilim kayası onların alınlarına çarpmasaydı bu

inkârdan vazgeçmezlerdi. Evet ilim aşılmaz bir kaya gibi önlerine çıktı, alınları ilim kayasına çarptıktan sonra uyandılar ve vahyin mümkün olduğuna inanmaya başladılar.

Bu ilmî ve uyarıcı delillerden birisi Hipnotizmadır. Milâdın 18. yüzyılında Alman doktor Mısmer tarafından keşfedilmiştir (!) Bu doktor ve talebeleri tam bir asırlık zaman içerisinde bu ilmî delili ispata ve alimleri bunu itirafa mecbur etmeye çalışmışlardır. Sonunda ilmen delil olması kabul edilmiştir. Ve bu da yüzbinlerce defa denendikten sonra olmuştur. Hipnotizma vasıtasıyla şu hakikatları ispat etmişlerdir:

1 — İnsanın bâtın bir aklı vardır. Bu akıl, adet aklından çok üstündür.

2 — İnsan hipnotizma edildiği halde görür, dinler, uzak mesafelerden. Perde arkasını okur. Gelecekte olanlardan haber verir. Oysa haber verdiği nesneler için iç âleminde az bir alâmet ve emare dahi yoktur.

3 — Hipnotizmanın birçok dereceleri vardır, biri diğerinden üstündür. Bu dereceleri insan geçtikçe bâtın aklı da artar durur.

4 — İnsan bazan öyle bir dereceye varır ki, bu derecede mutevessilin yani elçilik yapanın ruhu cesedinden çıkıyor. Görülmeksizin onun yanında yer alır. Cesede bakıyorsun ölü gibidir. Eğer ruh ile cisim arasındaki gizli ilgi olmasaydı belki de düşerdi.

5 — Bunun arkasında ruhun varlığını ispat etmişlerdir.

6 — Ruh tamamen cesedden mustakildir hakikatına varmışlardır.

7 — Ruh cesedin yok olmasıyla yok olmaz hakikatina varmışlardır.

8 — Ruh maddeden sıyrıldığı takdirde daha önceki ruhlarla ittisal edebilir hakikatına varmışlardır ve daha nice şeyleri bu vasıta ile tesbit etmişlerdir. Biz onların tesbit ettiklerini teslim ediyor ve vardır diyoruz. Fakat onların bütün dediklerini tasdik etmiyoruz. Bu ilmin batı dünyasında birçok yardımcıları vardır. Bu ilim için tesis edilmiş

(1) Bk. Menahilul - İrfan c. 1 - 59 - Darul - İhya - Kahire bilâ tarih.

müesseseler, bu hususta yazılmış kitablar, bu ilim için inşa edilmiş hastaneler vardır. Halk ruhî tedavileri oralarda görmeğe gidiyor. Bu ilmin hakkında derin derin gitmek, tarihini belirtmek, deneylerini ortaya sermek, faidelerinden bahsetmek bizim konumuz değildir. Fakat mucmel bir fikir vermek istiyoruz. Bu fikir sana Cenabı Hak bu asırda nice apaçık âyetleri, hangi hududa kadar getirmiştir. Hem de metafiziği inkâr eden tabiatçıların eliyle. Bu tabiatçılar bu sayede Allah'tan gelen bir nimet ile inkârdan vazgeçmişler ve metafiziği ispata yanaşmışlardır. Bunlar Cenabı Hakkın şu âyetinin tezahürü olsa gerektir:

«Biz onlara afakta ve kendi nefislerinde âyetlerimizi yakında göstereceğiz. Kur'an'ın hak olduğu apaçık ortaya çıkacaktır. Sana Rabbinin her şeye şahid olması yetmez mi?» (Fussilet: 53 ve diğer âyetleri).

Denemelerle sabit olmuştur ki, hipnotizmacı hipnotizma etmiş olduğu adamın nefsinden istediğini silebilir. Ismini silebilir. Ona başka bir isim takabilir. Onu ikna edebilir. Hatta dinî akîdelerini bile silebilir. Fakat dinî akîdeleri silen bir hiptonizmacı, hipnotizma edilmiş adam gibi, dinden çıkacağına dikkat etmelidir. Cenabı Hak bizi hak yoldan ayırmasın. İşte bu hiptonizma ile yani bu ilmî yol ile vahyi inkâr edenler biraz yaklaşmışlardır. Hipnotizma olayında olduğu gibi, bir mahlûk diğer bir mahlûkun nefsinde tesir etmeye kadir olduktan sonra Kâinatın sahibi Meleğin vasıtasıyla Hz. Muhammed'in nefsinde tesir edemez iddiası hangi akıl ve hangi vicdan tarafından kabul edilir?

İkinci delil; telefon, telsiz, mikrofon ve radyo gibi araçlardır. İnsan bu âletler, bu araçlar vasıtasıyla uzak memleketlerde, dünyanın öbür ucunda bulunan kimselerle konuşabilir, istediğini ona anlatabilir. Bu maddî acaiblikler bu işleri yaptıktan sonra acaba kudret-i mutlaka sahibi olan Allah vahy yoluyla maksudunu anlatmaktan aciz olabilir mi?

Üçüncü delil; ilim, cansız nesneleri çeşitli ses ve nağmelerle Kur'an, türkü, şarkı ve konuşmalarla doldurmaya kadir olmuştur. Fonoğraf ve kasetler gibi. Acaba buna ilim muktedir olur da kadr-i mutlak, melek vasıtasıyla veya vasıtasız bir şekilde kullarının arasında saf ve

berrak nefislere sahib olan bazı kimselerin kalbini mukaddes kelâmla doldurup onu halka hidayet rehberi yapmaya kadir değil midir?

Dördüncü delil; dünyamızın bazı hayvanlarında görüyoruz ki, düşünce neticesinde bile yapılması pek zor olan nizamlı ve intizamlı işler yapıyor. Bu da bize kesin bir kanaat veriyor ki, bu iş, o hayvandan değil, yüksek bir iradeden geliyor. O irade ona o şekilde vahyediyor, ilham ediyor, o da o acaiblikleri yapıyor. Arı ve karıncalar gibi hayvanlar misal olarak verilebilir. Madem ki hayvan âleminde bu olmuştur acaba insan âleminde bunun olması daha güzel değil midir? Çünkü insanların en yüce ufukla, irtibat kurması bakımından daha musaid olduğu ortadadır.

Beşinci delil «ABKARİYYE» denilen haldir.

Bu hali, «EFLATUN» şöyle tarif etmiştir: **«ABKARİYYE ilâhî bir haldir. Beşeriyet için yüce ilhâmlar doğurduğunu meydana getirir.»**

Biz bu hale süperlilik deriz. Olağan üstü bir haldir. Allah dilediği kuluna ihsan eder. Vahyi hususunda şaşkın duranları dosdoğru yola getiren ve gerçeğe hidayet eden bir haldir ABKARİYYET.

Felsefeciler **abkariyye yüce bir haldir. Aklın orada hiçbir dahli yoktur»** derler. Tabiatçılar **«Abkariyye tabiattan gelen bir halledir. Okumak ve düşünmekle elde edilmez»** derler.

Altıncı delil: Yeni ilim kabul ediyor ki, bazı insanların ruhanî bir tarzda görünmeleri müşahede edilmiştir. Bu, alimlerin rüyalarında bile oluşmasını tahmin etmedikleri bir hârikadır. Halbuki bu harikayı meydana getiren ve kendisinde bu harika görünen belki bunun farkında bile değildir. Hem bu harikayı hisse dayanır herhangi bir maddi nedenle nedenlendirmesi de mümkün değildir. Bu görünürleri denediler. Yeryüzünün en büyük sihirbazlarını bunu görmek için celbedip getirdiler. Fakat sihirbazlar, bunun «SİHİR» olmadığına, ancak ruhânî hadiseler olduğuna şahidlik edip, meharet ve el çabukluğunun bunda hiç dahli yoktur dediler.

AKIL YÖNÜNDEN VAHİY

İlmî delilerden vahyin mümkün olduğunu anladın. Şimdi sana aklî delili arzedelim: **«Vahyin oluşunu sâdık ve mâşum olan Hz. Mu-**

hammed (S.A.V.) haber vermiştir. Her ne ki sâdık ve mâsum zat onun oluşundan haber verirse o hak ve sabittir. Öyleyse vahy de hak ve sabittir.»

Resûlü Ekrem'in vahyin olacağını haber vermesinin delili, Kur'an ve sünnettir. «Sâdık ve mâsumun her söylediği oluyor» cümlesinin delili ise, SIDK ve İSMETIN muktezasıdır. Yani doğruluk ve masumluk bunu ister. Hz. Muhammed'in sâdık ve mâsum olmasına delili ise, onun elindeki Kur'an ve diğer mucizelerdir. Bu mucizeleri sanki Cenabı Hak (C.C.) tecelli etmiş ve kullarına:

«Benim kulum Muhammed (S.A.V.) dinden getirip size tebliğ ettiği herşeyinde doğru söylüyor. Çünkü onları ben ona vahyettim!» demiştir, yerindedir.

İLK VE SON NAZİL OLAN ÂYET VE SÜRELER

Bu bahis tevkifidir. Yani Resûlü Ekrem'den nasıl işitilmişse, öylece durdurulur ve yorum yapılmaz. Burada aklın herhangi bir çalışma imkânı da yok. Ancak akıl mevcut deliller arasında tercih yapabilir veya zahirdeki çelişkileri defetmeye çalışabilir. İlk ve son nazil olan âyetlerin bilinmesinde birçok faideler vardır. Bunlardan birincisi; «NASİH» «MENSUH» ten ayırd edilmiş oluyor. İkincisi ise teşrii İslâmîn tarihi bilinmiş oluyor. Onun tedrici seyri murakabe edilmiş oluyor. Ve bunun arkasında İslâmın hikmet ve siyasetine akıl vâsıl oluyor. Bir de Kur'an'ı Kerime verilen ehemmiyet ve inayetin vardığı derece ve noktayı belirtmek faydası burada vardır. Öyle ki Kur'an'da Mekke devrinde inenle Medine devrinde inen, seferde inen ile hazerde inen bilindiği gibi ilk inen âyetle son inen âyette bilinmiştir. Şüphe yoktur ki bunların bilinmesi, insanın müslümanlığa güvenmesini daha da artırır. Kur'an'ın tağyir ve tebdilden sâlim kaldığının delili olur. Nitekim Cenabı Hak (C.C.) Kur'an'ında **«Allah'ın kelimelerini değiştirmek yok. İşte bu değiştirmemek en büyük zaferdir»** (Yunus: 64) buyurdu.

İlk nazil olan âyet hakkında dört görüş vardır:

Birincisi; İkra sûresinin **«insana bilmediğini bildirdi, öğretti»** âyetine kadar olan kısımdır. En doğru görüş de budur. Zira, Buharî bu hususta Aişe vâlidemizden şu hadisi rivayet ediyor:

«Peygambere ilk gelen vahy, uykudaki sâlih rüyalardır. Cenabı Peygamberin gördüğü rüya, sabahın geceden ayrılması gibi vukubulurdu. Sonra Resûlüllah'a uzlet, (yani insanlardan uzak yaşamak) sevdirildi. Cenabı Peygamber Hirâ mağarasına gidiyor. Aile efradına gelmeden birkaç gece orada ibadet ediyordu. Bunun için azıklarını alıyordu. Azığı bittikten sonra Hz. Hatice'ye gelip yine onun benzeri, yani oradaki bekleyişin benzeri için azık alır giderdi. Böylece vahy gelinceye kadar devam etti. [Resûlüllah Hira mağarasında iken vahy geldi.] Melek Resûlüllaha geldi: Bu durumu Resûlullah şöyle anlatır: «Melek:

— **Oku**! dedi.

— **Ben okuyucu değilim ki**! dedim. Bunun üzerine Melek beni tutup, bağrına bastı. Son takatıma, yani dayanabileceğim son noktaya geldikten sonra beni bıraktı. Ve dedi:

— **Oku**!

Ben cevap verdim:

— **Ben okumuş değilim**!

Tekrardan melek beni ikinci kez tuttu, dayanacağım son noktaya kadar beni sıktı. Sonra beni bıraktı ve dedi ki:

— **Oku**!

Dedim ki:

— **Ben okumuş değilim**!

Üçüncü kez beni tuttu ve sıktı. Sonra beni bıraktı ve buyurdu:

— **Rabbinin ismiyle oku! O rab ki yarattı. İnsanı kan pıhtısından yarattı. Oku! Senin Rabbin en keremlidir.»** (Alak, 1-2).

Bazı rivayetlerde **«bilmediğini insana öğretti»** âyetine varıncaya kadar okudu. Resûlüllah bu âyetleri alıp Hatice validemize döndü. Kalbi titriyordu. El-Hakim «Mustedrek»inde, El-Beyhaki «Delâl»inde Aişe validemizden rivayet ettiler:

— **Kur'an'ın ilk inen sûresi Âlak sûresidir.»**

Et-Tebarani «Kebir»inde Ebu Rica el-Atarani'den rivayet ederek şu hadisi getirdi:

«Ebu Musa bizi okutuyordu. Biz halka halinde oturuyorduk. Onun sırtında iki beyaz elbise vardı. **«İkra' bismi Rabbike»** âyetini okuduğu zaman **«Bu, Hz. Muhammed'in üzerine inen ilk sûredir»** diyordu.

Bu hususta daha başka eserler de varid olmuştur:

İkinci görüşe gelince: Bu görüşe göre ilk inen sûre «El Mudessir» sûresidir. Bunlar Muslim ve Buharî'nin Ebu Seleme bin Abdurrahman bin Avf'ten rivayet ettiği hadisle istidlal etmişlerdir:

Kaab bin Abdullah'tan sordum:

— Kur'an'ın hangi sûresi ilk indi?

Dedi ki:

— El Mudessir sûresi.

Ben:

— Yoksa Âlak sûresi mi? diye sordum. Dedi ki:

— Ben size Resûlüllah'ın bize söylediğini söylüyorum. Resûlüllah buyurdu:

— «Hira mağarasında bulunuyordum. Zamanım bittiği sırada indim. Vadinin tam ortasına gelmiştim. Çağrıldım. Önüme baktım, arkama baktım, sağıma baktım, soluma baktım. Sonra göklere baktım. Gördüm ki, o, yani Cebrail, yer ile gök arasında bir Kürsinin üzerinde oturmuştur. Beni bir sarsıntı tuttu. Hatice'ye geldim. Onlara: «Beni örtmelerini» söyledim. Bunun üzerine Cenabı Hak:

«Ey örtünen! Kalk ve korkut» (El-Muddesir: 1) **âyetini gönderdi.»**

Fakat bu rivayet, bu sûrenin ilk inen sûresi olduğunun tam delili olamaz. Çünkü mümkündür ki Resûlü-Ekrem vahyi aldıktan sonra mağaradan inmiş, ikinci kez Cebraili görmüş ve bu hadise başından geçmiş, evine gelip örtünmüş ve örtündükten sonra da bu âyet nazil olmuştur. Zaten Müslim ve Buharî'nin Ebu Seleme'den onun da Cabir'den rivayet ettiği ikinci bir rivayet te bunun söylediğimiz tarzda olduğunu desteklemektedir. Şöyle ki:

«Ben yürüyordum. Ansızın gökten bir ses geldi. Gözümü kaldırıp gök tarafına baktım. Gördüm ki bana Hira'da gelen melek... Yer ile gök arasında bir kürsinin üzerinde oturmuş. Ben yere temas edinceye kadar diz çöktüm. Bundan sonra aile efradıma geldim. Beni örtünüz, beni örtünüz, dedim. Sonra Cenabı Hak:

— «Ey örtünen! Kalk ve korkut. Rabbine tekbir getir. Elbiseni temizle. Necasete gelince... Ondan da uzaklaş!» (El-Muddesir: 1-5).

Necasetten maksat **«putlar»**dır. Yani onlardan uzak dur. Cenabı Peygamber (S.A.S.) **«yere temas edinceye kadar diz üstü çöktüm»** dedi. Yani mübarek cismi ağırlaştı, korku ve dehşetten dolayı yere çök-

tü. Cabir'in **«Kur'an'ın ilk nazil olan sûresi El-Mudessir» sûresidir»** dediği bu rivayetin zahirinden de anlaşılacağı üzere Resûlüllah'ın hadiseyi anlatmasına istinad ediyor. Resûlüllah daha önce Meleğin kendisine geldiğini ve vahyi getirdiğini söyledikten sonra mağaradan inip evine gelirken ikincih adise ile karşılaştığını anlatırken, Cabir dinlemiş, hadisenin başını ise işitmemiş, sadece orta kısmını işitmiştir. Ve bundan dolayı da böyle söylemiştir.

Üçüncü görüş, «Fatiha sûresi ilk inen sûredir» diyor. Bu görüşün sahibleri de «El-Beyhaki'nin «El Delail»de Ebi Meysere Ömer bin Şerahbil'den rivayet ettiği hadistir. «Resûlüllah Hz. Hatice'ye: **«Ben tek başıma mağarada bulunuyordum. Bir ses işittim. Yemin ederim Allah'a ki, nefsim için korktum ki bu bir emr olsun. Bir hadise olsun!»** Hatice o zaman: **«Allah'a sığınıyorum. Cenabı Hak senin başına kötü bir hadise getirmez. Gerçekten sen emaneti yerine getirensin, silayi rahm yapansın. Doğru konuşansın.»** dedi. Bu olaydan sonra Ebu Bekir Sıddîk Resûlüllah'ın evine geldiğinde Hz. Hatice Resûlüllah'ın başından geçeni Ebu Bekr'e nakletti. Ve:

«Ey Eba Bekir! Muhammed'le beraber Varaka'ya git.» dedi.

Ebu Bekir Sıddîk, Resûlü Ekrem'le beraber Varaka'ya gittiler ve hadiseyi kendisine söylediler. Resûlüllah Varaka'ya şöyle dedi:

— Tek başıma mağaraya girdiğim zaman arkamda bir ses işittim:

— Ey Muhammed! Ey Muhammed!

diyordu. Ve sahraya düşüp koştum!» Varaka, Resûlüllah'a:

«Sakın bunu yapma! O sana geldiği zaman sebat göster. Onun dediğini dinleyinceye kadar. Sonra bana gel, haber getir!» dedi.

Resûlü Ekrem mağaraya sığındığı zaman yine ses geldi:

«Ey Muhammed! De ki: Bismillahirrahmanirrahiym. Elhamdu Lillahi Rabbil Alemin.» [Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyle. Hamd âlemlerin Rabbine mahsustur.]

Ve sûre «veleddalin»e kadar devam etti» dedi.

Fakat bu hadis, bu sûrenin ilk inen sûre olduğuna delil olamaz. Zira bu rivayetten anlaşılmıyor ki, bu sûre nübüvvetin fecrinde, vahyin ilk gelişinde ve Hira mağarasında ilk işidilen sûredir. Ancak anlaşılıyor ki, bu hadise vahy başladıktan sonra olmuştur. Resûlü Ekrem

önce Hz. Hatice ile Varaka'ya gitmiş, ikinci kez Hz. Ebu Bekir'le gitmiş ve bu hadise ondan sonra olmuştur. Birkaç defa arkasından ses işitmiş, Varaka bu sesleri işittiği zaman **«Sebat göster, sana ne dediğini dinle»** dedikten sonra olmuştur. Biz bu hususta bahsetmiyoruz. Kur'an'ın mutlak şekilde ilk gelen sûresinden bahsediyoruz. Bir de, Cabir'in bu hadisi, hadisi «Mursel»dir. Sahabi onun senedinden sakıt olmuştur. Vahyin başlangıcı hakkındaki Buharî'nin Hz. Aişe'den rivayet buyurduğu hadisle muaraza edemez. Çünkü Buharî'nin hadisi «Merfu»dur. Binaenaleyh üçüncü görüş tamamen iptal olmuş oluyor. **Dördüncü görüşe gelince;** Kur'an'ın ilk inen âyeti «Bismillahirrahmanirrahiym»dir. Bu görüşü savunanların delili «El Vahidi»nin «İkrime» den, Hasan'dan rivayet ettiği hadistir. Kur'an'ın ilk inen kısmı «Bismillahirrahmanirrahiym» ile «El-Âlak» sûresinin evvelidir. Bu şekildeki istidlal merduttur. Zira bu hadis «Mursel»dir. Hadis-i «Merfu» ile muaraza edemez. İkincisi, besmele zaten tabii olarak her sûrenin başında iniyor. Ancak istisna edilen sûre hariçdir. Binaenaleyh besmele sûrenin ilk inen kısmıyla beraber inmiştir. O daha önce indi denilemez. Yani başlıbaşına daha önce indi şeklinde bir görüş olamaz.

EN SON İNEN ÂYET

Kur'an'ın mutlak manada en son inen âyeti **«O günün dehşetinden sakınınız ki o günde Allah'a dönüştürülmüş olursunuz. Sonra her nefis kesbettiğinin karşılığını görür. Tamı tamına alır ve onlara zulmedilmez»** (El-Bakara: 281) âyetidir. En Nesei, İkrime tarıkıyle İbni Abbas'tan rivayet etmiştir. İbni Ebi Hatem de aynı şekilde şu rivayeti yapmıştır:

«Kur'an'ın en son ineni «vetteku yevmen» âyetidir. Resûlü Ekrem bu âyetin inişinden sonra dokuz gece yaşadı. «Rebiülevvel ayından iki gece geçtikten sonra vefat etti.»

İkinci görüş, Kur'an'ın en son inen âyeti, «El-Bakara» sûresinin iki yüz yetmiş sekizinci âyetidir:

«Ey Allah'a iman edenler! Allah'ın azabından korkunuz. Ribadan geri kalanı bırakınız. Eğer iman etmiş iseniz.»

Bunu Buharî, İbni Abbas'tan, Beyhaki de İbni Ömer'den rivayet etmiştir. Üçüncü görüş, Kur'an'ın en son inen âyeti «BORÇ» âyetidir.

«Ey iman edenler! Birbirinize belli bir zamana kadar bir borç verdiğinizde onu yazınız...» (El-Bakara: 282).

Hadisi, İbni Cerir, Said bin Museyyeb'den rivayet etmiştir. **«Kur'an'ı Kerim'in en son arş'tan ayrılan âyeti RİBA ve BORÇ ayetleridir.»** diyen Ebu Ubeyde, El Dedail'de İbni Şahab'tan rivayet etti. Bu hususta ulema ihtilâfa düşmüştür. Her biri bir esere istinad etmiştir. Burada Resûlü Ekrem'den gelen «Merfu» bir hadis yoktur. İşte olmadığından dolayı da böyle şüpheler ileri sürülmüştür ve ihtilâf çoğalmıştır. Fakat bütün bu görüşleri birleştirme imkânı vardır. Suyuti, El İtkan'da şöyle diyor:

«Bu âyetler mushafta olduğu gibi, bir defada inmişlerdir. Çünkü hepsi bir konu hakkındadırlar. Bu rivayetleri getiren her bir âlim, bu konunun bir parçasını almış, «Bu en son inen âyettir» demiştir. Rivayetleri sahihdir. Fakat hepsi bir defa, bir konuda inmişlerdir.»

Dördüncü görüş; Kur'an'ın son inen âyeti, Al-i İmran sûresinin: **«Rableri onların isteklerini kabul etti. Kesinlikle ben sizden, ister erkek olsun ister kadın, herhangi bir çalışanın çalışmasını zayi etmem.»** (Âli-İmran 159.) âyetidir.

Beşinci görüş; Kur'an'ın en son inen âyeti, **«kim ki kasten bir mümini öldürürse onun cezası cehennemdir. Orada ebedî kalır. Allah ona gazab eder. Allah ona lânet eder ve onun için büyük bir azab hazırlar.»** (En-Nisa: 39)

Altıncı görüş; en son inen âyet, **«senden fetva taleb eder. De ki: Allah, «KELÂLE» hakkında size fetva verir.»** (En Nisa sûresinin son âyetidir.)

Yedinci görüş; «son inen Maide sûresidir» diyor.

Sekizinci görüş, «son inen Et-Tevbe sûresinin son âyetidir» **«Size, nefislerinizden bir peygamber geldi.»**

Dokuzuncu görüş; son inen Nahl sûresinin son âyetidir.

Onuncu görüş; son inen En-Nasr sûresidir, diyor.

Bütün bunların delilleri, El Itkan ve El Burhan gibi kitablarda zikredilmektedir. O kitablara müracaat edilsin.

KUR'AN'IN İNİŞ SEBEBLERİ

Kur'an'ı Kerim iki kısma ayrılır. Bir kısmı, herhangi bir sebebe bağlı olmaksızın Cenabı Hakkın katından inmiş, sadece halkın hidayeti içindir. Bu kısım Kur'an'ın çoğunu teşkil ediyor. Bu kısmın inişi hakkında herhangi bir araştırma ve beyana ihtiyaç yoktur. İkinci bir kısım vardır ki sebeblerden birine bağlıdır. İşte biz bundan bahsedeceğiz. Fakat sebeblere bağlı olan bütün âyetleri tek tek bahis konusu yapma imkânı yoktur. Bu hususta birçok kitablar telif edilmiştir. Meselâ Buharînin üstadı Ali bin «El-Medini», «El Vahidi», «El Ca'beri», «İbni Hacer», «Es-Suyuti» bu hususta kitablar yazmışlardır. Meselâ Suyuti'nin «Lübadun-Nukul fî eshab'in-Nuzul» adlı kitabı meşhurdur.

Bir âyeti celîle veya bir kaç âyeti celîle bir hadiseden bahsederek veya onun hükmünü beyan edere kinerlerse, o hadise nüzul (iniş) sebebi oluyor. Resûlülah'ın devrinde bir hadise oluyor ve bir sual peygambere tevcih ediliyor. Bir âyet veya birkaç âyet nazil oluyor, o hadiseyi aydınlatıyor, o sualin cevabını veriyor. İşte o hadise, o sual «sebeb-i nuzul» oluyor.

ESBAB-I NUZUL'Ü BİLMENİN FAİDELERİ NELERDİR?

Esbabı nuzul'ü bilmenin birçok faideleri vardır. Meselâ: Allah'ın bu hadisedeki hikmeti tayin etmekteki hikmetini bilmek. Ayeti bu sayede anlamak ve âyetteki müşkilât ve şüpheleri defetmek gibi. «El Vahidi» diyor ki:

«Âyetin kıssasını yani sebebini bilmeden âyeti tefsir etmek mümkün değildir.»

Şeyhul-İslâm İbni Teymiyye:

«Nuzulun sebebini bilmek, âyetin anlaşılmasına yardımcı olur. Çünkü sebebi bilmek müsebbibi bilmek demektir.» diyor.

Buna bir iki misal verip geçelim:

Birinci Misal :

«Doğu ve batı, her yer Cenabı Allah'ındır. Hangi tarafa yönelirseniz orası Allah'a ibadet yönüdür. Şüphesiz ki Allah'ın mağfireti geniştir ve Allah herşeyi bilicidir.» [El-Bakara: 115] buyurdu.

İşte bu âyet zahiri ile delâlet eder ki, insan hangi yöne yönelip namaz kılarsa olur. Ve insana Kâbe yönüne yönelmenin vacib olmadığını iş'ar eder. Fakat bu âyet hususî olarak seferde kılınan nafile namazlar hakkında veya içtihadı ile namaz kılıp sonra yanlış olduğu beyan olunan kimse hakkında nazil olduğu bilindiğinden anlaşılıyor ki, bu âyetin zahiri manası murad değildir. Maksad sefer nafilelerinde misafire veya kıble hakkında içtihad edip de namazını kıldıktan sonra yanlış olduğunu gören bir kimseye kolaylık getirmek içindir.

İbni Ömer'den rivayet ediliyor: **«Bu âyet devenin sırtında hangi yöne giderse gitsin nafile namaz kılan bir misafirin namazı hakkında nazil olmuştur».**

Bazı kimseler; bir kavim kıblenin hangi tarafta olduğunda şüpheye düştüler. Çeşitli yönlere yönelip namazlarını eda ettiler. Sabah olduğu zaman baktılar ki, yanlış kıble tayin etmişler. Bu âyet o zaman nazil oldu ve onları mazur gösterdi» dedi.

İkinci Misal :

Sahih'te rivayet ediliyor ki, Mervan bin Hakem için şu âyet-i celîle müşkül görüldü: **«O ettikleri fenalıklar asevinen ve yapmadıkları şeyde övülmeyi seven kimseleri de sakın azabtan kurtulmuş bir yerde sanma. Onlar için çok acıklı bir azab vardır.»** (Al-i İmran: 188). Mervan, eğer herhangi bir kimse verilene sevinip, yapmadığı bir işten ötürü de övülmesine seviniyorsa ve bu da azab görmesine sebeb oluyorsa kesinlikle hepimiz azab göreceğiz. Mervan'ın bu şüphesi devam etti. Ta ki, İbna Abbas, ona: **«Bu âyet ehl-i kitab hakkında nazil oldu. Resulü Ekrem onlara birşey sordu. Onlar da Resûlü Ekrem'den o sorulanı gizlediler. Başka birşeyden haber verdiler, güya Resûlüllah'ın sualine cevabı vermişlerdi bundan ötürü de Resûlüllah'ın kendilerini övmesini istediler. İşte bu âyet o zaman nazil oldu.»** İbni Abbas bunu

böyle beyan edince Mervan'ın şüphesi bertaraf oldu ve Cenabı Hakkın Kelâmından neyi kasdettiğini anladı.

Üçüncü Misal :

Zubeyr oğlu Urve'nin Safa ile Merve arasında say'etmenin faziletini anlamak isteyip çözemediği şu âyettir:

«Gerçekten Safa ile Merve Allah'ın emrettiği haccın alâmetlerindendir. Bunun için hac veya umre kasdiyle kim kâbeyi ziyaret ederse yine Safa ile Merve'yi tavaf etmesinde bir günah yoktur. Her kim de bir hayr işlerse muhakkak Allah şakirdir, mükâfatını verir. Alimdir, her şeyi bilir.» (El Bakara: 158).

Urve'nin şüphesi şu noktadan geliyor: Âyet, Safa ile Merve'yi ziyaret etmeyen bir kimseden günahı uzaklaştırıyor. Eğer farz olsaydı nasıl günah uzaklaşırdı? Bu şüphesi, halası Hz. Aişe'den âyetin mânâsını soruncaya kadar devam etti. Hz. Aişe, Urve'ye:

«Âyet günahı kaldırıyor. Bunun mânâsı farziyeti kaldırmak değildir. Bunun mânâsı, o gün insanların zihinlerinde yerleşen **«Safa ile Merve arasındaki say cahiliyet amellerindendir»** fikrini kaldırmaktadır. Çünkü Safa'nın üzerinde «İsaf» isimli put, Merve'nin üzerinde de «Naile» isimli put vardı. Bunların ikisinin arasında say'etmek müslümanlara ağır geliyordu. Müşrikler, İslâmiyet gelmezden önce, bu arada sayederken o putlara dokunuyorlar, sürünüyorlardı. İslâm geldiğinde ve putları kırdığında müslümanlar Safa ile Merve arasında sayetmekten sakındılar. Ve âyet-i celîle bunun için nâzil oldu.

NUZUL SEBEBİNİ BİLMENİN YOLU

Nuzulün sebebini ancak «nakl-i sahih»a dayanarak biliriz. «El Vahidi», senediyle İbni Abbas'tan rivayet etti:

Resûlüllah buyurdu:

«Hadisten kaçınınız. Ancak bildiğinizi naklediniz. Şüphe yoktur ki, kasten benim kesemden birşey uyduran ateşteki yerine hazırlansın. Kim ki ilimsiz olarak Kur'an'ın üzerine yalan söylerse ateşteki yerini hazırlasın.»

İşte bundan dolayıdır ki, nuzul sebeblerinde ancak rivayete ve sima'a dayanarak fikir yürütebiliriz. Binaenaleyh bir sahabiden sebebi nuzul rivayet edilirse, makbuldür. İster onu destekleyen bir delil olmasa dahi.. Çünkü sahabinin sözü içtihad edilecek yerde olmadı mı hadisi «Merfu» hükmünü alıyor. Sahabi bunu kendi nefsinden söyleyemez. Sebeb-i nuzul «Mursel» bir hadisle (yani sahabi senedinden sakıt olan bir hadisle) rivayet edilirse, onun hükmü kabul edilmemesidir. Ancak sıhhatli oldu mu, başka bir «Mursel»le desteklendi mi kabul edilir. Ve ravi Mucahid İkrime, Said bin Cübeyr gibi sahabelerden tefsir ilmini alan imamlardan birisi olacaktır.

KUR'AN'IN YEDİ HARF ÜZERİNDE NAZİL OLMASI

Bu, zor bir konudur. Bu hususta çok âlim konuşmuştur. Bunların konuşmalarını hülasa olarak alacağız. Lâkin bu konu ancak sahih bir hadisle sabit olur. Kur'an'ın yedi harf üzerinde nazil olduğunu tesbit eden o sahih hadisi sahabelerden Hz. Ömer, Hz. Osman, Ibni Mes'ud, İbni Abbas, Ebu Hureyre, Ebu Bekr, Ebu Cehm, Ebu Said el-Hudri, İbni Talha el-Ensari, Ubey bin Kâab, Zeyd bin Erkam, Semurre bin Cündep, Selman bin Surde, Abdurrahman bin Avf, Amr bin Ebu Seleme, Amr bin As, Muaz bin Cebel, Hişam bin Hakim, Enes, Huzeyfe, Ebu Eyyub el Ensari'nin hanımı Ümmü Eyyub rivayet etmişlerdir.

El Hafız Ebu Ya'le 'Mesned-i Kebir'inde şöyle diyor:

Hz. Osman (R.A.), bir gün minberde Resûlüllah'tan **«Kur'an yedi harf üzerine indi, onların hepsi de şifa verici ve kifayet edicidir.»** hadisini dinleyen her kişiye ayağa kalkması için yemin veriyorum dedi. Bunun üzerine sahabeler sayılmayacak kadar ayağa kalktılar, şehadet ettiler ki, Resûlü Ekrem: **«Kur'an yedi harf üzerine indi. Bu harflerin hepsi şifa verici ve kifayet edicidir.»** dedi.

Bunun üzerine Hz. Osman (R.A.): **«Ben de sizinle beraber bunu Resûlüllah'tan dinlediğime şahidlik ederim»** dedi.

İşte bütün bu sahabelerin hadisi bu şekilde rivayet etmeleri, hadisin tevatür olduğuna kanaat getirmiştir. Bu hadisi destekleyen ve manasını açıklayan bazı hadisleri daha nakledelim:

1 — Buharî ve Müslim, sahihlerinde İbni Abbas'tan rivayet ettiler:

«Resûlü Ekrem, Cebrail bana bir harf üzerinde okuttu. Ona müracaat edip daha fazlasını istedikçe o bana fazlasını öğretiyordu. Ta yedi harfe varıncaya kadar, buyurdu!»

Müslim bu hadisin sonuna şunu ekliyor:

— İbni Şihab: **«Benim kulağıma geldi ki, bu yedi harf, her hangi bir helâl ve haramın hususunda değişmeyen ve bir olan emir hususundadır.»** dedi.

2 — Buharî ve Müslim rivayet ettiler: [fakat lâfız Buharî'nindir]: «Hz. Ömer (R.A.) dedi:

Resûlüllah'ın hayatında Hişam bin Hakim'den dinledim. El Furkan sûresini okuyordu. Okumasına kulak verdim. Birçok harf üzerinde okuduğunu gördüm. Fakat Resûlüllah (S.A.V.) bana o, harfleri okutmamıştı. Nerde ise namaz içinde onun gırtlağına yapışacaktım. Selâm verinceye kadar bekledim. Sonra yakasından tuttum. Abasını [veya kendi abamı] boynuna geçirip yanıma çektim:

— **Sana bu sûreyi kim okuttu?** diye sordum,

— **Bana Resûlüllah (S.A.V.) okuttu.** Cevabını verince.

Ona:

— **Yalan söylüyorsun!** dedikten sonra şunları söyledim:

— **Yemin ederim, Allah'ın Resûlü bana bu sûreyi** [yani senin okuduğun bu sûreyi] **okuttu.** [Senin okuttuğun vecihleri bana öğretmedi deyip] onu çeke çeke Resûlüllah'a getirdim. Dedim ki:

— **Ey Allah'ın Resûlü! Ben şu adamdan dinledim. El Furkan sûresini senin bana okutmadığın harf üzerinde okuyor. Halbuki sen bana Furkan sûresini okuttun,** diye sorunca.

Resûlü Ekrem:

— **Ey Ömer! Onu bırak. Ey Hişam oku, dedi.**

Hişam benim dinlediğim okuyuşu tekrarladı. Resûlü Ekrem:

— **Böylece,** [yani Hişam'ın okuduğu gibi] **nazil olmuştur, dedikten sonra buyurdular:**

— **Şüphesiz ki bu Kur'an yedi harf üzerinde inmiştir. Sizin kolayınıza geldiği harfle okuyunuz.»**

3 — Müslim, senediyle Ubey bin Kâab'dan rivayet etti:

Ben mesciddeydim. Bir kişi girip namaz kıldı. Benim bilmediğim bir okuyuşla okudu. Başkası geldi, o da arkadaşının okuyuşunun gayrisi olan bir şekilde okudu. Namazı bitirdikten sonra hepimiz Resûlüllah'ın huzuruna gittik. Sordum:

— Ey Allah'ın Resûlü! Bu adam benim hoşuma gitmeyen bir şekilde okudu. Sonra bu adam geldi. O da bunun okuyuşunun gayrisini okudu? Cenabı Peygamber bunun üzerine o adamların ikisine emretti:

— Okuyun!

İkisi de okudu. Cenabı Peygamber:

— İkisinin de durumu güzeldir, dedi. Benim nefsime cahiliyyette olduğum zamandan daha fazla Resûlüllahı yalanlamak şüphesi düştü. Resûlü Ekrem benim kalbime gireni görünce göğsüme vurdu, ter alnımdan aktı. Sanki ben Cenabı Hakka bakıyordum gibi korku ve dehşet içerisinde kaldım. Bana:

— Ey Ubeyy! Allah bana gönderdi ki, Kur'an'ı bir harf üzerinde okuyayım. Benim ümmetime kolaylaştır, diye ona başvurarak bunu geri çevirdim. İkinci kez bana gönderdi **«İki harf üzerine oku»**. Benim ümmetime kolaylaştır, diye O'na geri çevirdim. Üçüncü kez bana emir gönderdi: **«Yedi harf üzerinde Kur'an'ı oku. O reddedişlerinin her birisiyle sana bir istek ruhsatı verdim, benden iste!»** dedi. Dedim ki: **Allah'ım! Ümmetimi affet! İkinci kez, Allahım, ümmetimi affet! dedim. Üçüncü isteğimi, İbrahim (A.S.) de dahil halkın bana hürmet ettiği bir güne geciktirmişimdir.»**

4 — Müslim, senediyle, Ubeyy bin Kâab'dan rivayet etti:

«Resûlüllah (S.A.S.), Beni-Ğifar gölünün yanındaydı. Cebrail (A. S.) geldi:

— Allah sana emrediyor ki, ümmetine Kur'an'ı bir harf üzerinde okuyasın, dedi.

Cenabı Peygamber:

— Ben Allah'tan talebde bulunuyorum ki; beni affetsin, mağfiret etsin. Ümmetim buna güç yetiremez.

Sonra Cebrail Aleyhisselâm, ikinci kez Resûlüllah'a (S.A.S.) geldi:

— Allah sana emrediyor, ümmetine Kur'an'ı iki harf üzerinde okuyasın.

Resûlüllah:

— Ben Allah'tan affedilmemi ve mağfiret edilmemi taleb ediyorum. Kesinlikle ümmetim buna güç yetiremez.

Sonra Cebrail üçüncü kez Resûlüllah'a geldi:

— Şüphesiz ki, Allah sana emrediyor, ümmetine Kur'an'ı üç harf üzerinde okuyasın.

Resûlüllah:

— Ben Allah'tan affını ve mağfiretini taleb ediyorum. Kesinlikle ümmetim buna güç getiremez.

Sonra Cebrail dördüncü kez geldi ve dedi:

— Allah sana emrediyor ki; ümmetine Kur'an'ı yedi harf üzerinde okuyasın. Hangi harf üzerine okurlarsa isabet etmiş olurlar.»

Benî-Ğifar gölü, meşhur bir yerdi. Orada su birikiyordu. Adına «Beni Ğifar Gölü» deniyordu. Çünkü Gifariler orada konaklamışlardı.

5 — Tirmizi, Ubey bin Kâab'dan rivayet etti.

Resûlü Ekrem, Merve taşlarının yanında Cebrail'e rastladı. Resûlüllah, Cebrail'e:

— Ben ümmi bir ümmete gönderildim. Onların içinde ihtiyarlar vardır. Yaşlı acuzeler vardır, gençler vardır. [Bir harf üzerinde okumaya güçleri yetmez] deyince.

Cebrail:

— Onlara emret, Kur'an'ı yedi harf üzerinde okusunlar!

Tirmizi bu hadisin «Hasen» ve sahih olduğunu söylüyor. Bir lâfızda da **«Kim ki Kur'an'ı o yedi harftan birisiyle okursa, o, onun okuduğu gibidir.»** Huzeyfe'nin lâfzında **«Ben ümmi bir ümmete peygamber olarak gönderildim ki, onlarda erkek-kadın, genç kız, hiçbir kitab okumamış piri-fani ihtiyarlar vardır.»**

Cebrail:

— Şüphesiz ki Kur'an yedi harf üzerinde nazil oldu» dedi.

6 — İmam Ahmed, senediyle, Ebi Kays'ten, o da efendisi Amr ibn As'tan rivayet etmiştir.

Bir kişi Kur'an'dan bir âyet okudu. Amr ona: **«O âyet şöyle şöyledir»** dedi. Ve bunu Resûlüllah'a söyledi. Cenabı Peygamber:

«Şüphesiz ki, bu Kur'an yedi harf üzerinde nazil olmuştur. Hangi harfle okursanız isabet etmiş olursunuz. Mücadele etmeyiniz» buyurdu.

7 — El Hakim ve İbnu-Hibban senetleriyle, İbni Mes'ud'dan rivayet ettiler. Resûlüllah bana «Ha mim» sûrelerinden birisini okuttu. Camiye gittiğimde, bir kişiye «oku» dedim. Baktım ki o, başka harflerle okuyor. O harfleri ben okumamıştım. «Bana Resûlüllah bu harfleri okuttu» deyince beraberce Resûlüllah'a gittik ve durumu söyledik. Resûlüllah'ın mübarek yüzü morardı ve buyurdu:

— «Sizden önceki ümmetleri helâk eden ihtilâfa düşmektir.»

Sonra Resûlü Ekrem, Hz. Ali'ye gizli birşey söyledi. Hz. Ali de: «Resûlüllah size emrediyor ki, herbiriniz öğrendiği şekilde okusun» dedi. Böylece, huzurdan çıktık. Her birimiz arkadaşının okumadığı harfleri okuyordu.

8 — Buhari, Abdullah bin Mes'ud'dan rivayet etti.

«Ashabdan birisinin bir âyeti okuduğunu işittim ki Resûlüllah onun hilâfına okuyordu. Onun elinden tuttum Resûlüllah'a götürdüm. Buyurdu:

— İkiniz de iyi okuyorsunuz. Oku.

Bu hadisin ravilerinden birisi olan Şü'be:

«En büyük bilgim Resûlüllah'ın:

— Şüphesiz ki sizden öncekiler ihtilâfa düştüler, helâk oldular dediğidir» dedi.

9 — Et Taberi ve et Teberani, Zeyd bin Erkam'dan rivayet ettiler:

Bir kişi Resûlüllah'a geldi:

— İbni Mes'ud bana bir sûre okuttu. Aynı sûreyi Sabit oğlu Zeyd de bana okuttu. Aynı sûreyi Ubeyy bin Kâab'da okuttu. Hepsinin okuması değişikti. Hangisinin okumasıyla okuyayım» diye sorunca Resûlü Ekrem sükût etti. Hz. Ali onun yanındaydı. Hz. Ali:

— Sizden her biriniz öğrendiği gibi okusun. Hepsi güzel ve iyidir,» buyurdu.

Tabii Hz. Ali'nin sözleri Resûlüllah'ın huzurunda söylendiği için hadis oluyor.

10 — İbni Cerir-i Taberi, Ebu Hureyre'den rivayet etti:

Resulü Ekrem:

— Şüphesiz ki, bu Kur'an yedi harf üzerinde nazil olmuştur. Bi-

naenaleyh (o yedi harfle) okuyunuz! Herhangi bir günah yoktur. Fakat rahmetin anmasını azabla sonuçlandırmayınız, azabın da anmasını rahmetle sonuçlandırmayınız.»

Bu hadisi şeriflere bakan kimse, bunlardan bariz birçok deliller çıkarabilir. O deliller, hidayetin nişanları, nur'un kaynakları olurlar. İnsanı hak ve sevaba irşad eder. Yedi harfin manasını doğru bir şekilde insana öğretir. Ve bu hadislerden insan birtakım mizanlar edinebilir ki bu ihtilâftan meydana gelen her şeyi bu mizanla tartar ve doğruyu bulur. **Birinci delil;** Kur'an'ın yedi harf üzerinde nazil olmasının hikmeti, müslüman ümmete kolaylık olsun diyedir. Hele bilfiil Kur'an'a muhatab olan, okuma ve yazmaktan mahrum bulunan o günkü ARAB MİLLETİ daha da bu kolaylığa muhtaçtılar, çünkü araplar birçok kabile idi. Onların arasında lehçe ihtilâfları, ses çıkarma ihtilâfları ve edâ ihtilâfları vardı. Bazı kelimeleri bazı manalarda şöhret bulmuştu. Başka yerlerde aynı şöhrete sahib olmamak meseleleri vardı. Buna rağmen hepsini Araplık ve genel dilleri biraraya getirirdi. Eğer herkes aynı tarzda Kur'an okumaya mecbur edilseydi, bunlara gayet zor gelirdi. Bunun için Cenabı Peygamber: **«Benim için ümmetime kolaylaştır»** diye Allah'a yalvarıp talebde bulunuyordu. Bunun için Cenabı Peygamber (S.A.V.) **«Ben Allah'ın affını ve mağfiretini taleb ediyorum. Şüphesiz ki ümmetim buna güç yetiremez»** diyordu.

Bunun için Cenabı Peygamber, Cebrail'e rastladığı zaman:

— Ey Cebrail! Ben ümmi bir ümmete gönderildim. Onların içinde erkek, kadın, genç kız hiç bir kitabı okumamış piri-fani ihtiyar vardır» dedi.

İkinci delil: Resûlüllah'ın **«Daha fazlasını istiyorum ki, ümmetime kolay gelsin»** diye istekleri altı defa tekrar etmesidir. Bu da vahyin emini Cebrail'in Resûlüllah'a okuduğu ilk harfin gayrisiydi. Böylece tam yedi harf oluyor. Bu durum İbni Abbas'ın hadisinden anlaşılıyor: **«Cebrail (A.S.) bana bir harf üzerine okuttu. Ben ona müracaat ettim. Ben fazlasını istedikçe, o da fazlalaştırdı. Ta ki yedi harfe vasıl oldu.»**

Ebu Bekre'nin hadisinde Resûlü Ekremin (S.A.V.):

«Ben Mikâil'e baktım. Sükût etti. Anladım ki sayı yedide bitmiştir.» buyurduğu rivayet edildi.

Üçüncü delil: Bu harflerden birisiyle okuyan bir kimse doğruyu bulmuştur. Nitekim Resûlüllah'ın **«Hangi harf üzerinde okurlarsa, isabet etmişlerdir»** hadisi, kıraatta ihtilâf edenlerin her birisine: **«Doğru okudun»** buyurması ve kendisine gelne iki kişiye **«ikiniz de iyi okumuşsunuz»** diye takdir etmesi ve Amr ibn As'tan gelen hadiste: **«Hangi harfle okursanız isabet etmişsiniz»** demesi buna delâlet eder.

Dördüncü delil: Kıraatların hepsi muhtelif olmalarına rağmen Allah'ın kelâmıdır. Beşerin onlarda herhangi bir müdahelesi yoktur. Hepsi Allah'ın katından nazil olmuştur. Resûlüllah'tan öğrenilmiştir. Buna geçmiş hadisler delâlet ederler. Hadisler, sahabelerin kıraatlarında Resûlüllah'a başvurduklarını da ispat eder. Hep kıraatlarını Resûlüllah'tan alıyorlardı. Ve Resûlüllah ta: **«işte böylece nazil olmuştur»** buyuruyordu.

Beşinci delil: O yedi harften herhangi birisiyle okuyan bir kimseyi menetmek caiz değildir. Resûlüllah'ın **«sakın o hususta mücadele etmeyiniz, çünküb u hususta mücadele küfürdür»** hadisi buna delâlet eder. Bir de Resûlüllah'ın Hz. Ömer'e, Ubeyy'de, İbni Mes'ud'a ve Amr ibni As'a itiraz ettikleri kimseler hususunda uymaması da buna delâlet eder. Ve Resûlüllah'ın Ubey'in göğsüne vurup ona ağır gelen meselede **«şu ihtilâfı kabul et»** demesi de buna delâlet eder.

Altıncı delil: Eshab-ı Kiram, Kur'an'ı müdafaa etmek hususunda var kuvvetleriyle çalışıyorlardı. Kur'an'ı muhafaza etmekte en büyük kahramanlıkları gösteriyorlardı. Kur'an'da herhangi bir olay başgösterirse uyanıktılar. İster Kur'an'ı eda etmek hususunda, ister lehçelerin ihtilâfı hususunda olsun, uyanıktılar. Bütün himmetleriyle Kur'an'dan herhangi bir şüpheyi defetmeye hazırdılar. Hz. Ömer'in, arkadaşı Hişam bin Hakim'in boynuna kendi cübbesini veya Hişam'ın cübbesini dolayıp Resûlüllah'a çekmesi de buna delâlet eder. Halbuki Hişam doğru söylüyordu. Ve Hz. Ömer'e **«Resûlüllah bana bunu okuttu.»** demek suretiyle de yakasını kurtarmaya çalıştı. Fakat Hz. Ömer ikna olmadı ve onu Resûlullah'a mahkemeye götürdü. Resûlüllah, Hişam'ın doğru olduğuna hükümv erinceye kadar Ömer yakasını bırakmadı.

KUR'AN'IN YEDİ HARF ÜZERİNE İNMESİNİN MANASI

«HARF» kelimesi, birçok manaya geliyor. Kamus sahibi bu manaları şöyle izah ediyor: «HARF, her şeyin kenarı, ucu ve keskinliği, HARF, dağın duruğu, Hece harflerinden herhangi biri, HARF, karnı çekilmiş veya zaif veya büyük deve, HARF, suyun aktığı yatağ, Selim memleketinde siyah tepeler manasına gelir. «Halkdan bazı kimseler vardır ki, Allah'a bir HARF üzerinde kulluk yapar.» (El-Hacc: 11). Yani tek yönlü kulluk yapar. Genişlikte yapar. Fakat darlıkta kulluk yapmaz. Veya şüpheli kulluk yapar. Tam inanmamıştır. O halde Kur'an'ın yedi HARF üzerinde inmesi, Arab lugâtlarından yedi lugât üzerinde inmesi demektir. Manası «Bir harfde yedi lûgat vardır demek değildir.» Evet, tek harf, yedi, on ve daha fazla vecihler üzerinde gelmiştir. Fakat Hadîsin manası «Bu yedi lûgat Kur'an'ın tamamında serpilmiştir» demektir. Manası, «Kur'an'da bulunan her kelime yedi vecih üzerinde okunur» demek değildir. Ancak manası, Allah, Kârî (okuyucu) ya genişlik getirmiştir. Kur'an'a serpilmiş bu yedi lûgattan hangisiyle okursa olur. Fakat bu lûgatlar da yediyi geçmezler.»

KIRAATLAR (okuyuşlar) ne kadar olursa olsun onların tek kelimede kaç yolu bulunursa bulunsun bu yedi vechi aşamazlar. Meselâ: «MALİKİYEVMİDDİN» kelimesi yedi veya on tarzda okunmuştur. «ABEDET-TA GUTE» yirmi iki tarzda okunmuştur. Fakat bütün bunlar yedi harfin hududları dahilindedir. Acaba bu yedi HARF nedir? Bunun tefsirinde bir çok değişik mezhebler ortaya çıkmıştır. Onlardan biri yukarıda Kamustan naklettiğimiz gibi yedi lugâttır der. İkinci tefsir, imam Ebul-Fâdıl Er-Razînin «El-Levâih» adlı kitabında belirttiği ve savunduğu tefsirdir: «Kelâm, ihtilâfda yedi harfin hududunu aşamaz:

1) Müfred (Tekil), Tasniye (ikil), Cem' (çoğul), Tezkîr (erkek) ve Tenis (dişi) likte isimlerin ihtilâfıdır.

2) Bunun misali El-Mü'minun sûresinin sekizinci âyetindeki, «EMANET» kelimesidir. Çoğul olarak okunduğu gibi, tekil olarak «EMANET» diye de okunmuştur.

3) Fiilin mazi (geçmiş), muzarî, (gelecek) ve emir tarzındaki ih-

tilâfıdır. Buna örnek «Es-Sebe» sûresinin ondokuzuncu âyetindeki, «BAİD» kelimesi emir olarak okunduğu gibi «BEAADE» diye mazi olarak da okunmuştur.

3) İrab vecihlerinin ihtilâfıdır. Bunun misali: El-Bakara sûresinin ikiyüz seksen ikinci âyetindeki, «YUDARRE» kelimesi Fethe ile okunduğu gibi «YUDARRU» diye zamme (ötre) ile de okunmuştur. Birinci kıraatta «LÂ» nehyi harfi, ikincisinde nefiyi (olumsuzluk) harfidir. Bir de «El-Buruc» sûresi onbeşinci âyetindeki «EL-MECİDU» kelimesi ötre ile okunmuş «zû» nın sıfatı, «El-MECİDİ» diye esre ile okunmuş «El-Arşi»nin sıfatı olmuştur.

4) Naks (ek siltme) ve Ziyade (artırma) ile olan ihtilâfdır. Misal: «Elleyl» sûresinin üçüncü âyetinde «VEMÂ HALEKEZ-ZEKERE VEL-ÜNSÂ» (Yemin olsun erkek ile dişiyi yaratana) okunduğu gibi (yaratan) manasında olan «HALEKE» fiili düşürülüp «VEZ-ZEKERİ VEL-ÜNSA» (Yemin olsun erkek ve dişiye) diye de okunmuştur.

5) Takdim ve tehir ile olan ihtilâfdır. Bunun örneği «KAF» sûresinin ondokuzuncu âyetidir. Burada: «VE CAET SEKRETUL-MEVTİ BİL HAKKİ» (Bir de ölüm sarhoşluğu [can çekişme] gerçek olarak gelmiştir.) okunduğu gibi «VE CAE SEKRETUL-HAKKI BİL-MEVTİ» (Bir de Hak sarhoşluğu ölüm ile gelmiştir) diye de okunmuştur.

6) İbdal (değiştirme) ile olan ihtilâfdır. Bunun misali: «El-Bakara» sûresinin ikiyüz elli dokuzuncu âyetindeki «NÜNŞİZÜHÂ» kelimesidir. Bu kelime «NÜN ŞİRÜHÂ» diye de okunmuştur. Yani «ZE» harfi «RE» harfi ile değiştirilmiştir.

7) Lehceler ihtilâfıdır. Fethe (üstün), İmale (Med elifini, Med yâsına meyillendirerek okumak) Tarkiyk (inceltmek), Tefhiym (kalınlaştırmak), izhar (belirtmek) ve İdğam (iki harfi birbirine geçirip şeddeli okumak) gibi ihtilâfdır. Örneği «Taha» sûresi âyet dokuzda «ETÂ» kelimesiyle «MUSÂ» kelimesi Fethe (üstün) ile okunduğu gibi imale ile de okunmuştu.

Bu vecihde isim ile fiil arasında fark yoktur. Harf da onlar gibidir. Meselâ: Kurân'da «BELÂ» kelimesi hem fethe hem de imale ile okunmaktadır.

«Kur'an yedi harf üzerinde indi» hadisinin en güzel tefsiri imamı

Razî'nin bahsi geçen tefsiridir. Bu tefsiri büyük âlimlerden bir çok kimse ihtiyar etmiştir. İbnu-Küteybe'nin, İbnul-Cezerî'nin, Kadı İbnu-Tayyib'in görüşleri de buna yakındır. Hatta İbnu-Hacer; Er-Razî'nin tefsiri İbnu-Küteybe'nin törpilenmiş mezhebidir. Yani Razî onun mezhebini daha net bir hale getirerek takdim etmiştir, dedi.

İbnul-Cezerî kıraatların sahihini, şazını, zaifini ve münkerini araştırdım, gördüm ki, ihtilâf ancak yedi veche dönüşür durur dedi ve şunları kaydetti:

1) Mana ve surette olmaksızın sadece harekelerde ihtilâf,

2) Veya sadece manada değişikliktir. «El-Bakara» sûresi âyet otuzyedide «Ademu» ve «KELİMATİN» okunduğu gibi «Ademe» ve «Kelimatun» diye de okunmuş sadece manâ değişmiştir.

3) Suretin değil, manânın değişmesiyle harfler de ihtilâf «TETLUVE» VE «TEBLUVE» de olduğu gibi.

4) Manâ değil, suretin değişmesiyle harflerde ihtilâf «BASTATEN» ile «BESTETEN» yani «Sad» harfiyle yazılan ile «sin» harfiyle yazılan kelimelerin ihtilâfı gibi...

5) Hem suretin hem de manânın bozulmasıyle harfler de ihtilâfdır. Örnek: El-Cuma' sûresinde «FESÂV» ile «FEMDÜ» kelimeleridir.

6) Veya takdim ve tahirde olur. Misal «FEYAKTULÛNE» ve YUKTALÛNE» (Allah yolunda savaşıp düşmanları öldüren ve öldürülen... Et-Tevbe: 111). Birinci Fiil ma'lûm (etken) olmakla beraber Muzariaat harfi olan baştaki «YÂ» da Fethe (üstün) ile okunmuştur. İkinci fiil Mechûl (edilgen) olmakla beraber baştaki «YA» ötre ile okunmuştur.

7) Veya ziyade ve noksanlık ile olan harflerin ihtilâfıdır. Misal olarak «El-Bakara» sûresinin yüz otuz ikinci âyetinde «VASSA» ile «EVSA» kelimeleri verilebilir.

Bunlar, yedi lehçedir ihtilâf bunları aşamaz. Ancak hudutları dahilinde cereyan eder. İbnul-Cezerî'nin kelâmı burada son buldu.

Kadı İbnu-Tayyib'in de burada tefsiri vardır. Fakat kısa kesmek ve bu meseleyi «Kur'an ilimleri» adlı kitabımızda uzun uzun bahsettiğimizden bu kadarla kifayet edelim.

İbnu-Cerir et-Taberî ve ekolu; «Hz. Osman'ın Mushaflarında ancak bu yedi harfden birisi vardır. Bu yedi harf Resûlüllah'ın zamanında Hz. Ebu-Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın da zamanının başlangıcında vardı. Sonra Hz. Osman'ın başkanlığında toplanan ümmet, müslümanların birliğini sağlamak için o yediden bir tek harfle iktifa edip diğerlerini bırakmak kararını aldı. Ümmetin üzerinde icma ettiği o harfle Hz. Osman Mushafları yazdırdı» dediler. Fakat İbni-Cerir'in bu görüşünü «Menahilal-İrfan» sahibi çürütmektedir (1).

Bazıları; yedi harfden maksad, yedi kıraattır, dedi. Başka birisi; yedi harfden murad, yedi vecihdir. Bu vecihler, tilavetteki idğam, izhar, tefhiym, terkiyk, imale, işba' medd, kasr, taşdid, tahfif ve telyine raci'dir dedi.

Bazıları; yedi harfden kasdolunan, tek kelime ve tek mânâda cari olan değişik lafızlardır veya arab lüğatlarından yedi lüğattır dedi. Meselâ: «Helumme» «Akbil» «Taale» «Accil» «Esri'» «Kasdî» «Nahvî» kelimeleri bir tek mânâda kullanmıştır «yönel» «gel» «yüzünü çevir». Bu görüş, fâkihlerin cumhurunun ve hadîsçilerin çoğunun görüşüdür. Sufyan, İbnu-Vehb, İbnu-Cerir ve Tahavî gibi zatların görüşüdür.

Bazıları da Kur'an'ın yedi harf üzerinde inmesi demek, Kureyş, Hüzel, Sakiyf, Havazın, Kınane, Tamiym ve El-Yemen kabilelerinin lügatları üzerinde inmesi demektir. Bunlardan dışarı çıkmaz. Zira Arabların en fasih lüğatleri bu yedi lüğattır dedi.

Âlimlerin çoğu bu görüşü paylaştığı için bazıları bunu en sıhhatli görüş kabul etmiştir. «El-Bayhakî» tashih buyurmuştur «el-Abherî» ihtiyar etmiştir. Başda geçtiği gibi Kamus-sahibi de beğenmiştir.

Bazıları da «Yedi harfden maksad; Kur'an'da bulunan yedi sınıfdır» dedikten sonra bu sınıfların tayininde ihtilâfa düştüler. Kırka yakın fikir beyan edildi. Onlar da haklıdır, zira Kur'an'ı Kerim sonu gelmez bir ilâhî denizdir.

1) Bu sınıflar: Emir, Nehyi, Helâl, Haram, Muhkem, Müteşabih ve Misallerdir.

2) Vad, Vaid, Helâl, Haram, Vaizler, Darbu Mesaller ve Huccetlerdir.

(1) Bk. El-İtkan c. 1-62 Bulak 1378-Kahire.

3) Muhkem, Müteşabih, Nasih, Mensuh, Husus, Umum ve Kıssalardır.

4) Umumu kasdedilen amm lafız, hususu kasdedilen has lafız, hususu kasdedilen Amm lafız, umumu kasdedilen has lafız, indirilmesi tevil edilmesine ihtiyaç bırakmayan lafız, âlimlerden başkası hükmünü bilmediği lafız ve ilimde rüsûh kesbetmişlerden başkası mânâsını bilmediği lafızdır.

5) Rububiyet (Rablık) in belirtilmesi, Vahdaniyetin isbatı, Ülûhiyetin tazimi, Allah için kulluk yapmak, Allah'a şirk koşmaktan uzaklaşmak, sevaba teşvik etmek, ve ikabdan korkutmaktır.

6) Mutlak, Mukayyed, Amm, Hass, Nass, Müevvel, Nâsih, Mensuh, İstisna ve kısımlardır.

7) Hazıf, Sıla, Takdim, Te'hir, İstiâre, Tekrar, Kınaye, Hakikat, Mecaz, Mücmel, Müfesser, Zahir ve Gariptir.

Evet bunları ve daha zikretmekten kaçındığımız nice fikirler bu sahada söylenilmiştir. Tafsilâtını istiyen kardeşlerimiz «Kur'an İlimleri» adlı eserimize müracaat etsin. Tevfık Allah'dandır.

Yalnız burada İmam Celâleddin Abdurrahman Es-Suyutî'nin bir kelâmını nakletmeden geçmiyeceğim:

«Bu vecihlerin çoğu birbirinin içindedir. Fakat istinad ettikleri delili bilemiyorum. Kimden naklettiklerini anlamıyorum. Neden her biri, o, yedi harfi yapmış olduğu tefsire tahsis etmiştir? Halbuki hepsinin söylediği Kur'an'da vardır? O halde tahsisin mânâsını çözemiyorum!. Bu görüşlerde bazı şeyler ileri sürülüyor ki, mânâlarını gerçekten bilemiyorum. Bu görüşlerin çoğu üstelik Hz. Ömer'in, Hişam b. Hakiymin sahihdeki, hadîsine aykırıdır. Zira bahsi geçen iki büyük sahabide ne hadîsin tefsirinde ne de hükümlerinde ihtilâf etmediler. Onlar ancak harflerin kıraatinde ihtilâf ettiler. Avamdan bir çok kimse, o yedi harfden murad, o meşhur yedi kıraattır zannına kapıldı. Fakat bu zann çirkin bir cehalettir.» (1).

(1) Bk. Menahilul - İrfan c. 1 - 161 Kahire Darul - İhya bila tarih.

HZ. OSMAN'IN ZAMANINDA KUR'AN'IN DERLENMESİ

Müslümanlar çeşitli memleketlere dağılmışlardı. Kur'an yeniden okunmayı gerektiren bir hadise olmuştu. Müslümanlraın, Resûlüllah'ın ve vahyin zamanından uzaklaşmaları bahis konusuydu. İslâm memleketlerinin her yöresinin insanı, aralarında meşhur olan sahabinin okuma tarzına uyardı. Meselâ: Şamlı'lar Ubey bin Kâab'ın okuyuş stiliyle, Kûfe'liler Abdullah bin Mes'ud'un kıraatıyla, başkaları da Ebu Mus'el Eş'arî'nin okuyuş biçimiyle okuyorlardı. Bu kıraatlar arasında eda ve kıraat vecihleri yönünden ihtilâflar vardı. Bu ihtilâf nizaa yol açmıştı. Bu ihtilâf, tıpkı Kur'an'ın yedi harf üzerinde nazil olduğunu bilmezden önce ashabı kiramın arasındaki ihtilâfa benziyordu. Belki daha şiddetliydi. Çünkü bunlar peygamberlik halinden uzak oldukları gibi Resûlüllah da aralarında yoktu ki onun hükmüyle sakinleşsinler. Hepsi onun reyine tâbi olsunlar. Hastalık gittikçe kanserleşmeye yüz tuttu. Hatta müslümanlardan biri diğerlerini tekfir etmeye başladılar. Yeryüzünde fitne ve fesadın yayılması yaklaşmıştı. Eğer bu tuğyan durdurulmazsa onun ateşi bütün İslâm memleketlerini sarabilirdi. Hicaz ve Medine de bu ateşten kurtulamazdı. Küçük ve büyük hepsi yanıp gidecekti. İbni Ebu Davud «El Mesalih»de Ebu Kilabe yoluyla şu hadisi rivayet ediyor:

«Hz. Osman'ın hilâfeti zamanında, bir muallim, ashabdan birisinin; diğer bir muallim de başka birisinin okuyuşunu öğretiyordu. Bu iki hocadan ders alan iki öğrenci bir araya geldiğinde, ihtilâfa düşerlerdi. Bu ihtilâf, o iki öğretmene arzediliyordu. Her birisi haklı olduğunu savunuyordu. Böylece biri diğerini tekfir edecek dereceye varmıştı cidal... Bu durum Hz. Osman'ın kulağına geldi. Hz. Osman okuduğu hutbede şunları söyledi:

«Siz benim yanımda ihtilâfa düşüyorsunuz. Acaba benden uzak olan memleketler daha fazla ihtilâfa düşmez mi?»

Osman (R.A.) doğru söylemişti. Uzak memleketlerdeki ihtilâf daha da şiddetli, Medine ve Hicaz'daki ihtilâflardan daha korkunçtu. O memleketlerin kıraatlerinde ihtilâfları dinleyenler bir araya geldiklerinde hayret ederlerdi. Bu hayrette inkâra kadar giderlerdi. Bu hayret

onları şüpheye ve birbirlerinin sakalına yapışıp kavga etmeye kadar sürüklemişti. Şüphe uyanmıştı, başları ve kelleleri koparmaya çalışırdı, müslümanları kitablarında ihtilâfa düşen Yahudi ve Hristiyanların düştükleri bir derekeye düşürmeye sürükler dururdu. Bununla beraber o memlekette yaşayanlar Kur'an'ın üzerinde nazil olduğu yedi lehçeyi bilmiyorlardı. Ve bilmeleri de mümkün değildi. İşte bu sebeb ve hadislerden dolayı Hz. Osman keskin reyi ve doğru görüşüyle bu deliğin fazla büyümemesine çalıştı, onu yamamaya gayret etti. Bu hastalığı temelinde kazıyıp yoketmeye yöneldi. Ve bu cidal maddesini tamamen söküp attı. Mushafları yazıp o memleketlere göndermeye karar verdi. Mushaflar yazıldıktan sonra bütün insanlara bunların haricinde bulunan sahifeleri yakmaya ve bu ana mushaftan başka hiçbir sahifeye güvenmemeye emretme kararı aldılar. Ancak böylece yara tedavi edilebilirdi. Hz. Osman'ın o mushafları, bu ihtilâf karanlığında hidayet nurları saçan bir özellik belirtir. Hz. Osman sahabelerle beraber almış olduğu bu hikmetli kararı infaza çalıştı. Hicri tarih 24 ü gösteriyordu. 25. senenin başlangıcıydı. Sahabelerin hayırlılarından ve güvenilir hafızlardan olan dört kişiye bu işi havale etti. Komisyon üyeleri Zeyd bin Sabit, Abdullah bin Zübeyr, Said bin As ve Abdurrahman bin Haris bin Hişam'dı. Bunların üçü Kureyş'ten, Zeyd ise «ensar»dandı. Hz. Osman, müminlerin annesi Hz. Hafsa'ya haber göndererek, «yanındaki mushaf sahibelerini kendisine göndermesini» istedi. Bu dörtlü komisyon başladı yazmaya... Bazı rivayetlerde komisyona on iki kişinin seçildiğinden bahsedilir. Sahabilere danışmadan hiçbir şey yazmazlardı. Ve böylece sahabeler, bugün Mushaflarda gördüğümüzün, Resûlüllah'ın okumuş olduğuna şehadet etmeden yazmazlardı. Ancak Kur'an olduğunu bildikleri ve Resûlü Ekrem'in Cebrail'in yanında son senede iki defa tekrarladığında mevcut olduğunu bildikleri âyetleri yazarlardı.

İslâm memleketlerinin çokluğu dolayısıyla Hz. Osman bu mushaflardan birkaç tane yazdırdı. İsbat, Hazıf, Tebdil ve başka noktalarda mutafavit olarak yazıldı. Çünkü Hz. Osman yedi harf üzerinde kapsayıcı olmasını istiyordu. Bu mushaflar noktalar ve şekillerden hali bırakılmıştı. Ta ki bu ihtimal yerine gelsin. Meselâ bazı kelimeler noktalardan şekillerden tecerrüd ederse, birçok vecihle okunabilir. «Te-

beyyenu» kelimesi noktasız ve şekilsiz olursa «tesebbetu» okunabilir. «Nunşiru» kelimesi «Nunşizu» okunabilir. Tabii Kur'an harfleriyle yazıldığı takdirde böyledir). Ve böylece ana mushafta kırat olarak yedi harf rivayet edildi. Kureyşten olan kâtiblere **«siz Zeyd ile herhangi bir kelimede ihtilâf ettiğinizde onu Kureyş'in lisaniyle yazınız, çünkü Kur'an onların lisaniyle nazil olmuştur»** emrini verdi. Onlar da böyle yaptılar. Sahifeler mushaflara yazıldıktan sonra Hz. Osman bu sahifeleri Hz. Hafsa'ya gönderdi. Her memlekete yazılan mushaflardan bir tanesi gönderildi. Bunların haricinde kalan diğer parçaların hepsinin yakılmasını emretti. Bu hususta Buhari, «İbnu Şihab»tan gelen bir senedle «Sahih»inde şöyle rivayet ediyor:

«Enes bin Malik bana söyledi:

Huzeyfe bin Yeman Hz. Osman'ın yanına geldi. Hz. Huzeyfe, Ermenistan ve Azerbaycan savaşlarında hem Şam'lılarla, hem de Irak'lılarla arkadaşlık etmişti. Bunların Kur'an'la ilgili ihtilâflarını Hz. Osman'a korkunç bir şekilde anlattı. Huzeyfe, Osman'a şöyle dedi:

— Ey müminlerin emîri! Yahudi ve hristiyanların ihtilâfı gibi kitabda ihtilâfa düşmezden önce bu ümmete yetiş!

Böylece Osman (R.A.) Hz. Hafsa'ya haber gönderdi. **«Bana sahifeleri gönder ki mushaflara yazayım; sonra sahifeleri sana iade ederiz.»** Hafsa Validemiz Hz. Osman'a sahifeleri gönderdi. Hz. Osman, Sabit oğlu Zeyd, Abdullah bin Zubeyr, Said bin As, Abdurrahman bin Haris bin Hişam'a emretti. Bu sahifeleri mushaflara yazdılar. Osman, Kureyş'ten olan üç kişiye **«siz ve Sabit oğlu Zeyd, Kur'an'ın bir şeyinde ihtilâfa düştüğünüzde onu Kureyş'in lisaniyle yazınız, çünkü Kur'an ancak bu lisanla inmiştir»** demiştir. Onlar da öyle yaptılar. Sahifeleri mushaflara geçirdikten sonra Hz. Osman onları Hafsa'ya iade etti. Her memlekete yazılanlardan bir nusha gönderdi. Bunların dışında kalan Kur'an parçalarını, isterse hepsi mushaflarda yazılmış olsun, isterse sahifelerde yazılı bulunsun, yakılmasını emretti. Bunu, bir taraftan ihtilâfa düşme tehlikesinin kökünü kazımak için öbür taraftan da Allah'ın kitabı konusunda bütün müslümanları bir noktada toplamak için ve başka nushalarda mevcud olmayan diğer özelliklerle donatılmış o mushaflara yapışmaları için yaptı.

Başka sahifeler ve mushaflarda mevcud olmayan ve Hz. Osman'ın mushafında mevcud olan özellikler şunlardır:

1 — Hz. Osman'ın mushaflarına ancak «tevatür» yoluyle sabit olan âyetler yazılmıştır. Rivayeti AHAD ile gelen cümleler ve tâbirler yazılmamıştır.

2 — Tilâveti (okuyuşu) neshedilen âyetler yazılmamıştır.

Çünkü Cebrail'in kontrolunda Resûlüllah'ın en son okuyuşunda bunlar yer almamıştır.

3 — Sûreler ve âyetlerin şu anda bilinen şekilde tertib edilmesi vardır. Ama Hz. Ebu Bekir'in sahifelerinde bu yoktu. Âyetleri müretteptir, fakat sûreleri değildir.

4 — Değişik kıraatler ve Kur'an'ın üzerinde inmiş olduğu yedi harfi derliyen tarzda yazılmıştır. Çünkü noktalar, şekiller yazılmamıştı. Tek resim kaldırmadığında kıraat vecihleri mushaflar üzerinde tevzi edilmişti.

5 — Kur'an olmayan her şeyden tecrid edilmişti. Sahabelerin manaların şerhi olsun diye mushafların başlıklarında yazdıkları bazı yazılar vardı. Nasih-mensuh'un beyanları vardı. Bunlar hafzedilmiştir. Sahabeler Hz. Osman'ın emrini tuttular. Mushaflarını yaktılar. Hepsi Hz. Osman'ın mushafı üzerinde birleştiler. Ümmetin bunlar üzerinde icma etmesi ve kelimenin bir olması sağlandı. Hatta Abdullah bin Mes'ud evvelâ Hz. Osman'ın mushaflarını kabul etmedi. Mushafını yakmadı. Bilâhere cemaatin toplantısına dönüş yaptı ve bu mushafların meziyetlerini gördükten sonra kendisininkini yaktı. Böylece şikak ve nifakın mikropları tamamen öldürüldü. İbni Mes'ud'un, Ubey bin Kâb'ın, Hz. Aişe'nin, Hz. Ali'nin, Ebu Huzeyfe'nin mevlâsı Salim'in mushafları tamamen ortadan kalktı. Ya su ile yıkandı veya ateşte yakıldı. **«Cenabı Hak müminleri aralarında savaşmak tehlikesinden korudu. Allah kaviy ve galib'tir.** (El Ahzab: 25).

Allah Osman'dan razı olsun. O bu güzel ameliyle Allah'ı razı etti. Kur'anı korudu, ümmetin kelimesini birleştirdi. Fitnenin kapısını kapattı. Ve müslümanlar halâ da onun o güzel çalışmasının meyvesini yiyorlar. O, Kur'an'ları ve sahifeleri yaktı diye kınanamaz. Çünkü onun

buradaki hedefi doğru idi. O, sahabilere danışmadan önce bunu yapmadı. Hepsinin muvafakatını aldı. Yardımlarını elde etti. Teyidlerini, teşekkürlerini aldıktan sonra bunu yaptı.

Ebu Bekir el Ensarî, Suhey bin Gafele'den rivayet ediyor:

— **Hz. Ali'den dinledim**, diyordu:

— **Ey nas! Allah'tan korkunuz. Sakın Osman'ın aleyhine çalışmaktan uzaklaşınız. «O, mushafları yakandır» sözündne hazer ediniz. Allah'a yemin ederim, o, Resûlüllah'ın ashabı'ndan bir cemaatinin reyini almadan bunu yapmadı (danıştı öylece yaptı)».**

Amr ibn Said diyor:

Hz. Ali **«Eğer Osman'ın zamanında idareci ben olsaydım mushaflar hakkında Osman'ın yaptığını aynen yapardım»** diyor.

Bu konuda Hz. Osman'a birçok tân tevcih edilmiştir. Onlardan birisini ele alıp cevabını verelim:

Rafızı ifratçılarından bazıları, **«Hz. Osman, ondan evvel Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer Kur'an'ı tahrif edip, âyet ve sûrelerinin çoğunu iskat ettiler»** diye iddia ederler. Ve bu ifratçılar hocaları Hişam bin Salim'den, Ebu Abdullah'tan rivayet ediyor ki, Cebrail'in Hz. Muhammed'e getirdiği Kur'an onyedi bin âyet idi. Yine Rafizilerden Muhammed bin Nasr, «El-Beyyîne» sûresinde Kureyş'ten yetmiş kişinin ve babalarının isimleri vardı diye iddia ediyor! Yine ifratçı Rafizilerden Muhammed bin Cehennem'el-Hilali hocası Ebi Abdullah'tan rivayet ediyor: «Bir ümmet diğer bir ümmetten daha ziyadedir...» (Nahl: 92). Lâfızları Allah'ın kelâmı değildir (!) Ve tahrif edilmiştir! Kur'an'ın bu tâbirinin yerinde «Diğer imamlardan daha temiz imamlardır» tâbiri vardı. Yani ÜMMET tâbiri yerinde EİMMET [imamlar] tâbiri vardı diyor.

Ğulat-ı Şia'dan bazıları da «Kur'an'da bir s»re vardı, onun adı «El-Vilaye» sûresiydi ve tamamen iskat edildi diye iddia ederler. Ve yine «El Ahzab» sûresinin çoğu iskat edilmiştir. Çünkü o, «el En'am» sûresi kadardı. Ehl-i Beyt'in fazileti ile ilgili âyetleri oradan iskat ettiler diye iddia ediyorlar. Gulat-ı şianın fikrine göre, doğu ve batıda yaşayan müslümanların, bugün ellerinde bulunan Kur'an, (Haşa) Tev-

rat ve İncil'den daha muharreftir. Telifi onlardan daha zayıf, onlardan daha fazla batılları derleyen bir kitabtır. Allah bu ifratçı Rafızıları öldürsün. Ne zaman bunlar düşüneceklerdir. Batının yetiştirdiği «MÜSTEŞRİK» adlı İslâm düşmanları da ancak bu kadar Kur'an'a hücum edebilmişlerdir!

Bu Rafizilerin ithamları, evvelâ sened ve delilden mücerred ithamlardır. Ne senedi vardır, ne de delili. Esasında bunları zikretmemize gerek de yoktu. Eğer bazı mülhidler bu sözleri ağızlarına sakız yapmasaydılar. Ne zikreder, ne de cevab verirdik. Bu iddialarının batıl olduğuna dair onların hiç bir delil bulamamaları yeter de artar. Fakat delil olmamasına rağmen bunların hamakat ve sefahatları böyle söylemelerini gerektirmiştir. **«Allah kimi rezil ederse onu aziz edebilecek bir kimse bulunmaz. Allah dilediğini yapar.»** (Hacc: 18) âyeti onlara güzel bir cevabtır.

İkinci delil:

Şia âlimleri de bu hurafelerden, bu ahmaklıklardan uzak dururlar. Yani bu iddialara sahib çıkmazlar. İsterseniz Şiâ imamlarından birisi olan Et Tibrisi'nin ve Şii kaynağı kabul edilen «Mecmaul Beyan»ındaki söylediklerine kulak verelim:

«Kur'an'da ziyade yani fazlalık meselesine gelince.. Bunun batıl bir iddia olduğunda bütün bir ümmet icma' etmiştir. Kur'an'da noksan yani eksiklik meselesine gelince.. Bu, bizim arkadaşlarımızdan bazıları ve Haşevi'lerin bir gurubundan rivayet edilmiştir. Fakat doğru ve sahih olanı bunun hilâfıdır. Bunun böyle olmadığına «El Murteda» kail olmuş ve bu hususta son sözü söylemiştir.»

YineEt Tibrisi «Mecma ul Beyan»da diyor ki:

«Kur'an'daki ziyade iddiasına gelince.. O, kesinlikle batıldır. Noksanlık meselesi ise, bunun muhal olması daha şiddetlidir. Dava şöyle devam etti: Kur'an'ın nakledilmesinin sıhhatli oluşuyla ilgili ilim, memleketler, büyük hadiseler, büyük olaylar, meşhur kitablar ve yazılmış Arap şiiriyle ilgili ilim gibidir. Belki bu hususta daha fazla inayet gösterilmiştir. Bu nakil ve koruma hususunda daha fazla titizlik gösterilmiştir. Kur'an nakli öyle bir hududa varmıştır ki, başkası o hududa varamamıştır. Çünkü Kur'an, peygamberliğin mefharesi, şer'i ve

dinî hükümlerin mehazidir. Müslüman âlimleri onu hıfzetmek ve himaye etmekte en son dereceye kadar gitmişlerdir. Hattâ onun iğrabınran, kıraatlarından, harflerinden, âyetlerinden ihtilâf edilen her noktayı bilmişlerdir. Nasıl onun değiştirilmiş veya eksik nakledilmiş olması mümkün görülebilir? Halbuki onun hakkında yüzdeyüz doğru olan bir inayet ve yüzdeyüz isabet eden bir zapt u rapt vardır.»

Üçüncü delil:

Tevatür, ve ümmetin icmaı kaim olmuş ki, mushafın iki kapağı arasında bulunanlar, eksiksiz ve noksansız, ziyadesiz Allah'ın kitabıdır ve burada tağyir ve tebdil yok. Tevatür ise ilim yollarından açık bir yoldur. İcma hakkın yollarından kuvvetli bir yoldur. «Acaba haktan sonra dalâletten başka ne olabilir?» (Yunus: 32).

Dördüncü delil:

Hz. Ali (R.A.) bizzat Hz. Ebu Bekir ve Hz. Osman'ın zamanında derlenen Kur'ân hadisesini öğmüştür. Oysa bu ifratçılar Hz. Ali'ye yardım ettiklerini ve bu hezeyanları ile onun tarafını tuttuklarını iddia ediyorlardır. Umarım ki, Hz. Ali'nin şu sözünü unutmadınız:

«Ecir yönünden mushaflar hususunda en büyük insan Ebu Bekir'dir. Allah'ın rahmeti Ebu Bekir'in üzerinde olsun. O kitabullah'ı ilk derleyendir.

Hz. Osman'ın derlemesi hakkında da şunları söyledi:

«Ey nas! Allah'tan korkunuz. Osman hakkında ifrata kaçmaktan sakınınız. «Osman mushafları yakandır» sözünden hazer ediniz. Allah'a yemin ederim, o, bizden yani Resûlüllah'ın ashabından bir cemaatin reyini aldıktanso nra onları yaktırmıştır.»

Ve şu sözünü de unutmamışsınızdır:

«Eğer Osman'ın yerinde idareci ben olsaydım Osman'ın mushaflar için yaptıklarını aynen yapardım.»

İmam Ali bu sözleriyle bahis konusu olan müfritlerin dillerini kesmiş olmuyor mu? Onların hilelerini kendilerine çevirmiyor mu? Onlar acaba nereye gideceklerdir?

Beşinci delil :

Halifelik Hz. Ali'ye Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'dan sonra geçmiştir. Acaba bunlar Kur'an'da haşa fazlalık veya eksiklik etmiş olsalardı niçin Hz. Ali bunu haykırmıyordu? Niçin seleflerinin gittiği yanlış yolu halk için tashih etmiyordu. Halbuki bu müfterilerin inancına göre Hz. Ali masum (yani günah işlemeyen) bir imamdır. Böyle bir şeyi bilip de ilân etmezse günah olmaz mı? Halbuki Ali (R. A.) Kur'an hafızlarının başında gelen bir hafızdı. Allah'ın dinine ve İslâma yardım etmek hususunda Allah'ın en şeci kullarından birisiydi. Ondan sonra oğlu Hz. Hasan'a hilâfet geçti. Altı ay halîfe oldu. Acaba niçin bu fırsatı değerlendirmedi de kitabullah'ın hakikatini ümmete ilân etmedi? Ey müslüman! Gulat-ı şia'nın bu iftiraları ancak deliller tarafından söylenebilir. Bu iftiraları ancak aklından şikâyeti olanlar tasdik edebilir. Allah imanımızı muhafaza eylesin. Ümmeti şerlerinden korusun.

Bununla beraber ashab-ı kiram tamamen adildir. Onların adaleti hususunda «Ehl-i sünnet ve'l cemaat» ihtilâf etmemiştir. Onların adaletine ancak bid'atçılar ve zındıklar tânda bulunmuştur. Ebu Zer'a Er-Razi diyor ki:

«Bir kişinin ashab-ı kiram'ı nakzettiğini görürsen bil ki o zındıktır. Çünkü Resûl haktır, Kur'an'ın getirdiği haktır. Onu bize getiren de sahabedir. Bu zındıklar evvelâ sahabeleri cerhetmek istiyorlar ki, ikinci mertebede Kur'an ve sünneti iptal edebilsinler. Buna dikkat etmek lâzımdır. İstersen sahabe hakkında Cenabı Hakkın şehadetini beraberce okuyalım:

«Muhammed Allah'ın peygamberidir. Onun beraberinde bulunanlar (yani eshab-ı kiram) kâfirlere karşı çok şiddetli, kendi aralarında gayet merhametlidirler. Onları rüku ve secde eder halde Allah'tan sevab ve rıza istediklerini görürsün. Secde eserinden nişanları yüzlerindedir. İşte onların Tevrat'taki vasıfları budur. İncil'deki vasıfları da şu:

Onlar filizini çıkarmış bir ekine benzerler. Derken o filizi kuvvetlenmiş de kalınlaşmış. Nihayet gövdeleri üzerinde doğrulup kalmış, ekicilerin hoşuna gidiyor. Bu teşhis kâfirleri öfkelendirmek içindir. On-

lardan iman edip salih amel işleyenlere Allah katında bir mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır.» (El-Fetih: 29).

KUR'AN'IN ÂYET VE SÛRELERİNİN TERTİBİ VE ÂYETİN BİLİNME YOLU

Kur'ân âyetlerinin bilinme yolu ancak ŞARİ'in açıklamasından geçer. Şari' nerenin üzerinde durmuş, ne söylemişse onun üzerinde durmak lâzımdır. Bu konu kıyas ve rey ile bilinecek konu değildir. Sadece talim ve irşad yeridir. Çünkü âlimler **«Elif»**, **«Lâm»**, **«Mim»**, **«Sad'ı»** bir âyet saymışlar, fakat **«Elif»**, **«Lam»**, **«Mim»**, **«Ra'»**yi bir âyet saymamışlar. **«Yasin»**'i bir âyet saymışlar, fakat **«Ta»**, **«Sin»**'i bir âyet saymamışlar. **«Ha»**, **«Mim»**, **«Ayn»**, **«Sin»**, **«Kaf»**'ı iki âyet saymışlar. Onun benzeri olan **«Kaf»**, **«Ya»**, **«Ayn»**, **«Sad»**'ı iki âyet saymamışlar, bir âyet saymışlardır. Eğer kıyasa bakılsaydı benzerlerin hükmü bir olmalıydı ve ihtilâflı gelmemeliydi. Madem ki mesele tevkîfîdir bu ihtilâf sana herhangi bir şüphe getirmesin. Çünkü herkes kendisine tebliğ edilen veya bildirilenin nezdinde durmuştur. Bir tek kelimeyi, nasıl bir âyet saymışlardır, dememelisin. Çünkü şârii öyle saymıştır. Nitekim **«Errahman»** sûresinin başındaki **«Errahman»** kelimesi bir âyet, yine aynı sûredeki **«mudhametan»** kelimesi bir âyet sayılmıştır. Buhari, Ebu Davud ve Nesei, Ebu Said bin El Mualla'dan rivayet ettiler:

«Mescidde namaz kılıyordum. Resûlüllah beni çağırdı. İcabet etmedim. Sonra kendisine gelerek:

— Ey Allah'ın Resûlü! Ben namaz kılıyordum!» dedim.

Cenabı Peygamber:

— Allah dememiş mi «Ey iman edenler! Sizi çağırdıkları zaman Allah ve Resûlü'ne icabet ediniz.» (El-Enfal: 24).

Sonra Resûlüllah şöyle dedi:

— Sana bir sûre öğreteceğim ki, o, Kur'an'ın en büyük sûresidir. Camiden çıkmazdan evvel bu olacaktır.

Sonra elimden tuttu. Camiden çıkmak istediğim zaman, sordum:

— Kur'an'ın en büyük sûresi olan bir sûreyi sana öğreteceğim, demedin mi?

Cenabı Peygamber:

— **O, Fatiha sûresidir! Fatiha sûresi tekrarlanan yedi âyettir. Ve bana verilen yüce Kur'an'dır!** dedi.»

Bu hadis Fatiha sûresinin yedi âyet olduğuna, Kur'an'daki tekrarlanan yedi âyetten maksadın Fatiha sûresi olduğunu beyan eder.

Tirmizi, Hakim, Ebu Hüreyre'den rivayet ettiler:

«Her şeyin bir hörgücü vardır. Kur'an'ın hörgücü Bakara sûresidir. Orada bir âyeti celîle bulunuyor ki, Kur'an âyetlerinin efendisidir. O âyet de «El Kürsi» âyetidir.»

Müslim, Tirmizi, Ubey bin Kâab'dan rivayet ettiler:

Cenabı Resûl buyurdu:

— **Ey Ebel Munzir! Senin nezdindeki (hifzinde olan) kitabullah'ın hangi âyetinin daha büyük olduğunu biliyor musun?**

Ben: **Âyet el Kürsi daha büyüktür dedim. Bunun üzerine Cenabı Peygamber elini göğsüme vurdu ve:**

— **Ey Eba Münzir! Göğsün ilimle aydınlansın. Veya ilim senin için kolaylaştırılsın, dedi. Ve beni takdir etti.»**

İmam Ahmed «Müsned»inde İbni Mes'ud'dan rivayet etti:

«Resûlüllah bana «Âl-i Hâ, Mim'den olan otuzluk sûrelerin birini okuttu.» İmam-ı Ahmed, «Bu sûreden maksad «El Ahkaf»tır. Çünkü bir sûrenin âyetleri otuzdan fazla ise ona «otuzluk» denilir» dedi.

Bazan «ÂYET» tâbirinden âyetin bir parçası veya ekserisi kastedilir. Fakat bu kasd mecaz yoluyledir.

KUR'AN ÂYETLERİNİN ADEDİ

Tıbyan sahibi şunu söyledi:

Kur'ân âyetlerinin adedine gelince: Sayanlar altı bin ikiyüz küsur âyet olduğunu söylüyorlar. Ancak bu «küsur»de ihtilâf vardır. Medine'nin ilk sayımına göre onyedi âyettir. Nafi' bu kanaattadır. Medine'nin son sayımında Şeybe'ye göre «ondört âyettir». Ebu Cafer'e göre on âyettir. Mekke sayımına göre yirmi, Kûfe'lilerin sayımında ise otuz

âyettir. Bu, aynı zamanda «Hamzatuz-Zeyyat»dan da rivayet edilmiştir. Basra'lılara göre beş âyettir. Ebu Asım el Cebeli'den böyle rivayet edilmiştir. Bir rivayete göre ise, dört âyettir. Eyyub bin Mutevekkil el Besrî böyle demiştir. Besrî'lilerden gelen diğer bir rivayette ise ondokuz âyettir. Bu da Kattade'den rivayet edilmiştir. Şam'lıların sayımında yirmi altı âyettir. Yahya bin el Harisi ez-Zimmari'den böyle rivayet edilmiştir.

Et-Tıbyan Sâhibi:

«Mekke sayımı Abdullah bin Kesir'e nisbet ediliyor ki, yedi kurradan birisidir. Mucahid, İbni Abbas'tan, o da Ubey bin Kâab'tan rivayet ediyor.

Medine'lilerin sayısı ise iki kısımdır: İlk sayım ve son sayım. Birinci sayım belli bir kişiye nisbet edilmemekle beraber Kûfe'liler Medine'lilerden «Mürsel» olarak nakletmişlerdir. Medine'lilerin ikinci sayımı ise, «on kıraat âlimlerinden ikisi olan Ebi Cafer bin Yezid ve Misbah oğlu Şeybe'ye nisbet edilmektedir. İsmail bin Cafer bin Ebi Kesir el Ensarî, Süleyman bin Cemmaz vasıtasıyla onlardan rivayet etmiştir.»

Kur'an âyetleri uzun ve kısalık yönünden de değişiktir. Kur'an'ın en uzun âyeti «El Bakara» sûresinin «borç»la ilgili âyetidir. En kısası ise «Yasin» kelimesidir. Sûrei Yâsin'in başında gelmiştir. Bazı kimseler âyetlerin sayısının bilinmesinde herhangi bir faide olmadığı iddiasındadırlar. Fakat bunun bilinmesinde üç faide olduğunu beyan etmek suretiyle sözkonusu iddiaları çürütelim:

Birinci faide :

Bilinsin ki, her üç kısa âyet Resûlüllah'ın bir mûcizesidir. Uzunluğu ile üç kısa âyete denk olan bir uzun âyet de böyledir. Çünkü Cenabı Hak düşmanlara meydan okunmasını bir sûre ile ilân etmiştir: **«Eğer kulumuza indirdiğimizden şüpheniz varsa, onun benzeri bir sûreyi getiriniz.»** [El-Bakara 23].

Bu sûre, uzun sûrelere denildiği gibi kısa sûrelere de denir. Kur'an'ın en kısa sûresi «El Kevser» sûresidir. Bu da üç âyettir. Hepsi de kısa âyetlerdir. Böylece sabit olmaktadır ki her üç kısa âyet mûcizedir ve onlara denk gelen uzun bir âyet de onlar kuvvetindedir.

İkinci faide :

Fasılalar üzerinde durmanın sünnet olduğunu savunan bir kimseye göre, âyet başlarında durmak güzel bir şeydir. Çünkü delil olarak getirilen hadisin zahiri bunu gerektirir. Hadisi Ebu Davud, Ümmü Seleme'den rivayet ediyor:

«Cenabı Peygamber Kur'an'ı okuduğu zaman âyet âyet okurdu. Meselâ **«Bismillahirrahmanirrahiym»** der, durur. Sonra **«El hamdu lillahi Rabbil Alemin»**e başlar, yine durur. Sonra **«errahman»**, **«errahim»**i okur yine dururdu!...

Üçüncü faide :

Namaz ve hutbede âyetlerin gerekli olmasıdır. İmam-ı Suyuti şunu söyledi:

Âyetlerin adetlerinin ve fasılalarının bilinmesine, bir takım fıkhî hükümler bağlıdır. O ahkâmlardan biri Fatiha sûresini bilmiyen bir kimse hakkında âyetlerin bilinmesi itibar edilir. Çünkü bu kimseye, Fâtiha yerinde yedi âyet okumak vacibdir. Ayetler bilinmese, insan nerden bilecektir ki, kaç âyet okumuştur. Hutbede de âyetlerin bilinmesine itibar edilir. Çünkü hutbede bir âyetin tam olarak okunması vacibtir. Eğer uzun değilse âyetin bir parçası kâfi değildir. Uzun olduğu takdirde de, cumhurun tahkikine göre, kâfi gelmez.

KUR'AN ÂYETLERİNİN TERTİBİ

Ümmet, bugün mushaflarda gördüğümüz gibi, Kur'an âyetlerinin tertibi, Resûlüllah'tan ve dolayısıyla Allah'tan gelen bir emirle olduğunu ittifakla kabul etmiştir. Yani tevkîfî'dir. Rey ve içtihadın burada hiçbir müdahelesi yoktur. Cebrail (A.S.), bir çok âyetleri Resûlüllah'ın kalbine indirir, her âyetin hangi sûreden olduğunu ve yerini gösterirdi, sonra Resûlüllah ashabına öylece okur, vahy kâtiblerine âyetin içerisinde yazılacak sûreyi ve âyetin yerini gösterirdi. Bunu namazında, vaazlarında ve ahkâmda onlara okur tekrarladı. Her sene Cebrail ile Kur'an'ı baştan sonuna kadar bir defa tekrarlardı. Son senede ise iki defa tekrarlamıştır. İşte bu tekrarlama bizim için bugün mushaflarımızda yazılı olduğu tertib gibi idi.

KUR'AN SÛRELERİNİN TERTİBİ

Sûre lûgatta «konak» demektir. Kur'an'ın belli kısımlarına sûre denir. Çünkü o da, konaktan sonra konaktır ve bir bölümü diğerinden ayırmaktadır. Istılahda sûre'nin tarifi **«Kur'an âyetlerinden müstakil bir gurubtur, başlangıç ve sonuçları vardır.»** Şehir etrafındaki «sur» dan alınmıştır. Çünkü sur'un taşları birbirinin yanına konulması gibi sûrenin kelime ve âyetleri de birbirinin yanına konmuştur. Kur'an'ın sûrelere taksim edilmesinin hikmeti; insanlara kolaylık olsun, onları Kur'an okumaya teşvik etmek içindir. Çünkü eğer hepsi bir «sûre» olup bölüm, bölüm ayrılmasaydı insanlara onu ezberlemek ve anlamak zor gelirdi. O denizin dalgalarına dalmak onları yorardı. Bir de hadisin konusuna, konuşmanın mihengine delâlet etmezdi. Çünkü her sûrenin belli bir konusu vardır, ondan bahsediyor. Meselâ Bakara sûresi İsrail ineğinden, Yusuf sûresi Hz. Yusuf'tan, Neml sûresi Hz. Süleyman'ın karıncasından, Cin sûresi cinlerden bahseder.

Sûrenin mûciz olması ile uzun olmasına bağlı değildir. Sûre ne kadar kısa olursa olsun mûcizdir kanaatini ispatlamak hikmeti de burada bahis konusudur.

SÛRELERİN KISIMLARI

Kur'an sûreleri dört kısma ayrılır: «Tuval» (yani uzunlar) «Miin» (yani yüzden yukarı) olanlar ve «Mesani» (tekrarlananlar) ve «Mufassallar». «Tuval» yedi sûredir: «El Bakara», «Al-i İmran», «En Nisa», «El Maide», «El-En'am» ve «El A'raf» tır. Bunlar altı sûredir. Yedincide «Enfal» ile «Tevbe» birlikte midir veya Yunus sûresi midir, diye ihtilâf vardır. «Miin» sûreler ise, âyetleri yüzden fazla olanlardır. Mesani sûreler ise, âyetlerin adedi yüzden sonra gelenlerdir. «El-Ferra» **«âyetleri yüzden aşağı olan sûrelere denilir. Çünkü onlar diğer sûrelerden daha fazla tekrar edilirler. Zaten mesani'nin lûgat manâsı da tekrar edilmektir»** dedi. Mufassal'lar ise, Kur'an'ın son sûreleridir. Başlangıcı hangi sûredendir diye ihtilâf vardır. Bazıları «Kaf», bazıları başka demişlerdir. İmam Nevevi'nin tasrihine göre; Hucurat sûre-

sinden başlar. Bunlara mufassal denilmiştir. Çünkü sûreler arasında sık sık besmele ile kesinti yapılmaktadır. Bazıları Mensuh âyetler bunlarda az olduğu için «Mufassal» dendiğini bildirmiştir. Ve bundan dolayı bu sûrelere «El Muhkem» de denilmiştir. Nitekim Buhari Said bin Cübeyr'den rivayet etti:

«Sizin Mufassal dediğiniz sûreler muhkemdir.»

Mufassal da üç kısımdır: Tual, Evsat, Kusar... Uzun, orta, kısa... Tuvaller Hucurat'tan «El-Buruc» sûresine kadar olanlardır. Evsat ortanca, Mufassallar ise, «Et Tarik» tan başlar, Beyyine sûresine kadar devam eder. Kusar ise, «Ez-Zilzal» den başlar sonuna kadar gider. Kur'an'ın en kısa sûresi El-Kevser'dir. En uzun «El-Bakara»dır. Âyetlerinin çoğu uzundur. Hatta Kur'an'ın en uzun âyeti bu sûrededir.

KUR'AN YAZISI

Tarihçiler, Mekke'deki Kureyşi'lerin yazıyı Harb bin Ümeyye bin Abdişems yoluyla aldıklarında hemen hemen ittifak etmişlerdir. Fakat Harb'ın kimden aldığında ihtilâf vardır. Ebu-Amr ed-Dani'nin rivayetine göre; Harb hattı Abdullah bin Cedean'dan öğrendi. El Kelbi'nin rivayetine göre Harb, yazıyı Bişr bin Abdulmelik'ten öğrendi. Sonra İslâm dini geldi. Arapların ümmîliğine (yazı yazmamalarına ve okumamalarına) karşı savaştı, onu silmeye çalıştı. Yazının yüce bir meziyet olduğunu ilân etti.

«Yaradan Rabbinin ismiyle oku.» [El-Alak: 1] emri geldi.

Görüldüğü gibi burada Cenabı Hak, Resûlünü ve dolayısıyla insanları okumaya teşvik ediyor.

«Senin Rabbin kalemle öğreten o en Kerim'dir. İnsana bilmediğini öğretmiştir.» [el-Alak: 2] fermânıyle devam etti.

«Kalemle öğretilen» yazıdır. Yazının şerefi de böylece bildirilmiş olmaktadır.

«Nun» sûresinde Cenabı Hak, kalemle ve kalemin yazdıklarıyla yemin ediyor. Bu da yazının İslâmda ne derece ehemmiyetli olduğunu bildiriyor. Resûlü Ekrem, ashabına yazıyı öğrenmeyi ve güzel yazmaya

teşvik ederdi. Hatta varid olmuştur ki, Bedir savaşında müşriklerden altmış kişi esir alındı. Resûlü Ekrem: **«Kim ki ashabımdan on kişiye okuma yazma öğretirse onu bırakırım»** dedi ve böylece 60 kişinin her birisi veya bazıları on kişiyi öğrettikten sonra tutsaklıktan kurtuldu. Bu hadiste okuma ve yazmanın hürriyete denk tutulduğu hakikati gözler önüne serilmiştir. İşte böylece cehaletin zulmetleri paramparça oldu. İslâmın nuru onları peyderpey izale ederek yerlerini ilim, yazı ve okumaya bıraktırdı.

KUR'AN'IN YAZILMASI

Daha önce de Resûlüllah'ın vahy kâtiblerinin olduğu haberini sana vermiştik. Resûlüllah'ın döneminde Kur'an nelere yazılmıştır? Hz. Ebu Bekir'in döneminde nelere yazıldı? Hz: Ömer'in ve Hz. Osman'ın döneminde nasıl yazıldığını öğrendin. Resûlüllah'ın ve ashabının Kur'an'ın yazılmasına vermiş olduğu önemi de öğrendin. Hulefai erbaa, Muaviye, Eban bin Said, Halid bin Velid, Ubey bin Kâab, Zeyd bin Sabit, Sabit bin Kays, Erkan bin Ubeyy, Hanzele bin Rebi ve diğer sahabeler Resûlü Ekremin vahy kâtipleri idiler.

MUSHAFIN RESMİ

Bu tâbirden maksad, Kur'an kelimelerini ve harflerini yazmakta Hz. Osman'ın seçmiş olduğu yoldur. Acaba mushafın resmi tevkifî midir? Bazı âlimler tevkifidir ve ona muhalefet caiz değildir demişlerdir. Bu, cumhurun mezhebidir. Onlar istidlal ederek diyorlar ki, **«Resûlü Ekrem'in vahy kâtibleri vardı. Kur'an'ı fiilen bu resimle yazdılar. Resûlüllah da onların yazılarını kabul etti. Resûlüllahın zamanı geçti, Kur'an bu yazı üzerinde idi. Burada tadil ve tebdil olmadı.»**

Bu delilin hulasası şudur: Hz. Osman tarafından yazılan mushafların resmi, evvelâ Resûlüllahın ikrarını, sonra oniki binden fazla olan ashabın icmaını, ashabtan sonra tabiînin ve müctehid imamların devrinde ümmetin icmaını elde etmiştir. Bu icma bu resmin hilâfına gitmenin caiz olmadığının delilidir.»

Resmi Osmaniyi iltizam etmek hakkında âlimlerin sözleri Es-Sahevî, senediyle rivayet ediyor ki İmam Malik'ten soruldu:

«Acaba bir insan bir mushaf yazdırırsa halkın bu gün ihdas ettiği heceleri yazınız, dese yazdırabilir mi?»

İmam Malik:

«Ben bu fikirde değilim. Ancak Hz. Osman'ın devrindeki şekilde yazar.» cevabını verdi. Bu cevab hakikatın tâ kendisidir. Zira burada ilk halin korunması bahis konusudur.

Ebu-Âmr Reddani; ümmet âlimlerinden İmam Malik'e muhalefet edeni yoktur dedi.»

İmam Ahmed bin Hanbel, «Mushafi Osman'ın hattına muhalefetten Kur'an yazmak haramdır,» dedi.

Fıkhi Şafii'den olan «El Menhec»in haşiyelerinde şu hüküm yer almaktadır: Riba kelimesi «vav» ve «Elif»le yazılır. Nitekim resmi Osmanide bu şekilde yazılmıştır. Kur'an'da «Riba» kelimesi «ya» veya elif'le yazılmaz. Çünkü onun resmine ittiba etmek peşinde yürünen sünnettir.»

Hanefi fıkhında «El Muhit ül Burhani» adlı kitabta şu ibare vardır:

«Resmi Osmaninin gayrisiyle Kur'an yazmak uygun değildir.»

Allame Nizamuddin-i Nisaburi:

«İmamlardan bir cemaat; Kurra, âlim ve hattatların ana mushafta ki, resme tâbi olmaları vacibtir. Çünkü bu Zeyd bin Sabit'in yazdığı resmdir ve Zeyd de Resûlüllah'ın emri ve vahyi kâtibiydi dediler!...» diyor.

El Beyhaki Şuab ul İmam'da:

«Kim ki bir mushaf yazarsa Hz. Osman'ın mushaflarının yazmış olduğu heceyi korumalı, onlara muhalefet etmemeli, onların yazdıklarından herhangi bir şeyi bozmamalı. Çünkü onların ilmi daha çok, kalb ve dilleri daha doğru, emanetleri daha büyük idi. Bizim onlardan daha ileriye geçmiş olduğumuz zihabına kapılmamız doğru değildir!» dedi.

İkinci bir görüşe göre, mushafın resmi istilahidir, tevkifi değildir. Bu görüşe göre; ona muhalefet etmek caizdir. Bu, İbni Haldun'un mukaddimesindeki reyidir. Kadı Ebu Bekir «el-İtisar»da İbnu-Haldun'un reyini destekliyerek demiştir: Yazıya gelince, Allah bu ümmete o hususta hiçbir yazı türüne tâbi olmayı farz kılmamıştır. Zira Kur'an'ın kâtiblerine, mushafların hattatlarına illâ şu resme tabi olacaksınız, bunun gayrisine iltifat etmeyeceksiniz diye bir şeyi vacib kılmamıştır. Ve böyle bir vucub dinlemekle olur. Oysa Kur'an'ın naslarında ve mefhumunda Kur'an'ın resmi ve zabtı ancak şu özel şekilde olur diyen bir kimse olmadığı gibi herhangi bir hudud çizip bunu aşmak caiz değildir diyen bir nass da yoktur. Hadisin nassında da bunu gerektiren bir şey yok. Ümmetin icmaında da bu yok. Şer'i kıyaslar da buna delâlet etmez. Bilâkis sünnet her kolay şekliyle Kur'an'ı yazmanın caiz olduğuna delâlet eder. Çünkü Cenabı Peygamber Kur'an yazmayı emrediyordu. Onlara muayyen bir vecih açıklamıyordu ve hiç kimseyi başka vecihlerle yazmaktan da menetmedi. Bunun için de mushafların yazıları değişik oldu. Bazıları kelimeyi lafzın mahreci üzerine yazıyordu. Bazıları, ziyade ve eksiklik yapıyordu. Onun bir istilah olduğunu ve insanlara bu halin güç gelmiyeceğini biliyor..»

El-Burhan ile Tıbyan sahibleri, İzz bin Abdüsselâm'ın:

«Kur'an'ın her hangi bir hatla yazılması caizdir. Hattâ avam, halk için bugün halk arasında meşhur olan ıstılahların üzerinde Kur'an yazmak vacibtir. Resmi Osmani ile onlar için yazmak caiz değildir. Çünkü hataya düşebilirler. Ancak bununla beraber Resmi Osmaniyi korumak da vacibtir. Tabii bu selefi salihinden miras olarak bize kalan nefis eserlerden birisidir. Cahillerin cehaleti için bunlar ihmal edilemez. Belki ariflerin elinde kalır ki, yeryüzü ariflerden hiçbir zaman hali değildir!» bu fikrini benimsemişlerdir...

Acaba bu devirde Hz. Osman'ın yazdırdığı Mushaflar neredediir?

Bizim elimizde şu anda Hz. Osman'ın Mushaflarının varlığına dair kesin bir delil yoktur. Onların yerlerini tayin etmek de imkânımız dahilinde değildir. Ancak bizim en fazla bildiğimiz şudur ki, «İbnu Cezerî» Şam ahalisine gönderilen mushafı görmüştür. Mısırda da mushaflardan birisini daha görmüştür (1).

(1) Bak. Menahilul-İrfan, c. 1, s. 372-373 (ve devamı). Kahire Darûl-İhya.

Hz. Osman Mushaflarının hiçbirisinin bu zamanda olmaması bize hiçbir zarar vermez. Çünkü güvenilen konu burada nakildir. Güvenilir bir insanın bir diğer insandan nakletmesi, bir imamın diğer bir imamdan nakledip tâ Resûlüllaha silsile yoluyla çıkarmasıdır. Kur'an'ın bu şekilde nakledilip gelmesi mütevâtirdir. Bir de Hz. Osman'ın yazmış olduğu mushaflar önünde yüzbinlerce mushaflar her asır ve her şehirde yazılmıştır. Hz. Osman'ın Mushafında yazdığı yazısı muhafaza edilmiştir.

Hz. Osman onları İslâm diyarlarına gönderir göndermez her taraftan ümmeti Muhammed o Mushafların üzerine hücum etti. Şark ve garbta mushaf konusunda müminlerin kelimeleri birleşti ve yüzbinlerce mushaf o mukaddes mushafın aslından yazıldı. Tecvid, taskil [cilalanmak] ve tahsin eli çeşitli şekillerde mushafa uzatıldı, maddesi, şekli, yazısı, hacmi, kâğıdı, cildi, tezhibi herşeyi güzelleşti. Bunlar bizi pek fazla ilgilendirmez. Ancak manevi ve cevheri güzelleştirmeler vardır ki, onlar harflerin nutkuna, kelimelerîn birinin diğerinden yarılmasına, benzerliklerin arasındaki ayrılıkların tahsis edilmesinde, noktalar koymak, şekiller yapmak suretiyle meydana gelmiştir. İşte bizi ilgilendiren budur. Bazıları, noktalar İslâmdan önce de biliniyordu. Hz. Osman'ın mushaflarında bütün vecihler okunsun diye bırakılıp yazılmamıştır. Bazıları da noktalar Hz. Ali'nin talebesi Ebul-Esved Ed-Deelî tarafından konulmuştur diyorlar. İster daha önce noktalar olsun, ister Ebul Esved tarafından konulsun, harflerin noktalanması, ve harekelenmesi ancak Abdülmelik bin Mervan'ın devrinde oldu. Çünkü halîfe İslâm diyarının genişliğini, arap olmayan milletlerin araplara karıştığını ve Acemlik lûgatin selâmetinin haleldar ettiğini gördü. Mushafları okumak hususunda iltibasın meydana gelmeye başladığını hattâ bazılarının mushafın kelimelerini ve harflerini ayırdetmek çok zor geldiğini müşahede eden Abdülmelik, dürüst düşüncesiyle ümmeti bu tehlikeden kurtarmaya teşebbüs etti. Genel valisi Haccac'a bu mühim emirle ilgilenmesini istedi. Haccac da müminlerin emîrine itaat ederek iki kişiyi bu müşkilâtı halletmeye gönderdi. Onlar; Nasr bin Asım el Leysî ve Yahya bin Ya'mer [veya Ya'mur] er-Ridvani'dir. İkisi de ilmi seviyeleri yüksektir. Kendilerine tevdi edilen görevi yerine getirecek nitelikte idiler. Hem ilim, hem amel, hem salah, hem takvâ, hem de lûgatin asıllarını, kıraatın vecihlerini bilmek

hususunda ikisi de mahirdi ve ikisi de Ebul-Esved ed Deelînin talebelerinden idi. Alimler «sadri evvelde [ilk zamanlarda] mushafların noktalanmasını, şekillendirilmesini mekruh görürlerdi. Kur'an'ın mücerredine hiçbir şeyin karışmasını iyi görmezlerdi. Tağyirden korkarak bunu dikkatle izliyorlardı. Delilleri İbni Mes'ud'dan gelen şu eserdi:

«Kur'an'ı tecrid ediniz. Ona herhangi bir şey karıştırmayınız.»

Fakat zaman bildiğiniz gibi bozulmuştur. Müslümanlar Kur'an'ın noktalandırılmasına, harekelendirilmesine, harf şekilleri konulmasına, hizibler, öşürler konulmasına mecbur oldular. Nokta ve şekillerden tecrid edilmesi, tağyirine sirayet eder diye idi. Binaenaleyh kerahiyet de böylece kalkmış oluyor. Çünkü hüküm illetiyle varlık ve yokluk yönünden deveran ediyor, kaidesi vardır. İmam Nevevi «et Tibyan» isimli eserinde şunu söyledi:

«Alimler Kur'an'ı noktalandırmak ve şekillendirmek mustahabtır. Çünkü bu Kur'an'da yanlış okumayı önler dediler...»

Eş Şabi'nin, En-Nahai'nin noktalamayı mekruh görmelerine gelince... O onların zamanındaydı. Kur'an'ın tağyirinden korkuluyordu. Artık bugün Kur'an'ın tağyiri diye bir şey yok. Noktalamanın Resûlüllah'tan sonra ihdas edilmiş bir olay olması buna mani olamaz. Çünkü nice güzel ve sonradan peydah edilmiş olaylar vardır ki menedilemezler. İlim tasnifi, cami, medrese ve mektebler yapmak ve minareler inşa etmek gibi.

Kur'an bilahare otuz cüze, her cüz de iki hizbe, bazıları da dört hizbe taksim edilmiştir. Ayetlerin rakkamları, sûrelerin başındaki isimlerin, Mekki veya Medeni olup olmadığının yazılması, öşürlerin, rubulerin, cüzlerin alâmetlerin sahifelere konması, hepsi sonradan ihdas edilmiştir. Bazı âlimler bunu caiz, bazıları da mekruh görmüşlerdir. Fakat gaye Kur'an'ı kolayca okutmak olduğu için durum pek de zor değildir.

KUR'AN'A HÜRMET ETMEK

Kâinatta gördüğümüz ve dinlediğimiz hiçbir kitab Kur'an'ın taşıdığı iclal ve takdise nail olamamıştır. Cenabı Hak onun hakkında

«O meknun bir kitabdır. Onu ancak tertemiz, yani cenub olmayan ve abdestli olanlar elliyebilir.» Ve bu hususta Allah yemin etmiştir:

«Yıldızların mevkilerine kasem ediyorum.

Bu kasem, eğer bilirseniz, büyüktür. Şüphesiz ki o kesinlikle kerim bir Kur'an'dır. Meknun bir kitabtadır. Onu ancak küçük ve büyük hadesten tahir olanlar elleyebilir. Alemlerin rabbından inmiştir.» [El-Vakıa: 75-76].

Resûlüllah Kur'an'ın düşman memleketlere götürülmesini dahi menetmiştir. Çünkü onların eline düşebilir. Bu hadis, Müslim ve Buhari'de rivayet edilmiştir. Bazı âlimler Kur'an'ı çerçöp içerisine atanın kâfir olduğuna dair fetva vermişlerdir. Zımmî dahi olursa kâfire, Kur'an'ı satanın haram işlemiş olduğuna fetva vermişlerdir. Kur'anı ellemek ve almak için abdestli olmayı şart koşmuşlardır. Hatta Kur'an'ın üzerindeki kılıf ve bitişik olan kapağı, içinde bulunduğu sandık da böyledir demişlerdir. Güzel yazılmasını, yazısının gayet açık olmasını, harflerinin yerli yerinde bulunmasını müstehab görmüşlerdir. İmam Nevevi **«Kur'an içeri girdiğinde ayağa kalkmak müstahabtır»** der. Çünkü âlimler ve hayırlı insanlar için ayağa kalkmak müstahab olduğuna göre mushaf daha evlâdır. Allah Kur'an'a karşı hürmetli olmamızı nasib eylesin.

KIRAAT VE KURRA [OKUYUCULAR]

Kıraat, Kırae'nin cemiidir. Kırae «karae» fiilinin mastarıdır ve okumak manasınadır. Istılah da imamlardan birisinin Kur'an nutkunda diğerine muhalefet ederek tâkib ettiği mezhebi demektir. Fakat bununla beraber ondan gelen rivayet ve yollar ittifak halindedir. Bu muhalefetin harflerin, veya heyetlerinin nutkunda olması hiç bir şey değiştirmez.

İbn Cezeri **«Müncid ul Mükriin»** adlı eserinde «Kıraatlar Kur'an kelimelerini eda etmek keyfiyetlerini bilen ve ihtilâflarını nakledenlere nisbet edilen ilimdir. Mukri şifahen rivayet eden âlimdir. Eğer şifahen bu ilmi rivayet edenden rivayet etmezse, «Et-Teysir» gibi bir kitabı ezberlerse dahi içindeki kaidelere göre okumaya yetkili değil-

dir. Ancak şifahen silsile yoluyla okuyabilir. Çünkü kıraatlerde ancak sima' ve şifahi olarak bilinecek birtakım şeyler vardır...» denilmektedir.

KIRAAT İLMİNİN ORTAYA ÇIKMASI

Ashabı kirâm kıraatı Resûlüllahtan değişik şekillerde öğrenmişlerdi. Bazıları bir harfle [vecihle], bazıları iki, bazıları daha fazla harflerle öğrenmişti. Yani Resûlüllah Kur'an'ın üzerinde indiği yedi harften bazılarına bir, bazılarına iki, üç veya dört veya bazılarına tamamını öğretmişti. Resûlüllah'ın vefatından sonra ashab İslâm memleketlerine dağıldılar. Bunun için Tabiîn onlardan değişik kıraatlar öğrendiler. Tebeitabiîn de tabiînden böylece ders aldılar ve böylece silsile tâ kurra imamlarının zamanına kadar devam edip geldi. Bu imamlar ihtisas yaptılar. Bütün vakitlerini kıraatlara hasrettiler. Onları zabtettiler, neşrettiler. Böylece kıraat ilmi ve ihtilâfları ortaya çıktı. İhtilâfların Kur'an'ın üzerinde inmiş olduğu yedi harf (vecih) üzerinde cereyan ettiği bilinmelidir. Bunlar, Allah'ın katından gelen harflerdir. Ne Resûlüllah'ın, ne de herhangi bir kimsenin katından gelmiş değillerdir. Kıraat konusunda Mushaflar hiçbir zaman dayanak noktası değildirler. Onlar ancak ahkâmda dayanılacak noktadırlar. Kıraat şifahen Resûlü Ekrem'den ashaba, ashabtan tabiîne, tabiînden tebeitabiîne kadar devam etmiş gelmiştir. Bu hususta Tayyibe'nin şarihi Nuveyri şunu söylüyor:

«Kur'an'ın naklinde itimad, hafızlar üzerindedir. Bunun için Hz. Osman memleketlere gönderdiği her Mushaf'la beraber bir de hafız gönderdi. Ve her memleket Mushaflarındaki şekille okudu. Ve Resûlüllah'tan okumuş sahabelerden okudular. Sonra kıraat imamları geceli gündüzlü kendilerini bu işe tahsis ettiler ve bu hususta uyulacak imamlık mertebesine vardılar. Bu kurra imamlardan sonra kurralar İslâm diyarında çoğalıp dağıldılar. Tabakaları bilindi. Sıfatları değişmiş oldu. Bazıları birrivaye ve biddiraye tilaveti çok güzel bilirdi. Bazıları bunlardan birisini çok güzel tahsil etmişti. Bazıları daha fazlasını çok güzel tahsil etmişti. Böylece ihtilâf çoğaldı, birleşme noktaları azaldı. Bu durum başgösterdikten sonra, ümmetin süper zekâlı âlim-

leri, imamları kalkıp var kuvetleriyle bu hususta çalıştılar, sahih olanı batıldan ayırdılar. Harfler ve kıraatları derlediler. Vecih ve rivayetleri nisbet ettiler. Sahih ve şaz'ın beyanını yaptılar. Asıl kaideler tesis ettiler ve rükünler koydular.

İLK KURRA HAFIZLAR :

Ashabın arasında Kur'an okumak ve okutmakta en meşhurlar: Hz. Osman, Hz. Ali, Ubey bin Kâab, Zeyd bin Sabit, İbni Mes'ud, Ebu Derda, Ebu Mus'el Eş'ari gibi sahabelerdi.

Tabiinden İbni Müseyyeb, Urve, Sâlim, Ömer bin Abdulaziz, Süleyman bin Yesar, kardeşi Ata, Zeyd bin Eslem, Müslim bin Cündüp, İbni Şahab Zühri, Abdurrahman bin Hürmüz, Muaz bin Hâris, Medine'de meşhur idiler. Mekke'de ise Ata, Mücahid, Tavus, İkrime, İbni Ebi Müleyke, Übey bin Umeyr meşhur idiler. Basra'da Amr ibni Abdukays, Ebu Ali'ye, Ebu Reca, Nasr bin Asım, Yahya bin Ya'mer, Cabir bin Zeyd, Hasan Basri, İbni Sirin, Katâde ve başkaları. Küfe'de ise Alkame, El Esved, Mesruk, Ubeyde, Er Rabi, İbn Hayseme, Haris bin Kays, Ömer bin Şarahbil, Amr bin Meymun, Ebu Abdurrahman es Sülemi, Zürr b. Hubeyş, Ubey bin Fadele, Ebu Zür'a bin Amr, Said bin Cübeyr, Nehai. Eşşabi... Şam'da El Muğire bin Ebi Şahab el Mahzumi, — Bu zatı Hz. Osman Medine'den mushafla beraber Şam'a göndermişti — Huleyd bin Said, — Bu da Ebu Derda'nın talebesiydi — meşhur idiler. Medine'de Ebu Cafer Yezid bin Kaka, sonra Şeybe bin Nisa, sonra Nafi bin ebi Naim. Mekke'de Abdullah bin Kesir, Hamid bin Kays el Araç, Muhammed bin Muhaysın. Küfe'de Yahya bin Vessab, Asım bin Ebu Nücûd, Süleyman el-A'maş, sonra Hamza, sonra Kisayr. Basra'da Abdullah bin Ebi İshak, İsa bin Amr, Ebu Amr bin Ala, Asım el-Cahderi, sonra Yakub el Hadrami... Şam'da Abdulah bin Amr, Atiyye bin Kays el-Kilabi, İsmail bin Abdullah, İbn ul Muhacir, sonra Yahya bin Haris ez-Zimari, sonra Şureyh bin Yezid el-Hadrami, kırat ilminde meşhur oldular.

KIRAATLARIN SAYILARI

Bazıları yedi, bazıları on, bazıları ondörttür, demiştir. Bütün bunlar, meşhur olmuş kıraatlardır. Yedi Kurra şunlardır: Nafi, Asım,

Hamza, Abdullah ibn Amr, Abdullah bin Kesir, Ebu Amr bin Ula, Aliyil Kisai... On kıraat ise bu yedi kıraatla beraber Ebu Cafer, Yakub ve Halef'in kıraatlarından meydana gelir. Kıraat ilmi uzun bir zaman unutulmuş gibiydi. Sonra bu ilmin yazılma devri başladı. Hatta yedi meşhur kıraat bile ortada yoktu. Kıraatta ilk telif yapan «Ebu-Ubeyde» Kasım bin Selâm, Ebu Hatim es Sicistani, Ebu Cafer Taberi ve İsmail Kadı gibi zatlardır. Bunlar kıraatlar hakkında birçok şeyler söylediler. Bu yedi kıraatın üzerine eklenen birçok rivayetler naklettiler. Sonra iki yüzüncü hicri yılda İslâm memleketlerinde kiraat-i seb'a şöyle kondu: Halk Basra'da Ebu Amr ve Yakub'un kıraatı üzerinde oldu. Küfe'de Hamza ve Âsım'ın, Şam'da İbni Amr'in, Mekke'de İbni Kesir'in, Medine'de Nafi'nin kıraatı üzerine devam ettiler. Kıraatı Seb'a böylece ta üçüncü hicri asra kadar devam etti. Bu asırda Bağdad'da İbni Mücahid Ahmed bin Musa bin Abbas ortaya çıktı. Bu yedi imamın kıraatlarını derledi. Ancak Yakub'un yerine El Kisai'nin ismini yazdı. Sadece bunlar üzerinde durdu. Bunların üzerinde durması herhangi bir kasta bağlı değildi. Çünkü o ancak zabtu-rabt, eminlik sıfatlarında ileride bulunan ve uzun zaman kıraat ilmine hizmet eden, ve ittifakla kendisinden kıraat alınabilir denilen âlimlerin kıraatlarını nakletmeyi kasdetmiştir. Ve bu sıfatları ancak yedi kurrada buldu. Onun için onların kıraatlarını nakletti. Aksi takdirde kıraat imamları yedi değil çoktur. Bu yedi kişiden ilim bakımından daha üstünleri de vardır. Binaenaleyh İbn Mücahid'in bu yedi kişi üzerinde durması kurraları bu yedi kişiye hasretmek demek değildir. Belki onun aradığı üç vasıfı ancak bu yedi kişide görmştür. Ondört kıraat ise söylediğimiz on kıraat üzerine Hasan Basri, İbni Muhaysin, Yahya el Yezidi ve Şanbuzi'nin kıraatları eklenirse meydana gelir. Kıraat bahsi engin ve derin bir bahistir. Tafsilât El İtkan, Menahil il-İrfan ve El Burahn gibi eserlerdedir. Oralara müracaat edilsin.

KIRAATI SEB'A HAKKINDA ULEMANIN FİKİRLERİ

Karmaşık, ihtilâflı, cidal ve münakaşa dolu bir konudur. Fikirlerin çarpışmış olduğu bir konu...

1) Bazıları kıraatı seb'a hakkında **«tevatür lâzım gelmez»** diyen kâfir olur, çünkü Kur'an'ın tevatür olduğunu inkâr etmeyi gerekti-

rir demişlerdir (!) Bu Endülüs müftisi Üstad Ebu Said Ferac bin Lehbe nisbet edilen bir fetvadır. Birçok kimse onun fetvasını desteklemiş ve birçok kimse de reddetmiştir. Fakat istinad ettiği delil pek elverişli bir delil değildir. Çünkü «kıraatlar mutevatir değildir» demek Kur'an'ın mutevatir olmadığını gerektirmez. Kur'an ile kıraatı seb'a arasında fark vardır. Mümkün ki Kur'an, kıraatı seb'anın gayrisi olan bir kıraatla mutevatir olsun. Veya bütün kurranın üzerinde ittifak ettiği bir noktada mutevatir olsun. Veya isterse kurra olsun isterse olmasın, büyük bir cemaatin ittifak ettiği noktada, mutevatir olsun. Kıraatı sebada ise gayri mütevatir olsun.

2) Bazıları birinci görüşün aksine kıraatı seb'ayı pek fazla zayıf düşürerek durumlarını pek önemsenmeyecek şekilde beyanatta bulunmuştur. **«Bunlar ile diğer kıraatlar arasında fark yoktur»** iddiasına kalkışmıştır. Ve **«Hepsi "Ahadî" rivayetlerdir»** hükmünü vermişdir. **«Bu kıraatı seb'a için mutevatirdir diyen bir kimse küfre kadar gider!»** iddiasında bulunulmuştur. Bu fikir de sağlam bir delile dayanmamaktadır. Bir şey bazen bir kavmin yanında mutevatir olur, başkalarının nezdinde mutevatir olmayabilir. Bir vakitte mutevatir olur, başka bir vakitte olmayabilir. Binaenaleyh bu hususdaki birbirlerini suçlayanların zannı bu hükümleri gerektirmez.

3) «Cem'ül Cevami» kitabının şarihi ve muhaşileri şunları diyorlar:

«Kıraatı seb'a tam bir tevatürle mutevatirdir. Yani yalan üzerinde bir araya gelmeleri mümkün olmayan bir cemiyet, bir toplum Resulûllahtan onları nakletmiştir. O toplumdan da öyle bir toplum, o toplumdan da o tarzda bir diğer toplum nakletmiş gelmiştir. Kurranın senedlerinin «Ahadi» olması buna hiçbir zarar vermez. Zira onu bir cemaata tahsis etmek kıraatın başkasından gelmesine mani olmaz. Belki vaki şudur ki o kıraatı her memleket ahalisinden imamlarının kıraatıyla onlar kadar büyük bir cemaat almıştır ve böylece gelmiştir. Sadece mezkür imamlara ve senedlerinde zikredilen Râvilerine isnad edilmek ancak onların harflerini [vecihlerini] ve bu sahada yetişen büyük hocalarını zabtu-rabt etmelerinden ileri geliyor.»

Subki'nin bu görüşü de münakaşa edilebilir. Zira eğer bütün o kıraatler mutevatır olsaydı kurra onların herhangi bir şeyinde ihtilâfa

düşmezdi. Fakat birçok şeyinde ihtilâf etmişlerdir. Öyleyse hepsinin mütevatir olması kabul edilemez.

4) İbni Hacib da, kıraatı seb'anın tevatürüne kaildir. Ancak kıraatı seb'anın «Medd», «İmale» ve «Hemze»'nın tahfifi gibi eda kabilinden olanı mutevatır değildir diyor. Fakat İbni Hacib'in Meddi, imale ve hemze tahfifini mütevatirden saymamasını İbn ul-Cezeri uzun uzadıya tenkid konusu yapmıştır.

5) Ebu Şa'me kurralardan nakletmesinde bütün yolların ittifak ettiği kıraatı seb'anın mütevatir olduğunu iddia etmiştir. Kurralardan nakledilmesinde ihtilâf edilenler ise, mütevatir değildir demiştir. İster İbn ul Hacib'in dediği gibi ihtilâf, kelimenin edasında olsun, ister lafzında olsun «Menahilul İrfan» sahibi Ebu Şa'menin reyi en kuvvetli reydir diyor ve dört nedenle destekler: Birinci nedeni; diğer reylere yapılan itirazlar Ebu-Şame'ye yapılmaz. İkincisi, hem vakide hem delilde birşeye dayanmaktadır. Üçüncüsü, kıraat ve Kur'an ilimlerinde çok mâhir olan mütehassıs bir zattan bu rey sudur etmiştir. Dördüncüsü, müdekkiklerin kıraatı seb'a hakkındaki fikriyle bu fikir birleşiyor.

Tetkik neticesinde sadece yedi kıraat değil on kıraatın tamamının mütevatir olduğunu görmüş oluyoruz. Usul âlimlerinin ve kurraların reyi de budur. İbnu Subki, İbn ul Cezeri, Nuveyri gibi zatlar bu kanaattadırlar. Ebu Şa'menin de reyi budur. Zira bu hususta en yetkili olan İbnul-Cezeri «Muncidul-Mukriin» adlı eserinde şöyle diyor: «İkinci fasıl, kıraatı a'şranin (on Kıraatın) tavan ve taban bakımından içtima ve iftirak halinde mutevatir (olduğuna dairdir). Bu konuyu uzun uzadıya şerh ettikten sonra Ebu Şa'menin de bu kanaatte olduğunu dermeyan ediyor!. (1)

Biz bu konuyu, kurranın kısaca hal tercemesini belirtmek suretiyle bitirelim.

1 — «İbn-Âmr» adı Abdullah el-Yahsubi'dir. Yahsub Himyer kabilesinden bir boyun adıdır. Künyesi Ebu-Nuaym ve Ebu İmrandır. Tabiindendir. Sahabelerden Vasıl bin Eska' ve Numan bin Beşir'i gör-

(1) Bak. Menahilul-İrfan, Fi ulûmil-Kur'ân, Cild: 1 — s. 431-32-33-34 Darûl-İhya bila tarih.

müştür. Kıraatı, Muğire bin Ebi Şahab El-Mahzumi'den, o da Hz. Osman'dan almıştır. Bazıları «İbnu Âmr» bizzat Hz. Osman'dan kıraatı almıştır dediler. «İbnu-Amr» 118. senede Şam'da vefat etti. Onun kıraatını rivayet etmekle Hişam ibn Zekvan şöhret buldu.

2 — «İbn Kesir» Ebu Muhammed veya Ebu Ma'bed Abdullah bin Kesir ed-Dari'dir. Mekkei Mükerreme'de kıraat ilminde imam idi. Yumuşaklık ve vekar sahibiydi. Sahabelerden Abdullah bin Zubeyr, Ebu Eyyub el-Ensari, ve Enes bin Malik'i gördü. Mücahidden, o da İbnu Abbas'tan, o da Ubey bin Kaab'dan, o da Resûlüllahtan rivayet etmiştir. Abdullah bin es-Saib el-Mahzumi'den kıraat ilmini okumuştur. Abdullah bin Saib de Ubey bin Kaab, ve Ömer bin Hattab'tan kıraatı öğrenmiştir. Onlar da Resûlüllahtan... İbni Kesir hicretin 120. senesinde Mekke'de vefat etmiştir. Ondan rivayet etmekte El-Bizzi ve Künbul şöhret bulmuşlardır.

3 — Âsım, Ebu Bekir bin Ebun-Necud el Esedi'dir. Çok güzel okuyan bir zattı. Tahrir, ıtkan, fesahat ve sesin güzelliğinde çok ileride idi. Zirr bin Hubeyiş'den de Abdullah bin Mesud'dan, o da Resûlüllahtan ders aldı. Ebi Abdurrahman Abdullah bin Habib es Suleminin de yanında okudu. Abdullah aynı zamanda Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in de hocalığını yapmıştır. Ebu-Abdurrahman Hz. Ali'nin yanında okumuştur. Hz. Ali de Resûlüllah'tan okumuştur. Âsım, hicretin 127. senesinde Küfe'de vefat etti. Râvisi, Şube ve Hafs'tır.

4 — Ebu Amr, Zebban bin ulâ bin Ammar el Basri'dir. Doğru, emin ve dinde güvenilir olmakla beraber kıraat ilminde insanların en bilgini idi. Mücahid bin Cabir, Said bin Cübeyr'den, İbn Abbas'tan Ubey bin Kaab'tan, o da Resûlüllah'tan rivayet etmiştir. Ebu Cafer, Zeyd bin Ka'ka ve Hasani Basri gibi zatlardan meydana gelen bir cemaattan okudu. Hasan da Hattan ve Ebu Âliye'nin yanında, Ebu Âliye de Hz. Ömer'in yanında okudu. «Ebu-Amr» hicretin 154. senesinde vefat etti. Onun meşhur ravilerinden birisi ed Durî, diğeri ise, Es-Susi'dir. Fakat bunlar Ebi Muhammed Yahya bin Mubarek el Adevi vasıtasıyla rivayet etmişlerdir.

5 — Hamzadır. Ebu Ammare Hamza bin Habibi Ez-Zeyyat Küfe'lidir. İkrime bin Rebi' et-Teymi'nin azadlısıdır. Ebu Muhammed

Süleyman bin Mehran el Ameşi'nin yanında okumuş. O da Yahya bin Vessab'ın yanında, o da Zirr bin Hubeyş'in yanında, o da Hz. Osman'ın, Hz. Ali'nin ve İbnu Mes'ud'un yanında okumuştur. Onlar da Resûlüllah'ın yanında okumuşlar. Ehli takva ve kitabullahı bilen, tecvitçi, feraiz ve arapça gramerini bilen bir zattı. Aynı zamanda hadis hafızı idi. Hicretin 156. senesinde Hilvan'da vefat etti. Onun meşhur ravileri Halef ve Hallad'dır. Fakat Ebu İsa Süleym bin İsa el-Hanefi el Küfi'nin vasıtasıyla rivayetini yaptılar.

6 — Nafi'dir. Ebu Rüveym Nafi bin Abdurrahman bin Ebu Naim el Medenidir. Kıraatını Ebu Cafer el Kari'den almıştır. Ve aynı zamanda tabiinden yetmiş kişinin yanında okumuştur. Onlar da Abdullah bin Abbas, Ebu Hüreyre'den, o da Ubey bin Kaab'tan, o da Resûlüllah'tan almıştır. Nafi, Medine-i Münevvere'de Reis ul Kurra idi. Hicretin 169. senesinde vefat etmiştir. Onun meşhur ravileri Kâlun ve Verş'tir.

7 — El Kisaî Ebul Hasan Ali bin Hamza El Kisai en Nahvidir. Kisai lakabını aldı. Çünkü ihramda iken abâ giyiyordu. Ebu Bekr el Ensari, «Kıssaide birçok emr bir araya gelmiştir. Şöyle ki, herkesten daha fazla nahiv ilmini biliyordu. Garibleri bilmek hususunda zamanının tek kişisiydi. Kur'an'ı bilmek hususunda emsalsizdi. İnsanlar çokça onun meclisine koşuyorlardı. İnsanlara sesini duyurmak için kürside oturur, Kur'an'ı başından sonuna kadar okurdu. Onlar dinlerler ve ondaki kaidelerini zabtederlerdi. Hicretin 189. senesinde vefat etmiştir. Meşhur ravileri Ebul-Haris ve Ed Duri'dir.

8 — Ebu Cafer Yezid bin el Ka'ka el Kari'dir. Ka'ka, Medine'de bir yerin adıdır. Abdullah bin Abbas, ve Ebu Hüreyre'den, onlar da Ubey bin Kaab'tan, o da Resûlüllah'tan ilim almıştır. Ebu Cafer hicretin 130. senesinde vefat etmiştir. Tabiinden idi. Büyük bir mertebeye sahibti. Onun rivayetiyle meşhur olan Ebu Musa İsa bin Verdan el-Hazza ve Ebu Rebi Süleyman bin Muslim bin Cemmaz'dır.

9 — Yakub'tur. Ebu Muhammed Yakub bin İshak el-Hadremi'dir. Ebu Munzir Selâm bin Süleyman et-Tavilin yanında okumuş, Selâm da Asımın ve Ebu-Âmrın yanında okumuştur. Yakub hicretin 205. senesinde vefat etmiştir. Rivayetini yapan Revh bin Abdulmümin ve Rüveys lâkablı Muhammed bin Mutevekkil el-Lu'lu'i'dir.

10 — Halef'dir. Ebu Muhammed Halef bin Hişam bin Saleb bin Halef bin Salebtır. Selimin yanında okumuş, o da Hamza'dan Yakub bin Halife el-Aşa'dan el Mufeddel ed-Dübin'in arkadaşı Ebu Zeyd Said bin Evs el-Ensari'den Ebban el-Attar'ın yanında okumuştur. Bütün bunlar da Asım'dan ders almışlardır. Halef Hicretin 229. senesinde vefat etmiştir. Kendisinden rivayet etmekle şöhret bulan, Ebu Yakub İshak bin İbrahim bin Osman bin Abdullah el-Maruzî. [Bu zat da hicretin 286. senesinde vefat etmiştir] ile Ebul Hasan İdris bin Abdulkerim el-Haddad'dır.

11 — Hasan Basri'dir. Hasani Basri, Hasan Ebul Hasan Yesar Ebu Saidil el-Basri'dir ve meşhur bir zattır. Tabiînin başıdır. Hicretin 110. senesinde vefat etmiştir.

12 — İbnu Muhaysan Muhammed bin Abdurrahman es-Sehmî el-Mekki'dir. Mekke ehlinin kurra başıdır İbni Kesir'le beraber. Hicretin 123. senesinde vefat etmiştir.

13 — Yahya el Yezidi'dir. Yahya bin Mubarek bin Muğire'dir. Basralı'dır. «El Yezidi» lakabı ile meşhurdur. Hicretin 202. senesinde vefat etmiştir.

14 — Eş Şenbuzi'dir. Muhammed bin Ahmed bin İbrahim bin Yusuf Bin Abbas bin Meymun Ebu Ferec en Şenbuzi'dir. Bağdat'lıdır. Hicretin 388. senesinde vefat etmiştir. Allah'ın rahmeti, mağfireti ve affı onların üzerinde olsun. Amin.

İşte kıraat ilmine, millet ve ümmete bu hususta hizmet eden, kitab ve sünneti koruyan zatlar bunlar ve diğer benzerleridir...

TEFSİR VE TEFSİRCİLER

Tefsir lûgatta izah ve açıklamak demektir. Istılahta **«Tefsir, bir ilimdir, orada Allah'ın muradına delâlet etmek bakımından ve beşerin takatı yetecek kadar Kur'an'dan bahsedilmektedir.»**

Diğer bir tarife göre **«Tefsir bir ilimdir ki orada nüzula, sened, eda, lafızlar ve o lafızlar ile hükümlere bağlı bulunan mânâlar yönünden bahsedilmektedir.»**

TEVİL

Lugavi mânâlarının en meşhurunda tefsirin muradıfı (eş mânâlısı) dır. Tefsircilerin ıstılahında mânâları değişir. Bazıları **«Tefsir, tevile umum ve hususta mukabil düşer. Tefsir mutlaka âm, Tevil mutlaka hastır»** demişlerdir. Bazıları «Tefsir Tevile mübayindir. Tefsir kesinlikle «Allah'ın muradı şudur» demektir. Tevil ise, ihtimallerden birisini kesinlik olmaksızın tercih etmektir» dedi. Bu son görüş, «El-Maturidi»nin görüşüdür. Veya «Tefsir, rivayet yoluyla lafzın beyanıdır. Tevil, dirayet yoluyla lafzın beyanıdır». Veya «Tefsir ibarenin konumundan istifade edilen mânâların beyanıdır. Tevil işaret yoluyla istifade edilen mânâların beyanıdır.» Bu son görüş, sonradan gelen âlimlerin yanında şöhret bulmuştur. Buna «el-Alusi» tefsiri Ruhul-Meanî'-de işaret etmektedir.

Tefsir iki çeşittir:

1 — Kuru bir tefsirdir. Lafızların hallinden, cümlelerin irabından, Kur'an'ın nazmındaki nükte, belagat ve fenni işaretlerden bahseder. Bu çeşit tefsir, tefsir olmaktan daha fazla arapça gramerinin tatbikatına yakındır.

2 — Bir çeşit tefsirdir ki bu hududları aşar. En yüce hedef Kur'an'ın hidayetlerini açıklamak, talimlerini bildirmek, Allah'ın Kur'an'-da insanlar için koymuş olduğu nizamları ve hikmetini belirtmektir. Ruhları cezbedecek, kalbleri açacak, ve nefisleri Kur'an'ın hidayetiyle hidayetlenmeye çağıracak tarzda olan bir tefsir... İşte bu ikinci çeşidi «Tefsir» adını almaya daha uygundur. Ve tefsirin faziletinden ve ihtiyacından bahsettiğimiz zaman, bu ikinci çeşidi kastetmiş oluyoruz. Tefsir Kur'an'ın hazinelerinin ve içindeki dünyevi ve uhrevi azıklarının anahtarıdır. Tefsirsiz bu hakikatlara varmak mümkün olamaz. Tefsiri bilmeyen bir insan milyonlarca defa Kur'an lafızlarını tekrar etse dahi hakikata varamaz. İmam Suyuti «El-İtkan» adlı eserinde tefsir hakkında şunları söylüyor:

«Kur'an Araplara en fasih zamanında «Arabî lisan» ile inmiştir. O devirdeki insanlar onun zahirini ve hükümlerini bilirlerdi. Onun için-

deki incelikler ise, ancak araştırmak ve dikkat etmek ve peygamberden sormaktan sonra anlaşılır.

Ashabı kiram **«Emin olmak, iman edip imanlarını zulm ile karıştırmayanlar içindir. Hidayete erenler de onlardandır.»** (El-En'am: 82) âyeti nazil olduğu zaman Resûlüllah'tan sordular:

«Hangimiz var ki nefsine zulmetmemiş olsun?»

Bu suallerine cevab olarak Cenabı Peygamber âyetteki «ZULÜM» kelimesini «ŞİRK» ile tefsir etti. Zulmün şirk mânâsına olduğuna dair Lokman sûresinin 13. âyetini okudu: **«Kesinlikle şirk büyük bir zulümdür.»**

Ashabı Kiramın muhtaç olduğu nesneye biz de muhtacız. Belki bizim ihtiyacımız tefsirde daha fazladır. Çünkü öğrenmeksizin biz lûgatın mânâlarını ve sırlarını bilemeyiz. Böylece tefsirin faidesi; hatırlatmak, ibret almak, ahlâk, muamelat, ibadet ve inançlardaki ilâhî hidayetin bilinmesidir. Böylece fert ve toplumlar dünya ve âhiret saadetini elde etmiş olurlar. Tefsir ilmi dinî ve arabî ilimlerin en şereflisidir. Çünkü konusu Kur'an'dır, faidesi büyüktür. «TEFSİR» ismini almasının nedeni orada keşif ve açıklama vardır. Bütün ilimlerde keşf ve açıklama olduğu halde onlara «TEFSİR» denilmemiş, fakat bu ilme «TEFSİR» denilmiş. Çünkü bu ilmin kıymeti çok yücedir. Ve çok fazla hazırlıklı olmaya ihtiyacı vardır. Allah'ın kelâmından Muradı nedir onu beyan etmek büyük bir çalışma ve titizlik ister.

TEFSİRİN KISIMLARI

İbni Abbas'tan vârid olmuştur: Tefsir dört kısımdır. Birincisi, hiçbir kimsenin bilmemesinde mazur sayılmayacağı helâl ve haram tefsiridir. İkincisi, Arapların dilleriyle yapmış oldukları tefsirdir. Üçüncüsü, âlimlerin yapmış olduğu tefsirdir. Dördüncüsü, Allah'tan başka kimsenin bilmediği bir tefsirdir. Ez-Zarkeşî «El Burhan» adlı eserinde: **«Bu taksim doğrudur»** diyor. Arapların lisanlarıyla bildiği tefsir kısmı, lûgat ve irab yönünden arap lisanına dönüşen kısımdır. Tefsir âlimi lûgatin mânâlarını ve isimlerin mânâlarını bilmelidir. Fakat okuyucuya bu lâzım gelmez.

Hiç kimsenin bilmemekte mazur sayılmayacak tefsirine gelince; bu kısım ahkâm sistemlerini ve tevhid delillerini kapsayan Kur'an naslarından bilinen ve zihinlere süratle gelen mânâların tefsiridir. Açık bir mânâyı ifade eden ve mânâsı Allah'ın muradı olduğu bilinen her lafzın tefsiridir. Bu kısım tefsirde teville iltibas yoktur. Meselâ: **«Bil ki şüphesiz O, ondan başka ilâh olmayandır»** (Muhammed: 19) âyeti celîlesinden herkes tevhid mânâsını idrak eder.

Allah'tan başkasının bilmediği tefsire gelince; kıyâmetten, ruhtan bahseden âyetlerin tefsirleri ile sûrelerin başında gelen hece harflerinin ve Kur'an'da bulunan her muteşabi hâyetin tefsiri gibi... Bu âyetlerde içtihad etmeye cevaz yoktur. Ancak bunların tefsiri sima yoluyla (yani, peygamberin Allah'tan ve Cebrail'den öğrendiği bir yolla) bilinir.

Alimlerin bildiği tefsire gelince; bu tefsir onların içtihadına dönüşür. İşte ekseriyetde buna tevil denilir. Bu tefsir hükümlerin istinbat edilmesi, mucmelin açıklanması ve umumun tahsis edilmesi gibi bir tefsirdir.

Bazı âlimler başka bir itibarla tefsiri üç kısma taksim etmişlerdir: 1) Tefsiri BİRRİVAYE (yani hadisle Kur'an'ı tefsir etmek), buna aynı zamanda «Tefsiri bilme'sur» yani hadis ve sahabelerden gelen eserlerle bilinen tefsir denir. 2) Tefsiri «BİDDIRAYE». Buna aynı zamanda tefsiri «BİRREY» de denilir. Yani insan ilme dayanarak içtihad eder ve tefsir yapar. 3) Tefsiri «BİLİŞARE». Buna «Tefsiri işarî» de denir.

Tefsiri birrivaye, Kur'an'da, veya sünnette veya sahabe kelâmında Allah'ın kitabındaki muradı ilâhisini beyan eden tefsirdir. Kur'an'ın Kur'anı tefsirine misal:

«Gece ile gündüzü ayıran fecrin beyaz ipliği, gecenin siyah ipliğinden size seçilinceye kadar yiyin, için, sonra ... geceye kadar orucu tam tutun.» [El Bakara: 187].

Burada gündüzün mânâsını ifade eden «MİNEL FECR» kelimesi beyaz ipliğin tefsiridir.

HADİSTEN MİSAL

Daha önce geçtiği gibi Cenabı Peygamber âyetteki zulmü «şirk» ile tefsir etmiştir. Kur'an'ın ashabın sözleriyle tefsirine gelince.. «El Hakim» «El Mustedrek»inde vahyi ve Kur'an nuzulünü müşahede eden sahabinin tefsiri «Merfu» hadisin hükmünü alıyor, demiştir.

Tabiinden nakledilen tefsire gelince; bu tür tefsirde âlimlerin ihtilâfı vardır. Bazıları bu tür tefsiri, Bil-Mesur ile olan tefsirden kabul ediyorlar. Çünkü bunlar yüzdeyüze yakın bir oranla sahabeden gelmiştir der. Çünkü bunlar yüzdeyüze yakın bir oranla sahabeden gelmiştir der. Bazıları, tefsiri birreydir diyor. İbni Cerir Et-Taberi'nin tefsirinde, Sahabe ve Tabiînden birçok nakiller vardır. Ancak Hafız İbni Kesir der ki: «Tefsiri bilme'surun ekserisine Yahudi zındıklarından fars zındıkları ile ehli kitabın müslüman olanlarından gelen rivayetler karışmıştır. Bazıları; geçmiş peygamberleri, onların ümmetlerini, onların kitab ve mucizelerini «ashab-ı kehf» gibi kimselerin tarihleri hakkında «İREME zatul-imad» şehri ve Babil sihri hakkında, «UÇ» bin Ünuk adlı devasa mahlûk hakkında ve kıyamet alâmetlerinden olan birtakım emirler hakkında gelen rivayetlerin çoğu hurafe ve iftiralardır, dedi. Bunun için İmam Ahmed **«üç şey vardır ki onların aslı yoktur demiştir: 1) Tefsiri birrivaye, 2) Melahim, yani âhir zamanda cereyan edecek harpler ve 3) Meğazi, yani gazalardan bahseden kitablar.»** İmam Ahmed bunların temeli yoktur demek istemiyor. Yani zihinlere geliyor ki bunların sıhhatlisi azdır. Sıhhatli olmayanı daha fazladır. Yoksa umumiyetle bunların aslı astarı yoktur demek asla doğru olamaz. Çünkü tefsir hakkında sarih rivayetler vardır. Bunda da şüphe yoktur. İmam Ahmed bizzat Ali ibni Ebi Talha'nın İbni Abbas'tan rivayet ettiği sahih tefsir sayfası hakkında nakil yapmıştır. Sünenler Kur'an tefsiriyle doludur.

ASHABIN TEFSİR ÂLİMLERİ

Hulefai Erbaa (yani dört halife), İbni Mes'ud, İbni Abbas, Ubey bin Kâb, Zeyd bin Sabit, Ebu Musa el Eşarı, Abdullah bin Zübeyr gibi zatlardır. Dört halifeden en fazla tefsir Hz. Ali'den rivayet edilmiştir. Diğer üç halifeden pek fazla tefsir rivayet edilmemiştir. Sebebi de bunların erken vefat etmeleridir.

Ma'mer Vehb bin Abdullah bin Ebu Tüfeyl'den rivayet ediyor: **«Hz. Ali, hutbede «Benden sorunuz. Allah'a yemin ederim, ne sorarsanız size haber veririm. Allah'ın kitabını sorunuz. Yemin ederim, hangi âyet olursa olsun onun gece mi gündüz mü, dağda mı ovada mı nazil olduğunu biliyorum»** dedi. Başka bir rivayette **«Hz. Ali; yemin ediyor ki, hangi âyetin kimin hakkında ve nerede nazil olduğunu biliyorum. Benim Rabbim bana çok idrak edici bir kalb ve çok (soran) bir dil ihsan etmiştir, dedi.»**

Tefsir rivayetleri çokça İbni Mesud'dan gelmiştir. İbni Mesud'un ne derece yüce bir ahlâka sahib olduğunu sen bilirsin. Ebu Naim, Ebul Buhteri'den rivayet ediyor: «Hz. Ali'ye dediler: **Bize İbni Mes'ud.dan haber ver.** Hz. Ali: **O Kur'an ve sünneti bildi ve sonra nihayete vardı. İlim olarak bu kâfidir. Yeter artar dedi.»**

İbni Abbas'a gelince Kur'an'ın tercümanıdır. Bu hususta Resûlüllah'ın şehadeti vardır: Mücahid İbni Abbas'tan şu hadisi rivayet ediyor: Resûlüllah bana: **«Sen Kur'an'ın en güzel tercümanısın dedi.»** Beyhaki, «Delailül-Kur'an'da İbni Mes'ud'dan rivayet etti: **«Kur'an'ın en güzel tercümanıdır Abbas oğlu Abdullah. Resûlüllah ona: Ya rab! Onu dinde fakıh kıl ve ona tevil ilmini öğret» diye dua etti.»**

Fakat buna rağmen İbni Abbas'a nisbet edilen tefsir hususunda çok dikkat gerekiyor. Çünkü İbni Abbas'ın kesesinden birçok tefsir yapılmıştır.

Ubey bin Kâb bin Kays «el-Ensari», vahyin kâtiblerinden birisi, olduğu gibi tefsirde de çok fikir beyan eden bâriz âlimlerden biridir. Kıraatta da bariz bir âlimdir. Ebu Cafer er Razi, Rebi bin Enes'den, o da Ebu-Âliyeden o da Ubey bin Kâb'tan tefsir rivayet etti. Senedi sahihdir. Zeyd bin Sabit, Ebu Musa «el-Eşari», Abdullah bin Zübeyr gibi zatlara gelince tefsirde meşhur olmakla beraber, bu zatlardan dört halifeden daha az tefsir nakledilmiştir. Sahabelerden birçok kimse tefsir ilmine çalışmıştır. Ancak azdırlar. Enes, Ebu Hüreyre, İbni Ömer, Cabir, Âmr İbn Âs, Müminlerin annesi Hz. Aişe bunlardandır.

İBNİ ABBAS'IN TEFSİRİ

Tefsir bakımından sahabelerin en fazlası İbni Abbas'tır. Kur'an'ın tercümanıdır. Kendisinden çok ve sayılmayacak kadar rivayetler ve

değişik yollar gelmiştir. En güzelleri Ali bin Ebu Talha «el Haşimi» tarafından rivayet edilen tefsirdir.

Ahmed bin Hanbel; «Mısır'da tefsir hususunda bir sahife vardır. Onu Ali bin Ebi Talha rivayet etmiştir. Eğer bir kişi sadece onu elde etmek için Irak'tan Mısır'a giderse, fazla masraf edildi denilmez.» dedi. İbni Hacer, **«Bu nusha Ebu Salih nezdinde idi. Onu Muaviye Ebi Salih'ten o da Ali bin Ebi Talha'dan, o da İbni Abbas'tan rivayet etmiştir.»** dedi. Buhari «Sahih»inde İbnu Abbas'ın tefsirine çok yerlerde itimat ediyor. Bazıları; İbni Ebi Talha İbni Abbas'ı dinlememiş, ancak Mücahid'den veya Said bin Cübeyr'den onun tefsirini dinlemişdir» dedi. İbni Hacer, vasıta kuvvetli olduktan sonra fark yok. İsterse bizzat İbni Abbas'tan isterse vasıtadan dinlemiş olsun, dedi. İbni Cerir et Taberi İbni Ebi Hatem, İbni Munzir, Ibni Abbas'ın bu tefsirinden çok rivayetler etmişler. Fakat onlar ile Ebi Salih'in arasında vasıtalar vardır.

İbni Abbas'tan gelen güvenilir rivayetlerin birisi de, Kays'ın Ata bin Said, veya Said bin Cübeyr'den rivayetidir. Bu rivayet Müslim ve Buhari'nin şartları üzerinde sahih bir rivayettir. Ibni İshak'ın Muhammed bin Ebi Muhammed'den, onun da İkrime'den veya Said bin Cübeyr'den rivayeti de güzeldir. İbni Abbas'tan gelen en zayıf rivayet «El-Kelbi»nin Ebi Salih'ten İbni Abbas'tan yaptığı rivayettir. Mukatil bin Süleyman'ın, Dahhak bin Muzahim'in Ibni Abbas'tan rivayetleri de böyledir. Ve Munkati (kesintili) dir. Çünkü Dahhak İbni Abbas'ı görmemiştir. İmam Şafii'den, «Tefsir hususunda İbni Abbas'tan ancak yüz hadise benzer bir şey sabit olmuştur.» rivayeti vardır. İbni Abbas'tan başka diğer sahabilerden de tefsir rivayeti yapılmıştır:

1) Abdullah Bin Mes'ud'dan tefsir rivayet edildi. Bu zat, altıncı müslüman ve Resûlüllah'ın hizmetkârıydı. Resûlüllah'ın pabuçlarını gezdiriyordu. Peygamberle beraber ve korumak için önünde yürüyordu. Bu bakımdan edebini Resûlüllah'tan almıştır. İbni Mes'ud'un bu hasletleri için, onu Allah'ın kitabını, «Muhkem» ve «Muteşabih» âyetlerini, helâl ve haramını en güzel bilen sahabelerden saymışlardır. «El-Itkan»da Suyuti, «İbni Mes'ud'dan rivayet edilen tefsir; Hz. Ali'den gelen tefsirden daha fazladır» der. İbni Cerir ve başkası İbni Mes'ud'dan şu rivayeti yaptılar:

«Kendisinden başka Mabud bulunmayan Allah'a yemin ederim ki, Allah'ın kitabından inen her âyetin kimin hakkında ve nerede nâzil olduğunu biliyorum. Eğer benden daha fazla Allah'ın kitabını bilen birisini görebilseydim ve onun bulunduğu yere develer varsaydı mutlaka oraya gider ve ondan Allah'ın Kitabını öğrenirdim.» dedi.

2) Ali bin Ebi Talib'tir (R.A.): Resûlüllah'ın amcasının oğlu, damadı, dördüncü halîfe, doğup büyümesi İslâm içinde olmuş, hiç bir zaman puta secde etmemiş, Resûlüllah'la kopmaz bağı olduğu için, bu durum onun nefsinin nurlanmasında, maddesinin verimli olmasında ve ilminin bollaşmasında büyük tesir yapmıştır. Hak Teâlâ ona saf bir fıtrat, nâdir bir zekâ ve hibe edilmiş bir akıl ihsan etmiştir. İhtilâfları haletmede örnekti. Ali bin Ebi-Talib için **«O öyle bir kaziyedir ki, onu halledecek bir Ebul Hasan'ı yoktur»**, yani Ali'si yoktur, deniliyordu. İbni Abbas **«Ben Kur'an tefsiri hususunda aldıklarımı Ali bin Ebu Talib'den öğrendim»** der. İbni Abbas'ın bu şahadeti Hz. Ali için yeterli değil midir?

Fakat bu ilim ummanı, şecaat ve celâdet deryası Hz. Ali sevgisinde israf ve ifrata kaçan bir takım taraftarlarıyla müptelâ oldu. Onu takdir etmede hududu aştılar. Onun nefsinde olmayan şeyleri ona nisbet ettiler. Onun söylemediklerini onun kesesinden uydurdular. Bunun için Hz. Ali'den rivayet edilen haberlerin çoğunda DESS (katma) vardır. Rivayet ricali bu hususu tetkik ettiler. Sıhhatli olanı sihhatli olmayandan ayırdılar (1).

3) Ubey bin Kâb el Ensaridir. Kurra âlimlerindendir. Vahyi kâtibidir. Bedir savaşına katıldı. Hakkında şu hadis rivayet edilmiştir:

«Onların Allah kitabını en fazla, en güzel okuyanı Ubeyy bin Kâb'tır.»

Ebu Cafer er Razi, Rebi'den, o Ebu-Âli'den, o da Ubey bin Kâb'tan tefsir hususunda büyük bir nüsha nakletmiştir. İbni Cerir ve İbni Ebi-Hatem ondan çok nakiller yapmıştır. Hakim «Mustedrek»inde ve İmamı Ahmed Musned'inde ondan rivayet etmişlerdir.

---

(1) Bak. Menahılûl - İrfan c. I/486 Darul - İhya - Kahire bilâ tarih.

TABİİNİN TEFSİRCİLERİ

Tabiîn üç tabakaya ayrılmıştır. Mekke, Medine ve Irak tabakalarıdır. Mekke tabakası tefsir ilminde en âlim kişilerdi. Suyuti, İbni Teymiye'den naklediyor:

«Tefsiri en güzel bilenler Mekke'lilerdir. Çünkü onlar İbni Abbas'ın talebeleridir. Mücahid, Atabin Ebu Ribah, İkrime, Said bin Cübeyr ve Tavus bu tabakanın başında geliyorlar. Mücahid'in tefsirine gelince; o, İbni Abbas'tan yapılan rivayetlerin en kuvvetlisidir. İmam Şafii, Buhari ve ilim imamlarından başkaları da onun tefsirine itibar etmişlerdir. İmamı Nevevi, Mücahid'den bir tefsir nakledilirse, o kâfidir demiştir. Fudayil bin Meymun: Mücahid'den «Kur'an'ı otuz defa İbni Abbas'ın kontrolunda arzettim, yani tefsirini ve açıklamasını onun yanında yaptım dediğini dinledim diyor.» (1)

Yine ondan gelen bir rivayet: **«Mushafı İbni Abbas'ın yanında üç defa arzettim** (onun kontrolunda okudum). **Onun her âyetinin üzerinde durur İbni Abbas'tan mânâsını sorardım. Kim hakkında ve nasıl nâzil olmuştur diye mânâsını sorardım.»** dedi.

Ata ve Said'e gelince; onlar da İbni Abbas'tan gelen rivayetlerde mevsuk ve güvenilirdirler.

Süfyanı Servi: **Tefsiri dört kişiden alınız: Said bin Cübeyr, Mücahid, İkrime ve Dahhak'tan...»** dedi.

Kattade «Tabiînin en âlimi dört kişidir; Ata bin Ebi Ribah menasıkı en güzel bilendir. Said bin Cübeyr; Tefsiri, İkrime Siyeri, Hasan, halâl ve haramı en iyi bilendir» dedi.

Ebu Hanife **«Atadan daha üstün bir kimseyi görmedim»** diyor.

İkrime'ye gelince; İmam Şafii **«Allah'ın kitabını İkrime'den daha güzel bilen bir kimse yeryüzünde kalmamıştır»** dedi.

İkrime der ki **«İbni Abbas benim ayaklarıma (kaçmamam için) bukağı vuruyordu. Bana Kur'an ve sünneti öğretiyordu.»** (2)

---

(1) Bak. el-İtkan fi ulumil-Kur'ân c. 2/225, Bulak Tarihsiz.
(2) Bak. el-İtkan fi ulumil-Kur'ân c. 2/225.

Tavus bin Kisan el Yemani'ye gelince; o da ilim ve amel kahramanlarındandır. Elliye yakın sahabi görmüştür. Kırk defa Allah'ın beytini ziyaret etmiştir. Duası makbuldür. İbni Abbas: **«Ben Tavus'u cennet ehlinden zannediyorum.»** diyordu.

Medine'lilerin tefsircilerine gelince: Zeyd bin Eslem, Ebul Âliye, Muhammed bin Kâb el Kurezi gibi zatlardır.

Irak tabakasına gelince: Onlardan birisi Mesruk bin el Ecda'dır, zahid bir insandı. İbni Mes'ud'un talebesiydi. İbnu-Muin: Mesruk Sıkkadır. Nasıldır diye sorulmaz.» dedi.

Mesruk bir çok müşkil meselede Kadı Şureyh'in müsteşarı idi. Şabi, Ebu Vail, ve daha niceleri Mesruk'tan rivayet ettiler.

Kattade bin Deâme İbni Mes'ud'un ravilerindendir. İbni Sirin bu zatın zabt ve hıfz bakımından mazbut olduğunu söylüyor. İbnu Müseyyeb, **«Kattade'den daha fazla hıfzedici bir Irak'lıyı görmedim»** dedi. Ancak Kattade kaza ve kader meselelerine dalıyordu. Onun için de bazı insanlar ondan rivayet etmekten kaçındılar.

Irak tefsircilerinden biri de Ebu Said Hasan el Basri'dir. Mevsuk, âlim ve mütteki idi. Ata bin Ebu Müslim el-Horasani, Mürret ül Hemedani de Irak müfessirlerindendir. Bunlar, reylerini ve ilimlerini sahabeden aldılar. Tebei tabiîn de bunlardan tefsir ilmini almışlardır. Zira Cenabı Hak **«Şüphesiz ki biz zikri yani Kur'an'ı indirdik ve şüphesiz ki biz onun koruyucularıyız** [El-Hıcır: 9] buyurmuştur. Allah'ın Resûlü de: **«Bu ilmi her haleften adil kimseler alacaklar, ifratçıların tahriflerinden onlar bu ilmi temizleyecekler. Batılcıların batıl fikirlerini silip atacaklar. Cahillerin tevillerini tamamen sökeceklerdir»** buyurmuştur.

Tabiinden rivayet edilen tefsirde mülahaza edilecek çok mühim itibarlar vardır:

1) Onlar nübüvvet zamanına yetişmediler. Resûlüllah'ın nurlarıyla bizzat şereflenmediler. Böylece zanna galib geliyor ki, onlardan rivayet edilen tefsir ancak onların rey ve içtihadlarıdır. Resûlüllah'a senedi yükselen hadisi «Merfu» hükmünü taşıyamaz. Fakat ashabın tefsiri bu hükmü taşıyordu. Nitekim biz daha önce bunu belirttik.

2) Onların tefsirinde isnad-ı sahih pek nadirdir.

3) Onların tefsirleri İsrailiyyat ve Fars zındıkları tarafından icad edilen bir takım hurafeleri kapsamaktadır. Başka hurafeleri de ehl-i kitabın müslümanlarından hüsnü zanla almışlardır. Binaenaleyh «Tefsiri birrivaye» hakkında son olarak şunları söyleriz:

«Kur'an'ın bazı âyetleriyle diğerlerini tefsir etmekte, Kur'an'ı sıhhatli ve Resûlüllah'ın «Merfu» hadisleriyle tefsir etmek hiç şüphe yoktur ve makbuldür. Bu tür tefsir baş tacıdır. Sahabelere ve Tabiîne nisbet edilen rivayetlerle tefsir edilmesine gelince: Bazı yönlerden bu tür tefsire zayıflık karışmıştır:

1) İslâm düşmanları bu dini yıkmak istemişler, ok ve kılıçlarla kazanamadıkları harbi dine uydurmaları katmak suretiyle savaşı kazanmaya kalkışmışlardır.

2) Aşırı görüşlerin sahibleri, görüşlerini temyiz etmek için sahabe ve tabiînin kesesinden birşeyler uydurmuşlar. Meselâ Hz. Ali'nin ifrat derecede sevenleri, Hz. Ali'de olmayan şeyleri ona nisbet etmişlerdir. Abbasilerin saltanatı zamanında idarecilerin gözlerine girmek için, İbni Abbas'a söylemediğini nisbet eden ifratçılar da bu kabildendir.

3) Sahih, gayri sahihe karışmıştır. Sahabe ve tabiîne birçok söz nisbet ediliyor. Ne isnad var ne de tetkik. Bu tür davranış hakkı batıla karıştırmış durmuştur.

4) Bu rivayetler israiliyatla doludur ve birçok batıl hurafeler bu rivayetlere karışmıştır. Akaidle ilgili meseleleri asla ve kat'a bu rivayetlerden almak caiz değildir. Çünkü akaid hususunda kesin delil lâzımdır.

5) Tevrat ve İncil gibi önce gelen kitablardan sıhhatli bir şekilde dahi nakiller yapılırsa, Resûlüllah bize o hususta menfi veya müsbet fikir beyan etmemeyi emretmiştir. Onları tasvib etmiyoruz. Çünkü tahrif olunmuş kısımdan nakletmiş olabilirler. Tekzib de etmiyoruz, çünkü naklettikleri doğru âyetler olabilir. Cenabı Hak onların hakkında **«kitabdan bir nasib onlara verilmiştir»** [Âl-i İmran: 32] buyurmuştur.

İbn Teymiye «Tefsirdeki ihtilâf, iki çeşittir: 1) Bir çeşidi vardır ki, dayanağı sadece nakildir. 2) Diğer bir çeşidi vardır ki, nakilden başka şeylerden anlaşılır. Nakledilenler ya Peygamberden veya başkasındandır. Menkulün de bir kısmı vardır ki, onun sahih olanını gayri sahihinden ayırmak mümkündür. Diğer bir kısmı vardır ki sahihini ayırmak mümkün değildir. İşte sahihinden zaifinin bilinmesi mümkün olmayan kısım genellikle faidesizdir ve onu bilmekte herhangi bir ihtiyacımız yoktur. Meselâ: Ashab-ı Kehfin köpeğinin renginde ve ismindeki ihtilâflar gibi. Beni İsrail'de öldürülen adama ineğin hangi parçasıyla vurulmuştur hususundaki ihtilâflar gibi. Hz. Nuh'un gemisinin ne kadar olduğunu, ağaçlarının nereden getirildiğini, Hz. Hızır'ın öldürdüğü çocuğunun isminin ne olduğu şeklindeki meselelerle ilgili ihtilâflar gibi. İşte meselelerin bilgisi nakilden geçer. Sahih olarak Resûlüllah'tan nakledileni kabul ederiz. Kâb ve Vahb gibi ehli kitabdan gelen nakilleri ne tekzib, ne de tasdik ederiz. Çünkü Resûlüllah **«Ehli kitap size birşey nakletti mi ne onları tasdik, ne de tekzib ediniz»** buyurmuştur. Tabiînin bazılarından nakledilenler de böyledir. Her ne kadar o, ehli kitabdan naklettiğini söylemese bile... Binaenaleyh tabiin ihtilâfa düştüğü zaman, birisinin sözü diğerine karşı hüccet olamaz. Sahabelerden sahih bir şekilde nakledilenlere gelince: Nefis onu daha fazla benimser. Çünkü muhtemeldir ki sahabi, onu bizzat Resûlüllah'tan veya Resûlüllah'ı dinleyen birisinden dinlemiştir. Sahabelerin ehli kitabdan nakli tabiînin ehli kitabdan naklinden daha azdır. Sakın İbni Haldun, İbni Teymiye ve başka âlimlerin sözleri seni Abdullah bin Selâm, Vehb bin Munevbih ve Kâbul-Ahbar gibi zatların aleyhine götürmesin. Zira Abdullah bin Selâm sahabidir. Onu Abdullah bin Sebe ile bir tutan mutlaka yanılmıştır. Veya Abdullah İbni Sebe habis bir Yahudiydi. Esasında müslüman değil, İslâmı zahirde kabul etmişti. İslâma şerr getiriyordu. Hz. Ali'ye tâbi oldu. Ve **«Allah Hz. Ali'nin bedeninde tecelli etti»** saçmalığını söyledi. Hz. Osman'a tân etti. İki hakemin Sıffiyn'de hüküm verdikleri anda rafizliğini ilân etti, insanları o, günahkârlık olan sapıklığına davet etti. Hakikat şudur ki, bu üç insan Abdullah bin Selâm, Vehb bin Munebbih ve Kâbul-Ahbar adil ve güvenilir insanlardır. İbni Selâm sahabidir. Cennetle müjdelenmiştir. Bu konuda Tirmizi Muaz'dan şu hadisi rivayet ediyor:

«İbni Selâm cennetteki on kişinin onuncusudur.»

«Beni-İsrail'den onun benzeri üzerine bir şehid şahidlik etti» [El-Ahkaf: 10] âyeti ile **«yanında kitab ilmi olan»** [Er-Rad: 43] âyeti onun hakkında nâzil olmuştur.

Vehb bin Munebbih'e gelince: O güvenilir, geniş ilme sahib bir tabiîndir. Ebu Hureyre'den çok hadis rivayet etmiştir. Sahihi Müslim ve sahihi Buhari'de hadisi vardır. Kardeşi «Hemam bin Münebbih'-den rivayet etmiştir ki: **Vehb İbadete o kadar dalmıştı ki yirmi sene yatsı abdestiyle sabah namazını kıldı.»**

Kâb'a gelince: O da büyük bir tabiîndir. Hz. Ebu Bekir'in hilâfetinde müslüman oldu. Sahabiler kendisinden rivayet etmek suretiyle onun âdil olduğunu gözler önüne serdiler. Hem o sahabilerden, hem de sahabiler ondan rivayet ettiler. Tabiîin de ondan rivayet ettiler. Sahihi Buhari'de hadisi vardır. Onların şahsiyeti hakkında söylenen ve onlardan nakledilenler arasında fark yapmak gerektir. Şahsiyetleri mutemed ve takdire şayandır. Nakillerine gelince, sahihi var, gayri sahihi var. Fakat sahih olmayan nakillerinden dolayı onları itham ederek cerhetmek doğru değildir. Zira kimliklerini bildin...

TEFSİRİ BİL-ME'S URUN TEDVİN EDİLMESİ

Tebei tabiîn devri geldiğinde birçok tefsir telif edildi... Sahabe ve tabiînin sözleri derlendi. Süfyan bin Uyeyne'nin, Vaki 'bin Cerrah'ın, Şube bin Haccac'ın Yezid bin Harun'un, Abdurrezzak'ın, Adem bin Ebi İshak, İshak bin Rahuye, Ruh bin Ubade, Abd bin Ubeyd, Ebu Bekir bin Ebi Şeybe, Ali bin Ebi Talha Buhari ve diğerleri tefsir naklet-miştir. Onlardan sonra İbni Cerir et Taberi meşhur kitabını yazdı. İb-nu Cerir'in kitabı tefsirlerin en büyüklerindendir. Sonra İbnu Ebi-Ha-tip, İbni Hacer, El-Hakem, İbnu-Merduyeh ve İbnu-Hibban Tefsir yazdı-lar. Bunların teliflerinde, ancak sahabeye, tabiîne ve tebe-i tabiîne isnad edilen tefsirler vardır. Fakat (224 - 310 da vefat eden) İbni Ce-rir'in tefsirinde sözleri kritik etmiş, bazılarını diğerine tercih ederek irab ve ahkamı istinbat ederek söylemiştir (1).

(1) Bak. el-İtkan Celâleddin Abdurrahman Es-Suyut c. 2/226 Bulak Tarihsiz.

İBNU CERİR'İN TEFSİRİ

Nevevî Et-Tehzib'inde şunları söylüyor: «İbni Cerir'in tefsir hakkındaki kitabına gelince; onun benzeri yazılmamıştır. Şafiilerin üstadı Ebu Hamid el İsferayini **«Eğer bir kimse İbni Cerir'in tefsirini elde etmek için kalkıp Çin'e gitse bu fazla sayılmaz.»** dedi. İbni Cerir senedleri yazmış, uzağı yaklaştırmış, başkasının derlemediğini derlemiştir. Fakat bazen haberleri sahih olmayan senedlerle sevkediyor ve sıhhatli olmadıklarına da dikkati çekmiyor. Bu da halkın sened halini çokça bildiği bir devirde kitabını yazmasından ileri geliyordu. Tefsiri bugüne kadar mevcuttur, elimizdedir. Ve diğer tefsirlere kaynak olmaktadır.

Ebu-Leys Semerkandi'nin de tefsiri «Bil mes'ur»u vardır. Sahabe ve tabiînden birçoğunun sözlerini orada naklediyor. Ancak senedleri zikretmiyor. Ebu Leys'in tefsiri basılmamıştır. Fakat kütübhanelerde mevcuttur.

«Eddurul mensur fit tefsir bil-mes'ur» adlı ve imam Suyuti tarafından yazılmış bir tefsiri bil mes'ur daha vardır. İmam Suyuti El İtkan'da der ki:

«Bir tefsire başladım. Menkul tefsirlerin hepsini derliyor. Makul sözlerin hepsi onda var. İstinbat, işaret, i'rablar, lûgatlar, belagat noktaları ve bedii güzellikleri orada vardır. Onun adı «Mecma ul Bahreyn ve matla ul bedreyn»dir. Ve «El-İtkan» kitabını da ona mukaddime yazdığını söylüyor. El-İtka'nın sonunda Resûlüllah'a refedilmiş Fatihanın başından En Nas sûresine kadar olan tefsiri bil mes'urun bir kısmını zikrediyor.

İbni Kesir de tefsiri bil me'sur yazmıştır. Eğer onun tefsiri bütün tefsirlerin en sıhhatlisi olmazsa bile şüphesiz ki en sıhhatli tefsirlerden birisidir. Tefsirinde Peygamberden, büyük sahabi ve tabiînden rivayet yaptı. İbni Kesir İmadüddin ebul Fidâ İsmail bin Hatib'dir. Hicri (705) de doğmuş (774) de vefat etmiştir.

Allâme Ebu Muhammed Hüseyin bin Mes'ud el-Beğavi»nin tefsiri ise, «Meâlim ut-Tenzil» adını taşıyor, orada Mes'uru senedlerden tecrid ederek nakletmiştir.

Bakıyye bin Muhallid bin Yezid bin Abdurrahman el Endülüsü el Kurtubi'nin de tefsiri vardır. Büyük allamelerden birisi olan bu zat tefsir ve sened sahibidir. Yahya bin Yahya el Leysi'den almış, sonra Endülüs'ten doğuya göçetmiş Hicaz, Mısır ve Bağdat'ta büyük âlimlerin derslerinde bulunmuş, Ahmed ibni Hanbel'den hadis rivayet etmiş, Küfe'de Ebu Bekir bin Ebu Şeybe'den, Mısır'da Yahya bin Bukeyir'den, Hicaz'da Ebu Mus'ad ez Zuhri'den hadis rivayet etmiştir. Dimekşte Hişam bin Ömer'den hadis rivayet etmiştir (284), hocası vardı. İmam, Zâhid, daima oruçlu, sâdık ve duası kabul olunan bir zattı. İlimde bir deniz gibiydi. Hiçbir kimseyi taklid etmiyordu. Hadiste ve tefsirde hiç kimse onun kadar senede sahib değildi. Ibni Hazm der ki: **«Kesinlikle ifade ediyorum ki, İslâmda Bakıyye bin Muhallid'in tefsiri gibi hiçbir tefsir yazılmamıştır. Ne İbni Cerir'in tefsiri öyledir, ne de başkası.»** Hicri (204) de doğmuştur. Vefatı kesinlikle belli değildir. Tetkik neticesinde görüyoruz ki her âlim hangi fende daha kuvvetli ise tefsirinde o fen daha fazla işleniyor. Meselâ Fahreddin Razi gibi akli ilimlerde faik olan kimseler akvalı hükemanın, felsefecilerin sözlerini ve şüphelerini ve onlara verilen cevabları tefsirlerinde naklediyordu. Fıkıhta bariz âlim olan Kurtubi de fıkhî dalların delillerini tefsirinde sayıp durmaktadır. Muhaliflerin reddine çalışıyor. Nahivde âlim olan Ez Zeccac ve «El-Besit» adlı kitabında El Vahidi ve «El Bahr»inde Ebu Hayyan en fazla i'rabe ve i'rab vecihlerine yer vermektedirler. Nahiv kaidelerini zikretmektedirler.

Sapık görüş sahibleri ise, mezheblerini tecviz edecek şekilde âyetlerin tevili ile çalışırlar. Haberciler, kıssalar ve haberleri seleften nakletmeye bütün dikkatlerini sarfederler. İster bâtıl olsunlar ister sahih... İşaretçiler ile Tasavvuf erbabı, Tarğib, terhip, zühd, kanaat ve riza taraflarına daha fazla ihtimam verirler. Kur'an'ı meşreb ve zevklerine uygun bir şekilde tefsir ederler. Hulasa: Her fende yetişen insanın tefsirinde o fennin yer aldığını görüyoruz. Herhangi bir fikir ve görüşe davet eden insanların tefsirlerinde de o tür te'villeri görüyoruz. Bazıları, Kur'an'ı «Tabiat», «Kimya», «Matematik» ve cebir gibi fenleri kapsadığını iddia ederler.

Hulasa tefsir yazan âlime şunu mülâhaza etmek gerekir: «Kur'an hidayet ve icaz kitabıdır. Onun en yüce hedefi Allah'ın kelâmındaki

hidayetlerini belirtmektir. İcazın kitabullahtaki yerlerini beyan etmektir: **«Ta ki helâk olan delilden sonra helâk olsun, dirilen kimse de delille dirilsin. Şüphesiz ki Allah semi ve bilicidir»** [El-Enfal: 42], bu hususu bildiriyor.

TEFSİRİN MAKBUL VE MERDUD KISIMLARI

Sahabinin, tabiînin tefsiri, sahabi ve tabiînlerin sözlerine sahih isnadlarla dayananlarını tefsiri ve sahih me'sur ile ilmi ve mutedil fikirlerden karma olarak tefsir yazanların tefsirleri, makbu ve mahmud bulunan doğru olan tefsir kısmına dahildir. Bizim bu devirdeki tefsirlerin bu kısma dahil olmasını Allah'tan niyaz ediyoruz. Hevaî nefsin peşinden giden, bid'atleri tervic etmeye alışan, bidatın hükümlerini icraya gayret gösterenlerin tefsiri ise, merdud ve mazmum tefsirdir. Bid'atlara en fazla dalan «Er Rumani», «El Cübai», «Kadı Abdulcebbar» gibi kimselerin tefsirleri, hevai nefse tâbi olanların tefsiridir. Zemahşeri hakkında âlimler ihtilâf etmiştir. Bazıları Zemahşeri'nin «Keşşaf»ını tefsiri Mazmumdan saymışlar, çünkü orada Mutezile mezhebi tervic edilmektedir, demişler. Bazıları da «Keşşaf»ta büyük faideler vardır. Onun mühim faideleri diğer yönünden daha ağır basar. Onun için makbul ve mahmud kısımdandır demişlerdir. Kanaatımızca ikinci görüş daha isabetlidir. Biddıraye tefsirlerin kaynağı sayılan «KEŞŞAF»a bir kenara itilmemelidir. İtizalı öğen yerlerine ehli sünnet işaret etmiştir. Bilinmiştir.

RE'Yİ KÖRÜ KÖRÜNE DESTEKLEMEK

Bil ki, bazı fertler hatta bazı milletler rey ve mezheblerini tervic etmek için taassub göstermişlerdir. Onların reylerine muhalif olana bid'atçı demişlerdir. Bu muhalif, âyeti caiz bir şekilde tevil etse, delil ve burhanı olsa dahi bidatcıdır. Onlar mezheblerini ve fikirlerini terazi kabul ederler. Veya Kur'an, Sünnet ve İslâm onların fikri imiş gibi bir davranış içerisine girerler. Böylece şeytan onları kandırdı ve gururları kendilerini kör etti. Kitab, sünnet ve İslâmın mezheb ve meşreblerinden daha geniş olduğunu unuttular. Şu âyeti sanki hiç okumamışlardır:

«Hepiniz birden Allah'ın ipine sarılınız. Sakın paramparça olmayınız.

Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini hatırlayınız. Hatırlayınız o zamanı ki, siz düşman idiniz. Allah kalblerin arasında ülfet peydah etti. Onun nimeti sayesinde kardeş oluverdiniz.» [Al-i İmran: 103].

Ve sanki şu âyeti de okumamışlardı:

«Dinlerini paramparça edenlere ve çeşitli guruplara ayrılanlara gelince; sen hiçbir şeyde onlardan değilsin.» [El'enam: 159].

Ve yine şu âyeti de unutmuşlardır:

«Sakın siz ayrılığa düşüp beyyine kendilerine geldikten sonra ihtilâf edenlerden olmayınız. Onlar var ya, onlar için elem verici ve büyük bir azab vardır.» [Âl-i İmran: 150].

Bundan dolayı herhangi bir müslümanı küfür, bid'at ve heva ile itham etmemeliyiz. Bize İslâmî bir reyle, bir fikirle muhalefet ediyor diye bu şeyler yakıştırmamalıdır. Çünkü küfür ve bid'at en şeni emirlerdendir. Âlimlerimiz bir kelime doksandokuz yönden küfrü, bir yönden de imanı gerektiriyorsa, en güzel şekilde hareket edip imam ile tevil etmek gerekir demişler. Hevai nefse tâbi olmamak lâzımdır. Çünkü Resûlü-Ekrem, **«yeryüzünde kendisine kulluk yapılan en mebğuz ve batıl mabud Allah katında hevai nefstir»** diye buyurmuştur. Kur'an'ı Kerim **«Hevasını ilâh olarak ittihaz edeni görüyor musun?»** [El-Casiyye: 23] diyerek Resûlüllahı uyardı.

REY İLE TEFSİRİN CAİZ OLAN VE OLMAYAN KISIMLARI

Reyden maksat, içtihattır. Eğer içtihat, cehalet ve dalaletten uzak bulunan ve istinad etmeye lâyık olan bir şeye dayanıyorsa, onunla yapılan tefsir, Mahmud ve Makbul kısma dahildir. «Mazmum» değildir. Tefsirde güvenilmesi ve dayanılması gereken şeyleri Suyuti «el İtkan» da şöyle naklediyor:

«Kur'an tefsirini taleb etmek hususunda çalışma yapanın çok mehazları vardır. Fakat ana mehaz dörttür. Birincisi zaif ve mevzudan kaçınmak suretiyle Resûlüllah'tan nakledilene tâbi olmaktır. İkincisi, sahabinin sözüne yapışmaktır. Çünkü sahabinin sözü mutlak mânâda

«Merfu» hükmünde kabul edilmiştir. Üçüncüsü, âyetleri başka mânâlara kaydırmaktan kaçmakla beraber lûgatin mutlak mânâsına yapışmaktır. Dördüncüsü, kelâmın gerektirdiği ve ilâhî sistemin delâlet ettiği mânâya yapışmaktır. İşte Resûlüllah'ın İbni Abbas için **«ona tevili öğret»** diye dua ettiği bu dördüncü kısma dahildir. Binaenaleyh bu mehazlara sırtını dayayarak içtihadi ile tefsir yapan bir kimse güzel bir tefsir yapmıştır, tefsiri caizdir ve tefsir demeye elverişlidir. Kim ki bu asıllardan uzaklaşarak Kur'an'ı tefsir ederse, onun tefsirine itibar edilmez. Tefsiri itibar derecesinden sakıttır. «Tefsiri gayri caiz» veya «Tefsiri Mazmum» ismini almaya lâyıktır. Binaenaleyh içtihadla yapılan ve caiz olan tefsirde, Resûlüllah'tan ve ashabı güzinden nakledilene itimad etmek gerekiyor. Bu tür tefsir sahibinin lûgat kanunlarını bilmesi lâzımdır. Uslubleri hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Allah kelâmını bilinen şekilde yüklenmesi için şeri sistemlerin bilicisi olmalıdır. Tefsirde kaçınılması gereken emirlerin başında geleni lûgat ve şer'i sistemlerin cahili olduğu halde Allah'ın kelâmının tefsirine acelece yönelmek, Allah'ın kelâmını fasit görüşlere bina etmek, ilmi Allah'a mahsus olan âyetlere daldıkça dalmak, delilsiz bu âyette Allah'ın muradı şudur demekten kaçınmak heva ve hevesiyle beraber yürümekten sakınmaktır. Yani cehalet ve dalâletten uzak olmaktır. Kur'an'da üç çeşide taksim edilen ilimlerin olduğunu bilmesi lâzımdır. **Birinci ilim,** Allah'ın, mahluklarından herhangi birisine vermediği ve hiç kimseyi muttali etmediği bir ilmidir. Cenabı Hak sadece onu kendisine tahsis etmiştir. Zatının ve sıfatlarının hakikatini bilmek, Ondan başkasının bilmediği gaybi konuları bilmek bu tür ilimdir. Bu konularda hiç kimse için konuşmak caiz görülmemiştir. **İkincisi;** Cenabı Hakkın izniyle Peygamberinin muttali olduğu ve Peygambere mahsus olan ilimdir. Bu ilimde de Peygamberden başkasının veya Peygamberin izin verdiği kimseden başkasının konuşması caiz değildir. Sûrelerin başındaki hece harfleri bu kabildendir. Üçüncü ilim, Allah'ın Peygamberine öğrettiği ve Peygamberin de onları tebliğ etmekle görevlendirildiği ilimdir. Bu da iki kısma ayrılıyor. Bir kısmında konuşmak ancak dinlemek suretiyle caiz olabilir. Nasıh, Mensuh, Kıraatlar, Geçmiş ümmetlerin kıssaları, nüzulun sebebleri, haşr, neşir ve Miadın haberleri gibi... İkinci bir kısım vardır ki düşünce ve istidlal yoluyla elde edilir.

İşte muteşabih âyetlerle ilgili olan kısımlar gibi bazısının caiz olmasında ihtilâf vardır. Ahkâm âyetleri, Mevize âyetleri, darbı meseller, hikmetler ve benzerleri gibi. Bazılarının da cevazında ittifak vardır.

TEFSİR ALİMİNİN MUHTAÇ OLDUĞU İLİMLER

Lûgat, Nahiv, Sarf, Belagat ilimleri, Usul-i fıkıh, Tevhid ilmi ve esbabı nüzulun bilinmesi, kıssaların, Nasıh ve Mensuhun bilinmesi, Kur'an'ın mücmel ve müphemini beyan eden hadislerin bilinmesi ve Mevhibe ilmidir. Bu ilim, bildiği ile amel eden kullarına Allah tarafından veriliyor. Kalbinde bid'at, kibir, dünya sevgisi, günahlara meyil olan bir kimseye verilmez. Çünkü Cenabı Hak, Kur'an'ında **«Gelecekte âyetlerimden yeryüzünde haksız olarak tekebbür edenleri uzaklaştıracağım»** [El-A'raf: 146] buyuruyor. Bu zikrettiğimiz şartlar ve bütün bu ilimler ancak tefsirin en yüce mertebelerinin tahkiki için gereklidir. Kur'an'ın genel mânâları ki, onlardan kişi Mevlâsının, vaz-u nasihatlarını idrak eder. Ve Kur'an lafzı söylendiğinde, insanın hemen anladığı mânâlar ise, onlar hemen hemen bütün insanlar arasında müşterek bir konu olmaya yakındırlar. Tedebbur için emredilen tefsir kısmı işte budur. Cenabı Hak bunu kolay ve sehl etmiştir. Tefsir mertebelerinin en küçüğüdür bu.

TEFSİRİ BİDDİRAYEDE MEŞHUR MÜFESSİRLER

Tefsiri biddirayede telif yapan en meşhur âlimler, ve müfessirler şunlardır:

1 — Celaleyn yani Celâleddin Muhammed ul Muhalli ile Celâleddin Abdurrahmanı Suyuti'nin tefsiridir.

2 — İmam Beyzavi Nasuriddin bin Said «Envarı Tenzil ve Esrarı Tevil» adlı tefsirin sahibidir.

3 — İmam Fahreddin Razi Muhammed bin Allame Ziyaeddin Ömer'dir. «HATİBİR-REY» diye meşhurdur. «Mefatih ul Gayb» adlı tefsiri yazmıştır.

4 — Ebu Suud Muhammed bin Muhammed bin Mustafa et-Taha-

vi'dir. «İrşadul Aklıs-Selim ilâ mezayel Kur'anıl Kerim» adlı tefsir yazmıştır.

5 — Allame Şahabeddin el-Alusi, «Ruhul-Meanı» tefsirinin sahibidir.

6 — Nizameddin Hasan Muhammed en-Nişaburi, «Garaibul-Kur'an ve Reğaibul Furkan» adlı tefsirin sahibidir.

7 — Allame Muhammed Şibli el Hatib'dir. «Essıracul-Munir Fillanet Alâ Marifeti Kelâmı Rabbinel-Habir» adlı tefsirin sahibidir.

8 — Ebul Berekât Abdullah bin Ahmed bin Mahmud en Nesefi'dir. Medarik-ül-Tenzil» adlı tefsirin sahibidir.

9 — Alauddin Ali bin Muhammed bin İbrahim el-Bağdadi, Tefsiri «Hazin» sahibidir.

Bu dokuz müfessir (tefsir sahibi) «Tefsiri biddiraye»nin meşhur müfessirlerindendirler. Bu zamanda en fazla okunan tefsirler, bu zatların tefsirleridir. Hepsi Sünnîdir.

MUTEZİLE'NİN TEFSİRLERİ

Bunların başında Zemahşeri'nin (467-538) «El-Keşşafi» gelir. Sonra Kadı Abdulcebbar'ın «Tenzihül-Kur'an an'il Metaini» adlı tefsiri gelir.

BATINİLERİN TEFSİRLERİ

Ehli Batının tefsirlerine gelince: Ehli batın Kur'an'ın zahirine yapışmayı bırakan ve **«Kur'an'ın zahiri ve batını vardır»** diyen kimselerdir. «Kur'an'dan murad zahiri değildir, batınıdır» (1) diyorlar. Bunun

(1) Batınîye sözü, genellikle İsmailiyyeler için kullanılır. En meşhur kitabları felsefe ve tasavvuf katışımından meydana gelir. İnançlarına göre, imamet, Caferi Sadık oğlu İsmailedir. Ondan sonra oğlu Muhammededir. İddialarına göre her Batının bir Zahiri vardır. Dehrî olan Abdullah bin Meyman hicrî ikiyüzün sonlarında ortaya çıktı. Gizli bir cemiyet kurdu, şeytanı planlar tatbik etti. Cemiyetin dokuz derecesi vardır. Terakki eden en son dokuzuncu dereceye çıkar. Masonların 33. derecesi gibi. Keramite ve ihvanı safa bunlardandır. Bak. «Kenzul-ulum vel-Luge» M. Fevid vecdi el-vaız mat. Mısır 1323-1905. İsmailiyye Maddesi.

delili olarak şu âyeti getiriyorlar: **«Onların aralarına bir sur ile perde çekildi. O surun batınında bir kapısı vardır. Onda rahmet vardır. Zahiri ise, onun tarafında azab vardır.»** [El-Hadid: 13].

Batıniler birçok fırkaya ayrılırlar.

1) El-Keramıtiyye fırkasıdır. Bunlar;

«VASIT» iline bağlı bulunan KİRMİT köylü «Hamdan Kirmit»i isimli bir adama nisbet ediliyorlar!..

2 — El-İsmailiyye Fıraksiyonudur. Caferi Sadık'ın en büyük oğlu İsmail'e nisbet ediliyorlar ve İsmail'in imam olduğuna inanıyorlar. Veya Muhammed bin İsmail'e intisab ettiklerinden dolayı İsmailiyye lâkabını almışlardır.

3 — Es Sabiyye fırkasıdır. Yedi sayısına nisbet edilmiştir. Çünkü her yedi kişide bir imam vardır kanaatindedirler.

4 — El Hürmiyye, taifesidir. Hürmete nisbet edilmişler. Çünkü haramı helâl bilirler.

5 — El Babukiyye, fırkasıdır. Liderleri Babık el Harmiye'ye uyduklarından dolayı bu ismi almıştır. Bu adam Azerbaycan'da ortaya çıkmıştır.

6 — El Mahmere gurubudur. Kırmızı elbise giydiklerinden dolayı bu ismi almışlardır.

Batinilerin mezhebi umumi olarak kanser gibidir. Bu hastalık onlara Mecusilerden sirayet etmiştir. Onların Kur'an'da birçok fasıt ve bozuk tevilleri vardır. Meselâ: **«Süleyman Davude vâris oldu»** [Nemil: 16] âyetinin tevilinde **«Hz. Ali ilminde Resûlüllah'a vâris oldu»** demektir (!) diyorlar. **«Cenabetin mânâsı; duası kabul olunanın müstahak olduğu rütbeye varmazdan önce sırrını ifşa etmesidir»** diyorlar. **«Guslün mânâsı, böyle yapan bir kimsenin ahdini yenilemesi demektir»** diyorlar. **«Taharetin mânâsı, İmamın mutabaatından başka her mezhebten teberri edip uzak durmak demektir»** diyorlar. **«Teyemmümün mânâsı; me'zunden inabet alacaksın, ta çağırıcı imamı görünceye kadar»** demektir, diyorlar... Siyamin mânâsı, oruç değil sırrı açığa vurmaktan kaçmaktır.» «Kâbe» Peygamberdir. Rab Ali'dir. **«Sefa Peygamberdir, Merve Ali'dir»**. İbrahimin ateşi, Nemrud'un gazabıdır. **Musa'nın**

asası delilidir» diyorlar. Ve daha nice hurafe ve batıllar!... Bütün bu fasit ve bozuk teviller, müslümanlara ve İslâma herşeyden daha fazla zarar getiren tevillerdir. Çünkü bunlar Kur'an'ın ve İslâmiyetin temelini taş be taş yıkıp atıyorlar. İslâmın ipinden (emirlerinden) açıp da çıkmayı iktiza ediyorlar! Çünkü bunlara göre, Kur'an ve sünnet (haşa) fahiş bir başıbozukluk içindedir. Bunlara göre, istediğini Kur'an ve sünnetin tevilinde söyleyebilirsin. Sanki Kur'an ve sünnet mânâsız kelâmlar imiş... Veya hayvanlar için helâl kılınmış bir otlak (!)

ŞİÂNIN TEFSİRLERİ

Şia büyük bir taifedir. Hz. Ali'yi sevmekte, takdir etmekte mübalağa etmişlerdir. Halbuki mübalâğa faziletlerde dahi olursa israftır. İsraf da İslâmda haramdır. Bunun için ahlâk âlimleri **«Fazilet, iki rezaletin arasında köprüdür»** demişlerdir. Ve yine derler ki, **«Bir şey hududunu aştı mı tersine dönüşür.»** Bunun için İslâm Resûlüllah'ın sevgisinde ve takdirinde dahi itidalli hareket etmeyi emrediyor. İşte Kur'an: **«De ki, ben nefsim için ne faide ne de zarar elde etmiş değilim. Ancak Allah'ın dilediği olur. Eğer gaybı bilseydim hayırdan çoğunu ister, elde ederdim. Kötülük bana dokunmazdı. Ancak ben iman edenler için korkutucu ve müjde verici bir peygamberim»** [El-A'raf: 188].

Resûlü Ekrem de ümmetine şöyle sesleniyor:

«Hristiyanların Meryem'in oğlunu mübalağalı övdükleri gibi beni övmeyiniz. Fakat benim için Allah'ın kulu ve Resûlüdür deyiniz.»

Fakat şialar Hz. Ali'nin sevgisinde ve takdirinde mübalâğa etmişlerdir. Şialar birçok fırkaya ayrılmışlardır. Bazıları küfre varıncaya kadar «Teşeyyü»de ileri gitmiştir. Bu gullat ve aşırı gurubun başında Yemen yahudisi Abdullah bin Sebe vardır. Zira Allah'ın düşmanı İbnu Sebe, müslüman oluşunu ancak müslümanlara ve İslâma zarar versin diye ilân etmiştir. Bu gurub, tarih boyunca müslümanlarla savaş halindedir. Hatta varid olmuştur ki imam Ali bizzat bunların üzerine savaşçılar göndermiş, onlarla savaşmış ve onları kovmuştur.

Şianın başka bir gurubu vardır ki, mutedil insanlardan meydana geliyor. Küfrün derekesine düşmemişlerdir. Her ne kadar bu gurup

«ehli sünnet vel cemaat»a Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın tafdili (üstünlükleri) hakkında muhalefet edip, Hz. Ali'yi hilâfette bu zatlara takdim etmişlerse de, küfriyata kadar ifrat etmemişlerdir. Bu mutedil şianın da çeşitli mezhebler ve çeşitli görüşleri vardır. Kitab ve tefsirleri vardır. Delil ve tevilleri vardır. Şia tefsirlerinden «Mir'at ül Envar ve Mişkat ul Esrar» meşhur bir tefsirdir. Müellifi «El Mevlâ Abdullatif el-Kazilanî»dir, «Necef»lidir. Bu tefsir batını tevillerine benzer birçok tevilleri kapsamaktadır. Kur'an'da geçen «ARZI» kelimesini DİN, İMAMLAR, ŞİA, ve ilim mahalli olan KALBLERLE tevil ediyor. Cenabı Hakkın **«Acaba Allah'ın yeryüzü geniş değil midir ki siz oraya hicret edesiniz»** [Nisa: 97] âyetindeki ARZ (yer) kelimesini «DİN» le, bazan da «Allah'ın Kitabı» ile tevil ediyorlar. **«Onlar yeryüzünde yürümediler mi?»** [Yusuf: 109] âyetindeki «YER» kelimesini Kur'an ile tevil ediyorlar. Gördüğün gibi lafzi, cahillerce bile malûm olan mânâsından uzaklaştırıp delilsiz olarak garib mânâlara hamlediyorlar. Onları bu fasıt tevilleri yapmaya ancak «TAASSUB» (yani mezhebine körü körüne bağlılık» iteler. Bu ise dalalettir. Bunun dalaleti «BATINÎ» ve «BAHAİ»lerin sapıklığından daha az değildir. **«Allah kimi dalalete götürürse onu hidayete erdiren yoktur.»** [Er-Rad: 32].

TEFSİRİ İŞARÎ

Kur'an'ı zahirin gayrisiyle, gizli bir işaretten ötürü tevil etmektir. Bu gizli işaret, güya erbab-ı sülüke ve tasavvuf erbabına, seyru süluk halinde beliriyormuş. Böyle bir tefsir ile zahiri mânâyı bir araya getirmek mümkündür. Ulema böyle bir tefsirin caiz olup olmadığı konusunda ihtilâf etmişlerdir: Ez Zerkeşi «El Burhan»da dedi ki, «Sofuların Kur'an tefsiri hakkındaki görüşleri tefsir sayılamaz. Tilaveti Kur'an anında hissettikleri bir takım VECD ve mânâlardır. Meselâ bazıları, şu âyette **«Ey İman edenler! Önce kâfirlerden size yakın bulunanlarla savaşın»** [Et Tevbe: 123] geçen «kâfirlerden» maksad «nefisler»dir dediler. Maksadları; bize en yakın olanla savaşmak emredilmesinin sebebi yakınlıktır. İnsanoğluna en yakın olan da nefsidir, demektir. İbni Salah «Feteva»sında; **«Tefsir âlimi imam Ebul Hasan el Vahidi» den şunu gördüm diyor:**

«Ebu Abdurrahman es-Sülemi «Hakaiküt-Tefsir» adlı bir kitab telif etmiştir. Eğer bu kitabının tefsir olduğuna inanıyorsa kendisi kâfir olmuştur» diyor. İbnu Salah: Ben de derim ki, öyle ise tasavvufta güvenilir şahıslar tarafından tefsir hususunda birşeyler söylenilirse, onu tefsir olarak zikretmemişlerdir, kelimenin şerhini yapmaya da kalkışmamışlardır. Eğer böyle olsaydı o zaman batini mesleğini seçmiş olurlardı. Bu tür tefsirleri ancak Kur'an'ın getirmiş olduğu hakikatın bir naziresidir Zira nazire diğer nazire ile zikredilebilir. Bununla beraber keşke onlar bu tür tefsirlerde bulunmasaydılar. Çünkü onların bu tür tefsirlerinde itham ve iltibas vardır» dedi. En Nesefı «Akaid» inde **«Nasslar zahirlerine delâlet ederler zahirlerini bırakıp ehli batılın iddia ettiği mânâlara geçmek ilhad ve küfürdür.»** der!.. Et Taftazani, Nesefi'nin şerhinde şöyle diyor:

«Mülhidlere; «Batiniyye» fırkası denilir. Çünkü onlar Nassların zahirileri üzerinde olmadığını, belki nassların Muallim tarafından ancak bilinen batini mânâları olduğunu iddia ederler (!)... Batınîyyenin iddialarında maksadları: Allah'ın sistemini tamamen yoketmektir.

Mudakkiklerden bazılarının «Nasslar zahirlerine delâlet eder. Bununla beraber onlarda gizli işaretler vardır ve inceliklere delâlet ederler. İncelikler de ancak sulük erbabına inkişaf eder. Bu incelikler ile Nasslardaki zahiri mânânın birleşmesi de mümkündür» dedikleri ise imamın kemalinden irfanın katıksız oluşundan ileri gelmektedir.» dedi.

İşte buradan anlaşılıyor ki, Sofuların tefsiri ile Batini mülhidlerin tefsiri arasında fark vardır. Sofular zahiri mânânın olduğunu kabul etmekle beraber insanları ona teşvik de ederler. **«Herşeyden önce zahiri mana gerektir»** derler. Çünkü Kur'an'ın sırlarını fehmettiğini iddia eden, eğer zahiri mânâyı hakim kılmazsa, o vakit kapıyı geçmeden önce, **«Ben evin tavanındayım»** diyen bir kimsenin durumuna düşmüş olur. Batiniler ise, onlar **«zahiri mânâlar muradi ilâhi değildir (!) Murad ilâhî ancak batini mânâdır»** derler. Onların maksadı İslâmı yok etmektir.

Suyuti «El İtkan»da İbn Ataullah'tan rivayet ediyor: «Bil ki şu taifenin, (sofular taifesini kastediyor), Allah'ın ve Resûlü'nün kelâmına garib mânâlarla tefsirleri vardır. Bu zahirden uzaklaşmak demek değildir. Fakat zahir, âyetten anlaşılan ve âyetin kendisi için inmiş olduğu mânâdır. Lisan örfünde âyet ona delâlet eder. Ama bu taifenin

bir takım batini anlayışları vardır ki, âyet veya hadisin zikredildiği anda Allah tarafından kalbi açılmış bir kimseye o mânâ görünür. Nitekim hadiste **«Her âyetin sırt ve karnı vardır.»** diye varid olmuştur. Binaenaleyh sofulardan bu mânâları telâkki etmek ile senin arana bir mani girmesin. Mücadelecinin sana, **«Bu tür teviller Allah'ın kelâmını ve Resûlüllah'ın hadisini başka yöne havale etmektir»** demesine kanma. Zira bu, başka yöne havale etmek değildir. Eğer onlar **«Âyetin mânâsı ancak şu batini işarettir»** deselerdi mücadelecinin dediği doğru olurdu. Halbuki onlar bunu söylemiyorlar. Âyetlerin zahirlerini olduğu gibi kabul ederler. Âyetin konusu, âyetten muraddır derler. Cenabı Hak tarafından kalblerine verilen ilhamla bir takım iş'ari mânâları da anlamış olurlar.»

«MENAHİLUL-İRFAN»da «İşari tefsirlerin mühimleri «En Nisaburi»nin, «El Alusi»nin, «Et Tusteri»nin ve Muhiddin bin Arabi'nin tefsirleridir.» denilmektedir. Fakat son ikisinde fâkihlerin ihtilâfı vardır. Ebu-Şuud efendi Muhyeddin bin Arabi'nin kitaplarını okumak caiz değildir der.

KELAMCILARIN TEFSİRLERİ

Daha önce de ifade ettik. Her insan hangi sahada mütehassis ise, tefsirlerinde o saha ağır basıyor. Sünninin telifi, ehli sünnetin nurlarından daha fazla bahsediyor. Mutezili'nin telifi itizal kokusunu veriyor. Şiinin telifinde «Teşeyyu» rüzgârı esiyor!. Kelâmcının tefsiri de mutlaka kelâm kokacaktır. Kolâmcı mufessirlerin başında imam Fahreddin Er-Razi geliyor. Bu zat «Mefatih ul Gayb» adlı tefsirinde her münasebet düştükçe zeyğ ve inhiraf ehline hücum edip durmaktadır. İlâhi filozofların mesleğini takib etmektedir. Bunun için [Büyük tefsirde tefsirden başka her şey çoktur] denildi.

NESH KONUSU

Bu konunun özel bir ehemmiyeti vardır. Bu ehemmiyet beş vecihten ileri geliyor:

1 — Bu konu uzun etekli, çok furulu ve çeşitli yönleri olan bir konudur.

2 — Bu konu ince meseleleri kapsamaktadır. Bu meseleler usul âlimleri arasında ihtilâf meydanı olmuştur. Uyanıklık ve tetkike insanı davet eder. İnsaf ve tevfikle beraber güzelce seçmeye davet eder.

3 — İslâmın düşmanları olan mulhidler tebşirciler ve musteşrikler NESİH hususunu İslâm nizamında bir nakıse olarak ele almışlar ve ondan zehirli silâhlar edinip dinin göğsüne o zehirli silâhları saplamaya çalışmışlardır. Kur'an'ın kudsiyetini ihlâl etmeye gayret göstermişler. Şüphelerinin ipini pek de muhkem bir şekilde eğirmişlerdir. Taanlarını tervic etmeye var kuvvetleriyle çalışmışlardır. Hatta ilim ve din mensubu bulunan bir takım müslümanların aklını çelmişler. Onlar da vaki olan nesih yoktur deyip işin içinden çıkmaya çalışmışlardır. Ve bu inkârlarında daldıkça dalmış, en uzak ihtimalleri bile getirmişlerdir. Caiz olmayan nice teviller yapmışlardır!..

4 — Nasih ve Mensuhu bilmek teşrii İslâmın yürümesinden perdeyi kaldırıyor. İnsanı halkın terbiyesinde ve beşerin siyasetinde Halikin hikmetine muttali kılıyor.

5 — Nasih ve Mensuhu bilmek, İslâmın anlaşılmasında büyük bir rükündür. Sıhhatli hükümlere varmakta büyük bir vesiledir. Hele birbiriyle çelişen deliller varsa ve aralarındaki çelişkinin kaldırılması mümkün değil ise, ancak daha önce inen hangisidir, lahik hangisidir bilinmekle mümkün ve hangisi Nasih, hangisi Mensuhtur bilinmekle bu çare bulunursa, o zaman buna daha ihtiyaç vardır. Bunun için bizim salih selefimiz bu yönden Nasih ve Mensuha çok önem veriyorlardı. Bu hususta maharet kazandıkça kazanmaya çalışıyorlardı. İnsanların dikkati nazarini bu konuya çekmek isterlerdi. Hatta eserde varid olmuştur ki İbni Abbas (Allah ikisinden de razı olsun) **«kime hikmet verilmişse ona bol hayır verilmiştir»** [Bakara: 269] âyetindeki «HİKMET» kelimesini Kur'an'daki Nasih ve Mensuh Muhkem ve Muteşabihin Mukaddem (önce inen), Müehher (sonra inen) Helâl ve Haramını bilmekle tevil etmişdir. Varid olmuştur ki, Hz. Ali, mescidde vaz-u nasihat eden bir kişiyi gördü. Ve **«Bu kimdir?»** diye sordu. Dediler ki, **«Halkı vaazetmek suretiyle korkutan bir kişidir»**. Hz. Ali: **«Bu, halkı korkutan biri değildir, bu öyle bir kişidir ki ben filan oğlu filanım, gelin beni tanıyınız der!...»** Hz. Ali ondan sordu: **«Sen Nasihi Mensuhtan ayırd edebilir misin?»** «Hayır» dedi. Hz. Ali: **«O halde bizim**

mescidimizden çık, burada vaazetme» dedi. Yine Hz. Ali'den rivayet ediliyor. «Bir kıssacı (vaazda hikâyeler nakleden)in yanından geçti ve sordu: **«Nasih ile Mensuhu ayırd edebilir misin?»** Kıssacı: **«Hayır»**, dedi. **«Öyleyse sen helâk oldun ve halkı da helâk ettin. Yani nefsini helâke arzettin. Halkı da helâk olmaya arzetmeye çalışıyorsun. Çünkü Nasih ve Mensuhu bilmediğin için konuşmaya hakkın yoktur,»** dedi.

İşte bu beş vecihten ötürü biz biraz «NESİH» konusunu deşmeye çalışacağız: Neshin, lûgat mânâsı; 1) Bir şeyi giderip yoketmek demektir veya 2) Bir şeyi var olmakla beraber bir yerden başka bir yere götürmek demektir.

İSTİLAHDA NESİHİN MÂNÂSI

Neshin, istilahta birçok tarifi yapılmıştır. Biz onların hepsini zikretmekten vazgeçip sadece hakikate en yakın gördüğümüzü seçelim: **«Nesh, şer'i hükmü şer'i bir delille kaldırmak demektir.»** Şer'i hükmün kaldırılmasından maksad, mükelleflerin fiillerine bağlılığı kesilir demektir. Yoksa o hüküm nefs ul emirde kalkmıyor. Çünkü o gerçektir, gerçekler kalkamaz. Şer'i hüküm, Allah'ın mükelleflerin fiillerine bağlı olan hitabıdır. Bu hitab, ya taleb, veya men' veya tahyir (yani seçenek mükellefe aid olmak) suretiyle yapılmıştır. Ya da o şeyin sebeb olması, veya şart veya mani veya sıhhatli veya fasid olması suretiyle yapılmıştır. Şer'i delil; mutlak mânâda Allah'ın vahyidir. İster vahyi metluv, ister gayri metluv olsun. Böylece hem kitab hem sünnet tarife dahil olmuş oluyor. Kıyas ve icmaa gelince: Onların neshedilmesinde veya onlarla başka bir kelâmın nesh olunmasında ihtilâf vardır. Neshin tahakkukunda dört emrin gerekliliği vardır:

1 — Mensub şer'i bir hüküm olacaktır.

2 — Hükmün ref'ine aid delil de şer'i bir hüküm olacaktır.

3 — Bu refedici delil, birinci hükmün delilinden sonra olacaktır, onunla bitişik olmayacaktır.

4 — Bu iki delilin arasında gerçek mânâda bir çelişme olacaktır.

İşte bunlar Neshin oluşmasının dört şartıdır. Bu dört şartın gerekliliğinde ittifak vardır. İhtilâflı olan birtakım şartlar daha vardır.

Meselâ: Bazıları **«Kur'an'ın neshi ancak Kur'an, sünnetin neshi de ancak sünnet ile olur»** demiştir. Bazıları da **«Nasih, Mensuh hükmündeki delili kapsayıcı olacaktır»** demiştir. Bazıları da **«Nasih Mensuhun mukabili olacaktır, tıpkı emrin nehyin mukabili olduğu ve darlığın genişliğin karşıtı olduğu gibi...»**

Bazı görüş sahipleri de: **«Nasihla Mensuh iki kesin nass olacaktır»** dediler.

NESİH İLE BEDA ARASINDA FARK

Nesh ile Beda arasındaki fark, Beda, arap lûgatinde yaklaşık olan iki mânâda kullanılır:

1 — Gizlilikten sonra belirginlik.

2 — Daha önce mevcud olmayan bir fikrin yeniden neşet etmesi demektir.

Bu ikinci mânâ Beda'yı müdafaa edenlerin mezhebine daha uygun ve münasibtir. Çünkü onların ibarelerinde ikinci mânâ kullanılmış, birinci mânâ değil. Caferi Sadık (R.A.)'a yalandan nisbet ettikleri şu kelimelerde olduğu gibi: **«Allah'a İsmail hakkında görünen (fikir) hiç bir şeyde ona görünmemiştir...»**

Aklen Beda iki mânâsıyla da Allah hakkında muhaldir. Çünkü bu mânâlar, önce cehalet, sonra ilmi iktiza ederler. Cehalet de, sonradan peydah olan ilim de Allah için muhaldir. Çünkü şu kâinata doğruca bakmak, bize kâinatın yaratanını ve, Mudebbirini (tedbir edicisini) gösterir. Görüyoruz ki o, Mudebbir ve yaratan ezelen ve ebeden mutlak, muhit, olmuşu ve olacağı kapsayan geniş bir ilme sahibtir. Yine bu sıhhatli bakış bize Cenabı Hakkın hadis (sonradan olmasının mümkün olmadığı gibi hadislere merkez olmasının da mümkün olmadığını gösterir. Aksi takdirde bu kâinatı varetmekten aciz kalırdı. O, insanları hayrette bırakan kâinatı tedvir edemezdi.

Beda'nın Allah için Muhal olduğunun naklî delilleri ise, sayılmayacak kadar çoktur. Cenabı Hakkın ilmen herşeyi kapsamakta olduğuna delâlet ederler. Hiçbir şeyin Allah'a gizli kalmadığını isbatlarlar. İşte âyet:

«Gerek yerde gerekse nefislerinizde meydana gelen herhangi bir musibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce o, kitabda bulunmasın. Şüphesiz ki bu Allah için kolay bir şeydir.» [El-Hadid: 22].

«Gaybın anahtarları Allah'ın katındadır. Onları ancak Allah bilir. Allah karada ve denizde olanı bilir. Herhangi bir yaprak düşerse, Allah onu bilir. Yerin karanlıklarında bulunan hiçbir dâne yoktur ki, hiçbir yaş hiçbir kuru yoktur ki açıklayıcı bir kitabta bulunmasın.» [El-En'am: 59].

«Allah her dişinin yüklendiğini, rahimlerin coşup dışarı atacağını ve alıkoyduğunu bilir. Her şey Allah'ın katinde bir ölçü iledir. Gaybın ve şehadetin âlimidir. Yüceler yücesidir. Allah'a göre sizden sözü gizli söyliyen ile açık söyleyenin arasında fark yoktur. Geceleyin gizlenen gündüzleri yürüyen arasında fark yoktur.» [Er-Rad: 8-10].

Daha bu âyetlerden başka nice âyet ve hadisler vardır. Fakat bu aklî ve de naklî pırıl pırıl parlayan delillere rağmen nefislerini ateşe atan bazı kavimler yine dalalete gitmişlerdir. Gözlerini kâinatın konuşan kitabından çevirmişler, kulaklarını Allah'ın ve Peygamberin kelâmını dinlemekten kapatmışlar. **«Nesih, Beda'dan bir çeşittir»** demişler veya **«Nesih Bedayi gerektirir»** iddiasında bulunmuşlardır. Böylece şüpheye girmişler ve halkı da şüpheye sevketmişlerdir. **«Eğer Allah için yeniden bir maslahat başgöstermeseydi, yeni bir fikir olmasaydı ahkâmını kaldırmazdı ve talimlerini tebdil etmezdi»** diye ortaya çıkmışlardır. Unutmuşlar veya kendilerine unutturulmuştur ki Cenabı Hak hükümlerinden bazılarını diğer bir kısımla neshettiği zaman, ona gizli olan bir emir yeniden ona görünmüş değildir. Daha önce olmayan bir fikir yeniden neşet etmiş değildir. Ancak Cenabı Hak Nasih ve Mensuhu ezelde, ve kullarına sistem olarak göndermezden evvel biliyordu. Halkı yaratmazdan önce, gök ve yeri yaratmazdan evvel mâlumu idi. Ancak şunu da biliyordu ki, Mensuh olan ilk hüküm bir hikmete veya bir maslahata bağlıdır. O da belli bir vakitte nihayete erecektir. Bunun yanında bildi ki, Neshedici âyet veya hadis bu belli zamanda gelecektir. O da bir hikmete bağlıdır ve başka bir maslahatla doludur. Şüphe yoktur ki, hikmet ve maslahatlar insanların değişmesiyle değiştirilen, zatlar ve durumların teceddüd etmesiyle (yenilenmesiyle) teceddüd ederler. Hükümler ve hikmetleri, kullar ve maslahatları na-

sihlar ve mensuhlar hepsi daha önce Allah'ın mâlumu olan şeylerdir. Onun katında belirgindirler. Onlardan hiçbir şey Allah'a gizli değildi. Nasihteki yenilik ancak Allah'ın kullarına öğrettiği şeyin açıklamasıdır. Yeniden bu nasih Allah'a (haşa ve kella) görünmüş bir olayının izahı değildir. Nitekim **«Bunlar bir takım şeyler vardır, Allah onları açığa vuruyor yeniden yapmıyor»** denilmiştir. Âyette de: **«Senin Rabbin unutkan değildir»** [Meryem: 64] diye dikkat çekilmiştir. Yahudiler ve Rafiziler bu sapıklıkta ittifak ettiler. Ille de Nasih «Beda»yı gerektirir dediler. Fakat bu noktada ittifaktan sonra iki korkunç yönde ihtilâf ettiler. Yahudiler, neshi inkâr ettiler ve inkârda da ifrata düştüler. **«Nasih «Beda»yı gerektirir, beda da muhaldir»** dediler. Rafiziler ise, **«Nasih vardır»** dediler. Sonra kendilerince Nashin gereği olan «Beda»nın ispatı hususunda da ifrata düştüler. Bu ifratı sarahaten ve utanmadan Cenabı Hakka nisbet ettiler. Fakat onların iddialarını aklî ve naklî delillerle daha önce çürüttük... Hikmetin üzerine bina edilmiş Nasih ile Maslahatın gözetilmesiyle cehalet ve sonradan peydah edilmiş malûmatı gerektiren «Bedâ» arasında farkın olduğunu gözlerin önüne serdik. Onların, **«Nasih «Beda»yı gerektirir»** iddialarında iki emre yapıştılar. Birinci emir: **«Allah dilediğini siler ve dilediğini tesbit eder. «ÜMÜL-KİTAB» Allah'ın katındadır»** [Rad: 38] âyetidir. Fakat bu âyeti kerimede onlar için herhangi bir delil yoktur. Belki bu âyet onların fikrini reddeder. Çünkü Resûlüllah'a «NESH» hâdisesini ayıp olarak sayanların reddi bahsinde bu âyet nazil olmuştur. Âyetin mânâsı: **«Cenabı Hak, ilminin, irade ve hikmetinin uygunluğu yönünden, sistemlerinden ve halkından dilediğini değiştirir. Allah'ın ilmi ise, bozulma ve tebdil kabul etmez»** demektir. Bozulma Allah'ın ilminde değil, malûmundadır. Bilgide değil, bilinendedir. Çünkü Cenabı Hak **«ümmül-kitab Allahın katındadır»** buyurur. Yani bozulmayan ve yeniden yazılamayan sabit kaynak Allah'ın katındadır. Öyleyse «Mahvu-İsbat» (yaz-boz) o, sabit kaynaktaki ezeli ilme göre vaki oluyor. Cenabı Hak bir sistemi bozar, başka birisini onun yerine ikame eder. Bir hükmü bozar, başka bir hükmü koyar. Hastalığı götürür, sihhati getirir. Fakirliği götürür zenginliği getirir. Hayatı götürür, ölümü getirir. Böylece Allah'ın yed-i kudreti durmadan halkında tedbirinde ve sistemlerinde tağyir ve tebdil yönünden durmadan çalışmaktadır. Ancak

hak odur. Ona tebdil ve tağyir gelmez. Onun ilmine «Mahvu-isbat» (yaz-boz) varamaz. İlmi ezeli ve ebedidir.

Hulasa olarak deriz ki; **«Nesih ilimde değil, malûmda tebdildir. Halikta değil mahlukta tağyirdir».** Bunun için âlimlerimizden çoğu «NESİH»i şöyle tarif etmiştir: **«Zamanla yavaş yavaş zihinlerimizde devamlılığı yerleşen şer'i bir hükmün sona ermesinin beyanıdır.»** Sonra bu tarifi ihtiyar etmesinin nedenlerini şöyle izah etmişlerdir:

Bu tarif, açıkça «Beda»yı ortadan kaldırdığı gibi, Neshin bizim hakkımızda tebdil Şeriat sahibinin hakkında sadece kuru bir açıklama olduğunu da beyan eder dediler. **İkinci emir** Rafiziler, tahir imamlara (Hz. Ali'nin evlâd ve torunlarına) nisbet ettikleri birtakım sözlere sarılarak **«Nesih «Beda»yı gerektirir (!)»** demişlerdir. O sözlerden bazıları şunlardır: Hz. Ali (K.V. R.A.) **«Eğer «Beda» olmasaydı kıyamete kadar olacak her şeyi size haber verecektim.»** dedi diyorlar (!).. Yani (Haşa) Allah'ın hükmünde zaman zaman değişme olur. O olmasaydı size şu anda plânlananı haber verirdim!.. Kanaatında olduğunu ileri sürerler. Hz. Ali onların bu iftiralarından uzaktır.

Cafer-i Sadık: **«İsmail hakkında Allah'a sonradan görülen fikir, hiçbir şeyde Ona görünmüş değildir.»** Yani (haşa vekella) İsmail (A. S.) hakkında yaptığı fikir tashihi hiçbir şey hakkında yapmamıştır.

Musa bin Cafer'den de şu ibareyi naklediyorlar:

«Beda fikri hem bizim, hem de cahiliyetteki ecdadımızın dinidir.»

Bu ibareler, iftiralardır, yalanlardır, deriz. Bu iftiraların ilk ipliğini yalancı «Es-Sakafî» örmüştür. «Sakafî» kendi nefsini masum sayardı. Ve gayb ilmini bildiğini iddia ederdi. Zamanla yalanları ve rezaleti ortaya çıktığında şunları söyledi:

«Allah bana onu vaadetti. Ancak sonradan bu vaadin gayrisi ona göründü (!)...» Yani (haşa) fikir değiştirdi. Onun için dediklerim olmadı demek istiyor. Eğer «Sakafî» bu küfriyatların kendisine ait olduğunu söyleseydi, halk kendisinden intikam alırdı. Bu korkusundan ötürü o saçmalıkları Peygamberlik evinin büyük âlimlerine nisbet ediyor. Halbuki onlar bu sözlerden muberradırlar. Bu lânetlik adamla onun etrafı küfür üzerine küfürle delil getiriyorlar. Yalan üzerine yalanlar ile istidlal ediyorlar. Hastalığı hastalıkla tedavi etmeğe kalkışı-

yorlar. **«Allah kimi dalalete götürürse onu hidayete götürecek yoktur.»** [Er-Rad: 32].

NESH İLE TAHSİS ARASINDAKİ FARK

Neshin şer'i bir hükmün şer'i bir delille kaldırılması olduğunu bildin. Tahsis ise **«âm bir kelimenin fertlerinden bazılarında kullanılması demektir.»** diye tarif etmişlerdir. Bu iki tarife bakılırsa, Tahsis ile Neshin arasında kuvvetli bir benzerliğin olduğu hemen ortaya çıkar. Nesihde, hükmün bazı zamanlara tahsis edildiğine benzer bir durum vardır. Tahsiste ise hükmün bazı fertlerden kaldırılmasına benzer bir durum vardır. İşte bu benzerlikten bazı âlimler şüpheye girmişler. Bazıları da İslâmda neshin oluşunu inkâra kalkışmıştır. **«Bizim nesih dediğimiz her konu tahsistir»** demiştir. Bazıları da; Tahsisin bazı suretlerini Nesh babında görmüşler. Bundan ötürü Mensuhat (Neshedilenler) gerek olmaksızın sayıları çoğalmaya başlamıştır. Fakat mudekkik âlimler Nesh ile Tahsis arasında yedi ayırt edici illet ve nedenler zikretmişler. Bunları «Menahilil İrfan» ve «El Itkan»dan öğrenebilirsiniz.

VARLIĞINI KABUL EDENLERLE KABUL ETMİYENLER ARASINDA NESİH

Nesh hususunda dinlerin sahibleri üç yol seçmişlerdir:

1) Birinci yol, aklen caizdir ve sem'an vaki olmuştur. Bu hususta müslümanlar icma halindedirler. Ebu Muslim el İsfehanî ve talebeleri ortaya çıkmazdan önce bu icma devam ederdi. Hristiyanlar da daha önce bu hususta icma halindeydiler. Fakat sonra icmalarını bozdular. Ve gemi azıya aldılar. Yahudi taifelerinden «El-İseviyye» taifesi de, bu hususu tasdik etmektedir.

2) İkinci görüş, nesih, aklen de sem'an de memnudur. Bu görüşe bu yirminci asırdaki bütün Hristiyanlar meylettikleri gibi, İslâma yapmakta oldukları hücumlarında «NESHİ» bir eksik olarak ileri sürüp dile getirmekten de geri kalmadılar. Yahudilerin «Eşşemuniyye» taifesi de Nesih meselesinde Hristiyanlarla beraberdir.

3) Üçüncü görüş, nesh aklen caiz sem'an mumtenidir. Bu fikri yahudilerin üçüncü taifesi olan «El-İnaniyye» ileri sürdü ve bu fikir aynı zamanda Müslümanlardan da «Ebu Müslim el-Isfehanî»ye de nisbet edilmektedir. Fakat ondan bu hususun nakli pek kuvvetli değildir. Cümhur ulemaya muhalefetini öyle bir şekilde tevil ediyor ki sanki bu ters düşüncesi sadece lâfızla imiş mânâda değilmiş!...

NESHİN HEM AKLEN HEM DE NAKLEN SABIT OLMASININ DELİLLERİ

Aklî delilleri :

1) Aklen neshin kabulünde herhangi bir mahzur yoktur. Binaenaleyh aklen mahzurlu olmayan herşey varolabilir, öyleyse netice olarak NESİH de vardır. «Ehli-sünnet velcemaat» derler: Kulları için esleh olan hiçbir şeyin yapılması Allah'a farz değildir. Belki Allah faili muhtardır. İhtiyar ve meşiyetiyle, kibriya ve azametiyle dilediğini kullarına emreder, dilediğini yasaklar. Hükümlerini dilediği tarz üzerinde bırakır. Bunlardan dilediğini de kaldırır. Onun kaza ve kaderini reddedecek hiçbir kuvvet yoktur. Kulların maslahatını gözetmek de ona gerekmez. Fakat bunun mânâsı; Allah boşuboşuna iş yapar veya Müstebittir veya zalimdir» demek değildir. Mânâsı Cenabı Hakkın hükümler ve fiilleri engin hikmetten, geniş ilimden hali değildir. O tuğyan ve zulümden münezzehtir. **«Senin Rabbin kullarına zulmedici değildir»** (Fussilet: 46) **«Senin Rabbin hiçbir kimseye zulmetmez»** (El-Kehf: 49). **«Şüphesiz senin Rabbin bilici ve hikmet sahibidir»** (Yusuf: 6).

Mutezileye göre; hükümlerinde kulların maslahatını gözetmek Allah'a vacibtir. Kullar için nerede maslahat varsa onu Allah emretmiştir. Zararlıyı yasaklamıştır. Maslahat ile Mefsedet arasında olan bir şeyi ise, bir defasında emretmiş, başka bir defasında yasaklamıştır.

Nesh nasıl aklen mahzurlu olacaktır? Oysa biz şahısların ihtilâfıyla maslahatların da değiştiğini görüyoruz. Zaman ve halin değişmesiyle elverişli durumların değiştiğini görüyoruz. Doktor hastasına hasta oldukça filan ilâcı almasını emrediyor. Hastalıktan iyileştiğinde o ilâcı içmesini yasaklıyor. Terbiyeci çocuğa en hafif gıdaları veriyor.

Geliştiği zaman da ona ana sütünü yasak ediyor. Onu sütten başka gıdalarla besliyor. Böylece hafiften ağıra doğru yol alır, ağırdan daha ağıra gider. Bu da kuvvet ve yetişkinliğine bağlı bir durumdur. Öğretmen ilk başlayan talebelerine en kolay malûmatları verir. Sonra en kolay işinden, kolayına, sonra kolay işinden de zoruna, zorundan da en zoruna doğru gider. Sonunda onları fikirlerin en incesine kadar götürür. Onların fikren yücelmesini, aklen kemal bulmalarını takib ediyor. Ümmetler de böyledir. Fertlerin çeşitli devirdeki tırmanışları gibi tırmanmaktadırlar. Onların siyaset ve hidayetinde önce onların hallerine münasib sistemlerin getirilmesi lâzım gelir. Onlar o halden başka bir devreye geçtiklerinden sonra, önceki sistem onlara artık uygun düşmez. Onlara ikinci bir sistemin getirilmesi uygundur. Aksi takdirde hikmet ve ahkâmın arasındaki rabıta ve kuvvetlilik haleldar olur. Halkın tedbiri bizim gördüğümüz bedii **(iyilikte hayret verici)** ve dikkat üzerinde olmaz. İşte Bakara sûresinin şu âyeti bu hakikate işaret etmektedir: **«Biz bir âyetin hükmünü diğer bir âyetle değiştirirsek veya unutturursak yani geri bırakırsak ondan daha hayırlısını yahut ta onun benzerini getiririz. Cenabı Allahın herşeye kadir olduğunu bilmedin mi?»** (El Bakara: 106). Bu âyetten anlaşılıyor ki; Allah tarafından kaldırılan her âyet, hikmet ve maslahata binaen kaldırılmıştır. Yani lâfızı izale edilmiş veya hükmü veya hem lâfız hem de hükmü birden izale edilmiştir. Bedelli veya bedelsiz kalmıştır. Çünkü Cenabı Hak kullarına başka bir çeşidini getirir ki, o, giden âyetten daha hayırlı düşer onlara. Veya en azından onun bir benzerini getirir. Hayırlılık bazan faidede, bazan da sevabta olur. Bazan de bunların ikisinde beraber olur. Misliyet ise, ancak sevabta olur.

2) İkinci delil, neshi inkâr edenleri ilzam eden (susturan) bir delildir: Eğer nesh aklen caiz ve sem'an vaki olmasaydı, o vakit «Şâri'in (Kanun koyucu Allah) kullarına muvakkat ve vakti gelince sona eren bir emirle emretmesini caiz görmezlerdi. Fakat bunu aklen caiz görüyorlar. Ve sem'an da bu vakidir. Niçin o vakit neshi caiz görmüyorlar? Bunu da caiz görsünler. Çünkü neshin mânâsı; «Birinci hüküm Allah katında malûm olan bir zamana kadar gelmiş ve o zamandan sonra kalkmıştır. Ancak bu durum daha önce bize malûm de-

ğildi, Allah, onu kaldırmak ve neshetmekle bize de bildirdi. Bu pek etkileyici bir fark olmamalıdır. Meselâ Şâri' Ramazanın ilk gününde **«Bu ayın sonuna kadar oruç tutunuz»** diyor. Bu emri, Ramazanın ilk gününde **«oruç tutunuz»** diye kayıdsız verilen emrine eşittir. Ramazan ayı bittikten sonra Şevvalin ilk gününde **«Oruçlarınızı yiyiniz»** diyor. İşte bu son emir, nesihtir. Bunda şübhe yoktur. Neshin inkârcıları birinci misalin cevazini ikrar ettiler. O halde bu ikinci misali de caiz görsünler. Çünkü ikinci misal, birinciye eşittir. Eşitler hükmen muttehid olmalıdır. Aksi takdirde müsavi olamazlar.

3) Üçüncü delil; eğer nesh aklen caiz, sem'an vaki olmasaydı Resûlüllahın bütün insanlara peygamber olarak gönderilmesi sabit olmazdı. Fakat Resûlüllahın risaleti bütün insanlar içindir ve umumidir. Bu durum, kesin delillerle sabittir ve uzun izahı gerektiren pırıl pırıl parlayan emirlerle vakidir. Çünkü Resûlüllah'ın gelmesiyle, daha önce gelen şeriatlar baki değildirler. Mensuhturlar. Bu son şeriatla onlar kaldırılmıştır. Öyleyse nesih caizdir ve vakidir Eğer nesih caiz ve vaki olmasaydı ilk şeriatların baki kalması lâzım gelirdi. Eğer onlar baki kalsaydı Resûlüllahın bütün insanlara peygamber olarak gönderilmesi sabit olmazdı.

NESHİN OLUŞUNA DELALET EDEN SEM'Î DELİLLER

Neshin oluşuna delâlet eden sem'î deliller iki çeşittir. Birincisi neshi inkâr eden yahudi ve hristiyanlara karşı getirilen delildir. Bu delil Resûlüllahın Peygamberliğinin isbatına bağlı değildir. Diğeri, Resûlü-Ekrem'in Peygamberliğine inandığı halde neshi inkâr edenlere karşı getirilen delildir. Ebu Müslim el İsfehani, yahudilerden «el İseviyye» gurubu gibi. Evet bu gurub da Hz. Muhammedin risaletini kabul ediyorlar. Fakat sadece araplara peygamber olarak gönderilmiştir derler. Bu kimselere «Madem ki Resûlüllahın risaletini tasdik ediyorsunuz onun her getirdiğini de tasdik etmek mecburiyetindesiniz. Bu getirilenlerden birisi de davasının umumiliği ve neshin kitab ve sünnette varid olduğudur! demek lâzım geliyor.

Ehl-i Kitaba karşı kullanılan nesh delilleri :

Bu delillerle kitabları doludur. Onları susturmak için, kitabları-

nın tamamına inanmadığımız halde, bazı misaller vereceğiz. Birincisi, Tevrat'ın birinci SIFRIN (kitabın)da gelmiştir: **«Cenabı Hak, Nuh (A.S.) gemiden çıktığı zaman, ona «Diri olan her hayvanı senin ve zürriyetin için yiyecek kıldım. Bitkinin daneleri gibi mutlak mânâda onların hepsini size yiyecek kıldım. Ancak kan hariçtir. Onu yemeyiniz.»**

Yahudiler, Cenabı Hakkın, Nuh'tan sonra ilâhi sistemlerin etbaına birçok hayvanın etini haram kıldığını itiraf ediyorlar. Demek birinci hükmünü neshetti.

2 — Tevratta gelmiştir: «Cenabı Hak, Ademe kızlarını öz oğullarıyla evlendirmeyi emretti.» Yine varid olmuştur ki; **«Her doğuruşta Havva bir erkek ile bir kız doğurdu. Ve her erkeğin ikizini diğer erkeğe veriyordu.»** Böylece ayrı karınlarda meydana gelen çocuklar ayrı babaların evlâdı imiş gibi ayrı annelerden, ayrı neseblerden geliyormuş gibi muamele görüyordu. Sonra bütün dindarlar, müslümanlar ve yahudiler ve hristiyanlar ve batıl dinlerin sahibleri bile kardeşlerin evlenmesini haram gördüler. Bu durum, Âdem dönemindeki sistemi nesih etmek değil midir?...

3 — Allah İbrahime oğlunu kesmeyi emretti. Sonra Allah ona **«oğlunu kesme»** dedi. İşte neshin inkârcıları bunu ikrar ediyorlar. Bu nesih değil de nedir?

4 — Dünya çalışması cumartesi günleri helaldi. Dünya çalışmalarından birisi de avlanmaktır. Sonra Allah yahudilere, itiraf ve ikrar ettikleri gibi Cumartesi günü avlanmayı haram kıldı. Bu nesih değil de nedir?

5 — Allah Beni İsrail'e emretti ki onlardan buzağıya tapanı öldürsünler. Sonra bu öldürme emrini kaldırdı.

6 — Hazreti Yakub'un şeriatinde iki kızkardeşini birden insan nikâhı altına alabilirdi. Sonra Hz. Musa'nın şeriatinde bu kaldırıldı, haram kılındı.

7 — Boşanma Hz. Musa'nın şeriatinde meşruydu. Sonra Hz. İsa'nın şeriati geldi, onu haram kıldı. Ancak Hz. Isa şeriatine göre zina ettiği sabit olursa, kadın taşlanır...

8 — Meta İncilinde Hz. İsa'dan naklediyorlar:

«— Ben ancak İsrail evinin kaybolmuş kuzusuna gönderildim.»

Bu ibare delâlet eder ki, Hz. İsa'nın peygamberliği mahalli ve özel olarak yahudiler için olan bir peygamberlikti. Sonra Markos İncilinde Hz. İsa'dan naklettiler: «Bütün aleme gidiniz. İncil ile bütün insanlara meydan okuyunuz onları dinler haline getiriniz!» Eğer iki İncil hakkında hüsnüzan edersek, ikincisi, birincisini nesih etmektir. Bundan başka bir açıklaması yoktur.

9 — Tenasül uzvunu sünnet etirmek, İbrahim, Musa ve İsa (A. S.)'ın dininde farzdır. Fakat havariler Hz. İsa'nın ref'inden sonra gelip.sünnet etmeyi yasakladılar. Bu durum Havarilerin eserlerinde vardır. Bu ya nesihtir veya iftira ve yalandır. Çünkü Hz. İsa'dan sünnet ameliyesine dair bir tek kelime dahi rivayet edilmemiştir.

10 — Domuz etinin yenmesi yahudilikte haramdır. Hz. İsa'nın devri geçti. Onun helâl olduğuna dair birşey söylemedi. Fakat Havariler İsa (A.S.)'dan sonra geldiler. Domuz etini de helâl kıldılar. Ya bu nesihtir veya iftira ve yalandır.

NESHİN İKİNCİ ÇEŞİDİ - YANİ HZ. MUHAMMED'İN PEYGAMBERLİĞİNE İNANANLARA KARŞI GETİRİLEN SEM'I DELİLLERİ

Evvelâ «El Bakara» sûresinin 106. âyeti.

İkincisi ise «Er Rad» sûresinin 39. âyetidir.

Bu iki âyetin de izahı daha önce geçti.

Üçüncüsü, Cenabı Hakkın «En Nahl» 101. âyetindeki şu sözüdür:

«Biz bir âyetin yerini başka bir âyetle değiştirdiğimiz zaman, önceki âyetin hükmünü kaldırdığımız vakit, Allah ne indirdiğini pek iyi bilmişken kâfirler (Muhammed (A.S.)e dediler ki, sen ancak bir iftiracısın. Hayır, onların çoğu Kur'an'ın hakikatinin ve hüküm değiştirmesinin faydasını bilmezler.»

Dördüncüsü, **«O yahudilerin zulümleri, birçok kimseleri Allah yolundan çevirmeleri, kendilerine yasaklanan faizi almaları ve haksız**

yere insanların mallarını yemeleri sebebiyledir ki, önce kendilerine helâl kılınmış pak ve hoş şeyleri kendilerine haram etti. Onlardan kâfir bulunanlara acıklı bir azab hazırladık.» (En-Nisa: 160).

Bu âyeti celîle daha önce helâl olanın haram edildiğini ifade ediyor. Bu nesh değil de nedir? **«Onlara helâl ettim»** kelimesinden anlaşılıyor ki, ilk hüküm de şer'i bir hükümdür, aslî bir beraat değildir.

Beşincisi; ümmetin selefleri, İslâm sistemiyle diğer sistemler nesh edildiği gibi nesih bu sistemde de vaki olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Sonradan bazı delillerle daha önce bazı hükümler yürürlükten kaldırılmıştır.

Altıncısı; Kur'an'da birçok âyet vardır ki hükümleri neshedilmiştir. Bu, içinde bir çok delil durulmuş olan bir delildir. Çünkü neshedilen âyetin herbirisi, neshedicisiyle beraber, neshin oluşuna delâlet eden kâmil birer delildirler. Çünkü oluşun isbatında bir tek delil kâfidir.

NESİH HADİSESİNDE ALLAH'IN HİKMETİ

İslâm şeriatinde nesh vaki olduğu gibi onunla nesh olunmuştur. Yani nasıl ki Allah İslâmla daha önceki dinlerin tamamını neshetmiş ise öylece bu dinin bir takım hükümlerini de diğer bir takımıyla neshetmiştir. Başka dinlerin İslâm ile neshedilmesinin hikmeti şudur: Allah'ın sistemi en mükemmel sistemdir. Vardığı merhale de en mükemmel olduğu için insanlığın ihtiyaçlarına cevab verebilir. Bunun açıklaması şöyledir: İnsan oğlu çocuk gibi durumdan duruma girdi. Her devresinde ona münasib bir hal oldu. Daha önceki devrenin haline benzemez. Zira insanoğlu ilk varlık âlemine yaklaştığında çocuk gibi idi. Saf, zaif ve cahildi. Sonra yavaş yavaş bu durumlardan kurtuldu. Bu devreleri geçirdi. Aklın küçüklüğü, cehaletin körlüğü, gençliğin delikanlılığı, kuvvetin galib gelmesi gibi değişik durumlardan geçti. Bunun için de değişik sistemlerin varlığını istedi. Olgunlaşma ve gelişme anına vardığında memleketler ve uluslar arasında medeni bağlar kurulduğunda İslâmın tertemiz dini geldi ve diğer dinlerin sonuncusu oldu. Diğer şeriatların tamamlayıcısı, hayatın ve insanlık maslahatının bütün unsurlarını derleyici, kaideleri koyucu, ruh ve

cesed isteklerinin arasını bulucu, ilim ve din arasında kardeşlik meydana getirici, insanı Allah'a, fert, aile, cemaatlar, milletler, hayvan, bitki ve cemadattan meydana gelen bütün âleme bağlayıcıdır. Bu durum gerçekten onu genel, ve insanlık yeryüzünde kaldıkça kalacak bir din olduğunu isbatladı.

İslâmın bazı hükümleriyle diğerlerini neshetmedeki ilâhî hikmete gelince, bu durum, ümmetin siyasetine, ve terakki etmesine yöneliktir. Şöyle ki, Müslüman ümmeti başlangıcında, Resûlüllahın davasını ilk işittiğinde zor bir intikal devresi geçiriyordu. Bunun yanında inançlarını terketmek, daha önce miras olarak aldığı örf ve âdetlerini bırakmak ona pek zor geliyordu. Hele İslâmın ilk muhatabı olan arapların örf ve âdetlere bağlılıkları, İslâmdan önceki akidelerini (inançlarını) müdafaa etmeleri daha da ileride idi. Zira inanç ve âdetlerini, medari iftiharları olarak korumaya çalışırlardı. Eğer bir defada dinin bütün hükümleri onlara söylenseydi bu, maksuda ters düşerdi, Islâm daha beşikte iken ölürdü, onu kabul ve onu müdafaa eden hiçbir yardımcı bulamazdı. Çünkü insanın alıştığından birden kurtulması çok güç ve kolay olmayacak bir durumdur. İşte bundan dolayı insanlara İslâm nizamı peyderpey geldi. Onları okşuyordu. Onları yavaş yavaş kemale doğru götürüyordu. Fırsat bekliyordu. Ta ki onları en kolaydan kolaya, kolaydan zora, zordan da en zora götürsün. Böylece emir tamam olup İslâm muzaffer oluncaya kadar devam etti.

En zor hükmü en kolay bir hükümle neshedip kaldırılmasının hikmeti; halkın yükünü tahfif etmek (hafifletmek), onlara refah getirmek, Allah'ın onlar üzerindeki fazl ve rahmetini belirtmektir. Böylece onları Allah'a şükretmeye teşvik etmektir.

Benzeriyle hükmün neshedilmesindeki hikmete gelince, denemektir. Ta ki îman eden muzaffer, münafık da helâk olsun. Böylece Cenabı Hak temizi pisden ayırdetmiş olur.

Hükmün nesh olmasına rağmen tilavetin baki kalmasındaki ve tilavetin nesh olmasına rağmen hükmün baki kalmasında hikmet nedir?

Birinci şıkkın hikmeti, İslâmın açık bir siyasetini insanlar için tescil etmektir. Ta ki onlar İslâmın hak din, peygamberin doğru bir

peygamber, ve Cenabı Hakkın da apaçık bir hak ve hikmet sahibi, Rahman ve Rahim olduğunu bilsinler. Bir de tilavetinden almış oldukları sevabtan mahrum olmasınlar. O neshedilen âyetlerin kapsadığı belagatı dinleyip lezzetlensinler.

Tilavetin nesih, hükmün baki kalmasının nedenine gelince, o her âyette ona uygun bir şekilde zahir olur. «El-İtkan»a müracaat et. «Evli erkek ve evli kadın zina ettikleri zaman muhakkak ikisini de Recim ediniz.» Âyetin tilâveti niçin nesh olunmuştur. Hükmü kalmıştır görünüz.

Neshi inkâr eden Ebu Müslim el İsfehaninin delillerinden birisi şu âyettir:

«Kur'an'a ne önünden ne arkasından batıl katılamaz. Kur'an, Hakim ve Hamid olan (Allah'ın) katından gelmedir» (Fussilet: 142).

Ebu Müslimin, bu delili getirmekteki şüphesi şöyledir: «Bu âyet, Kur'an'ın hükümlerinin ebediyyen ibtal olmayacağını ifade eder. Neshte ise; geçmiş bir hükmün iptali vardır.»

Biz kısaca Ebu Müslimin şüphesine şu cevabları veriyoruz:

1) Âyette bahsi geçen BATIL, Kur'anlığı baki kalmakla beraber hükmü kaldırılmış âyet demek değildir. Aksi takdirde Ebu - Müslimin delili davasını isbatlayamaz. Çünkü o takdirde âyet sadece tilâveti değil hükmü nesih olunmuş çeşidi menetmiş olur. Oysa Ebu - Müslimin davası tüm neshin olmadığıdır.

2) Âyetteki «BATIL»ın mânâsı, hakka muhalif düşen demektir. Nesh ise haktır. Âyetin mânâsı, «Kur'an'ın akideleri akla muvafıktır. Ahkâmı hikmetle beraber yürür. Haberleri vakıa mutabıktır. Lafızları tağyir ve tebdilden mahfuzdur. Onun sahasına yanlış karışamaz. Çünkü Cenabı Hak **«Şüphesiz ki biz zikri (Kur'an'ı) indirdik ve şüphesiz ki onun koruyucusu biziz.»** (Hicir: 9) buyurmuştur. Ve yine **«Hak ile onu nazil ettik. Hak ile o nazil oldu»** (El-İsra: 105) buyurmuştur. Evet, âyetin bu tarzdaki mânâsı «NESH»in yasaklığına değil isbatına daha fazla delâlet eder kanaatındayız. Zira dediğimiz gibi «NESİH» ilâhî bir tasarrufdur. Bir Hikmetten ileri geliyor. Bir meslihet ona bağlıdır.

Eğer Ebu - Müslim sadece NESİH kelimesini kullanmaktan kaçınmak için Nesih yoktur diyorsa, acaba Allah bu kelimeyi kullandıktan

sonra kullanmasından kaçınmak ne olur? Ey Ebâ - Müslim! Allah'ın seçişinden sonra seçiş yoktur. TAHSİS ile NESHİN arasında fark vardır.

NESHİN BİLİNMESİNİN YOLLARI: Neshin oluşu için ŞÂRİ'dan iki delil gelmesi ve ikisinin de gerçekten birbirleriyle çelişmesi gerektir. Onları telif ve cemetme imkânı hiçbir şekilde olmaması gereklidir. O vakit ve o takdirde birisini Nasih, diğerini Mensuh saymamız kaçınılmaz olur. Ta ki, Allah'ın kelâmındaki çelişmeyi atabilelim. Fakat hangi delil Nasih, hangisi Mensuhtur, bilmek heva ve istekle olamaz. Ancak sıhhatli bir delile dayanmalıdır. Bu delilin birisinin sonradan, diğerinin daha önce geldiğini isbat eder. Böylece daha önce geleni Mensuh, daha sonra geleni de Nasih olur. Bu da ya nassların birisinde daha önce geleni tayin eden bir delil olur. «Sizi kabirleri ziyaret etmekten menetmiştim. Dikkat ediniz. Kabirleri ziyaret ediniz. Fakat boş konuşmayınız.» ya da, ümmetin icmai ile daha önce gelen tayin edileçektir. Veya sahih bir senedle bir sahabiden daha önce gelen tayin edilecektir. O halde Nesihde ne Müctehidin senedsiz içtihadına ne de Tefsircinin tefsirine ve ne de Mushafdaki yazılışa itimad edilmez.

NESİH HANGİ ÂYETLERDE OLUR: «Nesih, şeri bir hükmün şeri bir delille kaldırılmasıdır» şeklindeki tarifi bize açıkça nesih ancak hükümlerde olur hakikatini bildiriyor. Neshin varlığını kabul edenler bu hususta müttefiktirler. Fakat bu ittifak ibadet ve muamelelerin dallarındandır. Bu dalların gayrisi olan akid, ahlâkın genel kaideleri, ibadet ve muamelelerin asılları ve sade haberlerin mânâlarında nesih yoktur. Cumhur ulema bu fikir üzerinedir. Akidelere gelince: Onlar sıhhatli ve sabit hakikatlerdir. Tağyir ve tebdili kabul etmezler. Öyleyse nesih olunmamaları apaçıktır. Ahlâkın ana meselelerine gelince: Onları teşri etmekte Allah'ın hikmeti ve insanların onlarla ahlâklanması apaçık bir emirdir. Zamanın geçmesiyle değişmez. Milletler ve şahısların değişmesiyle değişmez. Öyleyse nesh olması bahis konusu değildir. İbadet ve muamelelerin asıllarına gelince: İnsanların onlara ihtiyacının olduğu apaçıktır. Bu ihtiyaç daimidir. Ta ki, nefislerin tezkiyesi, temizlenmesi, mahlûkun Halikla olan bağını tanzim etsin. Öyle ise burada da nesih olmaz.

Mücerred haberlerin medlullerine gelince: Onların neshi şâri'in haberlerin birisinde yalan söylemesine sirayet ettiği için nesh burada da olmaz. Zira buradaki Nasih, Allah için muhaldir. Naklen muhal olmasının delili ise, **«Acaba söz bakımından Allah'tan daha doğru kim vardır.»** (En-Nisa: 122). **«Acaba hadis bakımından Allah'tan daha doğru kim olabilir»** (En-Nisa: 87) âyetleridir. Evet, haberin mânâsı ve medlulu değil lafzinin neshi caizdir. Katıksız olmayan ve İNŞA mânâsında olan habere gelince; o, ya emre veya nehye delâlet eder. Onlar da fer'i ve ameli hükümlere bağlıdırlar. Binaenaleyh o haberin neshinde ve onunla nesholunmakta şüphe yoktur. Çünkü lafıza değil mânâya itibar edilir!!!

KUR'AN'DA NESHİN ÇEŞİTLERİ

Kur'an'da vaki olan nesh üç çeşide ayrılır;

a) Tilâvet ve hükmün beraber neshedilmesi.
b) Sadece hükmün neshedilmesi.
c) Sadece tilâvetin neshedilmesidir.

Birincinin misalini, Hz. Aişe'den gelen şu hadîs vermektedir: «Kur'an'dan nâzil olanların arasında haram kılan on belli emzirmeler vardı!...» Bu hadîs sahih bir hadîsdir. Bu on emzirmenin ne lâfzı Mushafda var. Ne de hükmü kalmıştır. Nesh bazan bedelle, bazan bedelsiz olur. Neshedilen hükmün yerine ya Cenabı Hak başka bir hükmü koyar!. İşte bu, bedelle olan nesihtir. Veya neshedilen hükmün yerine başka bir hüküm koymaz: Bu da bedelsiz olan neshtir. Bu da aklen caiz, sem'an vakidir. Ve misalleri çoktur.

KUR'AN VE SÜNNET ARASINDA NESHİN DEVİRLERİ

İslâm şeriatindeki Nesh bazan Kur'an'la varid olur, bazan sünnetle. Mensuh da böyledir. Bazan Kur'an'la, bazan sünnetle varid olur. Öyle ise Nesih dört kısma ayrılır:

1) Birinci kısım, Kur'an'ın Kur'an ile neshedilmesidir. Neshin oluşuna kani bulunan müslümanlar, bu Neshin hem cevazına, hem de

vukuuna kaildirler. Cevazına gelince: Hem bilmekte hem de amel etmekte Kur'an'ın âyetleri müsavidir. Vukuuna gelince: Daha önce misallerle âyetlerde nasih-mensuh olduğunu tesbit ettik. Gelecek misallerle tesbit edilecektir. Bu kısım üç çeşide ayrılır:

a) Tilâvet ve hükmün beraberce neshi.

b) Tilâvetin değil sadece hükmün neshi.

c) Hükmün değil sadece tilâvetin neshi.

KUR'AN'IN SÜNNETLE NESİH EDİLMESİ

2) İkinci kısım Kur'an'ın sünnetle neshedilmesidir. Alimler bu hususta ihtilâf halindedirler. Kimisi caiz görür, kimisi görmez. Caiz görenler de ihtilâf halindedirler. Onların kimisi vaki olmuştur, kimisi vaki değildir, demişlerdir. Kur'an'ın sünnetle neshedilmesinin cevazını savunanlar; İmam Malik, İmam Azam'ın talebeleri, Eş'ari ve mutezilelerden olan bütün kelâmcılardır. Delilleri: Kur'an'ın sünnetle neshedilmesi ne zatından ötürü ne de başka bir nedenden ötürü muhal olmadığıdır. Zatından ötürü muhal olmadığına gelince; bu açıktır. Başkasından ötürü de muhal olmadığına gelince: Sünnet de Kur'an gibi Allahtan gelen bir vahydir. Çünkü Cenabı Hak **«O hevadan konuşmaz. Onun konuşması ancak gönderilen bir vahydir»** (Necm: 3-4) buyuruyor. Sünnet ile Kur'an arasındaki fârik, (ayırdedici) meziyet Kur'an'ın lafızları, tertibi, inşası Allah tarafındandır. Hadisin lâfızları, tertib ve inşası ise, Resûlullah'a aiddir. Kur'an'ın özellikleri olduğu gibi Sünnetin de özellikleri vardır. Bunlar bizim konumuz değildir. Madem Allah vahyile, diğer bir vahyini neshediyor ve orada herhangi bir müşkilât da yoktur. O halde bu iki vahyin birisinin diğerini nesih etmesinde ne aklen ne de şer'an herhangi bir mani mevcut değildir. Bunlar Kur'an'ın Sünnetle nesih edilmesini caiz görenlerin delilleridir. Caiz görmiyenlere gelince: Onlar, İmam Şafii, İmam Ahmed ve zahir ehlinin çoğudur. Onlar Kur'an'ın sünnetle neshinin menine dair bir çok deliller getirmişlerdir. O delillerden birisi: Cenabı Hak peygamberine **«Sana zikri indirdik, ki, sen insanlara gönderileni bildiresin»** (Nahl: 44) diyor. Bu âyet, ifade eder ki Resûlullah'ın vazifesi Kur'an'ı

beyan etmeğe münhasırdır. Eğer sünnet Kur'an'ı neshetseydi o vakit, sünnet Kur'an'a beyan olmazdı. Aksine onu kaldırıcı olurdu.

Buna cevab olarak denildi ki, sünnetin vazifesi sadece Kur'an'ı açıklamakdır hükmü bu âyetten anlaşılmıyor. Bir de sünnetin vazifesi, sadece Kur'an'ın beyanına inhisar ederse, sünnetin tek başına bir sistem getirmesi muhal olur. Halbuki sünnetin tek başına bir sistem getirmesinde ümmet icma etmiştir. Meselâ: Resûlü-Ekrem kuşların pençelilerinin etini haram kılmıştır. Her ısırıcı dişlere sahib olan yırtıcı hayvanların etini haram kılmıştır. Ve yine Resûlü-Ekrem, herhangi bir kimsenin kendisine vâris olmamasına dikkati çekerek: **«Biz peygamberlere gelince, malımız kimseye miras olarak kalmaz. Bizim bıraktığımız sadakadır»** demiştir.

Bir de cevab olarak denildi ki: Sünnetin bizzat tek başına teşri ve tek başına hükümler ifade ettiğini, sünnet söylüyor. Meselâ: El-İrbad bin Sariye (R.A.) rivâyet ediyor:

Resûlüllah (S.A.) kalktı ve bize:

«Sizden herhangi bir kimse koltuğuna dayanmış olduğu halde zanneder mi ki Allah bu Kur'an'da olanın haricinde herhangi bir şeyi haram kılmamıştır? Dikkat ediniz. Ben emrettim, va'zettim ve bir takım şeyleri yasakladım. Onlar ya Kur'an kadardır veya daha çoktur. Şüphesiz ki Allah size helâl kılmamıştır ki siz ehli kitabın evlerine onların izni olmadan giresiniz. Onların kadınlarını dövesiniz, onların meyvelerinin yenmesini de helâl kılmadı size.. Ancak boyunlarına farz olan haracı verdikleri zaman yiyebilirsiniz.»

KUR'AN'IN SÜNNETLE NESHİNE KAİL OLANLARIN GETİRDİĞİ MİSALLER

1) **«Zina eden kadın ve zina eden erkeğin herbirine yüz değnek vurunuz»** (Nur: 2), âyeti, ister evli olsun, ister olmasın zina edenlere yüz değnek vurma hükmü getirmiştir. Böylece evli olan ve evli olmayan zina edenlerin hepsini kapsıyor. Sonra hadis gelip «Evliler»le ilgili hükmünü neshetti ve evlilere recim cezası getirdi.

2) **İkinci delil;** «El-Bakara» sûresinin yüz sekseninci âyeti ki,

ana-babaya ve akrabaya miras kalan maldan vasiyet etmeyi emreder. **«Varis için vasiyet yoktur»** hadîs ile neshedilmiştir.

3) Üçüncü delil; «sizin kadınlarınızdan zina edenler üzerinde sizden dört şahit tutunuz. Eğer onlar şehadet ederlerse, o kadınları ölüm gelip onları götürünceye kadar veya Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde hepsediniz.» (Nisa: 15) âyeti **«Benden tutunuz. Benden tutunuz, Allah onlar için bir yol kıldı. Bakire bakire ile zina ederse yüz değnek vurulacak ve bir sene gurbete gönderilecek. Evli evli ile zina ederse, yüz değnek vurulacak ve sonra recmedilecektir.»** hadisi şerifle neshedilmiştir.

4) Dördüncü delil, Cenabı Peygamberin, **«Her dişiyle yırtıcı olan hayvan ve her tırnaklarıyle yırtıcı olan kuşun eti yenilmez»** yasağı yani bu hadis, şu âyeti neshetmiştir:

«Ey Habibim! De ki: Bana vahyedilende yeyen bir kimseye haram edilen birşey görmüyorum. Ancak murdar bir hayvanın eti veya akıtılmış bir kan veya domuz eti olanlar haramdır ve necistir veya fasıklık ola ki, Allah'tan başkasının ismi getirilerek boğazlanmıştır.» (El-Anam: 145).

SÜNNETİN KUR'AN'LA NESHİ

Burada da ulemanın ihtilâfı vardır. Kimisi caiz görmüş, kimi görmemiştir. Ancak burada caiz görmeyenlerin sesi biraz daha kısıktır. Hüccetleri biraz daha zayıftır. İspat edenlere gelince: Onları cevazın delili teyid eder. Bunun için «var» diyenlerin arasında bütün fakıhleri ve kelâmcıları görüyoruz. «Yok» diyenlerin arasında Şafii'den başka şayanı dikkat birisini görmüyoruz. İmam Şafii ile beraber arkadaşlarından az bir gurup da vardır. Bununla beraber Şafii'den bunu nakletmekte sallantı vardır. Veya hilâfı zahirin iradesi görünüyor. Tafsilâtı Menahilul İrfandan oku...

SÜNNETİN SÜNNET İLE NESHİ

1) Mutevatır bir sünnetin mutevatır bir sünnetle neshedilmesi.
2) Ahadi bir sünnetin Ahadi sünnetle nesholunması.

3) Ahadi bir sünnetin Mutevatır bir sünnetle nesholunması.
4) Mutevatir bir sünnetin Ahadi bir sünnetle nesholunması.

İlk üç kısım, aklen ve şer'an caizdir. Dördüncü kısım ise Mutevatır bir sünnetin Ahadi bir sünnetle nesholunması aklen caiz olduğunda ulemamız ittifak etmiştir. Sonra şer'an caiz midir değil midir diye ihtilâfa düşmüşlerdir. Cumhur **«caiz değildir»**, Zahir ehli ise **(zahiriler) «caizdir»** demişlerdir. Cumhurun delilleri:

a) Mutevatır kesin subutludur. Haberi vahid zannidir. Kat'i bir hüküm zanni bir hükümle kalkmaz. Çünkü daha kuvvetlidir. En kuvvetli en zaifle kalkmaz.

b) İkincisi, Hz. Ömer, Fatıma binti Kays: **«Resûlullah bana mesken vermedi. Halbuki kocam beni boşamıştı. Ve talakı Bitta yani dönüşü olmayan idi.»** demesine rağmen reddetti. Yani bu Ahadı haber ile Kur'an ve Mutevatır haber kaldırmadı. Ashabda Hz. Ömer'in bu görüşünü tasvip ettiler. Böylece icma' oldu. Bu ancak şu demektir: Haberi Ahadî, zandan başkasını ihtiva etmez. Öyleyse daha kuvvetli olan bir haberi neshedemez. En kuvvetli delil burada şu âyettir:

«Boşadığınız fakat iddeti tamamlamamış kadınları gücünüz oranında oturduğunuz yerde oturtun...» (Et-Talak: 6).

Bir de Meskeni talaki bitte ile boşanmış kadının haklarından birisi kılan Resûlullahın Mutevatır sünneti vardır.

KIYASIN NESHİ VE KIYAS İLE NESİH

Bu hususta üç suret vardır: **Birincisi**; kıyas başka bir kıyasın delâlet ettiği hükmü neshediyor. Buna misal olarak Şari; cömertliğinden ötürü Zeyde ikram etmeyi emrediyor. Biz de cömertliğinden dolayı Ömer'e de ikram etmeyi buna kıyas ediyoruz. Bundan sonra Şari; Bekr'in — sarhoş olduğundan dolayı — hafife almasını vacib kılıyor. Biz de sarhoşluk illetinden ötürü bahsi geçen Ömer'i de ona kıyas ediyoruz. Bununla ikinci kıyası birinciye tercih ettiğimizde Ömer'in hafife almasının vacib oluşu, ikramın vücudunu ortadan kaldırıyor.

İkincisi, kıyas Nassın delâlet ettiği bir hükmü nesheder. Şari' nebiz'in mubah olduğunu ilân eder. Sonra sarhoşluk verdiğinden dolayı

şarabı haram kılar. Sarhoşluk illeti nebizde olduğundan biz nebizi şarab üzerine kıyas ederiz. Böylece nassile sabit olan ibaha hükmü, kıyas ile sabit olan tahrim hükmüyle ortadan kalkar. **Üçüncüsü**; Nass kıyası nesheder. Şari', şarabı haram kılıyor. Çünkü sarhoşluk veriyor. Biz sarhoşluk verdiğinden dolayı nebizi ona kıyas ediyoruz. Bundan sonra Şari', nebizin mubah oluşuna dair Nass yapıyor. Böylece nebizin kıyasen sabit olan hurmeti nassen sabit olan ibahatiyle ortadan kalkar ve nesholunur.

NESHEDİLMİŞ DİYE ŞÖHRET BULAN AYETLER

İmam «Celaleddini Suyuti» **«Neshi meşhur olan âyetler yirmi iki âyettir»** diyor. Ve o âyetleri teker teker sayıyor. Tafsilât isteyen «El-İtkan»a baksın.

KUR'AN'IN MUHKEM VE MÜTEŞABİH AYETLERİ

Muhkem ve muteşabihin mânâlarında âlimlerin fikirleri:

a) **Muhkem**, neshi muhtemel olmayan ve apaçık mânâya delâlet eden zahir âyettir. **Müteşabih** ise gizli bir âyettir ki, aklen ve naklen onun mânâsı idrak edilemez. Onun ilmi Allah'a aittir. Kıyametin kopması ve sûrelerin başındaki hece harflerinin bilgisi gibi.

b) **Muhkem**, maksudu kendisinden anlaşılan âyettir. Bu ya zuhurla olur veya teville olur. **Muteşabih** ise, onun ilmi ancak Allah'a mahsustur. Kıyametin kopması, deccalın çıkması ve sûrelerin başındaki mukatta harfler gibi.

c) **Muhkem**, ancak tevilin bir tek vechine muhtemel olan âyettir. **Muteşabih** ise birçok vechi muhtemel olan âyettir.

Birinci rey, Hanefilerin, **İkincisi**, ehli sünnetin reyidir. **Üçüncü rey** İbni Abbas'ındır. Usul âlimlerinin ekserisi İbni Abbas'ın reyi üzerinde yürümüşlerdir.

Dördüncü rey, Mühkem nefsiyle müstakil olup başka bir beyana muhtaç olmayan âyettir. Muteşabih, nefsiyle müstakil olmayan, belki başka beyana muhtaç olan âyettir. Bazan bununla, bazan da ötekiyle

beyan ediliyor. Ki onun tevilinde ihtilâf vardır. Bu fikir aynı zamanda İmam Ahmed'den de nakledilmiştir.

Beşincisi, Muhkem, nazmi ve tertibi sedid olan âyettir. O âyet ki, münafat olmaksızın mustakim bir mânâya götürür. Müteşabih ise, lûgat bakımından istenilen mânâsını hiçbir ilim kapsamaz. Ancak beraberinde bir emare veya karine bulunursa, o zaman mesele değişir. «Müşterek» bu mana ile Müteşabihe dahildir. Bu fikir de İmam Harameyn'e nisbet edilmiştir.

Altıncısı, mühkem manası açık, herhangi bir işkal (kapalılık) içinde olmayan âyettir. İhkâm kökünden alınmıştır. İtkan (yani çok güzel yapılmış) mânâsını taşıyor. Muteşabih ise, bunun tam tersidir. Bu fikre binaen Muhkem, nass (kesin) ve zahir olan âyetleri içeren âyet bölümüdür. Muteşabih, müşterek isimlerden olan ve Allah'ın hakkında teşbihi îham eden lafızlardan meydana gelen âyetlerdir. Bu söz muteehhirlerin bazısına nisbet edilmiştir. Fakat hakikatte bu rey Et-Tayyibi»nin reyidir. Zira İmam Suyuti'nin nakline göre Et-Tayyibi ondan: Muhkemden maksad, mânâsı açık olan âyetlerdir. Müteşabih bunun tersidir. Zira bir mânâyı kabul eden lâfız, ya başka mânâyı da taşır veya taşımaz. İkincisi Nassdır..» demektedir.

MÜTEŞABİHİN MENŞEİ KISIMLARI VE MİSALLERİ: Müteşabihliğin menşei kıssaca, şâri'in kelâmından neyi kastettiğinin gizliliğidir. Tafsilen deriz ki, Müteşabihliğin bir kısmının gizliliği lafza, bir kısmının da gizliliği mânâya, diğer bir kısmının gizliliği de hem lâfza hem mânâya dönüşür.

Birinci kısım, muteşabih oluşu lâfızdaki gizliliğe raci olan kısımdır. Bu, hem mufret ve hem de mürekkeb oluyor. Mufredin muteşabih oluşu garib oluşundan veya iştiraki cihetinden gelen gizliliğinden neşet eder. Murekkebin muteşabih oluşunun neşeti ya çok kısa veya çok uzun oluşundan veya tertibi yönünden geliyor. Birinci kısmın misali sûrelerin başında bulunan hece harfleridir. Çünkü buradaki teşabih ve gizlilik şüphesiz ki lâfızlar yönünden gelmiştir.

İkinci kısım, mânâdaki gizlilikten müteşabihliği neşet eden kısımdır. Kur'an'ı Kerim'de Allah'a vasıf olarak gelen kelimeler ile, kıyâmetin dehşetlerine dair gelen kelimeler gibi. Bu kısmın başında sı-

fat teşabühleri geliyor. Burada teşabih lâfızda, lâfızdaki gariplik ve iştiraklilikten gelmemiştir. Belki birçok mânâ arasında müşterek oluşundan veya icazından veya uzunluğundan gelmektedir. Öyleyse bu teşabüh sadece mânâ yönünden gelmiş sayılıyor.

Üçüncü kısım, teşabüh hem lâfız hem mânâdaki gizliliğe raci olan kısımdır. Bunun birçok misalleri vardır. Nümüne olarak şunu söyleyelim: **«Evlere arkalarından girmeniz hayır değildir»** (El-Bakara: 189). Arapların cahiliyyeti zamanındaki âdetlerini bilmeyen bir insan bu âyetin mânâsını hakkıyle anlayamaz. Varid olmuştur ki Ensardan bazıları vardı ki ihram bağladıkları zaman, ne bir duvarın gölgesinde oturur, ne bir eve ne de bir çadıra girerdi. Kapılardan girmiyordu. Eğer evlerde oturanlardan ise, evlerin arkasında bir kapı, (delik) açar, oradan girip çıkardı. Eğer çadır ehlinden ise, çadırın arkasından girip çıkardı. Cenabı Hak bu âyeti nazil etti. **«Evlere arkasından girmek iyilik değildir. İyilik Allah'tan korkanın amelidir»** (El-Bakara: 189). İşte buradaki gizlilik kısa olduğundan dolayı lâfza racidir. Eğer bu âyet açılıp bast edilseydi Arabların cahiliyetteki adetinin onunla beraber bilinmesi lâzımgelirdi. Aksi takdirde bu nessin mânâsı anlaşılmazdı.

MÜTEŞABİHİN ÇEŞİTLERİ ÜÇTÜR

1) Beşerin hakikatine varmaya güç yetiremediği kısımdır. Allah'ın zat ve sıfatlarının hakikatlerini bilmek, kıyâmetin ve diğer gaybi meselelerin vakit ve zamanlarının bilinmesi gibi. Bu ilim Allah'a mahsustur. **«Gaybın anahtarları Allah'ın yed-i kudretindedir. Onları ancak o bilir»** (El-Enam: 59).

«Allah'ın katındadır kıyâmetin kopuş zamanını bilmek. Allah yağmuru indirir. Rahimlerdekini Allah bilir. Hiçbir nefis yarın neyi kazanacaktır, bilmez. Hiçbir nefis nerede ölecektir bilmez. Şüphesiz ki Allah bilicidir ve haberdardır.» (Lukman: 34). İkinci çeşidi, araştırma ve okuma yoluyla her insanın güç yetirebileceği muteşabihtir. Muteşabih oluşu icmalden veya basttan veya tertipten ileri gelen muteşabih âyetler gibi.

Muteşabihin üçüncü nevi âlimlerden herkesin değil, ancak havasın bildiği ilimdir. Bunun bir çok misali vardır.

Rağıb el-İsfehani «Muteşabih üç çeşittir. Bir çeşidi vardır ki onu bilmeye yol yok. Kıyâmetin kopması «Dabbetul-Arz»ın çıkışı ve benzeri hâdiseler. İkinci bir çeşit vardır ki, insanların onu bilme ve varma yolu vardır. Garib lâfızlar ve muğlak (kapalı) hükümler gibi. Üçüncü bir çeşidi vardır ki iki emrin arasında müterediddir. Sadece ilimde rasih olan bazı insanlar onu bilir. Diğerlerine gizlidir. İşte Resûlü-Ekrem'in İbni Abbas için **«Yarab onu dinde fakıh et, ona tevili öğret»** duası buna işarettir.

ACABA MÜTEŞABİHLERİN KUR'AN'DA ZİKREDİLMESİNDE NE HİKMET VARDIR?

Cenabı Hakka ilmi mahsus olan muteşabihlerde şu hikmetler görülmektedir:

Birinci hikmet: Herşeyin marifetine güç yetiremeyen şu zaif insana Allah'ın rahmeti vardır. Dağa, Rabbi tecelli ettiği zaman parçalandığına ve Musa (A.S.)'in yere serildiğine göre, eğer Allah zat ve sıfatlarının hakikatiyle insana tecelli etseydi acaba insanın hali ne olurdu? İşte bu kabilden olarak Cenabı Hak kıyâmetin bilgisini merhameten insanlara bildirmemiştir. Ta ki tenbellik yapmasınlar ve hazırlığa yönelsinler. Halik Teâlâ onları daima uyanık tutuyor. İşte bunun için Cenabı Hak ecellerinin marifetini kullarından gizlemiştir. Ta ki ömürlerinin denizinde yaşasınlar.

İkinci hikmet: Kulları denemektir. Bakalım doğru konuşan peygamberin haberine güvenip gayba iman eder mi etmez mi? Hidayet olunanlar kesinlikle bilmedikleri halde **«Biz iman ettik derler»** kalblerinde hastalık olanlar onu inkâra kalkışırlar. Halbuki Rablerinden gelen, hakkın ta kendisidir.

Üçüncüsü: Fahreddin Razi'nin «Kur'an hem havassın hem de avamın çağırmasını kapsamaktadır. Avamın tabiatları emirlerin çoğunda hakikatleri idrak etmekten uzaktır. Avamdan birisi ilk anda cisim olmayan, herhangi bir mekânda mekânlaşmayan ve kendisine işaret edilme imkânı olmayan bir mevcudun ispatını dinlerse, zannedecek ki bu yokluktur ve katıksız ademdir. Böylece ta'til hastalığına düşmüş

olur. Binaenaleyh avam için en elverişli olan, onların hayal ve vehimlerine uygun bir takım mânâlara delâlet eden lâfızlarla hitab etmektir. Bu hitab, açık ve sarihe delâlet eden lâfızlarla karışık olacaktır. Başlangıçda kendilerine yapılan hitab Müteşabih kabilindendir.

Açık hakikatı ifade eden ikinci kısım Muhkemi olan kısımdır!» dediği nedenlerdir...

Dördüncüsü; insanın aciz ve cahilliğine delil ikame etmektir. Evet insanın istidadı ne kadar olursa olsun, ilmi ne kadar fazla olursa olsun. O, Müteşabihleri bilmemekle aciz ve cahil olduğunu anlar. Burada aynı zamanda Allah'ın delici kudretine şahit ve delil ikame etmek de vardır. **«Herşeyi ilmiyle kapsayan sadece odur»** hakikatini de gözler önüne seriyor. **«Bütün insanlar onun ilminden ancak onun dilediğini kapsayabilirler»** hakikatini de getiriyor. İşte burada kul Allah'a başını eğiyor, korkuyor, Allah'ın kibriyası önünde eğiliyor. Meleklerin daha önce dediğini tekrarlıyor: **«Sen ortaktan münezzehsin. Senin öğrettiğin hariç, bizim herhangi bir ilmimiz yoktur. Şüphesiz ki sen, evet sadece sen mutlak mânâda bilici ve hikmet sahibisin.»** (El-Bakara: 32).

Allah'ın sıfatları hakkında varid olan Müteşabih âyetlerin tefsirinde en güzel rey şudur: «Ehli sünnet vel cemaat»ın âlimleri Müteşabih âyetlerle ilgili üç noktada ittifak etmişlerdir. O üç noktanın ötesinde ihtilâfa düşmüşlerdir.

1) Önce zahirleri Allah için muhal olan âyetleri tevil hususunda ittifak etmişler. Ve bu zahiri mânâlar kesinlikle şâri'in maksadı değildir itikadında ittifak etmişlerdir.

2) İkincisi, İslâmı müdafaa etmek bu muteşabih âyetleri tevil etmeye bağlı ise, onun şüphecilerin şüphelerini bertaraf etmek şeklinde tevil edilmesi, farz olduğunda ittifak etmişlerdir.

3) Üçüncüsü, muteşabihin her ne kadar bir tek tevili var ise, ve o tevil her tevilden daha önce ondan anlaşılıyorsa da onu icmaen kabul etmek vacibtir. Şu âyet gibi: **«Siz nerede olursanız olunuz o sizinle beraberdir»** (El-Hadid: 4). Bizzat halkla beraber olmak Allah için muhaldir. Binaenaleyh bunun bir tek tevili kalıyor. O da ilmen, Sem'an, (işitmek), Basaran (görmek), kudreten ve iradeten insanları kapsamak suretiyle beraberliktir.

Bu üç noktanın ötesinde âlimlerin ihtilâfına gelince: bu da üç görüş ve üç mezheb üzerinde olmuştur. Birinci mezheb, selefin mezhebidir. Bu görüşe «El-Müfevvide» mezhebi de denir. Selef bu Müteşabih âyetlerin mânâlarını sadece Allah'a havale eder. Allah'ı bunların zahir ve Allah için muhal görünen mânâlarından tenzih eder. Selefin görüşünü destekleyen aklî ve naklî olmak üzere iki delil vardır. Aklî delil şudur: «Bu Müteşabihlerden maksadı tayin etmek ancak lûgat ve arap istimallerinin kanunları üzere cari olur. Bu ise, zandan başkasını ifade etmez. Oysa Allah'ın sıfatları zan ile sabit olmayan inançlar kategorisine dahildir. Akaidde ise, kesinlik lâzımdır. Nakli delil hususunda selef bir çok emre itimad etmektedir. O emirlerden birisi Hz. Aişe validemizin hadisidir: **«Ne zaman ki Kur'an'ın Müteşabih âyetlerine tâbi olanları görürsen onlar Allah'ın [Zayğ-Ehli] diye adlandırdığı kimselerdir. Onlardan sakınınız.»**

Bir de Tabarani'nin El-Kebir'inde, Ebu Malik El Eş'ari'den rivayet ettiği şu hadistir: **«Ümmetim için ancak üç hasletten korkuyorum:**

1 — Malları çoğalacak, birbirlerine hased edecek ve savaşa tutuşacaklardır.

2 — Kur'an onlar için açılacak. Onu mümin tevilini aramak suretiyle alacak. Halbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilmez...»

Bir de İbnu Merduye'nin babasından, o da babasından o da Resûlüllahtan rivayet ettiği şu hadistir: **«Kur'an inmemiştir ki bir kısmı diğerini yalanlasın. Binaenaleyh Kur'an'dan bildiğinizle amel ediniz. Müteşabih olana da olduğu gibi îman ediniz.»**

Bir de ed Darimi'nin Süleyman bin Yesar'dan rivayet ettiği hadistir:

«İbnu Sübeyğ» adlı bir kişi Medine'ye gelip Kur'an'ın Müteşabihlerini âlimlerden sormaya başladı. Hz. Ömer onu huzuruna çağırdı. Onu dövmek için hurma dallarından sopalar hazırlamıştı. Hz. Ömer, «İbni Sübeyğ»e: **«Sen kimsin?»** dedi. İbni Sübeyğ: **«Ben Subeyğin oğlu Abdullahım»** dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer bir hurma dalını eline aldı. Kafasından kanlar akıtıncaya kadar onu dövdü. Diğer bir rivayette **«Sırtında yara belirinceye kadar onu dövdü.»** Sonra onu bıraktı. Yaraları iyileşince tekraren onu dövmeye kalktı. Sonra bıraktı. Yara-

ları iyileşince vurmak üzere tekrar huzuruna çağırdı. Adam: **«Ey Ömer, eğer beni öldürmek istiyorsan, güzel bir şekilde beni öldür»** dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer ona memleketine dönme iznini verdi ve memleketinin valisi Ebu Mus'el Eş'ariye: **«Müslümanlardan hiç kimse bu adamın yanına oturmayacaktır!»** diye yazdı.

Allah Ömer'den razı olsun. Fitne kapısını açmak isteyen «İbn Sübeyğ»i dövdükten sonra artık bu kapıyı açmaya hiç kimse cesaret edemedi.

O naklî delillerden birisi de şu rivayettir:

Birisi «istiva»nın mânâsını İmam Malik'ten **«Rahman arşın üzerinde istiva etmiştir»** (Taha: 5) âyetindeki istiva'nın mânâsını sordu. İmam Malik şu cevabı verdi:

— İstiva malûmdur. Keyfiyeti meçhuldur. İstivayi sormak bid'attir. Zannederim ki sen kötü bir kişisin. Bu kişiyi benim huzurumdan çıkarınız» diye ilâve etti.

İmam Malik **«istiva malûmdur»** demekle mânâsı zahirdir. Fakat bu zahir mânâ murat değildir. Çünkü bu, muhal olan bir teşbihi gerektirir. **«Keyfiyet meçhuldur»**, yani Şâri'in muradını tayin etmek bizim meçhulümüzdür. Ona dair nezdimizde herhangi bir delilimiz yoktur. **«Onu sormak bid'attır.»** Yani bu muradın tayini hususunda soru sormak bidattır. Sormamak gerektir.

İkinci mezheb ise, halefin mezhebidir. Bu mezheb aynı zamanda **«Mezhebül-Müevvile»** diye adlandırılmıştır. Yani tevilciler mezhebi. Bunlar da iki fırkaya ayrılmışlar. Bir fırka o âyetleri Sem'i ve kesin olarak malûm olmayan sıfatlarla tevil ederler. Bu sıfatlar, Allah'ın malûm sıfatlarından fazla olarak, sabittirler. Bu görüş Ebul Hasan'il Eş'ariye nisbet edilmiştir. İkinci bir gurup onları sıfatlarla veya kesinlikle bildiğimiz mânâlarla tevil ederler. Zahiri muhal olan lafzı lûgat bakımından caiz olan bir mânâya hamlederler. Aklen ve şer'an Allaha lâyık olan bir manaya hamlederler. Bu görüş Ubeyde bin Burhan ve muteehhirlerden bir cemaata nisbet edilmektedir. İmam Suyuti'ye göre İmamul-Haremeyn de bu reye kaildir. Fakat bilahare «Er-Risaletün Nizamiye» adlı eserinde bu fikirden döndüğü tesbit edildi. Ve şunları söyledi: «Dinen bizim razı olduğumuz, aklen bizim din olarak

kabul ettiğimiz ümmetin selefine tâbi olmaktır. Çünkü onlar Müteşabih âyetlerin mânâlarına dokunmamak suretiyle hayatlarını devam ettirdiler. Çünkü bu mezheb ortanca gurubun mezhebidir.»

Üçüncü mezheb, Mütevessitlerin mezhebidir. İmam Suyuti bu mezhebi naklederek şunları söyledi: «İbnu Dakikul-İyd» selef ile halef mezhebi arasında bir mezheb ihdas ederek;

«Tevil arap diline yakın ise inkâr edilemez. Kabul ederiz. Eğer uzak ise, ondan tevakkuf ederiz. Fakat Allah'ın ondan kastettiği tarzda ona iman ederiz. Bu lâfızlardan, mânâsı açık ve arapların konuşmasından anlaşılır olanı tereddüd göstermeden kabul ederiz. Nitekim **«Kişinin Allah'a karşı aşırı gitmeden ötürü bana yazıklar olsun, gerçekten ben alaya alanlardandım»** diyeceği günden sakınınız.» (Ez-Zümer 56) âyetinden Allah'ın hakkı ve onun için insanın boynuna farz olan mânâyı kabul ettiğimiz gibi...» dedi.

KUR'AN'IN USLÜBÜ

«Uslüb» kelimesi arap lugatinde birçok şekilde, birçok mânâda kullanılmıştır. Ağaçlar arasındaki yol, herhangi bir fen, yüz, mezheb, burun dikmek ve arslan boynu. Hatibin konuşmasındaki yoluna da «Uslüb» deniliyor. Luğavî mânâsına en uygunu da budur. «Uslub»ün istilahi mânâsı: Edebiyatcılar ve gramer âlimleri; uslubun kelamî bir yol olduğunu, hatip konuşmasını telif ederken ve lâfızlarını seçerken takip ettiği yol olduğunda ittifak etmişlerdir. Veya uslüb, mânâlarını eda etmek ve konuşmasındaki maksadını bildirmek hususunda konuşan insanın tek başına seçmiş olduğu konuşma mezhebidir.

Kur'an uslubunun mânâsı; kelâmını telif ederken ve lâfızlarını seçerken Kur'an'ın getirmiş olduğu yoldur. Kur'an'ın özel bir uslubunun olmasında herhangi bir gariplik olamaz. Çünkü gerek ilâhi olsun, gerek beşeri olsun her kelâm için özel bir uslub vardır. Konuşanların uslubları, ister şiir ister nesir olsun, kelâmlarını arzetmekteki yolları, şahısları adedincedir. Hattâ bir tek şahıs dahi çeşitli konuları işlediğinde ve çeşitli fenleri deştiğinde çeşitli uslublar vardır. «Uslub», kelâmı meydana getiren mufred ve terkiblerin gayrisidir. O, Müellifin

konuşmasında müfred ve terkibleri seçmesinde takib ettiği yoldur. İşte bu sırra binaen uslublar değişiktir. Halbuki kelimeler ve müfredat bütün uslublara hizmet ediyor. Terkibler hepsinin cümlesinde vardır. Müfredlerin birleştirilip terkip yapılma kaideleri ve cümlelerin tekevvünü hepsi içindir. Kur'an'ın arap lugatından ve arapların bildiği uslubtan çıkmayışının müfred ve cümleler ve cümlelerin kanunlarının olduğu gibi Kur'an'da gözetilmesinin sebebi ve sırrı budur. O arapça ve arapların bu nahiyede melufu olan tarzda gelen bir kitabtır. Onların harflerinden kelimeleri oluşmuş, kelimelerinden terkipleri meydana gelmiştir. Bu müfredleri cümle yapılmakta takib edilen genel kaideleriyle ve terkiblerinin oluşturulmasıyla telifi meydana çıkmıştır. İnsanı acizde bırakan ve dehşet veren şudur ki Kur'an arapların üzerine onlarca malûm olan babtan girmiştir. Onların müfredatını ve terkiblerini kullanmıştır. O devirde bu müfred ve terkibler hususunda araplar geniş bilgiye sahib idiler. Bu hususta yarışırlardı. Ve bu sahada doruk noktaya çıkmışlardı. Bütün bunlarla beraber Kur'an tek olan uslubuyla onları aciz kılmıştır. Kelâm tarziyle onları hayrette bırakmıştır. Eğer onların bildiği bu kapıdan değil de başka kapılardan onlara gelseydi o zaman mazur sayılabilinirlerdi.

«Eğer biz onu yabancı bir dilden Kur'an yapsaydık muhakkak şöyle diyeceklerdi:

— Âyetleri açıklansaydı ya! Bir araba yabancı bir dille söylenir mi? derlerdi. Ey Resûlüm! Onlara de ki; o Kur'an iman edenlere hidayet ve şifadır. İman etmeyenlerin ise kulaklarında bir ağırlık var. Kur'an onlara karşı bir körlük ve şüphedir. Onlar uzak bir yerden çağırılanlar gibidirler.» (Fussilet: 44).

KUR'AN'IN MU'CİZ OLMASI

İnsafla Kur'an'a bakan bir insana, icazın değişik şekilleri görünür. Nitekim bir parça elmasa dikkatle bakan değişik renkleri orada gördüğü gibi. Kur'an-ı Kerim cezbedici ve hayret verici uslubuyla gelmiştir. O uslup ki daha önce belirttiğimiz özelliklere sahibtir. Bu özelliklerin tamamı değil bir teki dahi Kur'an'dan başka olan kelâmlarda Kur'an'da mevcut olduğu oranda ve nisbette mevcut değildir şüphesiz

ki. Böyle olan her kelâm mucizdir. Öyleyse Kur'an da mucizdir. Resûlü-Ekrem Kur'an ile o devrin fesahat ve belagat kahramanlarına meydan okumuştur. Onların dillerini Kur'an'a bu hususta tân etmekten kesmiştir. Oysa o zamanda fesahat ve belagatın revaç bulduğu panayır ve pazarlar mevcud idi. Kur'an'ın muhatabı bulunan millet, ancak bu nahiyeden diğer milletlerden üstün idiler. Madem ki onlar Kur'an'ın muarazasından aciz kaldılar öyle ise başkası daha aciz ve daha yorgun düşebilir. Rabbimiz Kur'an'ında:

«Ey Resulüm, de ki: Yemin olsun eğer insanlar ve cinler bu Kur'an'ın benzerini getirmek üzere toplansalar, birbirlerine yardımcı da olsalar yine onun benzerini getiremezler.» (El İsra: 88).

Bu Kur'an'ın en acaib emri şudur ki, Kur'an önce fesahatın kahramanları olan arap fasih ve şairlerini tamamına karşılık bir benzerlik getirsinler diye çağırdı ve meydan okudu. Sonra on sûre kadar getirsin diye iniş yaptı. Sonra bir tek sûreye karşılık getirsin diye meydan okudu. Bütün bu meydan okumalarına rağmen onlar Kur'an karşısında acizden acze düştüler ve hezimetten hezimete uğradılar. Kur'an ise, her meydan okuyuşunda bir zaferden diğer bir zafere, bir yardımdan diğer bir yardıma yükselirdi.

Düşün, Kur'an'ı Kerîm Et Tur sûresinde ilk defa onlara meydan okuduğunda şöyle dedi:

«Yoksa O, Allah kesesinden uydurdu mu diyecekler? Hayır onlar iman etmezler. Onun benzeri bir hadîsi getirsinler eğer doğru iseler.» (Tur: 33-34).

Bu meydan okuyuştan sonra onların sustuğunu görünce Hud sûresinde şöyle buyurdu:

«Yoksa diyecekler ki o kendiliğinden mi uydurdu? De ki, onun benzeri on sûre getiriniz. Onlar iftira ve uydurmalardan mürekkeb olsun. Allahtan başka dilediğinizi yardıma davet ediniz, eğer doğru iseniz. Eğer bu suale cevap vermeseler biliniz ki, sana inen Allahın ilmiyledir. Biliniz ki, Allahtan başka Mabud yoktur. Acaba siz müslüman olacakmısınız?» (Hud: 13-14).

Onlar bu meydan okuyuştan da aciz kaldıklarında Kur'an üçün-

cü kez ipi daha da gevşeterek onları «El Bakara» sûresinde şöyle çağırdı:

«Kulumuzun üzerine indirmiş olduğumuz Kur'an'da şüpheniz var ise onun benzeri bir sûre getiriniz. Allahdan başka şahitlerinizi de yardıma davet ediniz, eğer doğru iseniz. Eğer bunu yapmazsanız ve yapamazsınız da, o vakit yakıtı insan ve taş olan ve kâfirler için hazırlanan ateşten sakınınız» (Bakara: 23-24).

Onların bu meydan okuyuşlardan sonraki aciz kalışları daha şeni' ve daha kötü idi. Allah kıyamete kadar hezimeti onların defterine yazdı. Onlar yapmadılar ve yapamazlardı. Delilleri paramparça edildi. Rezil oldular. Allah'ın emri, onlar istemese de, belirip yerine geldi.

KUR'AN'IN MUARİZESİ

Tarih kaydediyor ki, yalancı Müseyleme, **«Kur'an gibi bir kelâm bana vahyedildi»** dedi. Sonra halkın huzuruna çıkıp şu hezeyanları okudu. **«Biz sana cümhurları vermişiz. Sen Rabbine namaz kıl ve açıkla.»** mânâsına gelen **«inna ağteyna kalcemahire... fesalli li rabbike ve cahir...»** Başka bir hezeyanı da **«Vettahinati tahnen vel acinati acnen velhabizatı Hübzen»** «öküten, yoğuran ve pişirene yemin ederim...» hezeyanları idi. Bunları okuduğu zaman dinleyenlerin hepsi kahkaha ile gülüp yerlere serildiler. Bu rekik ve serserice gelen kelimeler nerde, Kur'an'ın o yüce mânâları taşıyan kelimeleri nerede? Muaraza; lugatta, uslupta ve mânâda muaraza edilen kelâma, (Muarizin) denk veya daha üstün olmasıyla mümkün olabilir. Bu muariz kâfirler acaba böyle bir muaraza yapabilirler mi? Tarih rivayet ediyor ki, Eb'ul-Ulâ «el Maarri», Ebu Tayyib «el Mutenebbi», ve ibnul Mukaffa', Kur'an'a muaraza etmek hastalığına tutuldular. Bu isteklerini açığa vurur vurmaz kalemleri kırmak ve sahifelerini yırtmak şekliyle bundan vazgeçtiler. Çünkü onlar bizzat yolun çok güç ve bu hususta hedefe gitmenin muhal olduğunu sezdiler!.. Onlar kalblerinin derinliklerinde Kur'an'ın belagatını ve icazkârlığını ilk zamanlarında itikad ederlerdi. Ona yeni bir delili eklemek istiyorlardı. Bu da kalblerinin mutmain olması içindi. Soruyorum: Arapçada bu kadar ileri giden bu insanlar zatlarıyla böyle şeyleri hissetmemişlerse acaba kim hissedecektir?

Evet onlar Kur'an'ın belagat ve icazını hissetmişlerdi. Zamanımızda «Bahai»ler ve «Kadiyani»lerin de Kur'an'a muaraza olsun diye birtakım kitablar yazdıkları şayiası vardır. Fakat bunlar halkın huzurunda mahcub olmaktan korkup bu kitabları piyasaya sürmediler. Ancak son zamanlar bu paçavraları yavaş yavaş piyasaya sürmekteler. Fakat rezil olmaktalar. Allah **«Kur'an'ı biz indirdik ve onun koruyucusu biziz»** (El-Hıcır: 9) buyurmaktadır.

KUR'AN'DA MUCİZELER

Kur'an'da binlerce mucize vardır. Biz daha önce Kur'an'ın (6200) den fazla âyetten müteşekkil olduğunu söyledik. Ve şimdi de görüyoruz ki meydan okumanın ipi bir sûreye kadar uzamıştır. Bir sûre Kevser sûresi de olabilir. Bu sûre ise üç âyettir. Hem de kısa âyetlerdir. Bunlara denk bir tek âyet veya iki âyet de olabilir. Binaenaleyh Kur'an'ın her uzun âyeti veya üç kısa âyeti bir «Mucize» teşkil ediyor. Kur'an'ın uslubu için yedi özellik vardır ki bir tanesi tam olarak herhangi bir kelâmda bulunmuyor. İşte bu nedenle deriz ki, Kur'an bir tek «Mucize»yi değil, binlerce Mucizeyi kapsamaktadır. Her ne kadar bazı sathi kimseler böyle demişlerse de, onların sathiliğine bakılmaz. Kur'an'ın derlediği icaz vecihleri de bunlara eklersek, bize çeşitli Mucizeler görünecektir. Sayı ve tadat ile zaptedilemeyecek kadar Mucizeler... Birden çoğu, fertten bir milleti meydana getiren ortaktan münezzehtir. Kur'an'ın Mucizeleri ebedidir. Kur'an'ın bu kapsadığı Mucizelerle beraber ebedi oluşunda şüphe yoktur. Zamanın geçmesiyle eskimez. Resûlüllahın ölümüyle ölmedi. O, hayattadır. Dünyanın ağzında her yalanlayıcıyı susturacak kuvvet ve kudrettedir. Her münkire meydan okumaktadır. Dünyanın bütün uluslarını, içindeki İslâm hidayeti ve insanoğlunun saadetine davet etmektedir. Işte İslâm peygamberinin Mucizeleriyle kendisinden önceki Mucizeler arasındaki fark buradan geliyor. Allah'ın selât ve selâmı bütün peygamberlerin üzerinde olsun. Muhammed (A.S.)'ın Kur'an'daki Mucizeleri binlercedir. Kıyâmete kadar devam etmeleriyle tamamlanmıştır. Ta ki Cenabı Hak yeryüzünü ve onda olanların hepsini miras olarak elde edinceye kadar... Diğer peygamberlerin Mucizelerinin ise, adetleri mahdud,

müddetleri kısaydı. Onların zamanının bitmesiyle bittiler. Onların ölümüyle öldü. Kim onları şu anda ararsa ancak onları KANE'nin haberinde bulabilir. (Yani geçmiş bir hadise olarak bulabilir). Mucizelere Kur'an'dan başka bir kaynak şahitlik yapmaz. Bu da Kur'an'ın diğer kitablar ve diğer peygamberlere karşı yapmış olduğu minnettir. Cenabı Hak **«Biz senin katına Hak ile kitabı kendisinden önceki kitabı tastikleyici olduğu ve ona şahidlik edici olduğu halde indirdik.»** (Maide: 48) dedi... Başka bir âyette **«Resul kendisine inene iman ediyor. Müminlerin tamamı da Allaha, meleklerine, kitablarına, peygamberlerine iman ederler. Biz peygamberler arasından herhangi birisini, peygamberlik yönünden, fark etmeyiz.»** (El-Bakara: 285) buyuruyor.

KUR'AN'IN KEVNÎ İLİMLERE KARŞI DURUMU

Bunun mânâsı şudur: Kur'an'da kevni ilimler nisbetiyle beş itibar rivayet edilmiştir. Bu itibarlar herhangi bir mahlûktan gelemez. Hele ümmi bir milletin arasında yetişen Hz. Muhammed'den hiç sadır olamaz. İtibarların birincisi, Kur'an kevnî ilimleri kendisine konu yapmamıştır. Çünkü kevnî ilimler «Neşvunema» kanunlarına tabidirler. Onların tafsilâtında incelik ve gizlilikler vardır. Avam tabakası bunları anlamaz. Sonra yolunu şaşırmış insanlık âlemini kurtarmak çabası yanında böyle ilimler hiç te kıymet taşıyamazlar. Cin ve insanları dünya ve âhiret saadetine hidayet etmek nerede? Bu ilimler nerede?.. Daha önce dediğimiz gibi Kur'an hidayet ve icaz kitabıdır. Binaenaleyh hidayet ve icazın hududlarının dışına çıkmak Kur'an'a uygun düşmez. Kevnî ilimlerden birşey Kur'an'da zikredilmişse, bu hidayet ve halkı yaradana götürmek için zikredilmiştir. Kur'an-ı Kerim bu kevnî ilimleri mutlak olarak zikrettiğinde Heyette, Felekiyatta, Tabiat ve Kimyada bulunan ilmi hakikatlere işaret etmeyi kastetti. Matematik meselelerinden birisini, Cebir veya Hendese meselelerinden birisini halletmeye çalışmıyor. Tıp ilmine ikinci bir bab eklemek istemiyor. Teşrih ilmine başka bir haslet katmak hevesinde değildir. Hayvan, bitki veya yer tabakalarının ilminden bahsetmek istemiyor. Lâkin bazı araştırmacılar Kur'an ilminde geniş kapsamlı bir araştırma yapmaya kalkışmışlardır, kevnî ilimlerden bildiklerini Kur'an ilimlerine katmış-

lardır. Her ne kadar niyetleri ve fiilleri temiz ise de, onlar bu hususta yanlıştırlar ve israf ediyorlar. Fakat niyet ve şuur ne kadar güzel olursa olsun insanoğlu için vaki olmayanı söylemeyi ruhsatlı kılmaz. Allah'ın kitabını vazifesi olmayan bir mânâya hamletmeye ruhsat vermez. Hele Kur'an vazifesini defaatla tekrar edip durmaktadır. **«Bu kitab! Onda şüphe yoktur. O, muttakiler için hidayet kaynağıdır.»** (El-Bakara: 2).

«Size Allahtan bir nur, bir açıklayıcı kitab gelmiştir. Allah o kitabla, Allah'ın ridvanına, selâmın yollarına tâbi olan kimseyi hidayet eder. Ve onları izniyle karanlıklardan nura çıkarır ve onları dosdoğru yola hidayet eder.» (Maide: 15).

Dikkate şayan bir nokta vardır: Kur'an'ın azameti yeni bir vazife Kur'an'a getirmekle bilinmez. Allah'ın kitabında delil ve burhan olmayan bir mânâya Kur'an'ı hamletmeye ihtiyacı yoktur. Çünkü Kur'an'ın bu âlemdeki hidayet konusundaki vazifesi, insanlık âlemini kurtarmadaki vazifesi hayatta daha mühimdir. Bir de Kevnî ilimler Allah'ın hidayetinden yoksun ve vahyinden tecerrüd ederse, insanlık âleminin başına belâ olur. Şu insanlık âlemini tehdid eden atomlar, napalm bombaları ve diğer dehşet saçan silâhlar imansızların ve Kur'an'a inanmayanların elinde olduğu için kâinatı rahatsız etmektedir. Kur'an mucmel olarak bu ilimlere insanları çağırır. İnsanları araştırmaya, dikkat etmeye, kâinattaki nimet ve ibretlerden faydalanmaya davet ediyor. İşte âyet: **«Ey Habibim! De ki, ey insanlar, dikkat ediniz. Göklerde ve yerde ne vardır?»** (Yunus: 101). Başka bir âyet: **«Göklerde ve yerde mevcut olanın hepsini onun bir lutfu olarak size musahhar kılmıştır. Bu hususta düşünen bir kavim için âyetler vardır.»** (El-Casiyye: 13).

Üçüncü ibret, Kur'an şu kevnî ilimleri arzettiği zaman bütün bunlar Allah'ın yarattıkları, onun muradına başeğmiş ilimler olduğunu hissettiriyor. Delâlette olup da **«Bu kevnî ilimler başlıbaşına tesir eder, onlar kâinata sahibtir (!)»** diyenlerin zihinlerine bağlanan pislikleri bizden uzaklaştırmıştır. İşte âyet: **«Şüphesiz Allah gökler ve yeri kaymaktan, yerinden zail olmaktan tutar. Eğer onlar zail olurlarsa Allahtan başka hiç kimse onları tutamaz.»** (Fatır: 41).

Bir de Kur'an bize bu kevnî ilimlerin tamamının yok olmaya mahkûm olduklarını bildiriyor. İşte Kur'an: **«Herşey, Allah'ın zatı hariç, helâk olucudur.»** (El-Kasas: 88). Başka bir âyet: **«Kadrine uygun bir tarzda onlar Allah'ı takdir edemediler. Yeryüzünün tamamı kıyâmet gününde Allah'ın kabzasındadır. Gökler dürülmüş sağındadır.»** (Ez-Zümer: 64). Başka bir âyet: **«Yer başka bir yerle, ve göklerin de başka bir gökle değiştirildiği, her şeyle üstün gelen Allah'ın huzuruna çıktıkları günde...»** (İbrahim: 48).

Dördüncü vecih, Kur'an kevnî bir âyeti arzettiği zaman, evrenin ilimlerini kapsayıcı bir uzmanın, gökler ve yerin sırlarını bilen bir üstadın bahsetmesi gibi bahsediyor. İşte kevnî ilimlerle meşgul olan bazı kimselerin aklına dehşet veren nokta budur. Bu noktadır ki, kevnî ilimleri Kur'an ilimlerinden saymaya onları sürüklemiştir.

Beşinci vecih; Allah'ın kevnî âyetlerinden bahsederken Kur'an'ın seçmiş olduğu uslub, yüksek ve beliğ bir uslubtur. Beyan ve icmali bir arada getirmiştir. Misal olarak şu âyeti celîleyi zikredebiliriz: **«Herşeyden çift yarattık. Umulur ki siz hatırlamış olasınız.»** (Ez-Zariyat: 49). Bu âyetin nazil olduğu günden bugüne kadar insanlar onu okudu. Herkes Allah'ın kudret ve kuvvetine delâlet etsin diye Allah eşyadan şekil ve özellikleri değişik olan çeşitler yarattı. Fakat bu hususu söyledikten sonra ihtilâf ettiler. İslâmın başlangıcındaki âlimler **«Âyeti celîledeki «ÇİFT» ten maksat karşılıklı olan iki emirdir. Sadece erkek ve dişi değildir.»** dediler. Bu hususta Hasan Basri'den rivayet edildi ki, **«Çiftleri gece ve gündüz, gök ve yer, ay ve güneş, deniz ve kara, hayat ve ölümle** tefsir etmiştir. Allah ise ferttir. Onun benzeri yoktur. Muteehhirler ise âyetten şu mânâyı anlamışlardır: «Bu çift, erkeklik ve dişilik özellikleriyle karşıt olan iki emirdir.» Ve diyorlar ki varlık âleminde hiçbir şey yoktur ki onun erkeği ve dişisi olmasın. İsterse insan, isterse hayvan, isterse cemadat, isterse bizim bilmediğimiz diğer şeyler olsun. Buna delil olarak şu âyeti zikrediyorlar. **«Yer küresinin bitirdiği bitkilerden, insanoğlunun nefsinden ve insanoğlunun bilmediklerinden bütün çiftleri yaratan Allah ortaktan münezzehtir.»** (Yasin: 36). Müteehhir âlimler derler ki; kevnî ilimlerin asli kaidelerinde en son tesbit edilen kaide, şudur: Kâinattaki bütün kökenler iki çift-

ten meydana gelir. Yeni ilmin diliyle: elektron ve proton... denilmektedir bu çiftlere.

Dikkat edilsin, Kur'an ilimden kaçmıyor. Fakat insanları ilme davet ediyor. Binasını onun üzerine ikame ediyor. Onlar evvelâ ilmi ispat ettiler, ona güvendiler, onu tahkik ettiler. Sonra onu Kur'an'da aradılar. Şüphe yoktur ki aradıkları gün gördüler. Biz yüce marifetleri dünya marifetlerine götürüp muhakeme etsek bu, hikmet ve insafa girmez. Kur'an'ı beşerden yanılmış bir gurubun bulunduğu bu dar kafeste hapsetmek, münasib değildir. Belki boynumuza farz olan; Kur'an'ı maddenin karanlığının zincirlerinden kurtarmak, Kur'an'ın göklerinde pervaz etmek. Orada nurani ve mutlak marifetleri uzaktan seyretmek, pırıl pırıl parlayan ilâhi hakikatleri görmektir. Hepimiz daima Allah'tan gelen bu kitabın mevizelerini daha berraklaştırıp üstün hidayetlerini daha mert bir şekilde insanlık âlemine nakletmek için çalışmalıyız. Biz onun işaret ettiği kevni ilimler hakkında tafsilâta ancak delil ve burhan olursa girişmeliyiz. Aksi takdirde Kur'an'ı uygun düşmeyen tevillere götürmüş oluruz. Bu hususta onların ilmini Kadir ve Alim olan Cenabı Hakka havale edelim. Meleklere Adem diliyle acizlikleri bildirildiği zaman dediklerini izleyip tekrarlayalım: **«Sen ortaktan münezzehsin. Senin bize bildirdiğinden başka bir ilmimiz yok. Şüphesiz ki sen âlim ve hakimin ta kendisisin.»** (El-Bakara: 32).

KUR'AN'DAKİ GAYBİ HABERLER

Kur'an birçok gaybî haberleri kapsamaktadır. Kur'ân inmezden önce Hz. Muhammed de onları bilmiyordu. Zaten Hz. Muhammed gibi bir zatın açıkça onlara delâlet eden delillerle onu bilme imkânı da o devirde mevcut değildi. Bununla beraber bu gaybî meseleleri derleyen Kur'an'ın Hz. Muhammed'in veya başka bir mahlûkun nefsinden nebean ettiğini (fışkırıp çıktığını) akıl kabul etmez. O gayblerin âllami olan Allah'ın kelâmıdır. Varlık âlemini ayakta tutan, âlemin dizginini elinde bulunduran Allah... **«Gaybın anahtarları onun katındadır. Ondan başkası o anahtarları bilmez. O, yer ve denizde olanı da biliyor.»** (El-Enam: 59).

Tarihin içine gömülmüş ve Hz. Muhammed'in zamanından uzak

bulunan peygamberlerin, Hz. Muhammed'in zamanında daha olmamış veya bilahare meydana gelmiş veya gelecek hadiseler hakkındaki kıssalar, istikballe ilgili kıssaların hepsi Kur'an'daki gaybî meselelerdir. Bunlardaki icaz sırrı hepsinde denildiği gibi vaki olmuştur. Kur'an'ın haber verdiği şekilde ortaya çıkmıştır. Eğer maziden haber vermişse tarihin şahidliği onu doğrular. Eğer hazırın gaybından haber verirse, peygamberlerin getirdiği ile dünyada yeni keşfedilen deneyler ve ilimler onu tasdik ederler. Eğer müstakbelin gaybından haber verirse, bunu gecelerin doğruluğu, gündüzlerin getirdiği tasdik eder.

GEÇMİŞİN GAYBİ

Geçmiş zamana aid olan gaybler Kur'an'da pek çoktur. O yüce ve yüce olduğu gibi Kur'an'ın karihasından tereşşüh eden kıssalar onu temsil etmektedir. Resûlü Ekrem'in bu hususta herhangi bir dahli yoktur. Meselâ Hz. Nuh'un kıssası gaybî emirlerdendir. Allah orada **«Bunlar gaybın haberlerindendir. Sana onları vahyediyoruz. Ne sen ne kavmin daha önceleri bunları bilmiyordunuz»** (Ali-İmran: 44).

Onlardan birisi de Hz. Musa'nın kıssasıdır. O tafsilâtlı kıssa ki, Cenabı Hak orada şunları söylüyor: **«Ey Resulüm! Biz Musa'ya o emri vahyettiğimiz zaman sen batı yakasında değildin. Onu görenlerden de değildin. Fakat biz (Musa'dan sonra) birçok ümmetler yarattık da onların üzerinden yıllar uzadı. Herşey çöktü. Sen Medyen halkı içinde durmuş da âyetlerimizi onlara okumuş da değilsin. Ancak biz seni peygamberlerden olarak gönderdik. Musa'ya nida ettiğimiz vakit de Tur dağının yanında değildin. Fakat Rabbinden bir rahmet olarak indirildi. Ta ki senden önce kendilerine bir peygamber gelmemiş olan bir kavmi korkutasın. Olur ki nasihat kabul ederler.»** (El-Kısas: 44-46).

Hz. Meryem'in kıssası da mazinin gayblerinden bir misaldir. Rabbimiz orada şunu söylüyor:

«Bunlar gaybın haberlerindendir. Sana vahyediyoruz. Onlar kalemlerini suya atıp hangisi Meryemi büyütecektir diye kur'a çektikle-

rinde sen yanlarında değildin. Onlar mücadele ettiklerinde de sen yanlarında değildin.» (Âli-İmran: 44).

HALİ HAZIR ZAMANIN GAYBÎ

Bundan bizim maksadımız, Allah; melek, cin, cennet, cehennem ve benzerleriyle ilgili âyetlerdir. Onları görmeye Resûlüllahın imkânı olmadığı gibi, onların hakkında vahy gelmeseydi onları bilmezdi de.. Bunun birçok misali Kur'an'da olduğu için tafsilâtına girişmiyoruz.

MUSTAKBELİN GAYBÎ

Mustakbelin gaybına örnek olarak Kur'an'da Rum hadisesini gösterebiliriz. Kur'an **«Bir kaç sene zarfında Rumlar Farslara galib gelecektir»** (Rum: 3) buyuruyor. İşte âyet: **«Elif, Lâm, Mim. Rumlar mağlûb oldu. Arap ülkesine en yakın yerde. Halbuki onlar bu yenilgilerinden sonra muhakkak galib geleceklerdir. Birkaç yıl içinde. Eninde ve sonunda emir Allah'ındır. O gün müminler ferahlanacaktır.»** (Er Rum: 1-5).

Bunun açıklaması şudur: Hristiyan olan Roma devleti putperest olan Fars devletinin önünde hezimete uğradı. Sene (614) Miladi. Müslümanlar dindar bir devletin putperest bir devletin karşısında mağlûb olmasından müteessir oldular. Müşrikler de ferahlandılar ve müslümanlarla alay ederek:

«Ey müslümanlar! Rumlar da sizin gibi bir kitab sahibi olduklarını iddia ediyorlar. Ateşe tapan mecûsîlerin karşısında mağlûb oldular. Siz de bizim karşımızda mağlûb olacaksınız!» diye alay ettiler! O zaman bu âyetler geldi ve müslümanlara müjde getirdi. Rumlar hezimetlerinden sonra üç veya dokuz sene zarfında Farslara gâlip gelecekler. Bu müjde Kur'an'la geldiği zaman, Rumların Farslara galib gelmesi zan bile edilmezdi. Aksine mukaddimeler ve sebebler de buna mani gözüküyorlardı. Çünkü üzücü harbler ve savaşlar Rumları perişan bir hale getirmişti. Farslar Rumların ta iç memleketlerine girip orada savaştılar. Çünkü Kur'an **«Arap Yarımadasına en yakın olan bir yerde savaştılar»** diyor. Fars devleti o zaman kuvvetli bir devletti. En

son zafer naraları ata ata savaş meydanından ayrılmıştı. Yani adet bakımından normalde Rumların Farslara galib gelmesi muhal görünüyordu. Bunun üzerine müşriklerden bazıları Hz. Ebubekir'le bu haberin olup olmaması hususunda bahse girdi. Allah vaadini yerine getirdi. Kur'an'ın bu peygamberlik haberi (622) de, Hicret-i Muhammedin ikinci senesinde tahakkuk etti ve Hz. Ebubekir bahsi kazandı.

Müstakbel gaybına ikinci bir misal daha :

Kur'an haber veriyor ki Allah, peygamberini koruyucudur, onu halkın şerrinden hıfzedicidir. Hiç kimse onu öldürmek suretiyle bir yara ona dokunduramaz. Onun şerefli hayatı hususunda hiç kimsenin suikastına maruz kalmayacaktır. İşte âyet:

«Allah seni insanlardan masun kılacaktır» (El-Maide: 67).

Kur'an'ın bu haberi olduğu gibi çıktı. İslâm düşmanlarından hiç kimse Resulü Ekrem'in öldürülmesine teşebbüsünde muvaffak olamadı. Halbuki adetleri çok ve istidadları da boldu. Ama buna rağmen onlar Resûlü Ekrem'in başına gelecek musibetleri bekliyor, fırsat kolluyorlardı. Fakat Resûlü Ekrem asker bakımından, istidad bakımından onlardan daha zayıf olmasına rağmen Allah onu korudu. Böyle bir felâkete maruz bırakmadı.

Başka bir misal :

Müslümanların istikbaliyle ilgilenip **«onlar açık bir şekilde muvaffak olacaktır»** diyen âyetlerdir. Kur'an daha müslümanlar Mekke'de bulunuyorken, az ve zaif iken İslâmın belirgin hale geleceğini ve kıyâmete kadar yeryüzünde kalacağını haber verdi. İslâmın kitabı olan Kur'an da korunacaktır ve diğer kitablar arasında sadece ona bu korunma imtiyazı verilmiştir haberi de tahakkuk etti..

««Biz zikri, yani Kur'an'ı indirdik ve kesinlikle biz onun koruyucularıyız» (El-Hıcır: 9).

Diğer bir misal; Kur'an, parlak bir istikbal müslümanları beklemektedir, diyordu. Bu haberi Kur'an verdiği zaman müslümanlar zaifti ve madde bakımından böyle bir raddeye çıkacaklarına imkân ve ihtimal verilmiyordu. Evet, Mekke döneminde inen «Es Saffat» sûresin-

de **«Şüphesiz ki bizim askerimiz galiblerin ta kendisidir.»** (Es-Saffat: 173) buyrulmuştur. Yine Mekkî olan «Gafir» sûresinde **«Şüphesiz ki biz peygamberlerimize ve iman edenlere Dünya hayatında yardım edeceğiz. Şahitlerin kıyamettiği günde de yardım edeceğiz.»** (Gâfir: 51).

Medenî olan Nur sûresinde **«Sizden iman edip salih amel işleyenlere Allah vaadediyor ki, sizden öncekileri halife kıldığı gibi onları da yeryüzünde halife kılacaktır. Allah tarafından onlar için seçilen dinleri de istikrar bulacaktır. Korkularından sonra emniyet korku bedeli olarak onlara verilecektir.»** (En-Nur: 55).

UZUN BEKLEYİŞTEN SONRA NAZİL OLAN AYETLER

Bunun mânâsı şudur ki Kur'an'da birçok âyetler vardır. Emirlerin mühimlerini kapsamaktadırlar. Bununla beraber âyetler uzun bir bekleyişten sonra nazil oldular. Bu olay delâlet eder ki, Kur'an, Hz. Muhammed'in değil Allah'ın kelâmıdır. Eğer Hz. Muhammed'in kelâmı olsaydı niçin Hz. Muhammed bu konuşmayı yapmayıp da bekleyip dururdu? Kur'an'ın Hz. Muhammed'in kelâmı olmadığına dair birkaç misal verelim:

Birincisi Kıblenin değiştirilmesi :

Kıblenin kudsi şeriften Mekke şehrindeki Kâbe'ye çevrilmesi delâlet eder ki, Hz. Muhammed kıblenin Kâbe'ye çevrilmesi için sıkışıp duruyordu. Ve bunun için de yüzünü göklere kaldırıp adeta yalvarıyordu. Bir veya bir buçuk sene bu yalvarış devam etti. İbadetlerinde Kudusi Şerife yönelip ibadet etti. Eğer Kur'an onun telifi olsaydı niçin bu yalvarışlar oluyordu? Niçin bu bekleyiş? Eğer desen **«o zaman kavmi karşı çıkardı»**. Deriz ki, Kâbe onların arasında «Medari iftihar» vesilesiydi. Aba ve ecdadlarının da «Medari iftihar»larıydı. Kâbe'ye yönelmeyi hiç te Resûlüllaha fazla görmezlerdi ve üstelik sevinirlerdi.

İkincisi İfk hadisesidir: İfk hadisesi (Hz. Aişe'ye yapılan iftira hadisesi) en şe'ni bir hadisedir. Kur'an bu hadise hakkında ancak kırk gün geçtikten sonra nazil oldu. Eğer Hz. Muhammed'in kelâmı olsay-

dı derhal söyler ve meseleyi kapatırdı. Müfterilere tatbik edilmesi gereken cezaları bir gün dahi beklemeden tatbik ederdi.

Üçüncü misal :

Müşrikler Resûlüllah'tan «ashab-ı kehfi» (Mağaraya sığınanları) sordular, «Zülkarneyn»i sordular. «Ruh»u sordular. Soru soranlara dedi ki:

«Yarın bana gelin size haber vereyim!»

Ve bunu söylerken **«inşaallah»** tâbirini de unuttu. Böylece vahyi yarın gelmedi ve yarından sonra da uzun bir zaman kesildi. Bu durum Resûlüllaha ağır geldi. Kureyşler de Resûlüllahı yalanladılar ve dediler ki:

«Muhammed'in Rabbi onu bıraktı, ondan buğzetti.»

Bunun üzerine, Cenabı Hak, Duha sûresini indirdi.

«And olsun kuşluk vaktine. Karanlık çöküp de sükün bulduğu zaman geceye. Ki Rabbin seni terketmedi, ey Resûlüm, darılmadı da.» (Ed-Duha: 7).

Dördüncü misal :

«Eğer nefsinizdeki nesneleri açığa vurursanız veya gizlerseniz mutlaka onunla Allah sizi hesaba çekecektir.» (El-Bakara: 284) âyeti nâzil olduğunda ashabın yüreği korkudan parçalandı. Dehşetli bir şekilde korktular. Çünkü âyetten şunu anladılar: **«Allah onların kalbinden geçen ne varsa ona karşılık kendilerini hesaba çekecektir. Velev ki kalblerinden geçen kötü şeyler olsun.»** Sonra gelip sordular:

«Şu âyet bizim üzerimize indi ve onu yerine getirmeğe gücümüz yetmez.»

Bunun üzerine Resûlüllah onlara:

«— İki kitabın ehli sizden önce, biz dinledik isyan ettik, dedikleri gibi demek mi istiyorsunuz? Siz deyiniz: Biz dinledik, itaat ettik. Ey Rabbimiz affını dileriz. Dönüş te sanadır. Senin yanındadır.» (El-Bakara: 286).

Resûlüllahtan bu öğüdü alan sahabi durmadan bu âyeti tekrar-

lar, Allah'a yalvarırlardı. Tâ ki, «El Bakara» sûresinin son âyetleri geldi:

«Allah herhangi bir nefse ancak gücü yettiğini teklif kılar.» (El-Bakara: 286).

O zaman kalbleri sükünet buldu. Nefisleri mutmain oldu. Anladılar ki seçeneklerinin kapsamında olmayan hatarat ve gelip geçici fikirlerden dolayı azab görmeyeceklerdir. Kalbden geçen fikirler, kötü hataratlar, velev ki kâfirlik dahi olsa, mükellefiyet onlarla ilgilenmez. Çünkü onlar kulun kudreti dahilinde değildir. Kur'an'ı Kerîm'de **«Allah ancak bir nefse takati nisbetinde teklifte bulunur.»** (El-Bakara: 286) denilmektedir. Görüldüğü gibi, Cenabı Peygamber o suallerin cevabını hemen vermemiştir. Çünkü daha vahiy gelmemişti. Eğer bu vahy yalancıların iddia ettikleri gibi onun nefsinden doğmuş olsaydı ashabına derhal haber verirdi, onları kalblerini parçalayan o korku içerisinde bırakmazdı. Eğer bu kelâm onun malı olsaydı, acelece ashabına açıklama yapardı. Aksi takdirde ilmi ketmetmiş olurdu. Halbuki kendisi **«İlmi ketmedene lânet vardır. Siz nereye gidiyorsunuz?»** buyurmuştur. Sonra bir misal daha zikredelim:

Münafıkların başı Abdullah ibn Ubeyy öldüğü zaman Resûlü Ekrem kalkıp ona kendi elbisesini kefen yaptı. Ona af talebinde bulunmayı kastetti. Hz. Ömer Resûlüllah'a:

«Onun için sen nasıl af talebedersin ve onun namazını nasıl kılarsın? Senin Rabbin böyle yapmaktan seni menetmiştir.» diyince Resûlü Ekrem:

«Rabbim beni muhayyer kılmıştır. İster onlara af talebinde bulun, ister bulunma, eğer onlar için yetmiş defa af talebinde bulunursan kesinlikle Allah onların günahını affetmez, demiştir.

Ben de yetmişten fazlasını taleb edeceğim» dedi, sonra namazını kıldı. Cenabı Hak da şu âyeti nazil etti:

«Sakın onlardan herhangi bir kimse ölürse ebediyyen onun üzerine namaz kılma. Onun kabrinin üzerine gitme.» (Tevbe: 84).

Ondan sonra Cenabı Peygamber münafıkların namazını kılmayı terketti.

«Kur'an Resûlüllahın değildir» deyip de Resûlüllahı bu nisbetten tecerrüd eden âyetler:

Kur'an'da okuyor ve birçok âyeti görüyorsun ki, Resûlüllahı Kur'an'dan bir harfi veya bir kelimeyi bilmemekle tavsif etmektedir. Ve Kur'an'ın nâzil olmasından evvel **«kitab ve imanın ne olduğunu bilmiyordu»** der. Allah Hz. Peygambere kitab ve hikmeti verdi. Fakat Resûlüllah normal olarak onları alacak durumda olmadığı gibi hazırlıklı da bulunmuyordu. Lâkin peygamberlik sıfatı onu hazırlattı diye Kur'an Hz. Muhammed'e minnet etmektedir. İstersen şu âyeti beraberce gözden geçirelim:

«Ey Habibim! Allah senin üzerine kitab ve hikmeti indirdi. Senin bilmediğini sana öğretti. Senin üzerinde Allah'ın fazl-u kerimi büyüktür.» (Nisa, 150).

Şura sûresinin sonunda: **«Böylece emrimizden sana bir ruhu vahyettik. Sen kitabın ve imanın ne olduğunu bilmezdin.»** (Eş-Şura: 52).

«El-Kasas» sûresinde de şu âyeti okuyoruz:

«Sen kitabın sana verilmesini ümid dahi etmiyordun. Ancak bu Rabbinden bir rahmettir.» (El-Kasas: 86).

Resûlü Ekrem bu feyzin kesilmesinden korktuğu için vahy biraz geciktiğinde mahzun olurdu. Tekraren vahyin gelmesini iştiyakla bekleyişe giriyordu. Bu devrelerde vadiler ve dağlara gidip adeta vahyi arıyordu. Hatta bir ara vahyi ararken büyük bir kayalıktan düşmeye yaklaştı. Bütün bunlardan daha fazla, Resûlü Ekrem, vahy esnasında elinden birşeyin çıkmasından korkuyor. Bu korkudan sonra Cenabı Hak ona teminat verdi, sükünete kavuşturdu. Ondan sonra korkuyu bıraktı. Hepsinden daha fazla Allah'ın kendisine vahyettiği ve kendisi tarafından tefsir edilen Kur'an'ı geri alıp götürmekten korkuyordu. Cenabı Hak bir âyetinde: **«Yemin olsun ki, eğer dilesek sana vahyettiğimiz Kur'an'ı kalblerden ve yazılı satırlardan gideririz. Onda onu kalblerde ve satırlarda geri çevirecek güce karşı kendine bir vekil bulamazsın. Fakat Kur'an'ı kalbinde ezberlemen ancak Rabbinin bir ihsanıdır. Gerçekten onun senin üzerindeki ihsanı çok büyüktür.»** (El İsra: 86-87).

Acaba bu belirttiğimiz âyetlerden sonra zerre kadar insaf taşıyan

bir kimse çıkıp ta **«Kur'an Hz. Muhammed'in kelâmıdır»** diyebilir mi? Acaba doğru olur mu ki, bir kimse çıkıp zekâsıyla övülmelerin övülmesi, mucizelerin mucizesi olan bir kelâmı inşa etsin? Böyle bir düşünce doğru olur mu?

KUR'AN'IN ETKİSİ VE MUVAFFAK OLMASI

Kur'an etki yapmak ve bu hususta muvaffak olmak meselesinde öyle bir noktaya varmıştır ki, gerek daha önce indirilen ilâhî kitaplar olsun, gerekse insanların kelâmı olsun, onlarda adet olarak bilinen her noktayı geçmiştir. Bunun açıklaması şudur: Kur'an'ın getirdiği genel ıslahat ve Kur'an'ın yaptığı dünya çapındaki inkılâb ne daha önce olmuş, ve ne de bundan sonra olacaktır. Tarih hiçbir zaman böyle bir olayı kaydetmemiştir. Bu olayı ancak kuvvetli bir vicdanın üzerine kaim olan derin bir imandan gelen esaslar üzerinde kaim olur. O, Esaslar ki, nefisler üzerinde kahir saltanatlarını kurmuşlardır. İnsanların üzerinde nafiz hükümleri caridir. Bu kuvvet sayesinde onlar, daha önce tevarus ettikleri inançlarını, ünsiyet verdikleri ibadetlerini, üzerinde büyüdükleri ahlâklarını ve kanlarına karışan adetlerini terketmişlerdir. Bu mânevî saltanat onları bu yeni dine sarılmaya, miras yoluyla almış olduğu eskilerin hepsini yıkmaya, ve hatta melufleri olan o konularla harbetmeye iteleyen bir saltanattır.

Evet kılıca ve diğer silâhlara başvurmazdan önce Kur'an'ı Kerîm tek başına imanı büyük-küçük bütün topluma üflemiştir. Ve genel bir ruhu onların arasına yaymıştır. Zira Kur'an'ı getiren kişi mekteb ve medrese görmemiş bir kişiydi. Devlet ve saltanatı yoktu, hükümet ve ordusu mevcut değildi. Hiç kimseyi korkutarak herhangi bir yöne yöneltemezdi. O ancak teşvik ederdi, ikna ederdi. Nitekim Kur'an **«Dinde zorlama yoktur. Doğruluk sapıklıktan beyan olunmuştur»** (El-Bakara: 256) buyuruyor. Kılıç ve cihadın İslâmdaki meşruiyeti ise herhangi bir akideyi bir nefse yerleştirmek için değildir. Herhangi bir şahsı zorlayıp veya herhangi bir şahsı tazyik edip hidayete getirmek için değildir. Ancak o Kur'an'ı susturmak isteyen, gerçek çağrının önünde engel teşkil edenleri başeğdirmek içindi. Bu da yeryüzünde fitne olmasın ve din tamamen Allah'ın olsun hedefinden geliyordu.

Kur'an'ın getirmiş olduğu bu esastır Kur'an'ın gelişmesini sağlayan. Onun inkılâbının ateşi, ve Hidayetinin nuru bu esastır. Kâinatı Kur'ân davetiyle diriltmek için yayılmakta olan ruh budur. Kur'an'ın muciz uslubundan neşet ediyor bu esas... O uslub ki, nefis ve şuurları titretmiş, kalbler ve akılları saltanatının altına almıştır. Kur'an'ın öyle manevi bir saltanatı vardır ki, indiği günden itibaren düşmanları daima onun savletinden korkuyor, onun tesir edip de akidelerini darmadağın edeceğinden endişe ediyorlardı. Bir memleketi fethetmeye gelen ordulardan daha fazla Kur'an'dan korkuyorlardı. Çünkü ordular cisimlerin ve heykellerin ötesine gidemez. Kur'an'ın saltanatı ise tâ nefislerin derinliklerine, ruhların enginliklerine kadar uzanıyordu. Böyle bir kalkınma, böyle bir gelişmeyi belki tarih kaydetmemişti. Kur'an bizzat mucizelerinin yönlerinden bu yöne işaret etsin diye Allah Kitabına emrinden bir ruh adını verdi:

«Böylece biz senin yanına emrimizden bir ruh vahyettik» (Eş-Şura: 52).

Kur'an'a bu âyette «Ruh» denilmektedir.

Başka bir âyette «Nur» adını verdi kitabına. **«Size Allah'tan açıklayıcı bir kitab ve bir nur geldi.»** (El-Maide: 15).

Kur'an'ın müşrik olan düşmanlarına gelince: Kur'an, kuvvetiyle onları celb ve cezbetmiştir. Bu hususta birkaç misal verip geçelim.

Birinci misal; bu müşrikler Kur'an'a savaş açmalarına rağmen gecenin karanlıklarında gelip duvarların üstlerine siniyorlar, Kur'an okuyan müslümanları dinliyorlardı. Kur'an okunan evlerin yakınlarında gizleniyor, Kur'an'ı dinliyorlardı. Bu durum, Kur'an onların şuurlarına hâkim olmuş noktasından ileri geliyordu. Fakat inad ve gururları hakka baş eğmeye bir türlü kendilerini bırakmıyordu. Bu manzarayı Kur'an'ı Kerîm şöyle ifade ediyor:

«Hayır, o onlara hak ile geldi. Onların pek çokları hakkı kerih görmektedirler.» (El-Müminun: 70).

İkincisi; küfrün önderleri, durmadan Resûlüllahı Kur'an'ı Mescid-i Haram'da, arapların toplandığı panayırlarda okumaktan menetmeye çalışıyorlardı. Ve bunun yanında müslümanları da İslâmlıklarını belirtmekten menediyorlardı. Bu durum, Ebu Bekir Sıddık'ın evinin

önünde Kur'an ile açıkça namaz kılmasına kadar devam etti. Kur'an'ı namazın içinde okuyor, kadınlar, çocuklar, onun etrafında halka çeviriyor. Okunan kelâmın tadı ve zevki onları sermest ediyordu.

Üçüncü misal; onların bu şekildeki zulümlerine, Resûlüllaha tâbi olanları ezmelerine rağmen onlar Kur'an'ın tesirinden ürküyorlar ve Kur'an nefislerine nüfuz edecektir diye sarsılıyorlardı. Bunun üzerine Kur'an'ı dinlememek hususunda ittifakla karar aldılar. Kur'an okunduğu yerde onu karıştırmak için fuzuli konuşmalar yapma kararını aldılar. Kur'an-ı Kerim bu manzarayı şöyle ifade ediyor:

«Kâfir olanlar dediler ki: Sakın ha! Şu Kur'an'ı dinlemeyiniz. Onda lağv yapın (yani okunduğu zaman seslerinizi yükseltiniz). Umulur ki, böylece onu mağlub edersiniz.» (Füssilet: 26).

Dördüncü nokta; müşriklerin kahramanları, Kureyşin senadidi, küfür ve tuğyan bazan onları öyle bir raddeye getiriyordu ki, onlar âbâ ve ecdadından gelen batıl dinlerini korumak için kılıçlarını kınından çeker, Kur'an davetine ve Kur'an'ı getirene karşı alenen savaşa hazır olduklarını ilân ederlerdi. Az bir zaman sonra inayetin parıltılarından bir parıltıya tutulur, Kur'an'ın bir sûrede ve bir âyetteki sesine kulak verip hakka başeğer, korkar, Allah'a, Resûlüne ve Allah'ın kitabına iman eder ve tâbi olurdu. Bunun delili ikinci Halife Hz. Ömer'in İslâmıdır. Siyer kitabları kaydediyor ki, hicretten önce, Resûlüllah daha Mekke'de iken, Medine'den gelip iman eden, Akaba biatında bulunan kimselerle beraber Musab bin Umeyr ile Abdullah bin Ümmü-Mektum'u elçi olarak Medine'ye gönderdi. Resûlullah'ın bu iki elçisi vazifelerinde son derece muvaffak olmuşlardır. Medinede' fikri bir inkılâb meydana getirmişlerdi. Öyle ki, Evs kabilesinin başı olan Muaz oğlu Sad, yeğeni Useyd bin Hüdeyre **«Şu iki kişiye gitmez misin, onlar gelmişler bizim zaif insanlarımızı yoldan çıkarıyorlar. Git te onları bundan menet».** Useyid, Resûlüllahın elçilerine bu maksatla geldi ve onlara: **«Gelip de bizim zaif insanlarımızı saptırmaya sizi getiren ve zorlayan nedir?»** dedikten sonra onları tehdid etti. Ve: **«Eğer sizin nefislerinize bir ihtiyacınız varsa, halktan uzaklaşınız»** dediler.

Allah Mus'ab'tan razı oldu. Mus'ab bu tehdide rağmen müminin vekar ve sebati içinde Üseyd'e şöyle cevab verdi: **«Oturup bizi dinlemez**

misin? Eğer razı olduğun herhangi bir şeyi görürsen kabul edersin. Hoşuna gitmezse, senin hoşuna gitmeyen şeyi senden uzak tutarız.» dedi, sonra Mus'ab Kur'an okumaya başladı. Useyd de Kur'an'ı dinliyordu. Useyd o meclisten müslüman olmadıkça kalkmadı. Sonra amcası Sad'e döndü ve ona:

«Yemin ederim Allah'a, o iki kişiden herhangi bir zarar görmedim.» deyince amcası Muaz'ın oğlu Sad öfkelendi, bizzat onları tehdit etmek üzere yola çıktı. Mus'ab, Sad'ın yeğeni Useyd'i ne ile karşılamış ise, Sad'ı da o şekilde karşıladı. Ve mesele Sad'ın da müslüman olmasıyla sonuçlandı. Sad dönüp kabilesini topladı. Onlara **«Sizin içinizde benim mevkiim nedir? Beni nasıl biliyorsunuz?»** diye sordu. Dediler ki:

— Sen bizim efendimiz ve efendimizin oğlusun!

Sad:

«O halde sizin erkek ve kadınlarınızın konuşması, siz müslüman olmadıkça bana haram olsun.» dedi. Efendileri Sad'ın bu içten gelen arzusu karşısında bütün Evs kabilesi birden İslâma girdiler. Mutlu olsun.

Hülasa ve netice olarak deriz ki: hangi yönden Kur'an'a bakarsanız bakınız. Orada pırıl pırıl parlayan nurlardan meydana gelmiş berrak deliller görürsün ki onlar **«Kur'an, Allah'ın kelâmıdır»** diye nida ediyorlar! Kur'an'da yalandan bir tesir, «şehadet zur»dan bir ayıp, cehaletten bir kirlilik göremezsiniz. Gözlerini bu nurlardan kapatıp görmemezlikten gelen nefislerine başeğip Hz. Muhammed'i yalancılıkla (hâşa) itham edenlere hayret ediyorum. Kur'an Hz. Muhammed'in telifidir. Rabbinin telifi değildir diyenlere şaşmamak elde değildir. Yalancı bir insanın gizliliklerini zaman ortaya çıkarıyor ve rezil ediyor. «Ey ateşle oynayanlar! Ey akıl ve mantık kanunlarını hiçe sayanlar! Nefis ve sosyal ilimlerin mahsullerine pek kulak asmayanlar, kâinatın kanun ve sistemlerinden gafil olanlar. Tarihin konularına kulaklarını tıkayanlar. Allah'ın dinine, kitabına ve peygamberine saldırıp alay edenler! Size bir tek kelime söyleriz. Dinleyiniz: **«Yalancının nefsine azamet sebeblerini celbetmek için yalan uydurduğu malûm ve makuldür. Fakat sadık ve emin bilinen bir insan, nefsinden büyüklü-**

ğün en büyüğü, saadetin en belirgini olan Kur'an'ı nasıl uzaklaştırır? Acaba Kur'an'dan daha büyük bir şey var mıdır ki Hz. Muhammed'in kelâmı olsun da Hz. Muhammed «bu benim değildir» desin. Ve onu nefsine nisbet etmekten kaçınsın. Sadık ve emin (haşa) nasıl yalan uydurabilir? Oysa Mevlâsı bu hususta şu tehdidi savuruyor:

«Eğer o peygamber bazı sözler uydurup bize isnad etmeye kalkışsaydı elbette biz onu kuvvetle yakalar ve ondan intikam alırdık. Sonra da onun muhakkak kalb damarını keserdik. O vakit sizden hiç biriniz ona siper de olamazdınız. Gerçekten o Kur'an takva sahibleri için bir öğüttür. Doğrusu biz de biliyoruz ki, sizde inanmayanlar var. Muhakkak ki o Kur'an kâfirler için bir pişmanlıktır.» (El Hakka: 44-50).

Batı dünyasının bilginleri son devirlerde Kur'an ve Resûlüllah'ın hayatını tetkik ettikten sonra şunu itiraf ettiler:

«Şüphesiz ki, Muhammed (S.A.V.) fıtratı sağlam, aklı kâmil, ahlâkı kerim, hadîsi doğru, nefsi afif bir insandır. Az rızka kanaat getirir, malda tamaı yok. Saltanata meyli bulunmayan, kavminin hutbeler irad etmek ve şiirler söylemekle iftihar ettikleri gibi böyle bir iftihar niyeti olmayan, kavminin şirkinden buğzeden, putperestlik hurafelerini şiddetle reddeden bir zattır. Kavminin içki, kumar, halkın malını batıl yolda yemek gibi şehvetlerinden nefret eden bir zat idi. Bütün bunlarla ve onun siyretinde sabit olanlarla peygamberlikten sonraki yakiniyle kesin kanaat sahibi olunuyor ki; o kırk yaşına geldikten sonra güttüğü peygamberlik davasında sadıkdır. **«Vahy meleğini görüyorum, o bana bu Kur'an'ı okutuyor, ben Allah'ın Resûlüyüm. Kavmimin ve de diğer insanların hidayeti için gelmişim»** sözlerinde doğrudur.»

Bu araştırmacıların bazıları da şu hakikati ilân etmekten kendisini tutamamıştır:

«Eğer Kur'an'dan bir nüsha bir sahraya atılmış olsa, hiç kimse onun ismini ve kaynağını bana söylemese, sadece onu tetkik etmek suretiyle Allah'ın kelâmı olduğuna kanaat getirebilirim! Zira Kur'an'ın başkasının kelâmı olması mümkün değildir.»

Son olarak müfessirlerin tabakatını tekrar zikredip mukaddimeye son vereceğiz:

SAHABE ASRINDA TEFSİR

Sahabe arasında tefsir âlimi olarak şöhret bulmuş on kişi vardır: Dört halife, Abdullah bin Mesud, İbni Abbas, Ubey bin Kâb, Zeyd bin Sabit, Ebu Mus'el Eşari ve Abdullah bin Zübeyr'dir. Hulefai erbaadan en fazla tefsir Hz. Ali'den rivayet edilmiştir. Diğer üç halifeden az rivayet vardır. Hicretin 32. senesinde vefat eden Abdullah bin Mesud'dan, Hz. Ali'nin tefsirinden daha fazla tefsir rivayet edilmiştir. Abdullah bin Abbas ise (hicretin 68. senesinde Taif'te vefat etti.) Kur'an'ın tercümanıdır. Bu ümmetin en büyük âlimi ve müfessirlerinin de üstadıdır. Tefsir hususunda sayılamayacak kadar fazla tefsir ondan nakledilmiştir. Çünkü peygamber **«Ya Rab! Onu dinde fakıh kıl ve ona tevili öğret»** diye dua etmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Abdullah İbn Abbas'ın tefsirinden en makbulu, Ali bin Ebi Talha el Haşimi, (Hicretin 143. senesinde vefat etmiştir) rivayetidir. Buharî de bu zatın tefsirine itimad etmiştir. Kays bin Müslim el Kufî (Hicretin 120. senesinde vefat etmiştir) da Ata bin Said'den ve Abdullah bin Abbas'tan tefsir rivayet etmiştir. Siyret sahibi İbni İshak da, İbni Abbas'tan tefsir rivayet etmiştir. Ebu Nasr Muhammed bin Sahib el Kelbi (146. da vefat etmiştir) de rivayet etmiştir. Onun rivayeti en zayıf rivayettir. Hele onunla beraber Muhammed bin Es-Süddi, (Hicretin 186. senesinde vefat etmiştir) olursa o vakit hiç güvenilmez.

Hicretin 20. senesinde vefat eden Ubey bin Kâb'tan Ebu Cafer er Razi, Rebi bin Enes'ten, o da Ebu Âliye'den büyük bir tefsir bölümü rivayet etti. Ubey bin Kab sahabelerin Kur'an'ı en fazla ve en güzel okuyanıydı. Hicretin 45. senesinde vefat eden Zeyd bin Sabit el-Ensari de vahy kâtiblerinden bir zattı. Hz. Ebu Bekir (R.A.) devrinde Kur'an'ı cemettiği sahifelerden, sonra Hz. Osman devrinde kurulan Kur'an komisyonunda başkan olarak vazife gördü.

Hicretin 44. senesinde vefat eden Abdullah bin Kays el Eş'ari, (ki künyesi Ebu Mus'el el Eşari'dir) nin de tefsiri vardır.

Tabiin devrinde tefsiri en iyi Mekke âlimleri biliyordu. Onların başında Abdullah bin Mes'ud ve İbni Abbas geliyordu.

Hicretin 133. senesinde vefat eden Mucahid bin Cebr Kur'an'ı

otuz defa Abdullah İbni Abbas'ın yanında tekrar etti!.. İmam Şafii ve Buharî bu zatın tefsirine güvenmişlerdir.

Hicretin 94. senesinde vefat eden Said bin Cübeyr, hicretin 105. senesinde Mekke'de vefat eden İbni Abbas'ın azadlısı İkrime, hicretin 106. senesinde Mekke'de vefat eden Tavus bin Kisani el-Yemenî, hicretin 114. senesinde vefat eden Ata bin Ebi Ribah el Mekkî, İbni Abbas'ın talebelerinden ve Mekke'nin tefsir âlimlerindendirler. Sufyani Servi **«Tefsiri dört kişiden: Said bin Cübeyr, Mücahid, İkrime ve Dahhak'tan alınız»** buyurdu. Kattade **«Bilki tabiinin en fazla tefsir bileni dört kişidir: Ata bin ebi Ribah, menasık hususunda en ileridedir. Said bin Cübeyr, tefsir hususunda en ileridedir. İkrime, siyeri herkesten daha iyi biliyor. Hasan Basri, helâl ve haramı herkesten daha iyi biliyor.»** dedi.

Kûfe âlimleri İbni Mes'ud'un talebeleriydi. En meşhurları hicretin 102. senesinde vefat eden Alkame bin Kayş, hicretin 75. senesinde vefat eden Esved bin Zeyd, hicretin 95. senesinde vefat eden İbrahim en Nehai, hicretin 105. senesinde vefat eden Eş'şabi'dir.

Medine âlimleri hicretin 136. senesinde vefat eden Zeyd bin Eslem El Adevi'nin talebeleridir. Onun bir tefsiri vardır. Tefsirlerin en meşhurlarından ve kökenlerinden sayılır. Talebeleri; hicretin 182. senesinde vefat eden oğlu Abdurrahman bin Zeyd, hicretin 179. senesinde vefat eden İmam Malik bin Enes, hicretin 121. senesinde vefat eden Hasan el-Basri, hicretin 135. senesinde vefat eden Ata bin Ebu Muslimi Horasani, hicretin 117. senesinde vefat eden Muhammed bin Kâbul-Kürezi, hicretin 90. senesinde vefat eden Ebu Aliye Refi' bin Mihran b. Riyahe, hicretin 105. senesinde vefat eden Dahhak bin Mezahim, Hicretin 111. senesinde vefat eden Atiyye bin Said el-Avfî, hicretin 117. senesinde vefat eden Kattade bin Hahame es-Senusî, hicretin 139. senesinde vefat eden Rebi bin Malik, hicretin 127. senesinde vefat eden İsmail bin Abdurrahman Es-Suddi el Kebir'dir.

Üçüncü bir tabaka var ki ashab ve tabiîn sözlerini derlemişlerdir. Hicretin 198. senesinde vefat eden Süfyan bin Uyeyne, hicretin 197. senesinde vefat eden Übeyd bin el-Cerrahi el Küfi, hicretin 160. senesinde vefat eden Şube bin Haccac, hicretin hangi senesinde vefat

ettiği belli olmayan Yezid bin Harun es-Sülemi, hicretin 213. senesinde vefat eden Abdurrezzak, hicretin 121. senesinde vefat eden Adem bin Ebi İyas, hicretin 238. senesinde vefat eden İshak bin Rahveh, imam ve hafız olduğu gibi Nişaburludur. Hicretin 205. senesinde vefat eden Rayli' bin Ubade, hicretin hangi senesinde vefat ettiği belli olmayan Abdullah bin Humeyr bin Cehevi, ve hicretin 235. senesinde vefat eden imam, hafız ve Kûfe'li Ebu Bekir bin Ebi Şeybe'dirler.

TEFSİRCİLERİN DÖRDÜNCÜ TABAKASI

Bu tabaka şunlardır: Hicretin 343. senesinde vefat eden Ali bin Ebi Talha, hicretin 327. senesinde vefat eden İbni Ebi Hatem Abdurrahman bin Muhammed er Razi, hicretin 273. senesinde vefat eden İbni Maceh, (Hadis hafızıdır) Ebu Abdullah Muhammed el Kazvinî, hicretin 410. senesinde vefat eden İbnu Merdüyeh Ebu Bekir Ahmed bin Musa el İsfehani, hicretin 354. senesinde vefat eden Ebu Şeyh bin Hibban el Busti, Hicretin 236. senesinde vefat eden İbrahim bin El Munzir hicretin 310. da vefat eden Ebu Cafer Muhammed bin Cerir et Taberi, bu zat, asrının en meşhur tefsircilerinden bir zattı. Suyuti, Itkanında «onun kitabı, tefsir kitablarının en yücesi ve en büyüğüdür. Çünkü o evvelâ hadislerin vecihlendirilmesine çalışıyor, sonra bazısını diğerine tercih eder, sonra i'raba çalışır. Sonra ahkâmî âyetlerden istinbat etmeye çalışıyor. Onun tefsiri bir bakımdan geçmişlerin tefsirlerinin hepsinden daha üstündür. İmamı En-Navevî, Tehzib sahibi İbnu Ceririn kitabı tefsirde benzeri yazılmamış bir kitabtır, der. Ebu İshak el İsferayini **«Eğer bir kişi İbni Cerir'in tefsirini elde etmek için Çin'e dahi giderse çok sayılmaz»** der. İbni Cerir arkadaşlarına şunu söylüyordu: **«Sizin tefsir ilmine karşı şu anda neşeniz var mıdır?»**

Onlar:

«Miktarı ne kadar olacak?» diye sorarlardı. Onlara cevap olarak:

«Otuz bin yaprak olacaktır.»

Dediler ki:

— Bu çalışma hayatı, tamamlanmazdan önce ifna eden bir çalışma olur.

Bunun üzerine İbni Cerir üçbin yaprak kadar tefsirini kısalttı. Subki «Tabakat-i Mufessirin»de böyle söylüyor.

TEFSİRCİLERİN BEŞİNCİ TABAKASI

Bu bahsi geçen zatlardan sonra bir gurup insanlar çıktı. Tefsirleri faidelerle dolu, senedleri hafzedilmiş, kitablar telif etmişlerdir.

1) Hicretin 310. senesinde vefat eden Ebu İshak Ez-Zeccac, İbrahim bin Servi en Nahvi onlardan birisidir. Tefsirine **«Meanul-Kur'an»** ismini vermiştir.

2) Hicretin 377. senesinde vefat eden Ebu Ali el Farisi'dir ki, bu zat lûgat ve belagatta delil idi, onun çeşitli fenler hakkında birçok telifi vardır.

3) Hicretin 351. senesinde vefat eden Ebu-Bekr Muhammed bin Hasan (ki Nakkaş diye biliniyor) el-Mısrî'dir.

4) Ebu Caferi Nuhas «Nahiv» âlimlerindendir. Mısır'lıdır. Hicretin 338. de vefat etmiştir.

5) Hicretin 437. senesinde vefat eden Mekki bin Ebil Kays en Nehavi denilen zattır.

6) Hicretin 430. da vefat eden Ebul Abbas Ahmed bin Ahbarul-Mehdevi'dir.

İşte bu dönemde sözler isnadları hazfedilerek nakledildiği için sıhhatli sözler hasta sözlere karıştı. Herkes gördüğü bir sözü tefsirine yazmaya, kalbine ne gelirse ona güvenmeye başladı. Selefi salihten rivayet edilene pek bakan olmadı. Sır sahasında uyulacak âlimlerin kimler olması gerektiğine de iltifat edilmedi. Karmakarışık bir vaziyet meydana geldi.

BU TEFSİRİ DERLERKEN MÜRACAAT ETTİĞİMİZ KAYNAKLAR

1 — Ebu Cafer Muhammed bin Cerir Et Taberi, vefatı 310. Doğumu belli değildir.

2 — Zemahşeri'nin Keşşafi'dir. (Doğumu: 467, Vefatı: 538).

3 — «Envarul Tenzil», Nasiruddin Abdullah bin Ömer el Beyzavinindir. (Vefatı 692).

4 — Ebul Kasım Hüseyin bin Muhammed er Ragıb el İsfehani, (Vefatı 500'ci yılın başında).

5 — «Mefatih ul Gayb», Fahreddini Razî'dir, (Vefatı 610).

6 — Hicretin 516. nda vefat eden Hüseyin bin Mes'ud el-Bagavi'nin tefsiridir.

7 — Hicretin 774. de vefat eden Hafız İmaduddin Ebul Fida İsmail bin Kesir'in tefsiridir.

8 — Hatibi Şerbinin **«Es Sirac el Münir»** adlı tefsiri. (Vefatı: 977).

9 — Alusinin «Ruh ul Beyan»ı. (Doğum: 1217, Vefat: 1270).

10 — Buhari şerhi AYNÎ.

11 — Celaleyn Tefsiri,

12 — **«İrşadul-Aklıs-Selim ilâ Mezayel - Kur'an'il-Kerîm»** adlı Ebussuud Efendinin tefsiri. (Vefat: 982).

13 — Müslimin en-Nevavi tarafından yazılmış şerhi,

14 — Merağinin Tefsiri,

15 — Sıddık - Hasan Han el-Buharî el-Kanucî (1248 —) Fethul-Beyan adlı tefsiri,

16 — İsmail-Hakkî el-Bursevî Ruhul-Beyan adlı tefsiri,

17 — Allame Tantavî Cevherînin el-Cevahir adlı tefsiri,

18 — Yirminci asrın şehidi Seyyid Kutbun «Fizilâlil-Kur'an'ı,

19 — İbnu-Kayyım el-Cevzînin «et-Tefsirul-Kayyım adlı tefsiri,

20 — Büyük âlim Elmalılı Hamdi Yazır hocamızın «Hak dini Kur'an dili adlı Türkçe tefsiri,

21 — Büyük Mudekkik Hasan Basri Çantay'ın «Kur'an-ı Hakim ve Meâli Kerîm» adlı tefsiri,

22 — Büyük edip Ömer Riza Doğrul'un «Tanrı Buyruğu» adlı tefsiri,

23 — Allame Cemaleddin el-Kasımî'nin «Meha sinüt-Tevil» adlı tefsiri,

24 — Es-Seyyid Muhammed Reşid Rıza'nın «Tefsirül-Menarı» adlı tefsiri,

25 — İmam Celalüddin Abdurrahman es-Suyutî'nin «Ed-Durrül-Mensûr Fit-Tefsiri Bil-Me'sûr» adlı tefsiri,

26 — «Tenvirul-Mikyas» adlı ve İbnu-Abbas'dan rivayet edilen tefsir,

27 — İmam-ı Suyutî'nin «el-İtkan Fiûlumil-Kur'ân» adlı kitabı,

28 — Muhammed Ali es-Sabunî'nin «Tefsiru-Ayatil-Ahkâm» adlı tefsiri,

29 — İmam Ebu-Bekr Ahmed er-Razî el-Cessas (Vefat 370) ın «Ahkamul-Kur'an» adlı tefsiri,

30 — Ebu - Hayyanın «el-Bahrul-Mühit» adlı tefsiri. (Doğumu: 654, vefatı: 745).

31 — Ebu-Abdullah Muhammed bin Ahmed el-Kürtubî'nin «el-Cami'Li-Ahkâmil-Kur'ân» adlı tefsiri. (Vefatı: 671).

32 — Muhammed bin Ali eş-Şevkanî (1173-1250) «Fethül-Kadir» adlı tefsiri,

33 — İbnul-Cevzî'nin «Zadul-Mesir Fi İlmit-Tefsir» adlı tefsiri. (Doğumu: 510, vefatı: 597).

34 — Ez-Zerkeşî'nin «El-Burhan Fi-Ulumil-Kur'an» adlı tefsiri,

35 — Konyalı M. Vehbî efendinin «Hulasetul-Beyan» adlı tefsiri,

36 — İmam-ı Safi'nin «Ahkamül-Kur'an» adlı tefsiri,

37 — M. Abdül-Azim Ez-Zarkan'ın «Menahilul-İrfan» adlı kitabı.

Bu kaynaklar yanında hadis kitablarının tefsir bölümlerine de müracaat ettik.

Zaman zaman lûğat kitablarına da baş vurduk.

Tefsiri bil-Mesur'da İbni-Ceriri Taberi, İbnu-Kesir ve Ed-Durrul-Mensur'un bir çok bölümünü kitabımıza aktardık. Bu bakımdan tefsirimize «Tefsiri-Bir-Rivaye» de denilebilir.

Yaptığımız nakilleri bazen mota mot, bazen de özet olarak aldık.

Naklettiğimiz görüşlere ille katılıyoruz kanaatı güdülmemelidir. Bazı ihtilâflı meselelerde tercihimizi sunarız. Bazen her hangi bir tercih yapmaksızın büyük muctehidlerin ihtilâflarını olduğu gibi naklediyoruz. Bundan gayemiz; okuyucuyu bu değerli görüşlere muttali kılmaktır.

Ahkâm bahislerini mümkün olduğu kadar muctehid imamların görüşlerini vererek naklettik.

Bazı yerlerde Alusînin «Ruhul-Meani» adlı tefsirinden «İşâri tefsir» diye adlandırılan bölümü mâlûmat için, naklettik. Fakat peşinen söyliyelim ki orası sahamızın dışında olduğu için menfi veya müsbet bir tavır almamız mümkün değildir.

Tefsirimiz isminden de anlaşıldığı gibi mevcud tefsirlerin bir özetidir. Kanaatımızca daha lüzumlu gördüğümüz meseleleri ve görüşleri nakletmiş bulunuyoruz. Değişik kıraatlara pek fazla yer vermedik. Bazı istilahları arabcada kullanıldığı gibi isti'mal ettik. Tefsir içinde adı geçen zatların isimlerinin okunuş tarzını isim ve künyeleri konu edinen kitablardan naklettik. Bazı musteşriklerin adlarının Frenkçesini bulamadığımız için zevkimize göre yazdık.

Meâl kısmında mevcud meallerden bazı âyetlerde değişiklik görebilirsin. Muhakkak ki, onu ya Beyzavî veya Celâleyn tefsirine göre tanzim ettiğimizi bil.

Tefsirimizin son cildinde genel bir fihristiyle beraber içinde adı geçen zatların tercüme halleri verilecektir.

Cenab-ı Mevlâdan dileğimiz bu Kur'an'a olan hizmetimizi seadeti dareynimize vesile kılmasıdır. Hem beni hem de fakru zaruret içerisinde yetişmem için her fedakârlığa katlanan anne ve babamı affetmesini dilerim yüce Mevlâmızdan...

SON SÖZÜMÜZ

Kur'anı Kerîm, peygamberlerin en sonuncusu Hz. Muhammed Mustafa'ya (Aleyhisselâtu vesselâm) gelen en son ilâhî kitabdır. Bu mubarek Kitab, tâ Kıyamete kadar bütün insanlar ve cinlere yol gösterecek yegâne ilâhî kaynak olarak hüküm sürecektir. Onu her türlü saldırıdan koruyacağını Allah (Celle Celâlühü) söz vermiştir. **«Elbette (Kur'ânı) biz indirdik ve elbette onu biz koruyacağız.»** (El-Hicir: 9).

Bu mukaddes kitabımız, dinimizin birinci derecede hüküm kaynağıdır. Dört delilin birincisi hattâ derin düşünülürse, delillerin tamamıdır. Bu ilâhî kaynak, bazen bir âyette değişik olarak bir kaç hükmü birden gözlerin önüne serdiği için onu bir roman havasıyla okumak hatalıdır.

Her cümlesini dikkatli ve itinalı okumak, kelimelerini kılı kırk yararcasına tedkik etmek, tekrar ede, ede görünürde kapalı görünen kelimelerin hakikatine bir oranda yaklaşmak her müslümanın vazifesidir.

Beşeriyyetin saadetinin kaynağı olan Kur'ân Arapça olarak inmiştir. O, ilâhî kelâmı aktaran kelimeler geniş kapsamlı kelimeler olduğundan ancak onlar Kur'ân'ın muhtevâsını taşır, başka dillerde kullanılan kelimeler bu ifadeden yoksun olduğundan Kur'ân başka dillere ancak Mealen nakledilebilir. Hiç bir Meal aslın yüzde - yüzünü ifade edemez ve ibadetlerin ifâsında aslın yerine geçemez. Mealleri okuyan **«işte Kur'ân bu kadarcıktır.»** diyemez.

Meallarına bakarak Kur'an'ın azametinde şüpheye düşenler varsa, kusur kendilerine aiddir. Çünkü Meal, bir bakıma motamot bir çeşit tercüme sayılır!.. Mümkün olduğu kadar Kur'ân'ın kısaca bir mânasını ifade etmeye çalışır. Dünyadaki denizlere yedi deniz daha eklenip Kur'ân'daki kelimelerin ifade ettiği mânaları yazmakda kullanılırsa, o mürekkep yetmiyecektir. Allah kelâmının ifade ettiği mânâlar bitmeden o mürekkep bitecektir. **«De ki: Eğer Rabbimin kelimelerini yazmak için bütün denizler mürekkep olsa, muhakkak ki, Rabbimin keli-**

meleri tükenmeden denizler tükenirdi, bir o kadar daha yardımcı getirsek bile!..» (El-Kehf: 109).

Gerçek budur. Öyle ise hiç bir tercüme, hiç bir Meal, hiç bir tefsir kitabı Kur'ân'ın azametini olduğu gibi aktaramaz. Ancak «Ehlisünnet vel-cemaat» itikadına uygun yapılmış Meallere, ve «Selefi-salihin»in inancına ters düşmiyen tefsirler Rabbimizin yüce kitabına birer anahtardırlar. Birazcık olsun onun engin ve derin mânâlarını aktarmaya yardımcıdırlar. İşte bizimde kaleme aldığımız bu eser, bu sahada bir nebzecik hizmete vesile olsun maksadıyle yazılmıştır. Hatta diyebiliriz ki şimdiye kadar yazılanların bir özetidir. Bal arısının değişik çiçeklerden balı derlemesine benzer. Yoksa «Zamahşerî»lerin, «İbnû-Kesir»lerin, «Beyzavî»lerin kalem oynattıkları tefsir sahası nerede biz acizler nerdeyiz?

Mevcud Mealların hepsi de bir dereceye kadar dinî hizmetleri yerine getirmeye gayret sarfettiklerinde şübhem yoktur. Lâkin çoğu kopyacılık yoluyle meydana geldiğinden birisinde bulunan hata ve yanlışlık aynen diğerine de geçmiştir. Örnek olarak «El-Beyyine» sûresinin beşinci âyetini gösterebiliriz. Bakınız mevcud Meallerin çoğunda bahsi geçen âyetin son cümlesi şöyle Meallandırılmıştır: **«İşte doğru din budur!..»** Halbuki, elimizde bulunan Arapça tefsirlerin hepsinde **«İşte bu, dosdoğru milletin dinidir!»** şeklinde âyet mânâlandırılmıştır. Yani **«Dinül-Kayyimeti»** tabiri **«Dinül-Milletil-Kayyeti»** şeklinde değerlendirilmiştir. **«El-Kayyımeti»** kelimesi «Muzafün-ileyh» kabul edilmiştir. **«Din»** kelimesinin sıfatı değildir. Ancak zoraki bir teville olabilir. Zira **«Din»** kelimesi **«Muzekker»**dir, **«El-Kayyimeti»** müennesdir. **«Din»** kelimesi nekiredir, «El-Kayyimeti» marifedir. Eğer mevcûd Meallerin yazdıkları gibi olsaydı **«Zalika Ed-Dinül-Kayyimü»** olması gerekirdi. Her ne ise bu bahisleri bizden sonra gelip yazdıklarımızı inceleyecek nesillerin aziz yazarlarına bırakıp sadede gelelim. Rabbimiz bizi kusurlarımızla başbaşa bırakmasın. Onları affetmek suretiyle bizi paklasın. Bildiklerimizle amel etmemizi ve bilmediklerimizin de ilmini bize nasibeylesin. Amin.

ALİ ARSLAN
Hicrî 1404, Miladî 1984
İSTANBUL

FÂTİHA SÛRESİ

Sûre: 1

1. SÛRE

EL-FÂTİHA SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİNDE NAZİL OLMUŞTUR

YEDİ ÂYETDİR

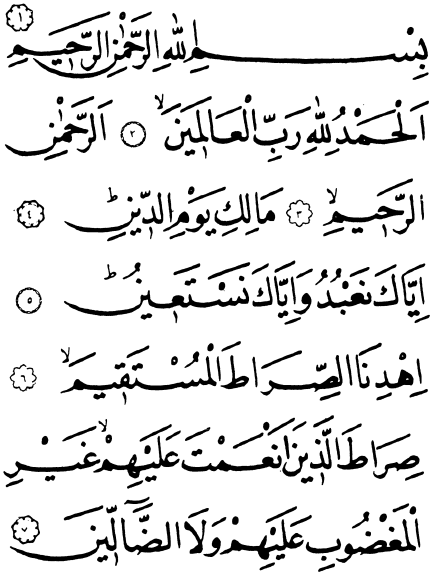

— MEAL —

(1) Rahmân ve Rahim (dünya ve âhiretin küçük ve büyük nimetlerini ihsan eden) Allahın adıyle (okumaya başlıyorum).. (2) Hamd, (bütün ferdleriyle ezelden ebede kadar) Allah'a mahsusdur. O, Allah ki, âlemlerin terbiye edicisidir. (3) Rahmân, Rahim (4) ve ceza gününün sahibidir. (5) Yalnız ve yalnız sana ibadet ederiz. Yalnız senden yardım isteriz. (6) Bizi doğru yola hidayet et. (7) Nimet verdiğin kimselerin yoluna!.. Gazaba uğrayanların ve sapıtanların (yoluna) değil..

TEFSİR

Kur'ânı Kerîm'in hicretten önce nâzil olan kısmına «MEKKÎ» [yani Resûlullahın Mekke'de bulunduğu dönemde nâzil olan kısım], Hicretten sonra inen kısmına da «MEDENÎ» [yani Medine döneminde nâzil olan kısım] denir. Resûlullaha hicretten sonra inen Kur'ân kısmı, ister Mekke'de inmiş olsun yine Medenîdir. Hicretten önce nâzil olan âyetler nerede nâzil olursa olsun Mekkî'dir. Binaenaleyh **«MEKKE'de veya MEDİNE'de inmiştir»** tâbirleri tam manasiyle doğru değildir. En doğru tâbir **«Mekke döneminde veya Medine döneminde nâzil olmuştur»** demektir.

«EL FÂTİHA» adlı bu mübarek sûrenin başka adları da vardır: «Ümmül-Kur'ân» [Kur'ân'ın annesi ve aslı], «El-Esas» [Kur'anın esası ve muhtevasını kapsayan], «El-Vâfiyye» [yerine getiren], «El-Kâfiyye» [kapsayıcı ve yeterli], «Sûretul Hamd», «Sûretuş-Şükür», «Sûretud-Dua». [Zira Hamd, şükür ve duayı kapsamaktadır] «Sûretu ta'limil - Mesele» [dilek öğreten sûresi], «Sûretüs-Salât» [Namaz sûresi] de denilmektedir. Zira namazda okunması ya farzdır veya vâcip veya müstehabdır.

Resûl-i Ekremin **«Bu sûre, her derde devâdır!..»** mealindeki, hadîsi şerifinden ötürü «Eş-şafiyye» ve «Eş-şifâ» adlarını da almıştır. İttifakla yedi âyet olduğundan tekrarlanan yedi âyet mânâsına gelen Es-Sebü'l Mesani» adını almıştır. Zira bu sûre, namazda tekrarlanır veya Cebrail (A.S.) onu bir kaç defa getirmiştir. Namazın farz olduğunda Mekke'de, Kıblenin değiştiğinde Medine'de nâzil olduğu rivayet edilmiştir. **«Yemin ederim ki sana tekrarlananlardan yedi âyet verdik!..»** mealinde ve Mekke döneminde nazil olması kesin olan âyetle **«El-Fâtihe»** nin hicretten önce nâzil olduğu kesinlik kazanmıştır.

Mekke ve Kûfe'li kıraat ve fıkıh âlimlerine, «İbnul-Mübarek» ve İmam-ı Şafi'ye göre, sûrelerin başında bulunan «Bismillahir-Rahmanir-Rahim» her sûrenin bir âyetidir. Medine, Basra ve Şâm fâkihleri, İmam-ı Mâlik ve Avzaî aksini savunmuşlardır. İmam-ı A'zam «Ebu-Hanife»nin bu hususda kesin bir içtihadı görülmediğinden onun nezdinde de «Besmele»nin Fâtihe sûresinden bir âyet olmadığını söylediği sa-

nılmıştır!.. Halbuki, talebesi İmam-ı Muhammed'den Besmelenin durumu sorulduğunda **«Kur'anı Kerim'in iki kapağı arasında bulunan her şey Allah'ın kelâmıdır.»** dedi.

Besmeleyi Fâtihe ve diğer sûrelerden bir âyet olarak gösteren delillerin bazıları:

1) Ebû-Hüreyre (R.A.) rivayet etti: **«Allah'ın Resûlü** (sallallahu-âleyhi ve selleme) **Fatihetül-Kitab** (Kur'anın başlangıç sûresi) **yedi âyettir. O, âyetlerin ilki Bismillahir-Rahmanir-Rahim'dir.»** (1)

2) Ümmü-Seleme (R.A.) den **«Resûlullah (S.A.V.) El-Fâtihayı okudu. «Bismillahir-Rahmanir-Rahimi El-Hamdu lillahı Rabbil-Alemin»i bir âyet saydı.»** rivayet edilmiştir (2).

Bu iki hadîsden ötürüdür ki, Besmelenin başlı başına bir âyet olduğunda ihtilâf edilmiştir.

3) Kur'ânı Kerîm'in iki kapağı arasında bulunan her şeyin Allah kelâmı olduğunda ittifak vardır.

4) Selefi-Salihin zamanında «ÂMİN» kelimesi bile Kur'an'dan olmadığı için yazılmadığı halde ittifakla Besmeleyi her sûrenin başında yazarlardı.

«Ehemmiyetli bulunan ve Besmele ile başlanılmayan bir şey bereketsizdir.» hadîsi şerifi, Besmelenin her helâl işin ve icraatın başında getirilmesinin lüzûmunu bildirir. Bundan hareket ederek Ebû-Hanife hazretleri **«Besmelesiz kesilen hayvanın eti yenilmez»** demiştir.. **«Besmelesiz birleşmelerin mahsulu olan yavruda şeytanın dahlı vardır»** denilmiştir!..

«Er-Rahmân» «Er-Rahim» Rahmet kökünden gelen iki sıfat [nitelik] tırlar. Mübâlağalı bir tarzda merhametli olmayı ve kalbin inceliğini ifade ederler. Bu mânâ ise, Allah için muhaldir. Zira Mevlâmız iç organlarının varlığından münezzeh ve uzaktır. Öyle ise gerek bunlar ve gerekse bunlara benzer sıfatlar Allah'a neticeleri itibariyle verilir. **«Allah merhamet sahibidir»** denildiğinde onun kalbi çokca incedir mânâsına gelmez. Çünkü Allah (C.C.) için kalb gibi bir organ ba-

(1) Bak. Kadı - El - Beyzavi Âmire 1 - 18 İstanbul 1317.
(2) Bak. Envarut - Tenzil Amire 1 - 18 İstanbul - 1317.

his konusu değildir. Belki **«Allah çokca kullarına ihsan eder, Fazl-u Keremde bulunur»** demektir.

«Rahmân», sıfatı **«Rahim»** sıfatından daha fazla mânâ ifade eder. Bu mübâlağa, hem kemiyet, hem de keyfiyet bakımından vardır. Kemiyet [Ne kadarlık yani aded] bakımına binaen **«Ey Dünyânın Rahmanı ve âhiretin Rahimi!»** diye Allaha seslenilmiştir. Zira dünyâda hem müminin hem de kâfirin ihtiyacını görür, âhirette ise, sadece mümin kullarına ikramda bulunur.

Keyfiyete [nasıllık] binâen de **«Ey dünyâ ve âhiret Rahmânı ve ey dünya Rahîmi!»** diye Allaha yalvarılmıştır. Zira âhiret âleminde verilen nimetlerin tamamı büyük nimetlerdir. İçlerinde küçük nimet yoktur: Dünyadaki nimetler ise, geçiciliklerinden küçük ve kıymetsizdirler, âhiret nîmetine oranla...

«HAMD» kelimesi, hiç bir tesirde kalmayarak kendiliğinden iyilik yapana karşı kullanılan bir kelimedir. Mesela: Hiç bir tesirde kalmayarak kullarına ihsanda bulunan Allaha hamd etmek gibi «MEDİH» ise, ister kendiliğinden versin ister herhangi bir şeyden etkilenerek yapılsın iyiliğe karşı yapılır. Mesela: Zeyd'i güzelliğinden ötürü medhetmek gibi!.. Bir insana güzelliğinden ötürü «Hamd ettim» denilemez. Medh ettim denilir.

«ŞÜKÜR» ise, inanç, söz ve iş yönünden olan nimete karşı yapılır.

ZEMM [yermek], Hamdin tersi, KÜFRAN [inkâr - nankörlük] Şükrün tersidir.

«El-Hamdu» kelimesindeki edat [tarif harfi] ya cins içindir veya istiğrak [her ferdi kapsamak] içindir. Manası: **«Hamdın her türlüsü ezelden tâ ebede kadar kimden çıkmış ve kim için yapılmış ise, hepsi Allaha mahsusdur.»** Zira Hamdı gerektiren nimetler vasıtasız veya vasıtalı olarak Allahdan gelmiştir.

«RABB» kelimesi aslında masdardır. Tedrici [peyderpey] bir tarzda tamamlayan ve kemâle erdiren anlamına gelen TERBİYE manasınadır. Mübâlağâyı ifade etsin diye sıfat olmuştur. Darwinizmin TEKÂMÜL Kanunu değil, uluhiyet sıfatına uygun düşen TEDRİC kanununu ifade eder. Dolayısıyle muhatablarına sabırlı olmayı önerir. Ya-

radandan başka neki varsa hepsine HUDÛS [var olma] damgasını vurur. Varedilenden varedene gitmeyi tavsiye eder.

ÂLEMİN kelimesi cemi' [çoğul]dur. Müfredi [tekili] ALEM'dir. Yaradanın bilinmesine vesile olan cevher [öz] ve araz [geçici nitelik] ların hepsine denir. Canlı, cansız her tür varlığı kapsar. Müfred [tekil]inde cemi' [çoğul] manası bulunduğu halde yine de çoğul edatlarının takılmasıyla çoğullaştırılması bir çok âlemin varlığını haber vermek içindir. Bütün bu âlemler hâdis [sonradan varedilmiş]tir. Elbette bir Mühdise [varedene] ihtiyacı vardır. Kendiliğinden oluşmamıştır.

«RABBİL-ÂLEMİN» terkibi, imkân dahilinde bulunan ve Hudûs çerçevesine giren bütün varlıkların varoldukları halde bir varedene muhtaç olduğu gibi, devamlılığı müddetinde de hayatını sağlayan bir zata muhtaç olduğunu bildirir!..

Mecazî manâda dahî olursa, hiç kimsenin hiç bir şeye sahib bulunmadığı ceza gününün tek mütasarrıfı [Hâkimi] bulunan Allah'a Hamd mahsustur. Ceza gününün sahibi demekle diğer günlerin sahibi değildir manâsı çıkmaz. Zira o, her günün ve her zamanın sahibidir. Ancak ceza günü en mühim gün olduğundan tasrih edilmiştir. Be tahsis ceza gününün sahibi denilmiştir.

«Asım» ve «El-Kısayî»nin dışında kalan diğer kıraat âlimleri «MELİKİ YEVMİD-DİN» şeklinde okumuşlardır. Bu tarz okuyuş, Mekke ve Medine ehlinin okuyuşu olduğundan en seçkin okuyuştur. Bu kıraata göre âyetin mânası **«Ceza gününün padişahı ve Hâkimi»** demek oluyor. **«Bugün Mülk Kimindir?»** mealindeki âyeti celile, bu tarzda okunmasını destekler!..

DİN kelimesi bu âyette ceza mânasına gelmiştir. Bazı görüşlere göre, burda dahî Din Allah'ın sistemi mânasınadır. Bu tefsire göre âyetin mânası **«Allah'ın sistemi karşılığı verildiği günün sahibi olan Allah'a hamd mahsustur»** demektir. Diğer bir tefsire göre Din Tâat mânasınadır. Tâatın günü demek, tâatın karşılığı verildiği gün demektir.

Cenâb-ı Hakk'ı, âlemlerin yaratıcısı, geliştiricisi, görünür ve görünmez, dünyâda verilmiş ve ahirette verilecek nimetlerin bağışlayıcı-

sı, sevab ve ceza gününde âlemlerin bütün emirlerinde tasarruf edici olmakla nitelendirdikten sonra muhatabın nezdinde zât-ı ulûhiyeti hitab edilecek derecede müşâhed ve malûm olduğu için O'na **«yalnız ve yalnız sana ibadet ederiz. Yalnız ve yalnız senden yardım talebinde bulunuruz.»** diye hitabetti.

Ey şânı bu derece yüce, bahsi geçen sıfatların sahibi Allah! İbadet sahamızda her şeyi silip atarız, sadece sana ibâdet ederiz. Madde pilanında görülen yardım kaynaklarının tamamından vazgeçip, sadece senden ve o sonsuz lütuf kaynağından yardım talebederiz. Bir «Hadîsi-Kudsî»de: **«Cenabı Hak (C.C.); bir kulumu sevdiğimde Cebraile (A.S.); yer ve gök ehline ilân et ki, ben filan kulumu seviyorum, onlar da onu sevsin** (ve dolayısiyle onun bütün istek ve arzularını meşru dairede yerine getirsinler).

Bir kulumu sevmediğimde yine Cebrail'e emir veririm: Yer ve gök ehline ilân et ki; Allah filan kulunu sevmez siz de onu sevmeyiniz. Ve Cebrail emrimi yerine getirir!..» buyurulmaktadır.

Acaba nasıl O'ndan başkasına tapar ve nasıl O'ndan değil başkasından yardım beklersin? O dilerse en katı kalblinin kalbini yumuşatır, senin dileğini ona verdirtir. Dilemediğinde bir bahane yaratıp seni «Hatem-i Taî» gibi cömertlerin kapısından bile eli boş çevirir!..

«İYYAKE» kelimesi «EYYAKE» ve «HEYYAKE» şeklinde de okunmuştur. Fakat mâna değişmez.

«İBÂDET», tevâzu ve yalvarmanın en son mertebesidir. Bazan secde halinde bazan tefekkür, [Allah'ın yüceliğine dalış] halinde, bazan da dua ve yalvarış halinde yapılır. Allah'dan istekler ibâdettir. Hâkiki mânada ancak ve ancak Allah'tan birşey arzu edilir. Nitekim Allah'ın Resûlü [Sallallahu aleyhi ve sellem] **«Dua, ibâdetin beynidir (yani en katıksız ve öz ibadettir)!..»** buyurmuştur.

«İYYAKE» ile başlayan cümle, putperestliğin her türlüsünün kökünü kazır. Bütün vazedilenlerin en şereflisi olan insanı, her çeşit Tâğûttan (cahiliye putları) kurtarıp âlemleri vareden, Dünyâ ve âhirette nimetlere daldıran ve hesab gününde ZERRE'nin en küçük parçası kadar olan HAYR'ın da, ŞERR'in de karşılığını veren O yüceler yücesi Allah'a bağlar!.. Cümlenin üzerinde biraz durup düşünmeliyiz.

Bu cümle, İslâm dininde cemaat ve birlik halinde bulunmanın ehemmiyetini belirtiyor. «İBÂDET EDERİZ» «YARDIM İSTERİZ» fiillerindeki zamir, sûreyi okuyan ile onun beraberinde bulunan «Hafaza» melekleri ve cemaata katılan musallime [namaz kılanlara] gider, veya okuyan ile diğer ehli-TEVHİDE racidir. Okuyan, bütün muvahhidleri arkasına alarak ibâdetini onların ibadetlerine katarak Allah'ın manevî huzuruna çıkar. Umulur ki onun ibâdeti diğer muvahhidlerin ibâdeti içinde kabul edilsin. Zaten cemaatla namazın edâ edilmesi bu maksadla meşrû kılınmıştır.

«Ancak sana ibâdet ederiz» cümlesinden insanın zihnine gelir ki, mütekellim [konuşan] ibadetini nefsine dayattığı için sanki nefse bir paye vermiş olur.» Bu vehmi kaldırmak maksadıyla mütekellim **«İbadetleri yapmakta ve diğer ihtiyaçlarımızı gidermekte ancak senden yardım talebederiz!»** cümlesini ekledi. Böylece hünerin tamamını nefsinden alıp her şeyin ancak ALLAH'ın yardımiyle tamamlandığını ifade etmeye çalıştı.

«Bizi dosdoğru yola ilet» bu dilek, istenen yardımın biçimini ve türünü belirtiyor. Sanki Mevlâmız, kendisinden yardım isteyen kulundan soruyor: **«Size nasıl bir yardım edeyim?»** Kulu **«Bizi doğru yola ilet»** cevabını arzeder.

«HİDÂYET», lütufla yol göstermektir. Hidâyette şiddet yoktur. Daima hayırda kullanılır. **«Onları Cehennem yoluna hidâyet ediniz»** âyeti kerîme tezyif ve tahkîr için vârid olmuştur. Sanki Allahu Teâlâ Cehennemi gerektiren icraatta bulunan kullariyle alay edercesine **«Onları Cehennem yoluna hidâyet (!) ediniz!.»** der.

Cenâb-ı Hakk'ın çeşitleri sayılmayacak kadar hidâyet türleri vardır. Nitekim **«Eğer Allah'ın nimetini saymaya kalkışırsanız sayamazsınız!»** (1) buyurulmuştur.

Fakat bütün çeşitleri peşisıra gelen bir kaç cinsde toplanır:

(1) Kişiyi yararlı işlerini yapmaya götüren aklî kuvvet, iç duyu ve görünürde bulunan duyuları gibi yeteneklerle donatmasıdır.

(1) [El-Enbiya: 34]

(2) Hak ile Bâtılın, Salâh ile Fesâdın ayırımını yapan delilleri dikmesidir.

(3) Peygamberleri göndermek ve Kitabları indirmek suretiyle verilen hidâyettir. **«Bizim emrimizle hidâyet eden önderler kıldık onları!..»** (2) âyeti celile bu cins hidâyeti kasdetmektedir. **«Elbette şu Kur'ân en doğruya hidâyet eder!..»** (3) âyeti de bu tür hidâyete işaret eder!

(4) Kalblerinden perdeyi kaldırmak, insanlara eşyanın hakikatlarını göstermek hidâyetidir. Vahyi, ilham ve doğru rüyalarla gelen hidâyet bu kısımdandır. Bu kısım hidâyete, ancak peygamberler ve Allah'ın velî kulları erişebilirler!...

«Onlar o kimselerdir ki, Allah onları hidâyet etti. Sen de onların hidâyetine uy.» (4) «O kimseler ki, bizim uğurumuzda cihad ettiler. Kesinlikle onları yollarımıza hidâyet ederiz!. (5) âyetleri bu tür hidâyeti kasdeder.

«Bizi doğru yola hidâyet et» cümlesini tekrarlayan ya **«Bize verdiğin hidâyeti artır»** veya **»Bizi o hidâyetin üzerinde sabit kıl»** ya da **«Hidâyetin neticeleri olan büyük mertebeleri bize ver»** kasdediyor.

Allahı tanıyıp O'na manen varan ARİF kişi bu dilekte bulunduğunda **«Seni nurunla görelim kudsiyetinin nuruyla nurlanalım böylece bedenlerimizin üzerindeki perdeleri aralayalım, hallerimizin tepesindeki karanlıkları silelim diye bizi yolunda seyretmek için hidâyet eyle»** demek istiyor.

«İHDİNA» tabiri surette emir görünürse de, esasında duadır. Zira «EMR» yüksekten aşağıya, dua ise, aşağıdan yükseğe verilir. İLTİMAS ise, eşitler arasında yapılır. Biz kullar olarak kâinatın yaradanından ancak hidâyet edilmemiz için duada bulunabiliriz.

«SIRAT» kelimesi esasında «SİN» harfiyledir yutmak mânasındadır. Fakat «TÂ» [Tİ] harfi, «İTBAK» harflerinden olduğu için «SİN», «SÂD» ile değiştirilmiştir.

---

(2) [El-Enbiya: 73]
(3) [El-İsrâ: 9]
(4) [El-Enâm: 90]
(5) [El-Ankebut: 69]

Yakûp «SİN» ile okumuştur. Hamza işmamla, diğer kıraat âlimleri «SÂD» ile okumuşlardır. KÜREYŞ'in lûgatı da budur. Hz. Osman (R.A.)ın «EL-İMAM» adlı Mushafında «SÂD» ile yazılıdır.

SIRAT'ın cemii [çoğulu] SÜRÜT'tur. KİTAB'ın cemii KÜTÜB olduğu gibi!.. «MÜSTAKÎM» düz demektir. «Sırât-i Müstakîmden gaye; Hak yol veya İslâm nizâmıdır.

«Kendilerine nimet verdiklerinin yoluna». Buradaki yol, daha önce bahsi geçen yolun bedelidir. Faidesi; müminlerin yolunun sadece doğru yol olduğunu belirtmek ve perçinleştirmektir.

Bazı tefsir âlimleri; bu kimselerden peygamberler [Aleyhümüs-Selâm] kasdedilmiştir dediler. Bazıları; Hz. Muhammed ile ashabının yolu kasdedilmiştir» dedi.

Bazı âlimler de; Tevrat ve İncil ile bozulmazdan önce amel eden Hz. Musa ve Hz. İsa [Aleyhümüs-Selâm] ashablarının yoludur» dediler.

«NÎMET», insanı lezzetlendiren hâl demektir. Allah'ın nimetleri sayılamayacak kadar çoktur.. Nitekim **«Eğer Allah'ın nimetlerini sayacak olursanız sayamazsınız!...»** (1) buyurmuştur. Fakat genel olarak nîmeti iki kısımda mütalâa edebiliriz: a) Dünyevî nîmetler, b) Uhrevî nîmetlerdir.

Dünyevî nîmetler de iki kısma ayrılıyor:

1) Vehbî [Allah tarafından verilen] nîmetler,
2) Kesbî [çalışmakla elde edilen] nîmetler.

VEHBÎ nîmetler de iki kısma ayrılır:

1) İnsana verilen Rûh gibi RÜHANÎ nîmet,
2) Bedenin yaradılması, ondaki kuvvetler ve gel - geç olan sıhhat ve azaların kemâle ermesi gibi CİSMANÎ nîmetlerdir.

«KESBÎ» nîmetler, nefsî rezaletlerden arındırmak, yüce ahlâkla parlatmak, üstün melekeler [yetenekler]le süslendirmek, bedeni muntazam heyetlerle ve güzel süslerle tezyîn etmek, mal ve mertebeyi elde etmektir.

(1) [İbrahim: 34]

Uhrevî nîmetler ise, kendisinden sadır olan kusurlarını Allah'ın affetmesi, mânevî huzura en yakın bulunan meleklerle beraber «Âlâ-yi-illiyyin» denilen makamda yerleştirip razı olmasıdır.

Âyet-i Celilede bahsi geçen nîmetten ikinci kısım ile birinci kısma kulu vardıran yollara ileten vasıtalar kasdedilmiştir. Zira bu nîmetlerden başka olan nîmetler mü'min ile kâfir arasında ortakdır.

«Gazaba uğrayanların ve sapıtanların yoluna değil..» Gazaba uğrayanlardan maksad, (Tevrat'ı bozan) yahudilerdir. Zira Allah [C.C.] Kur'ân'ın başka bir âyetinde Yahudiler için **«o kimse ki, Allah ona lânet ederek ona gazab etmiştir!..»** (1) buyuruyor. Sapıtanlardan (İncil'i tahrif eden ve İsa'ya Allah diyen) Hıristiyanlar kasdedilmiştir. Çünkü Rabbimiz başka bir âyette **«Daha önce sapıttılar ve çok kimseleri de saptırdılar.»** (2) demektedir.

Şübhesiz Tevrat'ı bozup Hz. Musâ'nın yolundan sapan Yahudîler ile İncil'i tahrîf edip Hz. İsa'nın yolundan sapan, baba, oğul ve Ruhül Kudüs üçlemesine inanan Hıristiyanlar Allah'ın gazabına uğramış ve sapıtmışların sınıfına girmektedirler. Allah bizi onların yoluna götürmesin!..

«GAZAB», intikam maksadiyle harekete geçen nefsin kabarmasıdır. Allah'a (C.C.) isnad edildiğinde lûgat mânasının neticesi ve gâyesi kasdedilir. **«Allah ona gazab etti»** yani onu kahretti, zelîl etti. Zira kalbin kabarması Allah için muhaldir. Bu mâna, merfu' bir hadîsde de vârid olmuştur. **«Gazaba uğrayanların Allah'a karşı isyan edenler, sapıtanların ise, Allah'ı tanımayan cahiller olduğu** keyfiyeti de yukarıda bahsi geçen tefsir şeklini destekler mahiyettedir.

Amelinde haleldarlık ve bozucu katkı bulunan bir kimse, fâsık ve gazaba uğramıştır. Allah (C.C.), kasden adam öldürenin hakkında **«Allah ona gazabetmiştir!..»** (3) buyurmaktadır. Amelini haleldâr eden ise, cahildir, sapıktır. Zira Allah **«Haktan sonra dalaletten başkası yoktur!»** (4) buyurmaktadır!

---

(1) [En - Nisa: 93]
(2) [El - Maide: 77]
(3) [En - Nisa: 93]
(4) [Yunus: 32]

«VELEDE'LİYN» de okunmuştur. Bu okuyuşun sebebi iki sakının bir araya gelmesinden kaçınmaktır.

«ÂMİN» kelimesi Kur'andan değildir. Bu hususda bütün âlimlerin ittifakı vardır. Lâkin Âminle Fâtiha sûresini sonuçlandırmak sünnettir. Zira Allah'ın Resûlü [sallallahu aleyhi ve alihi ve sellem] bir hadîs-i şerifde şöyle buyurdu: **«Fâtiha sûresinin okunmasını bitirdiğim zaman Cebrail [aleyhis-selâm] bana ÂMİN'i öğreterek, ÂMİN, mektubun altına basılmış mühür gibidir dedi.»**

Hz. Ali (R.A.) nin **«ÂMİN kelimesi âlemlerin Rabbi olan Allah'ın mührüdür. Bu mühürle kulunun duâsını mühürler!»** sözü, yukarıda bahsi geçen hadîsin mânasını ifade eder.

İbnu-Abbas [R. Anhuma], **Âminin mânasını Resûlüllâhdan sordum «kabul et» demektir dedi.»**

«ÂMİN» «ismu-fiil»dir. **«Duâmızı kabul buyur»** demektir. İmam sesli namazlarda «ÂMİN» kelimesini sesli okur. Zira Vâil bin Hacer'den **«Allah'ın Resûlü (S.A.V.) «Veled-Dalliyn»i okuduğunda ÂMİN'i okudu ve sesini yükseltti.»** rivayeti gelmiştir.

Ebu-Hanife (R.A.) den gelen rivayet ise şöyledir. **«İmam âmin'i demez!»** Fakat Ebu-Hanife'den gelen meşhur rivayet, **«İmam sessizce Amin'i okuyacaktır!»** Bu durumu, Abdullah bin Muğaffel ve Enes rivayet ettiler.

İmama uyan kimseler de imamla beraber ÂMİN diyeceklerdir. Zira Allah'ın Resûlü (S.A.V.) **«İmam «Veled-Dâlliyn» dediği zaman siz Amin deyiniz. Kesinlikle Melekler de Âmin derler. Amini Meleklerin Aminine rastlayan bir kimsenin geçmiş günahı affedilir!»** buyurmuştur.

Ebu-Hüreyre'den «Allah'ın Resûlü (S.A.V.), Übeyye, **«Kur'an, Tevrat ve İncil'de benzeri inmemiş bir sûreden sana haber vereyim mi?»** Übeyy: **«Evet yâ Resûlüllah dedim»** diyor. Bunun üzerine Allah Resûlü **«Fâtihetul-Kitab, sûresidir. Tekrarlanan yedi âyet o sûredir. Bana verilen büyük Kur'ân odur.»** buyurdu.

İbnû Abbas (R. Anhuma) dan gelen bir rivayette şunlar kaydedilmektedir:

«Allah'ın Resûlü bir ara otururken ona bir melek gelip; «Sana getirdiğim iki nurla müjdelen. O nurlar senden önce hiç bir peygambere verilmemiştir. O nurlar «Fâtihetul-Kitab» sûresi ile «El-Bakara» sûresinin son âyetleri [Amener-Resûludan itibaren olan âyetler]dir. Onlardan okuduğun her harfi (muhtevası)nı Allah sana verecektir!..»

Hüzeyfe bin Yeman Fâtiha sûresi hakkında şu hadîsi rivayet eder.

«Bir kavme Allah tarafından kesin kes azab gönderilir. Fakat çocuklarından birisi Kur'an'dan EL-HAMDU LİLLAHİ RABBİL-ALEMİN'i okuduğunda, Cenab-ı Mevlâ o çocuğu dinler ve onun yüzü hürmetine anne ve babasından kırk senelik bir zaman için azabı kaldırır!..»

TEFSİR-İ Bİ'L ME'SÛR (RİVAYET TEFSİRİ)

(Hadislerle ve Sahabeden Nakledilen Rivayetlerle Yapılan Tefsir)

İbnu-Kesir [vefat 774 Hicrî] :

«Ashabı Kiram (R.A.), Allahın Kitabını Besmele ile açarlardı. Besmelenin «En-Neml» sûresinin bir âyetinin parçası olduğunda ittifakları vardır.»

Ebu-Davud'un Sunen'inde İbnu-Abbas'dan sıhhatli bir senedle **«Besmele inmedikçe Resûlüllah (S.A.V.) sûrenin diğer sûreden ayrıldığını bilmezdi.»** gelmiştir.

İbnu-Huzeyme'nin Sahih'inde Validemiz Ümmü-Seleme'den rivayet edildi: **«Resûlüllah namazda Fatihâ'nın başında Besmeleyi okudu. Ve onu Fatihâ'dan bir âyet saydı.»**

Bu hadisin râvileri arasında Ömer b. Harûn el-Balhî vardır. Bu zat hadisde zaifdir.

İbnu-Abbas, İbnu-Ömer, İbnu-Zubeyr, Ebu-Hüreyre ve Hz. Ali **«Besmeleyi her sûrenin bir âyeti olarak görürlerdi.»**

Tabiinden Âta, Tavûs, Said b. Cübeyir, Mekhûl, ve Ez-Zührî de yukardaki görüşe katılmışlardır.

İbnul-Mubarek, Eş-Şafîi, ve bir rivayette Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûyeh, ve Ebu-Übeyd el-Kasım bin Selam da o, görüştedirler.

Malik, Ebu-Hanife ve talebeleri **«Besmele ne Fatiha'dan ne de diğer sûrelerden bir âyettir»** dediler.

Şafîi'nin diğer bir görüşü, **«Besmele Fatiha'dan bir âyettir. Fakat diğer sûrelerden bir âyet değildir.»**

Üçüncü bir görüşü daha nakl edildi: **«Her sûrenin başındaki Besmele başdaki âyetin bir parçasıdır.»**

Fakat Şafîi'nin bu iki görüşü de garibdir.

Davud **«Her sûrenin başındaki Besmele başlıbaşına ve müstakil bir âyettir. O sûreden değildir»** dedi. Bu, Ahmed b. Hanbel'den de rivayet edildi. Ebu-Bekir er-Razî, Ebul-Hasan el-Karhî'den o da Ebu-Hanife'nin büyük talebelerinden bunu hikâye etmiştir.

SESLİ [AÇIK] OKUNMASI

Besmeleyi Fatiha'dan bir âyet görmiyenler onu sessiz okuyorlar. Besmele her sûrenin ilk âyetidir diyenler, sesli okunmasında ihtilâf ettiler:

Şafîi, **«Besmele hem Fatiha hem de Zammi Sûre ile beraber ve sesli okunmalıdır»** dedi.

Bu görüş, ashabın, tabiinin ve diğer selef âlimlerinin bazısının mezhebidir. Ebu-Hureyre, İbnu Ömer, İbnu-Abbas ve Muaviye sesli okurlardı.

İbnu-Abdul-Berr ve el-Beyhâki, Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin de sesli okuduğunu naklettiler.

El-Hatip, dört halifenin sesli okuduğunu nakletti. Fakat el-Hatip'in bu naklı gâribdir.

Tabiinden Said b. Cübeyr, İkrime, Ebu-Kullabe, Ez-Zühri, Ali Oğlu Hasen, oğlu Muhammed, Said b. Musayyip, Ata, Tavus, Mucahid, Salim, Muhammed b. Kâb el-Kurezî, Übeyd, Ebu-Bekr b. Muhammed b. Âmr b. Hazım, İbnu Ömer'in azadlısı Ebi-Vail, Zeyd b. Eslem, Ömer b. Abdulaziz, el-Ezrek bin Kays, Habib b. Ebi-Sâbit, Ebu-Şâsa, Mekhûl, ve Abdullah b. Mâkal da sesli okurlardı.

El-Beyhakî; Abdullah b. Safvan ve Muhammed b. el-Henefiyye sesli okuyorlardı, dedi.

İbnu-Abdul-Barr, Ömer b. Dinâri de sesli okuyanların listesine eklemiştir.

Sesli okuyanlar; Besmele Fatiha'nın bir parçasıdır, diğer parçaları gibi sesli okunmalıdır, dediler.

En-Neseî Sünen'inde, İbnu-Hüzeyme Sahih'inde, İbnu-Hibban Sahih'inde ve el-Hâkim Mustedrekin'de Ebu-Hüreyre'nin durumunu rivayet ederek dediler: **«Ebu Hüreyre namaz kıldı ve Besmeleyi sesli okudu. Namazı bitirdikten sonra; (ben hepinizden daha fazla namaz yönünden Resûlüllaha benziyorum) dedi.»**

Ed-Dare Kutnî, el-Hatip, el-Beyhakî ve başka hadisciler bahsedilen bu hadisi sahih kabul ettiler.

El-Hâkim Mustedrek'inde, İbnu-Abbas'dan rivayet etti: **«Allahın Resûlû Besmeleyi sesli okurdu.»**

El-Hâkim bu rivayeti yaptıktan sonra; «Hadisi sahihdir» dedi.

Ebu-Davud ve Tirmizî İbnu-Abbas'dan: **«Resûlüllah namazını Besmele ile açardı.»**

Sahihi Buharî'de **«Enes b. Mâlik'den Resûlüllahın okuyuşu soruldu: Resûlüllahın kıraatı çekimli idi dedikten sonra (göstermek için) Besmeleyi okudu ve «Bismillahi»yi çekti. «Er-Râhmanı» çekti. «Er-Rehimi çekti.»**

Müsnedi Ahmed'de Ümmü-Seleme'den rivayet edildi:

«Resûlüllah, okuyuşunu keserdi. Besmeleyi okurdu. (sonra) Elhamdu-lillâhi-Rabbil-Âlemin (sonra) Er-Râhmanir-Râhim (sonra) Mâlikiyevmiddin diye, (kesik, kesik) okurdu.»

Ed-Dare Kutnî, «Bu hadisin senedi sahihdir» dedi.

İmam Ebu-Abdullah eş-Şafîi ve el-Hâkim «Müstedrek»inde Enes'den rivayet ettiler:

«Muaviye Medine'de namazı kıldırdı. Besmeleyi terk etti. Orada hazır bulunan Muhacirler onu kınadılar. Yaptığını beğenmediler. Bunun için ikinci namazı kıldırdığında besmeleyi okudu.»

Bazıları! namazda Besmele sesli okunmaz dediler. Dört halifeden, Abdullah b. Muğaffel ve Tabiinin selef ve halefinden bir çok gurubun sessiz okuduğu sabittir. İmam-ı Ebu-Hanife'nin, Es-Sevrî'nin, Ahmed b. Hanbel'in mezhebleri de böyledir...

İmamı Malik'e göre «Ne sesli ne de sessiz Besmeleyi okuyamaz.»

Delilleri: Sahihi Müslimde Aişe vâlidemizden rivayet edilen şu hadisdir: **«Resûlüllah namazı tekbirle, okuyuşunu ise, «El-Hamdu-lillahi Rabbil-Âlemin» ile açardı.»**

Bir de Müslim ve Buhari'de Enes b. Mâlik'den rivayet edildi: **«Resûlüllahın, Ebu-Bekr, Ömer ve Osman'ın arkasında namaz kıldım. (Okuyuşlarını) «El-Hamdu lillahi Rabbil-Âlemin» ile açarlardı.»**

Müslimin bir rivayetinde **«Kıraatın (okuyuşun) başında Besmeleyi söylemezlerdi.»**

Bunun benzeri Sünen'de de Abdullah b. Muğaffel'den rivayet edildi.

İşte bu hadisler imamların me'hazlarıdır. Birbirine yakındır. Zira Besmeleyi sesli okuyanın da gizli okuyanın da namazının doğru olduğunda ittifak ettiler.

BESMELENİN FAZİLETİ

Ebu-Muhammed Abdurrahman b. Hâtim tefsirinde İbnu-Abbas yoluyle rivayet etti: **«Affan oğlu Osman Resûlüllahdan Besmeleyi sordu. Resûlüllah (S.A.V.) «O, Allahın isimlerinden biridir. Onunla Allahın en büyük isminin (ismi azâmın) arası yakınlıkta gözlerin siyahı ile beyazı arasındaki mesafe kadardır.»**

El-Hafız b. Merduyeh Ebu-Said yoliyle rivayet etti:

«Meryem; oğlu Hz. İsâ'yı öğretmek için muallime (öğreticiye) teslim etti.

Muallim İsâ'ya:

— Yaz.

— Neyi yazayım?

— Bismillah yaz.

— Bismillah nedir?

— Bilemem.

İsâ (A.S.):

— Bismillah'ın «BE» si, Allahın bekâsı (ezeliliği) «SİN»i Allahın, senası (parlaklığı), «MİM»i, Allahın memleketi, «ALLAH» lafzı Mâbudların Mâbudu, «Er-Rahman» dünya ve âhiret Rahmanı, «Er-Rahim» âhiretin Rahîmi demektir» dedi.»

Bu, cidden garib bir hadisdir. Bazan Merfu'lardan değil İsrailiyattan olur. Allah daha iyisini bilir. (1)

İbnu-Merduyeh ve Ebi-Bürede'den, o da babasından rivayet ettiği şu hadisi nakletti: **«Benim üzerime bir âyet nazil oldu. Davud oğlu Süleyman hariç hiç bir peygambere o âyet nâzil olmamıştır. O da Bismillahir-Rahmanir-Rahim'dir.»**

Yine Cabir b. Abdullah'dan gelen bir hadisde: **«Besmele nazil olduğu zaman bulutlar doğuya kaçtılar. Rüzgârlar esmekten durdu. Deniz coştu. Vahşi hayvanlar kulak kabarttılar, gökten şeytanlara ateş atılıp recm edildiler. Allah, izzetiyle yemin ettik ki, ismi her hangi bir şey'in üzerinde anılırsa ona bereket ihsan edecektir.»** (2)

Veki'el-A'mes'den, Ebi-Vail'den ve İbnu-Mesud'dan rivayet etti: **«Allahın kendisini Cehennemin on dokuz zebânisinden korumasını istiyen Besmeleyi okusun. Böylece Allah, Besmelenin her harfini onun için zebânilere karşı bir koruyucu kalkan yapar.»**

Besmelenin harfleri ondokuzdur. Zebâniler de ondokuz olduğu için her birine bir harf tekâbül eder.

İbnu-Atiyye, bu hadisi yönlendirerek şu gelecek hadisle takviye etti: **«Otuz küsur meleğin süratle onu almaya koştuklarını gördüm.»**

«ONU» zamiri kişinin **«Rabbenâ Velekel-Hamdu Hamden, Kesiren Teyyiben, Mubareken Fihi»** (Ey Rabbimiz sanadır hamd. Bol, güzel ve bereketli hamd), sözüne racidir. Bu söz otuz küsur harf olduğu için

(1) İbnu-Kesîr, cilt 1, 32-33 Dar. End. Beyrut.

(2) Bk. Ed-Durrul - Mensur, 1-8, Kahire bilâ tarih.

onu Allah'ın huzuruna götürmek üzere alan Melekler de otuz küsûr idiler. Yani her harfe bir Melek düşer. Bundan başkası da vardır. (1)

İmamı Ahmed b. Hanbel Musned'inde Resûlüllahın terkisine binen Ebu-Temim el-Hüceymî yoliyle rivayet etti: «Resûlüllahın bineği sürçtü. Ben, **«Şeytan helâk oldu** (veya düştü)» dedim. Resûlüllah (S. A.) «Sakın şeytan helâk oldu deme. Zira böyle dediğin zaman büyüklük taslar ve gururlanır. **«Kuvvetimle onu düşürdüm der».** Bismillah dediğin zaman şeytan sinek gibi oluncaya kadar küçülür.» dedi. (2)

Bu, Besmelenin bereketinin etkisiyle olur. Bunun için her meşru iş ve sözün başında Besmele çekilir. Her hutbenin başında söylenmesi mustahabtır. Zira **«Her emir ki ona Besmele ile başlanmamıştır o, eksiktir (bereketsizdir)»** diye hadis vârid olmuştur.

Helâya girmek istenildiğinde de Besmele çekmek mustahabdır. Zira bu hususda hadis varid olmuştur.

Abdestin başında da Besmele müstahabdır. Zira Ahmed'in Musned'inde Sünenler de Ebu-Hüreyre Said b. Zeyd ve Ebi-Said kanalıyla Merfu' olarak şu hadis gelmiştir: **«Allahın adını abdestin üzerinde anmayanın abdesti yok (demek) tir.» (3)**

Bu hadis, Hasan hadisdir.

Bazı âlimler; abdestte Besmele çekmek vaciptir, dedi. Bazıları her meşru işin başında Besmele çekmek vacibtir dedi. (4)

Fahreddin er-Razî Tefsiri-Kebirinde Besmelenin fazileti hakkında bir çok hadis zikretti. Onlardan bazıları şunlardır:

1) Ebu-Hüreyre'den: **«Âilenle birleşmek istediğinde Besmele çek. Zira eğer bu Besmeleli birleşmeden Allah sana bir yavru ihsan ederse, onun ve zürriyetinin alıp verdiği nefesler sayısınca sana sevablar yazılır.»**

Bu hadisin aslı yoktur. Ne itimat edilir kitablarda ne de başka kitablarda böyle bir hadise rastlamadım.

---

(1) Bk. İbnu-Kesîr, Cilt 1-33, Darul-End. Beyrut-Tarihsiz.
(2) Ed-Durrul-Mensur, 1-9, Kahire bilâ tarih.
(3) Bk. İbnu-Kesîr, Cilt: 1-34, Dar. End. Beyrut.
(4) Bk. İbnu-Kesîr, Cilt: 1-34, Dar. End. Beyrut.

Yemekte de Besmele çekmek mustahaptır. Sahihi Müslim'de **«Resûlüllah üvey oğlu Ömer b. Ebi Seleme'ye Bismillah de, sağ elinle ve önünden ye»** dedi. (1)

Bazı âlimler; yemekte Besmele çekmek vacibdir dediler. Resûlüllahın emrini vucubu ifade eder mânâsına hamlettiler.

Buharî ve Müslim'de İbnu-Abbas'dan gelen bir hadisde: **«Eğer herhangi biriniz hanımıyle birleşmek istediğinde; Allahın adiyle Ey Allahım! Bizi şeytandan uzak tut. Bize rızık olarak vereceğini şeytandan uzak tut» dese, şüphesiz ki o birleşmeden aralarında bir yavru takdir edilirse, hiç bir zaman şeytan ona bir zarar dokundurmaz.»**

İbnu-Cerir ve İbnu-Ebi-Hâtim İbnu-Abbas yoluyle şunu rivayet ettiler: **«Cebrail (A.S.) ilk Resûlüllaha indiğinde: «Ey Muhammed bilici ve işidici olan Allahın yardımıyle kovulmuş şeytanın şerrinden korunmamı istiyorum» dedi. Bundan sonra Cebrail (A.S.) şöyle devam etti: «De ki Rahman ve Rahim olan Allahın adıyle», Ravi dedi: Cebrail Hz. Muhammed'e (S.A.V.): «Ey Muhammed! Allahın adiyle.. Rabbin olan Allahın zikriyle oku, kalk, ve onun zikriyle otur.»**

«ALLAH» Cenabı Hakkın ismi azamıdır. Çünkü bütün sıfatlarla sıfatlanır. Mevlânın diğer isimlerinin hepsi onun sıfatları yerinde kullanılmıştır. Nitekim Kur'an: **«En güzel isimler Allahındır, onlarla Allahı çağırınız»** dedi. (El-Araf: 180).

«De ki Allah diye çağırın veya Rahman diye çağırın (ne ile hangi ismiyle) çağırırsanız sonunda en güzel isimler onundur» (İsra: 110).

Sahihi Buharî ve Müslim'de: **«Allahın doksan dokuz ismi vardır. Yüzden bir eksiktir. Kim onları sayarsa** (ezbere okursa) **Cennete gider» (2).**

İbnu-Maceh ve Tirmizî'nin rivayetlerinde o isimlerin sayımı gelmiştir.

Er-Razî tefsirinde bazılarından rivayet ederek dedi: **«Allahın beşbin ismi vardır. Bini, Kur'an ve sıhhatli hadislerdedir. Bini, Tevrat'ta-**

(1) Bk. İbnu-Kesîr, Cilt: 1-34, Dar. End. Beyrut.
(2) Bk. İbnu-Kesîr, Cilt: 36, Dar. End.

dır. Bini, İncil'dedir. Bini, Zebur'dadır. Ve bini de Levhul-Mahfuzdadır.» (1).

«ALLAH» kelimesi Zatı-Kibriyâdan başkasına isim olarak verilmemiştir.

Muştek olmaması daha kuvvetlidir.

«ER-RAHMAN, ER-REHÎM».

İbnul-Enbârî, Ez-Zâhir'den, El-Müberred'den rivayet etti: **«Er-Rahman ibranice bir isimdir.»**

Ebu-İshak Ez-Zecac «Meânil-Kur'an» adlı eserinde; Ahmed b. Yahya. **«Er-Rehim arabça Er-Rahman ibranicedir. Bundan ötürü bir arada geldiler.»** dedi.

Fakat Ebu-İshak'ın bu görüşü revaç görmemiştir. Zira Kur'an'da arabçadan başka bir dilin olmadığı kanaatı daha kuvvetlidir.

İbnu-Abbas (R.A.) **«Rahman ve Rehim iki isimdirler. Birisi diğerinden daha incedir»** yani daha fazla rahmeti taşır.

El-Hitabî ve başka âlimler, bu sıfatı, müşkül (çözülmez) saymışlardır. **«Umulur ki, «Erekkü» (daha incedir) kelimesi yerinde «Erfekü» (daha merhametlidir) kelimesi vardır»** dediler.

Nitekim bu husus başka bir hadisde şöyle gelmiştir: **«Şübhesiz ki, Allah Refik (Merhamet sahibi) tir. Her şeyde Rıfkı (Merhameti) sever. Rıfktan ötürü verdiğini, şiddet (gösterene) vermez.»**

İbnul-Mubarek:

«Er-Rahman, sorulduğunda veren, Er-Rehim, kendisinden bir şeyler istenilmediği takdirde istemiyenlerden kızandır.» dedi.

Bu da, Tirmizî ve İbnu-Maceh'in rivayet ettiği hadis gibidir: **«Allahdan istemiyene Allah gazab eder.»**

Zira istemiyen, ya Allahın varlığında şüphe eder veya sonsuz cömertliğinde.. Eğer **«O bilir, ne diyeyim»** kabilinden istemiyorsa, bu, teslimiyettir. Yüce bir Makamdır. Utanarak istemiyorsa, bu da, haddini bilmektir!.. Allah bizi haddini ve hududunu aşmayan kullarından ede...

(1) Bk. İbn-Kesîr, Cilt: 1-36, Beyrut.

Bazıları **«Rahman bütün mahlûkatı Rehim de sadece Müminleri kapsar»** dediler. Fakat **«Dünya ve âhiret Rahmanı ve Rehimi»** diye me'sur olan duada varid olmuştur.

«Er-Rahman» Allaha mahsus bir isimdir. Kimseye isim olarak verilmez.

Nitekim **«De ki: Allah veya Er-Rahman diye çağırınız. Hangisini çağırırsanız şüphesiz ki en güzel isimler onundur»** (İsra: 110) âyetinde vârid olmuştur.

Yemame'nin yalancı peygamberi ahmaklık yapıp kendisine **«Yemame Rahmanı»** ismini taktığı için Allah, ona yalancılık abasını giydirip onu yalancılıkla teşhir etti. Ona ancak **«YALANCI MÜSEYLEME»** denir. Halk arasında yalancılıkta darbumesel oldu. (1)

«Hamd âlemlerin Rabbine mahsustur» İbnu-Cerir «Hamd bir senâdır. Allah onunla nefsine senâda bulunmuştur. Onun zimninde kullarını kendisine senâ etmeye davet etmesi vardır. Sanki **«El-Hamdu lillah deyiniz»** dedi.»

HAMD KONUSUNDA SELEFİN SÖZLERİ

İbnu-Ebi-Hâtim ve İbnu-Abbas yoliyle **«Ömer: Biz «Sübhanellahı ve lâilâhe illellahu» (Allah ortaktan münezzeh ve uzaktır) Allahdan başka mâbud yoktur'u öğrendik. Acaba «El-Hamdülillahi nedir?» dedi. Hz. Ali, «El-Hamdu lillahi, Allahın nefsine razi olduğu ve sevip seçtiği bir kelimedir ister ki, o denilsin» diye cevab verdi.»** (2)

İbnu-Ebi-Hâtim İbnu-Abbas kanaliyle rivâyet etti: **«Kul; el-Hamdu lillâhi dediği zaman Cenabı Hak; kulum bana şükretti der.»**

İbnu-Ebi-Hâtim ve İbnu-Cerir, İbnu-Abbas kanalıyle rivâyet ettiler: **«El-Hamdu lillahi, Allah için şükürdür. Onun nimetini ve hidayetini ikrar ve itiraf etmektir.»**

Kâ'bul-Ahbar: **«El-Hamdu lillâhi Allahın Senâsıdır.»** dedi.

(1) Bk. İbnu-Kesîr, Cilt: 1-38, Dar. End. Beyrut.
(2) Bk. İbnu-Kesîr, Cilt: 1-22, Darul-Marife, Beyrut.

Ed-Dehhak: **«El-Hamdu lillahi Er-Rahman (Allah)ın abâsıdır.»** Müteşabih bir hadisdir ve böylece vârid olmuştur. (1)

İbnu-Cerir sahabi el-Hâkem b. Ümeyr kanalıyla rivâyet etti: **«El-Hamdu lillâhi dediğinde, muhakkak ki, Allaha şükretmiş oldun. O da sana daha fazlasını verdi.» (2)**

İmamı Ahmed b. Hanbel El-Esved b. Serî' (veya Surey') kanalıyle rivayet etti: **«Sana, ortaktan münezzeh olan Rabbimi övdüğüm hamdları inşad edip okuyayım mı?»**

Resûlüllah: **«Dikkat edin ve agâh olun. Şübhesiz ki, Rabbin hamd edilmesini sever.»** diye karşılık verdi.

Ebu-İsâ el-Hafız et-Tirmizi, en-Nesai ve İbnu-Maceh Câbir b. Abdullah yoluyle rivâyet etti: **«Zikrin en üstünü lâilâhe illellahdır. Duânın en üstünü el-Hamdü lillahdır.»**

Tirmizi, bu hadis, hasan ve garibdir, dedi.

El-Kurtubî Enes tarikiyle rivâyet etti: **«Eğer dünyâ bütün varlıklarıyla beraber ümmetimden bir kişinin elinde olursa, sonra El-Hamdu lillahi dese, bu hamdetmesi o dünyâlığından daha üstündür.»**

El-Kurtubî ve başka âlimler: **«Yani Allah tarafından ona hamdın ilham edilmesi, dünya nimetlerinden daha fazla (ve hayırlı) bir nimet olur. Zira hamdın sevabı bitmez ve tükenmezdir. Dünya nimetleri ise, fanî ve geçicidir.»** diye hadisi yorumladılar. Nitekim Allah (C.C.):

«Mal ve erkek yavrular dünyâ hayatının süsleridirler. Daimi kalan sâlih ameller, sevab ve amel yönünden Rabbinin katında daha hayırlıdır.» (El-Kahf: 46).

İbnu Maceh'in Sünen'inde İbnu-Ömer'den gelen bir hadisde: **«Resûlüllah bize Allahın kullarından birisinin durumundan bahsederken buyurdu: O kul: Ey Rabbim! Sultanının büyüklüğüne ve yüzünün celâlına yakıştığı gibi, sana hamd olsun» dedi. Ketebe (Hefeze) meleklerin ikisi de şaştı (bu hamdın karşılığını) nasıl yazacaklarını bilemediler. Allaha (manevi huzuruna) yükselip gittiler. İkisi «Ey Rabbimiz! Filan kulunun dediğinin karşılığını nasıl yazacağımızı bilmiyoruz» dedi-**

(1) Bk. İbnu-Kesîr, Cilt: 1-22, Darul-Marife, Beyrut.
(2) Bk. İbnu-Kesîr, Cilt: 1-23, Darul-Marife, Beyrut.

ler. Kulunun halini daha iyi bilen Allah (C.C.), onlara «Kulum ne söyledi» diye sorunca ikisi: Kulun «Ey Rabb! Sultanının büyüklüğüne ve yüzünün celâlına yakıştığı gibi sana hamd olsun dedi.» diye cevab verdi...

Bunun üzerine Cenab-ı Hak «Onu kulumun dediği gibi yazınız. Ta ki bana gelip mulâki olunca onun o, sözünün karşılığını (mükâfatını) ona (o zaman) vereyim» dedi.»

El-Kurtubî, bir taife tefsirciden hikâye etti: **«Kulun, âlemlerin Rabbine hamd olsun demesi, «lâilâhe illellah» demesinden daha üstündür. Çünkü «El-Hamdu lillah» hamdla beraber Tevhidi de kapsamaktadır.»**

Başkaları da **«lâilahe illellah»** daha üstündür. Zira îman ile küfrü ayırd edendir. Halk **«lâilâhe illellah»** deyinceye kadar, onlarla savaş yapılır. Nitekim Buharî ve Müslim'ce üzerinde ittifak edilen hadisde bu durum sabit olmuştur.

Başka bir hadisde de: **«Benim ve benden önceki peygamberlerin söylediğimiz en üstün söz «lâilâhe illellâhu-Va'hdehu lâ şerîke lehü» dür. (Allahdan başka Mâbud yoktur. Biriciktir. Onun hiç bir ortağı da yoktur.)»**

«El-Âlemin»

Said b. Cübeyr, ve İkrime'nin İbnu-Abbas'dan rivayetlerinde: **«Âlemin, cin ve insan»** diye tefsir edilmiştir.

Mucahid ve İbnu-Cüreyç'in de böyle tefsir ettikleri rivâyet edildi. Hz. Ali'den de bunun benzeri rivâyet edildi.

El-Ferra ve Ebu-Übeyde **«Âlem, akıl sahibi olan insan, cin, melekler ve şeytanlardır. Akılsız hayvanlara âlem denilmez.»** dediler.

Zeyd b. Selam (veya Eslem!) ve Ebul-Muhaysın'dan gelen rivâyette **«Çırpınan, ruhu olan her şeye âlem denir!»**

El-Hafız İbnu-Âsakir, Beni-Ümmeyye halifelerinden biri olan ve eşşek Mervan diye şöhret bulan Mervan bin Muhammed'den rivâyet etti: **«Allah on yedi bin âlem yarattı. Yer ve göklerin bütün ehli üst üste bir âlemdir. Diğer âlemleri Allah'dan başkası bilemez.» (1)**

(1) Bk. İbnu - Kesîr Cilt, 1 - 23, Darul - Ma'rife, Beyrut.

Ebu-Ca'fer Er-Razî, Er-Rebi' b. Enes'den o da Ebul-Äliye'den **«Alemlerin Rabbi»** tefsirinde; insanlar bir âlemdir. Cinler başka bir âlemdir. Onlardan başka on sekiz veya on dört bin melekler âlemi vardır. Yeryüzünün dört köşesi vardır. Her köşede üç bin beşyüz âlem vardır. Allah onları ibadeti için yaratmıştır.» (1) Hadisi İbnu-Cerir ve İbnu-Ebi-Hatım rivâyet ettiler. Fakat bu garip bir kelâmdır. Böyle konuşmalar sıhhatli bir delile muhtaçtır (2).

İbnu-Ebi-Hatım Sübey' el-Himyerî tarikıyle rivayet etti: **«Alemler bin ümmettir. Altıyüz ümmeti denizde ve dörtyüz ümmeti karadadır»** (3).

Benzeri, tabiinin alîmi Said bin el-Museyyeb'den de rivayet edildi.

El-Hafız Ebu-Ya'la Abdullah b. Câbir yoluyle rivâyet etti: **«Hz. Ömer'in halîfe olduğu senelerin bazısında çekirgeler azaldı. Hz. Ömer, bu durumu sordu. Fakat herhangi bir cevab alamadı. Bunun için üzüldü. Bir süvariyi Yemen'e, başkasını Şam'a, başkasını Irak'a gönderdi. Oralarda çekirgeden bir şey görülmüş müdür diye haber getirmelerini istedi. Yemen'e gönderdiği elçi ona bir avuç dolusu çekirge getirip önüne koydu. Hz. Ömer çekirgeleri gördüğünde tekbir getirdi. Sonra: «Allahım Resûlünden dinledim: «Allah bin ümmet yaratmıştır. Altıyüzü denizdedir. Dörtyüzü karadadır. Bu ümmetlerden ilk yok olacak olan çekirgelerdir. Onlar yok olunca, diğer ümmetler, onları takip edecektir. Tıpkı ipi kopmuş daneler gibi.»** (4)

Fakat bu hadisin senedinde bulunan Muhammed b. İsâ El-Hilâli zaifdir.

El-Bagevî Said b. Museyyeb'ten rivâyet etti: **«Allahın bin âlemi vardır. Altıyüzü denizde, dört yüzü karadadır.»**

Vahb b. Munebbih: **«Allahın on sekiz bin âlemi vardır. Dünya onlardan sadece bir âlemdir.»** (5)

Mukatil: **«Âlemler, seksen bindir.»**

(1) Bk. Ed-Durrul-Mensur, Cilt 1-13, El-Halebî, Kahîre.
(2) Bk. İbnu-Kesîr, 1-24, Dar. Marife. Beyrut.
(3) Bk. Ed-Durrul, Mensur, 1-13, el-Halebî, Kahi.e.
(4) Bk. Ed-Durrul, Mensur, 1-13, el-Halebî, Kahire.
(5) Bk. Ed-Durrul, Mensur, 1-13, el-Halebî, Kahire.

El-Kurtubî, Ebu-Said El-Huderî'den rivâyet etti: **«Allahın kırk bin âlemi vardır. Dünyâmız doğusundan batısına kadar onlardan bir tek âlemdir.» (1)**

El-Kurtubî Allah (C.C.) Rabbden sonra nefsini Er-Rahman ve Er-Rahim ile sıfatlandırdı. Bu, korkudan sonra teşvik ve terğib etmek kabilindendir. Nitekim **«Kullarıma haber ver. Şüphesiz ki ben çokca af edici ve merhamet ediciyim. Şüphesiz ki benim azabım elem verici azabın ta kendisidir.»** (El-Hicir: 49).

«Şübhesiz senin Rabbinin ikâbı (cezası) seridir. Muhakkak ki O, çok bağışlayıcı ve merhamet edicidir» âyetlerinin durumu da budur.

RABB'da terhip (korku), Er-Rahman ve Er-Rahim'de terğib (ve teşvik) vardır.

Sahihi Müslim'de Ebu Hüreyre'den gelen bir hadisde: **«Eğer mümin, Allahın katındaki, ikabı (cezası)nı bilseydi, hiç bir (mümin) kimse Allahın Cennetini ümid etmezdi. Eğer kâfir Allahın katındaki rahmetini bilmiş olsaydı, Allahın rahmetinden hiç bir (kâfir) kimse ümidini kesmezdi.»**

«CEZA GÜNÜNÜN SAHİBİDİR»

Ed-Dahhak İbnu-Abbas'dan rivâyet etti: **«O günde dünyada olduğu gibi (mecazi dahi olursa), hiç bir kimse Allah ile beraber her hangi bir hükme sahib olamaz.»**

İbnu-Abbas: **«Din günü, mahlûkatın hesab günüdür. O gün kıyâmet günüdür. Allah insanları amelleriyle muhâkeme eder. Ameli hayır ise, karşılığını hayır verir, ameli şer ise, karşılığını şer verir. Ancak af ettiği kimseler müstesnadır.»**

Her şeyin gerçek meliki Allahdır. Zira Kur'an **«Allah o Allahdır ki, ondan başka her hangi bir ma'bud yoktur. Meliktir (padişahdır). Kudûstür (çok mukaddes ve münezzehtir). Selâmdır (barışın kaynağı ve yaratanıdır)»** (Haşır: 23).

---

(1) Bk. İbnu-Kesîr, 1-25, Dar. End. Beyrut.

Sahiheyinde Ebu-Hüreyre'den gelen merfu' bir hadisde: **«Allah katında en zelîl ve en hakir isim, bir kişi(nin ismi) dir ki kendisine, padişâhlar padişâhı (sultanlar sultanı, veya şahinşah) diye isim takmıştır (!) Halbuki Allahdan başka (gerçekte) sahib yoktur.»** (1)

Yine sahiheyinde Ebu-Hüreyre rivâyet ediyor: **«Allah, yeryüzünü kabz edip tutar, gök onun sağındadır. Sonra haykırıyor: Ben padişâhım, padişâhlar nerededirler? Cebbarlar (zorba ve diktatörler) nerededir? Mağrurlar nerededir.»**

Kur'an'da **«Bugün mülk kimindir? Kahhar ve tek olan Allah'ındır.»** (Fatır: 16).

Dünyada Allah'dan başkasına Melik demek mecazi olmuştur.

Bu âyette «Din» ceza ve hesaba çekmek demektir. Nitekim hadisde Din maddesi bu mânâya gelmiştir:

«Akıllı o kimsedir ki, nefsini hesaba çeker ve (cezalandırır) ve ölümün ötesi için çalışıp hazırlık yapar.»

Hz. Ömer **«Hesaba çekilmezden önce, nefsinizi hesaba çekiniz. Tartılmazdan önce tartınız. Amelleriniz katında gizli bulunmayana en büyük tarzda arzolunacağı zamana hazırlanınız.»**

«Ancak sana kulluk yaparız. Ancak senden yardım bekleriz.»

Seleften bazıları **«Fâtihâ sûresi Kur'an'ın sırrı, bu âyet de Fâtihâ'nın sırrıdır.»** dedi.

Birinci cümle (ancak sana kulluk yaparız) şirkten ve ortak koşmaktan teberri etmektir. İkinci cümle (ancak senden yardım bekleriz) günâhdan dönüş ve ibadete yöneliş hünerinden teberri etmek ve O, hüneri Allaha yaslandırmaktır.

Bu âyette, Allahın önce zatına en güzel sıfatları vermek suretiyle başlamasına, sonra kullarını da böyle senâda bulunmalarını irşad etmesine delil vardır.

Bunun için gücü yettiği halde Fâtihâ sûresini okumayanın namazı sihhatli olamaz. Nitekim Buharî ve Müslim'de Übbade b. Sâmit'ten

(1) Bk. İbnu-Kesîr, 1-25. Dar. End. Beyrut, Bilâ tarih.

rivâyeten şu hadis gelmiştir: **«Fâtihâtul-Kitabı okumayanın namazı yoktur.** (Yani fasittir. Veya kâmil değildir.)

Ed-Dahhak İbnu-Abbas'dan rivâyet etti: **«İbadet ederiz demek seni birleriz. Senden (azabından) korkarız, demektir. Ey Rabbimiz ancak senden ümid ederiz başkasından değil. Senin taatın hususunda ve sıkıntılı durumlarımızda ancak senden yardım bekleriz.»**

Kattade: «Allah (C.C.) bu âyetinde sizden sadece ona ibâdet etmenizi istiyor. Emirlerinizde ondan yardım beklemenizi istiyor.»

Allahın ibâdeti maksud-i bizzat olduğu ve yardım talebi de onun vasıtası bulunduğu için **«ancak sana ibâdet ederiz»** cümlesi daha önce getirildi...

Er-Razî tefsirinde bazı tefsircilerden naklediyor: «Ûbûdiyyet (kulluk) makamı Risalet (peygamberlik) makamından üstündür. Çünkü ibâdet halktan çıkar Hakka yükselip gider. Risalet ise, Hakk'tan halka iner.. Bir de Allah kullarının emirlerini bizzat ele alır. Peygamber ise, ümmetinin durumlarını islâha çalışır.»

Er-Razî'nin naklettiği bu söz, yanlış ve hatalı bir sözdür. Bir de zaifdir ve neticesi yoktur. (1)

«Bizi o, dosdoğru yola hidayet et.» Denildi ki; âyetteki hidâyet irşad ve tevfik mânâsındadır. «Bizi irşad et, bizi muvaffak kıl» demek oluyor.

Ebu-Cafer İbnu-Cerir Et-Taberî: **«Ehli tevil, ittifakla, Sıratı-Müstakimden maksad, eğri olmayan ve apaçık bulunan yoldur.»**

Doğru yoldan maksad ise, Allaha ve Resûlüne tâbi olmaktır.

Bazı rivâyetlerde, **«Sıratı Müstekimden maksad, Allahın Kitabıdır»** denildi.

İbnu-Ebi-Hâtim, Hz. Ali'nin yoliyle rivâyet etti: **«Sıratı-Mustekim, Allahın Kitabıdır.»**

Es-Sevrî de rivâyet etti: **«Sıratı Müstekim, Allahın Kitabıdır.»**

Bazıları **«Sıratı-Müstekim, İslâmdır.»** dedi.

(1) Bk. İbnu-Kesîr, Cilt: 2, 1-48. Dar. Eln. Beyrut.

Ed-Dahhak İbnu-Abbas'dan rivâyet etti: **«Cebrail (A.S.) Hz. Peygambere: «Ey Muhammed! Bizi Sıratı-Mustekime hidayet et diye duâ et.»**

Diyor ki: **«Bizi hidâyet edici yolu bulmaya dair ilhamlandır. O hidâyet edici yol, İslâm dinidir. O, Allahın dosdoğru dinidir.»**

İsmail b. Abdurrahman Es-Süddî El-Kebir, İbnu-Abbas'dan, Hemedânî, İbnu-Mesud ve başka sahâbelerden rivâyet ettiler: **«Sıratı Müstekimden maksad İslâmdır.»**

Abdullah b. Muhammed b. Akil Câbir'den: **«Sıratı-Müstekim, İslâmdır. Yer ile gökler arasından daha geniştir.»**

İmamı Ahmed b. Hanbel Müsned'inde En-Nevas b. Sem'an kanalıyle rivâyet etti: **«Allahın Resûlü buyurdu: Allah, bir misal verdi, dosdoğru bir yolu gösterdi. Onun iki tarafında iki sûr vardır. O sûrlarda açık kapılar bulunuyor. Kapıların üzerinde sarkmış perdeler vardır. Yolun girişinde bir tellâl vardır. «Ey nas! Hepiniz birden yola giriniz. Sakın sağa-sola yalpa vurmayınız» diye çağırıp duruyor.**

Bir tellâl da yolun üstünde durup çağırıyor. İnsan o kapılardan birisini açmak istediğinde «Rahmet olasıca! Sakın açma. Zira açtığın takdirde oraya gireceksin. O halde Sırat (Yol) İslâmdır. İki sûr, Allahın sınırları (cezaları) dır. O açık kapılar Allahın haramlarıdır. Yolun girişinde tellâllık yapan, Allahın Kitabıdır. Yolun üstündeki tellâl ise, her müslümanın kalbinde bulunan Allahın vaiz (ve nasihatcısı) dir.»

Hadisi İbnu-Ebi-Hâtim ve İbnu Cerîr Leys b. Sad'dan rivâyet ettiler. Et-Tirmizî ve En-Nesei de beraberce Ali b. Hacer yoliyle En-Nevas b. Sema'ndan rivâyet ettiler. Senedi sıhhatlidir. (1)

Mucâhid: **«Sıratı-Müstekim'den maksad, HAKTIR»** dedi.

Bu tefsir, daha kapsayıcıdır ve daha önce naklettiğimiz tefsirlere ters düşmemektedir.

İbnu-Ebi-Hâtim ve İbnu-Cerîr Ebul-Âliye kanalıyla gelen: **«Sıratı-Müstekim'den maksad, Resûlüllah ve kendisinden sonra gelen iki arkadaşıdır.»** rivayeti naklettiler.

(1) Bk. İbnu-Kesîr, Cilt: 1-50, Dar. Eln. Beyrut.

Biz bu nakli Hasan'dan sorduğumuzda: **«Ebul-Aliye doğru söyledi ve nasihat etti»** diye cevap verdi.

Bütün bu tefsirler doğrudur. Birbirini isterler. Zira Resûlüllah, (S.A.V.), ondan sonra gelen Hz. Ebu-Bekir ve Ömer'e (R.A.) uyan bir kimse Hakka uymuştur. Hakka uyan İslâma uymuştur. İslâma tâbi olan Kur'an'a tâbi olmuştur. Kur'an Allah'ın Kitabı, kopmaz ipi ve dosdoğru yoludur. Bu tefsir ve nakillerin hepsi sahihdir. Birbirini takviye ederler.

Et-Teberanî Abdullah'ın kanalıyle rivâyet etti: **«Sırat-ı-Müstekim, o yoldur ki Resûlüllah bizleri onun üzerinde bırakıp göç etti.»**

«O kimselerin yolu ki onlara nîmet vermişindir.» Bu âyette bahsi geçen ve Allah'ın nîmetine mazhar olanlar, «En-Nisa» sûresinde zikredilenlerdir: **«Kim Allaha ve peygambere itaat ederse, işte onlar, Allahın nîmetine eriştirdiği peygamberlerle dosdoğru olanlar, şehidler ve iyilerle beraberdirler. Onlar ne iyi arkadaşdırlar. Bu nîmet, Allahdandır. Bilen olarak Allah yeterdir.»** (En-Nisa: 69-70).

Ed-Dehhak İbnu-Abbas'dan: **«O kimselerin yoluna ki, ibadet ve taatın sayesinde onlara nîmet vermişsin. Onlar da melekler, peygamberler, sıddîkler, şehidler ve sâlihlerdir. Bu âyet, En-Nisa sûresinin altmış dokuzuncu (69.) âyetinin bir naziri (denki) dir.»** nakletti.

Ebu-Cafer Er-Razî, Er-Rebi' b. Enes'den rivâyet etti: **«Nîmete mazhar olanlar peygamberlerdir.»**

İbnu-Cüreyç İbnu-Abbas'dan: **«Nîmete mazhar olanlar mü'minlerdir»** Mucahid de böyle dedi.

Veki': **«Nimete mazhar olanlardan maksad, Müslümanlardır»** dedi.

Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem: **«Nîmetlenenlerden maksad, peygamber ve ashâbıdır»** dedi.

«Gazaba uğrayanların ve sapıklarınkine değil.» Bu âyetin tefsirinde genellikle: «Gazaba uğrayanlar yahudîlerdir. Çünkü bildikleri halde hakkı terketmişler. Sapıklardan maksad, Hristiyanlardır. Çünkü bilmeden yanlış kapı çaldılar.» Hadisler ve eserler böyle gelmiştir. Bu durum, İmamı Ahmed'in şu hadisinde apaçıktır: Adî b. Hâtim (R.A.) den rivâyet edildi: **«Resûlüllahın atlıları geldiler. Halamı ve bir çok kimseyi tutsak edip götürdüler. Atlılar Resûlüllaha vardıklarında tutsakları**

sıraya dizdiler. Halam: «Ey Allah'ın Resûlü! Elçi uzakta kaldı. Çocuklardan uzaklaşma oldu. Ben de yaşlı bir kadınım. Her hangi bir hizmeti yapamam. Bana minnet et (azat et) Allah da sana minnet etsin.»

Resûlüllah: «Senin elçin kimdir?» diye Halamdan sorunca Halam: «Hâtim oğlu Adîdir.» Resûlüllah «O, Allah ve Resûlünden kaçan Adî mi?»

Halam: «Bana minnet (beni azat) et dedi ve azad edilen Halam diyor, Resûlüllah benim yanımdan dönerken yanında Ali b. Ebi-Talip zannettiğim bir kişi vardı. O, kişi bana: «(Ey kadın!) Resûlüllahdan bir binek iste» dedi. Bunun üzerine Resûlüllah'dan onu da istedim. Bana bir binek vermeyi emretti.

Adî; halam bana geldiğinde: «Ey Adî! Öyle bir iş yaptın ki, baban onu yapmazdı. Zira Resûlüllaha filân geldi. Onun ikramına mazhar oldu. Filân da geldi. Onun ikramına mazhar oldu» dedi. Bunun üzerine Resûlüllaha vardığımızda yanında çocuklar ile bir kadını gördüm. Onların Resûlüllaha yakınlığını söyleyen Adî (R.A.) şunları ekledi: «Anladım ki o, ne Fars İmparatoru Kısrâ'dır, ne de Kayser.»

Resûlüllah beni görünce: «Ey Adî! Seni ürküten ve kaçırtan nedir? Yoksa lâilâhe illellah demek mi seni kaçırttı? Acaba Allah'dan başka bir ilâh (Mabud) mu vardır? Yoksa seni kaçırtan Allahu-Ekber midir? Acaba Allah (celle celâluhu) dan daha büyük mü vardır?» diye seslendi.

Resûlüllahı dinledikten sonra Müslümanlığı kabul ettim. Baktım ki, Resûlüllahın yüzü güldü. Ve buyurdu: «Şübhesiz gazaba uğrayanlar Yahudîler, sapıtanlar da Hıristiyanlardır.»

Hadîsi Et-Tirmizî Semmak b. Harb'ın hadisinden rivâyet etmiştir. Hasan ve gâribdir dedi.

Abdurrezzak Ma'mer'den o, Büdeyil El-Âkiylî'den, o da Abdullah b. Şekik'den o da Resûlüllahı dinliyen bir zattan rivâyet etti: Resûlüllah «Va'dul-Kurâ» adlı yerde idi. «Benî-Kayin» kabilesinden bir kişi Resûlüllahdan sordu: Ey Allah'ın Resûlü! Bu (âyette bahsedilenler) kimlerdir?»

Cenabı Peygamber: **«Gazaba uğrayanlar Yahudîler, sapıtanlar Hıristiyanlardır.»** cevabını verdi...

İbnu-Merduyeh, Ebu-Zer yoluyla nakletti: **«Resûlüllah'dan gazaba uğrayanları sordum. Yahudîlerdir dedi. Ben, ya sapıtanlar kimlerdir, dedim. Hıristiyanlardır, dedi.»**

Es-Suddî İbnu-Mesud ve diğer sahâbeler kanalıyla nakletti: **«Gazaba uğrayanlar Yahudîler, sapıtanlar Hıristiyanlardır.»**

Ed-Dehhak ve İbnu-Cüreyç İbnu-Abbas'dan rivâyet ettiler: **«Gazaba uğrayanlar Yahudîler, sapıtanlar Hıristiyanlardır.»**

İbnu-Ebi-Hâtim «Tefsir âlimleri arasında gazaba uğrayanlardan maksad, Yahudîler, sapıtanlardan maksad, Hıristiyanlar olduğunda ihtilâf olduğunu bilmem. Delili de, şu bahsi geçen imamların tefsirleridir.» dedi. (1)

ZARİF BİR KONU

Fâtihâ sûresini okuyup bitirene daha önce de söylediğimiz gibi ÂMİN demek mustahabdır. Delili imamı Ahmed'in Tirmizî ve Ebu-Davud'un Vâil b. Hacer'den gelen rivâyetleridir: **«Resûlüllahdan işittim «Veleddallin»den sonra ÂMİN dedi ve (yani AAAAAMİİİN gibi) sesini oldukça uzattı.»**

Ebu-Davud'un rivâyetinde **«Sesini yükseltti.»** vardır.

Tirmizî: **«Bu hadis, Hasendir»** dedi.

Hz. Ali, İbnu-Mes'ud ve diger sahâbelerden: **«Resûlüllah «Veleddallin»i okuduktan sonra arkasında ve birinci safda duranların işiteceği kadar sesini yükselterek ÂMİN derdi.»**

Hadîsi, Ebu-Davud ve İbnu-Maceh rivâyet ettiler. İbnu Maceh: **«Onun Âminiyle mescid çınlanırdı»** fazlalığını da rivayet etti.

Namazda olmayanlar için de Fâtihâ'dan sonra «AMİN» demek müstahabdır. Namazda olan için daha da müstahabdır. Zira Sahiheyin (Buharî ve Müslim)de Ebu-Hüreyre'den şu hadis rivâyet edildi:

(1) Bk. İbnu-Kesîr, Cilt: 1-54. Dar. End. Beyrut.

«İmam, ÂMİN dediğinde siz de ÂMİN deyiniz. Zira kimin Âmini meleklerin Âminine denk ve rast gelirse, onun geçmiş günâhları onun için affedilir.»

Müslim de: **«Biriniz namazda Âmin dediğinde Melekler de gökte Amin derler. Böylece birbirine denk gelir ve o, kimsenin geçmiş günâhı bağışlanır.»**

Bu denkleşme ya zamanda, ya kabul edilmekte veya ihlâs sıfatındadır.

Sahihi Müslim'de merfu' olarak Ebu-Mûsâ el-Aşârî'den rivâyet edildi: **«İmam Âmin dediğinde sizler de Amin deyiniz (derseniz) Allah duânızı kabul eder.»**

Ed-Dehhak İbnu-Abbas'dan: **«Ey Allahın Resûlü! Âminin mânâsı nedir? Resûlüllah (S.A.V.): «Ey Rabbim isteğimi yap demektir.»** diye cevab verdi.

Tirmizî: **«Âminin mânâsı, bizi mahrum etme ümidimizi kırma demektir»** dedi.

El-Kurtubî: **«Âmin Allah'ın adlarından biridir.»**

Malîkiler: **«İmam, Âmin demez fakat cemaat Amin derler.»**

Zira İmamı Mâlik Ebu-Hüreyre yoluyla rivâyet etti ki: **«İmam «Veleddallin» dediğinde siz Âmin deyiniz.»**

Bir de Mâlikiler, Müslim'de bulunan Ebu-Mûsâ, hadisiyle istidlal ettiler: **«İmam «Veleddallin»i okuduğu zaman, siz Amin deyiniz.»**

Fakat Buharî ve Müslim'in ittifakla zikrettikleri hadisde: **«İmam Amin dediğinde siz de Âmin deyiniz.»** denildi.

Bir de Resûlüllah Veleddallin'i okuduğu zaman Âmin derdi. Bunlar Mâlikilerin aleyhine delildir.

İbnu-Maceh rivâyet etti: **«Yahudîler, en fazla selâm vermenizden ve Âmin demenizden ötürü sizi kıskanıyorlar.» (1)**

İbnu-Maceh İbnu-Abbas'dan rivâyet etti: **«Yahudilerin Âmin'den ötürü sizden kıskanmaları kadar hiç bir şeyden kıskanmazlar. (Onları kıskandırmakta iyi olduğuna göre) siz, çokça Âmin deyiniz.» (2)**

İbnu-Merduyeh Ebu-Hüreyre'den rivâyet etti: **«Amin âlemlerin Rabbisinin mü'min kulları üzerinde mührüdür.» (3)**

---

(1) (2) (3) İbnu-Kesîr, Cilt: 1-56-57, Dar. End. Beyrut.

Enes'den: **«Namazda bana Âmin verildi. Dua ederken Âmin verildi. Musa (A.S.) hariç benden önce hiç bir kimseye Âmin verilmedi. Musa duâ ederdi. Hârun (A.S.) da Âmin derdi. Öyle ise duâlarınızı Âmin ile sonuçlandırınız. Şübhesiz ki (Âmin ile sonuçlandırdığınız takdirde) Allah duânızı kabul buyurur.»** (1)

Et-Teberanî ve El-Beyhakî Vâil b. Hacer'den rivâyet ettiler: **«Resûlüllahdan işittim: «Veleddallin» okuduktan sonra «Rebbiğfirli Âmin» (Ey Rabbim beni mağfiret eyle ve duâmı kabul buyur) derdi.»** (2)

Et-Teberanî Vail b. Hacer kanalıyle rivâyet etti: **«Resûlullahın namaza girdiğini gördüm. Fâtihâtul-Kitaı» sûresinin okuyuşunu bitirdiğinde üç defa Âmin dedi.»** (3)

Ebu-Davud, Hasan bir sened ile ashâbdan olan Ebi-Züheyr en-Nümeyri'den rivâyet etti: **«Birisi bir duâ ederse, ona; duânı Amin'le mühürle. Zira Âmin sahife (resmi yazışma) üzerindeki mühür mesabesinde (yerinde) dir. Bu durumu size haber vereyim mi: Biz bir gec Resûlüllah ile beraber çıktık, duasında ve isteğinde çok israr edip yakaran birisine rastladık. Resûlüllah durup onun yakarmasına kulak verdi. Ve buyurdu: «Eğer mühürlerse, duâsı kabul olunur. Oradaki topluluktan birisi: «Ey Allah'ın Resûlü! Neyledir mühürlenmesi?»**

Resûlüllah (S.A.V.) «Âmin» iledir. Eğer bu kişi duâsını Âmin ile sonuçlandırırsa, dusı kabul edilmiştir.» (4)

İbnu-Adî «Kamil»de Ebu-Hüreyre'den: **«Yahudîler kıskanç bir kavimdir. Sizden üç şeyden ötürü kıskanırlar: Selâmı açıkça söylemenizden, saflarınızı düzgün tutmanızdan ve Âmin demenizden...»** (5)

El-Hekim rivâyet etti: **«Allah ümmetime üç şey verdi. Onlardan hiç birisini hiç kimseye vermemiştir: Cennet ehlinin tehiyyesi (selâmlaşması) olan SELÂM'ı, Meleklerin saflarını (namazdaki saflar kasdediliyor ve ÂMİN'i vermiştir. Ancak Âmin'den Mûsa ve Hârûn (A.S.)'a verilen müstesnadır.»** (6)

(1) İbnu-Kesîr, Cilt: 1-57, Dr. End. Beyrut.
(2) Ed-Durul-Mensur, Cilt: 1-16, el-Halebî, Kahire.
(3) Ed-Durul-Mensur, Cilt: 1-16, el-Halebî, Kahire.
(4) Ed-Durul-Mensur, Cilt: 1-7, el-Halebî, Kahire.
(5) Ed-Durul-Mensur, Çilt: 1-17, el-Halebî, Kahire.
(6) Ed-Durul-Mensur, Cilt: 1-17, el-Halebî, Kahire.

İbnu-Ebi-Şeybe Mucahid'den rivâyet etti: **«İmam «Veleddallin» dediğinde sen «ALLAHÜMME İNNİ ESE'LUKEL-CENNETE VE EÛZU BİKE MİNEN-NÂRI» (Ey Allahım! Şübhesiz ki ben (kulun) senden Cenneti isterim. Ve ateşten sana sığınırım» de.» (1)**

İbnu-Ebi-Şeybe Er-Rebi' b. Hayseme'den rivâyet etti: **«İmam «Veleddallin» dediğinde sen duâdan dilediğin yardımı iste. (Yani duâ vasıtasiyle Allah'dan dilediğini iste).» (2)**

Ed-Deylemî Enes'den: **«Allah'ın Resûlü buyurdu: Besmeleyi okuduktan sonra Fâtihâ'yı, ondan sonra Âmin'i okuyan bir insan için göklerde ne kadar Mukarrab (Allah'ın dergâhına yaklaştırılmış) Melek varsa, hepsi af talebinde bulunur.» (3)**

BESMELENİN BAZI FAZİLETLERİ

Ed-Deylemî «Müsnedul-Firdavs» adlı kitabında Merfu' olarak İbnu Abbas'dan rivâyet etti: **«Muallim çocuğa, Bismillahir-Rahmanir-Rahim de diye telkinde bulunduğu zaman, hem muallim için hem çocuk için hem de çocuğun ana ve babası için ateşten bir beraat yazılır.» (4)**

İbnu-Senî «Amelul-Yevmi Velleyle» adlı eserinde ve ed-Deylemî de Merfu' olarak Hz. Ali'den rivâyet ettiler: **«Bir vartaya** (bir musibet ve felâkete) **düştüğün zaman; «Bismillahir-Rahmanir-Rahim Velâ Havle Velâ Kuvvete İllâ Billahil-Aliyyil-Azimi»** (Rahman ve Rahim olan Allahın adiyle. Günâhdan dönüş ve ibâdete yöneliş ancak büyük ve yüceler yücesi bulunan Allah'ın yedi kudretindedir) **de. Şübhesiz ki dediğin takdirde Allah onun yüzü hürmetine senden dilediği kadar belâ çeşitlerini defeder.» (5)**

Ebu-Şeyh «El-Azeme» adlı eserinde Safvan b. Selim'den rivâyet etti: **«Cinler insanların eşyalarından ve elbiselerinden istifade ederler.**

(1) Ed-Durul-Mensur, Cilt: 1-17, el-Halebî, Kahire.
(2) Ed-Durul-Mensur, Cilt: 1-17, el-Halebî, Kahire.
(3) Ed-Durul-Mensur, Cilt: 1-17, el-Halebî, Kahire.
(4) Ed-Durul-Mensur, 1-9, Kahire.
(5) Ed-Durul-Mensur, el-Halebî, 1-9-10.

Sizden bir elbiseyi alan veya bırakan «Bismillah» desin. Zira Besmele mühürdür.» (1)

Ebu-Naim ve ed-Deylemî Âişe validemizden rivâyet ettiler: «Besmele ilk nazil olduğunda Mekke'lilerin işitebilecekleri kuvvette dağlar bağırdılar. Bunun üzerine Mekke putperestleri: Muhammed dağlara sihir yaptı. Bundan sonra Allah bir duman gönderdi. Tâ gelip Mekke ehâlisini kapsadı. Bunun karşısında Allah'ın Habibi: **Kim inanarak Besmeleyi okursa, dağlar onunla beraber tesbih eder. Ancak bu ses onlardan işidilmez.» (2)**

Bağdadî El-Hafız Ebu-Bekr El-Hatib «El-Cami» adlı eserinde rivâyet etti: **«Her kitabın anahtarı besmeledir.» (3)**

El-Hatib, Ez-Zührî'den: **«Şiirin başında besmelenin yazılmaması geçerli bir adettir.»**

El-Hatip Said b. Cübeyr'den: **«Şiir kitabı dahi olursa, başında Besmele olmayan bir kitab yararlı olamaz.» (4)**

SONUÇ

Fâtiha sûresi yedi âyettir. Âlimlerden bazısına göre Besmele tek başına birinci âyeti teşkil eder. Bazısına göre **«Enam'te aleyhim»** den itibaren yedinci âyet teşekkül eder. Besmele ise «El-Hamdu lillâhi Rabbil-Alemin» ile beraber bir âyettir.

Tekrarlanan yedi âyet denilmesinin sebebi ya bir kaç defa aynı sûrenin inmesinden veya namazlarda tekrarlanmasından ileri geliyor.

«Mâlik-i Yevmid-Din»e kadar olan kısım Allah'ın tevhidini, azamet ve yüceliğini ilân ettiğinden Kur'anı Kerîm'in dört ana hedefinden TEVHİD hedefini kapsar. Ve aynı zamanda **«Ceza gününün sahibi»** mânasını ifade eden **«Maliki Yevmid-Din»** Kur'an'ın HAŞIR esasını ifade eder. **«Ancak sana ibâdet ederiz yalnız ve yalnız senden yardım isteriz. Bizi dosdoğru yola ilet»** mealindeki kısımda Kur'ân'ın TEVHİD

(1) Ed-Durul-Mensur, 1-10, el-Halebî, Kahire.
(2), (3), (4) Ed-Durul-Mensur, 1-10, el-Halebî, Kahire.

hedefini kapsadığı gibi adaletin ayrılmaz bir parçası olan UBUDİYET'i (kulluk) de belirtiyor. Dolayısıyle Kur'ân'ın ADALET esasını kapsıyor.

«Kendilerine nimet ihsan ettiklerinin yoluna bizi ilet...» olan kısım, Kur'ân'ı Kerîm'in «NÜBÜVVET» (PEYGAMBERLİK) esasını kapsar dolayısıyle Fâtiha sûresi Kur'ân-ıÂzimin dört ana esasını kapsayan fihristidir. O, mübarek sûreyi okuyan muhtasaran (kısa yoldan) Kur'ân'ın tamamını okumuş gibi olur.

Fâtiha tefsirini (24-1-1983) Miladî, (10-Rebiul-ahir-1403), Hicrî, Pazartesi günü Ankara kapalı cezaevinde bitirdim. Bu aciz kulunu, şu büyük hizmete muvaffak kılan yüceler yücesi, kâinatın sahibi hazreti Allah'a sonsuzluğuna laik hamd-u senâlar olsun onun Resûlü zişânına ve o, Resûlün ashabına salatû-selâm olsun.

BAKARA SÛRESİ

Sûre: 2

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الٓمّٓ ﴿١﴾ ذٰلِكَ الْكِتٰبُ لَا رَيْبَ ۛ فِيْهِ ۛ هُدًى
لِّلْمُتَّقِيْنَ ﴿٢﴾ الَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيْمُوْنَ
الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ﴿٣﴾ وَالَّذِيْنَ
يُؤْمِنُوْنَ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَآ اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ
وَبِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوْقِنُوْنَ ﴿٤﴾ اُولٰٓئِكَ عَلٰى هُدًى
مِّنْ رَّبِّهِمْ ۗ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿٥﴾

2. SÛRE

EL-BAKARA SÛRESİ

MEDİNE DÖNEMİNDE NÂZİL OLMUŞTUR
İKİYÜZ SEKSEN ALTI ÂYETTİR

MEAL

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyle..

(1) ELİF, LÂM, MİM (2) Şu kitab (varya) onda hiç şübhe yoktur. Takva sahibleri için hidâyet kaynağı [delil ve yol gösterici]dir. (3) O, takva sahibleri ki, «GAYBE» inanırlar, namazı kılarlar ve onlara rızık olarak verdiğimizden infak edip dağıtırlar. (4) O, takva sahibleri ki, sana inen kitaba da ve senden önce inen kitablara da iman ederler ve ahirete de onlar şüphesiz inanırlar. (5) İşte bu nitelikler sahibi bulunan takva ehli Rabblerinden verilen hidâyet (doğru yol) üzerindedirler. İşte bahsi geçen niteliklere sahib bulunan müttakiler felaha kavuşanların tâ kendisidirler!

TEFSİR

«EL-BAKARA» luğat manâsı inek demektir. Bu sûrede ineğin bir parçasının vurulmasıyla öldürülen bir insanın can bulup dirilmesinden bahsedildiği için bu sûreye isim olarak «EL-BAKARA» adı verilmiştir.

Her şeye kâdir bulunan Rabbimizin emriyle cereyan eden ve aklın görünürdeki kapsamını aşan bu olay, ehemmiyeti yönünden ismini sûreye verdirmiştir.

(1) Elif, Lâm, Mim birer isimdirler. Musamma (mânâ)ları ise kelimeleri oluşturup meydana getiren harflerdir. Meselâ: «ELİF» (ا) nin, «Lâm» (ل) nin ve «Mim» (م) nin adıdırlar. Bu durumu, NÂHİV âlimlerinden «Halil» ve «Ebu-Ali» açıkca ifade ettiler.

Allah Resûlünün (S.A.V.): **«Allah'ın kitabından bir harf okuyana bir «HASANA» verilir. Bir Hasana on benzerinin değerini verir. Ben «ELİF-LÂM-MİM» bir harfdir demem. Bilakis ELİF bir harf, LÂM başka bir harf ve MİM de başka bir harfdir.»** (Hadîs-i İbnu-Mes'ud rivayet etti) hadîsi şerifindeki, harf tabiri, devri-saadetten sonra ihdas edilen İSİM ve FİİL karşılığı ve KELİME'nin parçası olan HARF değildir. Zira bu tâbir o dönemden sonra ihdas edilmiştir. Hadîs-i şerifdeki, harf tâbirinden lûgat mânası kasdedilmiştir. Umulur ki, bu isimlere mânalarının adı takılmıştır. Zira HARF, ELİF'in mânası olan (ا) nin adıdır. Mecazi yönden ELİFE harf adı verilmiştir.

Başka bir görüşe göre, bu kelimeler, başında bulundukları sûrelerin adıdırlar. Eğer böyle olmazsa, bu harflerle hitab etmek mânasız bir şeyle hitab etmek, arab bir kimseye zenci lisanıyla konuşmak gibi olur. O zaman Kur'ân'ın tamamı açıklama ve hidâyet olamaz. Onunla Peygamberimiz düşmanlarına meydan okuyamaz. Oysa bunun aksi sabittir.

Diğer bir görüş **«Bu harfler, Kur'ân'ın isimleridirler. Bunun için de «El-Kitab» ve «El-Kur'ân» kelimeleri bunlara haber düşmektedir.»**

Başka bir iddia: **«Bu harfler, Allah'ın isimleridirler.** Bunun delili Hz. Ali'nin şu sözleridir: **«Ey KÂF-HÂ-YÂ-SAD, Ey HÂMİM-AYİN-SİN-KÂF».**

Hz. Ali'nin bu sözleri **«Ey bu harfleri indiren»** mânasında olma ihtimali taşıdığından ötürü bahsi geçen görüşe tam delil olamaz.

Diğer bir tefsir: Elif, boğazın en yukarısından çıkar. Orası harflerin çıkış noktasının başlangıcıdır. Lâm, çıkış noktasının ortası olan dilin kenarından çıkar ve MİM çıkış merkezinin son noktası bulunan dudaklardan çıkar. Bu üç harfi bir araya getirmesinin hikmeti şu olsa gerektir: **«Kulun konuşmasının önü de, ortası da ve sonu da Allah'ın zikri olmalıdır!..»**

Başka bir tefsir: Bu harflerin bilgisi Allah'a mahsus birer sırdır. Hülefayi Râşidin ve diğer ashabdan bu tefsire yakın mânalar rivayet edilmiştir. Onlar, bu harflerin Allah ile Resûlünün arasında birer şifre ve Remz (işaret) olduğunu kasdederler. Bu Remizlerden sadece Resûlünün anlamasını kasd buyurmuştur!..

Cıfır hesabıyla bazı milletlerin yaşama müddetlerine işaret etmelerini ifade eden Hadîsin yüzde yüz bunun delili olması sabit değildir. Zira ihtimal vardır ki; Elif-Lâm-Mim'i dinledikten sonra: **«Yaşama müddeti yetmiş bir sene olan bir dine nasıl girebiliriz!..»** diyen Yahûdîlere Resûlün tebessüm etmesi ve Yahûdilerin **«Bundan başkası var mıdır?»** suallerine: **«Elif-Lâm-Mim-Sad, Elif-Lâm-Râ, Elif-Lâm-Mim-Râ da vardır»** cevabı, Yahûdilerin **«aklımızı karıştırdın. Hangisini alacağımızı bilemeyiz?»** hayretlerini dinlemesi, onları tasdik etme mesabesinde değil de câhilliklerine karşı sâdır olmuştur. Tasdik mânasında değil, techîl mânasında gelmiştir. Yani Resûlullah (S.A.V.) onların cahîlliğine gülerek onların getirdiğinin türünden Mukata'a harflerini sıralamıştır!...

İbnu-Abbas'dan gelen bir rivayette de **«Elif Allah'ın nimetlerine, Lâm Lafze-i Celâle ve Mim Allah'ın mülküne işarettir. Elif-Lâm-Râ-Hâ-Mim ve Nun'un yekûnu Allah'ın Er-Rahman sıfatını teşkil ederler.**

Elif-Lâm-Mim'in mânası: Ben Allah olarak daha iyi bilirim! demektir» diye vârid olmuştur.

Yine İbnu-Abbas'dan **«Elif, Allah'dan; Lâm Cebrail'den ve Mim Muhammed'den alınmıştır. Mânası: Kur'an Allah'dan Cebrail'in diliyle Hz. Muhammed'in üzerine inmiştir.»** demektir. Bütün bu tevillerden sonra deriz ki; «ELİF-LÂM-MİM»in mânasını gerçek şekilde ancak Allah bilir. Sûrelerin başında gelen diğer Mukattaa harfler de böyledir.

(2) **«O, Kitab (var ya)!..»** Rabbimiz burada daha önce bahsi geçmiş bir kitabtan bahsetmektedir. Bu bahis ya **«Elbette senin üzerine ağır bir söz indiririz!»** gibi âyetlerde geçmiştir veya daha önceki, Peygamberlere indirilen kitablarda bahsi geçmiştir.

«El-Kitab», masdardır. Mübalâğa için sıfat düşmüştür. Veya Libas'ın melbus (giyinen) mânasına geldiği gibi, Kitab'da Mektub (yazılmış) mânasına gelmiştir.

«O Kitab'da şek ve şübhe yoktur» mânası o derece açıktır, getirdiği deliller o kadar bârizdir ki, sağlam bir beynin sahibi bakar bakmaz Onun Allah'ın katından inen bir vahyi olduğunu anlar. Hem de muhatablarını mukavemetden ve benzerini getirmekten aciz bırakan bir

vahyi!.. **«Onda şübhe edenler yoktur»** demek değildir. Zira yer yüzünde yaşayanların ancak üçte biri Ona iman ederler.

Bazı tefsir âlimleri: **«Müttakiler için Onda şübhe yoktur»** şeklinde tefsir etmişlerdir. İttika sıfatına sahib olmayan kimseler ise şübheye düşebilirler o, Kitabda!...

«Müttakiler için hidâyet kaynağıdır» deyip onlara Kur'ân'ın hidâyetini tahsis etmesi, onların Kur'ân'dan istifadeye baş vuran tek gurub olduklarından ileri geliyor. Yoksa Kur'ân bütün insanlara; kâfire de müslümana da gelmiştir. Herkes için istifade kapısı açıktır. Bu itibarladır ki Cenab-ı Hakk başka bir âyetinde:

«İnsanlar için hidâyet kaynağıdır.» buyurmaktadır.

MÜTTAKÎ, Allah'ın nizamına göre; âhiretine zarar veren şeylerden şiddetle kaçınan kimse demektir.

Takvânın üç mertebesi vardır:

a) Şirk (Allah'a ortak) koşmaktan kaçınmak suretiyle ebediyyen ateşte yanmaktan sakınmaktır.

b) Günâh getiren fiil (yapmak) ve terkin küçüğünden ve büyüğünden sakınmaktır. Şer'ân takvâ böyle bilinmektedir.

c) Sırrını (iç alemini) Hakk'tan meşgûl eden nesnelerden sakınmak ve bütünüyle Hakk'a yönelmektir. İşte hakiki takvâ budur. **«Ey iman edenler! Allah'dan takvânın gerçeğiyle sakınınız»** âyetiyle takvânın bu üçüncü mertebesi kasdedilmiştir.

(3)**«O, muttakiler ki gayba iman ederler!..»**

Bu âyeti celîleye ikinci bir mâna daha verilmiştir, o da şöyledir: **«Gayba iman edenler var ya, onlar Rabblarından gelen bir hidâyet üzerindedirler.»**

TAKVÂ, iyilikleri yapmak, kötülükleri terketmekle tefsir edilirse, bu âyet-i celîle onun açıklamasını yapan âyet olur. Şöyle ki, iyilikleri, GAYBA iman etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Kur'ân'a ve daha önce Allah katından inen kitablara iman etmekle açıkladı. Bunların aksi de kötülüklere tefsîrdir. Zira bu ameller, diğer ameller ve tâatla-

rın esasıdırlar. Bedenî ibâdetlerin, nefsî amellerin ve malî tâatların kökenidirler. Acaba **«Elbette namaz her türlü fuhşiyattan ve münkerden insanı alıkoyuyor.»** (1) âyetiyle **«Namaz dinin direği, zekât İslâmın köprüsüdür!»** hadîsi bu mânayı ifade etmiyorlar mı?

İMAN, lûgatta tasdik mânasına gelir. İstılahda; kalb ile tasdik, dil ile ikrar demektir. Yani İMAN'ın şer'î mânası; yüzde yüz Hz. Muhammed tarafından getirildiği bilinen emirlerin doğruluğunu kalbinle tasdik edip kabul edeceksin ve kalbindeki, bu durumu dilinle de söyleyeceksin. Tevhid (Allah'ı birleme) Nübüvvet (Peygamberlik), ölümden sonra dirilme (Haşır) ve amellerin karşılığının verilmesi gibi DİNİN zaruri maddelerinden ibarettir.

Hadîs âlimlerinin Cümhuru, Mu'tezileler ve Hariciler **«İman, Hakk'a inanmak, Hakk'ı dil ile ikrar etmek ve Hakk'ın gereğini bedenen işlemek üçlüsünden meydana gelir»** dediler. Binaenaleyh bu görüşe göre sadece itikadını bozan bir kimse imanın dışında olduğu gibi, ikrarı bozan da küfre girer. Ameli bırakan ise, ittifakla fâsıktır. Fakat Haricilere göre kâfir, **(Mûtezile'ye göre)** imandan çıkmış lâkin küfre girmemiştir. «Yani iman ile küfür arasındadır dediler». İMAN'ın yalnız TASDİK mânasında olduğunu destekleyen âyetler: **«Onlar var ya onların kalbinde iman yazdı.» (2). «Onun kalbi imanla sükûnet bulmuştur.» (3). «Onların kalbleri iman etmedi.» (4). «Sizin kalblerinize kesinlikle iman girmez!** (5). Bütün bu âyetler imanın sadece tasdik ve ikrardan ibaret olduğunu gösterir.

Bir de Cenab-ı Hakk (C.C.), bir çok âyette imanın üzerine salih ameli eklemiştir. Salih amelin yannıda günâhları da zikretmiştir. Meselâ:

«Eğer mü'minlerden iki gurub savaşırsa!..» (6) «Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında sizin üzerinize KISAS farz kılınmıştır.» (7) «O kimseler ki, iman ettiler ve imanlarına zulmü giydirmediler!..» (8)

(1) El-Ankebut: 45
(2) El-Mucade: 22
(3) El-Nahl: 106
(4) El-Maide: 41
(5) El-Hucurat: 14
(6) El-Hucurat: 9
(7) El-Bakara: 178
(8) El-Enam: 82

Eğer Haricilerle Mu'tezilenin dediği gibi amel imana dahil olsaydı bu atıflar caiz olamazdı. Zira bir şey nefsinin üzerine atfedilmez. Bütün bu izahlardan sonra âlimler: **«Acaba sadece kalbin tasdiki İMAN'da kâfi gelir mi? Maksad kalbin tasdiki olduğu için bu tasdik yeterli midir veya mümkün olan dil ile ikrar da ona bitiştirilmeli midir»** diye ihtilâf etmişlerdir.

Umulur ki, ikinci görüş (yani tasdik ile ikrarın lüzumunu savunan fikir) doğrudur. Zira Rabbimiz kusurlu cahilden daha fazla bilgili inatçıyı yermiştir. Çünkü cahil bilmediği için ikrardan kaçmıştır. Öbürü ise, ikrar imkânına sahib olduğu halde inad göstermiştir.

GAYB, hissin idrak edemediği, ve aklın bedâhetinin (açık görünürlük) gerektirmediği gizli emirdir.

GAYB iki kısma ayrılır:

a) Bilinmesi için delil bulunmayan hakikattır. Cenab-ı Hakk'ın **«O'nun katındadır gaybın anahtarları O'ndan başkası O gaybı bilmez!..»** âyeti bu kısma işarettir.

b) Bilinmesi için delil bulunan ve bürhanlar mevcud olan hakikattır. Kâinatın yaradanı olan Allah'ın varlığı, sıfatlarının varlığı, Kıyamet gününün varlığı, meleklerin, kıyamet hallerinin, kabir halinin varlıkları gibi.. İşte bu âyet-i celîlede gaybın bu ikinci kısmı kasdedilmiştir.

Eğer GAYB'den lûgat mânası olan «gizlilik» kasdedilip HÂL takdir edilirse, âyetin mânası şöyle olur: **«Onlar, münâfıklar gibi değillerdir, sizden gaip oldukları halde de iman ederler»**. Zira münâfıklar imanlılarla bir arada bulunduklarında, **«iman ettik»** derler. Şeytanlarıyle başbaşa kaldıklarında, **«biz sizinleyiz, biz ancak müslümanlarla istihza (alay) ederiz»** derler!..

Veya mânası şöyledir: **«Onlar iman ettikleri hakikati görmedikleri halde bu gizliye inanırlar!..»** Zira İbn-u Mesud (R.A.) **«Kendisinden başka mâbud bulunmayan Allah'a yeminu-kasem ederim ki, hiç kimse gaybe olan iman gibi bir imana sahib değildir»** dedikten sonra bahsi geçen âyeti okudu.

Başka bir tefsir «Gayibten maksad, kalbdir. Çünkü kalb gizlidir. Bu te'vile göre âyetin mânası şöyledir: **«O kimseler ki kalbleriyle iman ederler. Ağızlarıyla; biz iman ettik deyip kalblerinde olmayanı söylemezler!..»** ilâ ahiri...

«Namazı kılarlar!..» yani «Namazın rükûnlarını gözeterek ve onun Fiillerine herhangi bir gösteriş ve riya katmayarak kılarlar» demektir. Namaz (SALÂT) kelimesinin kökeni dua mânasınadır. Namazın bütününe dua mânasında olan «SALÂT» denilmiştir. Zira dua namazın mühim bir kısmını teşkil etmektedir. Allah'ın Resûlü (S.A.V.) **«Dua, ibadetin iliğidir, beynidir!»** dedi. Allah'ın medh-u senâsına ancak namazın zâhirî farzlarını, sünnetlerini gözetip onun bâtınî hakları olan huşû, kalbiyle Allah'a yönelmek gibi hallere dikkat eden mazhar olur. Namazdan gâfil olanlar değil. Zira Rabbimiz **«Namazlarından gâfil bulunan namaz kılanlara VAYL (azab veya yazıklar) olsun!»** dedi. (el-Maun: 3)

«Kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infâk ederler!..» bu âyeti Celîledeki infak, ZEKÂT ve SADAKA'yı birden kapsar. Yani ikisi de İNFAK mefhumuna dahildir. Kul infaktan ötürü gurura girmesin diye, Allah rızkı nefsine isnad etti, **«Benim sana verdiğimin bir parçasını veriyorsun. Verdiğinden ötürü mağrur olma!»** diye ikaz eder.

Ehli sünnete göre; HELÂL rızık olduğu gibi HARAM'da rızıktır. Mu'tezileye göre; kulunu HARAMI yemeye ve elde etmeye muvaffak etmek, Allah için muhaldir. Çünkü haramdan kulunu sakındıran odur. Bundan ötürü HARAM rızık değildir. Zira Allah'ın rızkından infak edeni Allah medheder. Oysa haramdan infak edeni Allah yermiştir. Ehl-i Sünnetin delili, Âmr bin Kurre'nin rivayet ettiği şu hadîsi şerifdir:

«Elbette Allah sana helâli rızık olarak verdi. Fakat sen Allah'ın sana haram kıldığı rızkını seçtin onu Allah'ın sana helâl kıldığı rızkının yerine koydun!..»

Bir de eğer HARAM rızık olmazsa, hayatı boyunca haram yiyen Allah'ın rızkından yememiş olurdu! Oysa Allah (C.C.) **«Yer yüzünde yürüyen her canlının rızkı Allah'a aiddir»** buyurmaktadır. O halde

HARAM da HELÂL gibi rızıktır. Allah onu irade etmediği için onu irade eden kulunu iradesinden ötürü cezalandırır...

«Verdiğimizden» tâbiriyle kulunu israfdan meneder. Zira malının hepsini vermek israfdır!.. İhtimal ki, **«Onlar, zahir ve bâtın nimetlerden meydana gelen yardımların hepsinden infak ederler»** mânasında da olsun. Bu te'vili, şu hadîs teyid eder: **«Elbette yayılmayan bir ilim, infak edilmiyen bir hazine gibidir!..»**

Dördüncü âyete şu mâna da verilebilir:(4) **«Kur'ân, hem sana inen Kitaba hem de senden önce inen kitablara iman edenlere de hidayet kaynağıdır.»** Bu takdirde, ikinci «Vel-lleziyne» birinci «el-lleziyne»nin üzerine değil «lil muttakiyne» üzerine atıf edilir.

Bu iman edenlerden maksad, Abdullah bin Selâm gibi kitab ehlinden iman edenlerdir. Bu tür tefsir, İbnu Abbas'ın tefsiridir.

İlâhî Kitabların Peygamberlere inmesi, ya Ruhî yönünden Melek Allah'dan alır Peygambere aktarır ya da «Lâvhul-Mahfuz»dan ezberledikten sonra indirip Peygambere tebliğ eder.

Resûlüllaha inenden maksad, Kur'ân'ın tamamıdır. Gerçi Kur'ân'ı Kerîm bu âyetin inişi zamanında tamamen inmemişti. Fakat beklenen kısım, gelmişin yerine konulmuştur. Nitekim aynı şey şu âyette de gözetilmiştir: **«Elbet biz Musâ'dan sonra inen bir Kitabı dinledik!.»** (1) Cinlerin Kur'ân'ın tamamını dinlemedikleri muhakkaktır. O zaman Kitabın tamamı da nazil olmuş değildi. Halbuki cinniler «Kitabı dinledik» derler. Yani nazil olan kısım Kitabın tamamı gibi kabul edilmiştir.

Resûlüllahdan önce nazil olan (inen) dan maksad; Tevrat, İncil ve diğer peygamberlere verilen sair semavî ve ilâhî kitabların bozulmamışıdır. Bu ilâhî kitablara cümleten iman etmek farz-u âyindir. Kur'an'a ise tafsilâtı yani içinde bulunan bütün maddeleri teker teker bilmek farz-u kifâyedir. Yani müslümanların bir kısmı onu bildiği zaman diğer müslümanlardan öğrenilmesinin farziyeti düşer. Zira ille de her müslüman Kur'an'ın cümlesini öğrensin diye israr edildiği takdirde yaşayış alt-üst olur ve sıkıntı başgösterir.

(1) El-Ahkaf: 30

«Ahirete yakînen inanırlar!»

«YAKİN», gerek nazarî ve gerekse istidlalî yönlerden şek ve şüpheyi gidermek suretiyle bilginin sağlamlaştırılması demektir.

Îmana gelen Yahudi ve Hıristiyan bilginleri, «Cennet'e ancak Yahudi veya Hıristiyan gider.», «Ateş bizi ancak belli bir müddet yakar.» gibi kanaatlarından vazgeçtiler. «Cennet'in nîmetleri daimî mi, değil mi; dünya nîmetleri cinsinden mi değil mi?» gibi anlaşmazlıklardan da îman sayesinde kurtuldular.

«Yukıynûn» bazı kıraatlarda «vav» yerine «hemze» ile okunmuştur.

(5) **«İşte bahsi geçen niteliklere sahip bulunan kimseler, Rablerinden gelen bir hidayet üzerindedirler. İşte onlar, felaha kavuşanların tâ kendileridirler.»**

Allah'dan gelen hidayete ermenin altı şartı vardır:

1 — Gaybe îman etmek,

2 — Namazı dosdoğru kılmak,

3 — Zekâtı vermek,

4 — Kur'an'a îman etmek,

5 — Kur'an'dan önce Allah Katı'ndan inen diğer kitaplara da inanmak,

6 — Âhiret âlemine tereddüt götürmiyecek derecede inanmaktır.

«VAÎDİYYE» gurubu, «Ancak felâha onlar kavuşmuştur.» meâlindeki Âyet'ten, «Kıble Ehli» olan fâsıkların ebediyyen azapta kalacakları anlamını çıkarmışlardır. Fakat bu iddiaları, «Felâhdan maksat, kâmil ve tam felâhdır. Fâsıklar ise, azaplarını çektikten sonra felâha kavuşacaklardır. Ne var ki felâhları kâmil değildir.» diye reddedilmiştir.

Bu beş âyet'te mü'minlerin hali anlatıldı. Bundan sonra gelen iki âyet'te ise, kâfirlerin ve onları takip eden onüç âyette ise, münafıkların durumuna değinilmektedir.

TEFSİR-İ Bİ'L ME'SÛR (RİVAYET TEFSİRİ)
(Hadislerle ve Sahabeden Nakledilen Rivayetlerle Yapılan Tefsir)

İmamı Es-Suyutî Ed-Durul-Mensur'de:

İbnu-Dureys Fedail'inde, Ebu-Cafer el-Nuhas «el-Nâsih vel-Mensuh» adlı eserinde, İbnu-Merduyeh el-Bayhakî «Delaillun-Nübuvve» adlı eserinde İbnu-Abbas'dan rivâyet ettiler:

«El-Bakara Sûresi Medine'de nâzil olmuştur.»

İbnu-Merduyeh İbnu-Zübeyr'den rivayet etti: **«El-Bakara Sûresi Medine'de nâzil olmuştur.»**

Ebu-Davud En-Nâsih ve el-Mensuh'da İkrime'den rivâyet ettiler: **«Medine'de ilk nâzil olan sûre el-Bakara sûresidir.»**

İbnu-Ebi-Şeybe, Ahmed, Buharî, Müslim, Ebu-Davud, Tirmizi, Neseî, İbnu-Maceh ve el-Beyhakî İbnu-Seddadın Cami'nden nakl ettiler: **«Biz, Abdurrahman b. Yezid'in içinde bulunduğu bir savaş'da idik. Halkın arasında yayıldı ki; bazı kimseler «EL-BAKARA» ve «ÂLİ-İMRAN» sûresi demeyi hoş görmüyorlar.»**

«İçinde Bakare'den bahsedilen sûre»; «içinde Âli-İmran'dan bahsedilen sûre» derler.

Abdurrahman; Abdullah b. Mesud'dan dinledim: **«Vadinin ortasına geldiğinde, Cemreyi** (taşların atıldığı yeri) **sağ kaşının hizasına aldı. Sonra yüzünü Kâ'beye çevirdi. Cemreye yedi taş attı. Her taşla tekbir getirirdi. Taşlarını bitirdikten sonra «Kendisinden başka Ma'bud bulunmayan Allah'a yemin ederim ki; üzerine «el-Bakara» sûresi nâzil olan zat (Hz. Muhammed) şurada durup taşları atıverdi dedi».**

İbnu-Ebi-Şeybe el-Musennef'de, Ahmed, Müslim, Ebu-Davud, Et-Tirmizi, Neseî, İbnu-Maceh el-Hâkim (rivâyet ve tasrih etti) ve el-Beyhakî Sünen'inde Hz. Huzeyfe'den rivâyet ettiler:

«Ramazanın bir gecesinde Resûlüllahın arkasında namaza durdum. El-Bakara sûresini açtı. Ben; muhakkak bu sûre ile bir rekât kılar zannına kapıldım. Sonra en-Nisâ sûresini açtı. Onu da okudu. Son-

ra Âli-İmran'ı açtı ve akar bir tarzda onu da okudu. İçinde tesbih olan bir âyeti okuduğunda tesbih ederdi. Sual içeren bir âyet okuduğunda (Allah'dan) isterdi. Tevazu (sığınma ve korunmayı) tezemmün eden bir âyeti okuduğunda Allah'a sığınırdı...»

İmamı Ahmed, İbnuddureys ve el-Beyhakî Âişe'den: **«Geceleyin Resûlüllah ile namaza kalkardım. Namazı el-Bakara Âli-İmran ve En-Nisa ile kılardı. İçinde müjde bulunan bir âyeti okuduğunda dua ve niyaz ederdi. İçinde korkutma olan bir âyeti okuduğunda dua eder ve Allah'a sığınırdı.»**

Ebu-Davud, Şemail'inde Tirmizî ve el-Beyhekî Avf b. Mâlik el-Esceî'den rivâyet ettiler: **«Bir gece Resûlüllah ile namaza kalktım. Hz. Peygamber «el-Bakara» sûresini okudu. Bir Rahmet âyetini okuduğunda dururdu. (Allah'dan) dilerdi. Azab âyetini okuduğunda durur ve Allah'a sığınırdı. Sonra kıyamı kadar ruku'da durdu. Ruku'nda «Ceberût, (Kahr mutlak), Melekût (saltanatı mutlak), Kibriyâ ve azamet sahibi olan Allah'ı tesbih ediyorum diyordu. Sonra kıyamı kadar secdede durdu. Sonra secdesinde ruku'da dediğinin benzerini dedi. Sonra kalktı. Âli-İmran sûresini okudu. Sonra sûre sûre okudu.»**

İbnu-Ebi-Şeybe «el-Musennef» adlı kitabında Mâbed b. Halid'den rivâyet etti: **«Resûlüllah (bazen) bir rekatta yedi uzun sûreyi okurdu.»**

Ebu-Übeyd ve Ahmed, Ebi-Ümame el-Bâhili yoluyle rivâyet ettiler: **«Kur'an'ı okuyunuz. Kur'an Kıyâmet gününde arkadaşlarına** (okuyup amel edenlerine) **şefaatçı olur. «Ez-Zahravâni»yi yani El-Bakara ve Ali-İmran sûrelerini okuyunuz. Çünkü bu iki sûre, Kıyâmet gününde sanki iki bulut imiş gibi gelirler. Veya iki saf olmuş kuşlar gibi gelirler. Arkadaşlarını müdafaa ederler. «El-Bakara» sûresini okuyunuz. Onu edinmek berekettir. Onu terketmek hasrettir. Tembeller onu ezberlemeye güç yetiremezler!..»**

İbnu-Ebi-Şeybe, Ahmed b. Hanbel ve İbnu-Ebi-Ömer Müsnedlerinde Ed-Darimî, Muhammed b. Nasr ve el-Hâkim Bureyde'den rivâyet ettiler: **«El-Bakara sûresini öğreniniz. Onu almak berekettir. Terki hasrettir. Onu tembeller ezberliyemezler.»** Dedikten sonra bir saat sustu. Sonra buyurdu: «El-Bakara ve Âli-İmran sûrelerini öğreniniz. Onlar Zehrevân (iki çiçek) dirler. Kıyâmette arkadaşlarına gölge ya-

parlar. Sanki onların ikisi, iki bulut veya kamıştan yapılan iki şemsiye veya saf olmuş iki kuş gurubudur.»

Ebu-Übeyd, ve ed-Darımî Ebu-Ümame'den rivâyet ettiler: «Bir kardeşinize rü'ya âleminde gösterildi ki, halk yabani ve uzun bir dağın göğsünde yürürler. Dağın tepesinde iki yeşil ağaç vardır. Ağaçlar, sesleniyorlar: El-Bakara'yı okuyan içinizde var mıdır? Âli-İmran sûresini okuyan içinizde var mıdır?

Kişi: **«Evet, vardır»** dediğinde, o, iki ağaç dallarını ona uzatırlar. O, dallara tutunup dağın tepesine çıkar.»

Ed-Darımî İbnu-Mesud'dan rivâyet etti: «Bir kişi Resûlüllahın yanında «El-Bakara» ve «Âli-İmran» sûrelerini okudu. Bunun üzerine Resûlüllah buyurdu ki: **«Allah'ın ismi-Azamı kapsayan iki sûreyi okudun. O ismi-Azam ki, onunla Allah çağrıldığında icabet eder. Onunla Allah'dan bir şey istenildiğinde verir.»**

Ebu-Übeyd, ve İbnud-Deris Ebi-Munbit'ten o da amcasından rivâyet ettiler: **«Kişinin biri el-Bakara ve Âli İmran'ı okudu. Namazını bitirdikten sonra Kâb (R.A.) ondan sordu: Sen el-Bakara ve Âli-İmran'ı mı okudun?**

Kişi: **Evet.**

Ka'b: **Nefsimi yedi kudretinde tutan Allah'a yemin ederim ki o iki sûrede Allah'ın bir ismi vardır ki o isimle Allah'dan istenildiğinde istek kabul olunur.**

Kişi: **«O ismi bana haber verir misiniz?»**

Kâb: **«Hayır. Allah'a yeminim olsun onu sana haber vermem. Eğer sana haber verirsem ihtimal ki Onunla bir dua edersin. O dua da hem benim hem de senin helâkin olur.»**

Ed-Daremî Kâb'den rivâyet etti: «El-Bakara ve Âli-İmran'ı okuyan için onlar Kıyâmet gününde gelir: **«Ey Rabbimiz onun üzerinde her hangi bir yol yoktur derler»** yani haktan sapmadı. Doğruluktan kaymadı.

Hümeyd b. Zenceveyh **«Fedâilul-Â'mal»** adlı kitabında Abdulvahid'den o da Hümeyd eş-Şami'den rivâyet ettiler: **«Kim ki bir gecede**

el-Bakara ve Âli-İmran sûrelerini okursa, onun ecri «Lebiyd» ve «Aruba» arası kadar olur. Lebiyd, yedinci yerdir. Aruba yedinci göktür.»

Hümeyd b. Zencevih «Fedailul-Kur'an»da Muhammed b. Ebi-Said'den o da Vehb b. Münebbih'den rivâyet etti: **«Kim Cuma gecesi el-Bakara ve Âli-İmran sûrelerini okursa, onun için Ariyb ve Aciyb arasını (dolduracak) bir nur olur.»**

Muhammed: Ariyb, arş'dır. Aciyb yerlerin en alt tabakasıdır, dedi.

Ebu-Übeyd Said b. Abdulaziz et-Tenuhî'den o da Yezid b. el-Esved el-Cereşî'den rivâyet etti: **«Kim ki el-Bakara ve Âli-İmran'ı bir günde okursa akşama kadar münafıklıktan beri olur. Kim ki onların ikisini bir gecede okursa sabaha girinceye kadar nifaktan sağlam kalır.»**

Said: «Yezid, daima okuduğu cüzünün haricinde, her gün ve her gecede onları (El-Bakara ve Âli-İmran) okurdu» dedi.

Ahmed, Müslim ve Tirmizi Ebu-Hüreyre'den rivâyet ettiler: **«Sakın ha evlerinizi şeytanların mezarları kılmayınız. Şeytan içinde el-Bakara sûresi okunan bir evden kaçar.»**

Tirmizî'nin lâfzı: **«O hane ki orada el-Bakara okunur, şeytan oraya giremez.»**

Ebu-Übeyd, Nesaî ve İbnud-Deris Muhammed b. Nasr'dan, Ebu-Hüreyre'den rivâyet ettiler: **«Evlerinizde namazı kılınız. Sakın evlerinizi kabirler yapmayınız. Kur'an ile sesinizi süsleyiniz. Zira şeytan, içinde el-Bakara sûresi okunan bir evden kaçar.»**

ed-Darîmi, Muhammed b. Nasr, İbnud-Daris, et-Taberanî ve tashih eden el-Hâkim, Şü'abul-İman'da el-Beyhakî, İbnu-Mesud'dan rivâyet ettiler: **«Her şey'in hörgücü vardır. Kur'an'ın hörgücü el-Bakara'dır. Şeytan el-Bakara'yı dinlediğinde içinde o sûrenin okunduğu evden yaylanarak kaçar.»**

Veki' el-Hars b. Ebi-Usame Muhammed b. Nasr, İbnud-Deris sahih bir senedle el-Hasan'dan rivâyet ettiler: **«Resûlüllah (S.A.V.): Kur'an'ın en efdali el-Bakara sûresidir. El-Bakara'da en büyük âyet, Ayetel-Kürsî'dir. Şüphesiz ki, hangi evde el-Bakara okunursa şeytan oradan firar eder.»**

Said b. Mensur ve Tirmizî'nin Ebu-Hüreyre yoluyla rivâyet ettik-

leri bir hadisde: **«Her şeyin bir hörgücü vardır. Kur'an'ın hörgücü el-Bakara sûresidir. Orada bir âyet vardır, Kur'an'daki bütün âyetlerin efendisidir. O da Ayetül-Kürsîdir. Her hangi bir evde okunursa şeytan o evden çıkar.»**

İmamı Ahmed, Muhammed b. Nasr ve et-Taberanî sahih bir senedle Ma'kal b. Yesar'dan:

«Resûlüllah: El-Bakara Kur'an'ın hörgücü ve doruğudur. Her âyetiyle beraber seksen melek indi. Ayetel-Kürsî arşın altından çıktı ve el-Bakara'ya bitişti.»

El-Bagavî Mu'cemus-Sahabe'de, İbnu-Asakir Tarihinde, Rabia' el-Harşî'den rivâyet ettiler: «Resûlüllahdan; Kur'an'ın hangisi daha efzaldir? diye —soruldu.»

— İçinde İsrail Oğullarının ineğinden bahsedilen (el-Bakara) sûresi daha efzaldir.

— El-Bakara'nın hangi parçası daha üstündür?

— Ayetel-Kürsî ve el-Bakara'nın son âyetleri, Arşın altından indiler» cevabını verdi.

Ebu-Übeyd, Ahmed, Buhari, Müslim, Neseî, Hâkim, Ebu-Naim ve el-Beyhakî Esid b. Hadir'den rivââyet ettiler: **«Geceleyin el-Bakara sûresini okuyordum. Atım'da yanımda bağlı bulunuyordu. Baktım ki, at, bağlandığı taşın etrafında dolaştı. Ben sustum, at da durdu. Sonra tekrar okudum, at da dolaşmaya başladı. Yine durdum. O da durdu. Tekrar okudum o da cevelan etti. Ben durdum. O da durdu. Tekrar okumaya başladım atım da dolaşmaya başladı. Böylece ata daha yakın bulunan ve uyuyan oğlum Yahya'ya at bir zarar verir endişesiyle vardım. Onu tutunca başımı göğe kaldırdım. Bir gölge, ve onun içinde lâmbaların benzerlerini gördüm. Göklere doğru gözümden kayboluncaya kadar yükselip gittiler. Sabahlandığımda gidip hazreti peygambere durumu arzettim!»**

Resûlüllah benden: **«Onun ne olduğunu biliyor musun?»** diye sordu.

«Ey Allah'ın Resûlü! Ne olduğunu bilmem» dedim.

«Onlar meleklerdir. Senin sesine yaklaştılar. Eğer okumaya devam etseydin sabaha kadar duracaklardı ve halk onlara bakacaktı. Onlar halkın gözlerinden gizlenmezlerdi.»

Et-Tâberanî Esid b. Hadir'den rivâyet etti: **«Mehtablı bir gecede namaza durdum. Atımı bağlamıştım. At cevelân ederek dolaştığı için, korktum. Sonra ikinci kez at ürktü. Başımı kaldırdım. Gördüm ki, bir gölge beni kapsamıştır. Benimle gökteki ay'ın arasına girmiştir. Bunun üzerine ürktüm derhal içeri girdim. Sabahlandığımda Resûlüllaha varıp hadiseyi söyledim.»** Cenab-ı Peygamber: **«Onlar meleklerdir. Senin gecenin son saatlerinde el-Bakara sûresini okumanı dinlemek için gelmişlerdir!»** dedi.

İbnu-Ebi-Dünyâ «Mekâidiş-Şeytan» (şeytanın hileleri) adlı eserinde İbnu-Mesud'dan rivâyet etti: «Ashabı Muhammedden birisi çıktı.Şeytan ile karşılaştı. Tutuşup güreştiler. Sahabi onu yıktı. Şeytan: **«Beni bırak sana bir hadiseyi anlatacağım»** dedi. Sahabi onu bıraktı. Ondan o hadiseyi söylemesini istedi. Şeytan: **«Hayır söylemem»** deyince ikinci kez kapıştılar. Güreştiler. Sahabi yine onu yıktı. Şeytan: **«Beni bırak senin hoşuna gidecek bir olayı sana anlatacağım»** dedi.

Sahabi onu bıraktı ve haydi söyle dedi:

Şeytan: **«Hayır demem»** dedi. Üçüncü kez tutuştular. Yine Sahabi onu yıktı. Sonra onun göğsünde oturarak; **şeytanın baş parmağını şeytana çiğneterek** durdu.

Şeytan: **«Beni bırak»** diye yalvarınca:

Sahabi: **«Bana o olayı söylemeden seni bırakmam»** karşılığını verdi.

Şeytan: **«O, el-Bakara sûresidir. Onun herhangi bir âyeti şeytanların arasında okunduğunda onlar dağılırlar.**

Her hangi bir evde okunduğunda o eve hiç bir şeytan giremez dedi.»

Dinliyenler; İbnu-Mesud'a: **«Ey Eba-Abdurrahman o şeytanla güreşen kişi kimdi?»** diye sordular.

İbnu-Mes'ud: **«Hattab Oğlu Ömer (R.A.)'den başka kimi görürsünüz (tahmin edersiniz?)»** Yani Ömer (R.A.) idi diye cevab verdi..

Tirmizî Neseî, İbnu-Maceh, Muhammed b. Nasr el-Merûzî, İbnu-Hibban, el-Hâkim ve el-Beyhakî Ebu-Hüreyre'den rivâyet ettiler:

«Cenabı-Peygamber (S.A.V.), (bir hedefe doğru) bir hey'et (veya bir askerî birlik) gönderdi. Bir kaç kişiden ibaret olan bu birliği göndermezden önce okuttu. Her birisi ezberinde bulunan Kur'an parçalarını (âyetlerini-bölümlerini) okudu. Onların en gencine sıra gelince «Ey filân! Senin ezberinde (hangi sûre - hangi bölüm) vardır?» diye sordu. O, genç, «Benim yanımda (ezberimde), şu, şu âyetler vardır. Bir de «el-Bakara» sûresi ezberimdedir.» dedi.

Resûlüllah: **«Senin beraberinde el-Bakara sûresi var mıdır?»**

Genç: **«Evet «el-Bakara» sûresi (ezberimde ve) hafızamdadır.»** dedi.

Resûlüllah (S.A.V.): **«Git. Sen onların emirisin!»** dedi. Yani kişi en gençleri olmasına rağmen onların başına seçildi. Zira akıl yaşta değil baştadır.

Onların eşrafından birisi: **«Allah'a (C.C.) yemin ederim ki, «el-Bakara» sûresini ezberlememe ancak onun hakkını yerine getirmemek korkusu beni men etti.»** dedi.

Bunun üzerine Cenab-ı Peygamber (S.A.V.): **«Kur'an'ı öğreniniz ve okuyunuz. Şübhesiz ki, Kur'an'ın meselesi, öğrenip okuyan ve tatbik eden için, Misk dolu bir davarcığın meselesi gibidir. Onun güzel kokusu, her yere yayılır. İçinde Kur'an olduğu halde Kur'an'ı öğrenip üzerinde yatanın (yani içeriğiyle amel etmiyen hafızın) meselesi, Miskin üzerinde ağzı bağlanan bir davarcığın meselesine benzer.»**

El-Beyhakî «Ed-Delail»de Osman b. Âs'dan rivâyet etti: **«Sakif kabilesinden Resûlüllaha (S.A.V.) gelen altı kişilik heyetin en genci olduğum halde beni emir seçti. Bunun tek nedeni: Ben el-Bakara sûresini ezberlemiştim.»**

Veki' ed-Darımî Muhammed bin Nasr ve İbnud-Daris Muhammed b. Esved'den rivâyet ettiler: **«Kim ki «el-Bakara» sûresini bir gecede okursa, Cennette (gittiğinde) ondan ötürü bir taç giydirilir ona...»**

Muhammed b. Nasr Said b. Cübeyr İbn-i Abbas'dan rivâyet etti:

«Kur'an'da en şerefli sûre, el-Bakara sûresidir. El-Bakara'da en şerefli âyet «Ayetel-Kürsî'dir.»

El-Hâkim ve el-Beyhakî Hz. Ömer (R.A.)'den: **«El-Bakara, En-Ni-**

sa, el-Hacc ve En-Nur sûrelerini öğreniniz. Zira onlarda farzlar vardır.» diye rivâyet etti...

Ed-Darekuntî ve el-Beyhekî İbnu-Mesud'dan rivâyet ettiler:

«Talibi çıkan bir hanım gelip; ey Allah'ın Resûlü (S.A.V.) benim reyim senin reyine tabiidir. (Yani vekilimsin) dedi.» Resûlüllah (S.A. V.) o, kadına tâlip olan zattan sordu: «Kur'an'dan bir şeyi (ezbere okuyor musun?»

Kişi: **«Evet. El-Bakara'dan biraz ve el-Mufassal'dan bir sûre ezberimdedir.»** cevabını verince Resûlüllah: **«O, hanımı, sana el-Bakara'yı öğretmek şartıyla nikâh ettim»** dedi. Ve kadını onunla evlendirdi.

Ez-Zübeyr b. Bekkar «El-Muveffekiyât» adlı eserinde İmran b. Eban (veya İbban)'dan rivâyet etti: **«Hz. Osman (R.A.)'a bir hırsız getirildi. Hz. Osman (R.A.); seni nurlu görüyorum. Senin gibileri hırsızlık yapmaz. Acaba Kur'an'dan bir şey okur musun? (ezberinde midir?)** diye sordu. Kişi: **«Evet. El-Bakara sûresini okuyorum.»** deyince Hz. Osman (R.A.): **«Git. Senin elinin kesilmesini, el-Bakara sûresi sebebiyle hibe ettim.»**

El-Beyhakî Ebi-Cemre'den rivâyet etti: !İbni-Abbas'dan sordum: **«Ben süratle okuyan biriyim (ne dersin?)**

İbni-Abbas; **el-Bakara sûresini tertib ile okumaklığım, bütün Kur'an'ı okumamdan bana daha sevimli gelir dedi.»**

El-Hatip, İmamı Mâlik'in râvîlerinde, el-Beyhakî Şü'abul-İmam'da İbnu-Ömer'den rivâyet ettiler:

«Ömer, el-Bakara sûresini oniki senede öğrendi. Onu bitirdiğinde bir deve kesti.» (Allah (C.C.)'a şükür mahiyetinde kesmiştir. Hz. Ömer (R.A.) deveyi..)

İmamı Malik el-Muvatta'de **«İbni-Ömer (R.A.), sekiz sene el-Bakara sûresi üzerinde durup onu öğrendi»** dedi.

İbnu-Sad Tabakat'ında **«İbni-Ömer (R.A.) dört senede el-Bakara sûresini öğrendi.»** İmamı Malik, Said b. Mansur ve el-Beyhakî Urve'den: **«Hz. Ebu-Bekr (R.A.) sabah namazını kıldı. İki rekâtında el-Bakara sûresini okudu.»** Rivâyet etti...

İmamı Şafii, «El-Üm» adlı kitabında: **«Ebu-Bekir imam oldu. Sabah namazında El-Bakara sûresini okudu. Hz. Ömer; nerde ise güneş doğacaktı** (diye uzatmasına itiraz etti.)

Hz. Ebu-Bekr **«Eğer doğsaydı, bizi gafillerden bulamazdın.»** diye cevab verdi.

İbni-Ebi-Şeybe, el-Merûzî, ve Ebu-Zerr El-Harevî Şa'bî'den rivâyet ettiler:

«Medine'li Ensar, ölünün (sekaratta bulunanın) yanında El-Bakara sûresini okurlardı.»

Ebu-Bekr b. El-Enbarî «El-Mesahif» adlı eserinde Vahb'in tarikiyle Süleyman'dan rivâyet etti: **«Bulunduğum bir meclisde Rebia'dan soruldu: Neden «El-Bakara» ve «Âli-İmran» sûreleri (Mushafda) daha önce getirilmiştir. Oysa onlardan önce Mekke döneminde seksen küsur sûre inmiştir?»**

Rebia: **«O iki sûreyi takdim edenler onların öncülüğünü bilenlerdir. Bu öyle bir meseledir ki, (insanoğlu) kendisine (hissederek, zevkle) varılır. ne olduğu sorulmaz.» (dille ifade edilmez.)**

İbnu-Ebi-Şeybe İbnu-Mes'ud tarikiyle rivâyet etti: **«Kim ki El-Bakara sûresiyle and ederse, onun her âyeti bir yemindir.** (Her âyete karşılık bir keffaret lâzım gelir).» (1)

(1) **«ELİF-LÂM-MİM»**

Veki' ve Abd. b. Hümeyd (veya Hamid) Ebi-Abdurrahman es-Sülemî'den rivâyet etti: **«Elif-Lâm-MİMİ bir âyet, Hâmimi de bir âyet sayardı.»**

Buharî, — Tarihinde — ve Tirmizî İbnu-Mes'ud tarikiyle rivâyet ettiler:

«Allah'ın (C.C.) Resûlü (S.A.V.) buyurdu: Kim ki, Allah'ın (C.C.) kitabından bir harf okursa, o harfden ötürü ona bir Hasene yazılır. Her Hasene on mislidir. Sen «Elif-Lâm-Mim» bir harfdir deme (sanma) Lâkin Elif bir harfdir. Lâm bir harfdir ve Mim bir harfdir.»

(1) Ed-Durrul-Mensur, 1-20-21-22, el-Halebî Kahire.

El-Hatip tarihinde ve Ebi-Nasr El-Secezî Abdullah b. Mes'ud'dan, o da Resûlüllah (S.A.V.)'dan rivâyet etti: **«Kur'an'ı okuyunuz. Siz ondan ötürü ecir alırsınız. Dikkat ediniz ben «Elif-Lâm-Mim» bir harfdir demem. Fakat Elif ondur. Lâm ondur ve Mim ondur. İşte onlar otuz eder.»**

Muhammed b. Nasr ve el-Beyhakî rivâyet ettiler:

«Allah'ın Peygamberi (S.A.V.) buyurdu: **Kur'andan bir harf okuyan için Allah bir hasene yazar. Ben, Bismillah'ı bir harfdir demem. Fakat Bâ, Sin ve Mim(den mürekkeb üç harf)dir. Ben Elif-Lam-Mim bir harfdir demem. Fakat Elif ve Lam ve Mim (üç harf)dir.»**

İbnu-Cerir, İbni-Ebi-Hâtim, ve İbni-Merduyeh İbni-Abbas'dan rivâyet ettiler: **«Elif-Lam-Mim, Hâ, Mim ve Nûn Mukatta' isimdirler.»**

İbni-Cerir, İbnul-Münzir ve İbni-Ebi-Hâtim İbni-Abbas'dan rivâyet ettiler: **«Elif-Lâm-Mim ve Elif-Lâm-Mim, Sad, ve Elif-Lâm-Râ ve Elif-Lâm-Mim-Ra ve Kâf-Hâ-Yâ-Âyin-Sâd ve Tâhâ ve Tâ sim ve Tasîn ve Yâsin ve Sad ve Hâ Mim ve Kâf ve Nûn birer yemindir. Allah onunla yemin etmiştir. Onlar, Allah (C.C.)'ın isimlerindendir.»**

İbnu-Cüreyç, İbnu-Ebi-Hâtim İbni-Abbas'dan rivâyet etti: **«Elif-Lâm-Mim Hâ-Mim ve Tasin Allah (C.C.)'ın ismi azamıdır.»**

İbni-Ebi-Şeybe tefsirinde, Abd b. Hümeyd ve İbnu-Munzîr Âmir'den **«Elif-Lâm-Mim-Elif-Lâm-Râ»** gibi, sûrelerin başlangıçları sorulduğunda: **«Onlar Allah'ın isimlerinden birer isimdirler. Heceleri kesikdir. Onları vasl edip bitiştirirsen Allah (C.C.)'ın isimlerinden bir isim olur.»** diye cevap verdi.

Abd b. Hümeyd ve Rabi' b. Enes: **«Elif-Lâm-Mim» tefsirinde; Elif Allah (C.C.) kelimesinin (ilk harfi), anahtarıdır. Lâm Letif isminin anahtarıdır. Mim Mecid isminin anahtarıdır.»**

İbnu-Merduyeh İbni-Abbas'dan rivâyet etti: **«Sûrelerin baş harfleri, Allah (C.C.)'ın isimlerinden birer isimdirler.»**

Ebu-Şeyh ve el-Beyhakî Es-Suddî'den rivâyet ettiler: **«Sûrelerin baş harflerinin hepsi Allah (C.C.)'ın isimlerindendirler.»**

Abdurrezak ve Abd b. Hümeyd İbnu-Cerir ve İbnu-Ebi-Hâtim Kattade'den **«Elif-Lâm-Mim Kur'an'ın isimlerinden bir isimdir.»**

İbni-Cerir Mucahid'den rivâyet etti: **«Elif-Lâm-Mim Kur'an'ın isimlerinden bir isimdir...»**

İbni-Cerir, İbnul-Munzir ve İbni-Ebî-Hâtim ve Ebu-Şeyh b. Hibban Mucahid'den rivâyet ettiler: **«Elif-Lâm-Mim-Hâmim, Elif-Lâm-Mim-Sad ve Sad başlıklardır. Allah onlarla Kur'an'ı açmıştır.»**

İbnul-Münzir, İbnu-Ebi-Hâtim Hasan (el-Basrî)dan rivâyet ettiler: **«Elif-Lâm-Mim-Tâ-Sin başlıklardır. Allah (C.C.) onlarla sûreleri açmıştır...»**

İbnul-Münzir Mucahid'den: **«Bütün sûrelerin başlangıçları Elif-Lâm-Mim, Elif-Lâm-Mim-Râ-Hâmim-Kaf (gibi diğer) başlıklar vazedilen hecelerdir»** dedi.

İbnu-Cerir Zeyd b. Eslem'den rivâyet etti: **«Elif-Lâm-Mim ve benzerleri sûrelerin isimleridir.»**

İbnu-İshak, tarihinde Buharî ve zaif bir senedle İbni-Cerir İbni-Abbas'dan o da Cabir b. Abdullah b. Rübab'dan rivâyet ettiler:

«Ebu-Yâsır b. Ahtap ve yahudilerden bir gurup Resûlüllah (S.A.V.)'ın yanından geçtiler. Cenabı Peygamber El-Bakara sûresinin başı olan Elif-Lâm-Mim okuyordu. Ebu-Yasir'in kardeşi Ahtap oğlu Huyey bir gurub yahudi ile Hazreti Peygambere (S.A.V.) geldi. Ahtap: «Vallahi biliniz ki Muhammed (S.A.V.)'in üzerinde inenden «Elif-Lâm-Mim-Zalikel-Kitabu» yu okuduğunu işittim» dedi.

Onlar: **«Sen bizzat dinledin mi?»** diye sordular. **«Evet bizzat dinledim»** dedi. Bunu dinliyen Huyey, o, bir kaç yahudiyle beraber Resûlüllaha (S.A.V.) vardılar. **«Ey Muhammed! (S.A.V.) Sana indirilende «Elif-Lâm-Mim Zalikel-Kitabu»nun olduğunu işittik doğru mu?»** diye sordular.

Allah'ın Resûlü (S.A.V.): **«Evet doğrudur.»** deyince, **«Allah'ın (C.C.) katından Cebrail mi onu getirdi»** diye sordular.

Allah'ın Resûlü: **«Evet»** dedi. Yahudiler: **«Senden önce peygamberler geldi. Hiç birisine ne kadar mülkü devam edecektir, ümmeti ne kadar kalacak bildirdiğini bilmiyoruz»** dediler. Huyey b. Ahtap beraberinde bulunanlara yönelerek: **«Elif» bir, «Lâm» otuz (Mim» kırktır. Bunların toplamı yetmiş bir yapar. Acaba müddeti ve ümmetinin ece-**

li yetmiş bir sene olan bir dine nasıl girersiniz?» dedi. Sonra onu dinliyen Allah'ın Resûlüne yönelip sordu: **«Ey Muhammed (S.A.V.). Bununla beraber başkası da var mı?»**

Resûlüllah: **«Evet»** dedi.

Huyey: **«O nedir?»** diye sorunca, Resûlüllah: **«O, Elif-Lâm-Mim-Sad'tir»** dedi.

Huyey: **«Bu, daha ağır ve daha uzundur. Elif bir, Lâm otuz, Mim kırk ve Sad doksan eder. İşte bunlar yüz altmış bir eder. Ey Muhammed! (S.A.V.) Bununla beraber başkası var mıdır?»** diye sordu.

Resûlüllah (S.A.V.): **«Evet.»** cevabını verince, Huyey: **«O nedir?»**

Resûlüllah: **«Elif-Lâm-Râ'dır»** dedi.

Huyey: **«Bu daha ağır ve daha uzundur. Elif bir, Lâm otuz ve Ra ikiyüz eder. Bunun yekûnü ikiyüz otuz bir eder. Acaba bunun beraberinde başkası da var mı?»**

Resûlüllah: **«Evet. Elif-Lâm-Mim-Ra da vardır.»** deyince:

Huyey: **«Bu daha ağır ve daha uzundur. Elif bir, Lâm otuz, Mim kırk ve Ra ikiyüz eder. Bu da ikiyüz yetmiş bir eder»** dedikten sonra: **«Ey Muhammed (S.A.V.). Senin durumun bizim için kapalıdır. Bilemeyiz ki az mı sana verilmiş yoksa çok mu?»** dedi.

Sonra kalktılar. Ebu-Yâsir, kardeşi Huyey'e ve beraberindeki âlim yahudilere: **«Siz ne bilirsiniz. Belki bütün sayılar: yetmiş bir, yüz altmış bir, ikiyüz otuz bir ve ikiyüz yetmiş bir, yediyüz otuz dört eder.»** dedi.

Yahudiler: **«Onun emri bize karışık geldi»**. dediler. Böylece iddia edilmiştir ki: **«Sana kitabı indiren odur. Ondan kitabın anası (temeli) olan bir kısım âyetler muhkemdir. Diğerleri de muteşabih (benzeşen)lerdir.»** (Âli-İmran: 7) âyetleri onların hakkında inmiştir. Bu hadisin temelinde Muhammed b. Saib el-Kelbî vardır. Bu zatın yalnız rivâyet ettiğine güvenilmez. Hadis zaifdir.

İbni Munzir İbni-Cüreyç'den rivâyet etti: «Yahudiler Hz. Muhammed (S.A.V.) ile ümmetini (vasıflarını) kitablarında görürlerdi. Hz. Muhammedin (S.A.V.) peygamber olduğunu bilirlerdi. Fakat müdde-

tinin ne kadar olduğunu bilmezlerdi. Ne zaman ki, Hz. Muhammed (S.A.V.) gönderildi ve Elif-Lâm-Mim indi, yahudiler: **«Biz bu ümmetin olacağını bilirdik. Fakat müddetinin ne kadar olacağını bilmezdik. Kuşkusuz Muhammed (S.A.V.) doğrudur. O, bu ümmetin peygamberidir. Bize Muhammed'in (S.A.V.) ne kadar devam edeceğini açıkladı. Çünkü bizim (EBCED) cümlelerimiz hesabında Elif-Lâm-Mim yetmiş bir eder. Müddeti ancak yetmiş bir sene olan bir dini neyleriz?»** dediler.

Elif-Lâm-Râ, indirildiğinde onların (EBCED) cümleler hesabında ikiyüz otuz bir sene eder. Yahudîler: **«Bu ikiyüz otuz bir ile yetmiş bir eder»** dediler.

Denildi ki; «Elif-Lâm-Mim indiğinde onların cümlelerinde, iki yüz yetmiş bir eder. Sûrelerin başında bunların benzerleri geldi. Bunun üzerine Yahudiler: **«Onun emri bizim katımızda karma karışık oldu!»** dediler.

İbni-Cerir, İbni-Ebi-Hâtim Ebul-Âliyye'den rivâyet ettiler: «Bu üç harf, yirmi dokuz harfdendir. Bütün diller o harflerle konuşulur ve gezmektedirler. Onların hepsi harf isimlerinden birinin anahtarıdır. Onların her biri bir veya üç âyetin harfleri olur. Onların her biri bir kavmin dünyadaki müddetine ve ecellerine işarettir. Meselâ: Elif Allah (C.C.) isminin anahtarıdır. Lâm El-Lâtif isminin anahtarıdır. Mim, el-Mecid adının anahtarıdır. Elif, Allah'ın (C.C.) nimetleridir. Lâm, Allah'ın (C.C.) lütfudur. Mim, Allah'ın (C.C.) cömertliğine işaretdir. Elif bir senedir. Lâm otuzdur. Mim kırktır.»

İbnul-Munzir, Ebu-Şeyh b. Hibban tefsirinde Davud b. Ebi-Hind'den rivâyet etti: **«Eş-Şa'bî'den sûrelerin başındaki harfleri sordum. Cevap olarak: «Ey Davud! Her kitabın bir sırrı vardır. Kuşkusuz ki, bu Kur'an'ın sırrı sûrelerin başlangıçlarıdır. Onları sorma. Diğer şeylerden istediğini sor.»** dedi.

(2) Ebu-Nasr Es-Seçzî El-İbane'de İbni-Abbas'dan rivâyet etti: **«Son olarak Cebrail'in (A.S.) Resûlüllah (S.A.V.) ile müzakere ettiği harf, «Elif-Lâm-Mim bu kitabta şek ve şüphe yoktur» âyetidir.» (1)**

(1) Ed-Durrul-Mensur, 1-22 El-Halebî Kahire.

İbni-Ebi-Hâtim Muaz b. Cebel'den rivâyet etti: **«Halk, Kıyâmet gününde bir mıntıkada toplaşır. Bir tellâl «Acaba Muttekiler nerededir?» diye çağırır. Bunun üzerine Müttekiler Allah'ın (C.C.) hıfzında ayağa kalkarlar. Allah (C.C.) onlardan perdeli değildir. Onlardan gizlenmez.**

Sorulur: «Müttekiler kimlerdir?» Bir kavim cevap verir: «Şirkten ve putlardan sakınanlar ve Allah'a (C.C.) ihlâsla ibâdet edenlerdir.» Böylece o Muttekiler aşıp cennete giderler.»

Ahmed b. Hanbel, Abd b. Hümeyd ve tarihinde Buharî, Tirmizî, İbnu-Maceh, İbni-Ebi-Hâtim, Hâkim ve Beyhakî ashabı kiramdan olan Atiyye es-Sa'dî'den rivâyet etti: **«Mümin kul, zararlının korkusundan zararsızı terketmedikce, Müttekiler mertebesine varamaz.»**

İbnu-Ebi-Dünya Abdullah b. Mübarek'ten rivâyet etti: **«Eğer bir kişi yüz şeyden sakınırsa, fakat bir şeyden sakınmazsa Muttekilerden olamaz.»**

Ahmed Ez-Zuhd'de ve İbni-Ebi-Dünya Said b. Said el-Makberî'den rivâyet etti: **«Bize gelmiştir ki, adamın biri Hz. İsa'ya gelip: Ey hayrın muallimi! Ben ne şekilde gerektiği gibi Allah (C.C.) (isyanın)dan ittika eden olurum?» Hz. İsa: «Az bir emirle olursun: Bütün kalbinle Allah'ı (C.C.) seversin. Gücün yettiği kadar ibâdet edersin. Nefsine merhamet ettiğin kadar hemcinslerine merhamet edersin» dedi.**

Adam: «Ey hayrın muallimi! Benim hemcinslerim kimlerdir?»

Hz. İsa: «Adem oğullarının hepsidir. Sana dokunmasını istemediğini başkasına dokundurma. O zaman gerçekten Allah azabından sakınmış olursun.»

İMANI BİL-GAYB

Gaybe iman, Allah'a, Meleklere, Peygamberlere, ve son güne, Cennete, Cehenneme, Allah ile mülâkata ve ölümden sonraki hayata iman etmektir.»

Bu tefsiri İbni-Cerir ve İbni-Ebi-Hâtim Abul-Âliye'den rivâyet etti.

İbni-Hamid (veya Hümeyd) ve İbni-Cerir Kattade'den rivâyet et-

tiler: «Gaybe iman edenler, ölümden sonra dirilmeye, hesaba, Cennete ve ateşe inananlar ve Allah'ın Kur'an'da gelen vaadlerini tasdik edenlerdir.» (1)

İmamı Ahmed, İbnul-Muhayrız'dan rivâyet etti: **«Ebi-Cuma'dan sordum: «Resûlüllah'dan (S.A.V.) dinlediğin bir hadisi bize haber verir misiniz?**

— Evet sana güzel bir hadisi haber vereyim: Beraberimizde Ebu-Übeyde Âmir b. Cerrah olduğu halde Resûlüllah (S.A.V.) ile yemek yedik. Bu esnada Âmir; Ey Allah'ın Resûlü! Bizden daha hayırlı birisi var mıdır? Seninle beraber müslüman olduk, seninle beraber cihad ettik.

— Evet. Bir kavim vardır ki, sizden sonra gelecekler. Beni görmedikleri halde bana îman ederler, işte onlar sizden daha hayırlıdır.» (2)

(3) **«Namazı ikame ederler.»**

İbnu Abbas, bu âyetin tefsirinde: «Namazın ikamesi, ruku' ve secdesini tamamlamaktır. Kur'an'ı namazda okumak, huşu'a bürünmek ve kalben namaza yönelmektir» dedi.

Kattade: «Namazın ikâmesi, vakitlerini, abdestini, ruku' ve secdesini korumak demektir» dedi.

SALAT (NAMAZ) kelimesinin esas mânâsı, dua demektir.

Sonra şerî istilahda; ruku' ve secdeli olan ve belli şartlarla edâ edilen namaza denildi.

(3) **«Onlara rızık olarak verdiğimizden infak ederler...»**

Bu âyetin tefsirinde İbnu-Abbas: «Bu mallarının zekâtıdır» dedi.

Ashabtan bir gurub: **«Kişinin aile efradına sarfettiğidir»** dedi.

Bu tefsire göre; bu durum zekâtın farz olmasından önce idi.

Kattade: **«Allah'ın (C.C.) size verdiği servetten veriniz. Ey Adem oğlu! Bu mallar senin katında ariye ve emanettir. Pek yakında ondan ayrılacaksın demektir»** dedi.

---

(1) Ed-Durrul-Mensur: 1-26 el-Halebî-Kahire.
(2) Ed-Durrul-Mensur: 1-26 el-Halebî-Kahire.

İbni-Cerir: «Âyet hem zekâtı hem de diğer nafakaları kapsar» dedi.

Böylece vacib olan bütün nafakalar ve farz zekâtlar bu âyetin mefhumuna dahildir. (1)

AHİRET'den maksad, Haşr, Kıyâmet, Cennet, Cehennem, Hisap ve Mizandır. Dünyadan sonra geldiği için Ahiret ismini almıştır. (2)

(1) Ed-Durrul-Mensur, 1-27, el-Halebî Kahire.
(2) Ed-Durrul-Mensur, 1-27, el-Halebî Kahire.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ
لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ خَتَمَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ ۖ
وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٧﴾ وَمِنَ
النَّاسِ مَن يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُم
بِمُؤْمِنِينَ ﴿٨﴾ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا ۖ وَمَا يَخْدَعُونَ
إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٩﴾ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ ۖ فَزَادَهُمُ
اللَّهُ مَرَضًا ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۖ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿١٠﴾
وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ ۙ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ﴿١١﴾
أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَٰكِن لَّا يَشْعُرُونَ ﴿١٢﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ
آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ ۗ
أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَٰكِن لَّا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾ وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ
آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا ۖ وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ ۙ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ
إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ ﴿١٤﴾ اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ
فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٥﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ
بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَت تِّجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٦﴾

MEAL

(6) Şüphesiz ki, kâfir olanları korkutsan da korkutmasan da onlar îman etmezler. (7) Allah, onların kalblerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerinin üstünde perde vardır. Onlar için çok büyük bir azap vardır. (8) İnsanlardan bir gurup vardır ki, Allah'a ve Âhiret gününe îman ettik derler. Halbuki onlar, îman ediciler değillerdir. (9) Allah'ı ve îman edenleri (zanlarınca) kandırıyorlar. Halbuki kendilerinden başkasını aldatmazlar ve bunu da sezemezler. (10) Onların kalblerinde hastalık vardır. Allah, onların hastalıklarını artırmıştır. Yalan söylediklerinden dolayı onlar için elem verici bir azab vardır. (11) Onlara, «Yeryüzünde fitne çıkarmayınız!» denildiğinde, «Biz ancak ıslah edicileriz.» derler. (12) Dikkat edilsin ki, şüphesiz onlar, fitne ve fesat çıkaranların tâ kendileridirler. Fakat bu durumlarını sezemezler bile.. (13) Onlara, «İnsanların îman ettiği gibi îman ediniz!» denildiğinde; «Biz sefihlerin îman ettiği gibi îman mı edelim?» derler. Dikkat edilsin ki, kesinlikle onlar sefihlerin tâ kendileridirler. Fakat bu durumu bilmezler. (14) Mü'minlerle bir araya geldiklerinde, «Biz îman ettik.» derler. Halbuki şeytanlarıyle başbaşa kaldıklarında, «Biz sizinle beraberiz. Biz ancak onlarla alay edicileriz.» derler. (15) Allah onlarla (münafıklarla) alay eder. Tuğyan (azgınlık)larında, körü körüne dolaşmalarında onlara mühlet verir. (16) İşte yukarda sözü geçen sıfatlarla bezenmiş bulunanlar o kimselerdir ki, hidayeti verip sapıklığı satın aldılar. Onların alışverişleri kârlı olmamıştır. Onlar doğru yolu bulucu da değillerdir.

TEFSİR

(1) «İNNE» kelimesi şüphe ihtimali olan yerde zikredilir. Meselâ «Mûsâ: «Ey Firavun şüphesiz ki, ben Âlemlerin Rabbinin Peygamberiyim.» dedi.» âyetinde olduğu gibi.

Peygamberin korkutmasından yararlanmıyan kimseler, Ebu Ce-

hil, Ebu Leheb, Muğiyre oğlu Velid ve Yahudi hahamlarıdır. Veyahut da bütün kâfirlerdir; küfürde ister israr etsinler, ister etmesinler.

«KÜFÜR» lûgatta, nîmeti inkâr etmek, anlamına gelir. Istılahî mânası ise, Rasulullah tarafından getirildiği kesinlikle bilinen dînî hakikatleri inkâr etmek demektir.

Bu âyeti celîle'de, gücün yetmediğiyle de insan mükellef olabilir diyenler için delil vardır. Çünkü Cenabı Allah onların îman etmiyeceğini haber verdiği halde onlara îman etmelerini emretti. Eğer îman etseydiler, Allah'ın verdiği haber (hâşâ) tersine dönmüş olacaktı. Bu takdirde imanları, îmansızlıklarına inanmayı da içine almış olacaktı ki, bu da zıt iki oluşun bir arada toplanması gibi garip bir durum doğuracaktı. Halbuki gerçek şudur ki, zâtından ötürü yasak olanı teklif etmek, her ne kadar aklen caiz ise de inceleme sonucunda böyle bir şeyin vaki' olmadığı tesbit edilmiştir. Bir şeyin olmasını veya olmamasını haber vermek, ona güç yetirmeye ters düşmez. Buna örnek, Cenab-ı Hakk'ın kendi yaptığından veya kulunun kendi iradesiyle yapacağından haber vermesidir. Fayda vermiyeceğini bildiği halde Rasûlüllah'a tebliğin faydası nedir? Faydası, hasmı susturmak ve tebliğin fazîletini elde edip kapsamaktır. Bunun için **«Onlar için eşittir!...»** dedi. **«Senin için eşittir.»** demedi.

Eğer kâfirlerden, daha önce belirttiğimiz gibi, belli şahıslar kasdedilirse, Âyeti Celile GAYB'dan haber vermiş olur ki, bu aynı zamanda Resûlüllah'ın (S.A.V.) mu'cizesidir.

«Allah onların kalb ve kulaklarının üzerine mühür vurdu.» cümlesi geçmiş hükmün (yani îman etmiyeceklerinin) sebebidir. Ve aynı zamanda o hükmün isteğinin beyanıdır. Esasında mühür ve perdenin hakikisi yoktur. Ancak maksad, onların nefislerinde kâfirliği ve günâhı tatlı, îman ve taatları çirkin gösteren bir durumun yaradılmasıdır! Bunun sebebi, sapıklıkları, putlara tapmakta atalarını taklid etmeleri ve doğru düşünceden yüz çevirmeleridir. **«Gözlerinin üzerinde büyük bir perde vardır.»** İbretle bakanların gözlerinin gördüğü gibi, onların gözleri, Allah'ın varlığına delâlet eden delilleri görmez!. Sanki üzerlerinde perde vardır.

Bütün mümkünat Allah'ın kudretiyle oluştuğu için **«Allah onla-**

rın kalb ve kulağını mühürledi» denildi. Mühürleme Allah'a (C.C.) isnad edildi. Fakat onların yaptıklarının bir neticesi ve müsebbibi olduğundan Âyet, onların sıfatlarının kötülüğünü ve akıbetlerinin vehametini aleyhlerinde kullanıyor.

(8) **«İnsanlardan bazıları vardır ki, «Biz Allah'a ve son güne îman ettik.» derler. Halbuki, onlar îman ediciler değillerdir.»** Bu Âyeti celile Allah'ın katında en habis ve buğzedilen kâfirlerden olan münafıkların halini belirtir. O, münafıklar ki, ağızlarıyla iman ettikleri halde kalbleriyle îman etmemiştir. Yalan söyleyerek ve küfürlerini gizleyerek hakikatle alay eder, sözde îman ettiklerini iddia ederler. Bu sebeple Allah onların halini, hebaset ve cehâletlerini uzun-uzun beyan etti. **«Şüphesiz ki, münafıklar ateşin en alçak tabakasındadırlar.»** meâlindeki âyet onların hakkında nazil oldu. Bu münafıkların başlarında Medine'li Selûl'un torunu Abdullah bin Übeyy ve arkadaşları geliyordu. Allah'ın Resûlü bütün münafıkları tanıyordu ve Hüzeyfe bin Yaman gibi bazı sahabîlere de onların adlarını bildirmişti.

Songünden maksad, HAŞR'dan başlayıp sonsuza dek giden zamandır. Ya da Cennetliklerin Cennet'e, Cehennemliklerin Cehennem'e girecekleri zamanın adı olan vakittir. Çünkü hudutlu vakitlerin sonu o zamandır. Ondan sonra, sonsuza dek gidilir. Ne ölüm var ne de Cehennem'den kurtuluş!...

Onlar değil îman etmeye, mü'minlerin adedine bile dahil değillerdir. Âyeti Celile; mücerred kelime olarak şehadetin kâfi gelmediğini, hakiki îmanın kelime-i şehadetle beraber kalbin tasdikinden ibaret bulunduğunu isbatlar!

(9) **«Onlar Allah'ı ve îman edenleri (akıllarınca) aldatıyorlar!»** Yani Allah'ın Resûlünü akıllarınca aldatıyorlar. Resûlüllah'ın (S.A.V.) aldatılması, Allah'ın aldatılması, ona itaat ise Allah'a itaattır. **«Kim ki, Resûlüllah'a itaat ederse kesinlikle Allah'a itaat etmiştir.»**

«Şüphesiz ki, sana biat edenler ancak Allah'a biat ederler!» Âyetleri bu hakikatı sergiliyor. Bu şekilde Âyet mânâlandırılırsa «MÜHADİAT» kökünden gelen «Yuhadiûne» «Yahdeûne» manâsına gelir. Yani «Onlar Allah'ı, Allah da onları Kandırır.» demek değil, «Onlar akıllarınca Allah'ı kandırırlar» demektir. Kelimeyi esas manâsına ham-

letmek de mümkündür. Şöyle ki, «Onlar kalben değil dilleriyle îman ettik demek suretiyle sözde Allah'ı ve müminleri kandırırlar (!) Allah da amellerine göre zahirde imanlarını kabul eder görünüp hakikatte ise, kabul etmez.»

«Mükâfat amelin cinsindendir!» Hadîsi şerîfi de bunu isbatlar «NEFİS» bir şeyin kendisi ve hakikatı demektir.

Sonra RUH manâsında kullanıldı. Zira dirinin zatı RUH ile kaim ve vardır. KALB manâsında da kullanılır. Çünkü, ruhun yeridir. Bedenin varlığını sağlayan KAN manâsına da gelir. SU manâsında da kullanılır. Çünkü beden şiddetle suya muhtaçtır. Re'y (görüş) manâsında da kullanılır. Meselâ **«Filanun yuâmirû nefsehû»** yani filân adam, re'yinin sözünü dinler; re'yini kendisine rehber edinir.

(10) **«Kalblerinde hastalık vardır...»** Hastalıktan maksat; nefse ariz olan cehalet, kötü inanç, hased, kincilik ve günâhları sevmek gibi hallerdir. Bu haller fazîletlere varmanın yollarını tıkarlar, ebedî ve hakiki hayatı alt-üst ederler.

Abdullah bin Übeyy münafıkı, **«Eğer Muhammed (S.A.V.) Medine'ye gelmeseydi Medine'nin reisi ben olurdum (!)..»** diye için-için yanıyordu. Münafıklar günbegün durumu daha da gelişen Peygamber'den ve İslâm'dan hased ederlerdi. Allah (C.C.), bu durumu yücelttikçe onların kalblerindeki kin de o nisbette artardı.

YALAN (KİZB), bir şeyi olduğundan başka haber vermektir. Yalanın tamamı haramdır. Zira Rabbimiz bu Ayette, azab görmeye sebeb olarak yalanı gösterir. **«Hz. İbrahîm (A.S.) üç defa yalan söyledi (Haşa)»** sözünden ta'riz kasd edilir.

(11) **«Onlara yeryüzünde fesatlık çıkarmayınız denildiği zaman...»** Yeryüzünde fesadlık çıkarmaları, Müslümanları kandırmak, kâfirlere ümid vermek suretiyle savaş havasını kızıştırıp insanları, diğer canlıları ve bitkileri yoketmeye çalışmalarıdır. Günâhları açıktan yapmak, dini önemsememek de yeryüzünde çıkarılan fesadlıktandır. Çünkü Allah'ın sistemlerini ihlâl etmeleri, karma karışığı gerektirir. Nizâmı alemi alt-üst eder!..

Münafıklar, fikirlerinin çarpıklığından dolayı, yapmakta oldukları kötülüğü iyilik telâkki ederek **«Biz ancak islâh edenleriz dediler.»**

Fakat kalben hasta olanların yanlış durumunu en şiddetli bir tarzda reddeden Mevlâ(C.C.)(12)**«Dikkat edilsin ki, kesinlikle onlar var yâ ifsad edenlerin tâ kendisidir. Lâkin bunu sezemezler bile!..»** buyurdu. Cümlenin başında bulunan «ELÂ» ile «İNNE» harfleri, HABER'in ma'rife gelmesi, HABER ile MÜBTEDA arasında fasıl zamirinin bulunması sebebiyle tahkiki ifade eden edatlardır.

(13) **«Nâsın îman ettiği gibi îman ediniz denildiğinde..»** En-Nasdaki, harfi tarif cins içindir. Yani insanlıkta kemal derecesine çıkıp aklın gereğini yerine getiren insanlar gibi siz de îman ediniz. Ya da En-Nas'daki harfi tarif ahd (belirlilik) içindir. Bu takdirde belli ve ma'lum olan insanla Hz. Muhammed (S.A.V.), ve onunla beraber bulunan ashabı kasdedilir. Veya yahudîlerden Abdullah bin Selâm gibi îman edenler kasdedilmiş de olabilir. Bu takdirde «ihlasla beraber, nifaktan hâli (boş) bulunan ve onların îmanlarına benzer bir îmanla îman ediniz!» anlamına ulaşılır.

Bu Âyeti Celîle, zındıkların tevbesinin kabul edileceğine delâlet ettiği gibi, dille ikrarın dünyâ ahkâmında îman sayıldığına da delâlet eder!..

«Sefihlerin îman ettikleri gibi iman mı edelim dediler...»

SEFİH, aklının eksikliğinden dolayı kıt görüşlü ve değersiz olan kimse demektir. Münafıklar ile yahudîlerin inancına göre, Mü'minlerin görüşleri kıt ve değersizdir. Zira Süheyb ve Selman gibi köleler ve fâkirlerden oluşmuşlardı.

«Dikkat edilsin kesinlikle onlar, şübhesiz ki sefihlerin tâ kendisidirler...» Görüldüğü gibi Allah, en belîğ bir tarzda onların dediğini reddedip onları techil etmektedir. Ve aynı zamanda münafıklardaki CAHİLLİK'in mürekkeb (katmerli) bir cehalet olduğunu da göstermektedir. Çünkü cahildirler ve cahil olduklarını da bilmemektedirler. Şâirimiz ne güzel söylemiş: «ANÂNKİ NEDANEND VE NEDANEND Kİ NEDANEND — DER CEHL-İ MÜREKKEB EBEDİD-DAHRİ BÎ-MANEND» (O kimseler ki, bilmezler ve bilmediklerini de bilmezler, mürekkeb (katmerli) cahillik içerisinde ebediyyen kalacaklardır.)

Hak ve batılı ayırdetmek, düşünceye ve dikkat vermeye muhtaç olduğu için Rabbimiz bu makamda **«Sezmezler»** manâsına gelen **(Lâ**

yeş'ûrun) tâbirini değil **«Bilmezler»** manâsını ifade eden (Lâ ya'lemûn) tâbirini kullanıyor.

(14) **«Münafıklar îman edenlerle bir araya geldikleri zaman — Biz îman ettik — derler!»**

Bu Âyet, münafıkların karakterini ortaya seren en belirgin bir hükümdür. Nâzil olmasının sebebini şöyle izah ettiler: «Münafıkbaşı Abdullah bin Übey bin Selûl ve arkadaşları, Ashabı Kiram'la karşılaştılar. Abdullah (münafığı) arkadaşlarına **«Dikkat ediniz ki, ben bu sefihleri (haşa) nasıl kandırır şerlerini sizden uzaklaştırırım.»** dedi.

Ve ashabı karşılıyarak Hz. Ebu-Bekr-i Sıddîk'ın (R.A.) elini tutup: **«Sıddîk'a merhabalar, TEYM** (Hz. Sıddîkin kabîlesinin adıdır. Kureyş'ten bir boydur.) **Kabîlesinin başı, İslâmın büyüğü, Mağarada Resûlullah'ın (S.A.V.) ikincisi, malını ve nefsini Resûlüllah'ın (S.A.V.) yolunda veren zata merhaba!.»** dedikten sonra Hz. Ömer'in (R.A.) elinden tuttu: **«Benî-Adiy** (Hz. Ömer'in kabîlesi) **efendisine, İslâmı küfürden ayırd eden, dininde kuvvetli bulunan, malını ve nefsini Resûlüllah'a fedâ eden zata merhabalar olsun»** dedikten sonra Hz. Ali'nin (R. A.) elinden tuttu ve şunları haykırdı: **«Resûlüllah'ın amcazadesine, damadına, Resûlüllah'dan (S.A.V.) sonra BENİ-HAŞİM kabîlesinin efendisine merhabalar!.»**

«Şeytanlarıyla başbaşa kaldıklarında: «Biz sizinle beraberiz, biz ancak istihza edicileriz derler!..»

Şeytanlarından maksad, Şeytanın temsilcileri bulunan büyük münafıklar ve kâfirliklerini pervâsızca belirten inatçı kâfirlerdir. **«Biz sizinleyiz!»** dediklerinde Şeytanları sordu: «Eğer sözünüz doğru ise, neden müslümanlara uyuyorsunuz ve îman ettik diye iddia ediyorsunuz?» Cevab: **«Biz ancak istihza ediyoruz!..»** İSTİHZA alay etmek, karşıdaki muhatabı hiçe saymak ve hafife almak demektir. **«Allah onlarla istihza ediyor!..»** İstihza etmek Allah'ın (C.C.) şânına yakışır mı? Haşa bin defa haşa! Fakat **«cezalar ve mükâfatlar yapılanlara göre takdir edilir.» «Kötülüğün cezası kötülüktür»** denilir! Yani kötülüğün karşılığı olarak verilen ceza esasında kötülük değildir. Fakat görünürde öyle adlandırılır. Allah'ın yaptığı katıksız adalettir. Fakat o münafıkların yaptığına mikdarda ve zahirde benzediği için istihza

adını mecazen kullanmıştır. Ya da onların üzerine hakaret ve zillet inecektir. Bu ise, istihzanın bir gereğidir. Bunun için de Allah tarafından onlara tatbik edilen haklı ve adaletli cezaya «istihza» adı verilmiştir. Şöyle ki, «Onlar ateşte yanarken Cennet'e açılan bir kapı önlerinde görülecektir. Onu görünce o tarafa koşarak gideceklerdir. Tam kapının yanına vardıklarında kapı yüzlerine kapanır. Nitekim bu durumu Kur'an'ı Kerîm başka bir âyette dile getirmiştir: **«Bugün (Kıyâmet günü), îman edenler kâfirlerin haline gülerler!»**

TUĞYAN; kâfirlikte inad edip israr etmek, ileri gitmek demektir. Allah'ın (C.C.) bu hususda onlara yardım etmesi mecazîdir. Zira Allah (C.C.) küfre razı değildir. «YA'MEHÛN» fiili «AMEH» kökünden geliyor. Bunun manâsı, basiretin körlüğü demektir. Bu durumda olanlar şaşkınlık ve hayret içerisinde kıvranıp dururlar. Battıkça batarlar. Bir türlü çıkar yolu seçmeye yanaşmazlar..

(16) **«Hidayeti verip dalâleti satın aldılar!..»** Allah (C.C.) tarafından insanın yaradılışında bulunan sağlam karakteri bırakıp sapıklığa yöneldiler. Hadîsi şerifde: **«Her insan fıtratı selîme üzerinde doğup dünyaya gelir!»** denilmektedir.

Buna göre dünyâya her gelen fıtratı selime üzerinde gelir. Akıl ve bâliğ olduktan sonra kendi arzusunu kullanabilir. Ya dalâlet veya hidayeti seçer. Seçiminde hür ve bağımsızdır.

TEFSİR-İ Bİ'L ME'SÛR (RİVAYET TEFSİRİ)

(Hadislerle ve Sahabeden Nakledilen Rivayetlerle Yapılan Tefsir)

(6) **«Hiç şüphesiz kâfir olanları uyarıp korkutsan da uyarmayıp korkutmasan da onlar için eşittir...»**

Bu âyetin tefsirinde İbnu-Abbas şunları söyledi: **«Allah Resûlü, bütün insanların îman etmesini şiddetle arzular, herkesin kendisine tabi' olmasını isterdi. Bunun için Allah (C.C.), ancak ilk zikirde (Levhul-Mahfuzda) îman etmesi sebket eden îman eder»** diye haber verdi.

«İman etmezler» cümlesi daha önceki cümlenin te'kididir. Yani iki durumda da îman etmezler.

(7) **«Allah, onların kalbleri ve kulakları üzerine mühür vurmuştur.»** Bu âyette Cenabı-Hak: Günâhlar kalbin üzerinde birikmiş ve her ta-

rafdan kaplamıştır demek istiyor. Nitekim başka bir âyette: **«Belki Allah onların küfürlerinden ötürü kalblerini mühürlemiştir.»** denilmiş.

Hadisde: **«Ey kalbleri evirip çeviren! Bizim kalblerimizi dininin üzerinde sabit kıl.»** diye varid olmuştur.

İbni-Cerir: «Bazıları, **«Allah onların kalbini mühürlemiştir»** âyetiyle Allah (C.C.) onların kibir ve gururlarından ve çevrildikleri haktan yüz çevirmelerinden haber veriyor. Nitekim birisi, bir konuşmayı dinlemek istemediği zaman; **«Filan adam bu konuşmadan sağırdır»** dendiği gibi, dedi. Fakat bu tür bir tefsir doğru değildir. Çünkü Cenabı Hak, kendisinin onların kalblerini ve kulaklarını mühürliyen olduğunu haber verdi» dedi.

İbni-Cerir, Zemahşeri'nin MU'TEZİLE usulüne göre bu âyetin zaif tevillerini naklettikten sonra şunları söyledi:

«Benim katımda hakikat şudur ki bu âyetin benzeri hadisde de varid olmuştur: «Kuşkusuz Mümin bir günâh işlediğinde onun kalbinde siyah bir nokta olur. Eğer tevbe ederse, elini günahdan çekip bırakırsa, kalbi yeniden berraklaşır. Eğer artırırsa, siyahlık da tâ kalbini kapsayıncaya kadar artar durur.

İşte Cenab-ı Hakkın «Asla, hayır, onların kazanmakta oldukları kalbleri üzerinde pas tutmuştur.» (Mutafifin: 14) âyeti ortadadır.

Resûlüllah; günâhlar ardı ardına bir kalbin üzerine dökülürse kalbleri kapatır. Bu takdirde Allah (C.C.) tarafından mühürlenir. O zaman îman oraya girmeye yol bulamaz. Küfürden kurtuluş da olamaz» demek istiyor.

(8) **«Bazı kimseler vardır ki: «Biz Allah'a ve âhiret gününe inandık» derler. Halbuki onlar mü'min değiller.»**

Bu âyetin tefsirinde İbni-İshak ve İbni-Cerir İbni-Abbas kanalıyle rivâyet ettiler: Bunlar AVS ve HAZREC'den olan münafıklar ile onların arkasında gidenlerdir.»

Aynı zatlar İbni-Abbas'tan rivâyet ettiler: **«El-Bakara'nın baş tarafı yüzüncü âyete kadar AVS ve HAZREÇ münafıkları ile yahudî**

âlimlerinden isimleri belli ve soyları muayyen olan kimseler hakkında inmiştir!.»

İbnu-Cerir İbnu-Mesud'dan: «Bu âyetle kasdedilen münafıklardır. Yani hangi zamanda ve hangi mekânda ve hangi milletten olursa olsun bütün münafıklar hakkında gelmiştir.»

İbni-Cerir Kattade'den: **«Bu âyetten onlar hidayete ermediler âyetine kadar olan bölüm münafıkların hakkında inmiştir.»**

Abdi bin Hümeyd Kattade'den: **«Bu âyet, münafık kişiyi sıfatlandırdı. Yani iç alemi hain, va'dına çok muhalefet eden, diliyle tanıyıp kalbiyle inkâr eden, diliyle tasdik edip ameliyle ters davranan, sabah bir durumda, akşam başka duruma giren ve rüzgâra göre giden gemi gibi olan münafıkı sıfatlandırdı.»**

İbnul-Münzir Muhammed b. Siyrin'den: **«Selefin katında bu âyetten daha dehşetli bir âyet yoktu.»** rivâyet etti.

Abd b. Hümeyd Yahya b. Âtik tarikiyle rivâyet etti: **«Haccac'ın bahsi geçtiği yerde Muhammed b. Siyrin bu âyeti okuyordu.»** Yani Haccac'ı bunlardan sayardı.

İbnu-Sad, Ebi-Yahya'dan: **«Bir zat Hz. Hüzeyfe'den MÜNAFIKLIĞIN ne olduğunu sordu. Hüzeyfe (R.A.) diliyle söylediğini yapmadığıdır!.»** rivâyet etti. (1)

(9) **«(Sözde) Allah'ı ve müminleri aldatırlar...»** Bu âyetin tefsirinde İbni-Ebi-Hâtim İbni-Cüreyç'den rivâyet etti: **«Lailâhe illellâhu'yu dilleriyle söylerler. Bununla sadece kanlarını ve mallarını kurtarmak istiyorlar. Oysa kalblerinde başka şey (kâfirlik) vardır.»**

İbni-Cerir, İbni-Vahb'den rivâyet etti: Bu âyetin manâsını İbni-Zeyd'den sordum: **«Bunlar münafıklardır. Zannederler ki, dilleriyle söylediklerine Allah, (C.C.) ve Allah'ın Resûlü (S.A.V.) ve mü'minler kandılar. Oysa nefislerine zarar verdiklerinin farkında bile değiller!. dedi.»**

El-Beyhakî, Kays b. Sad'dan rivâyet etti: «Eğer Resûlüllah'ın (S. A.V.) **«Mekir ve hile ateştedir»** dediğini işitmeseydim. Bu ümmetin en hilebâzı ve fetbâzı olurdum.»

(1) Ed-Durrul-Mensur 1-29

(10) **«Kalblerinde hastalık vardır...»**

Bu âyetin tefsirinde İbnu-Cerir İbni-Abbas'tan rivâyet etti: **«Hastalık şübhe demektir. Allah onları hastalık yönünden artırdı; şübhe yönünden artırdı demektir.»**

Yani İslâm'da şek ve şübhe etmekde daldıkca daldılar.

İbni-Cerir ve İbni-Ebi-Hâtim İbni-Abbas'dan rivâyet ettiler: **«Hastalıktan nifak kasd edildi.**

«Onlar için yalanlarından ötürü acıtıcı bir azab vardır» âyetinin manâsı tebdil ve tahrif ettiklerinden ötürü acıtıcı bir tenkil vardır demektir.»

Et-Testî (veya Et-tustî) «Nafi' b. Azrek, İbni-Abbas'dan **«Onların kalbinde hastalık vardır»ın** manâsını sordu. **«O nifakdır»** dedi. İbni-Azrek **«Arabların luğatinde mered kelimesinin nifak manâsına geldiğini bilir misin?»** diye sorunca İbni-Abbas: **«Şâirin «Utandığımdan bir kavme mucamele gösteriyorum. Oysa onların göğüsleri benim aleyhimde marad (nifak)larıyle kaynıyor» şiiriyle cevab verdi. İbni-Azrak: «Onlar için eliym bir azab vardır.»ın manâsı nedir?» İbni-Abbas: «Eliym» acıtıcı demektir dedi. İbni Azrak: «Arablar bunu tanıyorlar mı? Yani lüğatlerinde var mı?» İbni-Abbas: «Şâirin: «Elem'den boş olan uyudu. Ben ise bütün gece uykusuz kaldım uyuyamadım» şiirini dinlemedin mi?»** dedi.

(11) **«Kendilerine «Yeryüzünde fesatlık yapmayınız» denildiğinde «Bizler sadece islâh edicileriz» derler.»**

Bu âyetin tefsirinde İbni-Cerir İbni-Mesud'dan rivâyet etti: **«Bu âyetdeki FESAT, küfür ve masiyet işlemektir.»**

İbni-İshak, İbni-Cerir ve İbni-Ebi-Hâtim İbni-Abbas'dan rivâyet etti: **«Biz ancak islâh edicileriz, yani ehli Kitab ile Müminler arasını islah ediciyiz»** diye iddia ettiler.

İbni-Cerir Mucahid'den rivâyet etti: **«Onlar bir günah işlediklerinde, onlara; bunu yapmayınız diye itiraz edince, biz ancak hidayet üzerindeyiz derler.»**

İbni-İshak Selmanı Farısî kanalıyla rivâyet etti: **«Bu âyetin bahsettiği kimseler halen gelmemiştir.»** İbni-Cerir, Selman'ın bu sözü,

muhtemel ki, bu sıfatlarla sıfatlı olarak gelenler Resûlüllah'ın (S.A.V.) zamanındakinden daha korkunç olacaklar mânâsında olsun. Yoksa böyle bir sıfatla sıfatlı gelmemiştir, demek değildir.

Muhtemel ki, Selman (R.A.), bu âyeti münafıklar hakkında değil, Hariciler gibi fasıd icraatlarını islahat bilen fitneciler hakkında inmiş olarak görmüş olsun. (1)

(13) **«Halkın îman ettiği gibi îman ediniz denildiğinde, biz sefihlerin îman ettikleri gibi îman mı edelim dediler. Agâh olunuz, kuşkusuz onlar sefihlerin tâ kendisidirler. Fakat bilmezler.»**

Bu âyetin tefsirinde selef şunları söyledi:

İbni-Ebi-Hâtim İbni-Abbas'dan: **«Onlara Muhammed'in (S.A.V.) arkadaşlarının onun Resûl olduğunu, ona inenin Allah'ın (C.C.) kelâmı bulunduğunu tasdik ettikleri gibi siz de tasdik ediniz denildiğinde, Ashabı Kiramı kasdederek sefihlerin îman ettikleri gibi iman mı edelim, dediler. Dikkat ediniz sefihler (çok cahiller) onlardır. Fakat bunu bilmezler. Akıl erdirmezler.»**

İbni-Âsakir Tarihinde: **«Ebu-Bekr, Ömer, Osman ve Ali'nin (R. A.) îman ettiği gibi, îman ediniz dendiği zaman biz sefihlerin (haşa) inandığı gibi nasıl inanırız? dediler.»**

Fakat bu hadisin senedi pek zaifdir.

İbni-Cerir İbni-Mesûd'dan: **«Sefihlerden Hz. Muhammed'in (S.A. V.) ashabını kasdederlerdi.»**

Rebi', İbni-Zeyd'den bunun benzerini rivâyet ettiler.

El-Kalbî İbni-Abbas kanalıyle rivâyet etti ki: **«Bu âyet, yahudiler hakkında indi. Yahudilere** (sizin âlimlerinizden olan) **Abdullah b. Selâm ve arkadaşlar gibi îman ediniz dendiğinde bu sözleri söylediler.»** (2).

(14) **«İman edenlere rastladıklarında, biz îman ettik derler. Şeytanlarıyla başbaşa kaldıklarında, biz sizinle beraberiz. Biz ancak onlarla alay edicileriz derler.»**

---

(1) Ed - Durrul - Mensur, 1 - 30 el - Halebî Kahire
(2) Ed - Durrul - Mensur 1 - 30 el - Halebî Kahire.

Bu âyetin tefsirinde selefden gelen rivâyetler.

Es-Suddî Ebi-Mâlik'ten: **«Şeytanları baş olanları ve önderleri demektir. Yahudîlerin âlimleri, müşriklerin başları ve münafıkların ileri gelenleri demektir.»**

Es-Suddî, Ebi-Salih'den İbni-Abbas'dan, Mirretul-Hemadanî de İbni-Mesud'dan ve başka ashabdan rivâyet ettiler: **«Şeytanları, kâfirlikte baş olanları demektir.»**

Ed-Dehhak İbni-Abbas'dan: **«Şeytanları arkadaşları demektir.»**

Muhammed b. İshak, Muhammed b. Ebi-Muhammed'den, İkrime'den veya Said b. Cübeyr'den, İbni-Abbas'dan: **«Şeytanları yalan söylemelerini emreden yahudîlerdir. Resûlüllah'ın (S.A.V.) getirdiğinin tersini emreden yahudîler.»**

Mucahid: **«Şeytanları, münafık ve kâfirlerden olan arkadaşlarıdır dedi.»**

Kattade, Ebu-Mâlik, Ebul-Âliyye, Es-Suddî Rebii' b. Enes: **«Şeytanları, reisleri ve önderleridir dediler.»**

İbni-Cerir: **«Her şeyin şeytanı azgınlarıdır. Şeytan, insan ve cinlerden olur. Nitekim Cenabı Allah (C.C.) «Böylece her peygambere, insan ve cin şeytanlarından bir düşman kıldık...»** (Enâm: 112) dedi.»

Müsned'de Ebi-Zer'den: **«Allah'ın Resûlü: İnsan ve cin şeytanlarından Allah'a sığınıyoruz dedi. Ben, Ey Allah'ın Resûlü! İnsanların şeytanları oluyor mu? diye sorunca «EVET» diye cevab verdi.»**

İbni-Abbas **«Biz sizinle beraberiz»** yani siz neyin üzerinde olursanız biz de onun üzerindeyiz. Biz Müslümanlarla alay eder ve oynuyoruz demektir dedi.»

Ed-Dehak İbni-Abbas'dan: **«Ancak Muhammed'in (S.A.V.) ashabiyle istihza ediyoruz. Ciddî iman ettiğimiz bahis konusu değildir.»** Rabi' ve Kattade de böyle tefsir ettiler.

(15) **«Allah onlarla alay eder ve tuğyanlarında şaşkınca dolaşmalarına** (belli bir) **süre verir..»** İbnu-Cerir bu âyetin tefsirinde şunları söyledi: **«Allah Kıyâmette onların başına bunu getireceğini haber verdi. İşte**

âyet: «O gün münafık erkek ile münafık kadınlar, îman etmekte olanlara derler ki (Ne olur) bize bir göz atınız. Sizin nurunuzdan birazcık alıp yararlanalım.» Onlara «Arkanıza dönün de bir nur arayıp bulmağa çalışın» denilir. Derken aralarında kapısı olan bir sur çekilmiştir. Onun iç yanında rahmet, dış yanında da o yönden azab vardır.» (El-Hadid: 13). **İşte bu ve benzeridir Allah'ın alay etmesi. Yoksa Mevlâmız bu eksikliklerden yücedir. Münafıklarla ve müşriklerle alay etmesi budur.»**

«Cezalar amellerin cinsindendir.» kaidesi burada geçerlidir..

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ
اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٧﴾ صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ
فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿١٨﴾ أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ
وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ
حَذَرَ الْمَوْتِ ۚ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾ يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ
أَبْصَارَهُمْ ۖ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ
قَامُوا ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ ۚ إِنَّ
اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ
الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾
الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ
السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ ۖ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ
أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾ وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ
عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ
اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا
النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾

MEAL

«(17) Onların meselesi, o kimsenin meselesine benzer ki, bir ateş yaktı. Yakılan ateş etrafını aydınlatınca, Allah onların nurlarını götürdü. Onları karanlıklarda bıraktı. Böylece görmez oldular. (18) Onlar sağırdırlar, dilsizdirler ve kördürler. Böylece dönüş yapamazlar. (19) Veya meseleleri, gökten sağnak halinde inen, içinde karanlıklar, gürültü ve şimşek bulunan bir yağmura tutulanın meselesine benzer. Yağmura tutulanlar, yıldırımların dehşetinden, ölüm korkusundan parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Allah kâfirleri (kuvvet ve kudretiyle) ihâtâ edicidir. (20) Çakan şimşek yaklaştı ki, onların gözlerini kapıp alsın!.. Onlar için aydınlık yaptıkça, ışığında yürürler! Onlara karanlık yaptıkça kala kalırlar. Eğer Allah dilerse, onların dinleme ve görme niteliklerini giderirdi. Muhakkak şudur ki, Allah her şeye pek alâ kadirdir. (21) Ey insanlar! Sizi de, sizden önce gelenleri de yaratan Rabbinize kulluk ediniz, ehli takvâdan olmanızı ümid ederek!.. (22) Öyle Rabbiniz ki, yeri size döşek, göğü size kubbe (bina) yaptı. Sizin için buluttan bir su indirdi. Böylece o, su ile size rızık olsun diye meyveler çıkardı. Artık sakının hâ! Allah'a eşler koşmayın. Halbuki, böyle bir şeyin olmadığını bilirsiniz. (23) Eğer kulumuz (Hz. Muhammed)un üzerine indirdiğimizden bir şübhe içinde iseniz, onun benzerinden tek bir sûre getiriniz. Allah'dan başka ne kadar yardımcılarınız varsa, hepsini yardıma çağırınız. (Kulumuza indirdiğimiz beşer kelâmı olduğundaki iddianızda) doğru iseniz (onun benzerinden bir sûre getiriniz). (24) Eğer bu işi yapmazsanız — ki hiç bir vakit yapamazsınız — bu takdirde tutuşturucu maddesi insanlar ile taş olan o ateşten sakınınız. O ateş kâfirler için hazırlanmıştır.»

TEFSİR

Cenab-ı Hak önce münafıkların gerçek durumunu belirttikten sonra, daha açıkça tanınsınlar diye örnekler, misaller getirdi. Zira bu tarzdaki bir tanıma daha etkili, hasmı daha susturucu olur. Çünkü muhayyeli muhakkak bir tarzda sergiler. Aklen bilineni gözler önüne serer.

Bu hikmet içindir ki, Mevlâmız Kur'an'ında benzetmeleri çokça zikreder. Peygamberler ve hikmet erbabının konuşmalarında da çokça misaller görülmektedir.

(17) KARANLIKLAR'dan maksad, küfür karanlığı, münafıklık karanlığı, Kıyâmet karanlıklarıdır. Zira Kur'an başka bir âyetinde, **«O günde ki, erkek ve dişi mü'minleri görürsün ki, nurları önlerinde ve sağlarında yürüyüp durur.»** demektedir. Veya bu karanlıklar; sapıklık, Allah'ın öfkesi, ve ebedî azab karanlıklarıdır.

Âyeti Celile, Allah tarafından kendisine bir çeşit hidayet verilmiş fakat o hidayeti kaybetmiş, bu yüzden ebedî nîmete varamamış ve şaşkın - şaşkın dolaşmakta olan bir kimsenin halini tasvir eder. Münafık da bu hükmün içine girer. Zira dilinin söylediği Hakkı, gizlediği küfürle yokedip durmaktadır. Tabiâtındaki hidayeti sapıklık ile değiştiren, îmandan sonra dîninden dönen, İRADE hallerini elde ettiği halde mahabbet hallerini iddia ettiği için, kalbine doğan irade nurları Allah tarafından giderilenlerin hepsini Âyeti Celile kapsar. Gene Âyeti Celile münafıkların îmanına bir misaldir. Şöyle ki: İmanları, kanlarını akmaktan, mallarını ganimet olmaktan, çoluk-çocuklarını esir düşmekten koruduğu yönleriyle yanan ateşe benzetilmiştir. Münafıkları yoketmek ve hallerini ifşa kılmak bakımından da Allah'ın o ateşi söndürmesine ve ışığını gidermesine benzetilmiştir.

(18) Onlar, ateşi yaktıkları zaman, Allah (C.C.) ateşlerini söndürdüğü ve onları karanlıklara gömdüğü için, o dehşetli durumlar onların duyularını dumura uğrattı. Gözleri görmez, kulakları duymaz ve dilleri ahraz kesildi. Artık onlar, sattıkları ve zayi' ettikleri o hidayete dönemezler. Keza satın aldıkları o sapıklıktan da dönemezler. Şaşkındırlar; kâh ileriye kâh geriye çırpınır dururlar. Bir türlü başlangıç noktasına geri dönemezler.

Yağmurdaki karanlıklar, damlalarının arka arkaya gelmesinden oluşan karanlık, dumanın karanlığı, ve gelen gece karanlıklarıdır. Bulutun karanlıkları, bulutun oluşumundaki karanlık, üst, üste yığılmasından gelen karanlık ve gece ile beraber olan karanlıklardır.

RA'D, buluttan çıkan ses demektir. Bu ses, zıt elektrik yüklü bulutların sürtüşmelerinden çıkan sesdir. BARK, bu sürtüşme sırasında çakan şimşek demektir.

(19) **«Parmaklarını kulaklarına tıkarlar!»** Yani parmak uçlarını kulaklarına tıkarlar. Tıkama mübalağalı bir tarzda olduğundan parmak tabiri kullanılmıştır. Sanki parmağın tamamını kulaklarına tıkamışlardır...

«Allah kudretiyle kâfirleri kapsayıcıdır.» Yani hile ve dalevereleri, onları Allah'ın (C.C.) pençe-i kahrından kurtaramaz. **«Allah her şeye kadirdir!..»** «ŞEY» var olan nesneler demektir. «ŞAE» fiilinin masdarı (kökeni)dir. Bazen ŞÂİN (yani ismi-Fâil) DİLEYEN mânasını ifade eder. Bu takdirde Allah'a «Şey» denir. Zira Kur'an **«De ki, şehadet yönünden hangi ŞEY daha yücedir? De ki, Allah şahiddir»**. Allah'a «Şey» denir, fakat eşyaya benzemez! Künhü bilinmez. Araz, cevher ve cisimden, mekân ve zamandan münezzeh ve uzak bir ŞEY!..

Bazen de ŞEY, Meşi' (ismi-Meful) manâsına gelir. Yani varlığı istenilen nesne demektir. Allah tarafından varlığı istenen nesne var demektir. **«Allah her şeye kâdirdir.»** ve **«Allah her şeyin yaratanıdır.»** Ayetleri bu mânaya hamledilir. Mümkün olan şeyle tevil etmeye lüzum yoktur. Mu'tezile'ye göre; ŞEY, varlığı mümkün olan nesnedir. Böylece ŞEY, VACİB ve MÜMKÜN'ü kapsar. Yine Mu'tezile'ye göre; ŞEY, bilinmesi ve kendisinden haber verilmesi mümkün olan nesne demektir. Bu takdirde VACİB, ve MÜMKÜN'e şâmil olduğu gibi MÜ'MTENİA (olması mümkün olmayana) da şamil olur. Bu görüşlerinden ötürü bahsi geçen iki Âyette de yer alan «ŞEY»i, «mümkün şey»e tahsis etmeleri aklen lâzım gelir. Çünkü **«Allah (C.C.) zâtına kâdirdir!»** denilmediği ve iddia edilmediği gibi, Mü'mtenia da kâdirdir denilmez. Bu muhaldir.

KÂDİR, o zattır ki, dilerse yapar, dilerse yapmaz. Dilediğini, dilediğine tercih eder. Âcizlik sıfatından uzaktır. Bu sıfat mutlak manâda ancak Allah'a itlak olunur!..

Bu Âyeti Celîlede, hem yaratılmışın oluşumu hâlinin hem de mümkünün devamı hâlinin kudretin dâhilinde olduklarına deliller vardır. Hem de kulun kudretinde bulunan her şeyin Allah'ın kudretinin dâhilinde olduğuna delildir bu Âyeti Celîle!.. Zira O, «Şey»dir. Her şey Allah'ın kudretine dahildir. O halde o da Allah'ın (C.C.) kudretindedir!..

(21) **«Ey insanlar! Rabbinize ibadet ediniz!..»** Rabbimiz mükellef bulunan mü'min, kâfir ve münafıkların sınıflarını ve o sınıfların niteliklerini teker, teker beyan buyurduktan sonra, onlara yönelip iltifat yoluyle onlara hitab etti. Dinliyeni hareketlendirmek ve uyandırmak için, ibadetin emrine önem vermek, şânını yüceltmek ve hitab lezzetiyle ibadetin ağırlığını hafifletmek için bütün kullarına hitabetti. **«İnsanlar»**dan maksad, âyetin indiği zaman var olan insanlarla, Kıyâmete kadar gelen insanlardır. Zira tevatür yoliyle gelen dînî hükümler bunun umumîliğini ifade ederler. Binaenâleyh Alkama ve Hasan'dan, **«Ey insan!»** hitabıyla başlayan her âyet Mekke dönemine aiddir. **«Ey îman edenler!»** hitabiyle başlayan kısım ise Medine dönemine aittir.» şeklinde gelen Hadîsin vürûdu doğru ise, insanlardan maksad ille de kâfirlerdir, kâfirlere ibadet etmeyi emreder denilmez ve gerektirmez. Zira bu Âyette emredilen, ibadetin başlangıcı ile ibadette ilerleme ve ibadete devam etme arasında ortak olan miktardır. Binaenaleyh kâfirden yaratanı bildikten sonra istenen ibadete başlamaktır. Nasıl ki, abdestsizlik namazın farz olmasına mâni değil ve namaz abdestliye farz olduğu gibi, abdestsize de farzdır. Öylece küfür de ibadetin kişinin boynuna farz olmasına mâni değildir. Bilâkis kâfirin boynuna farz olan önce küfrü kaldırmak sonra ibadetle meşgûl olmaktır. Mü'minlerden âyetin isteği; ibadetlerini artırmaları ve devam etmeleridir. «Rabbiniz» tabiriyle RUBÛBİYYET'in ibadetin tek illet ve nedeni olduğuna işaret vardır.

«Umulur ki, takvâ ehlinin yoluna girmiş olasınız!.»

TAKVA'nın SÂLİKLERİN en yüce mertebesi olmasına delâlet eder Âyeti Celîle!.. TAKVA' demek, Allah'dan başka herşeyden el silkip Allah'a sığınmak demektir.

Âbid kişi, ibadetine aldanmamalıdır. Her an korku ile ümit arasında bulunmalıdır. Cenab-ı Hak **«Korku ve ümit yönünden Rablerini**

çağırırlar. Rablerinin rahmetini ümit ederler. Onun azabından korkarlar!» buyurmaktadır.

Başka bir tefsir, **«Takvaya eresiniz diye sizi yarattı.»** şeklindedir. Nitekim başka bir âyette **«İnsanlar ve cinleri bana ibadet etsinler diye yarattım!»** deniliyor. Fakat bu tefsirin zayıf olduğunu, «el-Beyzavî» tefsiri kaydediyor.

Âyet delâlet eder ki; Allah'ın marifetine, vahdaniyetini bilmeye ve ibadete müstehak olmasını anlamaya götüren yol, onun yaptıklarını derin derin düşünmek ve onun yaptıklarından deliller getirmektir. Yine Âyet delâlet eder ki, ibadet yapan kuluna ille sevab vermek de Allah'a gerekli değildir. Çünkü kulun ibadeti daha önce kula verilmiş nîmetlerin karşısında yapılan bir teşekkürdür. Öyle ise, kul ücretini peşin almış bir ameledir.

22) **«O, Allah ki, size yeryüzünü beşik ve yaygı yapmıştır!..»** Yani yer küresinin bazı taraflarını sudan çıkararak bırakmıştır. Halbuki, onun tamamını kapsamak, suyun tabiatında bulunan bir özelliktir. Yer yüzünü üzerinde uyuyabilecek ve oturabilecek bir tarzda yaratmıştır. Ne taş gibi kaskatıdır, ne de pamuk gibi tamamen yumuşaktır. Bu durum, yerin düz olmasını gerektirmez. Zira yer şeklinin kürevîliği, hacminin büyüklüğü ve cürmünün genişliği içinde ve üzerinde yayılmaya mani olamaz. Yerin yuvarlak, kürevî olduğunu Müslümanlar ta yüzlerce sene önce bilmişlerdir. Döşek gibi olmasını hissettiren Âyet ve Hadîslerin mânası; **«Kürenin büyüklüğü ve genişliği sahki bir yaygıdır.»** şeklindedir.

Şu anda (1983 - 1403) Ankara Kapalı Cezaevinde bulunduğum için yanımda sadece Kaynak tefsir olarak, hicretin (791) de vefat eden Nâsırüd-Din Ebu-Said Abdullah bin Ömer Eş-Şîrazî el-Beyzavî'nin tefsiri bulunuyor. Onun fikrini gördüğüm gibi naklettim. Yani yer yüzünün yuvarlak bir küre olduğunu bu zat (712) sene evvel söylemiş.

«Gökten bir su indirdi...»

Buradaki, gök tabirinden bulut kasdedilebilir. Zira gök, üstte olana denir. FELEK de kasdedilebilir.

Meyveler ve mahsullerin yerden çıkması Allah'ın (C.C.) kudretiyledir. Fakat toprakla karışan su sebeb olarak yaratılmıştır. Onunla

bitkiler başlarını topraktan çıkarır. Meninin canlıların ilk maddesi olduğu gibi, nemli toprak da bitkilerin ana maddesidir. Yani Allah'ın adeti şudur ki, bitkileri oluşturmak ve şekillendirmek keyfiyetini sulu toprağa havale etmiştir. **«Allah'ın sünneti (yolu - kanunu) budur. Onun sünneti değişmez!.»** Suda yapıcı, toprakta kabul edici özelliği yaratmıştır. Birleşmelerinden çeşitli meyveler ve mahsuller meydana gelir. Her şeyi sebebsiz oluşturup meydana getirmeye kâdir olan Allah, (C.C.) nelere kâdir değil ki?.. Sebebler ve maddeleri o yaratmadı mı?. Kör tesadüf olur mu? Lâkin eşyânın yaradılışında **«Tedric Kanunu»** icra edilmiştir. Halden - hâle geçilmiştir. Bunun nedenleri vardır. Onlardan biri de o yenilenen san'atlara bakıp yaratanın azamet ve kudretini bilmek ve takdir etmek, onun önünde eğilmek ve secde etmektir.

«Sakın Allah'a nid[denk]ler kılmayınız!..»

«ENDAD» kelimesi NİD'in çoğuludur. Benzeri demektir. **«Allah'a (C.C.) benzer şeylerin varlığına inanmayın.»** Zira hiç bir varlık ne sıfatı ne de zâtı itibariyle Allah'a (C.C.) benzemez. Onun yaptığını yapamaz. Bu Âyeti Celîlenin ilk muhatabları bulunan müşrikler, putlarının zat ve sıfatlarında Allah'a (C.C.) eşit olduğunu ve Allah'ın (C.C.) yaptıklarında ona muhalefet ettiklerini iddia etmediler. Fakat Allah'ın (C.C.) ibadetini terkedip o putlara taptıkları ve o bâtıl mâbutlara «İLÂH» dedikleri için, o müşriklerin halleri, «Putların zatları da Allah'ın (C.C.) zatı gibi (Haşa) vacibdir.» diyenlerin haline benzedi. O, bâtıl mâbutları kendilerinden Allah'ın (C.C.) azabını defedebilir, Allah'ın (C.C.) irad etmediği hayrı onlara verebilir, diyenlerin haline benzedi. Bu nedenle Allah (C.C.), onların akıllarıyle adeta alay edercesine, **«Bir tek benzeri olmayana nasıl olur da bir çok benzer yakıştırırsınız?»** diye sordu. Bu nedenledir ki, CAHİLİYYET döneminin TEVHİDCİSİ NÜFEYL oğlu AMR oğlu ZEYD şöyle söylüyor:

«EMİRLER taksim edildiğinde bir tek RABBE mi yoksa bin RABBE mi inanayım? LÂT ve UZZA'nın tamamını terk ettim. Basireti açık bulunan kişi zaten böyle kabul eder!..»

«Hal bu ki siz bilirsiniz!..» Yani, sakın ona ortaklar koşmayınız. Çünkü ilim ve düşünce ehlisiniz. Az bir düşünce neticesinde aklınız

kâinata, bir varedenin gerekli olduğunu hemen kavrar. O, var edenin vâcib-vücud olduğunu, mahlûkâtın benzerliğinden uzak bulunduğunu hemen kestirir. Cenabı-Hakk'ın bu cümleden maksadı, onları kınamaktır. Hükmü sadece âlim olmaya bağlamak değildir. Zira âlim de, öğrenmesi mümkün olan câhil de yani herkes teklifte eşittir.

Bilmiş ol ki, bu iki Âyeti Celîle'nin hulâsası şudur: «İbadeti emreder, Allah'a ortak koşmaktan sakındırır ve ibadetin nedeni ve illeti olarak RÜBÛBİYYET'i (Allah'ın Rabbliğini) gösterirler!..

Âyette bahsi geçen «SAMER» yiyeceklerin türlüsünü ifade ettiği gibi, diğer nimetleri de ifade eder. «RIZIK» kelimesi hem yiyeceği hem de içeceği kapsar. Bütün bunları, Allah'ın (C.C.) kudreti meydana getirir. Dolayısıyle O'nun **«BİR»**liğine delâlet ederler. O'nu ortaktan tenzih ederler.

Bu son Âyette insan yaradılışının tafsilâtına işaret de olabilir. Şöyle ki:

Bedenine yeryüzünü, nefsine göğü ve aklına suyu misâl olarak getirdi. Aklın kullanılması sayesinde elde edilen fikrî netice ve amelî faziletleri duyulara, nefsî ve bedenî kuvvetlerin birleşmesine, «Faili-Muhtâr» (kendi seçimiyle yapan ve yaratan)ın kudretiyle birleşen, yapıcı semavî (göksel) kuvvetlerle yapılmayı kabul eden, arzî (yerel) kuvvetlerin birleşiminden meydana gelen, meyvelere temsil olarak getirdi. Zira her Âyetin sırt ve karnı (yani zâhiri ve bâtını) vardır. Her sınırın bir çıkış noktası var. (El-Beyzavî'den alındı. 2-2-983 Çarşamba, Ankara Kapalı Ceza Evi).

(23) **«Eğer kulumuzun üzerine indirdiğimizin hakkında şübhede iseniz onun benzerinden bir SÛRE getiriniz!..»**

Bu Âyeti Celîle, Hz. Muhammed'in (S.A.V.) Peygamberliğinin delilidir. Allah (C.C.), VAHDANİYYET'ini ikrar ve isbatlayan delilleri zikr ettikten sonra Resûlu-Zîşânın Risaletini isbatlayan delili getirdi. O delil, her konuşanın fesahatini susturan, kendisine muarize eden herkesi ilzam eden KUR'AN-I MU'CİZUL-BEYAN'dır. Arapçada kök salan, fesahat ve belâğatte parmakla gösterilen hatiplerin çok olmalarına, terslik ve mücadelede aşırı derecede inad ve israr etmelerine rağmen, onları tartışma ve mücadelede durdurmuştur.

«Bizim kulumuz...» tâbiri, Rasulûllahı kendisine izafe etmek suretiyle şanını yüceltmek içindir. Ve işaret eder ki, Hz. Peygamber, İlâhî Zâtına mahsus bir elçi ve hükmüne itaat eden bir kuldur.

«SÛRE», Kur'an'ın, en azı üç Âyetlik olan, bir bölümüne verilen addır. İçindeki «vav» harfi eğer aslıdan ise, şehirlerin etrafındaki «SUR»dan nakildir. Çünkü Kur'an'ın bir gurup Âyetlerini kapsar. Yok eğer «vav» harfi «hemze»nin değişikliğe uğramış şekli ise, o takdirde, artık veya herhangi bir şeyin parçası anlamına gelir.

Kur'an'ı Kerîm'in Sûrelere bölünmesinin sebeb-i hikmeti, çeşitleri ayırmak, aynı şekilde olan Âyetleri biraraya toplamak, birbirini gerektiren nazmı aynı yerde anmak, okuyanı canlandırmak, ezberlemesini kolaylaştırmak ve teşvik etmek gibi sayılabilir. Çünkü kişi bir Sûre'yi bitirdiğinde misafir gibi bir nefes alır. Bir mesafe katettiğini bilir. Hafız da bir Sûreyi ezberleyip bitirdiği zaman Kur'an'dan tam bir pay aldığını, başlı başına müstakil ve sınırlı bir parça elde ettiğine inanır. Böylece aldığı yûk gözünde büyür ve sevinir.

«Şahitlerinizi, yardımcılarınızı veya önderlerinizi, Allah'dan başka herbir şeyinizi yardıma çağırınız.» Yani Hz. Muhammed (S.A.V.) ile muareze etmek ve Kur'an'ın tek bir Sûre'si kadar bir Sûre vûcude getirebilmek için neyiniz varsa ortaya koyunuz; hazır bulunan yardımcılarınızdan tutunuz da yardımını umduğunuz insan, cin ve — Allah'dan başka — tanrılarınızın hepsini yardıma çağırınız. Edebiyatta en ileri olanlarınız, şahidliğine önem verdiğiniz herkes gelsin. Bir Sûre miktarı söz düzünüz ve bu düzdüğünüzü Allah'ın Kelâmı ile karşılaştırınız. Söyleyebilir misiniz ki, yazıp düzdükleriniz Allah Kelâmı'nın bir benzeridir? Söyliyemezsiniz; hiç bir kimse de söyliyemez. Çünkü, bozuk ve yanlış olduğu ortada olan ve perîşanlığı apaçık belirli bulunan bir sözün iyi ve doğru olduğuna şahitlik etmek akıllı bir kimsenin kârı değildir.

«Kur'an beşer kelâmıdır...» sözünüzde doğrucu iseniz eğer, onun en kısa bir Sûre'sine nazîre getiriniz bakalım! Haydi! Hodri meydan! Ama getiremezsiniz. Çünkü yalancısınız.

(24) **«Kur'an Sûrelerinden birinin dengini getirmezseniz — zaten de getiremezsiniz — o takdirde yakıtı insanlar ile taş olan, o ateşten korununuz!»**

Bu demektir ki, Kur'an'ın muarezesinde son kuvvetinizle çalıştınız. Hepiniz bir olduğunuz halde Kur'an'a denk veya ona yakın bir şey oluşturmakta âciz kaldınız. Demek ki, Kur'an mu'cizdir. Onu doğrulamak farzdır. Öyle ise, ona îman ediniz. Onu yalanlayanlar için hazırlanan ateşten korununuz.

Cehennem yakıtı taşlardan maksat, onların taptıkları putlardır. O putlar ki, şefaatlarını ummuşlar, yardımlarına gönül bağlamışlardı.

«Siz ve sizin — Allah'dan başka — taptıklarınız Cehennem'in odunudurlar.»

Bazılarına göre taşlardan maksat, altın ve gümüş gibi kıymet ifade eden şeylerdir. Çünkü bunlar, insanı muhteris yapıp aldatan şeylerdir.

«Kâfirler için, o ateş hazırlanmıştır.» (O ateş onların azabına hazırlık olmuştur.)

Bu iki Âyette üç yönden Hz. Muhammed'in (S.A.V.) peygamberliğini ispatlıyan deliller vardır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

1) Tehditle, en kısa Sûre gibi bir benzerini oluşturamadıkları takdirde azap vereceğini vaadetmekle bu Âyetler onlara bütün şiddetiyle meydan okumaktadır. Bu meydan okuyuşu karşısında onlar ise, çokluklarına, edebiyattaki şöhretlerine ve mücadele tekniğindeki bütün ileriliklerine rağmen, sözle mücadeleye cesaret edemeyip kılıca sarılmayı yeğlemek zorunda kaldılar. Böyle yapınca da yerlerinden, yurtlarından ve canlarından oldular.

2) Âyetler, aynı zamanda, gaybî emirleri olduğu gibi haber verdiler. Çünkü düşmanlar, bir Sûre benzeri oluşturup onunla karşı koymaya kalkışsaydılar, o zaman bu gaibden verilen haberin yalanlığı ortaya çıkardı; böyle bir şey olmamıştır. Kaldı ki düşmanların sayısı, Hz. Muhammed'i (S.A.V.) savunanların sayısından çok fazlaydı.

3) Eğer Hz. Muhammed (S.A.V.) durumundan şüphe etseydi, onları bu şekilde bir karşılaşmaya hiç çağırır mıydı?

«Kâfirler için hazırlanmıştır.» tâbiri, Cehennem'in şu anda hazır bulunduğunu ifade eder. Mu'tezile bu görüşte değildir. Onlara göre, Cennet de Cehennem de sonradan yaratılacaklardır. Şu anda yaratıl-

mış değillerdir. Kur'an'da yer alan «yaratıldı» şeklindeki beyanlar, kesinkes olacak olanı, olmuş gibi göstermek kabîlindendir demişlerdir.

TEFSİR-İ Bİ'L ME'SÛR (RİVAYET TEFSİRİ)

(Hadislerle ve Sahabeden Nakledilen Rivayetlerle Yapılan Tefsir)

(17) **«Onlar çevresini aydınlatmak için ateş yakan kimseye benzerler...» Bu âyeti celîle tefsirinde selef şunlarısöylemiştir:**

İbni Cerir, İbni Abbas tarıkıyle rivayet etti. Münafıklar için Allah tarafından açıklayıcı bir örnektir bu âyet. Münafıklar, İslâmla izzete varıp müslümanlarla evlenirler, mirasçı olurlar. Ve ganimetleri paylaşırlardı. Öldüklerinde ateş sahibinin ışığını söndürdüğü gibi Cenabı Hak onların izetlerini söndürdü. Onları azab içerisinde bıraktı. Hidayeti işitmez, sağırlar, görmez körler ve akıl erdirmez budalalardır. Veya seyyib kelimesi yağmur demektir. Cenabı Hak Kur'an'da onun örneğini belirtmiş, onun içindeki karanlıklar ise belâlardır. Şimşekler ise korkutmalardır. «Nerde ise çakan şimşekler gözlerini kör edecektir» cümlesinden maksad nerde ise Kur'an'ın mihengi münafıkların rezaletlerini açığa vuracaktır. İslâmdan münafıklara izzet geldikçe mutmain olurlar. Eğer İslâma (müslümanlara) bir felâket isabet ederse kâfirliklerine dönmek için hemen fırsatı değerlendirmek istiyorlar.

İbni Cerir, İbni Mesut tarıkıyla rivayet etti.

Bu âyeti celîle Resûlüllah'ın (S.A.V.) ilk Medine'ye geldiği zamanda İslâma giren sonra münafık olan bir kavim hakkında nazil oldu. İşte o kavmin meselesi karanlık içinde bulunan bir kişinin meselesi gibidir. Bu kişi ateş yaktı. Ateş onun etrafındaki çerçöpleri gösterdi. O da onları gördü. Öyle ki, hangi taraftan sakınacağını bilmiş oldu. Hal böyle iken ansızın ateşi söndü. Böylece hangi taraftan korunacağını bilmez bir hale geldi. İşte münafık ta böylece şirk karanlığında bulunmakta idi. İslâma geldi. Helâli haramdan, hayri şerden ayırd etti. Bu durumda iken doksan derecelik bir dönüşle küfre daldı. Helâli haramdan, şerri hayırdan ayırdetmez hale geldi. Onlar sağır ve dilsizdirler. İslâma dönüş yapmazlar.

(21) **«Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz ki ona karşı gelmekten korunmuş olabilesiniz.»**

Bu âyeti celîle hakkında seleften gelen tefsirler şöyledir:

El Bezzar İbni Mesud tarıkıyla: Bu âyeti celîle Mekke'de inen âyetlerdendir. Çünkü başında **«Ey iman edenler»** hitabı olan âyetler Medine döneminde **«Ey insanlar»** hitabıyla başlayan âyetler ise Mekke döneminde inmiştir.

İbni Ebi Şeybe İbni Mesud tarıkıyla rivayet etti:

Biz Mekke'de iken el Mufassal adlı bölümü okuduk. Üzerinde yedi senelik bir zaman geçtiği halde **«Ey iman edenler»** hitabıyla açılan bir âyeti görmedik.

Ebu Ubeyd, İbni Ebi Şeybe ve Abd-b. Humeyd, Alkame tarıkıyla rivayet ettiler:

Kur'an'ı Kerîm'de **«Ey insanlar»** diye başlayan her âyet Mekke döneminde inmiştir. Ve yine Kur'an-ı Kerim'de **«Ey iman edenler»** diye başlayan her âyet Medine döneminde inmiştir.

Ebu Ubeyd, Meymun bin Merham'dan rivâyet ediyor:

Kur'an-ı Kerîm'de **«Ey insanlar»**, **«Ey Ademoğulları»** diye başlayan âyetler Mekke döneminde inmiştir. **«Ey iman edenler»** diye başlayan âyetler ise hicretten sonra Medine döneminde inmiştir.

İbni İshak, İbni Cerir ve İbni Ebi Hatım, İbni Abbas'tan rivayet ettiler:

«Ey insanlar» diye başlayan âyetler hem kâfirlere, hem müminlere hitabtır. **«Kulluk yapınız»**ın manâsı ise Allah'ı (C.C.) birleyiniz demektir.

İbni Ebi Hatım, Essuddi tarıkıyla rivayet etti:

«O Allah ki sizi ve sizden öncekileri yarattı» dan maksad **«hem sizi, hem de onları O yarattı»** demektir. Veki' ve Ebu Şeyh, Mücahidden, **«korunmuş olabilesiniz»** cümlesi hakkında **«umulur ki itaat etmiş olabilesiniz»** demektir diye rivayet ettiler. İbni Ebi Hatım, Ed Dehhak'tan: **«Umulur ki ateşten korunabilirsiniz»** diye rivayet etmiştir.

(22) **«O yeryüzünü size bir döşek ve göğü de bir bina kıldı.»**

Bu âyeti celîle hakkında şunlar rivayet edilmiştir:
İbni Cerir, İbni Ebi Hatım, İbni Mesud ve diğer sahabelerden bu-

radaki «yaygı»dan maksad, üzerinde yürüdükleri yerdir. Kubbe yapılan gökten maksad yer kürresi üzerinde kubbe heyetinde yerin tavanı biçiminde olmasıdır.

Ebu Davud ve Beyhaki isim ve sıfatlar konusunda Cübeyr bin Mut'imden rivayet ettiler:

Bir göçebe Resûlüllaha (S.A.V.) gelip:

— Ey Allah'ın Resûlü! Nefisler helak oldu. Aile efradı bizar kaldı. Mallar yokoldu. Yürüyen hayvanlar mahfoldu. Ne olursun, Rabbinden yağmur iste. Kuşkusuz bizler Allah ile senin üzerinde, seninle de Allah üzerinde şefaat taleb etmekteyiz.

Allah'ın Resûlü:

— Subhanallah (Allah ortaktan münezzehtir) dedi ve durmadan bu kelimeyi tekrar etti. Ta ki, müteessir olduğu arkadaşlarının yüzünden de okunmaya başlandı. Bu göçebeden:

— Sen Allah'ın ne olduğunu biliyor musun? Şüphesiz ki Allah'ın şanı senin dediğinden daha yücedir. O, hiç kimsenin yanında şefaatçı ve ricacı kılınmaz ve olamaz. Kuşkusuz ki o, göklerinin üstünde, Arşının üzerindedir. Onun arşı göklerinin üstündedir. Gökleri yerlerinin üstündedir, dedikten sonra parmaklarını kubbe vari yaparak:

— İşte böyle, dedi. Ve devamla:

— Kuşkusuz ki, binicinin altındaki eyerin çıkarmadığı gibi o arş çıkarmamaktadır.

Abd bin Humeyd İyas bin Muaviye tarıkıyla rivayet etti:

Göğün yer üstündeki durumu herhangi bir kubbenin heyeti gibidir.

Ebu Şeyh, Vehb bin Munebbih'ten rivayet etti:

Göğün etrafından bir şey yerleri ve denizleri tıpkı çadırın etrafındaki gibi kapsamaktadır.

İbni Ebi Hatım, El Kasım bin Ebi Büreyde'den rivayet etti:

Gök dörtgen değildir. Ancak o kubbemsidir. Halk onu yeşil olarak görür.

«Gökten su indirip onunla size rızık olmak üzere ürünler meydana getirdi...»

Bu âyeti celîle hakkında seleften şu tefsirler gelmiştir:

Ebu Şeyh, El Azeme konusunda Hasan Basri'den rivayet etti: Bu zattan «yağmur gökten mi yoksa buluttan mı geliyor?» diye soruldu. «Gökten gelir. Bulut ise tıpkı bir bayrak gibidir. Su (buhar) gökten onun üzerinde teksif olunur. Ve yağmur olarak gelir» dedi.

Ebu Şeyh Vehb'den rivayet etti:

Bilmem acaba yağmur damlalar halinde mi gökten bulutlara iner? Veya bulutlarda mı Allah onu yarattı da yağmur olarak yeryüzüne geldi?

İbni Ebi Hatım ve Ebu Şeyh, Kaab'tan rivayet ettiler:

Bulut yağmurun kalburudur. Su göklerden inerken eğer bulutlar olmasaydı yeryüzünde neye isabet etse onu ifsad ederdi. Yani toprağı ve tohumu gökten inen su direkt inseydi ifsad ederdi.

İbni Ebi Hatım ve Ebu Şeyh, Halid bin Madan'dan rivayet etti:

Yağmur arşın altından çıkan bir sudur. Bir gökten diğer göğe iner. Ta ki yeryüzüne en yakın bulunan gökte birikir. El İrem denilen bir yerde toplanır. Siyah bulutlar onu emer. Tıpkı sizin süzgeçten suyu sızdırmanız gibi emiyor, Cenabı Hak onu istediği yere sevkediyor, ve orada yağmuru yağdırıyor.

İbni Ebi Hatım ve Ebu Şeyh, İkrime'den rivayet ettiler:

Su yedinci gökten iniyor. Bulutun üzerine düşen her tanesi deve kadar büyüktür.

İbni Ebi Hatım va Ebu Şeyh Halit bin Yezid'den rivayet ettiler:

Yağmurun bir kısmı gökten geldiği gibi bir kısmını da bulutlar denizlerden emerek alıyorlar. Şimşekler bulutları sıkarlar, denizden alınan su ise nereye düşerse orası çoraklaşır. Bitkilere gelince onlar gökten gelen yağmurun mahsulüdürler.

İbni Ebi Hatım ve Ebu Şeyh ve İbni Ebi Dünya yağmur konusunda İbni Abbas'tan rivayet etti:

«Yağmur danesi buluttan indiğinde denizdeki sedefler ağızlarını açar beklerler. Sedefin içine düşen yağmur inci olur.»

Ebu Şeyh, İbni Abbas'tan rivayet ediyor:

Cenabı Hak (C.C.) sedeflerdeki incileri yağmurdan yaratır. Sedefler yağmur anında ağızlarını açıp beklerler. Büyük inci büyük damlalardan, küçük inci de küçük damlalardan oluşur.

İmam Şafii El Umm kitabında, İbni Ebi Dünya El Matar kitabında El Mutalip bin Hantebe'den rivayet ettiler:

Allah'ın Resûlü buyurdu:

Gece ve gündüzün her saatinde göklerden yağmur gelir. Fakat Allah dilediği yere onu gönderir. Yani yağmursuz hiçbir saat yoktur.

İbni Ebi Dünya ve Ebu Şeyh, İbni Abbas kanalıyla rivayet ettiler:

Gökten her gelen yağmur tanesiyle beraber bir tomurcuk vardır. Dikkat ediniz! Eğer yağmur danesini parçalamaya gücünüz yetseydi kesinlikle o tohumcuğu görecektiniz.

«Allah'a bile bile eşler koşmayınız...»

Bu âyet hakkında İbni İshak, İbni Cerir ve İbni Ebi Hatım, İbni Abbas'tan şunları rivayet ettiler:

Yani Allah'tan (C.C.) başka hiçbir şeyi ona ortak koşmayınız. Çünkü o şeyler ne zarar verirler, ne de yarar getirirler. Oysa siz size ondan başka rızık verecek bir Rabbin olmadığını bilirsiniz.

İbni Ebi Hatım, İbni Abbas'tan:

Ortaklardan maksad şirktir, diye rivayet etti.

İbni Cerir, İbni Mesud'dan:

Ortaklardan maksad Allah'a (C.C.) isyan etmekte sözlerine kanmakta olduğunuz kişiler demektir.

(23) **«Eğer kulumuz Muhammed'e indirdiğimiz Kur'an'dan şüphe ediyorsanız siz de onun benzeri bir sûre meydana getiriniz...»**

Abd-b. Humeyd, Ahmed ve Buhari, Ebu Hureyre'den rivayet ettiler:

«Hangi peygamber (A.S.) gelmiş ise insanların îman ettiğinin bir benzerini ona Allah (C.C.) vermiştir. Kuşkusuz ki bana verilen, Allah'tan (C.C.) gelen bir vahydir. Umarım ki kıyâmet gününde onların hepsinden daha fazla etbaa sahip olayım.»

İbni Ebi Hatım, Hasan'dan rivayet etti:

Cenabı Hakk'ın bu sözü Resûlü Ekrem'in getirdiğinde şüphe eden kâfirleredir. Her kâfir için bir meydan okuyuştur.

Abd bin Humeyd, İbni Cerir, İbni Abbas'tan rivayet ettiler:

Onun benzerinden bir sûre getiriniz yani Kur'an'ın benzerinden bir sûre getiriniz ve Allah'tan (C.C.) başka bütün yardımcılarınızı da çağırınız. Yani sizin için bu getirdiğiniz Kur'an gibidir diye eksperlik yapan her tanığınızı getiriniz.

İbni İshak, İbni Abbas kanalıyla rivayet etti:

Şahitlerinizden maksad küfürde sizi destekleyen insanlar demektir. Eğer siz bunu yapmazsanız ve yapamazsınız da. O zaman size gerçek görünecektir ve siz onun bir benzerini yapmaya muktedir olmadınız diye yüzünüze bir şamar gibi inecektir.

وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ اَنَّ لَهُمْ جَنّٰتٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ؕ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ
رِّزْقًا ۙ قَالُوْا هٰذَا الَّذِيْ رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ ۙ وَاُتُوْا بِهٖ مُتَشَابِهًا ؕ
وَلَهُمْ فِيْهَآ اَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ ۙ وَّهُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ
﴿٢٥﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَسْتَحْيٖٓ اَنْ يَّضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوْضَةً
فَمَا فَوْقَهَا ؕ فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا فَيَعْلَمُوْنَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ
رَّبِّهِمْ ۚ وَاَمَّا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فَيَقُوْلُوْنَ مَاذَآ اَرَادَ اللّٰهُ
بِهٰذَا مَثَلًا ۘ يُضِلُّ بِهٖ كَثِيْرًا وَّيَهْدِيْ بِهٖ كَثِيْرًا ؕ
وَمَا يُضِلُّ بِهٖٓ اِلَّا الْفٰسِقِيْنَ ۙ ﴿٢٦﴾ الَّذِيْنَ يَنْقُضُوْنَ عَهْدَ
اللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ مِيْثَاقِهٖ ۠ وَيَقْطَعُوْنَ مَآ اَمَرَ اللّٰهُ
بِهٖٓ اَنْ يُّوْصَلَ وَيُفْسِدُوْنَ فِي الْاَرْضِ ؕ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿٢٧﴾
كَيْفَ تَكْفُرُوْنَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْيَاكُمْ ۚ ثُمَّ
يُمِيْتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيْكُمْ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿٢٨﴾ هُوَ
الَّذِيْ خَلَقَ لَكُمْ مَّا فِي الْاَرْضِ جَمِيْعًا ثُمَّ اسْتَوٰٓى اِلَى السَّمَآءِ
فَسَوّٰىهُنَّ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ ؕ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿٢٩﴾

MEAL

(25) İman edip, salih amelleri işleyenlere (ağaçları) altından ırmaklar akan Cennetlerin kendileri için hazırlanmış olduğunu müjdele. Onlar Cennetlerin meyvelerinden her rızıklandıkça — bu daha önce bize rızık olarak verilendir — derler. Onlara o rızık (dünyada yediklerine) benzer olarak verilir. Onlar için orada tertemiz eşler vardır. Onlar Cennette ebedî kalıcıdırlar.

(26) Şüphesiz ki, Allah, bir sivrisinekle ve ondan daha üstün olanıyla darbımesel (örnek) vermekten çekinmez. İman edenlere gelince, onlar bu darbımeselin hak olup Rabbları katından geldiğini bilirler. Kâfirlere gelince: «Allah misal yönünden bununla neyi irade etti?» derler. Allah, (C.C.) o darbımesel ile bir çok kimseyi sapıklığa düşürtür, bir çok kimseyi de hidayete erdirir! Onunla ancak fâsıkları sapıklığa düşürtür! (27) O fâsıklar ki, Allah'a (C.C.) kuvvetli bir ahidle bağlandıktan sonra, sözlerinden döner, ahidlerini bozarlar. Allah tarafından birleştirilmesi istenen şeyi parçalarlar. Yer yüzünde bozgunculuk yaparlar (fesadlık çıkarırlar). İşte bu sıfatlarla bezenmiş olanlar, gerçekten zarar edenlerin tâ kendileridir. (28) Allah'ı nasıl inkâr edebiliyorsunuz? Halbuki, siz ölü idiniz de Allah sizi diriltti. Sonra sizi öldürecek, ondan sonra da tekrar diriltecektir. Sonra onun huzuruna döndürüleceksiniz. (29) Öyle Allah ki, yeryüzünde bulunanların hepsini sizin faydalanmanız için yarattı. Sonra (da) göğü yaratmaya yöneldi. Onları yedi (kat) gök olarak yarattı. O her şeyi bilendir.

TEFSİR

Âyetlerde mü'minlerin müjdelenişi, kâfirlerin korkutuluşunu hemen takip etmektedir. Bu, Allah'ın (C.C.) Kur'an-ı Kerîm'i beyan usulündendir. Allah, (C.C.) Kur'an'da terğib (teşvik) ve terhib (korkut-

ma) âyetlerini peşi peşine sıralar!.. Bunu insanları kurtarana teşvik ve batırandan uzaklaştırmak için yapıyor.

Görüldüğü gibi Rabbimiz kâfirlere doğrudan hitabederek onları tehdit etti. Fakat mü'minlerin müjdelenmesi hususunda dolaylı bir yolu seçti. Hazreti Peygamberi veya her asrın âlimini onları müjdelemeye memur kıldı. Bununla güdülen amaç, mü'minlerin şânını yüceltmektir. Mü'minlerin müjdelenmeye lâyık olduklarını, **«gözünüz aydın olsun»** denmeye hak kazandıklarını ortaya koymak içindir.

(25) **«BİŞARET»** (müjde), ilk olarak verilen sevindirici bir haberdir. Ancak îman ehli hakkında gerçek manâda kullanılır. **«Elem verici azabı müjdele»** tarzında Kur'an'da vârid olan âyetler kâfir ve fâsıkları tahkir için kullanılmıştır.

«SÂLİH AMELLER», dinin câiz gördüğü ve güzel saydığı işlerin tümüdür. İbadetlerin ismi olmuştur.

Allah (C.C.) sâlih ameli îmana atfetmekle bu müjdenin sebebinin îman ile sâlih amellerin toplamı olduğuna işaret etmektedir. Çünkü îman, temel mesâbesinde bulunan araştırmak ve doğrulamaktan ibarettir. Sâlih ameller de bu temelin üzerinde kurulmuş bir yapıdır. Üzerinde bina olmayan bir temelin faidesi olmıyacağı gibi, temelsiz bina da yıkılmaya mahkûmdur. Bu sebeple ki, îman ve sâlih amel Kur'an'da çoğu kez birarada anılmışlardır.

Bu âyet, sâlih amellerin imanın manâsına dahil olmadığını da göstermektedir. Zira kaide şudur ki, bir şey kendisinin üzerine atfedilmez. İçinde bulunduğu bir tüme parçasının atfedilmediği gibi.

«CENNET», örtünme manâsına gelen «CENNE» kökünden gelir. Gölge yapan ağaçlara, bostanlara denildiği gibi, «SEVAB EVİNE» de denir. Çünkü orada bostanlar ve sık dallı ağaçlar vardır.

«CENNETLER» tâbiri, Cennet'in yedi âdet olmasından geliyor. İbni Abbas (Radıyallahu-Anh.) «Cennetler yedidir: 1) Cennetül-Firdevs, 2) Cennetül-Adn, 3) Cennetün Naîm, 4) Darul-Huld, 5) Cennetül-Me'vâ, 6) Darus-Selâm, 7) İLLİYÛN'dur.»

Bu Cennetlerin herbirisinde mertebeler ve dereceler vardır. Bu dereceler işlere ve bu işleri işleyenlere göredir.

«LEHÜM» (onlar için) tâbiri, îman ve sâlih ameller sayesinde insanların Cennet'lere hak kazandıklarını gösterir. Fakat bu kazanç îman ve sâlih amelin kendisinden doğmaz. Umulur ki, sözü üzere Allah'ın (C.C.) kabul etmesiyle olur. Bunlarda devamlılık da şarttır. İman ölünceye kadar devam etmeli ki, Cennetlere erişilebilsin. Çünkü Allah, başka bir âyette, **«Sizden herhangi bir kimse dininden dönerse ve kâfir olduğu halde ölürse, işte onların amelleri yanmıştır.»** Yine Rabbimiz Resûl-i Zîşan'ına hitaben: **«(Ey Habibim); Eğer şirk koşarsan kesinlikle senin amelin yanacaktır!»** buyurmuştur. Buradaki âyette bu kaydı Rabbimiz zikretmedi. Çünkü Kur'an'ın çok âyetinde daha önce zikredildiğinden ihtiyaç kalmadı.

«CENNET'lerin altından ırmaklar akar..»

Bu âyet ve bunun gibi Cennet'ten bahseden diğer âyetlerde Cennet, muzaf (tamamlanan kelime) olarak kabul edilir; yani «ağaçlarının altından nehirler akan Cennet» demek olur. Böylece «AĞAÇLAR» kelimesi takdir edilmiş olur.

Mesrûk'un rivayetine göre; Cennet'in nehirleri yataksız akarlar ve sağa-sola dağılmazlar.

«Onlar için Cennetler vardır» denildiğinde sanki, dinliyenin kalbine; **«Acaba meyveleri dünya meyvelerine benzer mi, yoksa başka cins meyveler mi?»** suali gelebilirmişcesine Rabbimiz, **«Onlar Cennetlerin meyvelerinden her yiyişlerinde, bu daha önce bize rızık olarak verilendir»** açıklamasında bulunmuştur. Cennet'teki yiyeceklerle dünyâdaki yiyecekler birbirine çok benzediğinden ötürü, aynısı imiş gibi söylenilmiştir. Aslında aynısı olmadığı ortadadır. Yemeklerin benzerliği Cennette de olabilir. Çünkü İbni Kesîr'in Hasan (R.A.)'dan rivayetine göre de böyledir. Rivayette: **«Cennet ehlinden birisine yemek tabağı getirilir ondan yedikten sonra başka bir tabak getirilir. Onu birinci tabak gibi görünce; «Bu daha önce bize rızık olarak verilendir» derler. Melek: «Ye! Renkler birdir. Fakat tad ayrı der..» diye gelmiştir.**

Cennet ehline bu sözü söyleten; görünüşte bu meyvelerin dünya meyvelerine benzemeleridir. Fakat tatca aralarında çok büyük değişiklik bulunmaktadır. Bu ifade, görünüş benzerliğinin ne kadar hayret verici olduğunun bir açıklaması niteliğindedir.

«Onlar için tertemiz eşler vardır.» Dünya kadınlarında bulunan HAYIZ, LOHUSA halleri gibi kirlilikler Cennet Kadınlarında bulunmıyacaktır. Hırçın tabiat, kötü ahlâk ve nânkörlük gibi kötü huylar da onlarda olmıyacaktır.

Eğer, «yemeğin faydası; gıdalanmak ve açlığı defetmektir. Evlenmenin faydası ise, döllenmek ve insan soyunu devam ettirmektir. Halbuki, Cennet'te bunlara ihtiyaç yoktur. Çünkü orada ne ihtiyarlık, ne ölüm ve ne de açlık vardır. O halde neden Allah **«Cennet'te nîmetler ve eşler vardır»** demektedir?» denirse, cevabımız; «Cennet'in yiyecekleri, evlenmeleri ve diğer halleri, dünyadaki, benzerlerine her yönden değil, bazı yönlerden benzerler. Fakat temsîl yoluyle onların dünyâdaki, adlarını alırlar. Her anlamda ortaklık söz konusu olmadığı için, dünyâdakilerin bütün sonuçlarını vermeleri de gerekmez» olur.

«Onlar Cennetler'de daimî dururlar!» Cumhûr-i ülemaya göre, Cennet ehli Cennet'te, kâfir olarak Cehennem'e gidenler de Cehennem'de ebedî kalacaklardır. Bir müddet kalmak, sonra çıkmak veya yok olmak gibi iddialar bir çok âyet ve hadîslere ters düşer ve İslâmî bir görüş de değildir.

İnceleme sonucunda görüldüğü gibi, hissedilen lezzetlerin çoğu, meskenler, gıdalar ve evlenmelerden meydana geliyor. Bunların temel taşı devamlılıktır. Giderme ve yokolma korkusuyle karşı karşıya bulunan nîmet, katıksız ve elemden kurtulmuş değildir. Bunun için Rabbimiz mü'minlere âhirette vereceği nîmetlerin ebediyyen devam edeceklerini müjdeledi. Böylece mutluluk ve sevinçleri kemâl derecesine erişti.

(26) **«Şüphesiz ki Allah, bir sivrisinekle misal getirmekten çekinmez.»** Daha önceki âyetlerde Cenab-ı Hak, münafıkların halini açıklamak için bazı misaller getirdiğinden onların arkasından örnek getirmenin güzelliğini belirten bu âyeti indirdi. Bu âyette misâl getirmenin hakkını ve şartını bildirmiş oldu. Misalde şart, temsil yönünden misal olarak getirilen ile kendisi için misal verilenin (Mümessel ile Mümesellüleh) aynı tarzda olmasıdır. Yani büyüklük, küçüklük pislik ve şereflilikte birbirine uymalıdırlar. Çünkü örnek vermekten maksad, kendisi için örnek getirilenin manâsını açıklamak, perdesini aralayıp gözle gö-

rülür bir tarzda onu ortaya sermektir. Tâ ki bu hususda VEHM, AKLA yardım etsin ve ikisi anlaşsınlar. Çünkü örneksiz ve sade manâyı ancak AKIL idrak eder fakat, VEHİM ile mücadele eder durur. Çünkü hissedilene VEHİM'İN yönelmesi daha fazladır. Bunun için örnek getirmek gerekli oldu. Bundan dolayı da ilâhî kitablarda örnek sık, sık verilmektedir. Açıklama sözlerinde örnek vermeye sık, sık rastlanmaktadır. Pise pis ile, yüceye yüce ile örnek getirilir. İncil'de, içdeki pis düşüncelere kepekle, katı kalblere taşla, ve ahmaklarla konuşmaya arı yuvasına çomak sokmakla misâl getirilmiştir. Arab dilinde **«Keneden daha duyar, çekirgeden daha kıvrak ve sivrisineğin beyninden daha az bulunur»** denilmektedir. Madem ki, durum budur, o halde câhil kâfirlerin, Allah'ın münafıkların halini ateş yakanların ve sağnak yağmura tutulanların durumuna benzetmesine, puta tapan müşriklerin halini ise zayıflık yönünden örümcek ağına benzetmesine itiraz edip **«Allah sivrisinek ve örümcekleri nasıl misal verebilir onun şânına yakışır mı?»** demeleri yerinde ve sâmimiyyetlerinden ileri gelen bir deyiş değildir!..

Sanki Allah, kâfirlerin **«Allah temsîl getirmez»** sözünü reddettikten sonra **«sivrisinek ve onun üstü nedir ki, Allah onunla temsîl getirmesin. Belki Allah sivrisinekten daha küçüğüyle de temsil getirebilir.»** demek istemektedir.

«Onun üstündeki ile!..» Bu cümlenin iki tevili vardır: a) Cisim bakımından sivrisinekten büyük olandır. b) Sivrisineğin örnek olduğu küçüklük manâsında ondan daha ileride yani daha küçük olanla misal getirmek demektir. Sivrisineğin kanadı gibi.. Çünkü Allah'ın Resûlü (S.A.V.) sineğin kanadıyle misal getirmiştir: **«Eğer dünya Allah katında sivrisinek kanadı kadar kıymet taşısaydı, kâfirler dünyâdan bir yudum su dahi içemezlerdi.»**

Bunun bir benzeri şu hadisedir: Rivayet ediliyor ki, Mînâ'da kişinin biri bir çadırın iplerine yanlışlıkla basarak düştü. Bunun üzerine AİŞE Validemiz (R. Anha) buyurdu: «Allah Resûlünden dinledim: **«Hiç bir müslüman yoktur ki, onun ayağına bir diken veya onun gibi bir şey batsın da ondan ötürü manevî bir derece elde etmesin ve bir günahı silinmesin!»** İhtimal ki, elemde dikeni geçen çuvaldız veya azlıkda daha küçük olan karınca iğnesi gibi bir şey kasdedilmiş olsa ge-

rek. Çünkü Allah'ın Resûlü (S.A.V.) **«Mümine isabet eden her kötülük onun hatalarına keffârettir. Hatta karıncanın iğnesi de olsa...»** buyurdular..

«İman edenlere gelince; onlar o darb-ı meselin Rabblarından gelen Hak olduğunu bilirler.»

HAK inkâr edilmesi caiz olmayan gerçektir. Doğru işler ve sözlerin hepsini kapsar.

«Allah misal yönünden bundan neyi İRADE etti.» İRADE, nefsin bir şeyi yapmaya yönelmesi ve kendisini yapmaya zorlayacak biçimde kuvvetlendirmesidir. Ayni zamanda yönelmenin başlangıç noktası olan kuvvete de İRADE denir. Birinci manâ ancak fiille beraber, ikinci mâna da fiilden öncedir. Allah'ın (C.C.) bu iki manâdaki İRADE ile sıfatlanması düşünülemez. Bundan dolayıdır ki, Allah'ın (C.C.) İRADE sıfatının manâsında ihtilâf edildi. Fiillerini irade etmesi, onları unutarak veya zorlanarak yapmaması demektir. Başkasının fiilini irade etmesi, onu emretmesi demektir denildi!.. Bu tefsire göre İSYANLAR onun iradesiyle değildir.

Başka bir tefsir: İRADESİ, emrin en mükemmel nizâmı kapsamakta olduğunu, en uygun yolları gözönünde tuttuğunu bilmektir. Çünkü bu durum, kudret sahibini onu yapmaya çağırır. Fakat en gerçeği şudur ki İRADE, irade sahibinin kudretinin dahilinde bulunan iki şeyden birini diğerine tercih etmesidir. Bir yönle tahsis edip onun aksiyle etmemesidir. Veya bu tercihi gerektiren bir manâdır.

«Onunla çok kimseyi sapıtır ve çok kimseye de hidâyet eder!..» Sapıkların çokluğu kendi benliklerine göredir. Hidayette olanların da çoklukları kendi benliklerine göredir. Yoksa sapıklara oranla hidayette olanlar çok değildir. Nitekim Cenab-ı Hak başka iki âyette: **«Onlar pek azdır...»** Ve **«Kullarımdan pek azı çokça şükredicidir!..»** buyurdu.

İhtimal ki, sapıkların çokluğu sayı, hidayet olunanların çokluğu ise fazilet yönündendir!.. Nitekim şâir, **«Sayıldıklarında az ve fakat hücûmda pek çok ve şiddetlidirler!..» «Şerefliler az da olsalar, memleketlerde çokturlar. Nitekim başkaları çok da olsa, azdırlar.»** demiştir.

«Onunla ancak fâsıkları saptırır!..»

Allah'ın nizamında FÂSIK, büyük günâh işlemek suretiyle Allah'ın (C.C.) emrinden çıkan kimse demektir. Üç mertebesi vardır:

1) TAGABÎ mertebesidir. Bunun manâsı, büyük günâhı ara sıra ve çirkin görerek işlemek demektir.

2) İNHİMAK mertebesidir. Bu, pervasızca günâhı Kebâiri (büyük günâhı) işlemektir.

3) CÜHUD derecesidir. Bu da, günâhların büyüklerini severek helâl sayarak işlemektir. Allah'a (C.C.) sığınıyoruz; bir kimse fasıklığın bu derecesine varıp bu derecenin çizgilerini ayaklarsa İMAN'ın ipi onun boynundan çözülür. Küfür elbisesini giyer! Fakat TAĞABÎ veya CÜHUD derecesinde kaldıkça müminlik adı kendisinden alınmaz. Çünkü İMAN'ın manâsı olan TASDİK sıfatıyla hâlâ sıfatlıdır. Nitekim Cenab-ı Hak Kur'an'ında: **«Eğer müminlerden iki gurup savaşırsa!...»** buyurmakla mümine karşı olan savaş haram ve büyük günâh olduğu halde müminlik sıfatını bu savaşçıdan almamıştır.

Mûtezile tâifesi, **«İman, tasdik, ikrar ve amelin toplamından, küfür de Hakkı yalanlamak ve inkâr etmekten ibarettir!»** dedikleri için fâsıklık onların katında küfür ile îman arasında üçüncü bir kısımdır. Fâsık, ne mümindir. Ne de kâfirdir. Zira her gurupla ortak yanları vardır. Sapıtmanın (dalalet) fâsıklık sıfatına bağlanması, onları dalalete hazırlayanın bu sıfatları olduğunu gösterir. Haktan kaymaları, batılda ısrar etmeleridir. Onların dikkatlerini Allah örneğin hikmetine çekmiş, temsilin konusu olanın (Mümeselü-Bih) hakirliğine yöneltmiştir. Cahillikleri kendilerini çamura batırdıkça batırmış ve sonunda bu misal vermeyi alay konusu yapmışlardır.

(27) **«O, fâsıklar ki muhkemce yapılmasından sonra Allah'ın AHDİNİ bozarlar.»**

Bu AHD, ya akıl yoluyle insanlardan alınan sözdür (çünkü akıl Allah'ın (C.C.) kulları üzerinde daima bulunan bir hüccetidir. Allah'ın (C.C.) birliğine, varlığının vücûbüne ve peygamberinin doğruluğuna delalet eder. Cenab-ı Mevlânın: **«Onları nefislerine şahid yaptı!.»** sözü akılla tevil edildi.) Veya bu AHD peygamberler vasıtasiyle alınan ahddır. Yani Allah (C.C.), mu'cizelerle kuvvetlendirilmiş peygamberleri

ümmetlere gönderdi. Onlar da onlara tâbî oldular. Emirleri gizlemediler ve hükmüne muhalefet etmediler.

Başka bir görüşe göre: Allah'ın Ahdi üç tanedir:

a) Birinci AHİD ki, Allah (C.C.) Adem oğlunun tamamından Rabliğini ikrar etmek suretiyle söz almıştır. **«Ben Rabbiniz değil miyim? Onlar: Evet, sen bizim Rabbimizsin dediler.»**

b) İkinci AHİD ki, dîni ayakta tutmak ve dinde ayrıcalık yapmamak hususunda peygamberlerden söz almıştır.

c) Üçüncü bir AHİD ki, Hakk'ı beyan etmek ve gizletmemek için âlimlerden almış olduğu âhiddir.

«Allah tarafından birleştirilmesi emredileni keserler.» Bu kesmek, Allah'ın rizasına uymayan her kesmek ve yapmamak manâsına gelebilir. Sila-i Rahmi Kesmek, Müminlere olan yardımı kesmek, peygamberler ve semavî kitaplar hakkındaki doğrulamayı kesmek, farz olan cemaatları kesmek, ve içinde hayır bulunan her nesneyi kesmek v.s. dir. Zira bütün bunlar, her VASL (bitiştirmek) ve FASL (ayırmak) dan bizzat kasdolunan Allah (C.C.) ile kul arasındaki vuslatı kesmek demektir.

«Yeryüzünde ifsâd ederler!»

Başkasının îman etmesine mani olmak, Hak ile alay etmek, dünyanın ahenk ve nizâmını islah edici Sıla-i Rahmi kesmek suretiyle ifsad ederler!

«İşte onlar var ya zarar edicilerin tâ kendisidir.»

Düşünce konusunda akıllarını ihmal etmek, ebedi hayatlarını elde etmek için idrak melekelerini çalıştırmamak, Allah'ın (C.C.) âyetlerine îman etmek yerine ta'netmek ve âyetlerin hakikatlerine bakıp nurlarından feyz almak yerine inkâra sapmak suretiyle bozgunculuk yapanlar zarar ettiler.

(28) **«Allah'ı nasıl inkâr edersiniz!.»** Yani bana haber veriniz ki, hangi hal üzerinde küfre kaçıyorsunuz? **«Halbuki siz ölülerdiniz!..»** Yani cansız cisimlerdiniz; elemendler, gıdalar, karışımlar, meni damlaları, kan pıhtısı ve et parçaları idiniz. **«O, sizi diriltti.»** Ruhları yaratmak ve cisimlerinize üfürmek sûretiyle sizi diriltti. **«Sonra sizi öldürecek-**

tir!» Yani ecelleriniz geldiğinde!.. **«Sonra sizi diriltecektir!..»** Sûr'a üfürüldüğü günde sizi haşre götürmek üzere diriltecektir. Veya sual sormak için kabirde sizi diriltecektir. **«Sonra onun yanına döndürüleceksiniz!.»** Tabii haşr olduktan sonra döndürüleceksiniz ki, size yaptıklarınızın karşılığını versin. Veya kabirlerinizden hesab vermek için ona döndürüleceksiniz. Bu durumlarınızı bilmenize rağmen neden küfre saparsınız?...

Eğer, «ölüm, nasıl nimet sayılabilir ki, onun için şükür gerekli olsun?» diye sorulursa, «madem ki, ölüm hakiki hayat olan Ebedî hayata götürür, o halde ölüm bu bakımdan büyük nimetlerdendir. Nitekim Cenab-ı Hak: **«Şübhesiz ki, âhiret evi kesinlikle hayatın tâ kendisidir.»** dedi» deriz.

Kıraat âlimlerinden olan Yakup bütün Kur'an'da «TÜRCEUN» yerinde «TARCİÛN» okumuştur. Manâsı **«Döneceksiniz»** demektir. Yani meçhul yerinde malûm ile okumuştur. Neticenin tecellisi yönünden aynı kaplya çıkar!

(29) **«O, Allah ki, sizin için yeryüzünde bulunan her şeyi yarattı.»** «Sizin için» tâbirinin manâsı, vasıtalı veya vasıtasız bedenlerinizin yararına dünyânızda, akıl etmek ve ibret almak için dininizde olan şeyleri, sizin için yarattı demektir. Bu ilâhî ifade, yararlı eşyânın tamamının mubah olmasını gerektirir. «MÂ» kelimesi yeryüzünde her yararlıyı kapsayan bir geneldir. **«Sonra göğü kasdetti.»** Yani iradesiyle göğü kasdetti, onu da yarattı. Âyetteki, SEMÂ'dan murad, ya şu yüce cürümlerdir. Veya mutlak yücelik yönüdür. SÜMME (sonra) tâbiri belki de iki yaradılışın arasındaki farklılık ve göğün yaradılışının yerinkinden daha hayırlı olduğunu göstermek içindir. Sümme zaman gecikmesini ifade etmez. Aksi takdirde, şu meale gelen âyetin **«Ondan sonra yeri yaydı!..»** görünüşüne ters düşer. Çünkü bu âyet, gökten önce yaratılan yerin yayılmasının, gök yaradılışından sonra olduğunu gösterir.

«Onları yedi gök olarak yarattı..» Yani o gökleri eğrilikten uzak tutarak yarattı. «HÜNNE» zamiri önce müfred (tekil) olan «SEMÂ» ya râcîdir. Çünkü semâ daha önce belirtildiği gibi cürümlerle tefsir edilebilir. O zaman cemî (çoğul) olur veya SEMÂ'da cemî manâsı var-

dır veyahut da bu zamir mübhemdir. Ondan sonra gelen **«yedi tabaka»** manâsını ifade eden **«Seb'a semâvatın»** onun tefsiridir.

«Yedi gök» tâbiri çokluktan kinaye olarak arabçada kullanılır. Bu takdirde Rasadcılarla bir terslik söz konusu değildir. Zaten Arş ve Kürsiyi yediye eklersek dokuz eder. O zaman Kozmoğrafyacıların tesbitiyle mutabakat hasıl olup mesele halledilmiş olunur. Bununla beraber Kozmoğrafyanın iddiası kesin değildir.

«O, Allah her şeyi bilicidir.» Madem eşyânın Künh-ü Hakikatını bilir, yarattıklarını en mükemmel tarzda ve en yararlı bir biçimde halk etmiştir. O, halde bilendir!

Bu âyeti celîle, kâfir ve fâsıkların haşır hakkında ileri sürdükleri şüpheyi izâle eder mahiyettedir.

Onlar, «Bedenler param parça olup o, parçaları toprağa dönüştükten ve topraklar birbirine karıştıktan sonra, acaba Allah (C.C.) onları nasıl eski haline getirip diriltir?» derler. İkinci bir kez hiç bir parçası istisna edilmeksizin ve yeni bir parça eklenmeksizin bedenin diriltilmesi onlara acaib görünür. İşte bu şüpheleri yok etmek için Allah, (C. C.) her şeyi, küçük büyük ayırd etmeksizin bilici olduğunu söyledi.

Haşrın doğruluğu üç öncelik üzerine kurulmuştur. Rabbimiz öncelikleri iki âyette açıklamıştır:

Birinci öncelik: Bedenler birleşime ve dirilmeye elverişlidirler. Bunun deliline: **«Ölü idiniz; sizi diriltti. Sonra sizi tekrar öldürecektir»** âyetiyle işaret edilmiştir. Âyette ölüm, parçalanma, birleşme ve dirilmenin sıra ile geçmesi, bedenlerin bu durumları bizzat kabul ediciliğine delâlet eder. Zatî olan bir durum, gitmez ve değişmezdir.

İkinci ve üçüncü öncelikler: Allah (C.C.), bedenleri ve onların yerlerini bilicidir. Onları derlemeye ve diriltmeye gücü yeter. Ayette bu iki önceliğin isbat yönüne işaret ederek Allah, bedenleri kökünden yaratmaya ve onlardan daha büyüğünü yoktan var etmeye gücü yettiğini söyledi. Madem ki temelinden ve hiçten yaratabilir, elbette ki toprağa dönüşen beden parçacıklarını da yeniden bir araya getirebilir ve diriltebilir. Ve yine işaret ettiğimiz gibi Allah (C.C.), yarattıklarını doğru ve uyumlu olarak yaratmıştır. Mühkem ve insanların yararını gözete-

rek yaratmıştır. Bu durum, Allah'ın (C.C.) ilminin sonsuzluğunu ve Hikmetinin mükemmelliğini gösterir.

TEFSİR-İ Bİ'L ME'SÛR (RİVAYET TEFSİRİ)

(Hadislerle ve Sahabeden Nakledilen Rivayetlerle Yapılan Tefsir)

(25) **«(Resûlüm), îman edip sâlih ameller işliyenlere (şunu) müjde ver: Onlar için (ağaçları) altından ırmaklar akar Cennetler vardır...»**

Bu âyetin tefsiri, selefden şöyle gelmiştir:

İbni-Maceh, İbni-Ebi-Dünya (Cennetin sıfatları konusunda) Bezzar, İbni-Ebî-Hâtim, İbni-Hibban, İbni Ebî-Davud, Beyhakî, Ebu-Şeyh ve İbni-Merduyeh (veya Merdeveyh) Üsame b. Zeyd'den: **«Allah'ın Resûlü: Cennete (yenini ve eteklerini) toplayan var mıdır? Kuşkusuz Cennetin tehlikesi yoktur. Kâbe'nin Rabbine yemin ederim ki, Cennet parlayan bir nur, güzel kokan bir Reyhan, derli toplu bir köşk, daima akan bir nehir, olgunlaşmış bir meyve, güzel bir hanım, bolca süs eşyası, ebedde bir yurd, meyveli ve sağlıklı bir ev, yemyeşil, hayırlı meyveler, yüksek ve yüce bir yerde nimettir.**

Ashab: **«Ey Allah'ın Resûlü! Evet talibiz dediler.**

Resûlüllah (S.A.V.) **«O halde inşallah (Eğer Allah dilerse) deyiniz.»** Ashab **«İnşallah dediler.»**

Ahmed, Abd b. Hümeyd Ebu-Hüreyre (R.A.)'den rivayet etti: Biz ashab: **«Ey Allah'ın Resûlü! Bize Cennet'ten bahset. Binâları nedir?»** dedik. Resûlüllah (S.A.V.): **«Bir kerpici altından, bir kerpici gümüştendir. Çakılları inciler, yakutlardır. Sıvası Misktir. Toprağı Za'ferandır. Oraya giren nimetdâr olur. Ümidsiz olmaz. Ebedî kalır, ölmez. Elbiseleri çürümez. Gençliği bitmez dedi.»**

İbni-Ebi-Şeybe İbni-Ömer (R.A.) kanaliyle rivayet etti: **«Resûlüllahdan Cennet nasıldır diye soruldu.»** Resûlüllah (S.A.V.): **«Cennete giren dirilir. Ölmez nîmetlenir, umudsuz olmaz. Elbisesi çürümez ve eskimez ve gençliği tükenmez.»** Soruldu: **«Ey Allah'ın Resûlü! Cennetin binâsı nasıldır?»** Buyurdu: **«Bir kerpici altın, bir kerpici gümüştendir. Sıvası siyah ve katıksız Misktendir. Taşları inciler ve yakuttur. Ve toprağı Za'ferandır.»**

Bezzar ve Beyhakî Ebu-Hüreyre'den: **«Resûlüllah, Cennetin duvarının bir kerpici altındandır. Bir kerpici gümüştendir. Buhurdânlıkları Ud'den, tarakları altından ve toprağı Za'ferandandır. Kokusu Misktir.»**

İbni-Ebi-Dünyâ, Ebu-Hüreyre'den, Resûlüllah'dan (S.A.V.): **«Cennetin yeri Beyazdır. Sahasında Kâfûrdan taşları vardır. Kum dağları gibi, Misk dağları onu çevrelemiştir. Akar nehirleri vardır. Cennet ehâlisi evvelinden sonuna kadar bir araya gelirler. Tanışırlar. O esnada Allah onların üzerine RAHMET rüzgârını estirir. Onların üzerine Miski serper. Kişi hanımının yanına daha da güzelleşerek döner. Daha güzel kokarak geri gelir. Hanımı: «Sen yanımdan çıkıp giderken seni pek sevmiştim. Şimdi ise, daha da fazla sevmekteyim»** der.

Ebu-Naim Said b. Cübeyir'den: **«Cennetin arazisi gümüştendir.»**

İbni-Ebi-Dünyâ Ebu-Remil'den rivayet etti. Bir zat İbni-Abbas'dan sordu: **«Cennetin yerleri nedir?»** İbni-Abbas **«Gümüşten olan ve ayna gibi beyaz bir mermerdir»** dedi. Soran: **«Onun nuru nedir (nasıldır?»** diye sorunca İbni-Abbas: **«Güneşin doğduğu saatindeki halini görmedin mi? İşte o, Cennetin nurudur. Ancak Cennette ne güneş var ne de zemherîr»** dedi. Soran: **«Cennetin nehirleri nedir? Nasıldır? Açılmış bir arkda (mecrada) mı cereyan eder?»**

İbni-Abbas: **«Hayır. Fakat düz arazi üzerinde akar, sağa-sola dağılmaz. Belki bir mecrada imiş gibi akar.»** dedi. Soran: **«Onun Hülleleri (süs eşyaları) nedir?»** İbni-Abbas: **«Orada öyle ağaç ve meyve vardır ki, nara benzer.. Allah'ın (C.C.) dostu ondan bir kisve (elbise) istediğinde, ona doğru dalları alçalır gelir. Onun için yarılıp yetmiş tür hülle çıkarır. Rengâreng hülleler çıkardıktan sonra kaynaşır eskisi gibi olur.»**

Et-Taberanî İbni-Abbas'dan, Allah'ın Resûlü (S.A.V.) buyurdu: **«Allah, ADN Cennetini eliyle yarattı. Orada meyveleri (koparmalarını) kolaylaştırdı. Nehirler akıttıktan sonra Cennete baktı ve Cennete; haydi konuş»** dedi. Cenneti ADN: **«Mü'minler zafere ulaştılar»** dedi. Allah (C.C.) **«İzzet ve Celâlim hakkı için sende herhangi bir cimri benimle komşuluk yapmayacaktır»** dedi.»

Buharî, Müslim, Tirmizî ve İbni-Maceh Sehl b. Sad es-Sâidî'den

rivâyet ettiler: **«Resûlüllah; Cennetten bir kamç yeri, dünyadan ve dünyada olandan daha hayırlı olur»** dedi!

Buharî, Ahmed, ve Müslim Ebu-Hüreyre'den rivâyet etti: **«Cennetten herhangi birinizin yayı kadar olan yer, güneşin üzerinde doğup battığı her şeyden daha hayırlıdır.»**

İbni-Ebi Şeybe ve İbni-Maceh Ebi-Said'den, Resûlüllah'dan (S.A.V.) rivayet etti: **«Cennetin bir karışlık yeri dünyâ ve dünyâda olanların hepsinden daha hayırlıdır.»**

Buharî Enes'den: «Harise hazretleri Bedir günü şehid düştü. Annesi Resûlüllah'a (S.A.V.) gelip: **«Ey Allah'ın Resûlü. Harise'nin bendeki yerini bilirsin (ne kadar sevdiğimi takdir edersin) Eğer Cennette ise, sabredeceğim. Eğer aksi varsa benim ne yapacağımı göreceksin.»** Resûlüllah (S.A.V.): **«Şüphesiz Cennet bir değildir. Bir çok Cennet vardır. Harise ise en yüce Cennet olan «FİRDEVSİ ÂLA»dadır.»**

Tirmizî ve Hâkim Ebu-Hüreyre'den: **«Korkan bir kimse gece kalkar. Gece kalkan mertebeye erer. Dikkat edilsin, Allah'ın (C.C.) eşyası pek bahalıdır.»**

Hâkim, Übey b. Kâb'den: **«Allah'ın Resûlü (S.A.V.); korkan insan gece kalkar. Gece kalkan mertebeye erer. Dikkat edilsin şüphesiz Allah'ın (C.C.) eşyası pahalıdır. Dikkat edilsin Allah'ın eşyası Cennettir. Sarsıntının sarsacağı gün arkasından onu diğer bir sarsıntı izliyecektir. (En-Naziat: 6-7). Ölüm içindekilerle geldi.»**

İbni-Ebi-Şeybe Ebu-Hüreyre'den: **«Muhammed'in (S.A.V.) üzerine Kitabı indiren Allah'a (C.C.) yemin ederim ki, Cennet ehli gün geçtikçe güzelleşirler. Dünyada yaş ilerledikçe çirkinleştiğinin aksine...»**

«Cennetin (ağaçları) altından nehirler akar...»

Bu âyetin tefsirinde, İbni-Ebi-Hâtim Ebi-Mâlik kanalıyle rivayet etti: **«Cennetteki meskenlerin altından nehirler akar.»**

Taberanî, Hâkim ve İbni-Merduyeh Ebu-Hüreyre'den rivayet etti: **«Cennetin nehirleri, Misk dağlarının altından akarlar.»**

İbni-Ebi-Şeybe İbni-Mesud kanaliyle rivayet etti: **«Cennet nehirleri Misk dağından fışkırır.»**

Ahmed ve Müslim Ebu-Hüreyre'den rivayet etti: **«Seyhan, Ceyhan, Fırat ve Nil ırmakları Cennet nehirlerindendirler.»**

Allah daha iyisini bilir. Mümkün ki bu hadîs bu nehirlerin bereketlerinden, üzerlerinde inşa edilen barajlardan, elektrik santrallarından kinaye olsun.

Muhtemel ki bu nehirlerin akmakta olduğu yörelerin Cennet ehli olan müslümanların eline geçeceklerine dair bir müjde olsun. Aksi takdirde dünyadaki nehirlerin hepsi de Allah'ın (C.C.) kudretinden fışkırır hepsi de onun rahmetindendir.

Ahmed, Nesaî, Ebi-Yala, Beyhakî (Ed-Delailinde) ve Ziya el-Makdisî Enes'den: «Güzel rü'ya Resûlüllah'ın (S.A.V.) hoşuna giderdi. Bir kadın geldi: **«Ey Allah'ın Resûlü! Rü'yamda gördüm ki, çıkarıldım, Cennete götürüldüm. Cenneti birbirine geçiren bir patırtı işittim (On iki kişinin adını sayarak) filân, filân zatları gördüm»** dedi.» O esnada da Resûlüllah, cihada bir birlik göndermişti. Kadın devamla: **«Onları getirdiler. Sırtlarında parçalanmış elbiseler vardı. Damarlarından kan fışkırırdı. Onları El-Biydah adlı Cennet nehrine götürünüz diye ses geldi.. Onlar nehre daldırıldılar. Yüzleri ondörtlük ay gibi parlamaya başladı. Onlara altın kürsîler getirildi. Oturdular. Hurma dolu altın bir tabak getirildi. O hurmalardan Allah'ın (C.C.) dilediği kadar yediler. Onu her çevirdiklerinde diledikleri meyveye dönüşürdü. Ondan yerlerdi. Hanım rü'yasını Resûlüllah'a arzederken cepheden haberci geldi. «Ey Allah'ın Resûlü! Şöyle, şöyle oldu. Filân ve filân zatlar şehid düştüler» deyip O, on iki kişiyi saydı.**

Cenabı-Peygamber: **«Rü'ya sahibi kadını getirin»** diye emir verdi. Kadına: **«Rü'yanı bu elçiye olduğu gibi anlat»** dedi. Kadın anlattı. Elçi: **«Kadının dediği gibidir. Filân, filân zatlar şehid düştüler, dedi.»**

El-Beyhakî Haşir bahsinde Ebu-Hüreyre'den rivayet etti: **«Cennette bir ırmak vardır. Cennet boyuncadır. İki tarafında bâkire kızlar oturur. Karşı karşıyadırlar. En yakıcı sesleriyle koro halinde söyler dururlar. Bütün mahlûkat seslerini işitir. Cennette ondan daha lezzetli bir şeyin olduğunu bilmezler»** dedi. Biz: **«Ey Eba-Hüreyre o teğanni nedir?»** diye sorduk. **«Umarım ki, TASBİH, TAKDİS ve Allah'ın (C.C.) SENASI olsun dedi.»**

İbni-Âsakir, Enes'den: **«Cennette REYHAN adlı bir ırmak vardır. Onun üzerinde mercandan yapılmış bir şehir vardır. O şehirde yetmiş bin altın ve gümüş kapu vardır. Onu Kur'an hamiline yaratmıştır Cenabı-Hak...»**

İbnul-Mubarek Mesruk kanalıyle rivayet etti: **«Cennet, ırmakları mecraları olmaksızın akar. Cennet hurması kökünden tepesine dek yeknesek (ayni ayarda) yükselir. Meyveleri testiler kadardır. Birinin koparıldığında hemen yerinde başkası biter. Salkımı on iki zira'dır...»**

«Kendilerine ne zaman onlardan bir meyve rızık olarak yedirilirse, bu daha önce bizim yediğimiz şeydir» diyeceklerdir...»

İbnu-Cerir; bu âyetin tefsirini İbni-Mesûd'dan ve başka sahâbelerden şöyle rivayet etti: **«Onlara Cennette meyve getirilir. Bakarlar. «Daha önce dünyada bize verilendir bu» derler. Renkde birbirine benzer tadında benzemez meyveler onlara verilir.»**

Abd b. Humeyd, Ali b. Zeyd'den rivayet etti: **«Daha önce bize rızık olarak verilendir bu, dediklerinden dünyada ve Cennetten önce verilen rızıkları kasdediyorlar...»**

İbni-Cerir ve İbni Cüreyç Kattade'den rivayet ettiler: **«Bu daha önce bize rızık olarak verilendir. Yani dünyada bize verilendir. Zira Cennet meyveleri dünya meyvelerine benzer. Fakat Cennettekiler daha hoştur.»**

Musadded, Hennad ve Beyhakî İbni-Abbas'dan rivayet ederek: **«Cennette olan hiç bir şey dünyada yoktur. Ancak isimler vardır. Yani ikisine de ELMA veya NAR denir. Amma aynı değildirler.»** dediler.

Ed-Deylemî; Ömer'den (R.A.) rivayet etti: **«Resûlüllah'ın (S.A.V.) velime taamı hakkında: Cennet rüzgârından bir miskaldir, dediğini işittim.»**

İbni-Cerir Yahya bin Kesir'den: «Cennettekilere bir tabak getirilir. Ondan yerler. Sonra başka bir tabak getirilir: **«Bu daha önce getirdiğinizin aynısıdır»** derler.

Melek: **«Yeyiniz. Onlar renkde benzerdirler. Fakat tadları değişiktir. Nasıl ki salatalık renkte acura benzer fakat tadları değişik ise onun gibidirler.»**

İbni Cerir Kattade'den: **«Birbirine benzerler onlara verildi. Yani Cennetin her şeyi hayırlıdır. Orada düşük ve çürük yoktur. Her şeyi HAYIRLILIK'ta birbirine benzerdir.»** diye rivayet etti.

«Onlar için orada tertemiz eşler de vardır...»

Bu âyetin tefsirini Hâkim Ebu-Said el-Huderi'den şöyle rivayet etti: **«Hayızdan, dışkıdan, sümükten ve tükürükten (balgamdan) tertemiz eşleri vardır.»**

İbni Cerir, İbni-Mesud'dan: **«Hanımları hayız görmez, abdest bozmaya muhtaç olamaz ve burunlarından sümük akmazdır»** diye rivayet ettiler.

İbni Cerir, Mucahid'den: **«Hayızdan, dışkıdan, sidikten, sümükten, balğamdan, tükürükten, meniden ve çocuktan temizdirler.»**

İbni-Ebi Şeybe, Ahmed, Buharî, Müslim, İbni-Maceh ve El-Beyhakî Ebu-Hüreyre'den rivayet ettiler: **«Cennete ilk giren zümrenin şekilleri ondörtlük ay gibi parlar. Cennette tükürmezler, sümkürmezler, abdest bozmazlar. Kapları ve tarakları altın ve gümüştendir. Buhurdânlıkları Ud' ağacındandır. Kokuları misktendir. Her birinin iki eşi vardır. Güzelliklerinden ötürü ilikleri etlerinin içinden görünür. Dünyadaki kumalar gibi aralarında ihtilâf yoktur. Kalbleri birbirinden buğz etmez. Sanki bir kişinin kalbi üzerindedirler. Sabah, akşam Allah'ı (C.C.) tesbih edip dururlar..»**

Tirmizi Ebu-Said el-Huderî'den rivayet etti: **«Cennete ilk giren zümrenin yüzü dolunay gibidir. İkinci zümre gökte parlayan en güzel yıldızdan daha güzeldir. Her birinin iki hanımı vardır. Her hanımın sırtında yetmiş HÜLLE vardır. Hulle içinden ilikleri görünmektedir.»**

Tirmizi Enes'den: **«Bir erkeğe Cennette yetmiş hanım verilir.»** Soruldu: **«Ey Allah'ın Resûlü! Buna gücümüz yeter mi?»** Resûlüllah, **«her birinize yüz kişi gücü verilir»** diye cevab verdi...

İbni-Âsakir tarihinde Hatip b. Ebi-Balta'dan rivayet etti: **«Cennette mü'mine âhiret hatunlarından yetmiş iki, dünya hatunlarından da iki eş verilir.»**

Cenabı-Hak erkeklere bu gücü, kadınlara da güzellik nîmetini ihsan eder. Niçin böyle yaptın diye sorulmaz Allah'dan (C.C.). **«O yaptığından sorulmaz. Onlar sorulurlar»** (El-Enbiya: 23).

Ahmed Ebu-Hüreyre'den: **«Derece yönünden Cennet ehlinden en düşüğü yedi dereceye sahiptir. O altıncı derecededir. Onun üstünde yedinci derece vardır. Üçyüz hizmetkârı vardır. Her gün sabah akşam üçyüz altun tabak(da yemek) kendisine arz olunur. Her tabakta öbüründe olmayan renk vardır. O, sonunda lezzetlendiği gibi önünde de lezzetlenir. Ey Rabbim. Eğer izin verseydin bütün Cennetliklere yedirip içirseydim onlara yetecek kadar yanımda nîmetin vardır. Yanımdakiler eksilmez ve bitmezdir, der. Elâ gözlü Cennet hatunlarından yetmiş iki zevcesi vardır. Hepsi de canlı ve kanlıdır...»**

İbni-Ebi Şeybe, Ahmed, Hennad b. Serrî ve Neseî rivayet ettiler: «Kitab ehlinden biri Resûlüllah'a (S.A.V.) geldi: **Ey Ebel-Kasım! İddiana göre, Cennet ehli yerler, içerler değil mi?»** diye sordu. Resûlüllah: **«Nefsimi yed'i kudretinde tutan Allah'a yemin ederim ki, her kişiye yemekte, içmekte, cinsî ilişkide ve şehvette yüz kişinin gücü verilir.»**

Soran: **«Yer ve içerlerse def hacete mecbur olacaklardır. Oysa Cennet temizdir, orada pislik olamaz.»**

Resûlüllah (S.A.V.): **«Cennetliklerin ihtiyaçları Misk kokusu gibi bir ter olarak bedenlerinden çıkar. Bu terleme oldumu midesi boşalır.»** diye cevap verdi...

Ebu-Yala, İbni Abbas kanaliyle rivayet etti: **«Ey Allah'ın Resûlü! Cennette eşlerimizle çiftleşmemiz dünyada olduğu gibi var mıdır?»** diye sorulduğunda..

Resûlüllah (S.A.V.): **«Nefsimi yed-i kudretinde bulunduran Allah'a (C.C.) yemin ederim ki, Cennetteki kişi bir sabah vaktinde yüz bakîreye varabilecek kuvvettedir dedi.»**

«Onlar orada ebedîdirler.»

Bu âyetin tefsirinde İbnu-İshak ve İbni-Cerir, İbni-Abbas'dan: **«Onlar orada ebedî dururlar âyeti bize haber verir ki, âhiretin sevabı da şerri de daimidir. Sonu gelemez.»**

Ahmed, Said b. Cübeyr'den rivayet etti: **«Onlar orada ölmezdirler...»**

Et-Tastî; Nafi b. Azrak İbni-Abbas'dan: **«Onlar orada hulûd eder-**

lerin manası ne demektir?» diye sorduğunda, İbni-Abbas: **«Durucudurlar. Hiç bir zaman oradan çıkmazlar demektir.»** deyince İbni-Azrak, **«Arabların luğatında bu manâ var mıdır?»** İbni-Abbas: **«Adıy b. Zeydin «Dikkat edilsin biz helâk olursak ebedî kalan var mı? Ey kavm! Ölüm halk için aybu ar olur mu?» şiirinde bu mânâ vardır»** dedi.

Abd. b. Humeyd, Buharî ve Müslim Hz. Ömer'den (R.A.) rivayet ettiler: **«Cennet ehli Cennete, Cehennem ehli Cehenneme girdikten sonra aralarında bir tellâl ayağa kalkarak bağırır: «Ey Cehennemliler! Ölüm yoktur. Ey Cennetliler! Ölüm yoktur. Her biri görüp içinde bulunduğunda ebedidir.»»**

Buharî Ebu-Hüreyre'den: **«Cennetlilere; ölümsüz bir hayattır denir. Cehennemlilere, ölümsüz bir yaşamdır denir.»**

İbni-Merduyeh, Ebu-Hüreyre'den: **«Ölüm bir koç şeklinde getirilip köprü üzerinde durdurulur ve bağırılır: «Ey Cennetliler!» Cennetliler Cennetten çıkarılmalarından endişe ederek bakarlar. «Siz bunu tanır mısınız? denir. «Evet. Ölümdür» derler. Bundan sonra «Ey Cehennemliler!» diye seslenir. Onlar da belki bulunduğumuzdan kurtuluruz diye sevinerek bakarlar. Onlardan sorulur: «Siz bunu tanır mısınız?» «Evet. Bu ölümdür» diye cevab verirler. Bunun üzerine köprü üzerinde (gözleri önünde) ölumün kesilmesi emredilir. İki guruba da: «Bulunduğunuz yerde ebediyyet vardır. Hiç bir zaman ölüm yoktur» denir.»**

(26) **«Muhakkak ki, Allah sivri sineği ve ondan büyüğüyle hakkı açıklamak için misal getirmeyi terk etmez..»**

Bu âyet, hakkında selefden gelen tefsirlerin bir kısmı şöyledir: İbni-Cerir, İbni-Mesud'dan: «Allah (C.C.), bu iki misali münafıklar için açıkladığında, münafıklar: **«Bu misalleri beyan etmekten Allah yücedir ve münezzehdir dediler..»** O zaman Allah (C.C.) bu âyeti indirdi.»

Abdulganî Es-Sakafî tefsirinde İbni-Abbas'dan rivayet etti: **«Allah (C.C.) müşriklerin mâbudlarını zikr etti. Eğer kara sinek onlardan bir şey kaçırırsa onu geri alamazlar, dedi ve onların hilelerini zikr edip, örümcek ağı gibi olduğunu söyledi. O zaman birbirlerine, Muhammed'e (S.A.V.) indirdiğinde Allah'ın örümcek ve sinekten bahsettiğini**

görmez misiniz? Acaba bununla ne yapacaktır, dediler. İşte onlara cevab olarak bu âyet geldi.»

İbni-Cerir, Kattade'den: «Sivrisinek Allah'ın (C.C.) yarattığının en zaifidir.» diye rivayet etti..

(27) «O fâsıklar ki Allah'ın kendilerinden aldığı sözü sağlama bağladıktan sonra onun ahdini bozarlar...»

Abd b. Humeyd bu âyetin tefsirinde Kattade'den rivayet eder: «Bu misakı bozmaktan sakınınız. Zira Allah (C.C.) onu bozmayı hoş görmediği gibi bozana tehdid savurmuştur. Kur'an'ın bazı âyetlerinde bundan önce nasihat ve deliller getirmiştir. Buna karşı savurduğu tehdidi hiç bir günâha karşı savurmamıştır. Kim ki kalbinin içinden Allah'ın (C.C.) ahdini yerine getirmeye çalışmak isterse onu yerine getirsin.»

(28) «Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz ki, siz ölü idiniz o sizi diriltti...»

Bu âyetin tefsiri şöyle gelmiştir:

«Siz yoktunuz Allah sizi yarattı. Sonra sizi öldürür. Sonra Kıyâmet gününde sizi diriltir.» İbni-Cerir, İbni-Mesud'dan rivayet etti:

Yine İbni-Cerir, İbni-Abbas'dan rivayet etti: «Siz babalarınızın sulbinde ölü idiniz. Hiç bir şey değildiniz. Sizi yarattı. Sonra hakiki ölümle öldürür. Sonra haşır zamanında gerçek hayatla diriltir.»

İbni-Cerir, Kattade'den: «İnsanlar abalarının sülblerinde ölü idiler. Allah onları diriltip çıkardı. Sonra gerekli olan ölümü onlara musallat kıldı. Sonra haşır için onları diriltecektir. Öyle ise, iki hayat ve iki ölüm vardır.»

(29) «O Allah ki, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı..»

Bu âyetin tefsirinde Abd b. Hümeyd ve İbni Cerir Kattade'den şunları rivayet ettiler: «Allah'dan (C.C.) ikram olsun ve insanlara da nimet olsun diye her şeyi size musahhar kılmıştır. Bu da belli bir zamana kadar Adem oğluna azık olsun diye yapmıştır.»

Abdurrezzak Mucahid'den: «Allah yerde olanın hepsini size musahhar kıldı. Sonra göğe kasdetti» dedikten sonra: «Allah yeri gökten önce yarattı. Yeri yarattığında bir duman yerden çıktı. İşte «Sonra semâya (göğe) kasdetti. Onları yedi gök olarak (nizama soktu.)» âye-

ti buna işarettir. Gökleri üst üste yedi tabaka olarak yarattı. Yeri de alt alta yedi tabaka olarak yarattı.»

İbni-Cerir Es-Sudî kanalıyla Ebi-Mâlik'ten, Ebi-Salih de İbni-Abbas'dan rivayet ettiler...

Allah'ın (C.C.) arşı su üzerinde idi. Sudan önce hiç bir şeyi yaratmadı. Halkı yaratmak istediğinde sudan bir duman çıkarttı. O duman su üzerinde yükselip gök oldu. Sonra suyu kurutarak toprak yaptı. Pazar ve pazartesi günlerinde yeri patlatarak yedi tabaka yaptı. Yeri balık üzerinde, balığı suda, suyu ise boşluk (veya kayalık) üzerinde, onu da Melek üzerinde, Meleği de bir taş üzerinde, taşı da rüzgâr üzerinde yarattı. Bu balık Nun vel kalemde bahsi geçen balıktır. O taş da Lukman'da bahsi geçen taştır, ne gökte ne de yerdedir. Balık sallandı, dolayısıyla yer de sallandı. Dağları Kazık mahiyetinde yarattı, yer istikrar buldu. Dağlar böylece yere karşı böbürlendi. Dağlar da yerdekilerin rızıklarını, ağaçlarını ve gerekenlerini salı ve çarşamba gününde yarattı. Sonra göklere kasd etti. Onlar duman idi. Bu duman suyun buharı idi. Onu bir gök olarak yarattı. Sonra onu patlatıp perşembe ve Cuma günlerinde yedi tabaka yaptı. Yer ve göğün derleyicisi olduğundan Cuma gününe Cuma denilmiştir. Her semâda emrini kıldı. Her semâda oranın meleklerini yarattı. Oradaki denizleri yerdeki dağları yarattı. Bizce bilinmiyen nice âlemleri yarattı. Sonra gökleri yıldızlarla süsledi. Şeytanlara recim yaptı. İstediklerini yarattıktan sonra Arş üzerinde istivâ etti. (1)

Bu tefsirleri, olduğu gibi naklettik, tercih hakkımızı kullanmadık. Malûmat olsun diye naklediyoruz... Bilinsin...

(1) Bütün bu tefsirleri İmâmı Suyutinin Ed-Dürrul-Mensur adlı kitabından naklettik. Bk. 40-41-42-43 ve 44'cü sahifelere cilt bire.

وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّيْ جَاعِلٌ فِي الْاَرْضِ خَلِيْفَةً ۭ قَالُوْٓا
اَتَجْعَلُ فِيْهَا مَنْ يُّفْسِدُ فِيْهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاۗءَ ۚ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ
بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ ۭ قَالَ اِنِّيْٓ اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ۝٣٠ وَعَلَّمَ اٰدَمَ
الْاَسْمَاۗءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَي الْمَلٰٓئِكَةِ ۙ فَقَالَ اَنْۢبِـُٔوْنِيْ
بِاَسْمَاۗءِ هٰٓؤُلَاۗءِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ۝٣١ قَالُوْا سُبْحٰنَكَ
لَا عِلْمَ لَنَآ اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا ۭ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَلِيْمُ الْحَكِيْمُ ۝٣٢
قَالَ يٰٓاٰدَمُ اَنْۢبِئْهُمْ بِاَسْمَاۗىِٕهِمْ ۚ فَلَمَّآ اَنْۢبَاَهُمْ بِاَسْمَاۗىِٕهِمْ ۙ قَالَ
اَلَمْ اَقُلْ لَّكُمْ اِنِّيْٓ اَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۙ وَاَعْلَمُ مَا تُبْدُوْنَ
وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُوْنَ ۝٣٣ وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوْا لِاٰدَمَ
فَسَجَدُوْٓا اِلَّآ اِبْلِيْسَ ۭ اَبٰى وَاسْتَكْبَرَ ۡ وَكَانَ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ ۝٣٤
وَقُلْنَا يٰٓاٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا ۠
وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُوْنَا مِنَ الظّٰلِمِيْنَ ۝٣٥ فَاَزَلَّهُمَا الشَّيْطٰنُ
عَنْهَا فَاَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيْهِ ۠ وَقُلْنَا اهْبِطُوْا بَعْضُكُمْ
لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۚ وَلَكُمْ فِي الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَّمَتَاعٌ اِلٰى حِيْنٍ ۝٣٦ فَتَلَقّٰٓى
اٰدَمُ مِنْ رَّبِّهٖ كَلِمٰتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ ۭ اِنَّهٗ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ ۝٣٧

(30) Hatırla o zamanı ki, Rabbin Meleklere «yeryüzünde bir Halife yaratacağım» demişti. Melekler sordular «Yeryüzünde fesadlık çıkaracak ve kan dökecek olanı mı (Halife) kılacaksın? Halbuki, bizler senin hamdinle tesbih ediyor, senin için takdisde bulunuyoruz.» [cevab olarak] Allah, «Şübhesiz ki, ben sizin bilemediğinizi biliyorum!» dedi. (31) Ve Adem'e isimlerin tamamını öğretti. Sonra o, isimleri (mânâlarını, ismi olan şeyleri) Meleklere arzederek buyurdu: «Eğer doğru iseniz şunların isimlerini haber veriniz!» (32) Melekler «Seni (müşriklerin dediklerinden uzak bilir) tenzih ederiz. Senin öğrettiğinden başka, bizde herhangi bir bilgi yoktur. Şübhesiz ki, Sen çokça ilim ve çokça hikmet sahibisin.» dediler. (33) Allah «Ey Adem, Meleklere eşyanın adlarını haber ver!» dedi. Ne zaman ki Adem, Meleklere varlıkların isimlerini iletti, o zaman Allah Meleklere, «Size demedim mi ki; şübhesiz ben göklerin ve yerin Gaybini bilirim. Ve yine sizin açığa vurduğunuzu da gizlediğinizi de bilirim» dedi. (34) Hatırla o zamanı ki, Meleklere, «Adem'e secde ediniz!» dediğimizde, Melekler secde ettiler. Ancak İBLİS secde etmekten kaçındı ve kibirlendi. Ve İblis kâfirlerden oldu. (35) Biz dedik: «Ey Adem! Sen ve eşin (Havva) Cennete yerleşin! Ve Cennetten (yiyeceğinden) bol, bol istediğiniz zaman ve yerde yiyiniz! Sakın hâ şu ağaca yaklaşmayın! Yaklaştığınız takdirde, ikiniz de zâlimlerden olursunuz. (36) Şeytan Adem ile eşini Cennetten kaydırdı. Onları içinde bulundukları durumdan çıkardı. Ve biz onlara, «Bir kısmınız diğerine düşman olduğu halde (Cennetten çıkın) inin! Sizin için yeryüzünde bir zamana kadar durmak ve (nimetlerinden) istifâde etmek vardır.» dedik. (37) Derken Adem, Rabbinden bir kısım kelimeleri öğrendi. Rabbi (o kelimeler sayesinde) Adem'in tevbesini kabul buyurdu. Şübhesiz ki, O, Rab çokça tevbe kabul edici ve bolca rahmet edicidir.

TEFSİR

Bu yedi âyette geçen ve tefsire ihtiyacı olan konuları şöyle sıralayabiliriz: **Meleklerin mahiyeti, Halife, Meleklerin sorusu, Luğatların icâdı, İlmin kısımları, Adem'e (A.S.) secde meselesi, İblis, Adem'in eşi, Cennet, Yasak ağaç, Cennette vesvese, Sınıflar arasında düşmanlık kökeni ve Adem'in tevbesinin kabulü için kullandığı dualar.**

MELEKLER

MELÂİKE kelimesi «MELEK»in çoğuludur. Esası «ME'LEK»tir. RİSALE (Mektub) mânâsına olan «EL-ÜLÜKE» kökünden gelir. Melekler Allah ile insanlar arasındaki vasıtalardır. Onlar Allah'ın elçileridirler. Akıl sahipleri Meleklerin öz varlığa sahib ve mevcud varlıklar olduklarında birleştikten sonra, hakikatında ayrılığa düşmüşlerdir. Müslümanların çoğu, «Melekler lâtif cisimlerdir. Değişik şekillere girebilirler. Delilleri ise; Allah'ın Peygamberlerinin Melekleri o şekilde görmeleridir.»;

Hıristiyanlardan bir gurub, **«Melekler, bedenlerinden ayrılmış bulunan faziletli beşerî nefislerdir»;**

Hükema ise, **«Melekler mücerred cevherdirler. Hakikatta, konuşur nefislere muhalifdirler»** demişlerdir.

Melekler iki kısma ayrılır. Bir kısmının durumu, Hak Teâlâ (C.C.)'nın ma'rifetinde gârk olup dalmaktır. Ondan başkalarıyla meşgul olmazlar. Nitekim Cenab-ı Allah Kur'an'ında **«Gece ve gündüz tesbih ederler ve gevşemezler...»** buyurmuştur. Bu kısım Meleklere «El-Aleviyyûn» ve «Mükarreb» Melekler denir.

Meleklerin diğer bir kısmı vardır ki, KAZA'nın sebkat ettiği tarzda gökten yere iner EMR'i tedbir ve tedvir ederler. İlâhî Kalem'in cereyan ettiği hükmü yerine getirirler. **«Allah'a, kendilerine emrettiği hususda, isyan edemezler!» «Neyle emrolunurlarsa onu yaparlar.»** Bu Melekler, «EL-MÜDEBBİRATİ - EMREN» melekleridir. «Et-Tevalî» adlı kitabda açıklandığı gibi; bu kısım Meleklerin bir gurubu yerde başka bir gurubu da gökte vazife görürler.

«ADEM'E SECDE EDİN»

Cenab-ı Hak bu sözü bütün Meleklere söyledi. Bazı âlimler; **«yerdeki Melekleredir»** dediler, bazıları da **«İblisle beraber Cinler'le savaşan Meleklerdir»** dedi. İnsanlardan önce yeryüzüne Allah (C.C.) cinler'i yerleştirdi. Dünyada fesadlık çıkardılar. İblisi bir Melek ordusu ile beraber onlarla savaşmak için Allah gönderdi. Onları yok ettiler ve geride kalanları denizdeki adalara ve dağlara sürdüler.

HALİFE

Halife, başkasının yerine vekâlet eden demektir. Âyetteki halifeden maksat Hz. Âdem'dir. Zira Âdem (A.S.) gibi her peygamber yeryüzünü tamir etmek, insanları sevk-u idare etmek, nefislerini geliştirmek ve Allah'ın (C.C.) emirlerini onlara tatbik ettirmekte Allah'ın (C.C.) vekilidirler. Bu Allah (C.C.) halifeye muhtaçtır anlamına değildir. Belki halk onun feyzini kabul etmekte kusurludur. Onun emirlerini doğrudan anlayamazlar. Onun içindir ki. Allah (C.C.) halîfe vasıtasıyla emrini gönderdi.

Peygamberlerin kuvvetleri yüce ve yürekleri parlak olduğu için, Allah (C.C.) onlara Melekler gönderdi.

Peygamberler içinde rütbesi daha yüce olanla doğrudan konuştu; Mikat'ta Hz. Musâ ile Mi'rac gecesinde Hz. Muhammed (S.A.V.) ile O vasıtasız konuştuğu gibi!..

Allah'ın (C.C.) Meleklere şu geçenleri söylemesindeki hikmetlerden biri müşavereyi öğretmek, diğeri de Adem'in (A.S.) şânını yüceltmektir. Çünkü Allah (C.C.), Meleklere onun yaratılmasını önceden müjdeledi. Daha yaratılmazdan önce ona «Halîfe» unvanını verdi.

(30) **«Melekler: «Yeryüzünde fesadlık çıkaracak ve kanlar dökecek kimseleri mi orada halîfe yapacaksın?» dediler.»** Bu soru, Meleklerin Allah'ın (C.C.) hükmüne itirazları anlamında değildir. Ve aynı zamanda mü'minlerin gıybetini yapmak anlamında da değildir. Çünkü Melekler, imana aykırı bir harekette bulunmaktan uzaktırlar. Kur'an Melekler hakkında **«Belki onlar şereflendirilmiş kullardır. Sözle hiç bir za-**

man Allah'ın önüne geçmezler. Onlar ancak Allah'ın emriyle amel ederler» demektedir. Bu soruyu melekler belki hayretlerinden belki de kendilerince gizli kalmış bir perdeyi kaldırtmak istedikleri için, sormuş olmalıdırlar. Acaba yeryüzünün islahı ve tamirine yeryüzünde bozgunculuk edip, kan dökenler nasıl elverişli olabilirler? Halbuki elverişli olmaları da lâzım. Çünkü Allah (C.C.), yanlış hüküm vermez. Melekler bu soru ile, öğrencinin öğretmenden sorduğu gibi, iç âlemlerindeki şüpheyi gidermek için çırpındılar. Melekler insanların böyle olacağını ancak «Levhül-Mahfûz»dan öğrendiler. Veyahut da insanları, daha önce böyle davrananlara kıyas ettiler.

TESBİH etmek ve TAKDİS etmek, Allah-u Teâlâ'yı (C.C.) her kötülükten uzak tutmak yani öyle inanmak demektedir.

LUĞATLARIN YARATILMASI

(31) **«Âdem'e bütün isimleri öğretti..»**

Bütün eşyânın adlarını bildiren zarurî bir ilmi Adem'de yaratmak suretiyle öğretti veya kalbine ilham ve ilkâ etmek suretiyle öğretti.

«Âdem» arabça olmayan bir isimdir. «Âzer» ve «Şâlih» gibi ÂDEM kelimesinin yerin derisi mânâsına gelen EDİM kökünden alındığı bir kısım kaynaklarda kaydedilmektedir.

Allah'ın Resûlünden (S.A.V.) gelen bir rivayette de: **«Cenab-ı Hak Küre-i arzın tamamından yani dağından ve ovasından bir avuç toprak avuçladı. O topraktan Âdem'i (A.S.) yarattı ve bunun içindir ki Âdem'in (A.S.) evlâdları değişik ve çeşitli renklerde oldular.»** denilmektedir.

Ülfet mânâsına gelen «El-Udme» kökünden de geliyor olabilir. Nitekim «İdris»in (A.S.) «Ders»ten, «Yakup»un (A.S.) «Akeb'den ve «İblis»in «İblas»dan geldiği gibi...

«İSİM» bir şeyin alâmeti ve delilidir. O şeyi, dinliyenin zihnine getirir. Istılahta isim, kendi özünde bulunan bir manâya üç zamanın herhangi birisiyle beraber olmaksızın delâlet eden bir kelimedir. Ayetin mânâsı: «Allah-u Teâlâ (C.C.) Âdem'i (A.S.) değişik parçalar ve ayrı, ayrı bulunan kuvvetlerden ve aklî, hissî, hayalî ve vehmî özelliklerin

tamamını idrak edebilecek kabiliyette yarattı. Eşyaların isimlerini, özelliklerini, adlarını, ilimleri ve asıllarını, sanaatları, kanûn, âlet ve niceliklerini» ona ilham etti. Sonra o eşyayı Meleklere arzetti. Melekleri susturmak ve Halîfelik emrini yerine getirmekten âciz olduklarına dikkatlerini çekmek için **«Bana şu eşyanın adlarını haber veriniz. Eğer ma'sum olduğumuz için Halife olmaya biz daha müstahakız dediğinizde doğru iseniz!..»** dedi. Bu, **«Âdemoğlunun yaratılışı ve bu sıfatta oldukları halde Halîfe seçilmesi HAKİM'e uygun değildir, düşüncenizde doğru iseniz şu eşyanın adlarını bana haber veriniz!»** demektir.

Melekler her ne kadar böyle bir şeyi açıkça söylemedilerse de sözlerinin gelişi budur.

(32) **«Seni eksiklikten tenzih ederiz. Bize öğrettiğinden başka bilgimiz yoktur.»** Melekler bu sözleriyle, âcizliklerini ve kusurluluklarını itiraf ettiler. Bir de ilân ederler ki, soruları itiraz için değil belki anlamak içindir. Kendilerine gizli bulunan insanın faziletinin kendilerine göründüğünü, yaradılışının hikmetini kavramış olduklarını ve bu bilgiyi kendilerine veren Allah'ın nîmetine karşı şükrün yerine getirilmesini istediklerini beyan ederler.

«SÜBHANE», «Ğufrane» gibi mastardır. «TESBİH»in âlemi (özel adı) olarak kullanılmıştır. Konuşmanın «Sübhaneke» ile başlatılması, anlamak için de olsa sorduklarından dolayı özür dilemek ve durumun gerçek tarafını bilmediklerini ikrar etmek içindir. Bu nedenledir ki, **«Sübhaneke»** hitabı tevbenin anahtarı olmuştur. Nitekim Hz. Musâ **«Sübhaneke (seni eksiklikten uzak tutarım) sana dönüş yaptım.»** Hz. Yunus da **«Sübhaneke (seni tenzih ederim) kesinlikle ben zülmedicilerden idim!.»** demişlerdir.

«Şübhesiz Sen — evet Sen — Çok bilen ve Hakîmsin.» Hakîm, yaptıklarını sağlam yapan ve ancak içinde güzel bir hikmet olanı yapan demektir. O, mânâsız ve sebepsiz hiç bir şeyi yaratmaz. Bütün fiillerinde mutlaka çeşitli hikmetleri vardır. Emrettiğinde muhakkak çeşitli sebepler mevcuttur. Lâkin biz onları, onun emridir diye, yapıyoruz. Aklımız yapılanın içindeki sebeplere yetmese bile, yine de yapmalıyız. Çünkü Rabbimiz Hakîm'dir. Şüphesiz ki, yaptıklarında pek güzel sebepler vardır.

İLİM

(33) **«Ey Âdem Meleklere eşyanın isimlerini bildir...»**

İlim Allah'ın sıfatıdır. Akıldan üstündür. Çünkü Allah, kelâmında zâtını ilimle sıfatlandırmış, akılla değil. Allah'ın ilmi sonsuzdur, ezelîdir. Mahlûklarının ilmi ise sonlu ve sınırlıdır. Bu itibarla diyebiliriz ki, ilim iki kısma ayrılır: İlâhî ilim ve hâdis yaradılmışlara ait ilim. Mahlûkâta verilen (hâdis ilim) de VEHBÎ VE KESBÎ olarak ikiye ayrılır. Vehbî ilme Ledünnî ilim de denir. Bu bahsi Musa (A.S.) ile Hızır (A. S.)'ın kıssalarında daha uzun bir tarzda işlemeye çalışacağız inşaallah.

Rabbimiz bu âyetiyle Meleklere dediği, **«Sizin bilmediğinizi bilirim.»** i tatbikat sahasına koyuyor. Fakat çok kolay bir şekilde. Meleklere karşı bir Bürhan ve Hüccet gibidir bu Ayet-i Celîle. Allah (C.C.), Meleklerin bilmediği yer ve gökteki şeylerin hepsini bildiği gibi, Meleklere görünen ve onlardan gizli kalan şeylerden da haberdardır.

Meleklerin haline en uygunu, Allah'ın emrini beklemek olmalıydı; soru sormak değil.

Meleklerin açığa vurdukları, **«Yeryüzünde bozgunculuk yapan ve kan dökeni mi yaratıp halîfe yapacaksın?»** şeklindeki sözleridir. Gizli tuttukları ise; **«Bizim Halîfe olmamız daha iyidir.»** düşünceleridir.

Bu Âyetler şu hakikatleri sergiler: İnsanın şerefli olması; ilmin ibâdetten üstün bulunması; Hilâfette ilmin lüzumlu ve şart olması; her ne kadar Allah'a (C.C.) öğretmen denilmese de, «Allah öğretti.» deyip öğretmeyi Allah'a isnad etmenin doğruluğu; insanların konuştukları dillerin rasgele olmayıp, Tevkifî oldukları (yani bir öğretmenin açıklamasıyla meydana gelmiştir ki, bu Muallimin Âdem'den (A. S.) önce olması lâzımdır. O halde o da Allah'dır.); HİKMET'in mefhumunun İLMİN mefhumundan fazla olması; Meleklerin ilim ve faziletlerinin artışını kabul etmesi gibi.

Hükemaya göre Melekler en yüce tabakadadır; ilim ve kemalâtları artışı kabul etmez yani son sınırdadırlar. Fakat şu Âyet, o iddiayı reddeder: **«Bizden hiç bir kimse yoktur ki, onun belli bir makamı olmasın!..»** Yani Meleklerin makamı sonsuz değildir.

Bir de bahsi geçen Ayet, Âdem (A.S.)'ın bu Meleklerden daha üstün olduğunu sergiler. Çünkü onlardan daha âlim bulunuyor. Daha âlim olanın daha üstün olduğunu başka bir âyet sergiler: **«Bilenlerle bilmiyenler hiç bir olur mu?»** Sözkonusu âyet, Allah'ın (C.C.) eşyayı yaratmazdan önce onların hakikatlarını bildiğini de sergiler.

ÂDEM'E (A.S.) SECDE ETMEK MESELESİ

(34) **«Hatırla o zamanı ki, Meleklere, «Âdem'e secde ediniz!» dedik..»**

Âdem (A.S.), eşyânın isimlerini Meleklere haber verdiği ve bilmediklerini onlara öğrettiği için, Allah (C.C.) Meleklere, Âdem'in fazilet ve üstünlüğünü bildirmek bakımından ve onun hakkını yerine getirmeleri maksadiyle ona secde etmelerini emretti. Melekler bir de Âdem hakkında söylediklerine bir mâzeret olsun diye bu secde ile emrolundular!...

Bu secdenin ne zaman emredildiği hususunda ihtilâf ettiler. Kimisi Âdem yaratılmazdan önce ona secde ediniz diye emir verildi, dedi ve şu âyeti delil gösterdi:

«Onu yarattığım ve Ruhumdan ona ruh verdiğim zaman onun için secdeye varınız!..» Bu secde Melekler için imtihan, Âdem için fazilet belirtisidir.

Secde, Allah nizamının ıstılahında ibâdet niyetiyle alnı yere koymaktır. Âyette emredilen secde eğer hakiki secde ise, o zaman Allah'a yapılmış, Âdem ise, Allah'ın emriyle «KIBLE» olmuş olur. Bunun nedeni, onu Meleklerin gözünde yüceltmektir. Veya Âdem secdenin farz oluşunun sebebi olduğundan Allah, **«Âdeme secde ediniz!»**, yani **«Âdemdeki mânâları meydana getiren USTA'ya secde ediniz!»** dedi. Çünkü Âdem (A.S.), rûhânî ve cismanî âlemlerin içinde bulunan bütün eşyanın bir nüshası ve bütün yaratılmışların bir fihristidir; Meleklerin kemalâta kavuşmaları için bir vesiledir. Mertebe ve derecelerinin arasındaki, farklılıkların ortaya çıkmasına vasıtadır. İşte bütün bunlardan ötürü Melekler Âdem'de (A.S.) görmüş oldukları ilahî büyüklüğün önünde eğilmeye memur kılındılar. Tâ ki, mazhar oldukları nîmetlerin şükrünü edâ etmiş olsunlar.

Âyette secdenin lugat mânâsı da kasdedilmiş olabilir. O zaman mânâ, **«Âdem'e (A.S.) tevazu' gösterin ve onu büyüten hareketlerde bulunun, ona karşı hürmetkâr davranın!»** olur. Nitekim Hz. Yusuf (A.S.)'un **«Kardeşleri ona secde ettiler.»** ibareleriyle yücelttiler demek olduğu gibi...

Acaba Âdem'e (A.S.) secde etmekle emrolunanlar bütün melekler midir, yoksa yeryüzündeki Melekler mi? Bu hususda daha önce de belirtildiği gibi ihtilâf vardır.

İBLİSİN KİMLİĞİ

«İblis hariç bütün Melekler Adem'e secde ettiler. O, secde etmedi ve böbürlendi.»

İBLİS, Meleklerdendi. **«Ancak İBLİS secde etmedi ve Cinlerdendi»** âyetinin mânâsı; fiiliyle İblis Cinlerden oldu, demektir. Aslen Meleklerdendi. Eğer Meleklerden olmasaydı, Meleklere yapılan bir çağrıya muhatab olamazdı ve istinası mânâsız kalırdı.

Bir de İbni-Abbas'dan gelen bir rivayette: **«Meleklerden bir gurub vardır. Onlara «CİN» denir. İblis onlardandı. Onlar doğurur ve çoğalır.»** denilmiştir.

Meleklerden olmadığını iddia edenler: «İblis Cinlerdendi. Fakat Melekler arasında büyüdü. Onun etrafında binlerce Melek bulunurdu. Bunun içindir ki, Meleklere yapılan hitaba o da muhatab olmuştur. Veya CİN'ler de Melekler gibi Âdem'e secde etmekle emr olunmuşlardı.

«Secde ettiler» fiilindeki zamir, hem Meleklere hem de CİN'lere aittir. Bu takdirde istisna caizdir. Kaldı ki, Meleklerden bir kısım vardır ma'sum değillerdir. Hata edebilirler; her ne kadar Meleklerin çoğu ma'sum ise de!. Bunun tam tersi insanlar için geçerlidir. Çünkü, çoğunda ismet sıfatı olmadığı halde az bir kısmında (peygamberlerde) ismet sıfatı vardır.

Belki de Meleklerden bir gurub vardır ki, şeytanlarla öz bakımından herhangi bir terslikleri yoktur. Fakat sıfatları ayrıdır. İşte İBLİS bu gurubdandır. Nitekim bu durumu İbni-Abbas (R.A.) da teyid etmiştir. Bundan ötürü İblis'in hâli bozuldu ve Cennetten kovuldu.

Denilmesin ki, «bu nasıl olur? Halbuki, Melekler nurdan yaradılmıştır, Cinler ise ateşten». Bunun delili Hz. Âişe'nin **«Allah'ın Resûlü (S.A.V.); Melekler nurdan Cinler sade bir ateşten yaratıldılar.»** hadîsidir. Deriz ki, bu hadîs bizim söylediğimizin temsilidir. Çünkü Nur parlayan cevherdir. Ateş de öyledir. Ancak ateşin nuru bulanıktır, dumanlıdır. Çok sıcak oluşundan dolayı ateşten kaçınılır. Sadeleştiğinde katıksız NUR'a dönüşür. Ne zaman gerilerse birinci hali geri gelir. Nur'u sönüp katıksız dumana dönüşür. Bu görüş sevaba daha uygundur. Nassları daha birleştiricidir.

«Secde etmekten kaçındı ve böbürlendi.» meâlindeki âyet, aynı zamanda gururlanmanın çirkinliğini de sergiler. Böyle bir durumun, bazen sahibini küfre kadar götürdüğüne işaret eder. Allah'ın emrini kayıtsız ve şartsız kabul edip sırrına dalmamayı tenbihler. Ilâhî EMRİN farziyyeti ifade ettiğini bildirir. Allah (C.C.) tarafından, kâfir olarak öleceği, bilinen bir kimsenin ancak gerçek kâfir olduğunu kaydeder. Çünkü her şeyin ancak neticesine bakılır. Her ne kadar halihazırda mü'minliğine hükmedilirse de yine de neticeye bakılır.

HZ. ÂDEM'İN EŞİ

Hz. Âdem'in (A.S.) eşi, Havva annemizi, Cenab-ı Hak Âdem'in nefsinden yaratmıştır. **«O nefisden eşini yarattı!»** Ayeti Celîlesi bu hakikati sergiler! Bunun hakikatını ve nasıl olmuşluğunu ancak Mevlâmız bilir. **«Yapabilir mi?»** sualini de **«O, Allah her şeye kadirdir.»** âyeti cevaplandırır!...

CENNET

Cennet sevab evidir. Yaratılmıştır ve şu anda mevcuttur. Mu'tezileye göre, ileride yaratılacaktır. Bazı tefsir âlimlerinin iddiası da bu görüşü destekler.

Başka bir görüşe göre, «CENNET FİLİSTİN arazisinden veya FARİS ile KERMAN'ın arasında bulunan bir bostanın adıdır. Cenab-ı Mevlâ bu bostanı Adem'i (A.S.) imtihan etmek için yaratmıştır.»

Büyük Kur'an Tefsiri, Cilt: 1 F.19

Bu takdirde yukarıdan inmek mânâsını taşıyan «İHBİTÜ» o bostandan HİNDİSTAN arazisine intikal etmek mânâsına hamledilir. «Tıpkı «İHBÎTÛ MİSRE» (Mısır'a gidiniz) de olduğu gibi!...

YASAK AĞAÇ

«Cennet'ten (meyve ve nimetlerinden) geniş ve bolca yeyiniz. Cennetin hangi köşesinde yerseniz yiyiniz. Sakın hâ ikiniz şu ağaca yaklaşmayınız ki, zalimlerden olasınız!»

Bu yasak ağaç, Buğday ağacı mı veya üzüm veya incir ağacı mı diye âlimler ihtilâf etmişlerdir. Bazılarına göre, öyle bir ağaçtır ki, o ağaçdan yiyen hemen defi hacete muhtaç ve mecbur kalır.

Bütün bunlara rağmen, ağacın cinsi üzerinde durmamak daha uygundur. Zira, Kur'an-ı Kerim'de ağacın cinsi belirlenmemiştir. Binaenaleyh bu hususta kesin bir delil yoktur. Bir de maksud, ağacın tâyini değildir. Maksud ondan kaçınmaktır.

CENNET'TE VESVESE OLUR MU?

Âhiret Âleminde Cennet ehlinin arasında vesvesenin bulunmayışı kesindir. Çünkü Kur'an'ı Kerîm **«Cennetlilerin kalbinde bulunan bütün hîle ve hud'aları söktük!..»** der.

Dünyâ âleminde Şeytan'ın Cennet'e girip Âdem ile Havva'nın kalblerine vesvese vermesi meselesi, değişik yorumlara yol açmıştır: Acaba Şeytan onlara temessül ederek mi vesveseyi verdi, yoksa vesveseyi kalblerine mi ilka etti? Cenab-ı Hak ona **«Cennet'ten çık. Kesinlikle sen kovulmuşsun!..»** dedikten sonra O, nasıl Adem ile Havva'yı kaydırmak için oraya vardı? Bütün bu suallere şu cevablar verilmiştir: «İblis ancak Cennet'e şereflice girmekten menedildi; Şeytanca girmekten değil. Daha önce Meleklerle beraber girdiği gibi giremez. Fakat Âdem ve Havva'yı denemek için vesvese yapmaya gitmekten yasaklanmamıştır.»

Diğer bir görüşe göre; «Cennet'e girmedi. Ancak kapının yanında durup Âdem (A.S.) ile Havva'ya seslendi.» Başka bir görüş: «Bir hay-

van suretine girip «Hazane» (Cennet'i korumakla mükellef) Meleklere tanınmadan Cennet'e girdi!..» Başka bir görüş: «Yılanın ağzına girip öylece Cennet'e girdi!» Bir görüş daha: «Bazı arkadaşlarını Âdem ile Havva'yı kaydırmak için Cennet'e gönderdi.»

Bu görüşlerin hiç biri kesin değildir, birer ihtimâldirler. Hakikati ancak Allah (C.C.) bilir.

SINIFLAR ARASINDA DÜŞMANLIK

(36) **«Cennet'ten ininiz! dedik.»** «İNİNİZ» hitabı Âdem ile Havva'yadır. Çünkü Cenab-ı Hak başka bir Ayette **«İkiniz birden ininiz!»** diye açıkça Âdem (A.S.) ile Havva'ya hitap etmiştir. Çoğul zamirinin kullanılması, bu iki kişinin insan cinsinin aslı olmasından ileri geliyor! Sanki Âdem (A.S.) ile Havva bütün insanlar imişler gibi onlara hitap edilmiştir. Başka bir ihtimal daha vardır: «Zamir Âdem (A.S.), Havva ve İblis'e râcidir!» İblis, bu takdirde ikinci kez Cennet'ten kovulmuş olur. Cennet'e girişi, vesvese yapmak içindi. Üçüncü ihtimal: «Adem (A.S.) ve Havva Cennet'ten, İblis de Semâ'dan indirilmişlerdir.»

«Saptırmak suretiyle bir kısmınız diğerine düşmanlık ettiği halde oradan ininiz. Ölünceye dek veya Kıyamet'e dek yer yüzünde durağınız ve iaşeniz vardır.»

ADEM'İN (A.S.) TEVBESİ

(37) **«Âdem Rabbinden KELİMELER aldı. O, Kelimeler sayesinde Rabbi Onun tevbesini kabul etti!»**

Hz. Âdem'in Allah'dan alıp tekrarladığı kelimeler: «SÜBHANEKE ALLAHÜMME VE BİHAMDİKE VE TEBAREKESMÜKE VE TEALÂ CEDDÜKE LÂİLÂHE İLLÂ ENTE ZALEMTÜ NEFSÎ FAĞFİRLÎ İNNEHÛ LÂ YAĞFİRUZ - ZÜNÛBE İLLÂ ENTE!» dir.

Manâsı: **(Ey Allahım! Seni ortaktan hamdinle tenzih ederiz. Sen'in ismin (zatın) ortaktan ve eksiklikten uzaktır. Sen'den başka ilah yoktur. Nefsime zülmettim. Beni affet. Şüphesiz Sen'den başka günâhları affedici yoktur.)**

Fakat bu Kelimelerin (cümlelerin) şu âyetler olduğu kanaatı daha kuvvetlidir:

«Rabbena Zalemnâ Enfüsenâ İnlem Tağfir Lenâ Ve Terhemnâ Lene Kûnenne Minel-Hâsırîn.»

Manâsı: (Ey Rabbimiz! Nefislerimize zulüm ettik. Eğer bizi affedip bize merhamet etmezsen, kesinlikle biz zarar edenlerden oluruz!)

İbnu-Abbas'dan (R. Anhuma) gelen bir rivayette, «Adem:

— Ey Rabbim! Beni elinle yaratmadın mı?

Allah (C.C.):

— Evet!

Âdem (A.S.):

— Ey Rabbim! Ruhundan bana Ruh üfürmedin mi?

Allah (C.C.):

— Evet!

Âdem (A.S.):

— Ey Rabbim! Rahmetin gazabını geçmedi mi?

Allah (C.C.):

— Evet!

Âdem (A.S.):

— Beni Cennet'ine yerleştirmedin mi?

Allah (C.C.):

— Evet!

Âdem (A.S.):

— Ey Rabbim! Eğer tevbe eder durumumu islâh eylersem, beni Cennet'e geri gönderecek misin?

Cenab-ı Mevlâ:

— Evet, göndereceğim. dedi!)

denmektedir.

Burada bir noktaya dikkat etmek gerekir. «Hz. Âdem'in durumundan bahsedilmektedir. Fakat, Havva annemizden bahsedilmemektedir. Sebebi ise şudur: Havva annemiz hükümde Âdem (A.S.) babamıza tâbîdir. Onun hakkındaki, hüküm Havva'nın hakkında da geçerlidir.

Bundan ötürüdür ki, Kur'an ve Sünnet'te çoğu kez sadece, erkekler hakkındaki hükümler zikredilir. Kadınlar hakkında bir hükümden bahsedilmez. Ancak tab'an bilinir..

«Allah, çokça, Tevbe edici ve rahmet edicidir!»

Kul tevbe edicidir denildi mi, günâhdan dönücüdür demektir. Allah (C.C.) tevbe edicidir denildi mi manâsı; «Kulunu cezalandırmasından dönücüdür.» Yâni, Allah kullarının cezalandırılmasından küçücük bir sebeble vaz geçer demektir.

«Er-Rahiym» tabiriyle Cenab-ı Hak, tevbe edeni affetmekle beraber, ihsan etmeyi de vadeder.

TEFSİR-İ Bİ'L ME'SÛR (RİVAYET TEFSİRİ)

(Hadislerle ve Sahabeden Nakledilen Rivayetlerle Yapılan Tefsir)

(30) **«O günü hatırla ki Rabbin Meleklere; muhakkak yeryüzünde bir halîfe kılacağım demişti...»**

Selef bu âyetin tefsirinde şunları söylemişlerdir:

İbni Ebi Hatım, Ebi Malik'ten:

«Kur'an'da «iz» kelimesiyle başlayan herşey olmuştur.»

İbni Cerir, Hasan'dan:

«Bu âyetteki **«cailun»**, **'failun'**, manâsınadır, yapıcıyım demektir» diye rivayet etti.

İbni Cerir, Dahhak'tan:

El Hakim, İbni Abbas'tan hem rivâyet etmiş, hem tashih etmiştir:

«Kur'an'da ne kadar **«Ceale»** gelişmiş ise **«Haleke»** manâsınadır.

«Allah, Adem'i (A.S.) Cennet'e göndermezden önce Cennet'ten çıkardı. Çünkü Cenabı Hak:

«Ben yeryüzünde bir halîfe kılacağım» dedi. Melekler:

— Yeryüzünde ifsad eden, kanları akıtan bir kimseyi mi kılacaksın? diye sordular. Yeryüzünde, Adem'den (A.S.) ikibin sene önce, **«Benul Cân»** denilen cinler vardı. Yeryüzünü ifsad ettiler, kanlar akıttılar. İfsad yaptıklarında Cenabı Hak onların üzerine Meleklerden bir

ordu gönderdi. Onları döve döve deniz adalarına sıkıştırdılar. Cenabı Hak **«Ben yeryüzünde bir halîfe kılacağım»** dediği zaman, melekler **«yeryüzünde ifsad edecek ve kanlar akıtacak birisini mi kılacaksın? Nitekim daha önce BeniCan da böyle yaptılar»** dediler. Cenabı Hak, **«Sizin bilmediğinizi kesinlikle ben bilirim»** buyurarak onları susturdu.

İbni Ebi Hatım, İbni Ömer'den (R.A.) bunun benzerini rivâyet etmiştir.

İbni Cerir, İbni Abbas'tan:

«İblis, Melek boylarının birindendir. Onlara **«el-Cinn»** deniliyordu. Onlar Melekler arasında «Semum» **(Dumansız)** ateşinden yaratıldılar. İblisin ismi **«El Haris»** idi. Cennet'in hazinedarlarındandı. Onların haricinde diğer Meleklerin hepsi nurdan yaratıldılar. Cin ise **Dumansız** ve yalın bir alevden yaratıldı. Bu alev ateşin diliydi. Alevlendiği zaman etrafında oluşurdu. Binaenaleyh yeryüzünde ilk duranlar cinlerdir. Onlar yeryüzünü ifsad ettiler, kanlar akıttılar. Bir kısmı diğerini öldürdü. Cenabı Hak Melek ordularının başında İblis olduğu halde onlara gönderdi. Onları öldürdüler. Kalanlar kaçıp deniz adalarına ve dağ etraflarına sığındılar. İblis, bunu yaptığı zaman mağrur olarak: **«Öyle birşey yaptım ki hiç kimse buna güç yetiremez»** dedi. Cenabı Hak onun kalbindeki kibre muttali oldu. Ama Melekler onun kalbindeki kibri bilmiyorlardı. Cenabı Hak Meleklere, **«Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım»** dedi. Melekler **«Yeryüzünü ifsad edecek ve kanlar akıtacak birisini mi halîfe kılacaksın?»** diye sordular. Nitekim daha önce cinler ifsad ettiler ve kan akıttılar. Cenabı Hak **«Sizin bilmediğinizi ben bilirim»** buyurdu. Yani İblis'in kalbinden geçen, sizin muttali olmadığınız o gurur ve kibre ben muttali oldum. Sonra Allah, (C.C.) Adem'in (A.S.) toprağına emretti. Yüceldi. Cenabı Hak, Adem (A.S.)'i yapışkan ve güzel bir çamurdan yarattı. O güzel çamur kokulu bir çamurdan geliyordu. Evvelâ toprak, sonra kokmuş bir çamur, sonra güzel ve yapışkan bir çamur oldu. Adem'i (A.S.) yediyle (kudret eliyle) o çamurdan yarattı. Cesed olarak kırk gün yerde durdu. Yerde yatıyordu. İblis ona gelip ayağıyla vuruyor, ondan ses çıkıyordu. Sonra ağzından girip dübüründen çıkıyordu. Dübüründen girip ağzından çıkıyordu. Sonra **«Sen birşey değilsin. Herhangi bir şey için yaradılmışsın. Eğer ben sana güç yetirirsem seni helâk edeceğim. Eğer**

sen bana galib gelirsen muhakkak sana isyan edeceğim» dedi. Cenabı Hak başından başlayarak yarattığı ruhdan Adem'e (A.S.) üfürdü. Ruh cesedin neresine girerse orası kan ve et oluyordu. Ruh göbeğe geldiğinde Adem (A.S.) cesedine baktı ve cesedinde gördükleri hoşuna gitti. Kalkmak istedi, buna gücü yetmedi. İşte bu Cenabı Hakkın **«insanı aceleden yaratmıştır»** âyetinin manâsıdır. Cesede ruhun üfürülmesi tamamlanınca Adem (A.S.) aksırdı. Ve Allah'ın (C.C.) ilhamiyle **«Elhamdulillah Rabbil âlemin»** dedi. Cenabı Hak, **«Ey Adem! Allah sana rahmet eylesin»** diye ona cevap verdi. Sonra Allah, diğer Meleklere değil sadece İblis'le beraber yeryüzüne inip de cinlerle savaşan meleklere veya İblis'le aynı boydan olan Meleklere, **«Adem'e secde ediniz»** dedi. Onlar, İblis hariç hepsi secde ettiler. İblis ise, secdeden imtina etti. Çünkü onun nefsinde gurur vardı. Ve **«Ben ona secde etmem. Ben ondan daha hayırlı, yaşça daha büyüğüm. Yaradılışça daha kuvvetliyim»** dedi. Böylece Allah (C.C.) onu hayrdan ümitsiz yaptı. Ve onu rahmetinden kovulmuş bir şeytan kıldı.»

İbni Cerir, İbni Ebi Hâtim, Ebu Şeyh, Ebul-Âliye'den rivâyet ettiler:

«Allah (C.C.) çarşamba günü melekleri yarattı. Perşembe günü cinleri yarattı. Cuma günü Adem'i (A.S.) yarattı. Cinlerden bir kavim Adem'i (A.S.) inkâr etmeğe kalkıştılar. Melekler yeryüzüne inip onlarla savaşıyordu. Kanlar akıyordu. Yeryüzünde fesad oluyordu. Onun için melekler **«sen yeryüzünde fesadlık yapacak ve kanlar akıtacak birisini mi halîfe kılacaksın?»** diye Cenabı Hak'tan sordular.»

İbni Cerir, İbni Zeyd'den rivâyet etti:

«Allah ateşi yarattığı zaman Melekler dehşetli bir şekilde ateşten korktular. **«Ey Rabbimiz! Sen bunu niçin yarattın?»** diye sordular. Cenabı Hak, **«Mahlûkatımdan bana isyan edenler için yarattım»** dedi. O gün Meleklerden başka Cenabı Hak'kın herhangi bir mahlûku yaratılmamıştı. Melekler: **«Ey Rabbimiz! Demek ki bizim üzerimizde bir zaman gelecektir ki o zamanda sana isyan edeceğiz.»** diye hayıflanınca Cenabı Hak: **«Hayır! Ben yeryüzünde bir mahlûk yaratmak istiyorum. Yeryüzünde bir halîfe kılmak istiyorum. Onlar kanlar akıtacaklar, yeryüzünde ifsad edecekler.»**

Melekler: **«Ey Rabbimiz! Yeryüzünde ifsad edeni mi kılacaksın? Bizi orada kıl, biz senin hamdinle sana tesbih edelim, seni takdis edelim.»**

Cenabı Hak: **«Sizin bilmediğinizi ben bilirim»** diye cevap verdi.

İbni-Cerir, İbni-Âsakir, İbni Mes'ud ve ashab-ı kiram'dan bir gurub rivâyet ettiler:

«Cenabı Hak yarattıklarını bitirdikten sonra arşa kastetti. İblis'i yeryüzüne en yakın olan göğün meleklerine baş tayin etti. İblis de Meleklerden bir kabileden idi. Onlara **«Cinn»** deniliyordu. Onlara cin denmesinin sebebi onların Cennet hazinedarları olduklarından ileri geliyor. İblis onların başı olmakla beraber hazinedar idi. Onun göğsüne gurur geldi. **«Allah bunu bana bir üstün derecem olduğundan»** veya **«Bir meziyetim olduğundan dolayı verdi!»** diye böbürlendi. Cenabı Hak onun bu gururuna muttali oldu. Meleklere:

— Ben yeryüzünde bir halîfe kılacağım, dedi.

Melekler:

— Ey Rabbimiz! Yeryüzünü ifsad edecek, kanlar akıtacak birisini mi kılacaksın?» diye sordular. Cenabı Hak:

— **Sizin bilmediğinizi ben biliyorum,** diye cevab verdi.

Abd bin Humeyd, İbni Abbas tarikiyle rivayet etti:

Cenabı Hak Meleklere:

— Ben bir beşer yaratacağım. Onlar birbirlerini kıskanacaklar, birbirlerini öldürmeye kalkışacaklar ve yeryüzünde fesad çıkaracaklar» dedi. Bunun için Melekler **«Sen yer yüzünü ifsad edecek kimseyi mi kılacaksın?»** sordular. İblis birinci gökteki Meleklerin emiri idi. Gurura kapıldı. Masiyet yapmaya kalkıştı. Tuğyan etti. Cenabı Hak onun bu durumunu biliyordu. Ve bu duruma şu âyet işaret ediyor: **«Sizin bilmediğinizi ben biliyorum. Kesinlikle İblis'in kalbinde bir tuğyanın olduğunu siz bilmezsiniz. Fakat ben biliyorum.»**

Abd bin Humeyd ve İbni Cerir, Kattade'den rivâyet ettiler:

Melekler de Allah ta bildi ki, **«Cenabı Hakkın katında kanların akıtılmasından ve yeryüzünde fesadlık yapmaktan daha kerih bir şey yoktur.»**

İbni-Munzir ve İbni-Batta «Emalis»inde İbni Abbas'tan rivâyet ettiler:

«Rey (yani imal-i fikr yapmak)tan sakınınız. Kesinlikle Cenabı Hak meleklerin re'yini reddetmiştir. Bu da Cenabı Hakkın şu âyetidir:

«Kesinlikle ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım'»

Melekler:

«Yeryüzünü ifsad edecek birisini mi kılacaksın?»

Cenabı Hak:

«Sizin bilmediğinizi ben bilirim!» buyurdu.

İbni-Ebi Dünya «Tevbe» kitabında Enes İbni Malik'ten rivâyet etti:

Allah'ın Resûlü (S.a.V.) buyurdu:

«İlk aklî fikir yürüten melekler oldular. Cenabı Hak **«Ben yeryüzünde bir halîfe kılıcıyım»** dediğinde, Melekler: **«Yeryüzünde ifsad edecek, kanlar akıtacak birisini mi kılacaksın?»** dediler.

Râvi diyor ki: **«Onlar Allah'tan (C.C.) daha fazlasını sordular. Cenabı Hak onlardan iraz etti, (yüz çevirdi).** Onlar altı sene Allah'ın (C. C.) arşının etrafında dönüp durdular. Ve **«Lebbeyke lebbeyk, (iki kez senin hizmetindeyiz. Senin hizmetindeyiz), senden özür dileriz. Lebbeyke lebbeyk, senden af taleb ederiz ve sana dönüş yaparız»** dediler.

İbni Cerir, İbni Ebi-Hâtim ve İbni Asakir, İbni Sabit'ten rivâyet ettiler. Resûlüllah buyurdu:

«Kürrei arz Mekke'den yayılmaya başladı. Melekler Kâbe'yi daha önce tavaf ederlerdi. Kâbe ilk tavaf edilen mabeddir. O yerdir ki Cenabı Hak **«Ben yerde bir halîfe kılacağım»** demiştir. Herhangi bir peygamberin kavmi helâk olup, kendisi kurtulduğunda, o peygamber ve onunla beraber olan salihler Kâbe'ye gelirlerdi. Allah'a (C.C.) taa ölünceye kadar orada kulluk yaparlardı. Şüphesiz Nuh'un, Hud'un, Salih'in (A.S.) kabirleri Zemzem ile Rükün ve Makam-ı İbrahim arasındadır.»

Abdurrezzak, Abd bin Humeyd ve İbni Cerir, Kattade'den rivâyet ettiler:

«Biz senin hamdinle seni tesbih eder ve seni takdis ediyoruz.» âyetindeki, **«Tesbih»** namaz vaktindeki tesbihleri, **«Takdis»**de namazdır,» dedi.

İbni Ebi Şeybe - Ahmed, Müslim, Tirmizi ve Nesei, Ebi Zer'den, o da Resûlüllah'tan (S.A.V.) rivâyet etti:

«Cenabı Hak'kın hoşuna giden kelâm, Melekleri için seçmiş olduğu kelâmdır. O da **«Sübhane Rabbi ve bihamdihi** - Benim Rabbim ortaktan münezzehtir. Bunu da onun hamdiyle söylüyor, onun vermiş olduğu güçle ifade ediyorum - demektir.» Bir lâfızda «subhanallahi ve bi hamdike - Allah ortaktan yüce ve münezzehtir. Bunu da onun hamdiyle ikrar ediyorum.»

İbni Cerir ve Ebu Naim, «El Hilye»de Said bin Cübeyr'den rivâyet etti:

«Ömer bin Hattap, (R.A.) Resûlüllah'tan (S.A.V.) Meleklerin namazını sordu. Cenabı Peygamber, Cebrail (A.S.) gelinceye kadar ona bir cevap vermedi. Cebrail (A.S.):

«Yeryüzüne en yakın olan gökteki melekler kıyamete kadar secde halindedirler. **«Sübhane zil mülki vel-melekût»** diye tesbih ederler. Yani mülk ve saltanatı mutlak sahibi olan Allah (C.C.) ortaktan münezzehtir. İkinci göğün melekleri kıyamete kadar rükü halindedirler. **«Subhane zil izzeti vel ceberut** — İzzet ve kahri mutlak sahibi olan Allah ortaktan münezzehtir» derler. Üçüncü göğün Melekleri kıyamete kadar kıyamdadırlar. **«Subhanel hayyilezi lâ yemût** — Ölümsüz olan diriyi ortaktan tenzih ve tesbih ediyoruz» demektir.

İbni Cerir, İbni Mesûd'dan rivâyet etti:

«Seni takdis ediyoruz», yani senin için namaz kılıyoruz demektir.»

İbni Ebi-Hâtim, İbni Abbas'tan:

«Takdis, tathir, temizlenmek ve paklanmak demektir.

Abd bin-Humeyd ve İbni Cerir, Mücahid'den rivâyet ettiler:

«Seni takdis ediyoruz» yani tazim ediyoruz, büyütüyoruz demektir.

Abd bin Humeyd, İbni Cerir, Ebu Salih'ten rivâyet ettiler:

«Biz senin hamdinle tesbih ediyor ve seni takdis ediyoruz. — Seni ta'zim ediyor, temcid ediyoruz» demektir.

Veki', Süfyan bin Uyeyne, Abdurrezzak, Said bin Mansur, Abd bin Humeyd ve İbni Cerir; **«Sizin bilmediğinizi ben bilirim»** âyetinin tefsirinde Cenabı Hak, İblis'in masiyet yapacağını biliyordu ve onu isyan için yaratmıştır dediler.»

Abd bin Humeyd, Kattade yoluyla rivâyet etti:

«Sizin bilmediğinizi ben biliyorum», Allah'ın (C.C.) ilminde vardı ki o mahlûktan (Adem) peygamber ve Resûller gelecektir. Salih kavimler gelecek ve Cennet'te Allah'a (C.C.) komşu olacaklardır.»

İbni Ebi Şeybe «El Musannaf»inde, İmam Ahmed «Zühd»de, İbni Ebi-Dünyâ «Emel»de Hasan Basri'den rivâyet ettiler:

«Cenabı Hak, Adem (A.S.) ve zürriyetini yarattığı zaman Melekler:

— Ey Rabbimiz! Şüphesiz yeryüzü bunları kapsayamaz.

Cenabı Hak:

— Ben ölümü kıldım — yarattım —

Melekler:

— O vakit ölümlü bir dünyada onlar için maişet hiç hoş olmaz.

Cenabı Hak:

— Ben «emel»i yarattım, buyurdu. (Emel sayesinde hoş hoş yaşıyacaklar).

Abd bin Humeyd ile İmam Ahmed, Abdullah bin Ömer tarikiyle rivayet ettiler:

«Resûlüllah'tan (S.A.V.) dinledim. Adem (A.S.) Allah (C.C.) tarafından yeryüzüne indirildikten sonra Melekler:

— Ey Rabbimiz! Yeryüzünü ifsad edecek, kanlar akıtacak kimseyi mi kıldın? Oysa senin hamdinle biz seni tesbit ve seni takdis ediyoruz.

Cenabı Hak onlara cevap olarak:

— Sizin bilmediğinizi ben biliyorum.

Melekler:

— Ey Rabbimiz! Biz Ademoğullarından daha fazla sana itaatkârız dediler. Cenabı Hak Meleklere:

— Meleklerden iki tane getiriniz. Onları yeryüzüne göndereceğim. Bakalım nasıl amel edecekler? dedi.

Melekler:

— Ey Rabbimiz! Harut ve Marut bu işe amade olsunlar.

Böylece Harut ve Marut yeryüzüne indirildiler. Ez Zühre (Yıldızı da) en güzel bir kadın şeklinde onlara arzolundu. Onlara geldi. Onlar da Ez Zühre'den nefsini istediler. O da:

— Hayır, Allah'a yemin ederim, siz şu şirk kokan kelimeleri telâffüz etmedikçe, size teslim olmam, dedi.

Onlar:

— Allah'a yemin ederiz, biz Allah'a ortak koşmayız, dediler.

Zühre onların yanından gitti. Sonra kucağında bir çocukla dönüp geldi. Yine ondan nefsini istediler. Zühre:

— Hayır! Vallahi şu çocuğu öldürmedikçe sizinle birleşme imkânım olmayacaktır.

Onlar:

— Hayır! Vallahi biz onu hiçbir zaman öldürmeyeceğiz, dediler. Zühre gitti. Sonra bir kadeh içki elinde olduğu halde onlara dönüp geldi. Ve onlar Zühre'nin nefsini istediler. Zühre:

— Hayır! Vallahi siz bu içkiyi içmedikten sonra sizinle birleşmem mümkün olmayacaktır! dedi. Böylece onlar içkiyi içtiler. Sarhoş oldular. Zühre ile zina ettiler. Çocuğu öldürdüler. Ayıldıklarında kadın onlara:

— Vallahi daha önce yapmaktan çekindiğiniz hiçbir şeyi bırakmadınız, sarhoş olduğunuz zaman onların hepsini yaptınız, dedi.»

İşte bu musibete duçar olan Harut ile Marut dünya azabı ile âhiret azabı arasında muhayyer kılındılar. Ve dünya azabını âhiret azabına tercih ettiler. (1)

İbni Saad, «Tabakat»ında, Ahmed, Abd bin Humeyd, Ebu Davud, Tirmizi, El Hakim, İbni Cerir, İbni Munzir, Ebu Şeyh İbni Merduyeh ve El Beyhaki, Ebu Musa el Eş'ari'den rivâyet ettiler:

---

(1) Bk. Ed-Durrul - Mensûr, cild 1-46, El-Babil - Halebî Kahire bila tarih. Bu hadisenin israiliyattan olduğunu iddia eden tefsir alimlerinin sözüne de işaret ettik. Fakat İmam-ı Ahmed gibi bir zatın hadisi rivayet etmesi işi değiştirir kanaatındayım. Hakikatı Allah daha iyi bilir. Her şeye Kadirdir.

«Allah (C.C.) bütün yeryüzünden bir kabze toprak aldı ve Adem'i (A.S.) ondan yarattı. Ademoğulları yeryüzünün çeşitliliği oranında yaratıldılar. Onlardan bir kısmı beyaz, bir kısmı sarı, bir kısmı kırmızı, bir kısmı siyah, bir kısmı kırmızı ile siyah arasında ve beyaz ile siyah arasında, bir kısmı yumuşak, bir kısmı çok üzücü, bir kısmı habis, (sert ve kötü), bir kısmı tayyib (uysal) olarak yaratıldılar.»

Said bin Mansur, Ebu Hureyre tarikiyle rivâyet etti:

«Kâbe iki bin sene yeryüzünden önce yaratıldı.»

Sahabeler:

— Nasıl olur, yeryüzünden önce yaratılır ya Resûlellah? Halbuki o yeryüzünün bir parçasıdır.

Resûlüllah (S.A.V.):

— «O, (Kâbe) su üzerinde bir yığındı. Onun üzerinde iki melek vardı. İki bin sene geceli ve gündüzlü Allah'a tesbih edip durdular. Cenabı Hak yeryüzünü yaratmak istediğinde yeryüzünü oradan uzatıp yaydı. Onu yeryüzünün ortasında kıldı. Ademi yaratmak istediğinde Arş hamelelerinden bir meleği «Yerden toprak getir» **diye gönderdi. O Melek toprak almak için eğildiğinde, yeryüzü:**

— Elçi olarak seni gönderen Allah ile sana yemin verdiriyorum ki, bugün benden alıp yarın ateşe nasib olan bir şeyi yapma.»

Böylece o Melek yeryüzünü terketti. Rabbine dönüş yaptığında Rabbi:

— Sen niçin toprağı getirmedin? Sana emrettiğimi niçin yerine getirmedin?»

O Melek:

— Senin adınla bana yemin verdi. Seninle benden istenen bir şeyi terketmemek bana gayet ağır geldi Yarab.» diye cevap verdi.

Cenabı Hak ikinci bir Melek gönderdi. O da birinci Melek gibi oldu. Böylece bütün Arş hamelelerini gönderdi. Sonunda «ölüm meleği»ni gönderdi. Yer, ölüm meleğine de aynı şeyleri söyledi. Ölüm meleği:

— Beni gönderen zatın taatı, sana itaat etmekten daha yücedir, dedi. Böylece yeryüzünün hepsinden onun güzelinden, habisinden toprak aldı. Kâbe'nin yerinden bir kabze toprak aldı. Böylece Rabbine ge-

tirdi. Rabbi onun üzerine Cennet suyundan döktü. Böylece o toprak kokan bir çamur haline geldi ve Ademi yed-i kudretiyle ondan yarattı. Sonra onun sırtını sıvazladı. Ve **«Tebarekallahu ahsenul halikin»** — Allah ortaktan münezzehtir ve en güzeli yaratandır, dedi. Kırk gün ona ruh üfürmedi onu bıraktı. Sonra ona ruh üfürdü. Ruh onun başından göğsüne doğru aktı. O, kalkmak için sıçramak istedi.»

Ebu Hureyre bunları söyledikten sonra **«İnsanı aceleden yarattı»** âyetini okudu. Ruh, bedeninde cereyan ettikten sonra kalkıp oturdu ve aksırdı. **«Elhamdulillah de»** diye Cenabı Hak ona emretti. O da **«Elhamdulilah»** dedi. Ve Cenabı Hak:

— **«Rabbin sana rahmet eylesin!»** diye cevap verdi. Sonra Cenabı Hak: **«Şu Meleklerin yanına git, onlara selâm ver»** dedi. Adem gelip:

— **Esselamüaleyküm ve rahmetullahi ve berekâtuhu** — Selâm sizin üzerinizde olsun, Allah'ın rahmeti ve bereketi sizin üzerinize olsun — dedi.

Melekler:

— **Ve aleykesselâm ve rahmetullahi ve berekâtuhu** — Senin üzerinde Allah'ın selâmı, rahmet ve bereketi olsun — dediler.

Cenabı Hak, Adem'e (A.S.):

— **İşte bu, senin ve senin sulbünden gelenlerin (dünyadaki), selâmlaşmasıdır, dedi. Hangi yer senin hoşuna gider ki orada senin zürriyetini sana göstereyim** diye Adem'den (A.S.) sordu. Adem (A.S.):

— **Rabbimin sağ tarafında. Oysa Rabbimin iki eli de sağdır.**

Böylece Cenabı Hak sağını yaydı. Orada onun zürriyetini ona gösterdi. Ve kıyamete kadar yapacaklarını ona gösterdi. Sağlamı, heyeti üzerinde, musibet ve belâlara duçar olanları da heyetleri üzerinde gösterdi. Bütün peygamberleri de heyetleri üzerinde ona gösterdi. Adem:

— **Ey Rabbim! Niçin hepsini afiyetli ve sağlam yaratmadın?**

Cenabı Hak:

— **Ben istedim ki bana şükredilsin.**

Adem, onların içinde nuru pırıl pırıl parlayan bir kişiyi gördü:

— **Ey Rabbim! Bu kimdir?** diye sordu. Cenabı Hak:

— **Senin oğlun Davud'dur,** diye cevab verdi. Adem (A.S.):

— **Bunun ömrü ne kadardır, ya Rabb?** diye sordu. Cenabı Hak:

— **Altmış senedir,** dedi. Adem:

— **Benim ömrüm ne kadardır ya Rab?**

Cenabı Hak:

— **Bin senedir.**

Adem (A.S.):

— **Benim ömrümden kırk sene eksilt. Davud oğlumun ömrüne ekle!**

Sonra Adem (A.S.), nuru pırıl pırıl parlayan ikinci birisini gördü. Hiçbir peygamberin beraberinde onun beraberinde olanlar kadar yoktu. Sordu:

— **Ey Rabbim! Bu kimdir?**

— **Senin oğlun Muhammeddir,** dedi. **Cennete ilk giren odur.** Adem (A.S.):

— **Benim zürriyetimden benden önce Cennete giren birisini yaratan Allah'a hamdolsun ve ben onu kıskanmıyorum»** dedi.

Adem'in (A.S.) 960 senelik ömrü geçtikten sonra Melekler açıkça gelip onun ruhunu almak istediler. Adem sordu:

— **Ne istiyorsunuz?**

Melekler:

— **Senin ruhunu almaya geldik.**

Adem (A.S.):

— **Benim daha kırk senelik ecelim vardır,** dedi.

Melekler:

— **Sen o kırk seneyi oğlun Davud'a vermedin mi?**

Adem (A.S.):

— **Ben hiçbir kimseye birşey vermedim,** dedi.

Hadisin ravisi Ebu Hureyre diyor ki:

«Böylece Adem (A.S.) vaadini inkâr etti. Ondan sonra da zürriyeti de inkâra kalkıştılar. O unuttu, zürriyeti de unuttular. (1)

(1) Bk. Ed-Durrul - Mensur cild 1-47 El-Halebi Kahire bila Tarih. İmamı Suyutinin Tefsiri Bil-Me'suruna müracaat et.

İbri Cerir, İbni Mesud tarikiyle rivâyet etti:

Cenabı Hak, Cebraili bir çamur getirmek üzere yeryüzüne gönderdi. Yeryüzü Cebrail'e (A.S.):

— **Benden birşeyi eksiltmenden Allah'a sığınıyorum,** dedi. Cebrail (A.S.) hiçbir şey almadan dönüp geri geldi:

— **Ey Rabbim! Yeryüzü sana sığındı. Ben de ondan birşey almadım,»** dedi. Cenabı Hak, bu sefer Mikâil'i (A.S.) gönderdi. Onunla da aynen Cebrail'de (A.S.) olduğu gibi macera geçti. Ondan sonra Cenabı Hak ölüm meleğini gönderdi. Yeryüzü ondan da Allah'a (C.C.) sığındı. Ölüm meleği:

— **Ben bir şey almadan ve Allah'ın (C.C.) emrini yerine getirmeden dönmekten Allah'a sığınırım»** dedi ve yeryüzünden aldı. Aldıklarını yalnız bir yerden değil, belki kırmızı, beyaz, siyah toprakların hepsinden aldı. Bunun için Adem'in (A.S.) çocukları değişik tarzda ve renkte geldiler. O toprağı Allah'ın (C.C.) huzuruna götürdü. Toprak ıslatıldı. Yapışkan bir çamur haline geldi. Sonra Cenabı Hak Meleklere:

— **Şüphesiz ki ben topraktan bir beşer yaratıcıyım»** dedi.

Cenabı Hak onu yed-i kudretiyle yarattı. Ta ki İblis ona karşı gurura kapılmasın. Onu düzgün, kametli bir beşer olarak yarattı. O, cuma günü miktarında kırk sene çamurlu bir cesed olarak durdu. Melekler onun yanından geçtiler. Ondan korktular. Ondan en fazla Iblis ürktü. Onun yanından her geçtiğinde ayağıyla vuruyor, kuru testilerden ses geldiği gibi cesedden ses geliyordu. İblis:

«Sen bir emir için yaratıldın» diyordu. Onun ağzından girip dübüründen çıkıyordu. Meleklere:

— **Sakın bundan gafil olmayınız. Şüphesiz sizin Rabbiniz samed dir. Yani iç organlardan münezzehtir. Bunun ise içi boştur. Eğer ona musallat kılınırsam şüphesiz onu helâk ederim»** dedi. Cenabı Hakkın Adem'e (A.S.) ruh üfürmeyi istediği an geldiğinde Meleklere:

— **Ben ona ruhumdan üfürdüğümde ona secde ediniz»** dedi. Ona ruh üfürdüğünde ruh başından girdi ve Adem (A.S.) aksırdı. Melekler **«Elhamdulillah»** dediler. Adem (A.S.) de **«Elhamdulillah»** dedi. Cenabı Hak, Adem'e (A.S.):

— **Yerhamüke Rabbuke** «Rabbin sana rahmet etsin» dedi. Ruh onun gerdanlığına girdiğinde Cennet'in meyvelerine baktı. Ruh onun içine girdiğinden yemek için iştahı açıldı. Sıçradı ve ruh ayaklarına gelmezden önce Cennet meyvelerine acele etti. Bu da Cenabı Hakkın: **«insanı aceleden yarattı»** âyetinin ifadesidir.»

İbni Saad, **«Tabakat»**ında, İbni Cerir, İbni Ebi-Hâtım ve İbni Âsakir **«Tarih»**inde İbni Abbas tarikiyle rivâyet ettiler:

«İzzetin sahibi olan Rabbi İblis'i gönderdi. Yeryüzünün derisinden, onun ovasından, dağından, tatlısından, çorağından aldı. O topraktan Adem'i (A.S.) yarattı. Toprağın tatlısından yarattığı iki kâfirin evlâdı olsa dahi saadete doğru gider. Çorak topraktan yarattıkları iki peygamberin oğlu olsa dahi şekavete doğru gider.»

Râvi diyor: Bunun için İblis **«Çamur olarak yarattığına mı secde edeyim? Bu çamuru ben getirdim»** diye itiraz etti. Adem'e (A.S.) Adem denildi. Çünkü yerin «Edim»inden (postundan) alınmıştır.

İbni Cerir, Hz. Ali'den (R.A.) rivâyet etti:

«Adem (A.S.) yeryüzünün postundan yani tüm toprağından yaratıldığından insanlar içinde güzeli vardır, elverişlisi, elverişsizi vardır. İşte bütün bunları Ademoğullarında görüyorsun.»

İbni Sad ve İbni Âsakir, Ebi Zer'den rivâyet etti:

— Adem (A.S.) üç topraktan yaratıldı. Siyah, beyaz, kırmızı.»

Ahmed, Buhari ve Müslim, Ebu Hureyre'den:

«Allah (C.C.) Adem'i (A.S.) yarattığında altmış zira uzunluğundaydı. **«Git şu kimselere selâm ver. Onlar sana ne cevab verirlerse onu dinle. İşte o senin ve senin zürriyetinin selâmıdır»** dedi. Adem (A.S.) gitti:

— Esselamüaleyküm, dedi. Onlar da:

— Esselamu aleyke ve rahmetullahi, dediler. **«Ve rahmetullahi» kelimesini ilâve ettiler. Gelecekte Cennet'e kim girerse Adem (A.S.) sûretinde girecektir. Altmış zira uzunluğunda olacaktır. Halk Adem'in (A.S.) devrinden bugüne kadar durmadan eksilip geldiler.»**

İbni Ebi Şeybe, Ahmed ve İbni Ebi Dünya, Ebu Hüreyre'den rivâyet ettiler:

«Cennet ehli Cennet'e tüysüz, parlak, beyaz, kıvırcık saçlı ve gözleri sürmeli olarak girecekler. Hepsi (33) otuzüç yaşında olacaklar. Hepsi Adem'in (A.S.) yaradılışı üzerindedir. Adem'in (A.S.) uzunluğu (60) altmış zira idi. Yedi zira da eni idi.»

Müslim, Ebu Davud, İbni Munzir, İbni Ebi-Hâtim, İbni Merduyeh, Ebu Hureyre'den rivâyet ettiler:

«Güneşin üzerinde doğduğu en hayırlı gün cuma günüdür. O günde Allah (C.C.) Adem'i (A.S.) yarattı. O günde Cennet'e girdi. O günde Cennet'ten atıldı. O günde Adem öldü. O günde tevbesi kabul olundu ve o günde kıyamet kopacaktır.»

(31) **«Ve Adem'e isimlerin hepsini öğretti...»**

Bu âyeti celîlenin tefsiri, selefden şöyle gelmiştir.

El Feryadi, İbni Saad, İbni Cerir, İbni Ebi Hâtim, Hakim, ve Beyhaki, İbni Abbas'tan rivâyet ettiler:

«Adem'e (post manâsında olan) «Adem» denilmiş, çünkü o yerin Edim (post)undan yaratılmıştır. Kırmızı, beyaz, siyah postundan. İnsanların renkleri de böyledir. Onların içinde kırmızı, beyaz, siyah, güzel, habis vardır.»

Abd bin Humeyd, İbni Abbas tarikiyle rivâyet etmiştir:

«Cenabı Hak, Adem'i (A.S.) yeryüzünün Edim'inden, kırmızı, beyaz ve siyah çamurdan yaratmıştır.»

İbni Saad, Said bin Cübeyr'in tarikiyle rivâyet etmiştir:

— Biliyormusunuz ki, niçin Adem'e «Adem» denilmiştir? Çünkü o yerin Edim'inden yani postundan yaratılmıştır.»

İbni Cerir, İbni Abbas tarikiyle rivâyet ediyor.

«Âdem'e (A.S.) isimlerin hepsini öğretti, demek yarattıklarının hepsini öğretti demektir.»

Ed-Deylemi, Ebu Rafi'den rivayet etmiştir: Resûlüllah (S.A.V.):

«Benim ümmetim su ile çamur içinde bana gösterildi. Adem'e bütün isimler öğretildiği gibi, bana da bütün isimler öğretildi.» dedi.

Veki' tarihinde, İbni-Âsakir ve Deylemi, Atiyye bin Yusr'dan merfu bir hadis olarak rivâyet ettiler:

«Adem'e isimlerin tamamını öğretti» âyetinin tefsirinde Cenabı Hak, o isimler içerisinde sanatlardan bin sanatı öğretti ve ona çocuklarına, zürriyetine söyle: **«Eğer dünyasız sabretmiyorsanız bu sanatlarla dünyayı elde etmeye çalışınız. Dünyayı din ile elde etmeye çalışmayınız. Çünkü din sadece benimdir. Cehennem olsun ol kimseye ki din ile dünyayı istiyor, cehennem olsun o kimseye.»**

İbni Cerir, İbni Zeyd'den rivâyet etti:

«Adem'e isimlerin tamamını öğretti.» Yani zürriyetinin bütün isimlerini öğretti. **«Sonra onları arzetti.»** Yani Adem'in (A.S.) belinden alıp Adem'e (A.S.) gösterdi.»

İbni Cerir, Rebi bin Enes'ten rivâyet etti:

«Bu isimlerden maksad, meleklerin isimleridir. Yani Adem'e meleklerin isimlerini öğretti.»

Abd bin Humeyd, Kattade'den rivâyet ediyor:

«Adem'e isimlerin tamamını öğretti. Yani mahlûkatının isimlerini öğretti. Sonra ona melekleri öğren dedi. Herşeyin ismini ona teker teker söyledi. Ve herşeyi kendi cinsine sığdırdı.»

İbni Cerir, İbni Abbas tarikiyle rivâyet ediyor:

«Cenabı Hak, Adem'e bütün isimleri öğretti». O isimler şu insanlar arasında, hayvanlar arasında, yer, deniz, ova, dağ, merkeb ve benzeri ümmetler arasındakilerle başkalarıdır. Sonra bu isimleri meleklere arzetti. Yani bütün eşyanın isimlerini, Adem'e (A.S.) öğrettiği ve bütün eşyanın isimlerini, tüm halk sınıflarının isimlerini meleklere arzetti. **«Eğer doğru iseniz bunların isimlerini bana haber veriniz»** dedi. Eğer biliyorsanız, benim yeryüzünde bir halife kılmayacağımı, söyleyiniz bunların isimlerini.Melekler,(32)**«Sen ortaktan münezzehsin .Senden başka gaybı bilen bir kimsenin bulunmasından sen yücesin. Sana dönüş yaptık. Bizim herhangi bir ilmimiz yok. Yani gayb ilmini biz bilmiyoruz. Ancak senin Adem'e öğrettiğin gibi bize öğrettiğini biliyoruz»** dediler. (1)

(1) Bk. İmami Es-Suyutî Ed-Durrul-Mensur cilt 1-48 El-Halebî, Kahire bila tarih. Burada Şayanı dikkat olan nokta meleklerin «Biz gaybı bilmeyiz» dedikleridir. Allah bildirirse mesele değişir. Dikkat et.

İbni Cerir, Mücahid tarikiyle rivâyet etmiştir:

Sonra onları meleklere yöneltip: **«eğer doğru sözlü iseniz bunları bana isimleriyle haber veriniz»** dedi. Yani isimlerin sahiblerini meleklere gösterdi.»

İbni Cerir, Mücahid tarikiyle rivâyet etti:

Cenabı Hak, Adem'i (A.S.) yaratmaya başladığında melekler:

— Allah katında bizden daha hayırlı, bizden daha bilgin bir halkı yaratmaz, dediler.

Onun için Adem'in (A.S.) yaradılışı ile Cenabı Hak onları denedi.»

İbni Cerir, Kattade ve Hasan'dan rivâyet etti:

«Adem'in yaradılışının başlangıcında melekler fısıltı halinde:

«Cenabı Hak, hangi mahlûku yaratırsa yaratsın biz ondan daha bilgin ve Allah katında ondan daha şerefliyiz,» dediler. Fakat Cenabı Hak, Adem'i yarattığında onlara Adem'e ta'zim secdesi yapmayı emretti. Bu da o dediklerinin cezasıydı. Bunun için Adem'i onlardan üstün kıldı. Ve onlar bildiler ki kendileri Adem'den daha hayırlı değildirler ve dediler:

— Eğer biz ondan daha hayırlı değilsek ondan daha bilginiz. Çünkü ondan daha önceyiz.

Böylece Allah, (C.C.) Adem'e (A.S.) bütün isimleri öğretti. Yarattığı herşeyin ismini öğretti. Herşeyi ismiyle yarattı. Ve onları ümmet, ümmet olarak Adem'e (A.S.) arzetti. Sonra onları meleklere arzetti. **«Eğer doğru iseniz bunların isimlerini bana haber veriniz»** dedi. Melekler tevbeye sığındılar:

— Sen yücesin. Bize öğrettiğinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Gerçekten sen herşeyi bilen, hüküm ve hikmet sahibi olansın.» dediler.

İbni Cerir, İbni Abbas tarikiyle rivâyet etti:

«Sizin açığa vurduğunuzu biliyorum ve sizin gizlediğinizi de biliyorum. Yani hem sırrı, hem açık olanı biliyorum.»

İbni Cerir, Kattade ve Hasan'dan rivâyet etti:

«Sizin açığa vurduğunuzu biliyorum. Yani sizin yeryüzünde ifsad edecek sözünüzü biliyorum. **Sizin gizlilerinizi biliyorum,** yani sizin bir-

birinize **«Biz ondan daha hayırlı ve daha bilgiliyiz»** dediğinizi biliyorum,»demektir.

Abd bin Humeyd ve İbni Cerir, Mehdî b. Meymun'dan rivâyet ettiler. O da Hasan-ı Basrî'den dinledi. Hasan bin Dinar, Hasan-ı Basrî'den sordu:

«Ey Eba Said! Cenabı Hakkın meleklere «sizin açığa vurduğunuzu ve sizin gizlediğinizi biliyorum» demesinin manâsı nedir? Melekler neyi gizlemişlerdir?»

Hasan-ı Basrî:

— Cenabı Hak, Adem'i (A.S.) yarattığında melekler acaib bir mahlûk gördüler. Sanki meleklerin kalbine bundan bir şey girdi. Sonra birbirleriyle fısıldaşarak kendi aralarında o kalblerine gireni söylediler. Birbirlerine:

— Bu mahlûkta sizi ilgilendiren ne vardır? Cenabı Hak hiçbir mahlûku halketmemiştir ki biz Allah katında ondan daha üstün olmayalım, dediler. İşte gizledikleri buydu.»

(34) **«Ve meleklere Adem'e secde edin dedikte İblis'ten başka hepsi secde ettiler. O ise dayattı ve kibirlendi ve kâfirlerden oldu...»**

Bu âyetin tefsirinde İbni Ebi-Hâtim, İbni Abbas'tan rivâyet ediyor:

«Buradaki secde (zahirde) Adem'e idi, fakat asıl Allah'a (C.C.) idi.»

İbni Ebi-Hâtim, İbni Abbas'tan bu âyetin tefsirinde şunları rivâyet etti:

«Onlara secde etmeyi emretti. Allah'tan bir keramet olarak, ona verilen bir nimet olarak onlar ona secde ettiler. Bu nimeti Cenabı Hak Adem'e ihsan etmişti.»

İbni-Âsakir, Ebu-İbrahim el-Muzeni'den rivâyet ediyor: Bu zattan meleklerin Adem'e (A.S.) olan secdeleri soruldu. Cevab olarak dedi ki:

«Allah Adem'ı Kâbe gibi yaptı. Nasıl Kâbe'ye doğru secde eden Kâbe için değil de esas Allah için secde ediyorsa, Adem'e doğru secde eden de Adem'e değil Allaha secde etmiştir.»

Ebu Şeyh «El-Azeme» bahsinde Muhammed bin Übbad bin Cafer el-Mahzumi'den rivâyet ediyor:

«Meleklerin Adem'e secdeleri ima yoluyla idi. Yani işaretti.»

İbni Ebi-Hâtim ve Ebu Şeyh, Dumre'den rivâyet ettiler.

Zikreden birisinden dinledim. **«Meleklerin Adem'e secde etmekle emrolunduklarında ilk secdeye kapılan İsrafil (A.S.) dir. Cenabı Hak bundan ötürü onun alnında Kur'an yazmayı nasib etti.»**

İbni-Âsakir, Ömer ibni Abdulaziz'den rivâyet etti:

«Allah Adem'e secde etmeyi meleklere emrettiğinde ilk secde eden İsrafil (A.S.) oldu. Bunun sevabı olarak Cenabı Hak, Kur'an'ı onun alnında yazdı.»

Abd bin Humeyd, Kattade tarikiyle rivâyet etti:

«Allah meleklere **«Adem'e secde ediniz»** dediği zaman, Adem'e olan secde idi. Fakat taat Allah'a yönelikti. O zaman Allah'ın düşmanı İblis, Adem'den kıskandı. **«Allah ona nasıl bu kerameti vermiştir. Ben ateşten o da çamurdan yaratılmıştır»** dedi. İşte günahların ilki kibirdir. Allah'ın (C.C.) düşmanı İblis Adem'e (A.S.) secde etmekten tebekkür etti.»

İbni Ebi-Dünya, İbni-Hâtim ve İbnul Enbari, İbni Abbas tarikiyle rivâyet ettiler:

«İblis'in ismi Azazil idi. Meleklerin en şereflilerindendi. Dört kanatlılardandı. Sonra Allah'ın (C.C.) rahmetinden kovuldu.»

İbni Cerir ve İbn ul Munzir, İbni Ebi-Hâtim ve İbnul-Enbari İbni Abbas tarikiyle rivâyet ettiler:

«İblis'e «İblis» denildi. Çünkü Cenabı Hak onu bütün hayrdan ümitsiz yaptı. (İblis'in lügat manâsı da budur)».

İbni İshak, İbni Cerir ve İbnul-Enbari İbni Abbas tarikiyle rivâyet ettiler:

«İblis masiyet işlemezden önce ismi Azazil idi. Yeryüzünün sakinlerindendi. Amel bakımından meleklerin en ilerde olanıydı. İlim yönünden de en alimleriydi. İşte bu durum onu gurura kapılmaya davet etti. İsimleri «CİN» olan bir kabileden idi.»

İbni Cerir, Es Suddi'den rivâyet etti:

«İblis'in ismi «El Hars» idi.»

Veki', İbni Munzir, ve Beyhaki İbni Abbas tarikiyle rivâyet ettiler:

«İblis, cennetin haznedarlarındandı. Birinci göğün emrini o tedvir edip, idare ederdi.»

İbni Cerir Said bin Musayyeb'ten rivâyet etti:

«İblis birinci gökteki meleklerin reisi idi.»

İbnil Munzir İbni Abbas'tan rivâyet etti:

«İblis meleklerin en şereflilerinden ve kabile yönünden en büyüklerinden idi. Cennetin haznedarlarındandı. Onun birinci gökte saltanatı vardı. Birinci göğün sultanıydı. Bunun için gök ehlinin üzerinde bir sultan ve azametini gördü. Kalbinde gururlandı. Onun gururunu Allah'tan (C.C.) başkası bilmedi. Allah (C.C.) Adem'e (A.S.) secde etmeyi meleklere emrettiğinde o zaman kibri ortaya çıktı.»

İbni Cerir, İbni Abbas'tan rivâyet ediyor:

«Cenabı Hak bir mahlûk yarattı. Adem'e secde ediniz» dedi. **«Biz Adem'e secde etmeyiz»** dediler. Onların üzerine onları yakan bir ateş gönderdi. Sonra ikinci bir mahlûk yarattı. **«Ben çamurdan bir beşer yaratacağım. Ona (Adem'e) secde ediniz»** dedi. Onlar da secde etmediler. Onları yakan bir ateş gönderdi. Sonra bunları yarattı. **«Adem'e secde ediniz»** dedi. Onlar da **«Evet»** dediler. Ancak İblis secde etmedi. İlk kâfirlerden oldu. (1)

(35) **«Ve biz demiştik ki:**

— Ey Adem! Sen eşinle cennette sakin ol. Onun nimetlerinden ikiniz de bol bol yeyiniz. Fakat şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa nefislerine zulmedenlerden olursunuz...»

Bu âyeti celîlenin seleften gelen tefsiri.

Tabarani, Ebu Şeyh ve İbni Merduyeh, Ebu Zer'den rivâyet etti:

— Ey Allah'ın Resûlü! Sen Adem'i gördün mü? Acaba Adem peygamber miydi?

(1) Bk. İmami Suyuti'nin Ed-Durrul-Mensuruna cilt 1-50-51 El-Halebi Kahire.

Allah'ın Resulü:

— Evet, o Peygamber ve Resul idi. Allah vicahi olarak onunla konuştu. Ona:

— Ey Adem! Sen ve senin hanımın cennette sakin olunuz» dedi.

İbni Ebi Şeybe ve Tabarani, Ebu Zer'den rivâyet ettiler:

— Ey Allah'ın Rasulü! Peygamberlerin ilki kimdir? diye sordum. Cenabı Peygamber:

— Adem'dir, diye cevap verdi. Ben:

— Adem peygamber midir?

Cenabı Peygamber:

— Hem de Allah tarafından kendisiyle konuşulmuştur.

Ben devamla sordum:

— Sonra kim?

Cenabı Peygamber:

— Nuh (A.S.)'dur.» dedi. Adem ile Nuh arasında on baba vardır.

Ahmed, Tarihinde Buhari, Bezzar ve «Şuab»ında Beyhaki Ebu Zer'den rivâyet ettiler:

— Ey Allah'ın Resulü! Peygamberlerin hangisi ilk olanıdır?

— Adem'dir.

— Ey Allah'ın Resulü! Adem peygamber midir?

— Evet, peygamberdir. Onunla konuşulmuştur.

— Ey Allah'ın Resulü! Bunlardan mürseller kaç kişidir?

«Üçyüz onbeş kişidir. Bu büyük bir cemaattır.»

Abd bin Humeyd ve Erbain'inde El Acûri Ebu Zer'den rivâyet ettiler:

— Ey Allah'ın Resulü! Peygamberlerin ilki kimdir? Yani Resullerin ilki kimdir?

— Adem'dir.

— Ey Allah'ın Resulü! Adem mürsel midir?

— Evet, mürseldir. Allah onu yed-i kudretiyle yaratmış, ona ruhundan üfürmüş. Onunla vicahi olarak konuşmuş, kastetmiştir.»

İbni Ebi-Hâtim ve İbni Hibban, Tabarani, Hakim ve Beynaki, Ebu-Umame el Bahili'den rivayet ettiler:

«Bir kişi:

«Ey Allah'ın Resulü! Adem peygamber midir?»

Resûlüllah (S.A.V.):

— Evet, hem de Allah tarafından kendisiyle konuşulmuştur.

Kişi:

— Adem ile Nuh arasında ne kadar var?

Resûlüllah:

— On kuşak vardır.

Kişi:

— Nuh ile İbrahim arasında ne kadar vardır?

Resulüllah:

— On kuşak vardır.

Kişi:

— Ey Allah'ın Resulü! Peygamberler kaç tanedir?

Resulüllah:

— (124.000) yüzyirmi dörtbin peygamber vardır.

Kişi:

— Ey Allah'ın Resulü! Bunlardan resul kaç tanedir?

Resulüllah:

— (315) üçyüz onbeş kişidir. Büyük bir cemaattır.»

Ahmed, İbni Munzir, Tabarani ve İbni Merduyeh, Ebi Umame'den rivâyet ettiler ki Eba Zer:

— Ey Allah'ın Resulü! Peygamberlerin hangisi ilktir?

Resulüllah:

— Evet, Adem'dir.

Ebu Zer:

— Adem peygamber midir?

Resulüllah:

— Evet, Allah tarafından kendisiyle konuşulmuş, Allah onu yed-i kudretiyle yaratmış, sonra ona ruhunu üfürmüş, sonra «ey Adem» diye vicahi olarak onu çağırmış, ona seslenmiştir.

Ben:

— Ey Allah'ın Resulü! Peygamberlerin adedi kaça vardı?

Cevab:

— (124.000) yüzyirmi dörtbine vardı.»

— Ey Allah'ın Resulü! Onlarda kaç resul vardır?»

— (315) üçyüz onbeş tane resul vardır. Büyük bir cemaattır, diye cevap verdi.

İbni Ebi Dünya «Şükür» kitabında, Hakim-i Tirmizi «Nevadir-i Usul»ünde, Beyhaki «Şuab»ında, İbni Asakir «Tarih»inde Hasan'dan rivâyet ettiler:

Hz. Musa:

— Ey Rabbim! Adem senin ona yapmış olduğunun şükrünü nasıl edâ edebilir? Onu yed-i kudretinle yarattın. Ona ruhundan üfürdün. Onu cennetinde durdurdun. Meleklere ona secde etmeyi emrettin.

Cenabı Hak:

— Ey Musa! Adem benden bunu bildi. Ve buna karşılık bana hamdetti. İşte bu benim ona yapmış olduğumun şükrüdür.»

İbni Ebi-Hâtim, Ebul-Âliye'den rivâyet etti:

«Cenabı Hak, Adem'i cuma günü yarattı ve cuma günü onu cennete koydu. Onu cennet-i Firdevs'e koydu.»

Abd bin Humeyd ve El Hakim tashih ederek İbni Abbas'tan rivâyet ettiler:

— Adem cennette ancak ikindi namazından güneşin batışına kadar kaldı.»

Abdurrezzak, İbni Munzir ve El Beyhaki «Sıfat ile Esma»da İbni-Asakir, İbni Abbas'tan rivâyet ettiler:

«Cenabı Hak, Adem'i (A.S.) yerin postundan (yüzünden) cuma günü ikindi namazından sonra yarattı. Bunun için post mânâsına gelen «Adem» ismini ona verdi. Sonra ona ahdini verdi. Adem Allah'ın ahdini unuttu. Bunun üzerine Cenabı Hak ona «unutkanlık» kökünden gelen «insan» adını taktı.»

İbni Abbas:

— Yemin ederim Allah'a, o günün güneşi daha batmazdan önce Adem cennetten yere indirildi» diyor.

El Feryadi ve Ahmed «Zühd»de ve Abd bin Humeyd ve İbnil Munzir, Hasan'dan rivâyet ederler.

— Adem cennette günün bir saati durdu. O saat, (130) yüzotuz senelik dünya senelerinden daha uzundu.»

Ahmed Said bin Cübeyr'den rivayet etti:

«Adem cennette ancak ikindi ile öğle arası kadar durdu.»

Abdullah, «Zevaid»inde Musa bin Akabe'den rivayet etti:

«Adem cennette günün dörtte biri kadar durdu. Bu da iki buçuk saat eder. Bu da dünya seneleriyle (250) ikiyüz elli sene eder. Ve yüz sene de cennet için Adem durmadan ağladı.»

İbni Cerir ve İbni Ebi-Hâtim ve el Beyhaki «esma ve sıfat»ta, İbni-Âsakir Es Suddi tarikiyle Ebi Malik'ten, o da Ebi Salih'ten, o da İbni Abbas'tan, o da İbni Mesut'tan ve diğer sahabelerin bir kısmından rivâyet ettiler:

Cenabı Hak Ademi cennette durdurduğu zaman cennette Adem tek başına gezer, her şeyden ürkerdi. Kendisiyle ünsiyet peydah edecek bir çifti yoktu. Bir ara uyudu. Uyandığında yanıbaşında bir kadının durduğunu gördü. Allah o oturan kadını onun kaburgasından yaratmıştır. (1) Adem kadından sordu:

— Sen kimsin?

— Ben bir kadınım.

— Niçin yaratıldın?

— Benimle sükûnet bulman için.

Melekler Adem'in (A.S.) ilmi nereye varmış? Görsünler diye sordular:

— Ey Adem! Onun ismi nedir?

Adem:

— Onun ismi Havva'dır.

---

(1) Havva'nın, Adem'in kaburgasından yaratılmasının manası, muteşabihdir. O kaburga eksilmiştir. Havva olmuştur düşüncesi yanlıştır. Zira Cenab-ı Hak «Ey insanlar, sizi tek bir nefisden yaratan, ondan da eşini yaratan ve her ikisinden bir çok erkek ve kadın türetip yayan Rabbinizden sakının» [Nisa: 1] buyurmuştur. İnsanın tohumunu bel ile göğüs kemikleri arasından çıkaran Allah, Adem'in nefsinden eşini yaratmaya elbette Kadirdir.

Melekler:

— Niçin ona Havva ismi verdin?

Adem:

— Çünkü o, bir dirinin kaburgasından yaratılmıştır.

Bunun üzerine Cenabı Hak:

(35) **— Ey Adem! Sen ve senin eşin cennette sakin olup, durunuz»** dedi.

Süfyan bin Uyeyne, Mücahid'den rivayet ediyor:

«Adem uyudu. Havva onun kısa kaburgalarından yaratıldı. Uyanınca onu gördü.

— Sen kimsin? dedi.

— Ben, süryanice kadın manâsına gelen, bir Es'im dedi.

Buhari ve Müslim, Ebu Hureyre'den rivâyet ettiler:

Allah'ın Resulü: **««Kadınlar hakkında size hayrı vasiyet ediyorum. Kuşkusuz kadın bir kaburgadan yaratılmıştır. Kaburganın en eğri olan kısmı başıdır. Eğer kaburgayı düzeltmek istersen kırarsın. Eğer olduğu gibi bırakırsan eğriliğiyle bırakırsın. Kadınlara hayırlı davranmanızı vasiyet ediyorum.»**

İbni Saad, İbni Asakir, İbni Abbas'tan rivâyet ettiler:

«Havva'ya (Havva) denildi. Çünkü o her «diri»nin annesidir.»

İshak bin Bişr ve İbni-Âsakir, A'ta'dan rivâyet ettiler:

«Melekler Adem'e (A.S.) secde ettiklerinden İblis şiddetle ürktü. Arkasını çevirip kaçtı. Zaman zaman dönüp kendisinden başka Allah'a isyan eden birisi var mıdır diye bakıyordu. Cenabı Hak melekleri korudu. Sonra Cenabı Hak, Adem'e:

«Ey Adem! Kalk, meleklere selâm ver» dedi. Adem kalktı, onlara selâm verdi. Onlar da Adem'in selâmına cevab verdiler. Sonra Cenabı Hak isimlerin hepsini meleklere arzetti ve meleklere:

«Siz ondan (Adem) daha bilgin olduğunuzu iddia ettiniz. Eğer doğru iseniz şunların isimlerini bana haber veriniz» diye hitab etti.

Melekler:

— Sen ortaktan münezzehsin. Kuşkusuz ilim sendendir, ve senin-

dir. Senin bize öğrettiğinden başka bir ilmimiz yoktur» diye ikrar ettiklerinde Cenabı Hak:

— Ey Adem! Onlara bunların isimlerini haber ver.

Hz. Adem başladı: Naka (dişi deve), cemel (erkek deve), Bakara (Sığır), Nace (çepiç), Şat (koyun), Faras (at)... Bunlar Rabbimin yarattıklarındandır dedi. Her şey ki Adem ona isim takdı, o isim kıyamete kadar ona isimdir. Ademin yanından geçen herşeyi ismiyle Adem çağırıyordu. En sonda merkeb kaldı. Adem'in (A.S.) yanından en son geçen de odur. Merkeb Adem'in sırt tarafından geldi. Adem ona:

— Ey himar (merkeb) gel. Yönel gel, dedi. Böylece melekler Adem'in Allah katında daha şerefli ve daha âlim olduğunu bildiler. Sonra Adem'in Rabbisi:

— Ey Adem! Cennete gir. Orada yaşayacak ve ikram göreceksin dedi.

Adem cennete girdi. Cenabı Hak ona «şecere»den yani malûm ağaçtan yemeyi yasakladı. Havva yaratılmazdan önce yasağa riayet etti. Adem, cennetteki hiçbir mahlûka ünsiyet vermiyordu. Hiçbirisiyle teskin olunmuyordu. Cennette ona benzer hiçbir şey yoktu. Böylece Cenabı Hak onun üzerine uykuyu musallat kıldı. Ve bu uyku insanoğluna musallat olan ilk uykudur. Onun sol tarafındaki en küçük kaburgasından (mayasını almak suretiyle) Havva'yı yarattı. Adem uyandığında oturdu. Havva'ya baktı. Havva ona benziyordu ve beşerin de en güzellerindendi. Bunun için güzellikte her kadının erkek üzerinde bir kaburga üstünlüğü vardır. Cenabı Hak, Adem'e herşeyin ismini öğretmiş idi. Melekler Adem'e geldiler. Ona gözaydınlığı verdiler, ona selâm ettiler.

— Ey Adem! Bu kimdir? diye sordular. Adem:

— Bu bir kadındır.

Adem'den:

— Onun ismi nedir? diye sordular.

— Havva'dır, dedi. Adem'den soruldu:

— Niçin ona Havva ismini taktın?

— Çünkü o bir diriden yaratılmıştır, cevabını verdi.

Böylece Cenabı Hakkın ruhundan onların ikisinin arasına serpil-

di. Binaenaleyh insanlardan birbirlerine merhamet edecek birşey var ise o da o rahmetin fazlındandır (sayesindendir).

İbni-Âsakir, Eş'asi Haddani'den rivâyet etti:

«Havva cennet kadınlarından idi. Gebe kaldığında çocuk onun karnında görünür, erkek midir, dişi midir farkedilir kadar güzeldi» diyor.

YASAK EDİLEN AĞAÇ

İbni Cerir, İbn ul Munzir, İbni Ebi-Hatim, Ebu Şeyh, İbni Asakir çeşitli yollarla İbni Abbas'tan rivâyet ettiler:

«Allah'ın Adem'e yasak ettiği ağaç başaktır.»

Bir lafızda ise **«buğday»**dır denmiştir.

İbni Cerir ve İbni Ebi-Hâtim, Vehb bin Münebbih'ten rivâyet ettiler:

«O, yasak ağaç buğday ağacıydı. Fakat onun her danesi sığırın böbrekleri kadar büyüktü. Kaymaktan daha yumuşak, baldan daha tatlı idi.»

Abd bin Humeyd, İbni Cerir ve İbnil-Munzir, İbni Abbas'tan rivâyet ettiler:

«Allah'ın Adem'e yasakladığı ağaç üzüm ağacı idi.»

İbni Cerir, İbni Mesud'dan benzerini rivâyet etmiştir.

Veki', İbni Saad, İbni Cerir ve Ebu Şeyh, Ca'de bin Hubeyre'den rivâyet ettiler:

«Adem'in (A.S.) hoşuna gidip te yediği ve cennetten çıkmasına sebeb olan ağaç üzüm ağacı idi. Bu ağaç, Adem'den sonra da evlâdına fitne ve deneme oldu. O ağaçtan koparıp yediği de üzüm idi.»

Ebu Şeyh, Mücahit'ten rivâyet etti:

«Bu ağacın yemiş (incir) ağacı olduğu benim kulağıma gelmiştir.»

İbni Ebi Hatim, Ebu Şeyh'ten, Ebu Malik'ten bu âyetin tefsirinde **bu ağacın hurma ağacı** olduğunu rivâyet ettiler.

Ebu Şeyh, Yezid bin Abdullah bin Kasit'tan **bunun kavun ağacı olduğunu nakletti.**

Ahmed «Zühd»de, Şuayb el-Heyaî'den: **«Bu ağacın «erria» isimli ve buğdaya benzer bir ağaç olduğunu söylediler. Onların cennetteki elbiseleri nur idi.»**

YASAK AĞACIN ÖZELLİĞİ

İbni Ebi Hatim ve Ebu Şeyh, Ebil-Âliye'den rivâyet etti:

Bu ağaçtan her yiyen muhakkak def-i hacete muhtaç olur. Cennette de böyle birşey olmadığına göre Cenabı Hak ağacı yasaklamıştır.

İbni Ebi Hatim, Kattade'den rivâyet etti:

Şu ağaca yaklaşma demekle Cenabı Hak Adem'i (A.S.) denedi. Nitekim daha önce melekleri de denediği gibi. Her yaratmış olduğu şey denenmektedir. Cenabı Hak mahlûkatından hiçbirini bırakmamış ki denemesin. Belâ ve deneme durmadan Adem'in (A.S.) yakasına sarıldı. Ta ki Adem (A.S.) yasaklandığı noktaya girdi.

Abd bin Humeyd, Kattade'den rivâyet etti:

«Allah, Adem'i denedi. Onu cennette durdurdu. Bol bol cennette istediğini yerdi. Ona bir tek ağacı yasakladı. **«Ondan yeme»** dedi. Ve o ağaç durmadan Adem için bir belâ (deneme) aleti oldu. Ta ki Adem ondan yeyince Adem'in çirkin yerleri Adem'e göründü. Daha önce bunları görmemişti. Böylece Cenabı Hak onu cennetten indirdi.»

İbni Cerir, İbni Mesud'un tarikiyle rivâyet ediyor:

«Cenabı Hak Adem'e: **«Sen ve eşin cennette durunuz»** dediği zaman İblis onların yanına cennete girmek istedi. Yılana geldi. Yılan dört bacaklı bir hayvandı. Deveye benziyordu. Ve en güzel hayvanlardan birisi idi. Yılana: Ağzına beni al, Adem'in yanına cennete götür teklifinde bulundu. Yılan onu ağzına aldı. Hazeneler yanından geçti. Hazeneler, yılanın ağzında ne olduğunu bilmediler ve cennete girdi. Bu da, Allah'ın irade ettiği emirden ötürü böyle oldu. Yılanın ağzından Adem'le (A.S.) konuştu. Adem (A.S.) onun kelâmına kulak asmadı. Sonra Adem'in yanına çıktı

— Ey Adem! Seni ebediyyet ağacına muttali kılayım mı? Hiç bitmez ve tükenmez bir mülkden seni haberdar edeyim mi?» dedikten sonra Adem ve Havva'ya:

— Allah'a yemin ederim ki ben sizin için nasihat edicilerdenim dedi.

Adem buna rağmen yasak ağaçtan yemeği kabul etmedi. Havva oturup yedi. Sonra:

— Ey Adem. Ben yedim, bana zarar vermedi, dedi ve Adem de yedi. Yedikten sonra onların çirkin yerleri görünmeye başladı. Onlar durmadan cennetin yapraklarıyla çirkin yerlerini kapatmaya çalışıyorlardı.

Abdurrezzak ve İbni Cerir İbni Abbas tarikiyle rivâyet ettiler:

«Allah'ın düşmanı İblis yeryüzündeki bütün hayvanlara nefsini arzetti ki onu alıp cennete götürsünler. Ta ki Adem'le konuşsun. Bütün hayvanlar bunu yapmaktan imtina ettiler. Yılanla konuştu ve **«Seni Adem'in oğullarından koruyacağım»** sözünü verdi. **«Sen eğer beni cennete götürürsen benim zimmetimdesin»** dedi. Böylece yılan iki ön dişlerinin arasında onu cennete götürdü. Yılanın ağzından Adem'le konuştu. Yılan daha önce tüylü idi ve dört ayak üzerinde yürüyordu. Böylece Cenabı Hak ceza olarak onun tüylerini düşürdü, onu karnının üzerinde yürür hale soktu.»

YASAĞIN İHLÂLİNDEN DOĞAN FELÂKET

İbni Abbas:

«Siz yılanı nerde bulursanız öldürünüz. Yılan hususunda Allah düşmanı İblis'in zimmetini ortadan kaldırınız diyordu.»

Süfyan bin Uyeyne, Abdurrezzak, İbnil Munzir ve İbni Âsakir «tarih»inde İbni Abbas'tan rivâyet ettiler:

«Adem (A.S.) için yasaklanan ağaç **BAŞAK idi.** Onlar ondan yediklerinde çirkin yerlerini görmeye başladılar. Onlar için çirkin yerlerini kapatacak azaları tırnakları idi. Onlar cennetin yapraklarıyla kendilerini örtmeye çalıştılar. Bu yapraklar incir yapraklarıydı. Birbirine bitiştirirlerdi ve avretlerini onunla kapatmaya çalışırlardı. Adem

(A.S.) yüzünü çevirip cennette yürümeye başladı. Cennetin ağaçlarından birisi onun başına yapıştı. O bu halde iken Cenabı Hak:

— **Ey Adem! Benden mi kaçıyorsun?** diye sordu.

— **Hayır, Yarabbi! Lâkin senden utanıyorum»** diye cevab verdi. Cenabı Hak:

— **Sana cennette verdiğim bütün nimetler kâfi değilmiydi ki sana haram kıldığım ağaca yaklaştın?**

Adem:

— **Evet, kâfiydi, Yarabbi. Fakat senin izzetine yemin ederim ki; herhangi bir kimsenin seninle yalan yere yemin ettiğini sanmıyordum. Yani İblis yemin ederek beni kandırdı.**

Cenabı Hak:

«Ben de izzetime yemin ederim ki, seni yeryüzüne indireceğim. Sen orada maişeti ancak yorulduktan sonra elde edeceksin» dedi.

Böylece Adem ile Havva cennetten indirildiler. Onlar cennette bol bol istediklerini yerlerdi. Onlar, yiyeceği ve içeceği bol olmayan bir yere indirildiler. Adem, (A.S.) Allah (C.C.) tarafından demircilik sanatını öğrendi. Çiftçilik yapmakla emrolundu. Çift sürdü, ekti, suladı. Yetiştikten sonra biçti, sonra harman etti. Sonra savurdu. Sonra götürüp öğüttü. Sonra hamur yaptı. Sonra ekmek yaptı. Sonra yedi. Yemeğe ancak Cenabı Hakkın dilediği kadar yorulduktan sonra varabildi. Adem (A.S.) cennetten atıldığı zaman öyle bir tarzda ağladı ki ne Hz. Davud'un zellesine karşı ağladığı, ne de Hz. Yakub'un oğlu Yusuf (A.S.) için ağladığı, ne de Ademoğlunun kardeşini öldürdüğü zaman ağladığı, ne de bütün yeryüzündeki insanların ağladığı onun ağlamasına denk gelmezdi.

İbni-Asakir, Ömer bin Abdülaziz'den rivâyet etti:

Cenabı Hak Adem'e:

— **Benim komşuluğumdan çık. İzzetime yemin ederim bana isyan eden benim evimde (cennetimde) benimle komşu olamaz. Ey Cebrail! Onu şiddetli değil, yavaşça ordan çıkar** dedi. Cebrail, Adem'in elinden tuttu ve onu çıkardı.

Buharî ve Hakim, Ebu Hureyre'den rivâyet ettiler:

«Eğer İsrailoğulları olmasaydı et kokmazdı. Eğer Havva olmasaydı hiçbir kadın kocasına hainlik yapmazdı.»

El Beyhaki «Delail»inde, El-Hatib «Tarih»inde, Ed Deylemi «Müsned ul Firdevs»inde, İbni-Âsakir zaif bir senedle İbni Abbas'tan merfu olarak rivâyet ettiler:

«Ben Adem'den iki hasletten ötürü üstün kılınmışımdır. Birincisi benim şeytanım kâfir idi. Allah ona karşı bana yardım etti. O bana teslim oldu. İkincisi benim hanımlarım bana yardımcıdırlar. Adem'in şeytanı ise kâfirdi. Hanımı ise ancak hatada ona yardım etti.»

Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Nesei, İbni Mace, Ebu Hureyre tarikiyla rivâyet ettiler:

Resûlüllah (S.A.V.):

Adem ile Musa tartıştılar (delilleştiler). Adem Musa'yı mağlûb etti. (Şöyle ki) Musa:

— Sen o, Ademsin ki insanları sapıklığa götürmüş, onları cennetten çıkarmışsın.

Adem:

Sen o Musa'sın ki Allah (C.C.) sana her şeyi vermiştir. Ve seni peygamberliğiyle seçmiştir.

Musa:

— Evet, ben oyum.

Adem:

— O halde ben yaratılmazdan önce benim hakkımda takdir edilen bir emirden ötürü beni nasıl kınıyorsun? dedi.

İbni Necar «Tarih»inde İbni Ömer'den rivâyet etti:

Musa ile Adem bir araya geldiler. Musa Adem'e:

— Sen o Ademsin ki Cenabı Hak yed-i kudretiyle seni yarattı. Meleklerini sana secde ettirdi. Seni cennetine soktu. Ve sen bizi oradan çıkardın.

Adem:

— Sen o Musa'sın ki Allah risaletiyle seni seçmiştir. Konuşur olarak seni manevi huzuruna yaklaştırmıştır. Tevrat'ı sana indirmiştir

Bunları sana veren Allah ile sana yemin verdiriyorum. Ben yaratılmazdan kaç sene önce bunun benim hakkımda yazılmış olduğunu görüyorsun? (Yani Tevrat'ta).

Musa:

— Onu Tevrat'ta yaratılmazdan iki bin sene önce senin üzerinde yazılmış olduğunu görüyorum. Böylece Adem, Musa'yı mağlub etti, Adem Musa'yı mağlub etti, Adem Musa'yı mağlub etti.»

EZELİ DÜŞMANLAR

(36) **«Birbirinize düşman olarak buradan ininiz diye emir verdik...»**

Bu âyetin tefsirinde Abd Bin Humeyd, İbni Cerir ve İbn ul Munzir, İbni Ebi Hatım, İbni Abbas'tan rivâyet ediyorlar.

Adem, Havva, İblis, yılan birbirinize düşman olarak buradan ininiz diye itaba maruz kaldılar. **«Sizin için yeryüzünde bir mustakarr vardır.»** Yani mezarlar vardır. **«Bir zamana kadar lezzet vardır.»** Yani hayat vardır.

Ebu Şeyh, Mücahid'den:
«Bu hitabın muhatabları Adem, şeytan ve yılandır,» dedi.

Ebi Şeyh, Kattade'den, O da Ebi Salih'ten:
«Bu hitabın muhatabları Adem, Havva ve yılandır» dedi.

Abd bin Humeyd Katade'den rivâyet etti:
«Bu hitabın muhatabları Adem, Havva ve İblistir.»

İbni Cerir İbni Abbas'tan rivâyet etti:

«Resûlüllah'tan (S.A.V.) yılanın öldürülmesi soruldu. Resûlüllah (S.A.V.):

«Yılan ile insanoğulları birbirlerine düşman olarak yaratıldılar. İnsanoğlu onu gördüğünde o yılan insanoğlunu ürkütür. Eğer insanoğlunu ısırırsa acıtır. Onu nerde görürsen öldür.» dedi.

Ebu Şeyh, İbni Mesut'tan:

«— Sizin için yeryüzünde mustakar vardır» âyetinin tefsirinde sizin için yeryüzünün üstünde bir istikrar yeri vardır. Bir de yerin al-

tında istikrar yeri vardır. **«Bir zamana kadar lezzet var.»** Yani cennet veya cehenneme gidinceye ve ölünceye kadar lezzet var.

ADEM'İN İNİŞ YERİ

İbni Ebi Hatım, İbni Abbas'tan rivâyet etti:
«Adem Mekke ile Taif arasında «DECNA» denilen bir yere indi.»

İbni Ebi Hâtim, İbni Ömer'den rivâyet etti:
«Adem Safa'ya Havva Merve'ye indi.»

Adem hacce gittiğinde «Hacerul-Esvedi» «Ebu-Kubeys» dağına koydu. Karanlık gecelerde Mekkeliler için tıpkı dolunayın ışık vermesi gibi ışık veriyordu. İslâm gelmezden önce hayızlı kadınlar, cünüp insanlar gidip onu elliyordu ve bundan dolayı simsiyah kesildi. İslâm gelmezden dört sene önce Kureyşliler «Ebu Kubeys»ten onu aldılar ve getirip Kâbe'nin bir köşesine yerleştirdiler.

Adem, Hindistan'dan kırk defa Mekke'ye yaya olarak geldi ve haccetti. İlk indiğinde başı göklere değercesine uzundu. Onun uzunluğundan kara hayvanlarının hepsi ürperdi. Böylece insanlardan ürkmek tabiatı onlarda yerleşti. Adem (A.S.) o, dağın üzerinde bulunduğu devrede ayakta durup meleklerin sesini işitiyor ve cennet kokusunu alıyordu. Cenabı Hak onun uzunluğunu (60) altmış ziraa indirdikten sonra ölünceye kadar bu boyda kaldı. Hz. Yusuf hariç Adem'den sonra hiç kimseye Adem'in güzelliği verilmemiştir. Adem (A.S.):

«Yarab! Ben senin evinde (cennetinde), sana komşu idim. Senden başka Rabbim yoktu. Senden başka kontrol edenim yoktu. Cennette bol bol istediğimi yer, gezerdim. İstediğim yerde dururdum. Beni oradan bu mukaddes dağın üzerine indirdin. Ben meleklerin sesini işitiyor, onları görüyordum. Senin arşının etrafında nasıl kümeleştiklerini seyrediyordum. Cennet kokusunu alıyordum. Sonra sen beni yere doğru alçalttın. Altmış ziraa kadar boyumu kısalttın. Artık meleklerin sesini dinlemez, onlara bakmaz ve cennet kokusunu almaz oldum.»

Cenabı Hak, Adem'e:

— Ey Adam! Bu senin masiyetinden (kayışından) ötürüdür. Bunun için senin başına bunu getirdim.

İLK ÖRGÜ — İLK ELBİSE

Cenabı Hak, Adem'in çıplaklığını, Havva'nın çıplaklığını görünce, Adem'e (A.S.) cennetten gelen sekiz çift hayvandan bir koçu kesmesini emretti. Adem o koçu kesti. Sonra onun yününü kırptı. Havva o yünü eğirdi. Sonra Adem (A.S.) onu ördü. Adem nefsine bir cübbe, Havva'ya da bir entari ile bir başörtüsü yaptı. İkisi bunları giydiler. «CAMA» denilen yerde bir araya geldiler. Onun için buna cam'a denildi. Arafa'da tanıştılar. Onun için «Arafa» ismini aldı. Ellerinden kaçırdıkları cennet nimetlerine karşılık yüz sene ağladılar. Kırk gün yemediler, içmediler. Sonra yediler içtiler. O gün onlar Adem'in üzerine inmiş olduğu NUB (veya NEVB» dağının üzerinde idiler. Ve bu yüz sene zarfında Adem, Havva'ya yaklaşmadı.

İLK AĞLAMA

Ebu Naim, İbni Asakir, Mücahid'den rivâyet ettiler:

«Cenabı Hak meleklere vahy gönderdi. O iki melek (Cebrail ve Mikail), Adem ile Havva'yı Cenabı Hakkın komşuluğundan çıkardılar. Çünkü onlar Allah'a (C.C.) isyan etmişlerdi. Adem, Havva'ya ağlayarak baktı. **«Allah'ın komşuluğundan çıkışa hazırlan»**, dedi. İşte masiyetin ilk meymenetsizi budur. Cebrail tacı Adem'in başından aldı. Mikâil (A.S.) de onun alnındaki iklili çözdü. Adem'e bir dal takıldı. Adem zannetti ki cezaya çarptırıldım. Başını eğdi: **«Affet Yarab! Affet»** diye yakardı. Cenabı Hak, Adem'e:

— Benden kaçıyor musun?

— Hayır, Yarabb! Senden utandığımdan başımı eğdim» dedi.

İshak bin Bişr ve İbni-Âsakir, A'ta'dan rivâyet ettiler:

«Adem, Cennetten indirildikten sonra Kâbe'nin yerinde secdeye kapandı. Kırk sene o secde hali devam etti, başını kaldırmadı.»

İbni Asakir, Kattade'den rivâyet ediyor:

«Adem (A.S.) cennetten indirildikten sonra ona:

— Sen ölüm gibi bir çalışma yapmadıkça ekmeği katıkla yemeyeceksin» denildi.

İbni-Âsakir, Abdulmelik Bin Ümeyr'den rivâyet etti:

«Adem ve İblis cennetten indirildikten sonra İblis feryad etti. Adem evvelâ ağladı. Sonra teğenni etti. Sonra güldü.»

İbni Asakir, Hasan Basri'den rivâyet etti:

Resûlüllah'tan (S.A.V.) kulağıma gelen şudur:

«Adem günaha (kayışa) müptelâ olmazdan önce eceli iki gözünün arasında, emeli de ensesinde yazılı idi. Günahı (zelle) işledikten sonra Cenabı Hak, onun emelini iki gözünün arasına yazdı. Ecelini de arkasına kıldı. Böylece ölünceye kadar emel ve ümitten ayrılmadı.»

Veki' ve Ahmed, Hasan'dan rivâyet etti:

«Adem günâhı (zelleyi) işlemezden önce eceli gözlerinin önünde, emeli de sırtında idi. Hatayı işledikten sonra emel önüne, ecel arkasına geçti.»

İbni Asakir, Hasan'dan rivâyet etti:

Adem'in (A.S.) aklı bütün evlâtlarının aklı kadar idi.

İbni Asakir, Hasan'dan rivâyet etti:

«Adem yere indirildikten sonra karnı deprenmeye başladı. Bunun için üzüldü. Ne yapacağını bilmiyordu. Cenabı Hak:

— Otur, diye ona vahyetti. Oturdu. İhtiyacını defettikten sonra pis kokuyu hissedince üzüldü ve ağladı. Parmaklarını ısırdı. Böylece bin sene bu ağlaması devam etti.»

İbni Asakir İbni Abbas yoluyla rivâyet etti:

«Adem (A.S.) cennetten indirildiğinde ağladı. Öyle bir ağlama ki hiç kimse o şekilde ağlamamıştı. Eğer bütün insanların ağlaması Davud'un hatasına (zellesine) karşı ağlaması ile bir araya gelirse onun ağlamasına denk olamaz. Kırk sene başını kaldırıp göğe bakamıyordu.»

Tabarani «El Evset»de, İbni Adiy «El Kâmil»de, Beyhaki «Şuab ul İman»da, Hatib ve İbni Asakir beraberce «Tarih»te Bureyde'den, o da hadisi «Merfu» olarak Resûlüllahdan (S.A.V.) rivâyet ediyor:

«Eğer Davud'un ağlaması, bütün yeryüzündekilerin ağlaması ile bir araya gelse Adem'in ağlamasıyla denkleştirilse ona denk gelemezler.»

El-Beyhaki'nin rivâyetinde, «Eğer Adem'in göz yaşları bütün evlâtlarının göz yaşlarıyla denkleştirilse ağır basacaktır.» deniliyor.

İbni Saad, Hasan'dan:

«Adem cennet için üçyüz sene ağladı.»

YERE İNMENİN NEDENİ

İbni Asakir, Mücahid'den rivâyet ediyor:

«Allah Adem ile Havva'yı yeryüzüne indirdiğinde **«yeryüzüne ininiz, ölüm için doğurunuz, yıkılmak için ev yapınız»** dedi.

İbni Mubarek Mücahid'den rivâyet etti:

«Adem yeryüzüne indirildiğinde onun Rabbi ona «Yıkılmak için inşa et, yok olmak için doğur» dedi.

Ebu Naim «Hilye»de Said bin Cübeyr'den rivâyet etti:

«Adem yere indirildiğinde yerde «NASR» kuşu vardı. Denizde balık vardı. Dünyada onların ikisinden başkası yoktu. Nasr kuşu balığın yanına gidip, onun yanında gecelerdi. Her gece böyleydi. Adem'i görünce:

— Ey Balık! Bugün yeryüzüne bir şey indirildi. İki ayak üzerinde yürüyor, iki eliyle çalışıyordur, dedi.

Balık:

— Eğer sen doğru isen, benim denizde ondan kurtuluşum, senin de karada ondan kurtuluşun olmayacaktır» dedi.

İLK TEVBE

(37) **«... derken Adem Rabbinden birtakım kelimeler aldı. Ona yalvarıp tevbe etti. O da tevbesini kabul buyurdu...»**

Bu âyetin tefsirinde seleften şunlar gelmiştir:

Et Tabarani «El Mucem ul Sağir»inde, El Hakim, Ebu Naim, el Beyhaki, İbni Asakir rivâyet ettiler. Cenabı Peygamber buyurdu:

«Adem işlediği günahı **(zelleyi)**, işlediğinde, başını göklere kaldırdı ve Allah'a (C.C.) şöyle yalvardı:

— Ey Rabbim! Muhammed'in hakkı için senden istiyorum, beni affet.»

Cenabı Hak ona vahy göndererek sordu:

— Muhammed kimdir?

Adem:

— Ey Rabbim! Senin ismin yücedir. Beni yarattığın zaman başımı kaldırdım, arşına baktım. Gördüm ki arşında «Lâilâheillallâh Muhammedün Resulullah» yazılıdır. Bunun üzerine anladım ki kadr yönünden senin katında ondan daha yücesi yoktur. Çünkü ismini isminle beraber yazmışsın.» Böylece Allah Adem'e:

— Ey Adem! O, senin zürriyetinden gelen peygamberlerin en sonuncusudur. Eğer o olmasaydı seni yaratmazdım diye vahy gönderdi.»

El Feryadi, Abd bin Humeyd, İbni Ebi Dünya «Et Tevbe»de, İbni Cerir, İbnil Munzir, İbni Ebi Hâtim, Hakim ve İbni Merduyeh, İbni Abbas tarikiyle rivâyet ettiler.

Adem:

— Ey Rabbim! Beni yed-i kudretinle yaratmadın mı?

Cenabı Hak:

— Evet yarattım.

Adem:

— Bana ruhunu üfürmedin mi?

Cenabı Hak:

— Evet üfürdüm.

Adem:

— Ey Rabbim! Gazabından daha önce rahmetin sebkat etmedi mi?»

Cenabı Hak:

— Evet, etti.

Adem:

— Ey Rabbim! Ben tevbe edip islâhı hal edersem beni cennetine geri gönderecek misin?

Cenabı Hak:

— Evet, dedi.

YERDE İLK DUA VE YAKARIŞ

Et Tabarani «El Esvet»de ve İbni Asakir zaif bir senedle Hz. Aişe'den (R. Anha) rivâyet ettiler:

«Allah (C.C.) Adem'i (A.S.) yere indirdiğinde Adem kalktı. Kâbe'ye geldi. İki rekât namaz kıldı. Allah (C.C.) ona şu duayı ilham etti:

«Ey Rabbim! Kuşkusuz sen benim sırrımı ve açığımı biliyorsun. Benim mazeretimi kabul et. Benim ihtiyacımı biliyorsun. İsteğimi bana ver. Nefsimdekini biliyorsun. Benim için günahımı affeyle. Ey Allahım! Senden kalbimle birleşen bir iman, doğru bir yakin istiyorum. Ta ki bileyim, bana ancak senin takdir buyurduğun isabet edecektir. Bana taksim ettiğine beni razı kıl.

Bunun üzerine Cenabı Hak:

— Ey Adem! Senin tevbeni kabul ettim. Günahını affettim. Hiç kimse yoktur ki bu dua ile beni çağırırsa onun günahını affetmeyeyim. Onun mühim emrini ona vermeyeyim. Şeytanı ondan uzaklaştırmayayım. Bu duayı okuyan her tüccarın arkasında ticaret gelecektir. Dünya istemese de ona yönelip gelecektir. Velev ki o, dünyayı istemese dahi» diye ona vahyetti.

El-Cezmi, Et Tabarani ve İbni Asakir, Aişe (R. Anha) validemizden rivâyet ettiler:

«Cenabı Hak, Adem'in (A.S.) tevbesini kabul etmeyi irade ettiği zaman, ona izin verdi. Kâbe'yi yedi defa tavaf etti. Kâbe o gün kırmızı bir tepecik halindeydi. Adem iki rekât namaz kıldıktan sonra kalkıp Kâbe'ye yöneldi ve:

— Ey Allahım! Kuşkusuz sen benim içimi ve dışımı biliyorsun. Mazeretimi kabul eyle. İsteğimi bana ver. Benim nefsimdekini biliyorsun. Günahımı benim için affeyle. Ey Allahım! Kalbime karışan bir iman isterim senden. Doğru bir yakin isterim senden. Ta ki bileyim, senin yazdığından başkası bana isabet etmez. Bana taksim ettiğine razı olmaklığımı senden isterim» diye Allah'a (C.C.) yalvardı. Cenabı Hak ona vahy göndererek:

«Ben senin günahını affettim. Senin zürriyetinden herhangi bir kimse gelip bu duanın benzeriyle beni çağırırsa, onun günahını affederim. Onun üzüntülerini keşfederim. Onun sıkıntılarını gideririm. Onun gözlerinin arasından fakirliği silerim. Her okuyan tüccara arkasından ticaret ihsan ederim. Dünya istemiye istemiye ona gelecektir. Velev ki o dünyayı istemese bile» diye vahyetti.

El Erzuki «Mekke Tarihi»nde, Et-Tabarani «El Esvet»de, el Beyhaki «Da'vet»te, İbni-Âsakir zaif bir senedle Bureyde'den rivâyet ettiler:

«Allah Adem'i (A.S.) yere indirdikten sonra Adem Kâbe'yi yedi defa tavaf etti. Kâbe'nin hizasında iki rekât namaz kıldı :

— Ey Allahım! Sen benim gizlimi, açığımı biliyorsun. Benim mazeretimi kabul eyle. Benim ihtiyacımı biliyorsun. Isteğimi bana ihsan et. Benim katımdakini biliyorsun. Günahımı affeyle. Sana kalbimin medari iftiharı olan bir iman bana ihsan etmeni istiyorum, sadık bir yakin istiyorum ki, bileyim senin bana yazdığın ancak bana isabet edecektir. Beni hükmüne, kaza ve kaderine razı kıl».

Bu seslenişten sonra Allah Adem'e (A.S.) şu vahyi gönderdi:

«Ey Adem! Sen öyle bir dua ile beni çağırdın ki o duandan ötürü senin dileklerini kabul ettim. Senin zürriyetinden herhangi bir kimse onunla beni çağırırsa onun da duasını kabul edeceğim. Günahını affedeceğim. Üzüntüsünü gidereceğim. Gamını izale edeceğim. Her tüccara bu duanın arkasında ticaret ihsan edeceğim. O irade etmese dahi dünya kendiliğinden ona gelecektir.»

Veki', Abd bin Humeyd, Ebu Şeyh, Ebu Ubeyde, Ubeyd bin Umeyr el Leysi'den rivâyet ettiler.

Adem:

«— Ey Rabbim! Bana haber ver. Benim yaptığım senin daha önce, (beni yaratmazdan önce) yazdığın birşey midir? Veya benim kendi nefsim için yeniden icad etmiş olduğum bir şey midir?

Cenabı Hak:

— Belki o seni yaratmazdan önce senin üzerine yazmış olduğum birşeydir» dedi.

Adem:

— **Onu benim üzerime yazdığın gibi benim için affeyle Yarabbi,** dedi.

İşte bu âyetin mânâsı budur.

«Adem Rabbinden bir takım kelimeler aldı...»

Abd bin Humeyd, İbnul Munzir ve El Beyhaki Kattade yoluyla rivâyet ettiler:

«Adem Rabbinden bir takım kelimeler telâkki etti. Ve:

— **Bana haber ver, ben tövbe eder, ıslahı hal edersem bana ne yapacaksın?**

Cenabı Hak:

— **Seni o zaman cennete döndüreceğim,** dedi.

Adem ile Havva:

— **Ey Rabbimiz! Biz nefsimize zulmettik. Eğer bizi affedip merhamet etmezsen şüphesiz ki biz zarar edenlerden oluruz.»**

Böylece Adem, Rabbinden af taleb etti. Ona dönüş yaptı. Allah ta onun tevbesini kabul etti. Allah'ın (C.C.) düşmanı İblis ise, o günahından vazgeçmedi. Tevbeyi istemedi. Başına geldiğinden ötürü böyle bir dilekte bulunmadı. Ancak Cenabı Haktan kıyamete kadar kendisine mühlet vermesini istedi. Allah (C.C.) ikisinin de isteklerini verdi.

Es Sa'lebi:

«Adem'in (A.S.) Allah'tan (C.C.) telâkki ettiği kelimeler; **Ey Rabbimiz! Biz nefsimize zulmettik. Eğer bizi affetmez, merhamet etmezsen şüphesiz biz zarar edenlerden oluruz»** demesidir, dedi.

İbnil Munzir, İbni Cüreyç kanalıyla İbni Abbas'tan rivâyet etti:

«Bu kelimeler **«Ey Rabbimiz! Biz nefsimize zulmettik»** âyeti celîlesindeki kelimelerdir.

Abd bin Humeyd, İbni Munzir, İbni Ebi Hatim ve el-Beyhaki, Muhammed bin Kâab ul Kurazi'den rivâyet ettiler:

Bu kelimeler **«Ey Rabbimiz! Biz nefsimize zulmettik»** âyeti celîlesindeki kelimelerdir. Eğer Adem (A.S.) bunları söylemeseydi Cenabı

Hak bize haber vermezdi ve bir takım kimseler bunu araştırır ve o kelimelerin ne olduğunu bilinceye kadar durmazdılar.

Veki', Abd bin Humeyd, İbni Cerir, İbni Ebi Hatim, Mücahid yoluyla rivâyet ediyorlar:

Bu kelimeler **«Ey Rabbimiz! Eğer bizi affetmezsen, merhamete mazhar kılmazsan şüphesiz biz zarar edenlerden oluruz»** kelimeleridir.

Abd bin Humeyd, İbn ul Munzir, İbni Ebi Hatım, İbni İshak et Temimi kanalıyla rivâyet etti:

«İbni Abbas'tan o kelimelerin ne olduğunu sordum. Dedi ki:

— **Bunlar haccın durumudur.** Yani hacda yapılan ibadet ve dualardır.

Abd bin Humeyd, Abdullah bin Zeyd'den rivâyet ediyor:

— O kelimeler, **«Senden başka mabud yok. Sen ortaktan münezzehsin. Bunu senin hamdinle söylerim. Ey Rabbim! Ben bir kötülük işledim, nefsime zulmettim. Beni affet. Kuşkusuz sen affedenlerin en hayırlısısın. Senden başka mabud yoktur. Sen ortaktan münezzehsin. Bunu hamdinle söylerim. Ey Rabbim! Ben bir kötülük işledim. Nefsime zulmettim. Bana merhamet et. Kuşkusuz sen merhamet edenlerin en merhametlisisin. Senden başka mabud yok. Sen ortaktan münezzehsin. Senin hamdinle bunu söylerim. Kötülük yaptım. Nefsime zulmettim. Benim tevbemi kabul eyle. Şüphesiz ki sen çokça tevbe kabul eden, çokça merhamet edensin.»**

İbni Asakir, Cüveybir'den, o da Dahhak'tan, o da İbni Abbas'tan rivâyet ediyor:

— **Adem ikiyüz sene durmadan Cenabı Haktan tevbe istedi. Ta ki o kelimeler ona gelince ve ona telkin edilinceye kadar.**

Râvi diyor ki; Adem ellerini şakaklarına koyup ağladığı bir anda Cebrail ona geldi, selâm verdi. Adem ağladı. Cebrail de onun ağlaması için ağladı. Cebrail:

— **Ey Adem; Bu ne belâdır senin başına gelmiştir! Bu ne ağlamaktır.**

Adem:

— Ey Cebrail! Ben nasıl ağlamayayım. Cenabı Hak beni göklerin

melekutundan yerin zilletine indirdi. Ebediyyet makamından göç etme ve zeval makamına indirdi. Nimet evinden şekavet yurduna indirdi. Ebediyet yurdundan fena yurduna gönderdi. Ben nasıl bunu yapmayacağım, ağlamayacağım?»

Cebrail (A.S.) Rabbine gitti. Adem'in (A.S.) söylediklerini Allah'a (C.C.) arzetti. Zaten onlar Allah'ın malumu idi. Cenabı Hak:

— Ey Cebrail! Adem'e git: **Ey Adem! Ben seni yed-i kudretimle yaratmadım mı?** diye sor. Adem: **Evet, Yarabbi! Yarattın.**

— **Sana ruhumu üfürmedim mi?**

— **Evet Yarabbi, üfürdün.**

— **Sana meleklerimi secde ettirmedim mi?**

Adem:

— **Evet Yarabbi! Ettirdin.**

— **Seni cennetimde durdurmadım mı?**

— **Evet durdurdun.**

— **Sana emredip de sen bana isyan etmedin mi?**

— **Evet Ya Rabbi! Bu da oldu.**

— Benim izzet, celâl ve mekamımın yüceliğine yemin u kasem ederim, eğer yeryüzü dolusu senin gibi insanlar olur, sonra hepsi bana isyan ederse hepsini asiler konaklarına indireceğim. Ancak ey Adem! Rahmetim gazabımı sebkat etmiştir. Senin sesini dinledim. Yalvarışını, yakarışını dinledim. Ağlamana rahmet eyledim. Senin kayışını affettim. Şöyle dua et:

— **Ey Allahım! Senden başka mabud yok. Sen ortaktan münezzehsin. Bunu senin hamdinle söylerim. Ben bir kötülük yaptım. Nefsime zulmettim. Bana merhamet et. Kuşkusuz sen rahmet edenlerin en hayırlısısın. Senden başka mabud yok, Sen ortaktan uzaksın. Senin hamdinle bunu söyler, ikrar ederim. Kötülük yaptım. Nefsime zulmettim. Bana tevbe nasib et. Şüphesiz ki sen çokça tevbe kabul eden, çokça merhamet edensin.»**

İşte bu muhavere Cenabı Hakkın **«Adem Rabbinden kelimeleri telakki etti»** âyetinin manâsıdır.

İbnil Munzir, Muhammed bin Ali Bin Hüseyin bin Ali bin Ebi Talib'ten rivâyet etti:

— Adem'e (A.S.) hatanın isabet ettiği bir dönemde şiddetlendi onun üzüntüsü. Cebrail ona geldi:

— Ey Adem! Sana tevbe kapısını göstereyim mi? O kapıya girersen Cenabı Hak tevbeni kabul edecektir.»

Adem:

— Evet, ya Cebrail o kapıyı göster» dedi. Cebrail (A.S.):

— Yerinden kalk. Rabbine müracaat ettiğin yerde dur. Onu överek medhet. Çünkü Allah'ın katında medih ve övmesinden daha sevimli birşey yoktur.»

Adem:

— Ben ne diyeyim, ey Cebrail, diye sordu.

Cebrail:

— De ki: Senden başka ilâh yoktur. Sen biriciksin. Senin ortağın yok. Mülk ancak senindir, hamd senindir. Sen diriltir ve öldürürsün. Sen ölümsüz bir dirisin. Hayrın tamamı senin yed-i kudretindedir. Sen her şeye kadirsin.»

Bunları söyledikten sonra hatanı ikrar eyle ve de ki:

«Ey Allahım! Sen ortaktan münezzehsin. Senin hamdinle bunu ikrar ediyorum. Senden başka ilâh yok. Ey Rabbim! Ben nefsime zulmettim. Kötülük işledim. Beni affet. Kuşkusuz günahları senden başkası afedemez. Ey Allahım! Kulun Muhammedin senin yanındaki derecesi sayesinde, senden istiyorum. Onun katındaki keremiyle senden taleb ediyorum. Benim hatamı benim için afeyle.»

Ravi diyor ki, Hz. Adem de bunu aynen tatbik etti. Cenabı Hak:

— Ey Adem! Kim bunu sana öğretti?

Adem:

— Ey Rabbim! Sen benim bedenime ruhu üfürdükten sonra dimdik bir beşer olarak kalktım, dinledim, gördüm, aklettim ve baktım. Gördüm ki senin arşının sakı (ayağı) üzerinde «Bismillahirrahmanirrahiym lâilâheillallâhu, vahdehu lâ şerike leh Muhammedun Resulullah» — Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla başlıyorum. Allah'tan başka mabud yok. Allah biriciktir. Onun ortağı yok. Muhammed onun elçisidir — **yazılıydı. Onun ismini senin isminden sonra yazılı olarak gördüm. Halbuki senin dergâhına yakın hiçbir meleğin ismi orada ya-**

zılı değildi. Ve aynı zamanda gönderilen hiçbir peygamberin ismi orada yoktu. Anladım ki o, senin katında en şerefli kulundur.»

Cenabı Hak:

— **Doğru söyledin, senin tevbeni kabul ettim. Günahını senin için affettim.»** dedi.

Râvi diyor ki:

Adem Rabbine hamdetti, şükretti. Ve en büyük sevinçle döndü. Hiçbir kul Allah'ın katından Adem'in döndüğü sevince benzer bir sevinçle dönmemiştir. Adem'in (A.S.) elbisesi nur idi. Cenabı Hak onlara çirkin yerlerini göstersin diye onlardan nuru çıkardı. Melekler geldiler. Adem'i kutladılar. **«Ey Muhammed'in babası, Cenabı Hakkın kabul ettiği tevben sana mutlu olsun»** dediler.

İmam Ahmed «Zühd»de Kattade'den rivâyet ettiler:

«Adem'in (A.S.) tevbesi kabul olunduğu gün Aşure günüdür. (Muharremin onuncugünü)».

ADEM'İN ALDIĞI KELİMELER

Deylemi «Müsned ul Firdevs»inde zaif bir senedle Hz. Ali'den rivâyet ediyor:

Resûl-i Ekrem'den Adem'in (A.S.) Rabbinden aldığı kelimelerin neler olduğunu sordum. Cenabı Peygamber:

— Adem Hindistan'da, Havva Cidde'de, İblis İbsan'da, yılan da İsfahan'da yere indiler. Yılanın ayakları vardı, devenin ayaklarına benzerlerdi. Adem Hindistan'da yüz sene ağlayarak durdu. Cenabı Hak ona Cebrail'i (A.S.) gönderdi:

«Ey Adem! Seni yed-i kudretimle yaratmadım mı? Sana ruhumdan üfürmedim mi? Meleklerimi sana secde ettirmedim mi? Havva ile seni çiftleştirmedim mi?»

Adem:

— **Evet Yarab! Bütün bunları yaptın.**

— **O halde bu ağlamak nedir?**

— **Beni ağlamaktan meneden ne olacaktır? Ben Rahmanın komşuluğundan çıktım, onun için ağlıyorum.**

Cenabı Hak:

— O halde şu kelimeleri tekrar et. Şüphesiz ki Cenabı Hak senin tevbeni kabul edecek, günahını affedecektir. De ki:

— Ey Allahım! Ben Muhammedin hakkıyla senden istiyorum. Al-i Muhammed'in hakkıyla senden istiyorum. Sen ortaktan münezzehsin. Senden başka Mabud yoktur. Kötülük işledim. Nefsime zulmettim. Beni affet. Şüphesiz ki sen çokça affeden ve çokça merhamet edensin. Ey Allah'ım! Senden Muhammed'in ve al-i Muhammed'in hakkıyla istiyorum. Sen ortaktan münezzehsin. Senden başka mabud yok. Bir kötülük işledim. Nefsime zulmettim. Benim tevbemi kabul et. Şüphesiz ki sen çokça tevbe kabul eden ve merhamet edensin.»

İşte Adem bu kelimeleri Rabbinden telâkki etti (aldı.)

İbni-Neccar, İbni Abbas yoluyla rivâyet ediyor:

Resûlüllah'tan (S.A.V.) Adem'in (A.S.) söylediği ve tevbesine vesile olan o kelimeleri sordum.

Cevab olarak:

«Adem, Muhammed'in, Ali'nin, Fatıma'nın, Hasan'ın, Hüseyin'in hakkıyla Cenabı Haktan istedi. Kim ki bunlarla Allah'tan birşey isterse Allah onun tevbesini kabul eder.» dedi.

İbni Hatib «Emali»sinde ve İbni-Âsakir (içinde meçhuller olan) bir senedle İbni Mesut'tan rivâyet etti:

«Adem (A.S.) o ağaçtan yedikten sonra Allah (C.C.) ona: **«Benim komşuluğumdan in. İzzetime yemin ederim, bana isyan eden komşuluğumda duramaz.»** diye seslendi. Adem (A.S.) simsiyah kesilerek yere geldi. Ağladı. Yeryüzünde Allah'a (C.C.) yalvardı. Cenabı Hak Adem'e (A.S.) vahy gönderdi:

«Bugün, benim için oruç tut» dedi. O gün ayın onüçüncü günü idi. Adem o gün oruç tuttu. Adem'in (A.S.) üçte biri bembeyaz oluverdi. Sonra Cenabı Hak ona **«Bugün de benim için oruç tut»** dedi. O da ondördüncü gündü. Adem de oruç tuttu. Üçte ikisi bembeyaz oluverdi. Sonra **«Bugün de benim için oruç tut»** diye vahy etti. O da, ayın onbeşinci günüydü. Ve bütün bedeni bembeyaz kesildi. İşte o günlere **«Beyaz günler»** denilmesi bundandır.»

İbni-Asakir, Hasan Basri'den rivâyet etti:

Allah (C.C.) Adem'i (A.S.) cennetten yere indirdiği zaman:

— **Ey Adem! Dört şeyi ezberle. Onlardan birisi senin katında benim içindir. Birisi benim katımda senin içindir. Diğeri benimle senin arandadır. Ve diğeri benimle bütün insanlar arasındadır. Benim için olup da senin katında olana gelince: Bana kulluk yapacaksın, hiçbir şeyi bana ortak koşmayacaksın. Senin için olup da benim katımda olana gelince, senin amelinin karşılığını sana vereceğim. Sana hiçbir şeyle zulüm yapmayacağım. Benimle senin aranda olana gelince: Beni çağıracaksın. Senin duanı kabul edeceğim. Seninle insanlar arasında olana gelince: Halkın sana yapacağını beğendiğini halka karşı yapacaksın.»**

İmam Ahmed «Zühd»de, Beyhaki «Esma ve Sıfat»ta Selman'dan rivâyet ettiler:

Allah (C.C.) Adem'i (A.S.) yarattığı zaman:

«Ey Adem! Birşey vardır ki benim içindir. Birşey de vardır, senin içindir. Birşey de benimle senin aramızdadır. Benim için olan: Bana kulluk yapacaksın. Hiçbir şeyi bana ortak koşmayacaksın. Senin için olana gelince: Sen herhangi bir amel işlersen onun karşılığını vereceğim. Eğer ben affedersem ben Gafur ve Rahimim. Benimle senin arasında olana gelince: O da senden dilek, benden kabuldür. Senden dua, benden atadır.»

El Beyhaki, başka bir yönden, Selman'dan onun benzerini merfu olarak rivâyet etti.

Hatib ve İbni-Âsakir, Enes'ten rivâyet ettiler. Resûlüllah (S.A.V.) buyurdu: Allah (C.C.) Adem'i (A.S.) yere indirdiği zaman, Adem dilediği kadar yerde kaldı. Sonra Adem'in (A.S.) çocukları:

«Ey babamız! Konuş» dediler. Bunun üzerine Adem, muhatep olarak çocuklarından ve torunlarından meydana gelen kırk bin kişilik bir cemaata hitab ederek dedi:

«Allah bana (Ey Adem! Konuşmanı azalt. Ta ki benim konuşmama dönüş yapasın)».

El-Hâtib ve İbni Asakir, İbni Abbas'tan rivâyet ettiler:

Allah (C.C.), Adem'i (A.S.) yere indirdiğinde ona bol zürriyet verdi. Bu zürriyetler de aralarında dölleştiler ve bir gün onun çocuklarından ve torunlarının evlâtlarından bir cemaat etrafına toplaştılar. Konuşuyorlardı. Adem konuşmuyor ve susmuştu.

«Ey babamız! Bize ne oldu? Biz konuşuyoruz, sen sükût etmişsin, konuşmuyorsun.» diye sordular.

Adem:

«Ey evlâtlarım! Cenabı Hak beni komşuluğundan yeryüzüne indirdiği zaman benden «Ey Adem! Benim komşuluğuma dönüş yapıncaya kadar az konuş» diye söz aldı» dedi.

İbni Salah «Emali»sinde Muhammed bin Nadr'dan rivâyet etti:

«Adem: Yarab! Beni elimin emeğiyle meşgul et. Bana bir şey öğret ki onun içinde senin hamd ve tesbihlerinin tamamı olsun.»

Cenabı Hak:

— Ey Adem! Sabahladığın ve akşamladığın zamanlar üçer defa **«Hamd alemlerin Rabbine mahsustur. Öyle bir hamd ki onun nimetine denk, onun artmış olduğuna emsal olsun. İşte o, Hamd ve tesbihin tamamını derleyicidir diye vahyetti.»**

İbni Ebi Şeybe «El Musannef»te Kâab'tan rivâyet etti:

«İlk dinar ve dirhemi basan Adem (A.S.)'dir. Yani ilk sikke ondan geldi.»

İbni-Âsakir, Muaviye bin Yahya'dan rivâyet etti:

«İlk sikkeyi, (dinar ve dirhemi) Adem (A.S.) icad etti. Maişet ancak onlarla mümkündür.»

İbni Ebi Şeybe Hasan'dan rivâyet etti:

«İlk ölen Adem (A.S.) dir.»

İbni Saad, Hakim, İbni Merduyeh, Ubey bin Kaab'tan Resûlüllah'tan (S.A.V.) rivâyet ettiler:

Adem'in (A.S.) eceli hazır olduğu zaman çocuklarına:

— Gidiniz! Cennetin meyvelerinden bana toplayınız ve getiriniz.

Onlar, bu maksadla çıktılar. Meleklerle karşılaştılar:

— Nereye gidiyorsunuz?

— Babamız cennet meyvelerini kendisi için biçip getirmemizi emretti.

Melekler:

«Dönünüz! Sizin bu zahmetinize gerek kalmadı» dediler.

Meleklerle beraber dönüp can çekişen Adem'in huzuruna geldiler. Havva onları gördüğünde sesli ağladı. Adem'e yaklaşıp ona sarıldı. Adem:

«Benden uzaklaş, benden uzaklaş. Bana gelen senin yönünden geldi. Benimle Allah'ın melekleri arasından çekil, dedi.»

İLK CENAZE TECHİZİ

Râvi diyor ki: Melekler Adem'in (A.S.) ruhunu kabzettiler. Sonra cesedini yıkadılar. Cesedine kokular sürdüler. Onu kefenlediler. Sonra onun namazını kıldılar. Sonra bir mezar kazarak onu defnettiler. Ve çocuklarına:

«İşte ölülerinize sizin yapacağınız ve takib edeceğiniz yol budur. Siz de böyle yapınız diye emrettiler.»

İbni-Âsakir Ubeyd'den rivâyet ediyor ki Resûlüllah (S.A.V.):

«Adem'e (A.S.) ölüm geldiğinde Cenabı Hak tarafından ona kefen ve hanut cennetten gönderildi. Havva melekleri gördüğünde ürktü. Adem, Havva'ya hitaben:

«Benimle Rabbimin elçilerinin arasından çekil. Ben çektiklerimi ancak senden çektim. Bana isabet eden ancak senin yönünden isabet etmiştir» dedi.

İLK CENAZE NAMAZI

İbni Asakir, İbni Abbas'tan rivâyet ediyor:

«Adem'in (A.S.) çocuklarının isimleri: VADD, SUVA' YAĞUS ve NASR idi. Onların en büyükleri «YAĞUS» idi. Hz. Adem ona:

— Ey oğlum! Git. Eğer meleklerden birisine rastlarsan ona söyle ki bana cennetten bir taam getirsin. Cennetin içkilerinden bir içki getirsin.

Yağus gitti. Kâbe'de Cebrail'e (A.S.) rastladı ve Cebrail'den (A.S.) onları istedi. Cebrail (A.S.):

«Dön git, senin baban vefat etti» deyince Yağusla geri döndüler. Adem'i (A.S.) can çekişirken buldular. Cebrail (A.S.) onun techiz ve tekfinini bizzat üstlendi, bir kefen, Hanut-sidr-getirdi:

«Ey Ademoğulları! Babanıza neyi tatbik ediyorsam görüyorsunuz. İşte siz de ölülerinize aynı şeyi tatbik ediniz.» dedi.

Böylece Adem'i (A.S.) yıkadılar, kefenlediler. Hanutladılar, sonra Kâbe'ye getirdiler. Cebrail (A.S.) onun üzerine dört tekbir getirdi. Onu kıble tarafına koydular. Ve defnettiler.

Darekutni «Sünen»inde İbni-Abbas'tan rivâyet etti:

«Cebrail (A.S.), Adem'in (A.S.) üzerinde cenaze namazı kıldı. Dört tekbir getirdi. Cebrail (A.S.) meleklerin önünde imam olarak Mescid-i Hifte o gün o namazı eda etti. Kıble tarafından onu aldı ve onu orada lahdine koydu. Kabrini Tasnim (deve sırtı) yaptı.»

Ebu Naim «Hilye»de İbni Abbas'tan rivâyet etti:

«Resûlüllah'a (S.A.V.) bir cenaze getirildi. Onun üzerine namaz kıldı. Dört tekbir getirdi:

— Meleklerin Adem (A.S.) üzerinde dört tekbir getirdikleri gibi tekbir getirdim, buyurdu.»

İbni-Âsakir, Ubey'den rivâyet ediyor:

«Resûlullah (S.A.V.): Adem (A.S.) için mezarında lahd yapıldı. Su ile tek olarak yıkandı. Melekler:

«İşte Ademoğullarının (cenaze teçhiz ve tekfininde) sünneti Adem'den (A.S.) sonra budur» dediler.

ADEM'İN KABRİ

İbni-Âsakir, Abdullah bin Ebi Firas'tan rivâyet etti:

«Adem'in (A.S.) kabri Beyt-ul-Makdis ile Mescidî İbrahim arasında bir mağarada bulunuyor. Onun iki ayakları SAHRA — meşhur binek taşı — nın yanındadır.»

İbni-Âsakir, Ata el Horasani'den rivâyet etti:

«Mahlûkat vefat ettiği zaman Adem için ağladılar. Yedi gün yasını (matemini) tuttular.»

İbni-Adiyy «El Kâmil»inde Ebu Şeyh «El Azamet»te, İbni-Asakir'den rivâyet ettiler. Resûlüllah (S.A.V.):

«Cennet ehlinden hiçbir kimse yoktur ki, ismiyle çağrılmasın. Ancak Adem ismiyle çağrılmıyor. Ona **«Eba Muhammed»** diye künye veriliyor. Cennet ehlinden hiç kimse yoktur ki tüysüz olmasın. Ancak İmran'ın oğlu Musa, onun sakalı vardır ki göbeğine yetişir.» (1)

İbni Adiy ve El-Beyhaki «Delail»inde ve İbni Asakir Hz. Ali'den (R.A.) rivâyet ettiler:

Allah'ın Resulü (S.A.V.): **«Ehli cennetin hiç birisinin künyesi yoktur, ancak Adem'in künyesi vardır. Onu tazim ve tavkir için «Eba Muhammed» diye künyelendiriyorlar»** buyurdu.

İbni-Âsakir Kaab'tan rivâyet etti:

«Cennette hiç kimsenin Adem'den (A.S.) başka lihyesi (sakalı) yoktur. Adem'in (A.S.) lihyesi simsiyahtır. Göbeğine kadar iniyordu. Çünkü onun dünyada lihyesi yoktu. Cenabı Hak cennette ona lihye veriyordur. Dünyada lihyelerin bırakılması Adem'den (A.S.) sonra oldu. Cennette Adem'den (A.S.) başka hiç kimse künyesiyle çağrılmaz, ona «Eba Muhammed» künyesi veriliyor.»

Mücahid'den gelen rivâyet:

«Adem'in (A.S.) kabri Mescidi Hifte — Mina'da — bina edildi. Havva'nın kabri Cidde'dedir.»

TARİHİN BAŞLANGICI

İbni Ebi Hanife «Tarih»inde, ve İbni-Âsakir, Ez Zühri'den ve eş Şabi'den rivâyet ettiler:

«Adem (A.S.) cennetten atıldıktan sonra çocukları yeryüzüne dağıldılar ve onun cennetten atılışından itibaren tarihini yazdılar. İşte

(1) Bazı eserlerde Musa yerine Harun diye geçiyor.

o tarih Hz. Nuh gelinceye kadar devam etti. Ondan sonra beşer Hz. Nuh'un peygamberliğinden itibaren tarih yazdılar. Ta ki tufan geldi. Tufandan sonra, tufandan itibaren tarih yazıldı. Ta ki İbrahim (A.S.) ateşe atıldı. Ondan sonra İshak'ın çocukları İbrahim (A.S.)'in ateşe atılışından itibaren tarihi yazdılar. Ta ki Yusuf geldi. Yusuf'un (A.S.) gelişinden Musa'nın (A.S.) gelişine kadar, Musa'nın (A.S.) gelişinden de Melik Süleyman'ın (A.S.) gelişine kadar, Melik Süleyman'ın (A.S.) gelişinden de Hz. İsa'nın (A.S.) gelişine kadar, onun gönderilişnden de Resûlüllah'ın (S.A.V.) gönderilişine kadar bu tarih devam etti. İsmailoğulları İbrahim'in (A.S.) ateşinden Beytin (Kâbe'nin) binasına kadar tarihi getirdiler. İbrahim ve İsmail onu bina ettiler. O zaman Beytin binasından tarih devam etti. Ta (Resûlullah'ın dedesi) Muaddin zamanına kadar. Tahame'den bir kavm çıktığında onların çıkışları tarih başlangıcı olarak yazıldı. Ta ki Kaab bin Luvey vefat edinceye kadar. Onun ölümünden fil senesine kadar tarih geldi. Tarih ondan sonra Fil Senesinden başladı. Ta ki Ömer bin Hattab (R.A.) hicretten itibaren tarihi yazdı. Bu da hicretin 18. veya 17. senesinde oldu.»

İbni Asakir, Abdulaziz bin Umran'dan rivâyet etti:

«Halk durmadan bir noktayı tarih başlangıcı olarak takib edip geliyorlardı. İlk zamanda Adem'in (A.S.) cennetten inişinden itibaren tarihi başlatmış getiriyorlardı. Bu tarih böylece ta Hz. Nuh (A.S.) gelinceye dek geldi. Nuh'un (A.S.) meşhûr duasından itibaren tarih değişti. Sonra Tufandan itibaren tarihi başlattılar. Sonra İbrahim'in (A.S.) ateşinden itibaren. Sonra Beni İsmail'in (A.S.) Kâbe'yi bina edilmesinden itibaren tarih getiriliyordu. Sonra Kaab bin Luvey'in ölümünden itibaren, sonra Fil Senesinden itibaren, sonra müslümanlar Resûlüllah'ın (S.A.V.) hicretinden itibaren hicreti tarih noktası kabul ederek devam edip geldiler.»

قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا ۚ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ
فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٩﴾ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ
اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ
وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٤٠﴾ وَآمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ
وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ ۖ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ
وَإِيَّايَ فَاتَّقُونِ ﴿٤١﴾ وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ
وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤٢﴾ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا
مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٤٣﴾ أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ
وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٤٤﴾ وَاسْتَعِينُوا
بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ ۚ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ ﴿٤٥﴾ الَّذِينَ
يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُو رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿٤٦﴾ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ
اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ
﴿٤٧﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا
شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٤٨﴾

(38) Onlara, «Hepiniz Cennet'ten ininiz. Benden size bir hidayet geldiğinde, benim hidayetime tâbi olan kimseler için, korku yoktur. Ve onlar mahzun da olmazlar.» dedik. (39) O kimseler ki, küfre sapmışlar ve âyetlerimizi yalanlamışlardır. İşte onlar var ya; ateşin arkadaşları (Cehennemlikler)dırlar. Onlar, ateşde ebedî kalıcılardır. (40) Ey İsrailoğulları! Size verdiğim o nimetimi hatırlayınız. Ahdime vefâ gösteriniz ki, sizin ahdinize vefa göstereyim. Ancak ve ancak benden sakınarak korkunuz! (41) Beraberinizde bulunanı (Tevratı) tasdik edici olduğu halde indirdiğime (Kur'an'a) îman ediniz. Sakın hâ onu ilk inkâr ediciler siz olmayınız. Sakın hâ âyetlerimizle az bir nesneyi satın almayınız. Yalnız ve sadece benden sakınınız!.. (42) Sakın hâ Hakkı bâtıl ile karıştırmayınız! (Sakın hâ) bildiğiniz halde hakkı gizlemeyiniz! (43) Namazı (Müslümanların namazı gibisi kasdediliyor) kılınız! Zekâtı veriniz ve rüku edicilerle beraber rükûa varınız! (44) İnsanlara geniş hayrı emreder de nefislerinizi unutur musunuz? Halbuki siz Kitab'ı okuyorsunuz. Hiç düşünmez misiniz! (45) Sabır göstermek ve namaz kılmakla (Allah'dan) yardım(ını) isteyiniz. Şüphesiz ki, namaz kılmak (veya bu tarzda yardım talebi) kalb huzuriyle ibadet yapanlar hariç herkese ağır ve zor gelen bir yüktür. (46) O ibadet yapanlar ki, Rablerine kavuşacaklarını umar ve ona döneceklerini kesinlikle bilirler. (47) Ey İsrail oğulları! Size vermiş olduğum o, nimetimi hatırlayınız. Ve yine hatırlayınız ki, sizi (Abâ ve ecdadınızı zamanlarındaki,) âlemlere üstün kıldım. (48) Öyle bir gün(ün hesabın) den sakınınız ki, hiç bir nefis diğer bir nefis için herhangi bir şeyi ödiyemez. Günahkâr nefisden herhangi bir şefaat kabul edilmez. Ondan her hangi bir fidye de alınmaz. O günahkâr nefislere yardım da edilmez.

TEFSİR

Bu onbir âyette sergilenen hakikatlerden bazıları şunlardır: **Kâfirlerin ebediyyen Cehennem'de kalması; Allah yardımının şartı; Kur.an'ın para ile okunup, okunmaması; Vaz-u nasihatın şartı; Namazın kimlere ağır gelmemesi; İsrailoğullarının üstünlüğü meselesi; Şefaat ve Fidye meseleleri...**

KÂFİRİN CEHENNEMİ DAİMÎDİR

(39) **«O kimseler ki, Allah'ı inkâr ettiler, O'nun âyetlerini yalanladılar, işte onlar var ya Cehennemliktirler. Onlar Cehennem'de ebedî kalıcıdırlar.»**

Bu âyette bahsi geçen «AYETLER» ya sadece Hz. Muhammed'e inen Âyetlerdir, ya da o Âyetlerle beraber aklen Allah'ın varlığına delâlet eden KEVNÎ (EVRENSEL) âyetleri de kapsar.

«HAŞEVÎYYE» taifesi, Hz. Adem'in bu kıssasından Peygamberlerin (Aleyhimüs-Selâm) mâsum olmadıklarını çıkarmışlardır. Delilleri bir kaç tanedir:

1) Adem (A.S.) Peygamber olduğu halde, yasağı çiğnedi. Halbuki, çiğniyen günâhkârdır.

2) Adem yasağı çiğnemesinden ötürü zalimlerden oldu. Zalim ise mel'ûndur. Çünkü Allah (C.C.) **«Dikkat edilsin! Allah'ın Lâneti zalimlerin üzerindeir.»** [Hûd: 18] dedi.

3) Allah, Adem için **«İsyan etti ve sapıttı»** dedi. **«Adem Rabbine isyan etti ve sapıttı.»** [Taha: 121]

4) Allah, Adem'e, tevbe etmesini telkin etti. Tevbe ise, günâhdan dönmek ve pişman olmaktır.

5) Adem'in **«Eğer Allah'ın rahmeti olmasaydı zarar edici olurdum»** diye itiraf etmesidir. **«Eğer bizi affetmezsen ve bize merhamet etmezsen, kesinlikle zarar edenlerden oluruz!»** [Araf: 23] Zarar eden ise, büyük günâh sahibidir.

6) Eğer Adem (A.S.) günâh işlemeseydi başına bu hâl gelmezdi!

Heşevî'lere Ehl-i Sünnet'in Cevabları :

1) Adem günâh işlediğinde Peygamber değildi. Aksini iddia eden isbâta mecburdur.

2) Ağaçtan yemeyiniz yasağı, TENZÎHİdir. Buna rağmen bu yasağı çiğniyen Adem'e zâlim ve zarar edici denmesinin nedeni, nefsine zûlmedip kendisi için en elverişliyi terketmesi sebebiyledir!

3) Adem'e isyan ve sapıklığın nisbet edilmesinin ne demek olduğunu ilerideki özel bahsinde gelecektir (yâni «kaymak» manâsındadır.)

4) Tevbe etmeye çağrılması, kaçırdığı kemalâtın telâfisi içindir.

5) Başından geçen macera da, en uygunu terk etmesinden ileri geldi. Daha Adem yaratılmazdan önce, onun hakkında Allah'ın meleklere söylediğini yerine getirmek için oldu.

6) Yasak ağaçdan yemesi, unutmanın neticesi idi. Kasden değildi. Nitekim Cenab-ı Hak Kur'an'ında **«Unuttu ve onun için bir âzim bulmadık.»** dedi. Fakat unutkanlık nedenlerinden kendisini korumadığından azarlandı. Zira ümid edilir ki, unutkanlığın cezası ve kınanması ümmetten kaldırılmıştır. Amma Peygamberlerden kaldırılmamıştır. Çünkü Peygamberlerin şânı yücedir. Bu hususu Kâinât'ın Efendisi Hz. Muhammed Mustafa (S.A.V.) şöyle dile getirmiştir:

«Belâ yönünden insanların en sıkıntı çekeni Peygamberlerdir. Sonra Allah'ın veli kullarıdır. Sonra en yakını onlar, sonra da en yakını olanlardır!»

7) Veya yasak ağaçtan yemesi, onun başına şunları getirdi demek, onu kınamak için değil, onun bu fiili ilerde yapılırsa bu türlü bir cezalandırmaya sebeb olur demektir.

8) Hz. Adem yanlış bir ictihaddan ötürü o ağaçtan yedi. Zira o zannederdi ki, **«Şu ağaçtan yemeyiniz»** demekle belli bir ağaçtan sakındırıldı. Onun bütün türünden değil!. Halbuki Allah, (C.C.) o ağacın türünü kasdetmişti.

9) Adem (A.S.)'ın başından geçenler, yanlışın korkunçluğunu evlâdlarına öğretmek içindir. Tâ ki, sakınsınlar! Ve saire...

«O kimseler ki, kâfir olup âyetlerimizi yalanladılar!..» Âyeti celilesi kâfirlerin hiç çıkmaz bir şekilde Cehennem'de kalacaklarını haber veriyor.

Cennet'in de Cehennem'in de hayatları sonsuz ve ölümsüzdür.

Cennet'in yaratılmış olduğunu, yüce bir cihette bulunduğunu ifâde eden bu Âyeti Celile tevbenin makbul olduğunu da bildirir.

Hidayete tâbî olanın sonucu emniyetlidir. Ateş azabının dâimîliği, ateşe düşenlerden ancak mutlak mânâda inkâra kaçan kâfirlerin üzerinedir.

(40) **«Ey İsrailoğulları!..»**

Rabbimiz tevhidin, peygamberliğin ve hâşrin delillerini belirttikten sonra genel nimetleri saydı. Zira bütün bunlar, kuvvetli olaylardır. Yaratan, tedbir eden ve hikmet sahibi bir mucidin varlığına delâlet ederler. Bu deliller, daha önce gelmiş kitabları öğrenmemiş ve mütalâa etmemiş bir zattan o kitablarda olduğu gibi gelmesi, muhakkak ki, gayibden haber vermeye delâlet eder ve Mu'cizedir. Bu, haberi getiren zâtın Peygamberliğini doğrular. Bütün bunları sergiledikten sonra Rabbimiz, İsrailoğullarının âlim ve kitaba tabî olan kimselerine hitab ederek, tâ Cedleri Hz. Yakub'un (A.S.) zamanından beri vermiş olduğu nimetlerini hatırlamalarını, ve Allah'a verdikleri âhidlerini (sözlerini) yerine getirmelerini istedi. Hüccet ve Burhanlara gözlerini açıp daha önceki Peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed'e ilk îman edenler olmalarını istedi: **«Ey İsrailoğulları!..»**

İsrail Hz. Yakub'un lâkabıdır. İbranicedir. Manâsı, Allah'ın kulu demektir.

İLÂHÎ YARDIMIN ŞARTI

«Size verdiğim nimetimi hatırlayınız!»

Bu hatırlamadan maksad-ı ilâhîsi, nimetlerin mânevî listesini akıldan geçirmeleridir. Tâ Mısır'da Firavun zamanında abâ ve ecdadlarınızın maruz kaldıkları felâketlerden tutunuz Babil Hükümdarının istilâsına, Bizanslıların yağmasına dek başınıza gelenleri kaldırıp size

yeniden hayat veren, Hz. Yakub, Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. Harun ve Hz. İsa gibi nice Peygamberi size gönderen Allah'ın bu nimetlerini hatırlayınız O'nun en son Peygamberini yalanlamayınız!..

ALLAH'IN VE İNSANLARIN AHDİ

(40) **«Benim ahidimi yerine getiriniz ki, ben de sizin ahdinizi yerine getireyim!.»**

Allah'a (C.C.) verilen AHİD, îman etmek ve kulluk yapmaktır. İnsanlara Allah tarafından verilen AHİD îman ve taatları yerine getirdikleri takdirde onlara bol bol sevab vermesidir.

Allah, aklî delilleri yaratmak, Kitabları indirmek ve Peygamberleri göndermek suretiyle insanlardan îman edeceklerine ve sâlih amel işliyeceklerine dair zimnen söz almıştır. Dolayısıyle onlara bol sevab vereceğine dair söz vermiştir. Bu iki ÂHDİN yerine getirilmesi için geniş bir saha vardır. Binaenaleyh biz insanların bu sözü yerine getirmemiz için ilk mertebe «ŞEHADETİN İKİ CÜMLESİNİ» yerine getirmektir. (Eşhedü EN-LÂ İLAHE İLLELLAH ve Eşhedü Enne Muhammeder-Resûlullah) «Manâsı: (Tanıklık ve şahidlik ederim ki, Allah'dan başka hak Ma'bud (Tanrı) yoktur. Ve yine şahidlik ederim ki, Hz. Muhammed Mustafa Allah'ın elçisidir.)

Allah ,tarafından ilk mertebe; şehadet cümlesine karşılık, kişinin kanını ve mallarını korumasıdır. Bu mertebelerin en sonuncusu, bizim için TEVHİD denizine dalmaktır. Değil başkasından kendi nefsimizden dahî vazgeçercesine dalmaktır. Bu mertebeye karşı Cenab-ı Hakk'ın âhdi, sonsuz mükâfatını nasib etmesidir.

İbnu-Abbas (R.A.) **«Hz. Muhammed'in getirdiğine tabî olmak suretiyle ahdimi yerine getiriniz ki, sizden bukağı ve günâhın ağır yükünü kaldırmak suretiyle ahdinizi yerine getireyim!»** dedi.

Başka bir tefsir âlimi **«Farzları yerine getirmek ve büyük günâhları terketmek sûretiyle âhdimi yerine getiriniz ki, affetmek, ve bol sevap vermek suretiyle sizin âhdinizi yerine getireyim»** dedi.

Başka bir tefsir de, **«Doğru yol üzerinde bulunmakda devam et-**

mek suretiyle ahdimi gözetiniz ki, nimet vermek ve şereflendirmekte daimi kılmak suretiyle ahdinizi gözeteyim!» şeklindedir.

Eğer bir şeyden korkunuz varsa, Ben'im kahrımdan korkunuz demek olan **«Ancak ve ancak Ben'den korkunuz!»** Âyeti Celîlesi, hem VA'D, hem de VÂİD (hem Müjde hem de Tehdid) manâsını içermektedir. Nîmete karşı şükretmenin, «ahd-u peymanı» yerine getirmenin farz olduğunu ve Mü'minin Allah'dan başka kimseden korkmamasının gerekliliğini ilân eder!

KUR'AN PARA KARŞILIĞI OKUNUR MU?

«Ey İsrailoğulları, sizin elinizde bulunan TEVRAT'ın içindeki, tahrif edilmemiş hükümleri tasdik eden Kur'an'a îman ediniz!»

Kur'an'ı Kerim'in o, ilâhî Kitabları tasdiklemesi, yâ; onlarda bulunan son Kitabın vasıflarına uygun olması bakımındandır, ya da içindeki kıssalar, va'dler, tevhide çağırmalar, ibadeti emretmeler, insanlar arasında adaletle hükmetmeye davet etmeler ve günâhlardan kaçınmaya çağırmalar gibi hususlarda onlarla mutabık ve aynı çizgi üzerinde bulunması bakımındandır. Yahut daha önceki Kitablarda olduğu gibi Kur'an-ı Kerîm'de de zamanın maslahatları gözetilerek daha önceki hükümlerin bir kısmında tâdîlat yapılmış ve muhatabların durumu gözetilmiştir. Öyle ki, eğer daha önceki Kitab sonra gelen Kitab'ın yerine gelmiş olsaydı, muhakkak onda da aynı değişiklikler söz konusu olurdu. Bundan ötürüdür ki, Hz. Muhammed Mustafa (S. A.V.) buyurmuştur:

«Eğer Musâ diri olsaydı, bana tâbî olmaktan başka çâresi olmazdı.»

Rabbimiz, eski Kitablar'a tâbî olmanın Kur'an'a îman etmeye ters düşmezliğine dikkati çekti. Hatta o Kitablar'a tâbî olmak Kur'an'a îman etmeyi gerektirir!..

Kendilerine verilen ilim sayesinde düşünüp Hz. Muhammed'in Peygamberliğini ve Kur'an'ın Kudsiyetini kabul edip îman etmeleri lâzım olduğundan **«Sakın hâ Kur'an'a ilk cebhe alan ve inkâr eden olmayınız!.»** dedi.

Tevrat'ta olsun, İncil'de olsun Hz. Muhammed'in gelmesi müjdelenmektedir. Bu müjdeyi okuyanlar müjdeleneni bağırlarına basmalı ve başlarına taç yapmalıdır. Ona inen Kitaba bütün samîmiyetleriyle bağlanmalıdır.

Eğer, «Ehli Kitabdan daha önce Arap müşrikleri Kur'an'ı yalanladılar o halde Kitab ehli nasıl ilk inkâr ediciler olurlar?» denilirse, cevap **«Rabbimiz ehli Kitabın dikkatini çekiyor. Böyle olmayın diyor; ille öylesiniz demek istemiyor. Veya Kitap ehlinden ilk inkâr eden olmayınız!»** demektir. Zira Kur'an'ı inkâr eden, dolayısıyla Kur'an'ın doğruladığı Semavî Kitablar'ı da inkâr etmiş olur.

(41) **«Sakın, sakın Âyetlerimi az bir fiatla satmayınız!»**

Bu Âyeti Celîle, umumî bir hüküm getirdi. Muhtemel ki, **«Allah'ın Âyetlerini geçici dünyâ için inkâr etmeyiniz ve saklamayınız. Hakikatları, açığa vurunuz!»** demek istendi ve yine muhtemel ki: «Para - pul karşılığı Kur'an'ı okumayınız. Zira Kur'an'ı hatmetme karşılığı olarak ne kadar dünyâlık almış olsanız da Kur'an'a göre az olduğu için onu az bir fiata satmayınız!» demek istendi. Nitekim Hanefî Mezhebi'nin aslında Kur'an para ile okunmaz. Para karşılığı Kur'an okumak ancak Şafiî Mezhebi'nde vardır. Hanefîlerden de son gelen alimler **«para ile Kur'an okunur.»** demişlerdir. Delilleri **«Şübhesiz ki, sizin karşılığında ücret aldığınız en güzel şey Allah'ın Kelâmı (Kur'an) dır.»** Hadisi olmuştur.

Beyzavî «Allah'ın Âyetlerine îman edip onlara tâbî olmayı dünya lezzetleriyle değiştirmeyiniz. Aldığınız dünyalık ne kadar fazla olursa da, elden kaçırdığınıza nisbet edilirse az ve hakir kalır.» demiştir.

İsrailoğullarının âlimleri Yahudî Milletinin başları idiler. Belli makam ve çıkarları vardı. Zaman zaman hediyeler alırlardı. Eğer Resûlüllah'a îman ederlerse, bütün bu çıkarlardan mahrum kalacaklarından korkarlardı. Bu yüzden Dünyâyı Âhirete tercih ettiler. Küfre, îmanı fedâ ediverdiler! Rüşvet alıp Hakkı tahrif ettikleri de tesbit edilen anormal hareketlerinin meyanında yer aldı!..

İmanla, hakka tâbî olmakla, ve Dünyaya gönlünü tamamen kaptırmamak suretiyle **«Ancak ve ancak benden (azabımdan) sakınınız!..»** emrine uyulmuş olur.

Kitabehli, Peygamberlerin üzerine inen Hakk'ı kendi kendilerine uydurdukları bâtıla karıştırıp hepsi Allah'dan gelmiş gibi (!) topluma takdim ederlerdi. Katıksız Hakikatı gizlerlerdi. Bunun üzerine Cenab-ı Mevlâ, **«Sakın hâ! Hakkı bâtıla karıştırmayınız ve bildiğiniz halde hakkı gizlemeyiniz!»** buyurdu.

Bir insan, bilerek Hakk'ı inkâr eder veya bâtıl ile karıştırırsa, daha çirkin bir harekette bulunmuş ve uğrayacağı azabı daha da şiddetlendirmiş olur! Cahil ise, bazen ma'zur sayılabilir. Zira ilmiyle amel etmiyen âlim, puta tapandan daha önce azaba tutulacaktır.

Kitabehline önce İSLÂM'ın esaslarını emrettikten sonra Allah teferruatları emretmeye başladı: **«Namazı kılınız ve zekâtı veriniz!»** Namazdan maksad, Müslümanların namazı; zekâttan murad da İslâmdaki zekâttır. Zira Müslümanlıkta olan namaz ve zekât tarzında olmayan namaz ve zekât, sanki yokmuş gibidir.

Bu Âyeti celîle, kâfirlerin de İslâm'ın hükümleriyle mükellef olduklarına delâlet eder!.. İslâmda cemaatle kılınan namazın önemini belirtmek maksadıyla **«Rükua varanlarla beraber rükua' varınız!..»** dendi. Çünkü cemaatla edâ edilen namaz, tek başına kılınan namazdan yirmi yedi derece üstündür. Zira cemaatla yardımlaşma ve birleşme vardır. Yahudîlerin namazından sakındırmak için Namaz yerinde «Rükû'» tâbiri kullanılmıştır.

VA'ZIN YARARLI OLMASININ ŞARTI:

(44) Nasihatinin faydalı olmasını istersen, önce dediğini tatbik et. Böylece daha tesirli olur. **«Siz insanlara BİRR'i emreder de nefislerinizi unutur musunuz?»**

Bu hitab, söylediğini yaşamıyanlara ilâhî bir kınamadır, uyarıdır. Hallerine hayret etmektir. «BİRR»'in lûgat manâsı, geniş çöl demektir. Istılahî manâsı; hayır sahasında genişlemek demektir. Bütün hayır çeşitleri manâya dahildir. Bundan ötürü de «BİRR» üç çeşide ayrılmıştır: a) Allah'ın ibadetinde BİRR, b) Akrabaların hukukunu gözetmekte BİRR, d) Yabancılarla muamelede BİRR'dir.

İbnu-Abbas'a (R.A.) göre, bu Âyeti celîle Medine'deki Yahudî ha-

hamları hakkında nâzil olmuştur. Onlar gizlice halka **«Resûlüllah'a îman ediniz»** diye nasihat ederlerdi. Fakat kendileri bir türlü bu işe yanaşmazlardı!..

Halka **«sadaka verin»** derlerdi. Kendileri vermezlerdi. Rabbimiz, onları susturmak maksadıyla **«Halbuki, siz Kitabı okuyorsunuz»** dedi. Onlar Tevrat'ı okuyup dururlardı. Orada yazılı olan inatçılığın cezasını, iyiliğin karşılığı olan sevabı ve söz ile özün birbirine uymamasının kötü sonuçlarını da görüyorlardı. **«Acaba yaptığınızın çirkinliğini hiç düşünmez misiniz!»** Eğer azıcık düşünceniz olursa, bu durumlara düşmemeniz gerekirdi. Acaba yaptığınızın korkunç neticelerinden sizi alakoyacak bir aklınız yok mudur?

AKIL NEDİR?

Akıl, aslında hapsetmek demektir. İnsanî idraka, isim olarak verilmiştir. Çünkü o idrak, insanoğlunu yakışık almaz şeylerden alakoyar, zabtu-rabt altına alır, kötülüklerden meneder.

Âyeti Celîle, başkasına vaz-u nasihat edip dediklerini nefsinde tatbik etmiyenin korkunç sonuna dikkati çekmektedir. Bu arada nefsin çirkinliğini de gözönüne sermektedir: Onun yaptığı, ya Allah Nizamı'nı bilmiyen cahilin yaptığıdır veya akıldan nasîbi olmayan ahmağın yaptığıdır!.

Bu Âyetten maksad, VÂİZ'in nefsini mükemmel ve tertemiz edip, kâmil bir ruhla başkasını kemâle erdirme çabasına yönelmeye davettir. **«Fâsık olan, başkasına vaz-u nasîhat etmesin.»** diye değildir. Çünkü hakikatı yaşamak bir şeydir, haykırmak ayrı bir şey. İkisi de insanoğluna farzdır. İki farzdan birini terketmek öbürünü terketmeyi gerektirmez. Mum, kendisini yakar, fakat başkasına da ışık verir. **«Yaşamıyan konuşmasın!»** sözü, konuşana yaşamaya davettir. Teşvik ve Terğibdir. Hz. Muhammed'den (S.A.V.) sonra Peygamber gelmiyecektir.

Tamamı elde edilmiyen, tamamen terk edilmez! Az, hiçden iyi var, yoktan üstündür ve en önemlisi vardır.

Rabbimiz, Kitabehlinin âlimlerini nefislerine ağır gelen tekliflerle karşı karşıya bıraktığı için, onlara yardım kaynağını ve oraya vardıran yolu göstererek buyurdu: **«Sabır ve namazla yardım isteyiniz!»** Yâni, ihtiyaç ve isteklerinizin verilmesini Allah'dan dileyiniz. Bu isteğe götüren yol, Allah'a yaslanıp sabretmek ve ibâdetlerin bir nevî fihristi olan namazı kılmaktır.

SABIR NEDİR?

SABR, tınmadan, yılmadan güzel neticeyi beklemektir. Sabr ayni zamanda oruç manâsında da kullanılır. Çünkü oruçta iftar ettirici maddelere sabretmek vardır. Aynı zamanda oruç, nefsin tasfiyesine de yol açar.

Namazda nefsî ve bedenî ibadetlerin çeşitleri olan, taharet, avret mahallini örtmek, bunların ikisini yerine getirmek için malın sarfedilmesi, KÂBE'ye yönelmek, ibâdetin icrâsı için beklemek, azalarda sükûnetin belirtilmesi, katıksız kalb ile niyet getirilmesi, Şeytan ile manen cihad etmek Hak Tealâya yalvarmak, Kur'an okumak, Şehadet kelimelerini söylemek ve nefsini, hoşuna gidenlerden menetmek gibi hasletler vardır. Bütün bunları, maksadına varmak ve musibetleri savmak için yapar. Nitekim rivâyet edilir ki: «Allah'ın Resûlü'nü üzen bir durum başgösterdiğinde hemen namaza baş vururdu.»

Allah'ın Resûlü (S.A.V.): **«Dünyânızdan bana üç şey sevdirildi: a) Güzel koku, b) Helâlinden evlenmek ve c) Gözümün nûru namazdadır.» «Ey Bilâl! Bizi namaza davet etmekle sevindir.»** buyurmuştur.

Muhtemel ki, Âyette bahsi geçen «SALAT» dua manâsında olsun!

NAMAZ KİMLERE AĞIR GELİR

(45) **«Şübhesiz ki, namaz ancak Allah'dan korkanlar hâriç herkese ağır gelir.»**

Namaz, ancak Allah'dan korkan, onun Tevhid denizine dalan, Takvâ makamına merdiven dayayan ve kendisini tamamen Hakk'a adayan kimseye ağır gelmez!

İhtimal vardır ki, «HÂ» zamiri namaz ve sabır vasıtasıyle istenen yardıma raci' olsun. Bu takdirde âyetin manâsı, **«Şübhesiz ki, bu tür yardımı istemek ancak Allah'dan korkanlara ağır gelmez!»**

Zira bu tür yardım, mânen ve maddeten çalışmayı ve nefse ağır gelen yüklerin altına girmeyi gerektirir. Bu ağırlığa ancak Tevhid ehli dayanır. Nitekim Allah'ın Resûlü (S.A.V.): **«Münafıklara en ağır gelen namaz sabah ve yatsı namazlarıdır.»** buyurmuştur!

«Müslüman ile inkârcının arasındaki fark, namazın terkidir!»

«Namaz dinin direğidir. Onu edâ eden dinini ayakta tutmuştur. Onu terkeden dini (sarayını direksiz bırakmış olur ve dolayısiyle) yıkmıştır.»

«Müslüman ile Müslüman olmayanın farkı namazdır!» Hadîsleri bize namazın kime ağır gelmediği hususunda açık bir fikir vermektedir.

(46) **«O, Allah'dan korkanlar ki; Rablerine kavuşacaklarını umarlar ve kesinlikle ona döneceklerini bilirler!»**

Yâni, Allah'ın katındaki nimetlere kavuşmalarını ümit ederler. Zanları budur. Hüsnüzan ederler! Ümid ile korku arasında yaşarlar. Zira ümidsizlik de azabtan emin olmak da küfürdür. Haşr olacaklarını kesinlikle bilirler ve ona göre ibadetlerin ağırlıklarına göğüs gererler. Başkasına ağır gelen ibadetin bu gibilere ağır gelmeyişinin sebebi, şu olsa gerek: Nefisleri bu ağırlıkları çekmeye alışkındır. Bu güçlüklerin karşılığında onları kolaylaştıran büyük lütûfları beklemeyi kendilerine âdet edinmişlerdir. Gelecek nîmetin tasavvuru bile, onlara, çektiklerini kolaylaştırır ve lezzete çevirir! Allah Resûlünün, **«Gözümün nûru namazdadır»** sözü, bu duyuşun bir ifâdesidir.

İSRAİLOĞULLARININ ÜSTÜNLÜK MESELESİ

İsrail, daha önce geçtiği gibi Hz. Yâkup (A.S.)'ın lâkabıdır. İsrailoğulları diye onun soyundan gelenlere denir. Kur'ân'ı Kerîm'e muhatab olan, Medine, Hayber, Fedek ve o civardaki Yahudîler Hz. Yâkub'un soyundan gelenlerdi.

Safiye vâlidemiz, **«Kumalarım bana, «Ey Yahudî kızı!» diye ta'n ederler»** diye şikâyet edince, Allah'ın Resûlü (S.A.V.) teselli olması için, **«De ki, «ben Hz. Yâkub'un, Hz. Musa ve Hz. Hârun'un torunuyum!» buyurdu.»** Bu sözleriyle Resûlüllah, o yöredeki Yahudîlerin Yâkub evlâdından olduklarını da aynı zamanda tâyin buyurdu!..

(47) **«Ey İsrailoğulları, size olan nîmetimi ve kesinlikle sizi âlemlere üstün kıldığımı hatırlayınız!.»**

Yâni, hatırlayınız ki, Musâ (aleyhis-selâm) zamanındaki ecdadınızı o, zamanın insanlarına üstün kıldım. Çünkü onlar, zamanın peygamberine inanmışlardı. Dolayısiyle sahabî olmuşlardı. Ashabın, ashab olmayandan daha üstün olduğu muhakkaktır. Hatta iman edenin, inkâra sapanlardan üstünlüğü su götürmez bir gerçektir. Bu durumları, Allah'dan kendilerine indirilen ilim, îman ve sâlih amel gibi nimetleri değiştirdikleri zamana kadar devam etti. Allahu-Tealâ onların ecdadını âdil hükümdâr ve Peygamber kıldı. Fakat bunları hatırladılar mı? Ne yazık ki, hayır.

Âyeti Celîle'de, İsrailoğullarının mutlak ve her zamanda âlemlerden üstün olacaklarına dair bir delil yoktur. Allah-u Tealâ mazî sîgasını (geçmiş zamana delâlet eden kelimeyi) kullanmıştır. Yâni, geçmiş zamanda ecdadlarınızı o zamandakilere üstün kıldık demek istemiştir.

ŞEFAAT VE FİDYE MESELESİ

Şefaat ancak Allah'ın izniyle mümkün olur. Şefaatın, Peygamberler, âlimler, şehidler tarafından yapıldığına dair rivâyetler vardır. Allah'ın Resûlü (S.A.V.) **«Benim şefaatim ümmetimden büyük günâhlar işliyenlere vardır!..»** buyurdu

Evet Resûlüllah'ın ümmeti olarak ölenler îmanla gittikleri için Allah'ın şâhane affına mazhar olmaları Resûlüllah'ın Şefaat-i Kübrâsiyle oluşur.

Ancak şefaat, kâfir olarak ölenler için yoktur. Kâfirin babası Peygamber de olsa onun için şefaat bahis konusu olamaz. Kenan için Hz. Nuh şefaat edemez. Azer için İbrahim (A.S.)'ın şefaati bahis konusu

olamaz. Acaba Hz. Muhammed Mustafa (S.A.V.) Ebu-Leheb için şefaat eder mi?

Müslüman gurublardan Mu'tezileler **«Kebair (büyük) günâhların sahibleri için şefaat edilemez»** dediler ve delil olarak burada tefsir etmeye çalıştığımız Âyetleri gösterdiler. Fakat sünnet ehli, Mu'tezileye cevab olarak, **«Bu Âyetler kâfirler hakkında varid olmuştur. Bu durum, Şefaat hakkında nâzil olan diğer Âyet ve rivâyet edilen Hadîslerden de anlaşılmaktadır.»** dediler. Bu Âyetlerin muhatablarının ilkinin kâfirler olması da bu durumu teyid eder. Bir de Âyetin sebebi nüzûlü Yahudîlerin, **«Bizim abâ-ve ecdadlarımız, bizim için şefaatedeceklerdir.»** sözleridir.

(48) **«Bir nefsin diğer bir nefis için bir şey ödemediği, o, nefisden şefaat kabul olunmadığı ve fidye alınmadığı ve onlara yardım edilmediği günden sakınınız!.»**

Böyle bir günün dehşetinden sakınmak, dünyâda Allah'ın Kitabı'na uymak, Peygamberinin izinden gitmek, ve o kitapta bulunan ahkâmı nefsinde tatbik etmekle mümkündür.

«Hiç bir nefsin, diğer bir nefsin yükünü taşımadığı!.» tabiriyle Rabbimiz, bu tür ümid besliyenlerin ümidlerinin tamamen boş olduğunu vurgulamaktadır. Kâfir bir nefis sahibi için, bütün dünyâ fidye olarak verilse de kabul olunmayacaktır. Onları Allah'ın azabından îmanları dışında hiç kimse kurtaramayacaktır.

TEFSİR-İ Bİ'L ME'SÛR (RİVAYET TEFSİRİ)

(Hadislerle ve Sahabeden Nakledilen Rivayetlerle Yapılan Tefsir)

(38) **«Biz onlara — Hepiniz Cennetten inin. Benden size bir hidayet gelince (biliniz ki) kim ki hidayetime tabi' olursa onların üzerinde asla korku yoktur. Onlar mahzûn da olamazlar...»**

Bu âyetin tefsiri selefden şöyle gelmiştir:

Abd. b. Humeyd, İbni-Cerir ve İbnül-Munzir ve İbni-Ebi Hâtim İbni-Abbas'dan rivâyet ettiler: **«Cennetten atılanlar; Adem, Havva İblis ve yılandır.»**

İbni-Cerir Ebul-Âliye'den rivâyet etti: **«Allah'dan gelen Hidayet, Peygamberler, Resûller ve açıklamaktır.»**

İbni-Ebi-Hâtim Said b. Cübeyr'den: **«Onların üzerinde korku yoktur - yani ahirette!.. Üzülmezler yani ölüm için...»**

(40) **«Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetimi hatırlayınız.»**

Selef bu âyeti şu şekilde tefsir etmişlerdir:

İbnul-Enbarî **«Nimetimi hatırlayınız ve şükrediniz»**

İsrailoğullarına verilen ilâhi nimetin bir kısmı şunlardır: **«Onlardan peygamberler gönderildi. Onlara Kitab geldi. Onlara kudret helvası ve bıldırcın kuşları verildi. Taştan su akıttı, Firavundan kurtuldular.»**

Bu âyetteki «AHİD»den maksad, Tevrat'ta belirtilen Hz. Muhammed'e (S.A.V.) ittiba etmektir dedi Zeccac...

Bazıları «Farzları edâ etmektir» dedi.

İbnul-Munzir Mucâhid'ten **«Allah'ın (C.C.) Ahdi; El-Maide sûresinde bahsi geçen ilâhî misaktır.»** diye rivâyet etti.

Abd b. Hümeyd **«Allah'ın Ahdi farzlardır. Onları yerine getiriniz size vadettiğimi yerine getireyim demektir»** dedi.

İbni-Cerir Ebul-Âliye'den **«Ancak benden rahbet ediniz yani korkunuz.»**

İbni-Cerir Mucahid'den(41)**«İndirdiğime iman ediniz yani Kur'an'a iman ediniz. O sizin beraberindekini tasdikleyicidir. Yani Tevrat'ı tasdik eder. «Onu ilk inkâr eden olmayınız» yani Kur'an'ı ilk inkâr eden kâfir siz olmayınız.»**

İbni-Cerir Ebul-Âliye'den rivâyet etti: **«Ey Kitablılar! Muhammed'e indirdiğime iman ediniz ve katınızda bulunanı tasdik edici olarak yapınız. Çünkü onlar katlarında bulunan Tevrat ve İncil'de Onun yazılı olduğunu görüyorlardı. Muhammed'i ilk inkâr edenler olmayınız. «Âyetlerimi satmayınız» Onların karşılığında ücret almayınız.»**

Onlara inen ilk Kitabda şunlar yazılıdır: **«Ey Adem! Mecanen öğrendiğin gibi mecanen öğret.»**

Ebu-Şeyh Ebul-Âliye'den rivâyet etti: **«Öğrettiğinin karşısında herhangi bir ücret alma! Alimlerin, Hekimlerin ve Halimlerin ücretini ancak Allah veri...»**

İbni Cerir İbni-Abbas'dan **«Hakkı batıla karıştırmayınız. Doğruyu yalana karıştırmayınız, doğruyu gizlemeyiniz. Oysa siz, Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğunu biliyorsunuz.»**

Abd b. Humeyd Kattade'den: **«Yahudiliği ve Hıristiyanlığı getirip Hak olan İslâmiyete karıştırmayınız. «Bile bile gizlemeyiniz» Yani Muhammed'in Allah Resûlü ve hak olduğunu bildiğiniz ve yanınızda Tevrat ve İncil'de yazılı olduğu halde gizlemeyiniz.»**

İbni-Cerir Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'den rivâyet etti: **«Hak Tevrat'tır. Batıl ise, onların elleriyle (katıb) yazdığıdır.»** Yani yaptıkları tahrifattır.

(43) **«Namazı kılınız. Zekâtı veriniz ve rükû edenlerle beraber rükû ediniz...»**

Bu âyetin tefsiri selefden şöyle geldi:
İbni-Ebi-Hâtim Mucahid'den **«Rükû ediniz yani Namaz kılınız.»**

İbni Ebi-Hâtim Mukatıl'den **«Rükû edenlerle rükûa varınız, yani Ümmeti Muhammed'le beraber rükûa varınız. Yani onlardan olunuz ve onlarla beraber olunuz.»**

(44) Abd. b. Hümeyd Kattade'den **«İnsanlara iyilik emreder de kendinizi unutur musunuz? Bunlar Kitab ehlidirler. Halka iyiliği emrederlerdi. Nefislerini unuturlardı. Kitab okurlardı. İçindekiyle yararlanmazlardı.»**

Es-Salebî ve el-Vahidî İbni-Abbas'dan rivâyet ettiler **«Bu âyet Medine'li Yahudîler hakkında indi. Onlardan her kişi dünürüne, akrabasına süt bağı olan müslümanlara «üzerinde bulunduğun dinde dur. Hz. Muhammed'i (S.A.V.) kasdederek; bu kişi sana neyi emrederse tut. Çünkü onun emri haktır» derlerdi. Halka bunları emrederlerdi. Fakat kendileri yapmazdı.»**

İbni Cerir İbni-Abbas'dan **«BİRR'den maksad, Muhammed'in dinine girmeyi emretmektir.»** diye rivâyet etti.

İbni-İshak, İbni-Cerir ve İbni-Ebi-Hâtim İbni-Abbas'dan rivâyet ettiler: **«Sizler (Ey Kitablılar) katınızda bulunan Peygamberlik ve Tevrat'tan olan ahdı inkâr etmekten men edersiniz. Oysa Tevrat'ta**

Peygamberlerimi tasdik ediniz diye sizden söz aldığım o ahdi inkâr edersiniz!.»

Abdurrezzak, İbni-Ebi-Şeybe, İbni-Cerir ve el-Beyhakî Ebu-Derda'dan **«Kişi Allah'dan ötürü halkdan buğz etmenin ne denluluğunu tam kavramadıktan sonra nefsine dönüş yapar ondan daha fazla buğz eder.»**

İmam Ahmed, İbni-Hibban ve el-Beyhekî Enes'den rivâyet ettiler: **«Allah'ın Resûlü: «İsrâ gecesinde bazı kimseleri gördüm ki, ateşten yapılan makaslarla dudakları kesilip dururdu. Dudakları her kesildikce tekrar biter tekrar kesilirdi!**

Cebrail'den (A.S.) sordum:

— Bunlar kimlerdir?

— Bunlar ümmetinden olan bir gurub vaizler ve hatiplerdir. Halka iyiliği emrederlerdi. Kitabı okudukları halde nefislerini unuturlardı.»

Sahiheyn (Buhari ve Müslim) de Üsame b. Zeyd'den gelmiştir: **«Kıyamette kişi getirilir ve ateşe atılır. Barsakları onunla patlar. Merkebin değirmenin etrafında dolaşıp durduğu gibi o da o dökülen barsaklarının etrafında dolaşır, durur. Onun etrafında ateş ehli dönüp duruyorlar. Ona (adını anarak) «Ey filân! Sana ne oldu? Başına gelen nedir? Sen bizlere marufû (iyiliği) emretmez miydin? Bizi münker (kötülük)den sakındırmaz mıydın?» O, «Evet size iyiliği emrederdim fakat kendim yapmıyordum. Sizi kötülükten sakındırırdım fakat kendim onu yapardım» der.»**

Bu konuda, bir dizi Hadîsi şerifler vardır, hepsinin ifade ettikleri manâ şudur:

«Cennetten bir gurup Cehennem ehline bakarak sorarlar: **«Siz neyle ateşe girdiniz? Halbuki bizler sizin dünyâdaki vazu - nasihatiniz sayesinde ve öğrettiğinizin bereketiyle Cenneti kazandık!..»**

Cehennemliler:

«Bizler sizlere emrederdik. Fakat kendimiz yapmazdık...» diye cevab verirler.»

Taberanî ve Hatib el-İsfehanî Cündüp b. Abdullah'dan rivâyet ettiler: **«Allah'ın Resûlü (S.A.V.); halka hayrı öğretip kendisi hayrı işle-**

miyen âlimin meselesi, halka ışık veren ve nur saçan ve kendini yakan lâmba meselesine benzer!..» buyurdu.

İbni-Sad, İbni Ebi-Şeybe ve Ahmed Ebi-Derda (R.A.)'dan:

«Eğer dileseydi öğrenebilirdi (ve fakat öğrenmiyen) âlim kişiye, bir defa VEYL (azab) olsun öğrenmiş ve fakat yapmamış âlime yedi defa VEYL olsun...»

İbni-Merduyeh; Beyhekî ve İbni-Âsakir'in İbni-Abbas'dan şu rivâyet ettikleri ne güzeldir: **«Biri geldi, Ey İbni-Abbas! Ben emri bil marufı ile Nehyı âni Münkeri yapmak istiyorum»** diye sordu.

— İbni-Abbas: **Oraya vardın mı?**

— Kişi: Umarım!

— İbni-Abbas: **Eğer Allah'ın Kitabında üç harfle rezil olmaktan çekinmiyorsan yap.**

— Kişi: O, üç harf nelerdir?

— İbni-Abbas: Biri Cenabı Hakkın «Acaba halka iyiliği yapar da nefislerinizi unutur musunuz!...» sözüdür. Acaba bu âyetin muhtevasını güzelce tatbik ettin mi?

— Kişi: Hayır.

— İbni-Abbas: İkinci harf Cenabı Hakkın: «Niçin yapmadığınızı söylersiniz? Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allah katında gazab bakımından büyüdü.» (Saf: 2-3) **sözüdür. Acaba bunu muhkemce yaptın mı?**

— Kişi: Hayır!

— İbni-Abbas: **Üçüncü harf: Salih Kul Hz. Şuayib (A.S.)'ın sözüdür: Ben size yasakladığım şeylerde size aykırı düşmek istemiyorum»** (Hud: 88). **Acaba bunu muhkemce tatbik ettin mi?**

— Kişi: Hayır.

— İbni-Abbas: **O halde nefsinden başla»** dedi. Yani daha emri bil maruf yapmaya elverişli değilsin...

(45) **«Sabır ve namazla Allah'dan yardım isteyiniz..»**

Bu âyetin tefsiri hakkında selef şunları söyledi:

Abd b. Hümeyd Kattade'den rivâyet etti:

«Namaz ile SABR Allah'dan gelen iki yardımdırlar. Öyle ise sizlerde onların ikisinden yardım talebinde bulununuz.»

İbni-Ebi-Dünyâ Sabır Kitabında, Ebu-Şeyh Sevab'da ve Deylemî «el-Firdevs»inde Hz. Ali'den o da Resûlüllah'dan (S.A.V.) dinledi:

«Sabr üç çeşittir: a) Musibet üzerinde sabırdır.

b) Taat üzerinde sabırdır.

c) Masiyet üzerinde sabırdır.»

Ahmed, Ebu-Davud ve İbni-Cerir Hüzeyfe'den rivâyet ettiler: **«Resûlüllah (S.A.V.)'a bir emir (durum) isbat ettiğinde namaza sığınırdı. Yani o durumu defetmek için namaz kılardı.»**

Ahmed, Neseî ve İbni-Hibban Suhayib'tan o da Resûlüllah'dan (S. A.V.) rivâyet etti: **«Peygamberler (A.S.), ürktüklerinde namaza sığınırlardı.** Yâni namaz kılarlardı. O sıkıntıyı defetmek için namaza başvururlardı.»

İbni-Cerir Ed-Dehak'tan rivâyet etti «Şübhesiz ki, Allah'dan korkanlar hariç namaz diğerlerine pek büyüktür.» Yani ağırdır.»

İbni-Cerir İbni Abbas'dan «Korkanlardan maksad, müminlerdir.» diye rivâyet etti.

Ebul-Âliye'den de «(HAŞİİN)den maksad, Allah'dan korkanlardır» diye rivâyet etti.

İbni-Cerir Mucahid'den **«Kur'an'da gelmiş her «ZANN» «YAKİN» manâsına gelir»** diye rivâyet etti. Fakat bu genel kaide **«Şübhesiz ZANN hiçbir şeyde HAKKIN yerini tutmaz...»** (Yunus: 36) gibi âyetlerde geçerli değildir. Ancak Ahiret emirleriyle ilgili «ZANN»ları kasd etti desek o zaman geçerli olur. Nitekim İbni-Cerir Kattade'den rivâyet etti **«Ahiret zannından olan her «ZANN» maddesi, İLMİ ifade eder»** diye rivâyet etmiştir.

(47) **«Ey İsrailoğulları! Size ihsan ettiğim bunca nimetimi ve sizi insanlara üstün kıldığımı hatırlayınız!...»**

Bu âyetin tefsirinde İbnul-Munzir Hz. Ömer'den (R.A.) rivâyet etti. Ömer (R.A.) bu âyeti okuduğu zaman **«O kavim geçip gitti. Allah bu âyetle sizi kasdediyor»** diyordu.

İbni-Cerir Sufyan b. Uyeyne'den rivâyet etti:

«Allah'ın (C.C.) nimetinden maksad, Allah'ın nimetleri ve günleridir.»

Abd b. Hümeyd Mucahid'den **«Allah'ın (C.C.) İsrailoğullarına olan nimeti onlara taştan su çıkarması, Kudret helvası ile bıldırcın kuşlarını indirmesi, ve onları Firavnın kulluğundan kurtarmasıdır..»**

Abdurrezzak Kattade'den rivâyet etti: **«Sizi âlemlere üstün kıldım» Yani içinde bulunduğunuz âlemden üstün kıldım. Zira her zamanın bir âlemi vardır.».**

İbni-Ebi-Hâtim Ebul Âliye'den **«Onlara verilen saltanat, peygamberlik ve Kitaplarla o zamanda bulunanlara onları üstün kıldı. Zira her zamanın bir âlemi vardır.»**

İbni-Ebi-Hâtim Es-Sudî'den rivâyet etti:(48)**«Hiçbir kimse, hiç bir kimse adına bir şey ödeyemez...»** Âyetin manâsı: **«Mümin bir nefis kâfir bir nefse hiç bir yarar sağlayamaz.»** demektir.

İbni-Cerir «Resûlüllah'dan (S.A.V.) soruldu: **«ADL» nedir?**

— Adl, Fidyedir. Yani o gün hiç bir nefis için verilen fidye kabul edilmez, dedi.» (1)

(1) Bütün bu Hadisler Fethul Kadir Cild = 1-67-68-El-Babî Kahire 1349'den nakledildi.

وَاِذْ نَجَّيْنٰكُمْ مِّنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُوْمُوْنَكُمْ سُوْٓءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُوْنَ
اَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُوْنَ نِسَآءَكُمْ ۭ وَفِيْ ذٰلِكُمْ بَلَآءٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ
عَظِيْمٌ ﴿٤٩﴾ وَاِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَاَنْجَيْنٰكُمْ وَاَغْرَقْنَآ اٰلَ
فِرْعَوْنَ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُوْنَ ﴿٥٠﴾ وَاِذْ وٰعَدْنَا مُوْسٰٓى اَرْبَعِيْنَ لَيْلَةً ثُمَّ
اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْۢ بَعْدِهٖ وَاَنْتُمْ ظٰلِمُوْنَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ
مِّنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿٥٢﴾ وَاِذْ اٰتَيْنَا مُوْسَى
الْكِتٰبَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ ﴿٥٣﴾ وَاِذْ قَالَ مُوْسٰى
لِقَوْمِهٖ يٰقَوْمِ اِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ اَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ
فَتُوْبُوْٓا اِلٰى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوْٓا اَنْفُسَكُمْ ۭ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ
لَّكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ ۭ فَتَابَ عَلَيْكُمْ ۭ اِنَّهٗ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ
﴿٥٤﴾ وَاِذْ قُلْتُمْ يٰمُوْسٰى لَنْ نُّؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى نَرَى اللّٰهَ
جَهْرَةً فَاَخَذَتْكُمُ الصّٰعِقَةُ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُوْنَ ﴿٥٥﴾ ثُمَّ بَعَثْنٰكُمْ
مِّنْۢ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿٥٦﴾ وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ
الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى ۭ كُلُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ
مَا رَزَقْنٰكُمْ ۭ وَمَا ظَلَمُوْنَا وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿٥٧﴾

(49) Hatırlayın o zamanı ki, size pek fena işkence eden, oğlan çocuklarınızı boğazlayıp kızlarınızı hayatta bırakan Firavun ehlinden sizi kurtardık. Sizin için bunda Rabbinizden gelen büyük bir imtihan vardır.

(50) Hatırlayınız o zamanı ki, sizin için denizi böldük ve bakıp durduğunuz halde Firavunun ehlini (Firavun ile beraber) boğduk.

(51) Hatırlayınız o zamanı ki, Musa ile kırk gece va'dleşmiştik, Musâ'nın ayrılışından sonra buzağıyı Mabud edindiniz. Halbuki bundan ötürü siz zulmedicilerdiniz!

(52) Sonra bu hareketinizin akabinde şükr edesiniz diye sizi affettik.

(53) Hatırlayınız o zamanı ki, hidayeti bulasınız diye Musâ'ya Kitab ve Furkan'ı verdik.

(54) Hatırlayınız o zamanı ki, Musâ kavmine «Ey kavmim! O, buzağıyı mabud edinmekle nefislerinize zulmettiniz. Öyle ise Yaratanınıza dönüş edip, nefislerinizi öldürünüz. Böyle yapmanız sizin için Yaratanınız katında daha hayırlıdır.» dedi. (Musâ'nın dediğini yaptığınız için) Rabbiniz teybenizi kabul etti. Şüphesiz ki, O, çokça tevbe kabul eden ve merhameti pek bol olan bir Rabdir.

(55) Hatırlayınız o zamanı ki, «Ey Musâ! Allah'ı açıkça görmedikçe sana inanmayız!» dediniz. Geldiğini gözünüzle gördüğünüz yıldırım gelip sizi çarptı.

(56) Yıldırımın çarpmasından sonra şükredersiniz diye, sizi yeniden dirilttik.

(57) Üzerinize bulutu gölgelik yaptık. Sizin üzerinize Kudret Helvası ile Bıldırcın Kuşu'nu indirdik. Size rızık olarak verdiğimiz helâl

şeylerden yeyiniz. Onlar bize zulmetmediler fakat kendi nefislerine zulmettiler.

TEFSİR

(49) Firavun'un ehli, kavmi demektir. En yakınları ve emrini yerine getiren idareciler demektir. Bunlar alınmış bir kararı tatbik ederlerdi. Firavun rüyasında görmüştü veya KÂHİNLER; «İsrailoğulları arasında bir çocuk doğacak senin saltanatına son verecektir!» demişlerdi. Bu olaydan sonra yukarıda bahsi geçen karar alınmıştı. Fakat kulların bu bâtıl çabaları, kader-i ilâhîyi geri çeviremezdi ve çeviremedi de!...

Kırk dokuzuncu Âyetin sonunda **«Sizin için bunda Rabbinizden gelen büyük bir imtihan vardır.»** cümlesinde **«imtihan»** kelimesi **«BELÂ»** kelimesinin tercümesidir. «BELÂ» ya mihnet veya nîmet manâsınadır. Âyete iki türlü de manâ verilebilir: **«Sizin için bunda Rabbinizden bir mihnet ve azab vardır!»** veya **«sizin için bunda Rabbinizden gelen bir nîmet vardır.»** Zira uyanmanıza vesile oldu.

Bu Âyeti Celîlede; kula isâbet eden hayır ve şerrin Allah'ın bir denemesi olduğu keyfiyeti vardır. Öyle ise kul, sevindiricilere karşı şükür etmeli, üzücü durumlara karşı da sabır etmelidir. Böylece denenmişlerin en hayırlılarından olur!..

CEZİR VE MED HADİSESİ

Hz. Musâ'nın kıssasında bahsi geçen denizin bölünmesi hadisesi cezir ve med olayı değildir. Belki ululâzim bir peygamberin şânına yakışır tarzda tecelli etmiş bir mu'cizedir.

Rivayete göre Cenab-ı Allah Musâ kuluna İsrailoğullarını bir gece karanlığında Mısır'dan çekip götürme emrini verdi. Allah'ın emrini yerine getiren Musâ (A.S.) sabahleyin Kızıldeniz'in kıyısında kendisini bulunca hemen peşinde ordularının başında Firavun'u da gördü. Musâ (A.S.)'nın beraberinde bulunanlar kaygılandılar. Dipten silinip gideceklerini sandılar. Fakat Allah'ın peygamberliği ile niteli bulunan Musâ (A.S.) tınmadı bile. Bunun üzerine Allah'dan (C.C.) ona Vahy

geldi: **«Ey Musâ! Asân ile denize vur!»** Musâ (A.S.) Asâyı denize vurdu. Denizde oniki yol belirdi. Denizin dibi kupkuru idi, İsrailoğulları oniki gurup halinde bu yollara devam ederlerken Hz. Musâ'dan şu dilekte bulundular:

«Ey Musâ! Korkarız ki bazı gruplarımız diğerinin haberi olmadan boğulup gitsinler. Ne olur kabaran dalgalar biribirimizi görecek hâle gelsin!» Bunun üzerine herşeye kâdir olan Rabbimiz su duvarlarında pencereler misali yarıklar açtı, biribirlerini görür ve işitir hâle geldiler. Böylece denizi geçtiler. Onlardan sonra Firâvun, orduları ile denizin kıyısına vardı ve dağlar misâli kabarmış su duvarlarının arasında açılan yolları görüp aynı yoldan devam etmek istedi. Bütün ordusu ile denize girdiğinde, dalgalara kapanma emri verildi ve böylece hepsi boğulup öldüler.

Bu hâdise, Allah tarafından İsrailoğullarına verilen nimetlerin en büyüğüdür. Onları, hikmet sahibi Sâniin varlığına ve Musâ (A.S.)'nın da doğrulamasına inanmaya zorlayan mu'cizedir.

Onlar bu hadiseden sonra Mısır'a döndüler. Orada Firavun'un miraslarına kondular.

MUSÂ İLE CENABI HAKKIN VÂDLEŞMESİ

Mısır'a avdet ettikten sonra Allah Musâ (A.S.)'ya TEVRAT vermeyi va'd etti. Bu vaadi için kırk günlük (Zil-hiccenin on günü ile Zil-kâdenin tamamı) bir müddet koydu. Musâ (A.S.) da bu süre sonunda TÛR dağına gideceğini vaad etti. Hz. Musâ (A.S.) ayrılıp Tûr'a gittikten sonra İsrâiloğulları buzağı'yı mabud edinip taptılar. Bu durumları, Firavun'a ve putlara tapanları uzun zaman görmelerinden kaynaklanabileceği gibi, kendiliklerinden oluşturdukları bir serkeşlik de olabilir. **«Şımarık nimetin kıymetini bilmez ise, şamar yer.»** misâli ileride bahsi gelecek cezalara çarptırıldılar.

TEVRAT

Rabbimiz Tevrat'ın levhalarını Hz. Musâ'ya (A.S.) verdi. Tevrat, Allah'ın (C.C.) katından gelen bir kitap olmakla beraber, Hak ile Bâ-

tılı ayırd eden bir delildir. Musâ'ya (A.S.) verilen Kitab Tevrat'tır. Fürkan ise, Da'vasında haklı ile haksızı ayırdeden mu'cizeleridir. İman ile küfrü ayırdeden, veya helâl ile haramı ayıran nizamdır; ya da onun ile düşmanın sonucunu tayin eden muzafferiyettir.

Ellidördüncü Âyeti Celîlede geçen **«El-Barî»** noksansız ve eksiksiz yaratan Allah (C.C.) demektir. Allah'ın (C.C.) «Esma-i Husnâ» (en güzel isimlerin) sındandır. Var olanları eksiksiz ve biri diğerinden suret ve heyet bakımından ayrı ayrı yaratan demektir. Bugün (1404) yeryüzünde üç milyara yakın insan yaşamaktadır. Hepsinin sureti ve şekli ayrı, parmak izleri birbirini tutmaz tarzda yaratılmıştır. Bu durumu düşünen «Çar-u-naçar» (ister istemez) bu tarzda yaradana «Ser-Fürû» (secde) eder.

TEVBE MESELESİ

Yine bu Âyette **«Nefislerinizi öldürünüz!»** emri varid olmuştur. Bu öldürme gerçek öldürme midir değil midir diye ihtilâf edilmiştir.

Bir görüşe göre, buzağıya tapmayanlara, **«tapanları öldürünüz!»** emri verildi. Fakat kişi yakınını öldürmeye bir türlü yanaşamıyordu. Bunun üzerine Allah (C.C.), bir sis ve simsiyah bir bulut gönderdi. Göz gözü görmez oldu. Böylece sabahtan akşama kadar vuruştular. Akşama doğru Hz. Musâ ile Hz. Harûn (A.S.), Allah'a (C.C.) yalvardılar. Bulut geçti. Tevbeleri kabul edildi. Ölüler yetmiş bin kişi idi!..

Başka bir görüş: Şehvetleri kesmek suretiyle nefislerinizi öldürün. Nitekim: **«Nefsine zahmet vermiyen ona nimet vermez. Onu öldürmiyen diriltmez»** denilmiştir.

Bu nefsinizi şehvetlerden kesmek suretiyle veya sahiden öldürmek suretiyle öldürmeniz madde plânında zararlı görünürse de, aslında sizi noksansız yaratanınızın katında sizin için daha hayırlıdır. Sizin ebedi hayatınızı garantileştirir.

Yaratan'ının ibadetini terkedip yaratık olan sığıra tapanın cezası elbette ağırdır. Fakat Hz. Muhammed'in (S.A.S.) hürmetine Cenab-ı Mevlâ tevbenin kabulü için burada koştuğu şartı kaldırdı. Ümmet-i Muhammed'in tevbesinin kabul olunması için, pişmanlığı, bir daha

yapmamayı ve derhal uzaklaşmayı şart koştu. Eğer kulların hakkına el uzatmaktan tevbe ediyorsa, o zaman bu üç şarta dördüncüsünü eklemelidir: «HAK SAHİBİNİN HAKKINI VERMEK!...»

ALLAH'I (C.C.) DÜNYA GÖZÜYLE GÖRMEK

Dünyada gözle Allah'ın cemalini görmek Hz. Muhammed Mustafa'dan (S.A.S.) başka hiç kimseye nasib olmamıştır. Lâkin ahirette mü'minler göreceklerdir.

«Sizler ondörtlük ayı gördüğünüz gibi Ahiret aleminde Rabbinizi (C.C.) göreceksiniz. Ve size bu hususta herhangi bir zulüm de edilmiyecektir. Yâni gördüğünüz başka bir şey değil Allah'ın (C.C.) cemalidir!..»

Diğer Enbiya (A.S.) ancak kalb göziyle Allah'ın (C.C.) manevî cemalini müşahede ederek ŞÛHUD denizine dalıp kaldılar. Nitekim Şirazlı Sadî «Gülistan» adlı eserinde:

«İn Müddeiyân der talebeş bîhaberanend,
Kânrâki, haberî Şud haberî bâzi ne yamed.» demiştir.

Yâni, «Allah'ı arayışda ortaya çıkıp arz-i endam eden şu sahte pehlivanlar var yâ, onlar Allah'dan habersizdirler. O, kimse ki, onun bu konuda bir defacık dahî haberi olmuştur. O, kimseden bize bu konuda tek bir haberi daha geri gelmedi. Yani tamamen dünyadan el etek çeker, hizmetten başka bir makam istemez!»

Hz. Musâ'ya **«Allah'ı (C.C.) ayan - beyan görmedikçe sana iman etmeyiz!»** diyenler, Allah'la (C.C.) mülakata götürmek için seçtiği o yetmiş kişiydi. Başka bir görüş daha vardır. **«Onlar, Hz. Musâ'nın kavminden on bin kişi idiler.»**

İman edecekleri husus **«Allah (C.C.) Musa'ya Tevrat'ı vermiş ve onunla konuşmuştur!»** Veya **«Musa peygamberdir.»** hususu idi!..

ÇARPAN YILDIRIM

Bunların inatçılıkta ifrata kaçmaları, taş gibi ısrarda katılaşmaları, muhali istemeleri onların başına şu hadiseyi getirdi: **«Geldiğini bakıp gördüğünüz yıldırım sizi çarptı!»**

Onlar, Allah (C.C.) cisimlere benzer zannına kapıldılar. «Cisimleri yönlerin kapladığı gibi Allah'ı da kaplamıştır.» kanaatını taşıdılar. Halbuki böyle bir durum Allah hakkında muhaldir. Mümkün olan Ahirette KEMMİYET (ne kadarlık) ve KEYFİYET (nasıllık) ten uzak bir şekilde mü'minlere görünmesidir.

Bu YILDIRIM ya gökten inip onları yakan bir ateş, ya da öldürücü bir SAYHA (gürültü) veya homurtularını işitip görmedikleri bir ordu. Bunu gördükten sonra düşüp bir gün, bir gece baygın kaldılar; **«Şükredesiniz diye sizi o, ölümden sonra yeniden dirilttik!»**

GÖLGELİK BULUTU

İsrailoğulları Hz. Musa'nın refakatinde «TİH» Çölünde iken Allah (C.C.) Musa Kuluna bir mu'cize olarak güneşten koruyucu bir bulutu gönderdi. O bulut onların başları üzerinde gezer dururdu.

KUDRET HELVASI, BILDIRCIN KUŞU

TİH'de bulunanların üzerine fecirden Güneş doğuncaya kadar kar gibi kudret helvası yağar dururdu. Bunu topladıktan sonra güney rüzgârı eser bıldırcın kuşlarını getirirdi. Ondan da yetecek kadar alırlardı. Geceleyin bir ateş direği inerdi. Onun ışığında yürürlerdi. Elbiseleri ne kirlenir ne de eskirdi. TİH Çölünde kırk sene gezmenin nedeni, Hz. Musa'dan muhali istiyenlerin yok olup gitmesi, isyan etmemiş yeni bir neslin oluşup Mukaddes araziye gitmesi idi.

TEFSİR-İ Bİ'L ME'SÛR (RİVAYET TEFSİRI)
(Hadislerle ve Sahabeden Nakledilen Rivayetlerle Yapılan Tefsir)

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan «KAHİN'ler; FİRAVUN'a bu senede bir çocuk doğacaktır. Senin saltanatını yıkacaktır. Bunun için Firavun her bin kadına yüz erkek gözlemci bıraktı. Her yüz kadına on kişi gözlemci tayin etti. Her on kişiye bir kişi gözlemci tayin kıldı. **«Şehirde her hamile (yüklü) kadını tesbit ediniz. Eğer oğlan doğuruısa kesiniz.**

Eğer kız doğurursa dokunmayınız» dedi. İşte **«Sizin erkek çocuklarınızı keserler ve kızlarınızı diri bırakırlar»** âyetin mânâsı budur.

İbni-Ebi-Hâtim - Ebul-Âliye'den **«Size kötü azabı tattırırlar»** âyetinin tefsirinde rivâyet etti: «FİRAVUN dörtyüz sene hükümdarlık yaptı. KÂHİN'ler: Mısır'da bir çocuk doğacaktır. Senin helâk olman onun elinde olacaktır deyince Mısır'lıların hanelerine hemşireler gönderdi. Bir kadın erkek doğurduğunda Firavun'a getirirlerdi. O da öldürürdü. Kızları sağ bırakırdı.»

(49) **«Bunda sizin için Rabbiniz tarafından büyük bir belâ var.»**

Bu âyetin tefsirinde İbni-Ebi Hâtim İbni-Abbas'dan rivâyet etti: **«Belâ, Nikmet demektir»** yani büyük bir şiddet ve cezalandırma vardır.»

(50) **«Bir vakit sizden ötürü denizi yardık...»** Bu âyetle ilgili olarak Abd b. Hümeyd Kattade'den rivâyet etti:

«Evet Allah'a yemin ederim ki deniz onların önlerinde bölündü. Kup kuru yollar açıldı. O yollarda yürüdüler. Ve Allah (C.C.) onları kurtardı. Düşmanları olan Firavun'un ordularını boğdu.»

Sahiheynde (Müslim ve Buharî'de) sabit oldu ki: **Resûli Ekrem Medine'ye vardığında yahudîlerin AŞURA günü oruç tuttuklarını gördü. Bu ne gündür diye sordu. Mutlu bir gündür Allah bugün İsrail oğullarını düşmanlarından kurtarmıştır. Hz. Musa oruç tutmuştur dediler».**

Bunun üzerine Resûlüllah: **«Biz Musa'ya sizden daha yakınız»** dedi. O gün oruç tuttu ve oruç tutmasını emretti.»

(51) Teberanî Said b. Cübeyr tarikiyle rivâyet etti. «İmparator Herakliyus Muaviye'ye yazdı: **«Dünyada bir saat (bir defa) güneş yüzünü gören yerin neresi olduğunu sordu. O da meseleyi İbni-Abbas'dan sordu. O da İsrailoğullarına açılan denizin dibidir»** dedi.

İbni-Cerir Ebul-Âliye'den **«Kırk geceden maksad, ZİLKÂDE ayı ile ZİL-HİCCE'nin on günüdür.»** rivâyet etti.

İbni-Cerir Ebul-Âliye'den **«Ondan sonra: Buzağıyı mâbud edindiğinizden sonra..»** diye rivâyet etti.

(52) Abd b. Hümeyd ve İbni Cerir Mucahid'den **«Hatırlayın ki biz Musa'ya Tevrat'ı ve FIRKAN'ı vermiştik..» Fırkan, hak ile batıl arasını ayıran Kitab demektir...»**

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan **«Fırkan, Tevrat, İncil, Zebur ve Kur'an'ın ismini derliyen Kitab demektir.»**

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan rivâyet etti: **«Musa Rabbinin emrinden esinlenerek kavmine nefislerini öldürmelerini emretti. Buzağıya tapanlar gizlendiler ve oturdular. Buzağıya tapmıyanlar kalktılar ellerine hançerler aldılar. Şiddetli bir karanlık çöktü üzerlerine, birbirlerini öldürmeye başladılar. Karanlık çözüldüğünde yetmiş bin kişi ölü vardı. Öldürülenin de öldürenin de tevbesi kabul oldu.»**

İbni-Ebi-Hâtim Hz. Ali'den (R.A.) rivâyet etti: **«İsrailoğulları Musa (A.S.)'ya: Bizim tevbemiz neyledir? diye sordular.**

Musa (A.S.): **«Birbirinizi öldürmenizledir»** dedi.

Bıçakları ellerine aldılar. Kişi kardeşini, babasını ve evlâdını öldürürdü. Kim önüne gelirse çekinmeden öldürürdü. Böylece yetmiş bin kişi öldürüldü. Allah Kulu Musa'ya (A.S.): **«Onlara söyle dursunlar. Öldürülenler af olundu. Kalanların tevbesi kabul olundu..»**

Abd b. Hümey Kattade'den benzerini rivâyet etti.

(55) İbni-Cerir, İbni-Ebi Hâtim İbni-Abbas'dan «CEHRETEN» açıkca ve aşikâr demektir. Yani: **Allah'ı (C.C.) açıkça görmedikçe asla iman etmeyiz.»**

İbni Cerir Enes'den: **«Musa'nın (A.S.) seçtiği o, yetmiş kişi bunu istediler»** «SAİKE sizi yakaladı. Yani öldüler. Sonra ecellerini tamamlamak için Allah onları diriltti.

(57) İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: **«Tih sahrasında üstünüze bulutla gölge yaptık»** O, bulut öyle bir buluttu ki, normal bulutlardan daha serin daha hoş idi. O, bulut öyle buluttu ki, Allah Kıyamette onda gelir (1). O bulut ki BEDİR günü melekler onda geldiler. O bulut TÎH sahrasında onlarla beraberdi..»

(1) Allah'ın bulutta gelmesinin nasıllığı malûm değildir. Hadîs müteşabihdir. Bilinsin.

İbni - Ebi - Hâtim Katade'den rivâyet etti: **«Bu bulut Sahrada onlarla beraberdi. Güneşten onları korur, ve gölge yapardı.»**

Sahraya çıktıklarında Kudret helvası karın yağması gibi üzerlerine yağardı. Sütten daha beyaz ve baldan daha tatlı idi.

Fecrin doğuşundan itibaren yağmaya başlardı. Güneşin doğuşuna kadar devam ederdi. Herkes günlük yeteceğini ondan alırdı. Fazla aldığı ise, onun yanında dayanmaz, derhal bozulurdu.

Haftanın altıncı günü olan Cuma günü geldiğinde altıncı ve yedinci günlerine yetecek kadarını alırlardı. O da bozulmazdı. Çünkü bayram günü idi. O günde ne maişet derdiyle ne de herhangi bir şeyin arkasında koşmakla ilgilenmezlerdir. Bunlar TİH Sahrasında oldu..»

Abd b. Hümeyd İkrime'den: **«MENN, çığ gibi bir şeydir ki Allah (C.C.) onu onlar için indirdi.**

SELVÂ Serçe kuşundan daha büyük bir kuştur.»

VEKİ' Mucahid'den: **«MENN, ağaç sakızı, SELVÂ da kuştur.»** diye rivâyet etti.

İbni Cerir Es-Suddi'den: **«İsrailliler: Ey Musa! Biz bu Sahralarda ne yapalım. Yemek nerden gelecek dediler. Bunun üzerine Allah onlara Kudret helvasını indirdi. Turincin ağacının yapraklarına düşerdi.»**

İbni-Cerir Er-Rebî b. Enes'den: **«MENN, bal gibi bir şerbetti. Onlar için inerdi. Onu suya katarak içerlerdi.»** dedi.

İbnül-Munzir İbni-Abbas'dan: **«Menn geceleyin ağaçların üzerine yağardı. Sabah onlar gidip diledikleri kadar yerlerdi. Selva Semani kuşuna benzer bir kuştur. Ondan da diledikleri kadar yerlerdi.»** rivâyet etti.

İbni-Ebi-Hatim İbni-Abbas'dan: **«Onlara itaat etmemekle bize zulmetmediler.»** âyetinde: «Biz, onların bize zulmetmelerinden yüce ve galibiz» demektir dedi...

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: **«Nefislerine zulmetmişlerdi. Yani zarar vermişlerdi demektir»** dedi.

وَاِذْ قُلْنَا ادْخُلُوْا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوْا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ
رَغَدًا وَّادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَّقُوْلُوْا حِطَّةٌ نَّغْفِرْ لَكُمْ
خَطٰيٰكُمْ ؕ وَسَنَزِيْدُ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۵۸﴾ فَبَدَّلَ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا قَوْلًا
غَيْرَ الَّذِيْ قِيْلَ لَهُمْ فَاَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا رِجْزًا مِّنَ
السَّمَآءِ بِمَا كَانُوْا يَفْسُقُوْنَ ﴿۵۹﴾ وَاِذِ اسْتَسْقٰى مُوْسٰى لِقَوْمِهٖ
فَقُلْنَا اضْرِبْ بِّعَصَاكَ الْحَجَرَ ؕ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ
عَيْنًا ؕ قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ ؕ كُلُوْا وَاشْرَبُوْا مِنْ رِّزْقِ
اللّٰهِ وَلَا تَعْثَوْا فِى الْاَرْضِ مُفْسِدِيْنَ ﴿۶۰﴾ وَاِذْ قُلْتُمْ يٰمُوْسٰى
لَنْ نَّصْبِرَ عَلٰى طَعَامٍ وَّاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا
مِمَّا تُنْۢبِتُ الْاَرْضُ مِنْۢ بَقْلِهَا وَقِثَّآئِهَا وَفُوْمِهَا
وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا ؕ قَالَ اَتَسْتَبْدِلُوْنَ الَّذِيْ هُوَ اَدْنٰى
بِالَّذِيْ هُوَ خَيْرٌ ؕ اِهْبِطُوْا مِصْرًا فَاِنَّ لَكُمْ مَّا سَاَلْتُمْ ؕ
وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَآءُوْ بِغَضَبٍ مِّنَ
اللّٰهِ ؕ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوْا يَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُوْنَ
النَّبِيّٖنَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ؕ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَّكَانُوْا يَعْتَدُوْنَ ﴿۶۱﴾

MEAL

(58) Hatırla o zamanı ki sizlere şu şehire ininiz. Ondan istediğinizi bol bol yeyiniz ve kapıdan secde ederek giriniz. Bizi bağışla deyiniz ki hatalarınızı sizin için af edelim. Biz iyilik yapanlara artırırız dedik.

(59) Nefislerine zulüm edenler kendilerine söylenenin başkası ile sözlerini değiştirdiler. Bu fasıklıklarından ötürü zûlüm edenlerin üzerine gökten elem verici hastalık indirdik.

(60) Hatırlayınız o zamanı ki Musâ kavmi için su istedi. Bunun üzerine Musâ'ya: «Asan ile taşa vur!» dedik. Bu vuruşun neticesinde taştan on iki pınar fışkırdı. İnsanların her gurubu içeceği pınarı bildi. «Allah'ın rızkından; yiyiniz içiniz. Sakın ha yeryüzünde fesat çıkarıp haddinizi aşanlardan olmayınız!» dedik.

(61) Hatırlayınız o zamanı ki, siz Musâ'ya «Ey Musa! Biz bir çeşit yemekle yetinemeyiz. Bizim için Rabbine dua et ki, bize toprağın bitirdiği baklagillerden (sebze) salatalık, sarımsak, mercimek ve soğandan çıkarsın!» dediniz. Musa sordu: «Hayırlı olan şeyi daha aşağı olan bir şey ile değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise Mısır'a (veya herhangi bir şehire) ininiz! Şüphesiz ki sizin için orada istediğiniz şeyler vardır.» dedi. Böylece onların üzerine zillet ve meskenet vuruldu. Allah'ın gâzâbına uğradılar. Bunun sebebi de isyan etmeleri, hadlerini aşmaları dolayısiyle Allah'ın Âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere Peygamberleri öldürmeleridir.

TEFSİR

(58) Şehirden gaye, «Beytül Makdis» (Kutsi şerîf) veya ERİHA kasabasıdır. Bu emri, Cenabı Hak onlara «TİH» Çölünden çıktıktan sonra verdi.

Âyette bahsi geçen kapı, «Kutsi Şerîf»in kapısı veya Yahudîlerin kıblesi sayılan SAHRE (ağlama duvarı denilen Kubbenin) kapısıdır.

Yahudiler, bu emri tatbik etmediklerinden Hz. Musa'nın hayatında «Kudsi Şerîf»e bir türlü girmeye muvaffak olamadılar.

Kapudan secde ederek girmelerinin sebebi «TİH» Çölünden kurtulmalarına karşılık şükür etmeleridir.

«Bizi bağışla» manâsını taşıyan «HİTTATUN» kelimesi bir parola mahiyetini taşıyan ve tekrarlanması istenilen bir kelimedir. Manâsı «Günahlarımızı bizim boynumuzdan düşür veya şu şehirde konmamızı ve yaşamamızı sağla!» demektir.

(59) **«Zalimler kendilerine söylenen sözü başkasıyle değiştirdiler!..»**

Kendilerine tevbe etmeleri ve günâhlarının affedilmesi için dilekte bulunmaları emredilmişti. Oysa onlar bunun yerine dünyânın geçici nîmetlerini istediler. Meselâ, sebze, sarımsak, soğan ve acur gibi şeyleri veya buğday istediler. «HİTTATUN» diyecekleri yerde HİNTATUN (Buğday) dediler.

Hastalıkla tefsir edilen «RİCZ», kolera hastalığı demektir. Rivayete göre bu hastalıktan bir saat zarfında yirmi dört bin kişi öldü. Hastalık İsrailoğullarını kasıp kavurdu.

PINARLAR FIŞKIRAN TAŞ:

(60) «TİH» Çölünde iken İsrâiloğulları susadılar. Hz. Musâ onlar için Allah'dan (C.C.) su istedi. Sayıları altıyüz bin idi. Ordugâh oniki mil kadar genişti. Hz. Musâ'nın katında «TUR» Dağı'ndan getirdiği dörtgen bir taş vardı. O taşa asâsıyla vurmasını Allah (C.C.) buyurdu. Taşın her yüzünden üç çeşme akıyordu (3x4 = 12). Her kabîle kendisine tahsis edilen çeşmeden içiyordu.

Diğer bir rivâyete göre; o, taşı Hz. Adem beraberinde Cennet'ten getirmişti. Hz. Şuayb'dan Hz. Musâ'ya intikal etmişti. Asâ'yı da Hz. Şuayb Hz. Musa'ya vermişti. Başka bir görüşe göre bu, o taşdı ki, İsrailoğulları Hz. Musâ'yı: **«Erkeklik uzvu yoktur.»** diye itham ettikleri zaman, Musâ'nın (A.S.) soyunduğu elbiselerini alıp kaçtı. Böylece elbisesini almak için kaçan taşın peşinde koşan Musâ (A.S.)'yı Allah

(Celle) o, iftiradan kurtardı. Cebrail (A.S.) Musâ'ya bu taşı taşımasını söyledi. Torbasında bulunan bu taşı her konakta Hz. Musâ çıkarıp asâ ile vururdu. Su fışkırıp akardı. Gidecekleri zaman, asâ ile vurur suyu durdururdu.

İsrail oğulları, **«Eğer Musâ'nın asâsı kayıp olursa susuzluktan ölürüz!»** dediler. Bunun üzerine Hz. Allah (C.C.) kulu Musâ'ya: **«Asâ ile taşa vurma! İhtiyaç olduğunda taşla konuş; o, sana istediğini verir!»** Vahyini gönderdi. Hakikî müessirin kendisi olduğunu gösterdi.

Taşın bir kara zira' kadar, asânın da Hz. Musa'nın boyu kadar (on zira') olduğunu, ve Cennet'in «As» ağacından olduğunu söylediler. Asânın karanlıkta ışık veren iki dalı vardı.

Hz. Musa'nın bu mu'cizelerini ancak Allah'ı bilmiyen bir nâdan ve câhil inkâr eder. Allah'ın garib sanaatlarını düşünüp kavramayanlar bu inkâra kalkışabilirler. Mutlak kudret sahibine inanan inanır şübheye düşmez.

Madem ki, taşların arasında tıraş yapan taş vardır, madem ki, sirke ve içkiden nefret ettiren ve demiri çeken miknatıslı taşlar vardır, bunları yaratan neden yer altından çekip su çıkaran veya her taraftan havada bulunan buharı çekip soğutma kuvvetiyle su haline getiren taşı yaratmasın? Mevlâmız her şeye kadirdir.

(61) İsrailoğulları, bir tarzda bulunan Kudret Helvasıyla Bıldırcın kuşundan usanarak **«Ey Musa! Biz bir tek yemeğe sabretmeyiz. Bizim için Rabbinden iste ki, toprak mahsulünden sebze, acur, buğday, mercimek ve soğanından ihsan etsin.»** dileğinde bulundular da eski çiftcilik sanatının kokmuş âdetine yöneldiler.

Hz. Allah veya kulu Musâ (A.S.) sordu:

(61) **«Kıymet bakımından daha düşük nesneyi almak için, daha hayırlısını vermek mi istiyorsunuz?»**

Daha hayırlısı; Kudret Helvası ile Bıldırcın kuşudur. Kıymet bakımından daha düşük olan ise, sebzelerdir.

Kudret Helvasıyla bıldırcının hayırlılığı, hem lezzet, hem yarar ve hem de çalışmaksızın elde etmekten ileri geliyor.

Âyetteki «Mısır» kelimesi ya bildiğimiz Mısır ülkesidir veya herhangi bir şehir demektir.

«TİH»den şehire inip sebzelere karşı olan isteği gidermek, onlara pek de hayır getirmedi.

İbni-Mes'ud'un müshafında MISIR kelimesi tenvinsiz kaydedilmiştir. Bu durum, MISIR'ın belli olan memleketin adı olduğunu teyid eder.

Nîmete karşı nankörlüklerinin cezası olarak Allah, İsrailoğullarının üzerine **«ZİLLET»** ve **«HORLUK»** kubbesini gerdi.

Bu, gerçekten böyledir. Çünkü bazı geçici devreler, nazarı itibara alınmaz, ancak tarihin gerçeğine vakıf olmayanları aldatır.

Bazen de Yahudîler zoraki bir tarzda böyle görünürlerdi ki, haraçları artırılmasın.

«Allah'ın Âyetlerini inkâr ettikleri ve haksız olarak Peygamberleri öldürdüklerinden ötürü Allah'ın gazabına müstahak oldular!»

İnkâr ettikleri Âyetler, denizin bölünmesi, bulutun gölge yapması, Kudret Helvası ve Bıldırcın kuşunun verilmesi, çeşmelerin taştan akması veya İncil gibi semâdan inen kitablar, Kur'an ve Kur'an'da bulunan RECİM Âyeti ve Hz. Muhammed'in (S.A.V.) sıfatını belirten Tevrat'ın bazı Âyetleridir.

Öldürdükleri peygamberler; Hz. Eşiya, Hz. Zekeriya, Hz. Yahya ve diğerleridir. Onları bu cinayetleri işlemeye götüren tek sebep, nefsin isteğine uymaları ve dünyâyı sevmeleridir. Nitekim Allah (C.C.): **«Onların bu inkâra sapmaları isyanlarından ve saldırganlıklarından ileri geliyor..»** diye buyurdu.

TEFSİR-İ Bİ'L ME'SÛR (RİVAYET TEFSİRİ)
(Hadislerle ve Sahabeden Nakledilen Rivayetlerle Yapılan Tefsir)

(58) **«Hatırlayınız o zamanı ki şu köye (Kudüs Şehrine) giriniz onun nimetlerinden dilediğinizi bol, bol yeyiniz. O kapıdan secde ederek giriniz ve «HİTTA» (günahımızı affet) deyiniz ki, günâhlarınızı affedelim. Biz ihsan edenlere daha da fazlasını veririz.»**

Bu âyetin tefsirinde: Abdürrezzak, İbni-Cerir ve Ebi-Hatim Kattade'den: **«O Köy, Beytul-Makdis idi»** diye rivâyet ettiler.

İbni-Cerir İbni-Zeyd'den: **«O, Köy Beytul-Makdis'in Köylerinden ERİHA idi.»** diye rivâyet etti.

Abd b. Hümeyd ve el-Hâkim İbni Abbas'dan rivâyet ettiler ki, **«O kapı daracık bir kapı idi. Secdeden maksat, ruku'a eğildiğiniz gibi eğilerek giriniz. «Hitta» affetmek demektir. Onlar işi alaya alarak Kuyrukları üzerinde girdiler. «HİNTA» — Buğday — dediler. Bu manzarayı şu âyette ne güzel verirler: «Zalim olanlar emr olundukları sözü değiştirdiler.»**

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: **«O, kapı Beytul-Makdis'in kapılarından biri idi. Ona «Hitta Kapısı» denir.»** rivâyet etti.

Abd b. Humeyd, İbni-Cerir ve Ebu-Şeyh İbni-Mesud'dan: **«Onlara secde ederek kapıdan giriniz, denildi. Onlar başlarını eğerek girdiler ve Kızıl dane olan buğday ve içinde bir arpa dediler.»** diye rivâyet ettiler.

Abd b. Hümeyd ve İbni-Cerir İkrime'den: **«Secde ederek kapıya giriniz. — Başlarınızı eğerek giriniz — Hittatun deyiniz — lâ ilâhe illellah deyiniz — »** diye rivâyet ettiler.

Beyhaki «el-Esmâ Ves-Sıfat»da İbni-Abbas'dan rivâyet etti: **«Hittatun deyiniz — lâ ilâhe illellah deyiniz demektir.»**

(59) İbni-Cerir İbni-Abbas ve Ebi-Hüreyre'den rivâyet etti: **«Secde ederek girmekle emrolundukları kapıya kuyruk üzerinde girdiler. Hittatun yerine Arpa içinde bir buğday tanesi manâsına gelen — Hintetun fi şeiretin — dediler.»**

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: **«Allah'ın Kitabında gelen her «RİCZ» tabiri, azab mânâsını ifade eder.»** rivâyet etti.

Müslim ve başka hadîsciler Usame b. Zeyd, Sad b. Mâlik ve Hüzeym b. Sabit'tan rivâyet ettiler:

Allah'ın Resûlü (S.A.V.): **«Şu Taun — Kolera — hastalığı Ricz — azab — 'dir. Sizden önce bir millete tatbik edilen bir azabdan kalmadır. Bu Taun bir memlekette varsa sizde orada iseniz. Sakın oradan kaçmayınız. Sizin kulağınıza Taun'un bir yerde olduğu geldiğinde sakın oraya girmeyiniz ve varmayınız».**

(60) **«Hatırla o zamanı ki, Musâ kavmi için su dilemişti. Biz de «Asan ile taşa vur» dedik. Bunun üzerine o taştan on iki pınar fışkırdı. Her boy su alacağı kaynağını bildi.....»**

Bu âyetin tefsiri selefden şöyle gelmiştir:

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: **«Musâ'nın (A.S.) su istemesi TİH Çölünde idi. Musâ (A.S.) beraberindeki taşa asasını vurdu. On iki pınar çıktı. Her boya bir pınar vardı. Ondan içerlerdi»** rivâyet etti.

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: **«Lâ Ta'sav» «yer yüzünde fesadlığı yayarak gezmeyiniz»** demektir.» diye rivâyet etti.

(61) Abd b. Hümeyd Mucahid'den: **«Biz bir türlü yemeğe sabretmeyiz — yani daima Kudret-Heyvasıyle Bıldırcınların eti bizim hoşumuza gitmez— Bunların yerinde baklagilleri bize versin»** diye rivâyet etti.

Abd b. Hümeyd, İbn-i Cerir ve İbnil-Munzir İbni-Abbas'dan: **«FUM Ekmektir.»** Bir rivâyette — **Buğdaydır** —» diye rivâyet ettiler.

İbni-Ebi-Hâtim İbni-Abbas'dan: **«FUM - Sarımsaktır»** diye rivâyet etti.

Said b. Mansur İbni-Mesud'dan rivâyet ettiğine göre bu zat, **FUM** yerinde **SUM** — Sarımsak — okumuştur.»

İbni-Cerir Mucahid'den rivâyet etti: **«Âyetteki «EDNA» tâbiri kıymetce daha düşük demektir.»**

Abd b. Hümeyd Kattade'den rivâyet etti: **«Mısır'dan maksad, herhangi bir şehirdir.»**

İbni-Cerir Ebul-Âliye'den rivâyet etti: **«Mısır'dan maksad, Firavnın Mısırı'dır.»**

İbni-Ebi-Hâtim İbni-Abbas'dan rivâyet etti: **«Zilletten maksad, Haraçtır.»**

Abdurrezzak ve İbni-Cerir Kattede ve Hasan'dan rivâyet ettiler:

«Onların üzerine zillet ve meskenet vuruldu — zelil ve hakir oldukları bir halde haraç verir dururlar.»

İbni-Cerir Ebul-Âliye'den: **«Meskenet, fakirliktir»** diye rivâyet eyledi.

İbni-Cerir Dehhak'tan:

«Allah'dan bir gazabla döndüler. Yani Allah'dan gelen bir gazaba müstahak oldular.»

Ebi-Davud et-Teyâlısî ve İbni Ebi-Hâtim İbni-Mesud'dan rivâyet ettiler: **«İsrailoğulları aynı günde üçyüz peygamber öldürdüler ve o günün son saatlarında Baklagillerinin pazarını kurup satışlarına devam ettiler...»**

Nitekim Allah: **«Bu, Allah'ın âyetlerini inkâr etiklerinden ve haksız yere (Zekeriya, Yahya ve Suayib gibi) peygamberleri öldürdüklerindendi. Evet bu, isyan ettiklerindendi. Ve aşırı gitmelerindendi..»** diye buyurmuştur.

اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِيْنَ هَادُوْا وَالنَّصٰرٰى وَالصّٰبِـُٔوْنَ مَنْ اٰمَنَ
بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ
رَبِّهِمْ ۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٦٢﴾ وَاِذْ اَخَذْنَا
مِيْثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّوْرَ ؕ خُذُوْا مَآ اٰتَيْنٰكُمْ بِقُوَّةٍ
وَّاذْكُرُوْا مَا فِيْهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿٦٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِّنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ ۚ
فَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهٗ لَكُنْتُمْ مِّنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿٦٤﴾
وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِيْنَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِى السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ
كُوْنُوْا قِرَدَةً خٰسِـِٕيْنَ ﴿٦٥﴾ ۚ فَجَعَلْنٰهَا نَكَالًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا
وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِيْنَ ﴿٦٦﴾ وَاِذْ قَالَ مُوْسٰى لِقَوْمِهٖٓ اِنَّ
اللّٰهَ يَاْمُرُكُمْ اَنْ تَذْبَحُوْا بَقَرَةً ؕ قَالُوْٓا اَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا ؕ
قَالَ اَعُوْذُ بِاللّٰهِ اَنْ اَكُوْنَ مِنَ الْجٰهِلِيْنَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا
رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا مَا هِىَ ؕ قَالَ اِنَّهٗ يَقُوْلُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا فَارِضٌ وَّلَا
بِكْرٌ ؕ عَوَانٌۢ بَيْنَ ذٰلِكَ ؕ فَافْعَلُوْا مَا تُؤْمَرُوْنَ ﴿٦٨﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا
رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا مَا لَوْنُهَا ؕ قَالَ اِنَّهٗ يَقُوْلُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ
صَفْرَآءُ ۙ فَاقِعٌ لَّوْنُهَا تَسُرُّ النّٰظِرِيْنَ ﴿٦٩﴾

(62) Şübhesiz ki, îman edenlerden, Yahudîler, Hıristiyanlar ve Sabiîlerden Allah'a ve son güne îman edip salih amel işliyenlerin Rableri katında ecirleri vardır. Onlara korku yoktur. Onlar üzülmezler de..

(63) Hatırlayınız ki, sizden söz almıştık ve TÛR Dağını üstünüze kaldırdık. (Ta ki sizden söz alıncaya kadar durdurduk) «Size verdiğimizi kuvvetle tutunuz. Onun içinde bulunanı hatırlayınız. Ta ki sakınanlardan olasınız.» (dedik).

(64) Sonra o sözün akabinde döndünüz. Eğer Allah'ın sizin üzerinizde fazlı ve rahmeti olmasaydı kesinlikle ziyan edenlerden olurdunuz.

(65) Yemin olsun ki, sizden Cumartesi gününde saldıranları bilirsiniz. Onlara «Zelil ve hakir maymunlar olunuz!» dedik.

(66) Bu Mesih etme cezasını, onların zamanında bulunanlara da daha sonra gelenlere de ibret verici bir engel kıldık ve takvaya varanlar için de bir öğüt yaptık.

(67) Hatırlayınız ki, Musâ, kavmine, «Şübhesiz ki, Allah size bir ineği kesmenizi emrediyor» dediğinde onlar (Musâ'ya), «Bizi alay konusu mu yaparsın?» dediler. Musâ, «Ben cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım!» dedi.

(68) Musâ'ya, «Bizim hesabımıza Rabbinden sor. Bize o ineğin nasıl bir inek olduğunu bildirsin!» dediler. Musâ! Rabbim diyor ki; o ne pek yaşlı ne de pek gençdir. Bunun arasında orta yaşlıdır. Emr olduğunuzu yapınız!» dedi.

(69) Onlar «Rabbinden sor ki, bize o ineğin rengini bildirsin!» dediler. Musa: «Rabbim diyor ki, şübhesiz ki, o, rengi parlak sarı bir inektir. Bakanların hoşuna gider.» dedi.

TEFSİR

(62) Kâfirlerin sınıfları arasında bahsi geçen mü'minlerden maksad, ya ihlâslı ihlâssız bütün mü'minlerdir veya dil ile îman edip kalb ile kâfir kalan münafıklardır.

YAHÛD ya dönüş ve tevbe mânâsını taşıyan «HADE»den geliyor. İsrailoğulları buzağıya ibâdet etmekten dönüş yaptıkları için bu ismi aldılar veya İbranicede «YAHÛZA» Hz. Yakub (A.S.)'ın en büyük oğlunun adı olduğundan onun adıyla anıldılar. «Yahuza» da arapçada «YAHÛD» diye kullanıldı.

NASÂRA (Hıristiyanlar), «NASRAN» kelimesinin cemîi (çoğulu) dir. Yardım edenler demektir. Hz. İsâ'ya yardım ettiler diye bu ismi aldılar. Veya Hz. İsâ ile beraber «NASRAN» ya da «NASİRE» adlı köyde bulunuyorlardı bundan dolayı bu ismi aldılar.

SABİİLER, Hıristiyan ile ateşe tapanlar arasında bir kavimdir. Dinlerinin kökünün Hz. Nûh'un dini olduğu da iddia edildi. Onlar için meleklere ibâdet eder de denildi. Yıldızlara taptıkları söylenildi. Çıkış manâsına gelen «SEBEA» kökünden gelebileceği gibi, kayış manâsına gelen «SABA» dan da gelmiş olabilir. Çünkü bu gürûh bütün dinlerden çıkmışlardır. Bugün İslâm dünyasında Akdeniz kıyılarında ve Suriye'de yaşamakta olan «NUSAYRİYYE» taifesi bunlara pek yakındır.

Bu Müslüman, Yahudî, Hıristiyan ve Sabiiler gurublarından kim ki Allah'a dönüş yapar, haşre inanır ve salih ameller yapmak suretiyle bu inançlarını yaşatırsa, o gerçek mü'min olur. Onun için Allah katında bol ecir var. Kâfirler azabtan korktukları zaman dahi onlara korku yoktur. Kusurlular ömürlerinin zayi edilmesinden üzüldüklerinde onlar üzülmezler. Çünkü hayat sermayesini iyi değerlendirmişlerdir.

Bu Âyeti Celîle kalbden olmayan bir îmanın gerçek îman olmadığını ancak Mü'minin boynunu kılıçtan kurtardığını ifade eder. Îmanın kalb ile tasdik dil ile ikrardan ibaret olduğunu sergiler!..

Cenab-ı Hak İsrailoğulları'ndan Hz. Musa'ya tabî olup Tevrat'a göre amel etmelerine dair söz alması için TÛR dağını Cebrail Kulunun

eliyle getirtip onların üstünde durdurdu. «Ya Tevrat'taki ahkâma îman edip ona göre amel edeceksiniz ya da dağ başınıza düşecektir, dedi». Onlar da çaresiz kabul ettiler!

(64) Bu sözden sonra Allah'a verdiğiniz va'di tutmaz oldunuz.

Eğer sizi tevbe etmeye, Hz. Muhammed'i (S.A.V.) göndermek suretiyle muvaffak kılmasaydı, günâhlara dalmaktan ötürü ziyan edip helâk olanlardan olurdunuz!

(65) Yahudiler Cumartesi gününü ibâdete tahsis etmekle emrolundular. Davud (A.S.) zamanında bir gurubu bu yasağı çiğnedi. Balık avlamaya çıktı. Şöyle ki, bunlar «İYLE» adlı bir köyde yaşıyorlardı. Bu köy deniz kıyısında idi. Cumartesi günü denizdeki balıklar o, köyün kıyısına gelip burunlarını sudan çıkarır dururlardı. Akşam üzeri de savuşup giderlerdi. Bu ilâhî bir imtihandı. Bunun üzerine köylüler arklar eştiler. Havuzlar yaptılar. Balıklar Cumartesi günü bu havuzlara girerdi. Onlar da Pazar günü yakalarlardı.

Allah'ın bu imtihanını kaybedenler gerçekten mi maymun oldular yoksa mânen mi mesih oldular? Bu konuda ihtilâf edilmiştir.

Tefsir âlimi Mücahid'e göre; kalbleri mesih edilmişti. Suretleri değil!.. Nasıl ki, ahmaklara merkep temsil olarak getiriliyorsa, hilecilere de maymunla temsil getirilmiştir.

«Onların meselesi «kitab yüklü merkep» meselesi gibidir.» Cenab-ı Hakkın **«Olunuz»** sözü onlara **«Kendi isteğinizle maymun olunuz!»** diye bir emir değildir. Çünkü böyle olmaları onların kudretleri dahilinde değildir. Belki bu emirden ilâhî maksad, sür'atle öyle olmalarıdır. Ve Allah'ın irade buyurduğu gibi de oluverdiler!.

(66) İsrailoğullarının mesih edilmeleri, hem zamanlarında yaşayanlara hem de gelecek nesillere ibret dersidir. Zira Allah'ın sisteminde istisna ve kayırma yoktur. Aykırı davranan her kuşak, o sistemi dinlemiyen her millet, Allah'ın azâbına müstehak olur. Takva ehli de bundan vaz-u nasîhat dersini alır. Düşün!

BENİ - İSRAİL İNEĞİ

(67) Hz. Musa'nın ümmetinde zengin bir ihtiyar vardi. Bir tek oğlu olmuştu ve öte taraftan da yeğenleri vardı. Bu yeğenler amcazadeleri-

nin hayatına son verip ihtiyar amcanın mîrasına konmak istediler. Amcazadelerini bir gece öldürüp cesedini şehir etrafındaki surun kapısına bıraktılar. Sonra Musâ'ya (A.S.) gelip katilleri bulmasını ve sözde intikam almalarını sağlamasını istediler (1). Fakat mahkemenin hâkiminin Peygamber olduğunu ya unuttular veya inkâra sapmışlardı. Cenabı Mevlâ, kulu Musa'ya (A.S.), **«Onlara söyle ki, bir «İNEK» kessinler onun bir parça etini ölüye vursunlar o, dirilip onlara kâtili haber verecektir.»** dedi. Bunu söyleyen Musa'nın (A.S.) sözünü, tepkiyle karşıladılar. Çünkü Peygamberliğin ne olduğunu ya hiç bilmiyorlardı, dinledikleri bir kulaktan girip öbüründen çıkmıştı, ya da sathî ve basit bir tarzda mütalea ediyorlardı (2) . **«Ey Musa! Bizimle alay mı ediyorsun? Herhangi bir sığırın bir parçasını cenazeye vurunca dirilmesi nasıl mümkün olur?»** dediler. Hz. Musa (A.S.) onların bu karşılığından nefret ederek kendini o, uygunsuz ve yakışık almaz imtihandan uzak tutarak: **«Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım!»** diye yakardı. **«Ey Musa! Rabbinden sor «Acaba o, sığırın durum ve niteliği nedir bize beyan etsin»** dediler. Çünkü böyle bir ineği hiç görmemişlerdi. Eğer **«Ey Musa! Senin dediğin doğrudur. Hemen herhangi bir ineği keselim ve dediğini tatbik edelim»** deselerdi, meseleyi derinden derine götürmeselerdi, bu zorluklar baş göstermezdi. **«Kim ki ifrata kaçarsa, onun önüne ifrat ve şiddet çıkar!.»** (Hadîs).

(68) Musa (A.S.), **«Rabbim diyor ki, o, inek yaşlılık ile gençlik arasında yaşı bulunan bir inektir.»** Allah'ın Resûlü (S.A.V.), **«Eğer hangi bir ineği rastgele kesip zorluk çıkarmasaydılar kâfi gelirdi, lâkin onlar nefislerine zorluk çıkardılar. Allah da onların işlerini zorlaştırdı.»** Cenab-ı Hak, onları bu inatlarından vazgeçirmek ve Peygamberin emrine tabî' olmalarını sağlamak için şu emri verdi: **«Emrolunduğunuzu yapınız!»**

---

(1) Bu istekleri, ya hamaketlerinden ya da ilâhi sisteme inanmamalarından ileri geliyordu. Sonunda imtihana tutulmaları birinci şıkkı destekler. Düşünülsün.

(2) İnad ve haksızlıkta israr etmeleri bunun en bariz bir delilidir. Bk. Envarut-Tenzil. Cild 1, Sahife 137, Amire İstanbul.

TEFSİR-İ Bİ'L ME'SÛR (RİVAYET TEFSİRİ)

(Hadislerle ve Sahabeden Nakledilen Rivayetlerle Yapılan Tefsir)

(62) **«Kuşkusuz ki iman edenler, Yahudiler, Hıristiyanlar ve sabiîler (den) Allah'a (C.C.), âhirete iman eden ve salih amelde bulunanlar için Rab'leri katında ecirleri vardır. Onlar için korku da yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır...»**

Bu âyeti Selef şöyle tehlil etmişlerdir:

Selman-ı Farisî'den İbni-Ebi-Hâtim rivâyet etti: «Allah'ın Resûlünden (S.A.V.) bir dinin mensublarının halini sordum ki, bende daha önce onlarla beraberdim. Onların namazlarından ve ibâdetlerinden bahsettim. Bunun üzerine bu âyet indi.»

İbni-Ebi-Hâtim Es-Suddî'den de âyetin iniş sebebini buna benzer bir tarzda rivâyet etmiştir.

Ebi-Davud, — Nasih ve Mensuh'da — İbni-Cerir ve İbni Ebi-Hâtim İbni-Abbas (R.A.)'dan rivâyet ettiler: «Bu âyetin arkasında Cenabı-Hak: **«Kim ki İslâm dininden başka bir din benimserse, asla ondan kabul edilmez. O ahirette de zarara uğrayanlardandır.»** (Âl-i İmran: 85) âyetini indirdi.»

İbni-Cerir Hz. Ali'den rivâyet etti:

«Yahudilere **«Yahudî»** demenin sebebi: Onların **«Kuşkusuz bizler sana hidayet olunduk»** demeleridir.»

İbni-Ebi-Hâtim İbni-Mes'ud'dan: «Biz, Musa (A.S.) Kavmine **«Yahudî»** demenin nereden geldiğini biliriz. Onlara bu ismin takılması, Hz. Musa'nın **«Kuşkusuz Sana hidayet olunduk»** sözünden geliyor. Hıristiyanların «NASARA» adını almaları, Hz. İsa'nın **«Allah'ın — dininin — Ansarı — Yardımcıları — olunuz»** sözünden geliyor.»

İbni-Cerir Kattade'den: «Onlara **«NASARA»** adı «NASİRA» adlı (ve Beytül-Makdis'e yakın bulunan) köyün adından kaynaklanıyor.» diye rivâyet etti.

İbni-Sad «Tabakat»'ında İbni-Abbas'dan rivâyet etti: **«Onlara «Nasara» denildi. Çünkü Hz. İsa'nın Köyünün adı «NASİRE» dir.»**

Abdurrazzak ve İbni-Cerir Mucahid'ten rivâyet ettiler: **«Sabiî'ler**

Yahudî, Hıristiyan ve Mecusi (ateş perest)ler arasında bir gurubtur. Onların herhangi bir dinleri yoktur.»

İbni-Abbas'dan da bunun benzeri rivâyet edilmiştir. Fakat «Sabiî'»nin tefsirinde başka görüşlerde vardır.

(63) **«Hatırla o zamanı ki, sizin Misakınızı aldık.»** Selefin bu âyetin tefsirinde söylediklerinin bir kısmı şunlardır:

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan rivâyet etti: «TUR, Tevrat'ın üzerinde indiği dağın adıdır. İsrailoğulları da onun altında idiler.» İbni-Cerir İbni-Abbas'tan: **«Size verdiğimizi kuvvetle tutunuz — ciddiyetle tutunuz — demektir»** diye rivâyet etti.

İbni-Ebi-Hâtim Ebul-Âliye'den: **«Oradakini hatırlayınız — Tevrattakini okuyunuz ve onunla amel ediniz —..»** diye rivâyet etti.

İbni-İshak İbni-Abbas'dan: **«Umulur ki ittika edersiniz — ümid edilir ki üzerinde bulunduğunuz haramlardan el çekersiniz.»**

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan **«Gerçekten siz bilirsiniz — Tanırsınız — demektir.»** diye rivâyet etti.

İbni-Abbas (R.A.) devamla: **«Allah onları isyanlarından ötürü maymuna mesih etti. Mesih olunan üç günden fazla yaşamadı. Yemedi, içmedi ve döllenmediler dedi.»**

İbnil-Munzir İbni Abbas'dan :

«Maymunlar ve domuzlar o, mesih olanların soyundandırlar..»

İbnul-Münzir Hasanî Basrî'den rivâyet etti: **«Onların — mesih edilenlerin — soyu sona erdi.»**

İbni-Ebi-Hâtim Mucahid'den rivâyet etti: **«Onların kalbleri mesih edildi. Kalıbları (kendileri) maymun olmadı.. Bu, ancak onlar için Allah tarafından açıklayan bir «darbimesel»dir. Nitekim Tevrat'ın içindekilerle amel etmiyenler için Kitab yükünü taşıyan merkebin benzerliğini misal vermiştir.»**

Abd b. Humeyd ve İbni Cerir Kattade'den rivâyet ettiler: «Balıklar onlara helâl kılındı. Ancak Cumartesi günü haram kılındı: Ta ki, Cenab-ı Hak kendisine itaat eden kulunu isyan eden kulundan ayırsın. Onların içinde üç sınıf vardır:

1) Bir gurubu Cumartesinin hürmetini ihlâl etti. Avlanması kendilerine haram kılınan balıkları avladılar.

2) Bir fırka da Allah'ın (C.C.) yasağına riayet ettiğini ilân ederek onlardan ayrıldı.

3) Diğer bir gurub da saldırganlara uymadılar ve fakat onlarla beraber oturdular ve onlara Allah'ın (C.C.) yasağını söylemediler. Yani emribilmârufu yapmadılar. İkinci gurubun haricinde kalan diğer iki gurub maymun ve domuza mesih edildi. Sadece ikinci fırka kurtuldu.»

İşte inad edip peygamberlerine karşı gelmekte ileri gitmeye devam eden bu kavmin başına gelenler, felâketlerin bu çeşidi idi.

İbni-Ebi-Hâtim İbni-Abbas'dan rivâyet etti:

«Onların gençleri maymuna, ihtiyarları domuza mesih olundular.»

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: **«Biz o azabı onların önünde bulunan — köylere — arkalarında bulunan — köylere — ibret ve onlardan sonra kıyâmete kadar gelen takvâ sahiblerine de bir nasihat kıldık..»**

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: **«Onu — yani balıkları — daha önce ve daha sonra işledikleri günâhlara ceza kıldık..»** diye rivâyet etti.

Yine İbni-Cerir ondan; **«Onu — yani mesih olan cezayı —, onlardan sonra gelenlere de beraberlerinde yaşıyanlara da ukubet ve muttekiler için de bir hatırlatma ve ibret kıldık...»**

(67) **«Hatırla o zamanı ki, Musa Kavmine «Allah size bir SIĞIR kesmenizi emrediyor» demişti.....»**

Bu âyetin tefsirinde Abd b. Hümeyd ve Beyhakî «Sünen»inde Übeyde es-Selmânî'den rivâyet etti: **«İsrailoğullarında zürriyetsiz biri vardı. Bol bir servete sahibti. Yeğeni onun vârisi idi. Geceleyin onu öldürdü ve onlardan olmayan diğer birisinin kapısına bıraktı. Sabahladığında ev sahiblerini öldürmekle itham etti. Öyle ki, silâha sarılıp birbirlerine hücuma kalkıştılar.** Akıllıları: **«Neden birbirinizi öldüreceksiniz. İşte Allah'ın peygamberi aranızdadır. Ona başvurunuz?»** dedi. Musa (A.S.)'ya gelip hâdiseyi söylediler. Musa (A.S.): **«Allah size bir sığır kesmenizi emrediyor.»** dedi. Eğer onlar itiraz etmeseydiler en basit bir sığır bu işe kâfi gelecekti. Fakat onlar meseleyi teşdid ettikçe, Allah'da

hallini zorlaştırdı. Ta durum, emrolundukları sığırı bulup kesmelerine vardı. Onu, o sığırdan başka sığırı olmayan birinin yanında buldular. O da: **«And olsun onun derisini dolduracak altın kadar fiattan aşağı vermem.»** diye diretti. Sonunda derisini dolduracak altın fiyatıyla satın aldılar. Kestiler bir parçasını ölüye vurdular. Ölü dirildi. **«Kim seni öldürdü»** diye sorduklarında yeğenine işaret ederek: **«Bu öldürdü»** dedikten sonra tekrar ölü olarak yere düştü. Onun malından yeğenine hiç bir şey verilmedi. Ve katili ona vâris de olamadı.»

İbni-Ebid-Dünyâ, «Ölümden sonra yaşayanlar» bahsinde İbni-Abbas'dan şunları nakletti:

«Ölü iki köy arasında bulundu. O sığır da babasına itaat eden birisine aid idi. Onu tartısı altın ile satın aldılar..»

El-Bezzar Ebi-Hüreyre'den «Allah'ın Resûlü (S.A.V.): **«Eğer İsrailoğulları en basit bir sığıra razı olsaydılar bu iş veya o sığır onlara yeterdi.»** dediğini rivâyet etti.

İbni-Cerir ve İbni-Ebi-Hâtim bir çok yoldan İbni-Abbas'dan rivâyet ettiler:

«Âyette geçen **«El-Fârid»** kelimesi yaşlı mânâsınadır. **«el-Bıkır»** Küçük yaşlı mânâsınadır. **«el-A'van»** Orta yaşlı mânâsınadır.»

Bu tefsirin benzeri Mucahid'ten de rivâyet edilmiştir.

İbni-Cerir ve İbni Ebi-Hâtim İbni-Abbas'dan: **«Onun arasında A'vandır»** Küçük yaşlılık ile yaşlılık arasındadır en kuvvetli ve en güzeldir.»

Bu iki zat İbni-Abbas'dan rivâyet ettiler:

«Safrâu Fâkiû'n — rengi pek fazla sarıdır. Fazla sarılığından beyaza çalar.»

İbni-Ebi-Hâtim İbni-Ömer'den: **«Safrâu»** yani tırnakları sarıdır. **«Fâkiû'n»** yani rengi safidir.»

Abdurrezzak Kattade'den: «rengi sap safdır. Bakanların hoşuna gider.»

İbni-Cerir Hasan-ı Basrî'den rivâyet etti: **«Safrâu - Fakiu'n»** siyah renkli idi. Simsiyah idi.»

MÜHİM BİR NOKTADIR

Bu âyetlerde bahis konusu edilen kıssa, İsrail oğullarının kötülüklerinden başka bir örneği sergiler. Ta ki, ondan ibret alalım.

Şöyle ki:

1) Peygamberin hayatında dinde fazla deşmek ve sormak hükümlerde şiddeti gerektirir. Bunun için Hz. Peygamber'in zamanında böyle hareket etmekten nehyedildik: **«Ey iman edenler! Size göründüğünde hoşunuza gitmiyen bir takım şeylerden sormayınız..»** (el-Maide: 10).

Sahih hadisde «Size «KİYL» ve «KAL»ı — Dedi - koduyu — malın zayi edilmesini ve çokca sormayı kerih kılmıştır..»

2) Onlara hayvanlardan sığır dişisinin kesilmesi emredildi. Çünkü taptıkları buzağının cinsindendi. Böylece ibâdetle büyüttükleri yanlarında kıymetsizleşmiş olur.

Bir de onların ineğin kesilmesi teklifi karşısındaki cevabları, inek sevgisinin ne denli onlarda yerleşmiş olduğunu ölçmüş oluyor.

3) Peygamberlerin emirlerini gırgıra almaları, onları o kötü akibete sürükleyen âmillerden biridir. Hattâ birincisidir.

4) Bir dirinin — ineğin — öldürülmesiyle bir ölüyü diriltmektir. Bu, Hz. Allah'ın (C.C.) eşyayı terslerinden icadetmeye kudretli oluşunun en belirgin delilidir. (1)

Kur'an'da şübhe edenler: «İsrailoğulları bu kıssayı bilmiyorlar. Zira Tevrat'ta böyle bir kıssa yoktur. Acaba Kur'an bunu nerden getirdi?» diye itiraz eder. Cevap olarak deriz ki: Kur'an bu kıssayı Allah'ın (C.C.) katından getirdi. O Allah ki, Hz. Muhammed'in (S.A.V.) mua'sırı bulunan İsrailoğulları hakkında: **«Onlara hatırlatma olan (Tevrat) dan bir payı unuttular.»** (el-Maid: 13) buyurmuştur. Bu cevabla beraber deriz ki; bu hüküm Tevrat'ta vardır: «Birisi öldürülürse, katili bilmek için çalıştırılmamış bir ineğin, suyu daima akan bir vâdide kesilip boğazlanması vacibtir. Hâdise yerine en yakın bulunan Köyün

(1) Bk. Tefsîrûl - Merağî 1 - 141, Şirketûl - Halebî 1382 Kahire.

bütün erkekleri o, vâdîde boynu kırılmış ineğin üzerinde ellerini yıkadıktan sonra: **Kuşkusuz ellerimiz bu kanı akıtmamıştır. Soyun İSRAİLI âfet.»** diyeceklerdir.

Öldürülenin kanından yakasını kurtaran bir takım duaları tamamlarlar. Kim ki bunu yapmazsa anlaşılır ki katil odur.»

Bu icraattan kanların akıtılmasının durdurulması kasdedilir.

İhtimal vardır ki Tevrat'taki bu hüküm inek kıssasından kalmış bir hüküm olsun veya o kıssa bu hüküm ihdasına sebeb olmuş olsun.

Kur'an'ın tashih ettiği bu biricik kıssa onlarca tahrif edilmiş veya zayi edilmiş ve Allah tarafından açıklanmış ilk hüküm değildir. Daha nicesi vardır.

Tevrat'ın bu hükmü **«Sıfrıt - Tesniye»**nin yirmi birinci faslının başındadır.

Bazı kimseler bu meselede şüphe ederek: «Allah'ın (C.C.) hükümleri halkın arızı ve sonradan peydah edilen yaptıklarına tâbi olamaz» dediler.

Cevab olarak; Allah'ca (C.C.) kullarına yapılan teklif, çoğu zaman ukubat ve cezadır. Çünkü halkı yetiştirmek ve geliştirmek hedefi teklifde güdülmektedir» deriz.

Bu kıssadaki sualler ve cevablar «Fa» harfi ile bitişik değil ayrı ayrı gelmişler. Zira Beliğ uslub böyle olmayı ister. Belağet ilminde sabittir ki; bir söz, bir sualin varlığını sezdirdiğinde ondan sonra gelen ve o mukadder suale cevab teşkil edebilen Kelâmın daha öncekinden ayrı olması gerekir. Meselâ: **«Hatırla o zamanı ki Mûsa Kavmine: Allah size bir ineği kesmenizi emreder dedi.»** Kelâmı gizli bir sualin varlığını sezdirir: Sanki, bu emirden sonra ne oldu diye soruldu ve şu sözle cevab verildi:

«Sen bizi alaya mı alırsın dediler.»

Bu cevab da şöyle bir sualin varlığını sezdirir: **«Onlar böyle deyince Mûsa (A.S.) ne cevab verdi?** Bu sualin cevabı: **«Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım demişti.»** âyeti teşkil eder.

Tefsir âlimleri, daha önce de bir nebze belirttiğimiz gibi ölüye vurulan parçanın hangi parça olduğunda değişik yorumlar ileri sürmüş-

lerdir. Kimi; diliyle vurdular dedi. Kimi uyluğuyla, kimi kuyruğuyla vurdular dedi.

El-Menar sâhibi «Âyet-i celîle meselenin mucmeli hakkında bile yüzde yüz nass değildir. Nerde kaldı ki tafsilâtı hakkında nass olsun» demek suretiyle âyet hakkında daha önce naklettiğimiz «ESER» leri zayıf saymaktadır. Ve «Bu icraat, Yahudiler katında kâtil belli olmadığında kanlar hususunda meydana gelen münakaşaların halline bir vesiledir. Gelip elini yıkayan ve Hz. Musa (A.S.)'ın şeriatinde bulunan, merasimleri icra eden o, kandan beri olur. Bunu yapmayanın boynunda cinayet kalır.» demektedir. Devamla: «Bu yoruma göre ölülerin diriltilmesinin mânâsı: O öldürülenden ötürü akıtılması muhtemel olan kanların korunmasıdır. Buradaki «IHYA» — Diriltme — tıpkı şu âyetlerdeki, diriltme gibi olur.

«Bu nedenle İsrailoğullarına şunu yazdık: Kim bir nefsi, başka nefse ya da yer yüzündeki bir fesada karşılık olmaksızın (haksızca) öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüş gibidir. KİMDE ONU (öldürülmesine engel olarak) DİRİLTİRSE, bütün insanları diriltmiş gibi olur...» (Maide: 32).

«Sizin için Kısas'da hayat vardır.» (el-Bakara: 189).

Allah'ın (C.C.) her şeye kadir olduğuna îman ediyoruz. Bir parça etin vurulmasıyle ölüyü diriltmesi hiç de garib değildir. Olduğuna kaniiz. Hakikati Allah (C.C.) daha iyi bilir.

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا مَا هِيَ ۚ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا ۖ
وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا ذَلُولٌ
تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ ۖ مُسَلَّمَةٌ لَّا شِيَةَ فِيهَا ۚ قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ ۗ
فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧١﴾ وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا ۖ
وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَّا كُنتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٧٢﴾ فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا ۚ
كَذَٰلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَىٰ وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾
ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُم مِّن بَعْدِ ذَٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً ۗ
وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ ۚ وَإِنَّ مِنْهَا
لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ ۚ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ
اللَّهِ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٧٤﴾ أَفَتَطْمَعُونَ
أَن يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُونَ
كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِن بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ
وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا ۖ وَإِذَا
خَلَا بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُم بِمَا فَتَحَ
اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُم بِهِ عِندَ رَبِّكُمْ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٧٦﴾

(70) Onlar «Ey Musa! Bizim için Rabbinden sor. Bize beyan buyursun ki, ineğin durumu ve niteliği nedir! Şübhesiz ki, (o, renkte inekler çoktur) bizim için ayırd edilmiyecek tarzda birbirine benzerler. Eğer Allah dilerse bizler hidâyet buluruz» dediler.

(71) Musa, «Rabbim diyor ki: Şüphesiz o inek ne boyunduruğa koşulup çifte sürmüştür, ne de tarla sulamıştır. Ayıplardan (uzak) sapa sağlamdır. Deri rengine ters düşen herhangi bir nişanı da yoktur» deyince onlar, «Şimdi Hakkı getirdin (söyledin)» dediler. Böyle bir ineği boğazladılar. Nerdeyse bunu yapmayacaklardı!

(72) Hatırlayınız o zamanı ki, bir insanı öldürüp onu öldürenin hakkında cedelleştiniz. Allah sizin gizleyip durduğunuz nesneyi açığa çıkarıcıdır.

(73) Onlara «Kesilen ineğin bir parçasiyle öldürülene vurunuz. Böylece Allah ölüleri diriltir. Ve size Âyetlerini gösterir. Belki, (ümid edilir ki) aklınızı başınıza alıp düşünürsünüz» dedik.

(74) Bütün bunlardan sonra kalbiniz kaskatı kesildi. Binaenaleyh o kalbiniz taş gibidir veya daha katıdır. Zira bazı taşlar vardır ki, onlardan nehirler fışkırır. Ve yine taşlardan bir kısmı vardır ki parçalanır içinden su akar. Yine bazı taşlar vardır ki, Allah'ın korkusundan (dağdan) yuvarlanıp düşerler. Allah sizin yaptıklarınızdan gafil değildir.

(75) Onların (Yahudîlerin) size (Ey Muhammed ve ümmeti) inanacaklarını umarsınız. Halbuki onlardan bir gurup Allah'ın kelâmını dinledikten ve manâsını anladıktan sonra onu bilerek tahrif ediyorlar!

(76) Ne zamanki Mü'minlere rastlarlar, «îman ettik!» derler. Birbirleriyle başbaşa kaldıklarında «Allah'ın size açmış olduğunu Rab-

biniz katında aleyhinizde kullansınlar diye mi onlara söylersiniz. Bu (yanlış) davranışınızı hiç düşünmüyor musunuz?» derler.

TEFSİR

(70) Hadîsi şerifde varid oldu: **«Eğer İsrailoğulları istisna** (inşaallah hidayet buluruz) **etmemiş olsaydılar, onlara dünyâ kaldıkça ineğin nitelikleri belirtilmezdi».**

Ehl-i Sünnet'e göre, bu cümlede, «Bütün olaylar Allah'ın iradesiyle olur.» delili vardır. Emr bazen iradeden ayrılır. Eğer böyle olmasaydı emrden sonra şartın hiç bir manâsı kalmazdı.

Mu'tezile ve KERRAMİYE'ye göre, Allah'ın (C.C.) iradesi hadîsdir, ezeli değildir.

Ehl-i Sünnet'in bu iki guruba cevabı şudur: **«TA'LİK TAÂLLUK itibarıyledir.»** (Yani Allah'ın (C.C.) iradesi kadîmdir. «Eğer dilerse» şeklindeki ifade, ilgilendiği konu itibarıyledir.)

(71) **«Şimdi hakîkatı getirdin.»**, Sığırın gerçek vasfını getirip onu gözlerimizin önüne serdin. **«Onlar daha önce Hakkı biliyorlardı. Hz. Mûsa onların bildiğine parmak basınca, «Hâ! Şimdi Hakkı söyledin.»** demek değildir. Belki Hz. Musâ'nın belirttiği vasıfda ineklerin az olduğunu ve böyle bir ineğin kolaylıkla ayırd edilebileceğini demek istiyorlardı. Fakat çok uzattıklarından ve sık sık Hz. Mûsa'ya müracaat ettiklerinden veya kâtil ortaya çıkar da rezil oluruz. Korkusundan, nerde ise onu boğazlayamıyacaklardı.

Rivâyete göre: Onlardan, elinde tek bir buzağısı olan, sâlih bir kişi vardı. Buzağısını ormana getirip şöyle dua etti: **«Ey Allahım! Bu buzağıyı oğlum için sana emanet ediyorum. Ta ki oğlum büyüyünceye kadar kalsın!»** İnek yaşlandı. Onlara belirtilen nitelikler sadece o inekte vardı. Yetimden ve annesinden satın almak istediler. Onu derisini dolduracak altın karşılığında aldılar. Öyle bir inek normal olarak o devirde üç altına satılırdı.

(73) Kesilen ineğin dilini veya sağ budundan bir parçasını veya kulağını veya kuyruğunu ölüye vurdular, Hz. Mûsa'nın mu'cizesi olarak

ölü dirilip dile geldi ve Amcazâdeleri tarafından öldürüldüğünü ifade etti.

Umulur ki, sığırın kesilmesinden önce Allah tarafından diriltilmemesinin sebebi şudur:

Allah'a çok yalvarmak, Vâcibi edâ etmek, yetimi faydalandırmak, Allah'a tevekkül etmenin ve evlâtlara şefkat göstermenin bereketini bildirmek ve arayış içerisinde bulunan kimsenin Allah'a yaklaştırıcı kurban ve sadaka gibi nesnelerin en hayırlısını daha önce Allah yolunda takdim etmek en pahalısından alıp vermenin daha güzel olduğunu bildirmektir.

Nitekim rivâyet edilir ki, Hz. Ömer (R.A.) üç yüz altına bir deveyi satın alıp kurban etti. Yine bu hadise delâlet eder ki, hakikatte etkileyici Cenabı Haktır, sebepler ise gerçekte etkisi olmayan emarelerdir. Kim ki en büyük düşmanını tanımak, onu gerçek manâda öldürmek istiyor ise, şehvet kuvvetinden ibaret olan nefsinin ineğini tam gençliğin serkeşliği ile ihtiyarlığın zayıflığı arasındaki devrede kessin.

Çünkü o devrede nefis beğenilir; parlak görünüşlü, Dünya talebinde zelil edilmemiş ve Dünyanın çirkinlik ve kirlerinden arınmış bir haldedir. Nefsi öyle bir tarzda boğazlamalı ki, etkisi tâ kalbin derinliklerine nüfus etmeli ve bu sayede kalb güzel bir tarzda dirilmeli, hâlin belirmesini sağlayacak tarza gelmeli, akıl ile vehim arasındaki cidali kaldırmalıdır.

(75) Yahudîlerden bir gurup Hz. Muhammed'in Tevrat'ta bulunan sıfatlarını, Recim hakkında vârid olan Âyeti tahrif ettiler. Veya tevil edip, istekleri istikametinde tefsir ettiler. Bu gurup, Hz. Mûsa ile Tûr Dağına gidip Allah'ın (C.C.) kelâmını dinliyen kişilerdi. Bunlar bilâhare, «Allah'dan konuşmasının sonunda, **«Eğer bu emirleri yapmaya gücünüz yeterse yapınız. Eğer dilerseniz (!) yapmayınız.»** dediğini dinledik» iddiasında bulundular.

İsrailoğulları'nın âlimleri böyle olduktan sonra, acaba câhil ve sefilleri ne yapmaz ki?..

(76) Yahudî münafıkları müslümanların yanına geldiklerinde, **«Sizin Hak yolda olduğunuza inanıyoruz. Peygamberinizin Tevrat'ta geleceği**

müjdelenen Peygamber olduğuna kanaat getiriyoruz.» derlerdi. Fakat aralarında toplaştıklarında münafıklık yapmayanlardan münafıklıklarından ötürü, **«Allah'ın Tevrat'ta size Muhammed'in (S.A.V.) sıfatlarından bildirdiğini onlara söylemeyiniz! Sonra onlar sizden işittiklerini aleyhinizde Rabbiniz katında kullanırlar.»** (Yâni Rabbinizin Kitabında bulunan delillerle aleyhinizde bulunurlar.) derler.

Veya bu sözü Yahudî münafıkları genç kuşaklarına söylerler. Böylece Yahudîlikte ne kadar sağlam olduklarını ortaya koymak isterler!..

Gelecek nesillerini Tevrat'ta bulunanları izhar etmemeye dâvet ederler. Böylece hem Müslümanlara hem de Yahudîlere münafıklık etmiş olurlar!...

TEFSİR-İ Bİ'L ME'SÛR (RİVAYET TEFSİRİ)

(Hadislerle ve Sahabeden Nakledilen Rivayetlerle Yapılan Tefsir)

(72) İbni-Ebi-Hâtim ve el-Beyhakî el-Museyyib b. Ra'fiden rivâyet ettiler: «Bir kişi bir iyiliği iç içe bulunan yedi hanede bile yaparsa, Allah o iyiliği ortaya çıkarır. Eğer bir kötülüğü yedi hanenin içinde işlerse, Allah onu faş eder. Bunun tasdiki Allah'ın (C.C.) Kitabında vardır: **«Allah, gizlediğiniz şeyi açığa çıkarıcıdır.»**

Ahmed ve el-Hâkim Ebi-Said el-Hüderî'den rivâyet ettiler: **«Eğer bir kişi kupkuru kapısız ve penceresiz bir taşın içinde bir ameli işlerse, o ameli ne olursa olsun o amel mutlaka halkın yanına çıkar ve ma'lumları olur.»**

Beyhakî Hz. Osman'ın (R.A.) hâdisinden rivâyet etti: **«Kimin temiz veya kötü bir gizlisi varsa, Allah onun üzerinde o amelinden bir aba belirtir. O, onunla tanınır.»**

Ebu-Şeyh ve Beyhakî Merfu olarak Enes'den bu hususda uzun bir Hadîs rivâyet ettiler. O, hadîsin mânâsı: Allah, her çalışana çalışmasından (bir libas) giydirir. Öyle ki halk onunla konuşup dururlar ve ekler yaparlar. Velev ki bu çalışmasını iç içe bulunan ve her birinin kapısı demirden olan yetmiş hanenin içinde yapmış olsun.»

Bu hadîsin senedinde zaiflik vardır.

İbni-Adiy de Enes'in hadîsinden merfu olarak rivâyet eder: **«Kuşkusuz Allahu Teâlâ (C.C.) her kişiye amelinden bir aba giydirir.»**

(73) Abd b. Humeyd İbni-Abbas'dan: **«İşte bunun için dedik o sığırın bir parçasıyla ölüye vurun.»** âyetin hakkında; kürek kemiğinin arkasında bulunan kemikle vurdular.»

Abd b. Hümeyid Kattade'den, «Onlar uyluk kemiğiyle vurdular» diye rivâyet etti.

İbni-Cerir Es-Suddî'den rivâyet etti: «İki kürek kemikleri arasında bulunan et parçası ile vurdular.»

(74) Abd b. Hümeyd ve İbni-Cerir Kattade'den: **«Ondan sonra kalbleriniz katılaştı.»** âyeti hakkında şunu rivâyet ettiler: «Allah onlara ölülerin dirilmesini ve öldürülenin durumunu gösterdikten sonra kalbleri katılaştı. O kalbler taş gibi veya katılık yönünden taştan daha şiddetlidirler.»

Sonra Cenab-ı Hak taşı mazur gördü. Fakat Âdem oğlunun şakisini mazur görmedi.

«Çünkü taşlardan öylesi var ki, içinden nehirler kaynar. Taşların öylesi vardır ki, yarılıp ondan çeşme gibi şarıl şarıl su akar ve öylesi vardır ki, Allah korkusundan (dağdan) aşağı yuvarlanır düşer.»

Abd bin Hümeyd ve İbni-Ebi-Hâtim İbni-Abbas'dan rivâyet ettiler: **«Taş yere düşer. Onu kaldırmak için bir gurup insan toplaşır. Fakat kaldırmasına güç yetirmezler. Halbuki o taş Allah korkusundan düşmüştür.»**

(75) İbni-İshak İbni-Abbas'dan: «Sonra Allah (C.C.) Peygamberini (S. A.V.) ve beraberinde bulunan mü'minleri Yahudilerin îman etmelerinden ümidsiz ederek buyurdu: **«Siz onların (Yahudilerin) size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa onlardan bir gurub Allah'ın sözünü işitiyor (iyice) akıl erdirdikten sonra bile bile değiştiriyorlar.»**

Cenabı Hakkın **«Allah'ın sözünü işitiyorlar»** cümlesinin mânâsı, hepsi Tevrat'ı işitmiş demek değildir. Fakat işitenler Hz. Mûsa'dan Rablerinin görmesini istiyenlerdirler. Orada şimşek onları yaka-paça yakaladı.»

Abd b. Hümeyd ve İbni-Cerir Kattade'den: **«Umar mısınız ki onlar size inansınlar»** âyetinde geçen **«Onlar»** zamiri Yahudilere racidir. Allah'ın (C.C.) Kelâmını dinleyip anladıktan sonra tahrif ederlerdi. Bozarlardı.

Aynı âyetin tefsirinde Abd b. Hümeyd ve İbni Cerir Mucahid'den: «Allah'ın Kelâmını tahrif eden ve yazanlar âlimleri idi. Allah'ın (C.C.) Kitabını kulak ardı edenler bütün Yahudîler idi.

İbni-Cerir Es-Suddî'den: «Bu âyetteki Allah Kelâmı Tevrattır. Onu tahrif ettiler.»

(76) İbni-İshak ve İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: **«Müminlerle karşılaştıkları zaman; «Biz de sizin gibi îman ettik derlerdi»** yani Peygamberiniz Muhammed'e (S.A.V.) îman ettik. Fakat o sadece size Peygamber olarak gönderilmiştir, derler. Başbaşa kaldıklarında: «Sakın Arablara Muhammed'in (S.A.V.) Peygamber olduğunu söylemeyiniz. Zira onunla — Son Peygamberle — bizden olacaktır diye onlara karşı böbürlenirdiniz. O da onlardan oldu. Böylece Rabbiniz katında onunla size karşı hüccet getirirler dediler.

Yani siz onun Peygamberliğini ikrar ediyorsunuz. Oysa bilirsiniz ki, ona tâbi olmaklığınız hususunda söz vermişsiniz. O da onlara, beklenen ve biz Yahudîlerin Kitabımızda gördüğümüz Peygamber olduğunu haber veriyor. Onu inkâr ediniz ve Peygamberliğini ikrar etmeyiniz.

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: «Bu âyet, Yahudi münafıkları hakkında inmiştir.»

İbni-Cerir ve İbni-Ebi-Hâtim Es-Suddî'den rivâyet ettiler: «Bu âyet, Yahudîlerden bir gurub hakkında indi. Bunlar îman ettiler. Sonra münafık oldular. Arab mü'minlere neden azab gördüklerini haber verirlerdi. Bunun için bazısı diğerine: **«Allah'ın sizin üzerinde açtığı azabı mı onlara haber veriyorsunuz. Ta ki, biz Allah katında sizden daha sevimli ve kerimiz desinler?»** dedi.

İbni-Cerir İbni-Zeyd'den rivâyet etti: Bu âyetin iniş sebebi; Resûlüllah'ın (S.A.V.): **«Müminden başka kimse Medine'ye ve aramıza girmesin»** dediğidir. Bunun üzerine Yahudiler îman ettiklerini izhar ederek Medine'ye ve müslümanların arasına girer ve kavimlerine haberleri götürürlerdi. Müminler, bu sözde îman eden Yahudîlerden sorarlardı: **«Allah (C.C.), Tevrat'ta şöyle şöyle dememiş midir?»** Yahudiler: **«Evet demiştir»** derlerdi. Kavimlerine geldiklerinde azarlanarak: **«Allah'ın (C.C.) size beyan ettiğini müminlere, Rabbiniz katında aleyhinizde delil getirsinler diye mi söyleyip duruyorsunuz?»** söze maruz kalırlardı.

أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٧﴾ وَمِنْهُمْ
أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ
﴿٧٨﴾ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ
هَٰذَا مِنْ عِندِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ فَوَيْلٌ لَّهُمْ
مِّمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَّهُمْ مِّمَّا يَكْسِبُونَ
﴿٧٩﴾ وَقَالُوا لَن تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَةً ۚ قُلْ
أَتَّخَذْتُمْ عِندَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَن يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ ۖ
أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾ بَلَىٰ مَن كَسَبَ
سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ
هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨٢﴾ وَإِذْ أَخَذْنَا
مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ
إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا
لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ۚ
ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنكُمْ وَأَنتُم مُّعْرِضُونَ ﴿٨٣﴾

(77) Onlar bilmezler ki, Allah gizledikleri ve açıkladıkları her şeyi bilir.

(78) Onlardan ümmîler vardır ki, Tevrat'ı bilmezler. Ancak uydurulmuş yalanları bilirler. Şübhesiz ki onlar ancak zannederler. (Öyle sanırlar).

(79) Hasret ve helâk, elleriyle kitabı yazıp sonra onunla değersiz ve az şeyleri satın almak için, «Şu Allah'ın katından gelmiştir.» diyenlere, vardır (olsun). Elleriyle yazdıklarından ötürü onlara helâk vardır. Kazandıklarından onlara helâk ve hasret vardır.

(80) Dediler ki, «Ateş bize sadece bir kaç gün dokunur.» Onlardan sor: «Bu konuda Allah'dan bir söz mü aldınız? Eğer öyle ise, Allah hiç bir zaman sözünden dönmez! Yoksa Allah hakkında bilmediklerinizi mi söylüyorsunuz?»

(81) Evet bir çirkini işleyen ve hatası kendisini saran kimseler var yâ, onlar Cehennem müdâvimleridir. Onlar orada ebedî kalıcıdırlar.

(82) O kimseler ki, îman edip güzelleri işlemişlerdir. Onlar var ya Cennetin daimi müşterileridirler. Onlar Cennette ebedî kalıcıdırlar.

(83) Hatırla ki, biz İsrailoğullarından «Allah'dan başkasına kulluk yapmayınız, anne ve babanıza, akrabanıza, yetimlere, fakirlere iyilik yapınız. İnsanlara güzel söz söyleyiniz. Namazı kılınız ve zekâtı veriniz!» diye söz aldık. Sonra az bir kısmınız hâriç bu va'dinizden döndünüz! Siz Hak'tan yüz çevirmeyi âdet haline getirmiş bir kavimsiniz!

TEFSİR

(78) ZANN, ilmin karşılığında her görüş ve kesin olmayan inanca denir. Sahibine göre kesin olması, onu zann olmaktan çıkarmaz. Mukallidin itikadı buna örnek olabilir!. Bazı görüşlere göre taklidî îman bile makbul değildir.

(79) «VEYL» Helâk olmak, hasret çekmek demektir. Bazılarına göre; VEYL Cehennemde bir vadînin veya bir dağın adıdır. Bunun mânâsı: Cehennemde bir yer vardır. «VEYL» e müstehak olan kimseler orada azab görür. Mecazen oraya «VEYL» adı verilmiştir.

Elleriyle Kitab yazanlardan maksad, Tevrat'ı tahrif edenlerdir. Onlar hasis yararlarını elde etmek için uzak ve uygun olmayan teviller yaparlar.

(80) Yahudîlerin inancına göre; kendileri ancak buzağıya tapıldığı günler kadar Cehennemde kalacaklardır. O da kırk gündür. Bazı Yahudî bilginleri de: **«Dünyanın ömrü yedi bin senedir. Her seneye karşılık bir gün Cehennemde kalırız»** dediler! Fakat hepsi delilsiz iddialardır. Dünyanın yaşının yedibin sene olacağı nerden çıkar? Her seneye karşılık bir gün kaydı nerden gelir? V.s.

«Muhakkak ki, Allah va'dine muhalefet etmez!» Âyeti Celîlesi, muhalefet etmenin Allah için muhal olduğunun delilidir.

(81) **«Evet, günâhı işleyen ve o, günâhı da kendisini kuşatan orada dâimi kalmak üzere Cehennemlikdir.»**

Günahı kendisini kuşatan ve bütün durumlarını kapsayan bir kimse, ancak kâfir bir kimse olabilir. Zira kâfir olmayan bir kimsenin kalb ile tasdîki ve dil ile ikrarı yalnız kalsa bile, hatası onu her taraftan kuşatmaz.

Bu sırra binaen SELEF bunu küfür ile tefsir etmişlerdir. Bunun incelemesi şöyledir: **«Bir günâh işleyip onu bir türlü bırakmayanı o günâh, ikinci bir benzer günahı işlemeye sürükler. Onu, onun benzerine daldırır. Daha büyüğünü yapmaya götürür. Öyle ki, sonunda günâh onu kuşatır, kalbini derler ve damarlarını elde eder. Dolayısıyla kalben günâha yönelir. Günâhları güzel görür. Onlardan daha lezzet-**

lisinin bulunmadığına inanır! Mani olan kişilerden buğz eder!.. Kendisine vaz-u nasihat edeni, yalanlar! Nitekim Cenab-ı Hak başka bir Ayette «Sonra kötülüğü âdet edinmişlerin âkıbetleri Allah'ın Âyetlerini yalanlamak oldu.»

Bunlar Dünyâ'da ateşin sebeblerinden ayrılmadıkları gibi Âhirette de ateşten ayrılmayacak şekilde kalıcıdırlar. Kâfirler ebediyyen, fasıklar ve günahkârlar cezaları nisbetinde Cehennemde kalacaklardır.

Bu Âyetlerde, büyük günâhların sahiblerinin ebediyyen Cehennem'de kalacaklarına dair delil yoktur. Zira «HULUD» kökünden gelen «HALIDUN» uzun zaman durmak demektir. Eğer «EBEDÂ» kelimesi eklenirse o zaman EBEDİYYET manâsını ifade eder. Aksi takdirde ebediyyete delâleti kati değildir.

(82) Salih amelin îman üzerine atıf edilmesi, amelin îmanın bir parçası olmadığının delilidir. İmamı Buharî aksini söyler.

(83) **«Azınız müstesna sonra verdiğiniz sözden câydınız!..»** Bu Âyeti celîle nesh olunmazdan önce Yahudîlikte samimi olan Yahudîleri ve İslâm geldikten sonra İslâma giren Yahudîleri istisnâ eder. Onlar verdikleri sözde durdular!

TEFSİR-İ Bİ'L ME'SÛR (RİVAYET TEFSİRİ)

(Hadislerle ve Sahabeden Nakledilen Rivayetlerle Yapılan Tefsir)

(77) İbni-Cerir Ebul-Âliye'den: **«Onlar bilmiyorlar mı ki, Allah gizledikleri şeyi de açıkladıklarını da tamamen bilir»** âyetin tefsirinde şunları rivâyet etti: «Onların gizledikleri, Hz. Muhammed'i (S.A.V.) inkâr edip yalanladıklarıdır. Açığa vurdukları **«Biz de îman ettik»** demeleridir.»

Seleften bir cemaat da böyle dediler. (1)

(78) İbni-İshak ve İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: **«Onlardan ümmiler vardır. Kitabı bilmezler.»** âyetin tefsirinde: Onlar Kitabda olanı bilemezler. Onlar, senin Peygamberliğini zann ile inkâr ederler.»

İbni-Cerir İbni Abbas'dan: «Ümmiler, bir kavimdir. Allah'ın (C.C.) gönderdiği her hangi bir Peygamberi tasdik etmezler., Allah'ın (C.C.)

(1) Bk. Fethul-Kadir, Cilt: 1-87, Şirketul-Halebî 1349 Kahire.

indirdiği hiç bir kitaba inanmazlar. Elleriyle bir kitab yazdıktan sonra sefil ve cahil bir kavme **«Bu Kitab Allah katından geldi»** dediler. Cenab-ı Hak onların elleriyle yazdıklarını haber verdikten sonra Allah'ın (C.C.) kitap ve Peygamberlerini inkâr ettikleri için onlara Ümmi dedi.»

İbni-Cerir ve İbnul-Munzir İbni-Abbas'dan: «Âyetteki «Emaniyye» kelimesi bir takım hadîsler — dedi - kodular — demektir.»

İbni-Cerir ondan yaptığı diğer bir rivâyette «Emaniyye» yalanlar demektir» diyor. Bunun benzerini Abd b. Hümeyd Mücahid'den de rivâyet etti. **«Onlar ancak zanda bulunurlar»** ancak yalan söylerler» zannı yalanla tefsir etmek Mucahid'den rivâyet edildi.

(79) En-Nesei İbni-Abbas'dan: **«Artık azab o kimselere ki Kitab yazarlar da sonra biraz para almak için «Bu Allah tarafındandır» derler»** âyeti ehl-i Kitab hakkında inmiştir.»

Ahmed ve Tirmizî Ebi-Said'den rivâyet ettiler: **«VEYL, Cehennemde bir vadîdir. Kâfir orada kırk sene yuvarlandığı halde onun dibine varamaz.»**

İbni-Cerir Hz. Osman'ın (R.A.) hadîsinden merfu olarak rivâyet etti: **«VEYL, Cehennemde bir dağın adıdır».**

İbni-Ebi-Hâtim İbni-Abbas'dan: «Kitabı yazanlar Yahudî hahamlarıdırlar. Onlar Hz. Muhammed'in (S.A.V.) sıfatlarını Tevrat'ta şöyle yazılı olarak gördüler: Gözleri sürmelidir. Orta boyludur. Saçlar kıvrımlıdır. Yüzü güzeldir. Bunları gördüklerinde kıskançlıklarından Tevrat'tan sildiler. Böylece Kureyş'lilerden bir gurub gelip Yahudilerden sordular: «Siz Tevrat'ta ümmî bir peygamberi görüyor musunuz?» Yahudîler:

— Evet görüyoruz, dedikten sonra Resûlün sıfatlarını değiştirerek, uzun boyludur, gözü mavîdir. Saçları sarkıktır, dediler. Kureyşliler, **Bizde olan bu değildir. Bu sıfatlara sahib olan bizden değildir»** dediler.

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: «Az baha demek, dünya malından verilen fiat demektir. Ellerinin yazdığı o kitabdan ötürü azab onlara olsun. Sefil ve cahil halkın malından haksız yere kesbettiklerinden ötürü azab onlara olsun.»

İmamı suyutî «Ed-Durrul-Mensur» adlı tefsirinde Selefin bir cemaatinden naklediyor: «Bu âyete dayanarak Mushafların satılmasını kerih görmüşlerdir. Fakat bu âyette öyle bir delil yoktur. Sonra diğer bir cemaatin Mushafların satışında her hangi bir kerahat olmadığını söylediklerini nakletti.

(80) İbni-İshak ve İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: **«Yahudiler, dünyanın ömrü yedi bin senedir. Biz her bin seneye karşılık Dünya günü ile bir gün azab göreceğiz. Bu, sayılı yedi gün eder. Sonra azabımız kesilir!»** dediler. Bunun üzerine Cenab-ı Hak: **«Yahudiler «Bize sayılı bir kaç günden başka aslâ Cehennem ateşi dokunmaz dediler...»** âyetini indirdi.»

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: «Yahudiler; ateş, ancak buzağıya taptığımız kırk gün kadar bizi yakar, dediler.»

Abd b. Hümeyd, ve İbni-Cerir İkrime'den: «Bir gün Yahudiler toplaşıp Hz. Peygamber'le (S.A.V.) cedelleştiler: Ateş ancak bizi sayılı günler — kırk gün — yakar, dediler. Bizim çıkacağımızdan sonra bazı kimseler orada kalırlar dediler ve Resûl ile ashabını kasdettiler. Resûlüllah iki elini başına koyarak, yalan söylüyorsunuz. Aksine siz orada daimisiniz. Ateşte daimi kalacaksınız. İnşallah hiç bir zaman biz orada sizin geride kalmışlarınız olmıyacağız dedi. Bunun üzerine onların hakkında şu âyet indi: **«Yahudiler «Bize sayılı birkaç günden başka asla Cehennem ateşi dokunmaz»** dediler...»

Ahmed Buharî Darımî ve Neseî Ebu-Hüreyre'den: **«Hayber'de Resûlüllah Yahudilerden Cehennemlileri sordu. Yahudîler, «Biz orada az bir zaman kaldıktan sonra sizler orada yerimizi alır halefimiz olursunuz»** diye cevap verince Hz. Peygamber: **«Ümidsiz olunuz. Hiç bir zaman orada sizin yerinizi tutmayacağız»** dedi.

Abd b. Humeyd ve İbni-Cerir Mucahid'den: «Allah katındaki ahidden maksad, onların iddia ettikleri gibi Allah'dan gelen bir vesikadır.»

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: «AHİD'den maksad, — lâilahe illellah — deyip ona ortak koşmamak ve kâfir olmamaktır.»

Abd b. Humeyd Katade'den: **«Yoksa Allah'a karşı bilmediğinizi mi söylüyorsunuz.»** âyetin tefsirinde: **«Kavim yalan ile batılı söylediler»** diye rivâyet etti.

(81) İbni-Ebi-Hâtim İbni-Abbas'dan: «Âyetteki Seyyie» kelimesi şirk koşmak demektir.»

İbni-Ebi-Hâtim Ebu-Hüreyre'den: **«Günâhları onu kapsamıştır»** âyetinin mânâsı: Şirk koşması onu kapsamıştır demektir dedi.»

Abd b. Hümeyid Katade'den: «Günâhları onu her tarafdan kapsarsa» âyetindeki günâhlardan maksad, sahibine ateşi gerekli kılan büyük günâhdır.

Vaki' Hasan'dan rivâyet etti: **«Her şey ki Allah onun karşısında ateşi vaadetmiştir o, «Hatie» dir.»**

İbni-Ebi Şeybe Rebi b. Haysam'dan rivâyet ettiler: **«Günâhı kendisini kapsayandan maksad, tevbe etmezden önce günâhı üzerinde ölen kimsedir.»**

(83) İbni-İshak İbni-Abbas'dan: «İsrailoğullarının misakını aldıktan maksad, onları kınamaktır, yani sizin misakınızı aldık demektir.»

İbni-Cerir: **«İnsanlara en güzelini söyleyinizden maksad, emribilmarûf ve Nehyi anilmünkeri yapınız demektir.»** diye rivâyet etti.

Beyhakî Hz. Ali'den (R.A.): «İnsanların hepsine en güzeli söyleyiniz» diye rivâyet ettiler.

İbni-İshak ve İbni-Cerir İbni Abbas'dan: **«Sonra yüz çevirdiniz»** âyetin manâsı, «Hepsini terk ettiniz demektir» dedi.»

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: **«Benim taatımdan yüz çevirdiniz. Ancak Taatım için seçtiğim o, azlar yüz çevirmediler»** diye rivâyet etti.

وَاِذْ اَخَذْنَا مِيْثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُوْنَ دِمَآءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُوْنَ
اَنْفُسَكُمْ مِّنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ اَقْرَرْتُمْ وَاَنْتُمْ تَشْهَدُوْنَ
﴿٨٤﴾ ثُمَّ اَنْتُمْ هٰٓؤُلَآءِ تَقْتُلُوْنَ اَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُوْنَ
فَرِيْقًا مِّنْكُمْ مِّنْ دِيَارِهِمْ تَظٰهَرُوْنَ عَلَيْهِمْ بِالْاِثْمِ
وَالْعُدْوَانِ ؕ وَاِنْ يَّاْتُوْكُمْ اُسٰرٰى تُفٰدُوْهُمْ وَهُوَ
مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ اِخْرَاجُهُمْ ؕ اَفَتُؤْمِنُوْنَ بِبَعْضِ الْكِتٰبِ
وَتَكْفُرُوْنَ بِبَعْضٍ ۚ فَمَا جَزَآءُ مَنْ يَّفْعَلُ ذٰلِكَ مِنْكُمْ
اِلَّا خِزْيٌ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُرَدُّوْنَ اِلٰٓى اَشَدِّ
الْعَذَابِ ؕ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿٨٥﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ
اشْتَرَوُا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِ ۖ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ
وَلَا هُمْ يُنْصَرُوْنَ ﴿٨٦﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ وَقَفَّيْنَا
مِنْ بَعْدِهٖ بِالرُّسُلِ ۖ وَاٰتَيْنَا عِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنٰتِ وَاَيَّدْنٰهُ بِرُوْحِ
الْقُدُسِ ؕ اَفَكُلَّمَا جَآءَكُمْ رَسُوْلٌ بِمَا لَا تَهْوٰٓى اَنْفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ ۚ
فَفَرِيْقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيْقًا تَقْتُلُوْنَ ﴿٨٧﴾ وَقَالُوْا قُلُوْبُنَا غُلْفٌ ؕ
بَلْ لَّعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيْلًا مَّا يُؤْمِنُوْنَ ﴿٨٨﴾

(84) Hatırlayınız o zamanı ki, sizden «Kanlarınızı dökmeyiniz. Kendi nefislerinizi yurdunuzdan çıkarmayınız!» sözünü almıştık. Sonra (bu sözü kabul ve) ikrar etmiştiniz. Halbuki siz (bu hususda seleflerinizin bu ikrarına) şahidlik ediyorsunuz!

(85) Bu sözleşmeden sonra sizler, ey topluluk, kendi kendinizi öldürürsünüz. Ve bir gurubunuzu yurtlarından çıkarıyorsunuz. Onların aleyhinde günâh ve düşmanlıkta yardımlaşıyorsunuz. Eğer esir düşer size gelirlerse, kurtulmaları için fidyelerini verirsiniz. Halbuki, onları yurtlarından çıkarmak size haramdır. Yokşa kitabın bir kısmına îman ediyor, diğer bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz. Sizden bu işleri yapanların cezası dünya hayatında rezilliktir. Kıyâmet gününde de en şiddetli azaba döndürülecektir. Allah sizin yaptığınızdan gâfil değildir.

(86) İşte onlar o kimselerdir ki, Âhiretlerini vererek, Dünya hayatını satın aldılar. Onlardan azab hafifletilmez ve onlara yardım da yapılmaz.

(87) Yemin ederim ki, biz Musa'ya Tevrat'ı verdik. Ve Musâ'nın arkasından Peygamberler gönderdik. Ve Meryem'in oğlu İsâ'ya (ölü diriltmesi gibi) açık mu'cizeler verdik. Ve İsâ'yı «Ruhul-Kuds» ile teyid eyledik. Acep size nefsinizin istemediği şeyle bir Peygamber her geldikçe, ona karşı kibre mi kapılacaksınız? Onların bir kısmını yalanladınız. Bir kısmını da öldürdünüz.

(88) Ve dediler ki; kalblerimiz kılıflıdır. Belki, Allah onlara kâfirliklerinden ötürü lânet etmiştir. Onların pek azı müstesna başkası îman etmezler.

TEFSİR

Tefsirin bu bölümünde, genel olarak şu konular işlenecektir.

1) Allah'a (C.C.) kulluk etmek, 2) Ebeveyne, akrabaya, yetimlere ve miskinlere iyilik etmek, 3) İnsanlara iyi söz söylemek, 4) Namaz ve zekât, 5) Kan dökmemek, 6) Zulümde birleşmemek, 7) Kaypaklığın cezası, 8) RUHUL-KUDUS'ün kimliği, 9) Kâfirlik lâneti gerektirir bir nedendir.

ALLAH'A KULLUK

Mü'min kimse, manâsını ve manâ ile ilgili bütün yönlerini, namazından tâ duasına kadar her yalvarışını ve yakarışını Allah'a (C.C.) bağlar. Bütün isteklerinde ona yönelir. Kıblesi odur. Fakat KÂBE remizdir. İsrailoğullarından da onlardan önce gelen ümmetlerden de tek ona kulluk yapmalarını istemiştir ve «BEZMİ ELESTİ» de bütün insanlardan bu sözü almıştır. Bütün Peygamberler, melekler, ruhlar, ölüm ve dirim onun yarattıklarıdır. **«Allah, hanginiz daha güzel amel işleyeceğinizi imtihan etmek için ölümü ve hayatı (dirimi) yarattı.» (Mülk: 2).**

«Hatırla o zamanı ki, İsrailoğullarından sözü aldık ki; «Allah'dan başkasına kulluk etmeyiz...» »

Bu misak (söz), Peygamber göndermek veya TUR'u Cebrail vasıtasıyla üzerlerine kaldırıp «ya söz veriniz veya Tûr'u üzerinize bırakırım.» demek suretiyle alınmıştır.

VALİDEYNE, YAKINLARA, YETİM VE MİSKİNLERE İHSAN ETMEK

İnsanı karnında taşıyan annesi ve bütün yükünü taşıyan babası yardımına ve hizmetine en müstahak ve en lâyık olan kişidir. Onlara her türlü ferahlatıcı faktörleri sağlamak, bütün meşru' isteklerini yerine geciktirmeksizin getirmek, gönüllerini hoş tutmak Allah'ın taatından sonra insanın boynunda ve önce olan vazifedir. **«Sakın onlara**

öf bile demeyiniz!» diyen Kur'an-ı Kerim burada: **«Valideyne güzel davranınız, onların kalbini hoş tutunuz** sözünü İsrailoğullarından aldık!..» demiştir.

Bir Hadîsi şerîfde Allah'ın Resûlü (S.A.V.):

«Pederin evlâdına duası, Peygamberin ümmetine duası gibidir!», bir hadîsde de: **«Alemlerin Rabbi «Sila-i Rahmi» yarattığı zaman Sila-i Rahm Arşın ayağına yapışarak, «Ey Rabbim! Dünyada beni kesenden merhametini kes!» diye dua etti!..»** buyurmaktadır.

Yetimler, toplumun merhametine en muhtaç, kanadı kırık yavrular! Onlara yardım elini uzatan, merhamet sembolüdür. Allah'ın Resûlü (S.A.V.), **«Ben ve yetimi besleyip büyüten Cennet'te bu parmakların ikisi gibi yan yanayız.»** deyip şehadet parmağıyle orta parmağını gösterdi. Böylece yetimin bakıcısının mertebesinin kendi mertebesine yakın olduğunu ifade buyurdu.

Kur'an-ı Kerim'de: **«Öyle ise yetime gelince ona zulmetme** (yüzünü ona karşı ekşitme..)!» (Ed-Duha: 9). **«O öyle bir** (kâfir) **ki, yetimi kovar!»** (El-Maun 3) buyruluyor.

Miskin, fakir demektir. Cenâbı Hak, **«... Fakiri de doyurmaya teşvik etmez!..»** Âyeti Celîlesinde, Dîni yalanlayanın sıfatlarından biri olarak fakire yardım etmemeyi ve ettirmemeyi saymaktadır.

İNSANA GÜZEL DAVRANMAK

İnsanlara, meşreb ve mezhebleri ne olursa olsun, güzel söz söylemek ahlâk verici ve irşad edici kelimeler kullanmak gerektir.

Allah, kâfirlerin başında gelen Firavun (aleyhil-Lâ'ne)'a karşı yumuşak davranmayı «Ulûl-Azim» Peygamberlerden olan Hz. Musa ve onun ağabeyisi ve Peygamberlik ortağı Hz. Harun'a tavsiye ediyor: **«Firavun'a varınız ona yumuşak bir söz söyleyiniz!..»**

Kâinatın Fahri'ne: **«Eğer sen katı ve kalbi merhametsiz biri olaydın, kesinlikle onlar etrafından dağılırlardı!..»** buyruluyor.

Namaz dinin direğidir. Zekât İslâmın köprüsüdür. İkisi de İslâmın rüknüdür. **«İslâm beş temel üzerinde kurulmuştur** (yâni beş şeyden

meydana gelmiş); **Allah'dan başka Ma'budun olmadığına, Hz. Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna tanıklık etmek, namazı kılmak, zekâtı vermek, Ramazan orucunu tutmak, ve gücü yetiyorsa, Hacca gitmektir!.»** (Hadîs) **«Hatırlayınız ki, «Allah'dan başkasına tapmayınız, anne ve babanıza, akrabanıza, yetimlere, fakirlere iyilik ediniz, insanlara güzel söyleyiniz, namaz kılınız ve zekâtı veriniz!»** diye İsrailoğullarından söz almıştık. Sonra içinizden birazınız müstesna bu sözünüzden döndünüz. Siz Hak'tan halâ yüz çevirmektesiniz.»

KAN DÖKMEK

(84) Kan dökmek, öldürmek, Allah'ın yapmış olduğu ve haksız olarak dokunmasını yasakladığı binayı yıkmaktır.

«Kim ki bir mümini kasden öldürürse onun cezası Cehennemdir. O, orada (Eğer katletmek, helâldir kanaatında ise) ebedî kalır. Allah ona lânet etmiştir. Allah ona gazab etmiştir ve onun için elem verici bir azabı hazırlamıştır.»

Cenab-ı Hak: **«Nefsinizi öldürmeyiniz»** diyor. İnsanın öldürdüğünü, öz nefsi olarak gösteriyor. Bunun nedenleri şunlardır: Öldürülen soyca veya dince öldürenle bağlıdır. Ya da öldürmek, öldürülmeyi gerektirdiği için, sanki öldüren kendisini öldürmüştür. **«Yâni: «Kanlarınızın akıtılmasını gerektiren bir fiilde bulunmayınız. Sizi yurdunuzdan çıkartılmayı icabeden hareketlerden kaçınınız. Ebedî hayatınıza halel getiren ve zehir yapan durumlardan uzak durunuz. Bu duruma düşmek, gerçek ölümdür. Hakiki Eviniz olan Cennet'ten sizi uzaklaştıran hareketlerde bulunmayınız. Zira gerçek hicret budur!»**

«Sonra vermiş olduğunuz sözü ikrar ettiniz». Onun lüzumluluğuna kanaat getirdiniz. **«Halbuki, bu hususda nefsinizin aleyhinde şahidlik de ediyorsunuz.»** Ya da Âyetin manâsı, **«Ey Kur'an'ın muhatapları İsrailoğulları! Siz eslâfinizin ikrarları hakkında şâhidlik edersiniz.»** Bu manâya göre, ikrar fiilinin mevcudlara isnadı mecazî olur. Sanki Ecdadlarının ikrarları onların ikrarıdır.

ZULÜMDE BİRLEŞME VE YARDIMLAŞMA

(85) **«Sonra siz (ondan sonra) şu tenkid edicilersiniz. Nefislerinizi (dindaşlarınızı veya ırkdaşlarınızı) öldürüyorsunuz. Sizden bir gurubu**

yurtlarından sürgün ediyorsunuz. Onların aleyhinde günâh ve zulümle yardımlaşıyorsunuz. Eğer onlar size esir olarak gelirlerse fidye verip kurtarıyorsunuz.»

Rivayete göre, Yahudîlerin «Ben-i Kureyze» kabilesi Medine'li AVSLAR'ın müttefiki, «Beni Nâdir» kabilesi de Medine'li HAZRAÇ kabilesinin müttefikleri idiler. Savaşta her kabîle müttefikine yardım ederdi. Karşıdakileri öldürür, yurtlarını yerle bir ederlerdi. Yurtlarından kovarlardı. Yahudîlerin döğüşen bu iki kabîlesinden herhangi birisi esir düşerse, bu sefer iki gurub onu kurtarmak için aralarında mal toplar onu kurtarırdı. Yâni, ırkdaşının tutsaklığına sebeb olan, bu sefer fidye verip onu kurtarırdı.

Başka bir manâ daha, **«Eğer onlar şeytanların elinde esir olarak size görünürlerse, onların kurtulması için vaz-u nasihatta bulunursunuz kendinizi ise zayi edersiniz.»** Nitekim Cenab-ı Mevlâ (C.C.), **«Acaba halka iyiliği yapmayı emreder de nefislerinizi unutur musunuz?»** buyurmuştur.

(85) **«Ey İsrailoğulları! Kitabın (Tevrat'ın) bir kısmına inanıyor bir kısmını da inkâra mı kalkışıyorsunuz?»**

Onların inandığı, tutsak bir dindaşını kurtarmak ve fidye vermektir. İnkâr ettikleri kısım ise, dindaşlarıyla savaşmak ve onları yurdlarından kovmaktır.

«Sizden bu işi yapanın cezası Dünya hayatında rezil olmaktır. Kıyâmet gününde azabın en şiddetlisine dönüştürülecekdir. Allah sizin yaptığınızdan gafil değildir!»

Dünyâdaki rezaletleri; «Beni-Kureyze» nin öldürülmesi, tutsaklaması ve «Beni Nâdir»in yurdlarından sürülmesi gibi olaylardır.

Allah-u Teâlâ'nın (C.C.) daimî bir şekilde kullarının amellerini murakabe etmekte olduğunu isbatlayıcıdır, Âyetin en son cümlesi:

(86) **«Onlardan azab tahfif edilmez ve onlara yardım da edilmez.»**

Bu Âyeti Celîle Yahudîlik karakterinin Dünyâ ve Ahirette zilletin nedeni olduğunu belgeler. Kâtillik, hilebazlık, tefecilik, gibi uygunsuz hallerin, Dünyâ ve Ahiret meskenetini gerektiren gerçeğini sergiler!..

RUHUL KUDS

(87) **«Biz İsa'yı Ruhûl-Kudüs ile takviye ettik.»**

Hz. İSA'ya verilen mu'cizeler, ölüleri Allah'ın izniyle diriltmek, körlerin gözlerini açmak, cüzzamlıları iyileştirmek, kayıplardan haber vermek gibi hârikulâde şeylerdir.

Meryem ise hizmetçi mânâsını taşıyor. Çünkü O yüce peygamber'in annesi MERYEM, Küdsi Şerif'in hizmetkârlarından idi.

Ruhül Kudüs, mukaddes olan ruh demektir; ondan Hz. Cebrail kasdedilmektedir. Bazı tefsir âlimlerine göre Ruhûl Kudüs, Hz. İsa'nın ruhu demektir. Bu Peygamber-i zîşanın ruhuna özellikle Ruhûl-Küdüs denilmesinin hikmeti, Muhterem validesine isnat edilen dinsizce iftiralardan uzak olduğunu, şeytanının dahli olmadığını, ispat etmek içindir. Veya Allah'ın (C.C.) katındaki şerefinden ötürüdür. Nitekim Cenab-ı Hak başka bir Âyette: **«Ben ruhumdan üfürdüm.»** diye onu nefsine izafe etmiştir. Veya Hz. İsâ'nın ruhu babanın sülbüne ve hayiz ile kirli bulunan anne rahmine girmediği için bu vasıfı almıştır. Bazı tefsircilere göre, Ruhul Kudüs İncil veya ölülerin diriltilmesinde kullanılan Allah'ın (C.C.) en büyük ismi demektir!

«Acaba nefislerinizin sevmediği bir emirle herhangi bir Peygamber geldikçe ona îman etmekten yüz mü çevireceksiniz, onlardan bir gurubu yalanlayıp, diğer bir gurubu da öldürecek misiniz?»

Yalanlanan gurup Hz. Musa ile Hz. İsâ gibi, öldürülenler ise Hz Zekeriya ile Hz. Yahya gibi Peygamberlerdir.

Üstelik sizler ecdadınız gibi Hz. Muhammed'i öldürme teşebbüsünde bulunuyorsunuz. Bunun için ona sihir yaptınız ve zehirletmek için bir koyunun gövdesine zehir koyarak takdim ettiniz.

KÜFÜR LÂNETLENMENİN SEBEBİDİR

(88) **«İsrailoğulları, «Bizim kalplerimiz kılıflıdır.» dediler. Hayır! Yalan söylüyorlar. Allah, küfürlerinden ötürü, onlara lânet etti, onlar az îman ederler!»**

Kalblerinin üzerinde bulunduğunu iddia ettikleri kılıflar tabii kılıflar idi, dolayısı ile Peygamberin getirdiklerini dinlemezler ve anlamazlardı.

Başka bir tefsir âlimine göre Âyetin mânâsı:

«Kalplerimiz ilim torbalarıdır, neyi dinlersek kaparız fakat senin dediklerinden birşey anlamıyoruz veya dağarcıklarımızdaki ilim bize yeter, başkasına ihtiyacımız yoktur!»

Cenabı Hak onların diğer insanlar gibi tertemiz bir şekilde yaratılmış olduklarını ve kalbleri Hakkı kabul edecek şekilde olduğunu beyan buyurduktan sonra rezalet ve lânetlenmelerinin tek sebebi kâfirlikleri olduğunu beyan buyurdu. O kalpler, herhangi bir nedenle Hakkı kabul etmekten kaçmıyorlardır. Belki tek neden küfürdür. Nitekim başka bir Âyette **«Kâfirlik onların kulaklarını sağır, gözlerini kör etmiştir»** demiştir.

TEFSİR-İ Bİ'L ME'SÛR (RİVAYET TEFSİRİ)

(Hadislerle ve Sahabeden Nakledilen Rivayetlerle Yapılan Tefsir)

(84) **«Hatırla o zamanı ki, sizden Misak (kesin söz) almıştık ki, birbirinizin kanlarını dökmiyeceksiniz.»**

Bu âyetin tefsiri seleften şu şekilde gelmiştir: Birbirinizi öldürmiyeceksiniz. Bir kısmınız diğerini memleketinden çıkarmıyacaktır. Sonra hazır ve şahid olduğunuz halde bu Misakı (Kesin sözü) ikrar (kabul ve itiraf) ettiniz.» İbni-Cerir Ebul-Âliye'den böyle rivâyet etti.

İbni-Cerir ve İbni Ebi-Hâtim İbni-Abbas'dan: «Sonra ikrar ettiniz — ki bu benim misakımdan sizin üzerinizde bir haktır. — Sonra sizler nefislerinizi öldürürsünüz — yani müşriklerle beraber birbirinizi öldürürsünüz. — Adamlarınızla beraber onların kanlarını akıtıyorsunuz.

Bir gurubunuzu müşriklerle beraber memleketlerinden çıkarıyorsunuz. Medine'li Evs ve Hazreç kabîleleri arasında bir savaş olduğunda «Beni-Kaynuka» Yahudîleri Hazreç'le beraber olurlardı. «Beni-Nadir» ve «Beni Kureyze» Yahudileri de Evs'la beraber olurlardı. Her kabîle andlaşmalılarıyla beraber olup din kardeşinin aleyhinde çalışırdı. Öyle ki, kanlarını akıtırlardı. Savaş bittikten sonra Tevrat'taki hükmü doğrulamak için esir olmuşlarını fidye vermek suretiyle kurta-

rırlardı. **«Eğer onlar, esir olup size gelirlerse mal karşılığında esir mubadelesini** yaparsınız — yani böyle yapmanın dininizde sizin üzerinizde farz olduğunu bilirsiniz. — **«Onların yurdlarından çıkarmaları sizin için haramdır»** — Yani Kitabınızda bu hüküm vardır. **«Acaba Kitabın bir bölümüne inanıp bir bölümünü inkâr mı ediyorsunuz.»** Yani Kitaba inanarak onları esaretten kurtarırsınız de Kitabın, onları yurdlarından çıkarmak size haramdır demesine neden inanmıyorsunuz?»

İbni-Cerir Katade'den:(86)**«Bunlar âhireti Dünya hayatına satmış kimselerdir»** âyetin tefsirinde **«Dünyanın azını âhirete tercih edenlerdir.»** rivâyet etmiştir.

«And olsun: Biz Musâ'ya Kitabı verdik» bu âyeti İbni-Âsakir İbni-Abbas'dan: «Kitaptan maksad, Tevrat'tır. Bir defada mufassal ve mühkem olarak verildi» diye rivâyet etti.

(87) **«Musa'dan sonra birbiri ardınca Peygamberler gönderdik...»** yani Eşmûil b. Babil, Menşâbil, Şa'ya, Hazkil, ve halk arasında Hızır diye bilinen Ermiya, Süleyman'ın babası Davud ve Meryem oğlu İsâ'yı (selatu-selâm onlara olsun), Musa'dan sonra gönderdik. Evet, bu Resûller, Musa'dan (A.S.) sonra seçilip gönderildiler. Onlardan çok kuvvetli ve kesin söz alındı ki Hz. Muhammed'in (S.A.V.) sıfatlarını ümmetlerine tebliğ etsinler. Onun ümmetinin vasfını da söylesinler.» (1)

İbni-İshak ve İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: **«Meryem'in oğlu İsâ'ya Beyyinler verdik»** âyetin tefsirinde: Bu Beyyinler, açık mu'cizelerdi. Allah onun eline onları vermişti: Meselâ: Ölüleri diriltmek, kuş heyetinde çamurdan bir iskelet yapıp ona üflemek suretiyle diriltmek, hastalıkları iyi etmek ve gayiblerden bir çoğunu Allah'ın (C.C.) izniyle haber vermek ve onların üzerine inen Tevrat ve İncil'den Allah'ın (C. C.) kendisine bildirdiğini bildirmek gibi.»

RUHUL - KUDÜS

İbni-Cerir, İbnul-Münzir ve İbni Ebi Hâtim İbni-Abbas'dan rivâyet ettiler: Kudüs o isimdir ki İsâ (A.S.) ona sığınarak ölüleri diriltiyordu. Ondan gelen bir Ruh ile İsâ'yı (A.S.) teyid ve takviye ettik.

(1) Fethûl-Kadir, Cild: 1-94 Mustafa el-Halebî baskısı 1349 Kahire.

İbni-Ebi-Hâtim Mucahid'den: «Kudüs Allah demektir. Yani Allah'dan (C.C.) gelen bir ruh ile onu teyid ettik.»

Rebi' bin Enes de bunun benzerini rivâyet etti.

Aynı zat İbni-Abbas'dan rivâyet etti: «Kudüs temizlik demektir. Temizlik ruhu ile onu teyid ve takviye ettik.»

Es-Suddî'den: «Kudüs bereket demektir» diye rivâyet etti.

İsmail b. Ebi-Halid'den: «Ruhul-Kudüs Cebrail (A.S.) dir.» diye rivâyet edildi.

İbni-Mesud'dan da o tefsirin benzeri rivâyet edildi.

Ebu-Şeyh «El-Azame» de Cabir'den rivâyet etti. «Allah'ın Resûlü Ruhul-Kudüs Cebrail'dir dedi.»

Sahihda sabittir ki, Allah'ın Resûlü (S.A.V.): «Ey Allah'ım! Hassanı Ruhul Kudüs'le takviye ve teyid et diye Şairi Hassan b. Sabita dua etti.»

Said b. Cübeyr: «'Feriyk' kelimesinin anlamı bir gurub demektir.» dedi.

İbni-Abbas: «Kalbe döner mânâsına gelen kalb demenin sebebi bir halde durmamasından ileri geliyor.»

Et-Teberanî «El-Evset» adlı eserinde: İbni-Abbas «Gülfûn» kelimesini «Güllefün» tarzında okumuştur. Bu takdirde âyetin mânâsı: **«Biz nasıl öğreneceğiz! Halbuki bizim kalblerimiz HİKMETİN kalbleridirler.»** Yâni öğrenmeye ihtiyacımız yoktur.»

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: «Kalblerimiz ilim doludur. Ne Muhammed'in (S.A.V.) ne başkasının ilmine ihtiyacımız yoktur.»

İbni-Ebi-Hâtim İbni-Abbas'dan: «Kalblerimiz perdeli ve örtülüdür» diye rivâyet etti.

İbni-Cerir İbni Abbas'dan: **«Onlar mühürlü kalblerdi.»**

İbni-Cerir Katade'den: **«Onlar anlamaz kalblerdir.»**

İbni-Ebi Şeybe Huzeyfe'den:

«Kalbler dört kısımdır:

1) Perdeli kalbdir. O kâfirin kalbidir.

2) Musfah — iki yüzlü, hem imanı hem de nifakı taşıyan — kalbdir. Bu da münafıkın kalbidir.

3) Bir kalbdir ki sapsafdır. Onda lâmba benzeri vardır. O müminin kalbidir.

4) Bir kalbdir ki, onda iman ve nifak vardır. İmanın meselesi; temiz suyun yetişip kavuştuğu bir ağaç meselesi gibidir. Nifakın meselesi, irin ve kan imdadına yetişmiş bir yaranın meselesine benzer.»

İmamı Ahmed Ebu-Said'den güzel bir senedle rivâyet etti: «Allah'ın Peygamberi: Kalbler dörttür:

a) Tertemiz bir kalbdir ki onda parlar lâmba benzeri iman vardır.

b) Perdeli ve perdesi bağlı bir kalbdir.

c) Tersyüz çevrilmiş bir kalbdir.

d) İki yüzlü bir kalbdir.

Tertemiz kalbe gelince, o müminin kalbidir. Ondaki çırası nurudur.

Perdeli ve bağlı kalbe gelince, o kâfirin kalbidir.

Baş aşağı ve ters yüz döndürülmüş kalbe gelince, o münafıkın kalbidir. Münafık hakkı tanıdıktan sonra inkâr etti. İki yüzlü kalbe gelince, o bir kalbdir ki, onda îman ve nifakın ikisi de vardır. Oradaki îmanın benzerliği baklanın benzerliğidir. Ona tertemiz su yardım eder. Oradaki nifakın meselesi, irinin yardım ettiği bir yara meselesidir. Su ve irinden hangisi diğerine galip gelirse o, kalbi istilâ eder.»

Abdurrezzak ve İbni-Cerir Katade'den: **«Ancak az îman ederler.»** tefsirinde, ancak az kimseler îman ederler diye rivâyet etti.

وَلَمَّا جَآءَهُمْ كِتَٰبٌ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ
وَكَانُوا۟ مِن قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَلَمَّا جَآءَهُم
مَّا عَرَفُوا۟ كَفَرُوا۟ بِهِۦ فَلَعْنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ
٨٩ بِئْسَمَا ٱشْتَرَوْا۟ بِهِۦٓ أَنفُسَهُمْ أَن يَكْفُرُوا۟
بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ بَغْيًا أَن يُنَزِّلَ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ عَلَىٰ
مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ۚ فَبَآءُو بِغَضَبٍ عَلَىٰ غَضَبٍ ۗ
وَلِلْكَٰفِرِينَ عَذَابٌ مُّهِينٌ ٩٠ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ءَامِنُوا۟
بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ قَالُوا۟ نُؤْمِنُ بِمَآ أُنزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ
بِمَا وَرَآءَهُۥ وَهُوَ ٱلْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَهُمْ ۗ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ
أَنۢبِيَآءَ ٱللَّهِ مِن قَبْلُ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ٩١ وَلَقَدْ جَآءَكُم
مُّوسَىٰ بِٱلْبَيِّنَٰتِ ثُمَّ ٱتَّخَذْتُمُ ٱلْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِهِۦ
وَأَنتُمْ ظَٰلِمُونَ ٩٢ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَٰقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ
ٱلطُّورَ ۖ خُذُوا۟ مَآ ءَاتَيْنَٰكُم بِقُوَّةٍ وَٱسْمَعُوا۟ ۖ قَالُوا۟ سَمِعْنَا
وَعَصَيْنَا وَأُشْرِبُوا۟ فِى قُلُوبِهِمُ ٱلْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ ۚ
قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُم بِهِۦٓ إِيمَٰنُكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ٩٣

(89) Onlara, Kitablarını doğrulayıcı olarak Allah katından bir Kitab geldiğinde (onu inkâr ettiler.) Halbuki, o Kitabla daha önce müşrikler üzerinde yardım umud ederlerdi. Ne zaman ki tanıdıkları Hak onlara geldi, onu inkâr ettiler. Kâfirlerin üzerinde Allah'ın lâneti vardır.

(90) Nefislerini satın aldıkları(nı zannettikleri) şey ne fena şeydir. O da hasetten ötürü Allah'ın indirdiğini inkâr etmeleridir. Kullarından dilediğine Allah'ın fazl-u keremiyle Kitab indirmesinden ve Peygamberlik vermesinden kıskandıkları için (inkâra kaçtılar). Bunun için de Allah tarafından gazab üstüne gazaba müstehak oldular. Kâfirlere hor ve rezil edici bir azab vardır.

(91) Ne zaman ki, onlara «Allah'ın indirdiğine îman ediniz» denilse, «Biz, bize indirilen Kitaba îman ederiz.» derler. Kitablarından başkasını inkâr ederler. Halbuki o Kitablarından sonra gelen Kitab Hakkın tâ kendisidir. Onların beraberlerinde bulunan Kitablarını doğrular durumdadır. De ki: «Eğer mü'min iseniz daha önce neden Allah'ın Peygamberlerini öldürüyordunuz?»

(92) Yemin olsun, kesinlikle Musâ size mu'cizelerle geldi. Musa (Tûr'a gittik)ten sonra buzağıyı tanrı edindiniz. Halbuki, (bu hareketinizde) zalimlerdiniz.

(93) Hatırlayınız o zamanı ki, sizden söz aldık ve Tûr (dağını) üstünüze kaldırdık «Verdiğimizi muhkemce tutunuz ve (Tevrat'taki emirleri) dinleyiniz. Onlar: (Senin sözünü) dinledik, (senin emrine) isyan ettik.» dediler. Kâfirliklerinden ötürü buzağının sevgisi kalblerinde yerleştirildi. De ki: «Eğer mü'minler iseniz îmanınız size ne fena şey emrediyor?»

TEFSİR

Yahudîler Hz. Muhammed'in Peygamber olarak gönderilmesinden önce şöyle dua ederlerdi: **«Ey Allahım! Ahir Zaman Peygamberi ile bize yardım et. O, Peygamber ki, sıfatları Tevrat'ta yazılıdır.»** Müşriklere, **«O, Peygamberin sıfatlarını bildiğimiz için ona tabî olur, size karşı mücadele edip sizi mağlûp edeceğiz!»** derlerdi! Ne zaman ki Hz. Muhammed (S.A.V.) kâinata şeref verdi. Bu sefer **«Neden bizden olmadı?»** diye kıskanmaya başladılar. Tevrat'ın içinde bulunan ve tahrif edilmemiş hükümleri tasdik edip doğrulayan Kur'ân-ı buna rağmen yalanladılar. Allah'ın katından gelmemiştir, dediler. Bundan ötürü de kâfir oldular. Kâfirlere ise, Allah'ın lâneti vardır!..

LÂNET

Kâfirlerden başka hiç bir guruba lânet okunmaz. Cansızlara da lânet okunmaz. Belli bir fâsık ve facire de lânet okunmaz. Bir Hadîs-i şerifde, **«Kişi bir nesneye lânet okuduğunda lânet ona gider. Eğer lânete lâyık ise, oraya konur. Değilse, lânet yer ve gökleri gezer konacağı bir yeri bulamadığı için geri gelir lâneti okuyanın boynuna geçer!»** diye varid olmuştur.

Büyük günâh işleyene lânet eden bir kimseye lâneti iade olunur. Hatta Hz. Hüseyin'in zımni kâtili sayılan YEZİD'e bile Ehl-i Sünnet Vel-Cemaat» lânet okumayı caiz görmemişlerdir. Ancak Sünnîlerin çok ifrat edenleri Yezid'e lânet okumuşlardır. Haccac-ı zâlime bile lânet okumayı uygun görmemişlerdir.

Umumî olarak zâlimlere, ribacılara ve içkicilere lânet eden Âyetler nâzil olmuştur; Hadîsler de varid bulunmaktadır.

Genel olarak yalancılara da lânet varid olmuştur. Fakat içki içen birisinin ismini yâd ederek lânetlemek caiz değildir. Ancak Melûnin zümresine girer. Allah yardım eyliye!..

Tevrat'a îman ettiklerini iddia eden Yahudîleri Rabbimiz yalanlamakta ve Peygamberine sual sordurmaktadır. **«De ki: Eğer mümin iseniz neden daha önce Allah'ın Peygamberlerini öldürdünüz?»** Tev-

rat Peygamberlere karşı gelip onları öldürmeyi haram kılmıştır! Tevrat'ı ihlâl eden ona îman etmiş sayılır mı?

İsrailoğullarının âdetinin zülmetmek ve körü körüne taannüt etmek olduğunu şu Âyet ne güzel sergiler: **«Yemin ederim ki, Musâ size mu'cizelerle geldi. Ayrılıp Tûr Dağı'na gittikten sonra buzağıyı tanrı edindiniz. Halbuki bunda siz zalimlersiniz.»**

Bu cümle ZULMÜN onların tabii bir karakteri olduğunu ifade eder. Onların seleflerinin diğer Peygamberlere karşı takınmış oldukları tavrı, onlar da Resûlüllah'a (S.A.V.) karşı takınırlar!

İsrailoğulları, mücessime ve hulûlîyye olduklarından bu küfürleri kalblerinde buzağının sevgisini yerleştirmeye, zihinlerinde buzağının suretini dikmeye sebeb oldu.

TEFSİR-İ Bİ'L ME'SÛR (RİVAYET TEFSİRİ)

(Hadislerle ve Sahabeden Nakledilen Rivayetlerle Yapılan Tefsir)

(89) **«Vaktaki onlara Allah katından beraberlerinde bulunanı tasdık eden bir Kitab geldi.»**

Bu âyetin tefsirinde Abd b. Hümeyd Katade'den rivâyet etti. «O Kitab Kur'an'dır. Onların beraberlerindeki ise, Tevrat ve İncildir.»

İbni-İshak ve İbni-Cerir Asım bin Ömer bin Kattade el-Ensarî tarikiyle rivâyet ettiler: «Bizden bazı ihtiyar zatlar bize söylediler. Biz Ensar'dan daha fazla hiç bir Arab kabîlesi Resûlüllah'ın durumunu bilmez. Çünkü bizimle beraber Yahudiler Medine'de yaşıyordu. Onlar ehli-Kitap bizde putperest idik. Onların hoşlarına gitmiyen bir şeyimiz onlara dokunduğunda: **«Şimdi (yakında) bir Peygamber gelecektir. Onun zamanı yakındır. Biz Yahudîler ona tabi' olur. Âd ve iremin ödrülülmesi gibi sizi öldüreceğiz»** derlerdi.

Resûlüllah gönderildiğinde biz Ensar ona tabi' olduk Yahudîler ise onu yalanladılar. Allah'a yemin ederiz ki, şu âyet: **«Daha önce küfredenlere karşı fetih istiyorlardı»** bizimle, Yahudîler hakkında nazil olmuştur.

Beyhakî Ed-Delail'de İbni-Abbas ve İbni-Mesud'dan rivâyet etti: Arablar Yahudîlerin yurdundan geçerken onlara eziyet ve zarar verirlerdi. Yahudiler Hz. Muhammed'i (S.A.V.) Tevrat'ta görüyorlardı. Al-

lah'dan (C.C.) onu Peygamber olarak gönderilmesini niyaz eder dururlardı. Ta ki, onunla beraber arablara karşı savaşsınlar. Fakat Hz. Muhammed (S.A.V.) gönderildiğinde sadece İsrailoğullarından olmadığı için onu inkâr ettiler.»

Selefden başkaları da bunun benzerini rivâyet ettiler.

(90) Abd b. Hümeyid ve İbni-Cerir Kattade'den: **«Allah'ın kullarından dilediğine ihsanından indirmesini kıskanarak indirdiğini tanımamakla nefislerini ne kötü şeye karşılık sattılar.»** âyetin tefsirinde: Onlar Yahudîlerdir. Allah'ın (C.C.) indirdiğini (Kur'an'ı) de Muhammed'i (S.A.V.) de kıskançlık ve arablardan duydukları hasedin yüzünden inkâr ettiler. Böylelikle gazab üstüne gazaba uğradılar. Allah (C.C.) onlara iki defa gazab etti. Bir defasında Hz. İsâ ile İncil'i inkâr ettiklerinden. İkincisinde Hz. Muhammed (S.A.V.) ile Kur'an'ı inkâr ettiklerinde, dediğini rivâyet ettiler.

İbni-İshak, İbni-Cerir ve İbni-Ebi-Hâtim İbni Abbas'dan rivâyet ettiler:

Allah (C.C.) neden Peygamberliği başka bir millete vermiştir, diye kıskandılar. Hz. Muhammed'i (S.A.V.) inkâr ettiklerinden ikinci gazabı yediler. Nitekim Tevrat'ta yaptıkları tahrifden ötürü birinci gazabı yedikleri gibi...

(91) İbni-Cerir Ebul-Âliye'den rivâyet etti: **«Onun arkasında olanı inkâr ediyorlar.»** Yani ondan sonra geleni inkâr ediyorlar.»

İbni-Cerir Es-Suddî'den: **«Onun arkasında olandan maksad, Kur'ân'dır.»**

(93) Abdurrezzak ve İbni-Cerir Kattade'den: **«Küfürleri sebebiyle kalblerine buzağı (sevgisi) sindirilmişti.»** Onun sevgisi kalblerine sinecek derecede onlara içirilmişti.»

قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً
مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٤﴾
وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ
﴿٩٥﴾ وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَىٰ حَيَاةٍ ۛ وَمِنَ الَّذِينَ
أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ ۖ وَمَا هُوَ
بِمُزَحْزِحِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ۝
﴿٩٦﴾ قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَىٰ قَلْبِكَ
بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَىٰ
لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ
وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ
﴿٩٨﴾ وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ ۖ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا
الْفَاسِقُونَ ﴿٩٩﴾ أَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ ۚ بَلْ
أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٠﴾ وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ
لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ ۗ
كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾

(94) De ki: «Eğer (iddia ettiğiniz gibi) Ahiret Evi Allah Katında başka kimselere değil de sadece size aitse ve eğer doğru iseniz, ölümü temenni edip isteyiniz (bir an evvel oraya gidiniz).»

(95) (Göreceksin ki) onlar, ellerinin daha önce işlediklerinden ötürü (ondan korktukları için) hiç bir zaman ölümü istemezler. Allah zâlimleri pek iyi bilir.

(96) Kesinlikle onları herkesden ve (hatta) müşriklerden de daha fazla yaşamaya muhteris olarak görürsün. Her birisi bin sene yaşamak ister ve sever. Halbuki, bu uzun yaşamak onu azabdan kurtaramaz. Allah onların işlediklerini görücüdür.

(97) De ki: «Cebrail'e düşman olan (kâfirdir.) şübhesiz ki o, Kur'an'ı senin kalbinin üzerine Allah'ın izniyle daha önceki, Kitab'ları doğrulayıcı, Mü'minlere rehber-i hidayet ve müjde olduğu halde indirmiştir.»

(98) Kim ki, Allah'a, onun meleklerine, Resûllerine, Cebrail'e ve Mikail'e düşmanlık güderse (o kâfirdir) şübhesiz ki Allah kâfirlerin düşmanıdır.

(99) Kesinlikle sana apaçık Âyetler indirdik. O, Âyetleri ancak fâsıklar inkâr ederler.

(100 – 101) Onlar ne zaman bir ahid verirlerse, içlerinden bir gurub çıkıp o ahdi kulak ardı yapar. Belki onların çoğu îman etmiyor. Ne zaman ki, Allah katından ve onların beraberindeki Kitablarını doğrulayıcı bir Peygamber geldiyse, Kitab ehlinden bir gurup Allah'ın Kitabını arkalarına attılar. Sanki onlar (onun Allah Kitabı olduğunu) bilmiyorlar.

TEFSİR

Yahudîlerin iddiasına göre Cenneti Allah (C.C.) onlar için yaratmıştır.

Kur'an-ı Kerîm yüce Peygamberimize (S.A.V.),(94)**«Onlara söyle, gerçekten iddia ettiğiniz gibi Cennet sadece sizin için yaratılmış ise, başkasının yeri değil ise, bir an evvel o lezzetler yurduna kavuşmak için ölümü temenni ediniz; tabiî ki eğer sözünüzde doğru iseniz!..»**

Madem ki İsrailoğulları böyle bir temennide bulunmuyorlar, ölümden alabildiğine kaçıyorlar, anlaşılıyor ki, iddiaları bir kuruntudan ibarettir. Zira Cennetlikliğine yüzdeyüz inanan bir insan örneğini Hz. Ali (R.A.) şu sözleriyle vermektedir: **«Ölümün üzerine düşmem veya ölümün benim üzerime düşmesi, hiç amma hiç, beni endişelendirmez ve böyle bir olaya pervâ da etmem.»**

Hz. Ammar - bin - Yasir (R.A.) Sıffin Savaşında şunları haykırdı: **«İşte şimdi dostlarım Hz. Muhammed ile grubuna kavuşmak zamanıdır.»**

Huzeyfe (R.A.) da, ölüm döşeğinde iken şöyle haykırdı: **«Dost fakirlik üzerine geldi. Onun mülâkatinden pişman olan felâh bulmasın!»**

Yahudîler Hz. Muhammed'i (S.A.V.) inkâr ettiklerinden Kur'an-ı yalanladıklarından ve Tevrat'ı tahrif edip bozduklarından ötürü ,öldükten sonra Cehennemi boylayacaklarını kesinkes biliyorlar. Ve bundan dolayı da ölümü temenni değil de uzun boylu yaşamayı temennî ederlerdi. Nitekim Kur'an bu hakikati şu şekilde sergiliyor: **«Onlar daha önce yapmış olduklarından ötürü aslâ ölümü temenni etmezler.»**

Bu cümle gaîpten haber vermektedir ve Yahudîlerden bilâhare Müslüman olanlar bu haberi teyid etmektedirler. Bir de, eğer böyle bir temennide bulunsaydılar, muhakak bu hadîse nakledilecek ve şöhret bulacaktı. Oysa böyle bir durum meydanda yoktur. Allah Resûlünden (S.A.V.) şu hadîs rivâyet edilmektedir: **«Eğer Yahudîler ölümü temenni etseydiler, herkes tükürüğü ile boğulacaktı, yâni herkesin tükürüğüyle boğulup oldukları yerde yığılacaklardı ve böylece yeryüzünde hiçbir Yahudî kalmayacakdı.»**

(95) **«Allah zalimleri çokça bilendir.»** Bu ilâhî bir tehdit olduğu gibi, kendilerine ait olmayan davalardan vazgeçmeleri için de zalimlere bir uyarıdır. Yahudîler bütün insanlardan, hattâ putperestlerden daha fazla yaşamaya hâris oldukları, **«Biz Allah'ın seçkin gurubuyuz, Cennet özel olarak bizim için yaratılmıştır v.s.»** sözleri samimiyetten mahrum, temelsiz ve dayanıksız birer iddiadan öteye gitmez!..

(97) **«De ki: Cebrail'e düşman olan kâfirdir.»**

Bu Âyeti Celîle Suriya oğlu Abdullah hakkında nâzil oldu. Bu Yahudî, Allah Resûlünden (S.A.V.): **«Sana kim vahyi getiriyor?»** diye sordu. Cenabı Peygamber, **«Cebrail (A.S.) getiriyor.»** deyince Abdullah şöyle karşılık verdi: **«Cebrail düşmanımızdır, biz Yahudîlere birkaç kez düşmanlık etmiştir. O düşmanlıkların en bârizi, Cebrail bizim Peygamberimize şu vahyi getirdi:** «Babil hükümdarı Bühtannaser Beytül makdisi yıkacaktır. Bunun üzerine Bühtannaseri öldürmek üzere Babil'e bir fedaî gönderdik, Babil'de hükümdarı görüp öldürmek isteyen fedaimize Cebrail mani oldu ve dedi ki: **Eğer Rabbiniz Buhtannâser'e sizin helâk edilmenizi emretmiş ise, onu öldüremezsiniz.** (Zira onu öldürürseniz kim sizi helâk edecek ve Allah'ın emri nasıl yerine gelecektir.) **Eğer sizi öldürmez ise, neye karşılık onu öldürüyorsunuz?» dedi.»**

Başka bir rivâyete göre Âyetin sebebi nüzûlü şöyledir: Hz. Ömer bir gün Yahudî okullarını gezerken Cebrail'i onlardan sordu. **«Biz Cebrail'e düşmanız. Bizim sırlarımıza Muhammed'i (A.S.) muttali kılıyor. Yeryüzünde batan her memleketi o batırıyor ve her milletin azabını o tatbik ediyor. Mikaîl (A.S.) ise bolluk ve barışma meleğidir. (Onu seviyoruz).»** Bunun üzerine Hz. Ömer sordu: **«Bu iki meleğin Allah katında mertebeleri nasıldır?»** Yahudîler: **(Cebrail Allah'ın sağında** (keyfiyeti bilinmeyen bir cümle) **Mikâil ise solundadır. Ve ayni zamanda iki meleğin arasında düşmanlık vardır.»**

Hz. Ömer (R.A.), **«Eğer bu iki melek dediğiniz gibi ise o vakit düşman değildirler, kesinlikle siz eşşekten de daha inkârcısınız. Bu iki melekten herhangi birine düşmanlık yapan Allah'ın da düşmanıdır.»** dedi.

Bu konuşmalardan sonra Hz. Ömer Resûlüllah'a geldi. Baktı ki Cebrail daha önce vahyi getirmiştir. Ömer'i gören Resûlüllah, **«Ey**

Ömer! Rabbin sana muvafakat edip sözüne uygun Âyet indirdi.» buyurdu.

Cebrail kelimesinde sekiz lügat vardır: CEBRAİYL (SELSEBİLY gibi), CEBRYL, CEBREİL (CAHMERİŞ gibi) CİBRİL (KINDİL gibi). Bütün kıraatlar kıraatı meşhûredirler! Dört tane de kıraatı şazze vardır: CEBAEL, CEBRAİL, CIBREEL ve CEBRIN. Acemce (Arap olmayan demektir) ve bir zâtın özel ismi olduğu için, gayri munsariftir. Manâsı; ALLAH'ın Kulu demektir!.. **«Senin kalbinin üzerine Cebraili indirdi.»** Kalbinden bahsetmenin nedeni şudur: Vahyin ilk merkezi, hıfzetmenin ve anlayışın yeridir. **«Allah'ın izniyle»**, O'nun emri ile veya kolaylaştırmasiyle demektir.

Cebrail'e düşmanlık eden, insafın ipini boynundan çözmüştür veya Cebrail'e düşmanlık eden onun beraberindeki ilâhî hükmü inkâr etmiştir. Çünkü Cebrail'in getirdiği Kitap, geçmiş Kitapların doğrulayıcısıdır.

Veya Âyetin manâsı: **«Cebrail'e düşmanlık yapan, öfkesinden ölsün ve gebersin.»** Veya: **«Cebrail'e düşmanlık güden benim düşmanımdır. Ben de onun düşmanıyım!»**

Bir meleğe düşmanlık yapan sanki bütün meleklere düşmanlık yapmıştır. Bu Âyeti Celîle meleklerin ve Peygamberlerin düşmanlığının küfür olduğunu isbatladı.

(99) **«Sana apaçık Âyetler indirdik, onları ancak fasıklar inkâr eder!»**

Hz. Muhammed'e verilen apaçık Âyetlerin başında Kur'an geliyor. Bir işaretiyle Ay'ı ikiye bölmesi, az bir yemeğe mübarek ellerini koyup çoğaltmasını sağlaması, gizlice söylenen hadîselerden Vahiy vasıtasıyle haberdar olması, bir avuç toprağı düşmanın yüzüne serpip geçip gitmesi, suyun parmaklarının arasından akması, ağacın ve devenin gelip kendisine selâm vermesi ve bazı gaybî emirlerden haber vermesi gibi daha nice mu'cize ve Peygamberliğine delâlet eden alâmetler vardır.

Mekteb ve medrese görmiyen ümmî bir zâtın bütün dünyâya ilim sahasında meydan okuması onun yüce Risaletini isbata yeter de artar kanaatındayız.

Bu Âyetin sebebi nüzûlu, İbnu-Surya'nın Hazreti Muhammed'e (S. A.V.): **«Bizim kültürümüz kapsamında bulunan ve kayda değer bir şey**

getirmedin. Senin üzerine herhangi bir Ayet nâzil olmadı ki, sana tabî olalım.» demesidir.

TEFSİR-İ Bİ'L ME'SÛR (RİVAYET TEFSİRİ)

(Hadislerle ve Sahabeden Nakledilen Rivayetlerle Yapılan Tefsir)

(94) **«De ki: Eğer Allah katında âhiret yurdu, başka insanların değil de, yalnız sizin ise, eğer doğru sözlü iseniz ölümü dileyiniz.»**

Bu âyetin tefsirinde: İbni-Cerir Ebul-Âliye'den şunlar rivâyet etti: Yahudiler Cennete ancak Yahudî olan veya Hıristiyan olan girer!» iddia ettiklerinde bu âyet nâzil oldu.»

İbni-Cerir bunun benzerini Kattade'den de rivâyet etti.

Beyhakî «Delail» adlı eserinde İbni Abbas'dan: **«Diğer insanlara ait olmayıp Allah'ca size tahsis edilmişse...»** âyetindeki «insanlar» dan maksad Mü'minlerdir diye rivâyet edildi. **«Ölümü temenni ediniz»** bu âyet geldiğinde Resûlüllah onlara: **«Eğer sözünüzde (iddianızda) doğru iseniz, Ey Allah'ımız! Bizi öldür, diye dua ediniz. Benim nefsimi yedi kudretinde tutan Allah'a yeminim olsun: Sizden herhangi bir kimse bu duada bulunursa, tükürüğüyle boğazı tıkanır ve derhal olduğu yerde ölüverir» dedi.**

İbni-İshak ve İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: **«Hangi gurub daha yalancıdır, onun için ölüm niyazında bulununuz dedi Hz. Peygamber. Fakat onlar böyle bir niyazda bulunmaya yanaşmadılar. Eğer Resûlüllah bunu teklif ettiği günde onlar bu temennide bulunsaydılar yeryüzünde ölmemiş hiç bir Yahudî kalmazdı.»** diye rivâyet etti...

Buharî Merfu' olarak rivâyet etti: «Eğer Yahudiler böyle bir temennide bulunsaydılar kesinlikle ölürlerdi ve ateşteki yerlerini görürlerdi.»

(96) **«And olsun onları hayata karşı (diğer insanlardan) daha haris bulursun...»**

Bu âyetin tefsirinde İbni-Ebi-Hâtim ve Hâkim ondan rivâyet ettiler. «Zamir Yahudilere racî'dir. Müşrikler de ölümden sonra dirilip haşr olunmaya inanmadıkları için onlar da uzun yaşamaya en fazla harisdirler. Yahudilerin hayata karşı harisliği, yanlarındaki ilmi zayi ettiklerinden başlarına gelecek rezaleti bildiklerindendir.

«Yaşamak onu azabdan uzaklaştıracak değildir.» Yani kurtaracak değildir.»

Said b. Mansûr, İbni - Cerir İbni Abbas'dan: **«Her biri, bin sene yaşatılsın ister»** Bu söz, Acemlerin birisi aksırdığında bin sene yaşa mânâsına gelen **«ZİH HEZAR SAL»** dedikleridir.

(97) Ahmed ve İbni - Cerir ve Ebu - Naim İbni-Abbas'dan rivâyet ettiler: «Yahudilerden bir cemaat Resûlüllah'a (S.A.V.) gelerek: **«Ey Ebel Kasım! Senden soracaklarımız vardır. Onların cevabını ancak peygamberler bilir. Onları cevablandırabilir misin?»**

Cenab-ı Peygamber: **«İstediğinizi sorabilirsiniz»** deyince, Yahudîler sordular. Peygamber de cevab verdi. Sonra Yahudîler: **«Bize haber ver senin meleklerden dostun (sana vahyi getiren) kimdir? İşte o zaman ya seninle beraber dururuz veya ayrılırız»** diye sordular.

Resûlüllah: **«Benim dostum Cebrail'dir. Hiç bir peygamber yoktur ki Cebrail onun dostu (kendisine vahyi getiren elçi) olmasın»** dedi.

Yahudiler: **«Eğer senin dostun ondan başka bir melek olsaydı sana tâbi olur ve seni doğrulardık»** dediler.

Resûlüllah: **«Cebrail'i tasdik etmekten sizi alıkoyan nedir?»**

Yahudiler: **«Cebrail bizim düşmanımızdır»** dediler. İşte o zaman Cenabı Hak: **«De ki, her kim ki Cebrail'e düşman ise, gerçekten Cebrail daha önce indirileni tasdik etmekte olan Kur'an'ı Allah'ın izniyle senin kalbine indirdi...»** âyetini indirdi.

İbni-Ebi-Şeybe ve Ahmed, Buharî ve Neseî Enes'den rivâyet ettiler:

Yahudi âlimi Abdullah b. Selâm bir arazisinde meyveleri topladığı bir anda Resûlüllah'ın (S.A.V.), Medine'ye gelmiş olduğunu haber aldı. Derhal Resûlüllah'a geldi. Ve Resûle: **«Senden peygamberlerden başkası bilmiyen üç şeyi soracağım:**

1) Kıyamet şartları (alâmetleri) nin ilki nedir?

2) Cennet ehlinin ilk yemeği nedir?

3) Çocuğu babasına veya annesine çeken nedir?

Resûlüllah (S.A.V.): **«Demin Cebrail onları bana haber verdi»** deyince:

Abdullah b. Selâm: **Cebrail mi?**

Resûlüllah: **Evet Cebrail.**

Abdullah: **Meleklerden o, Yahudîlerin düşmanıdır.** Bunun üzerine Resûlüllah: **«De ki her kim ki, Cebrail'e düşman ise...»** âyetini okudu.

Abdullah b. Selâm: **Kıyâmet alâmetlerinin ilki nedir?**

Resûlüllah: **Kıyâmet alâmetlerinin ilki bir ateştir. Doğudan çıkar halkı Batıya doğru sevk eder.**

Cennet ehlinin ilk yediği bir balığın ciğerinden arta kalandır.

Çocuğu annesine veya babasına çeken faktör şudur: Eğer erkeğin suyu kadının suyundan önce gelirse çocuk babaya çeker. Aksisi olursa anneye çeker.»

Abdullah b. Selâm: **«Eşhedü enlailâhe illallahu ve enneke Resûlullah** — Allah'dan başka hiç bir ma'budun olmadığına ve senin de Allah'ın Resûlü olduğuna tanıklık ve şâhidlik ediyorum — dedi.»

İbni - Cerir İbni - Abbas'dan: **«Şüphesiz ki, Cebrail onu Allah'ın izniyle senin kalbine indirmiştir.»** âyetin tefsirinde; Cebrail Kur'an'ı Allah'ın emriyle indirdi ki, senin kalbini onunla takviye etsin onunla kalbini bağlasın. **«O daha önce gidenleri tasdikleyici olarak indi»** Yani Kur'an'dan önce inen Kitabları, âyetleri (Mucizeleri) ve Allah'ın (C.C.) gönderdiği Peygamberleri, tasdik edip doğrular Kur'an...

İbni - İshak ve İbni - Cerir İbni Abbas'dan: «İbni - Sûrîyâ Yahudisi Resûlüllah'a (S.A.V.): **«Ey Muhammed! Bize tanınan bir şey getirmedin. Allah senin üzerine açıklayıcı bir âyet de indirmedi.»** dedi. Bunun için Cenab-ı Hak: **«Biz sana açıklayan âyetler indirdik. Onları fâsıklardan başka kimse inkâr etmez.»** âyetini indirdi.

Resûlüllah gönderildiğinde ve Yahudîlerden alınan Misak (kesin söz) den bahsettiğinde Yahudîlerden Mâlik b. Sayf: **«Vallahi Muhammed (S.A.V.) hakkında bizden herhangi bir söz alınmamıştır. Ve her hangi bir ahid de verilmemiştir»** deyince, Allah (C.C.): **«Onlar her ne zaman bir ahid üzerine anlaşma yapmışlarsa, içlerinden bir topluluk o ahdi bozup atmadı mı?»** âyetini indirdi.

İbni - Cerir İbni - Abbas'dan: **«Açıklayıcı âyetler»** hakkında şunları rivâyet etti: Sen sabah - akşam ve bu iki zaman arasında onlara o âyetleri okuyor ve haber veriyorsun. Sen onların katında ümmî ve Kitabı okumaz bir kimsesin. Halbuki ellerinde bulunanı olduğu gibi onlara haber veriyorsun. İşte burada onlar için bir ibret ve aleyhlerinde bir hüccet vardır — Eğer bilseler — »

İbni - Cerir Kattade'den rivâyet etti: **«Kendilerine Kitab verilenlerden bir gurup onu attı.»** Yani onu nakz etti ve bozdu.»

(101) İbni - Cerir Es - Suddî'den: **«Kendileri ile yanlarında bulunan Tevrat'ı doğrulayıcı bir Peygamber Allah katından gelince»** âyetin tefsirinde: Muhammed onlara geldiğinde Tevrat ile Ona muareze ettiler. Tevrat ile Kur'an uyumluk içerisinde görülünce Tevrat'ı atıp Âsef'in Kitabına ve Harut ile Marut'un sihrine yapıştılar. Sanki Tevrat'ta bulunan; **«Muhammed'e tabi' olunuz ve Onu doğrulayınız»** emrini hiç bilmezlermiş gibi davrandılar.»

وَاتَّبَعُوْا مَا تَتْلُوا الشَّيٰطِيْنُ عَلٰى مُلْكِ سُلَيْمٰنَ ۚ وَمَا كَفَرَ
سُلَيْمٰنُ وَلٰكِنَّ الشَّيٰطِيْنَ كَفَرُوْا يُعَلِّمُوْنَ النَّاسَ
السِّحْرَ ۗ وَمَآ اُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوْتَ وَمَارُوْتَ ۭ
وَمَا يُعَلِّمٰنِ مِنْ اَحَدٍ حَتّٰى يَقُوْلَآ اِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ ۭ
فَيَتَعَلَّمُوْنَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُوْنَ بِهٖ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهٖ ۭ وَمَا هُمْ
بِضَاۗرِّيْنَ بِهٖ مِنْ اَحَدٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ۭ وَيَتَعَلَّمُوْنَ
مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ ۭ وَلَقَدْ عَلِمُوْا لَمَنِ اشْتَرٰىهُ
مَا لَهٗ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ۣ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهٖٓ
اَنْفُسَهُمْ ۭ لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ﴿١٠٢﴾ وَلَوْ اَنَّهُمْ اٰمَنُوْا
وَاتَّقَوْا لَمَثُوْبَةٌ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ خَيْرٌ ۭ لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ۧ
﴿١٠٣﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَقُوْلُوْا رَاعِنَا وَقُوْلُوا انْظُرْنَا
وَاسْمَعُوْا ۭ وَلِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿١٠٤﴾ مَا يَوَدُّ الَّذِيْنَ
كَفَرُوْا مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ وَلَا الْمُشْرِكِيْنَ اَنْ يُّنَزَّلَ
عَلَيْكُمْ مِّنْ خَيْرٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ ۭ وَاللّٰهُ يَخْتَصُّ
بِرَحْمَتِهٖ مَنْ يَّشَاۗءُ ۭ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ ﴿١٠٥﴾

MEAL

(102) Yahudîler, şeytanların Süleyman'ın hükümdarlığı hakkında uydurduklarına tabî oldular. Oysa Süleyman kâfir olmadı. Fakat şeytanlar kâfir oldular. Halka sihirbazlığı öğretirlerdi. Babil (memleketin)de iki melek olan Hârût ve Mârût'a indirileni öğretirlerdi. Bu iki melek: «Biz fitneyiz, imtihanız sakın hâ kâfir olma!» demedikçe kimseye bir şey öğretmezlerdi. Onlardan, karı ile kocasının arasını ayıran sihri öğrenirlerdi. Halbuki, sihirbazlar Allah'ın izni olmadan hiç kimseye herhangi bir zarar veremezler. Kendilerine zarar verip faidesi olmayan sihri öğrenirlerdi. And olsun ki, sihirbazlığı satın alana (öğrenen ve seçene) Ahiret Âleminde hiç bir nasibin olmadığını bilirlerdi. Nefislerini karşılığında sattıkları şeyin ne kötü olduğunu keşke bilselerdi.

(103) Eğer onlar îman edip sakınsalardı Allah katından gelen bir sevap onlar için daha hayırlı olurdu. Keşke bilseydiler.

(104) Ey îman edenler! Sakın hâ (Peygamber'e) «RAİNA» (Bizi gözet, telkin yaptığın zaman yavaşlan ki, anlıyalım) demeyiniz! «UNZURNA» (Bize mühlet ver ki, dediklerini ezberliyelim.) deyiniz. Güzelce sözlerini dinleyiniz. Kâfirler için elem verici bir azab vardır.

(105) Kitab ehli ve müşriklerden olan kâfirler, Rabbinizden size bir hayır gelmesini istemezler. Halbuki Cenab-ı Allah rahmetiyle dilediği kulunu tahsis eder. Allah büyük fazilet sahibidir.

TEFSİR

(102) Şeytanların Hz. Süleyman (A.S.)'in hükümdarlığı ve zamanı hakkında uydurduğu sihirbazlık kitablarını Yahudîlerden bir gurup okuyup dururlar.

Bu şeytanlar ya cinlerden olan şeytanlardır veya Hz. Süleyman'ın (A.S.) devrinde onun aleyhinde konuşup halkı ayaklandıran kötü ruhlu insanlar demektir. O zamanda geçerli akça olan sihir ve büyüyü âlet ederek fitneyi alevlendirirlerdi. Zira şeytanlar, Kur'an'ı Kerim'in «En-Nas» Sûresinin son Âyetinde iki kısma ayrılmıştır: «CİNDEN OLAN ŞEYTAN VE İNSANDAN OLAN ŞEYTAN.»

«Hz. Süleyman sihir ilmini biliyordu. Bu ilim sâyesinde bütün cinleri celbedip küplere koydu ve deniz adalarına sürgün etti!» şeklindeki iddialar asılsız ve astarsızdır. **«Süleyman kâfir olmadı, lâkin şeytanlar kâfir oldular.»** Âyeti bahsi geçen bu iddiaları yalanlar. **«Süleyman sihir yapmadı.»** yerine **«Süleyman kâfir olmadı.»** tâbirini kullanmakla SİHİRBAZLIĞIN küfür olduğuna işaret ettiği gibi, Peygamber olanın bu felâketten ma'sum ve masun olduğuna da işarettir.

Şeytanlar halkı sapıtmak gayesiyle durmadan sihiri öğretmeye çalışır dururlardı.

SİHİR, şeytana yaklaşmak sâyesinde elde edilen ve yalnız insanla meydana gelmiyen bir bilim dalıdır. Bu bilimi ancak şeytanla uyum sağlayanlar tahsil edebilirler. Şirret ve pislikte şeytanın hebasetine uygun bulunan ancak sihirbaz olabilir. Zira uyum, birleşmek ve yardımlaşmakta şarttır. İşte sihirbazın Peygamberden ve Velîden ayrılma noktası budur.

Hile sahiblerinin âletler ve ilâçlar vasıtasiyle veya el çabukluğuyle yaptıkları oyunlar ise, dînen kötü ve mezmum olan sihirden değildir. Ona sihir adının takılması ise, mecazîdir. Veya ondaki incelikten ötürü bu ad takılmıştır.

HÂRÛT VE MÂRÛT

Bunlar sihri öğretmek için Allah tarafından bir belâ ve imtihan olarak gönderilmiş iki melektir. Aynı zamanda, sihir ile mu'cizenin ayırd edilmesi içindir, onların gelmeleri.

«Onlar, birer beşer oldular ve kendilerinde şehvet halkedildi. Zuhre adlı bir kadına saldırdılar. Kadın onları günâh işlemeye ve şirke iteledi. Sonra kadın onlardan öğrendiği sihir ile göklere çıktı.» tarzındaki hikâye Yahudîlerin uydurduğu asılsız bir iddiadır.

Umud edilir ki, bu daha önce geçmişlerin remz ve işaretlerindendir. Basîret sahiblerine gizli değildir. Onu çözerler. Fakat basîretleri kapalı bulunanlarda anahtarları yoktur.

Tefsircilerin bazılarına göre, Hârût ve Mârût iki kişinin adıdır. Çok sâlih oldukları için, melek diye adlandırıldılar. «EL-MELİKEYN» kıraatı bu tür tefsiri teyid eder.

Bazı müfessirlere göre «VE MÂ» daki «Mâ» nefiy (olumsuzluk) edâtıdır. «MA KEFERE SÜLEYMANÜ» üzerine atıfdır. Mânâsı: **«Süleyman kâfir olmadı. Lâkin şeytanlar kâfir oldular. Çünkü halka sihirbâzlığı öğretirler. Babil'de iki meleğe (Hârût ve Mârût) bir şey inmedi. Onlar kimseye bir şey öğretmediler ki, biz fitneyiz... desinler!»**

Sihri öğrenip onunla amel etmiyen, îmanında sabit kalır. **«Sakın hâ! Sihrin öğrenilmesinin caiz olduğunu savunup onunla amel etmek suretiyle kâfir olma!.»**

Âyet, sihir olsun, diğer mahzurlular olsun öğrenilmesinin caiz olduğuna delâlet eder. Ancak onun peşine düsüp onunla amel etmek mahzurludur!

İkinci tefsire göre: **«Hiç kimseye öğretmezler ki; onlara biz fitneyiz sakın kâfir olma desinler. Halk da onlardan kadın ile kocasının arasını ayırd edecek sihri öğrensinler!»** demek olur.

«Onlar Allah'ın izni olmadan sihir ile hiç bir kimseye bir zarar dokundurmazlar!» Âyeti, sebeblerin müstakilen hiç bir tesirleri olmadığına delâlet eder. Ancak Allah'ın (C.C.) emri ve mümkün kılmasıyle tesir ederler.

RESULULLAH'A KARŞI SAYGI

(104) Mü'minler Resûlüllah'a; «RAİNA» yâni bize telkin ettiğini yavaş yavaş telkin et ki, anlayalım derlerdi. Yahudîler bu fırsatı kullanarak, ahmaklık mânâsına gelen «RAN» kökünden alarak Resûlüllah'a (S.A.V.) «RAİNA» (Haşa) ahmâkımız mânâsında kullandılar, ya da İBRANÎCE'de küfür etmek manâsına gelen «RAİNA» kelimesi niyetiyle kullanırlardı. Bunun için Rabbimiz mü'minleri bu kelimeyi kullanmama-

ya da'vet edip onun mânâsını ifade eden «UNZURNÂ» kelimesini kullanınız dedi. «Unzurnâ»nın mânâsı ya **«Bize bak!»** veya **«Bizi bekle acele etme!»** demektir. «ENZIRNÂ» da okunmuştur. «İNZAR» kökünden gelir. Manâsı **«Bize mühlet ver ki dediklerini zabtedebilelim.»** demektir.

«Dinleyiniz» yâni can kulağı ile Resûlüllah'ı (S.A.V.) dinleyiniz, Yahudîlerin dinlediği gibi değil. Ciddiyetle dinleyiniz ki, men olunduğunuzu bir daha işlemiyesiniz!

«Kâfirler için elem verici azab var.» Âyeti, Resûlullah'ı dinlemiyenin küfre girdiğini ifade eder.

Kitab ehlinden ve müşriklerden oluşan kâfirler, hiç bir zaman ve hiç bir surette mü'minlerin hayrını istemezler. Mü'minlerin muvaffak olmasından hoşlanmazlar. Kur'an-ı Kerîm, bunun aksini savunan veya sananları yalanlar: **«Ehli kitabdan ve müşriklerden olan kâfirler, sevmezler ve istemezler ki, Rabbiniz tarafından size herhangi bir HAYR insin!»** Yâni sizden kıskanırlar!... Size ilim verilmesini ve yardımı hiç bir zaman hazmetmezler.

(105 **«Allah rahmetiyle dilediği kuluna dilediğini verir. Allah büyük faziletin sahibidir.»** Âyet-i Celile, hiç bir şeyin Allah'a vacib olmadığını hiç bir kimsenin onun üstünde hiç bir hakkı olmadığını isbatlar. Peygamberliğin onun fazl-u kereminden olduğuna işâret eder. Bazı kullarını mahrum bırakması, faziletinin darlığından değil istemeyişinden ileri geldiğini tesbit eder. Niçin istememiştir diye, kendisinden bir hesap sorulamaz!.

TEFSİR-İ Bİ'L ME'SÛR (RİVAYET TEFSİRİ)

(Hadislerle ve Sahabeden Nakledilen Rivayetlerle Yapılan Tefsir)

Said b. Mansur ve İbni-Cerir İbni-Abbas'dan rivâyet ettiler:

(102) «Şeytanlar gökten dinlemek için kulak kabartıp dururlar. Birisi bir hakkı dinlerse, bin tane de yalan katıp yayar. O yalanları halkın kalbinde yerleştirirlerdi. Halk o yalanları divanlar (Kitablar) edindiler. Allah, Davud Oğlu Süleyman'ı (A.S.) ona muttali kıldı. Hz. Süleyman o yalan divanları topladı. Kürsînin altında yere gömdü. Süleyman ve-

fat edince bir şeytan yolda dikilip: **«Size Süleyman'ın el yetişmiyen ve hiç kimsece bulunmıyan hazinesini göstereyim mi?»** dedi.

Halk: **«Evet göster»** dediler. Böylece Süleyman'ın (A.S.) hazinesini çıkarmak için yeri eşdiklerinde SİHİR kitabıyla karşılaştılar. Millet bir zaman onun önünden kitabları yazıp çoğalttılar. Allahu Teâlâ (C.C.), onların Süleyman'a (A.S.) nisbet ettikleri SİHİR meselesinde Süleyman'ı (A.S.) ma'zur göstererek buyurdu:

«Şeytanların Süleyman'ın hükümdârlığı hakkında söylediklerine uydular. Oysa Süleyman kâfir değildi. Ama insanlara sihri öğreten şeytanlar kâfir olmuşlardı.»

En-Neseî ve İbni Ebi-Hâtim İbni Abbas'dan rivâyet ettiler: «Âsef bin Berhiya Hz. Süleyman'ın kâtibi idi. Ve İsm-i A'zam bilirdi. Her şeyi Süleyman'ın (A.S.) emriyle yazar Süleyman'ın (A.S.) kürsîsinin altına gömerdi. Hz. Süleyman vefat edince şeytanlar o gömülenleri çıkarttılar. Her iki satırın arasında sihirlerini ve küfrü yazdılar. **«İşte Süleyman'ın (A.S.) amel ettiği kitab budur»** dediler. Böylece halkın cahilleri Hz. Süleyman'ı (A.S.) tekfir edip sövdüler. Alimler ise, buna yanaşmadılar. Cahilleri tâ Hz. Muhammed'e (S.A.V.) dek ve **«Onlar şeytanların okuduklarına tabî' oldular»** âyeti ininceye kadar, Hz. Süleyman'a (A.S.) küfredip durdular.

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan rivâyet etti: «Süleyman (A.S.) helâya veya başka bir durumunu yapmaya yeltendiğinde, **«el-Curade»** adlı hanımına HATEM'ını teslim ederdi. Allah, kulu Süleyman'ı (A.S.) belâlandırmak istediğinde, Süleyman o minval üzere bir gün yine «el-Curade»'ye HATEM'ını teslim etti. Bir şeytan Süleyman'ın sûretine girip geldi ve el-Curade'ye: **«HATEM'imi getir»** dedi. Hatem'i alıp eline taktı. Şeytanlar, cinler ve insanların hepsi ona itaat ettiler. Süleyman (A.S.) geldi Hatem'imi ver deyince, kadın **«yalan söylersin Süleyman değilsin»** dedi. Hz. Süleyman anladı ki bu, bir belâdır. Allah (C.C.), Süleyman'ı (A.S.) onunla deniyor. İşte şeytanlar o günlerde içinde sihir ve küfür dolu kitaplar yazdılar. Sonra Hz. Süleyman'ın (A.S.) Kürsîsinin altına gömdüler. Sonra oradan çıkarıp halka okudular. **«Süleyman (A.S.) ancak bu kitablarla halkı mağlûp ederdi.»** dediler. Böylece halk tabakası Hz. Süleyman'dan (A.S.) yaka silkip onu tekfir etti-

ler. Ta ki, Hz. Muhammed (S.A.V.) geldi ve ona: **«Süleyman kâfir olmadı. Fakat şeytanlar kâfir oldular.»** âyeti indi.

SİHİR VE ŞEYTANLAR

Muhterem okuyucu, burada biraz durup bu âyetlerin ve buraya aldığımız rivâyetlerin tahliline çalışalım: Hz. Süleyman Peygamberdir. Peygamberler masumdurlar. Küfür, hata ve büyük günâhlar onlardan sâdır olamaz. Yahudiler, Süleyman'ı (A.S.) büyük bir sihirbâz ve (haşa) büyük bir sahtekâr bilirler! Kur'an'ı Kerîm ise, Hz. Süleyman'ı (A.S.) bu töhmetlerin altından çıkarıp enbiya zümresine kattı.

Bu âyetlerde bahsedilen şeytanların insanlardan olan şeytanlar olduğu ihtimali tefsir kitaplarında yer almaktadır. Yahudîler, insandan olan şeytanların kıssa ve hikâyelerine tabi' oldular. Cinnî şeytanlarınsa vesveselerine tabi' oldular. Muhtemel ki insi ve cinnî şeytanların hepsi de kasdedilsin nitekim: **«Aldatmak için birbirlerine çekici sözler fısıldayan cin ve insan şeytanlarını her peygambere düşman yaptık. Bu şeytanlar, âhirete inanmıyanların kalblerinin o sözlere yönelmesi ondan hoşnud olması ve kendilerinin işledikleri suçları işlemeleri için böyle yaparlar.»** (En'âm 112-113) âyetinde de iki sınıf şeytan kasdedildiği gibi..

Süleyman'ın mülkünden maksad, onun devri ve hükümrân olduğu zaman demektir.

Daha önce dediğimiz gibi Yahudîler Hz. Süleyman'ın hükümrânlığı sihir, tılsımlar ve büyüler üzerinde kaim ve var olduğunu iddia ederler ve ettiler. Hayatının sonunda (haşa) irtidad ettiğini, putperest eşlerinin hoşnutluğu için putlara taptığını iddia ederler!..

Bu vehim ve yalanları Allah'ın (C.C.) Peygamberi Hz. Süleyman'a (A.S.) İsrailoğullarından bazı deccallar yakıştırmışlar. Bazı müslümanlara da vesvese vererek kendilerini sihir hikâyelerinde tasdik etmelerini sağlamışlardır.

Bu zamanda da Müslümanlar arasında Süleyman'a (A.S.) nisbet edilen kasemleri ve azimetleri okuyup amel edenlere tesadüf etmek bir talihsizlik eseridir. Bakarsın ki bazı çizgileri çizerler. Bir takım

tılsımları yazarlar ve onlara Hz. Süleyman'ın (A.S.) Hatemi derler. Bunları yazıp taşıyanlara cinler ve ifritler dokunmaz diye iddia ederler.

Hz. Süleyman'ın sihiri yazıp, Kürsîsinin altına gömdüğü, ve hükümrânlığının emniyet süpabı olan Hatem'ini zayi ettiği, onun bir şeytanın eline düştüğü O, da Süleyman'ın (A.S.) yerine oturup hükmettiği Yahudîlerin iddiaları olduğunu yazıyor Menar sahibi.. Ve devamla: «Şek ve şübhe yoktur ki sihir ve küfür haberinde Hz. Süleyman (A. S.) ve hükümrânlığı hakkında ne söylemişlerse hepsi yalandır. Fasid inançlılar onları uydurmuştur. Bunların peygamberler hakkında uydurduklarını ibret almamız için Allah bize nakl etti.» (1)

SİHİR

Sihir Kur'an'ın bir çok yerinde zikredilmiştir. En fazla Musa ve Firavun'un meselesinde tekrarlanmıştır.

Arablar: Mehazı ince, ve gizli olan şeye sihir derler. Ona sihir etti, onu kandırdı diye de kullanırlar.

Sahare kelimesi yemek borusu ve damar demektir. SİHİR maddesi buradan alınmıştır ve kökeni budur. Yemek borusu gizlidir. Me'hazı ince ve gizli olan sihir de, ehlinden başka kimse onu çözemez tarzda gizlidir.

Cenabı Hak, Kur'an'da SİHRİ gözleri kandıran, olmayanı olmuş gibi gösteren ve hayal verici bir oyun olarak nitelendirdi:

«Onların ipleri ve bastonları kendisine (Musa'ya) gerçekten debeleniyormuş hayaliyle göründü» (Taha: 65).

Başka bir âyette: **«(Sihirbâzlar asâlarını) atıverince, insanların gözlerini büyülediler. Onları dehşete düşürdüler ve büyük bir sihir getirdiler»** (el-Araf: 116) demektedir.

Bu arada tefsir konumuz olan âyetlerden anlaşılıyor ki, sihir öğrenmekle elde ediliyor. Zaten tarih de bunu doğrular. Mısır'lılar eskiden âlim bir kimseye Sâhir derlerdi. Nitekim şu âyetten de bu anlaşı-

(1) Bkz. El-Menar, Cilt: 1-398-399. Darul-Menar 1373 Kahire.

lıyor: **«Ve onlar dediler ki Sahir (âlim)! Sende olan ahdi adına (onu vesile yaparak) bizim için Rabbine dua et..»** (Ez-Zuhruf: 49).

Bu nassların tamamı, SİHRİN ya hile veya şa'veze (cerbeze) yahud pek az insanların bildiği ilmî ve gizli bir sanaat olduğunu ifade ederler. Halkın çoğu onun nedeni gizli olduğundan ona sihir derler.

Bununla beraber tarihciler: Firavun'un sihirbâzları iplerini ve bastonlarını küçük ve büyük yılanlar sûretinde göstermek için «ZİBEK» maddesini kullandılar. Halka onların debriyorlar hayalini verdiler. (1)

Fethul - Kadir'de: «Sihir, sihirbâzın yaptığı hile ve verdiği hayallerdir. O, hayallerden ötürü serabı görüp su sanan gibi sihre hedef olan insan fasid düşüncelere dalıp bozuk şeyler görür.

Sihrin aslı ve astarı var mıdır, yoksa mücerred bir hayal midir, diye ihtilâf edildi. Ebu-Hanife ve Mu'tezileler gurubu:

«Sihrin aslı ve astarı yoktur. O, katıksız bir hayaldir» dediler.

Diğer âlimler: **«Sihrin etkileyici bir hakikatı vardır. Sahih hadisde Resûlüllah'a (S.A.V.) sihir yapıldığı tesbit edilmiştir. Sihri yapan LEBİD b. A'sam adlı bir Yahudî idi. Hattâ o zamanda Resûlüllah (S.A.V.) yapmadığını yapmıştır gibi sanıyordu. Sonra Allah (C.C.) şifa ihsan etti ve kurtuldu»** dediler. (2)

Bu husus, müslüman âlimleri arasında uzun münakaşalara yol açan bir hususdur.

Es-Suddî: **«Süleyman'ın (A.S.) mülkü aleyhinde şeytanların okuduklarına tâbi olduları»** âyetin tefsirinde: Süleyman'ın (A.S.) ahdi aleyhinde şeytanların okuduklarına uydular, demektir dedi.

Şeytanlar göklere yükseliyor, dinlemek için orada bekliyordu.

Meleklerin kelâmından, yeryüzünde olacak ölüm, gaybî emirler ve herhangi bir şeyi dinlerlerdi. Onu alıp kâhinlere getirirlerdi. Kâhinler halka onu haber verirlerdi. Halk o hadiselerin kâhinlerin anlattığı gibi çıktığını görüyorlardı. Kâhinler böylece halkı kendilerine gü-

(1) Bkz. El-Menar, Cilt: 1-400, Darul-Menar 1373 Kahire.
(2) Bkz. Fethul-Kadir Cilt: 1-101, Mus. el-Halebî Mat. 1349 Kahire.

venir bir hale getirdikten sonra bu sefer dinlediklerine yalanlar ekler dururlardı. Başka fikirleri katarlardı. Her kelimeye yetmiş yalan kelime kattılar. Halk o hadiseleri kitaplara yazdılar. Böylece İsrailoğulları arasında yayıldı ki cinler GAYBİ bilirler. Hazreti Süleyman (A.S.) o kitapları toplattı. Bir sandığa koyup Kürsîsi'nin altında gömdü. Şeytanlardan kim Kürsüye yaklaşırsa yanardı. Hz. Süleyman, **«Kim cinler gaybi bilir dese, boynunu vururum»** dedi. Süleyman'ın (A.S.) ölümünden sonra onun emrini bilen âlimler de ölümle tükendiler. Onların yerlerine başkaları geldi. Şeytan birisinin sûretinde İsrailoğullarından bir guruba vardı ve: **«Size yemekle bitiremiyeceğiniz bir hazineyi göstereyim mi?»** dedi.

— **Evet göster»** dediler.

«Öyle ise Kürsünün altını eşiniz» dedikten sonra önlerine düştü ve onlarla gidip yeri gösterdi. Kendisi uzakta durdu. Onlar, o şeytana **«yaklaş»** dediler. Şeytan **«Yaklaşamam. Fakat burada elinizin altındayım. Hazineyi bulamadığınız takdirde beni öldürünüz»** dedi.

Kürsünün altını eştiler ve o kitabları buldular. Onlar kitabları çıkardıklarında şeytan: **«Süleyman (A.S.) insan, cin, şeytan ve kuşları bu sihir sayesinde elinin altında bulundururdu»** dedikten sonra uçtu ve gitti. Halk arasında **«Süleyman sihirbâzdı»** haberi yayıldı. İsrailoğulları o kitabları edindiler. Hz. Muhammed (S.A.V.), Süleyman'ın (A.S.) Peygamber olduğunu söyleyince onlar onun karşısına çıktılar (sihirbâzdı) dediler. Nitekim Allah (C.C.): **«Süleyman (sihir yapıp) kâfir olmadı. Fakat şeytanlar kâfir oldular.»** buyurdu.

Yahudiler, sihri hem öğrendiler, hem öğrettiler. Sihir hiç bir millette Yahudî milleti kadar yayılmamıştı.

Resûlüllah Süleyman'ı (A.S.) Peygamberler listesinde zikredince Medine'de bulunan Yahudiler: **«Muhammed'in (S.A.V.) yaptığından hayret etmez misiniz? Davud oğlunun Peygamber olduğunu iddia eder. Oysa o, ancak bir sihirbâzdı»** dediler. İşte o zaman Allah (C.C.) onların hakkında bahsi geçen âyeti indirdi. (1)

(1) Bkz. İbni-Kesîr, Cilt: 1-237-238, Darul-Endulus, Beyrut - Tarihsiz.

HÂRUT VE MÂRUT

Es-Suddî: **«İki meleğe indirilen, sihrin başka bir çeşidi idi. Meleklerin kelâmını insanlar dinler istediğini yapıp onunla amel ederse, sihir olur.»**

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: **«Allah sihri indirmedi.»**

İbni-Ebi-Hâtim Hz. Ali'den (K.V.) rivâyet etti: **«Hârut ve Mârut gökte bulunan iki melek idiler.»**

İbni Ebi-Hâtim Abdurrahman el-Ebzî'den rivâyet etti. «Melekeyn» — iki melek — yerinde «Melikeyn» — iki kıral — diye okumuştur. Ona Davud ve Süleyman'ı (A.S.) da (tefsiri olarak) eklemiştir.

İbni-Ebi-Hâtim Dehhak'tan rivâyet etti: **«Hârut ve Mârut Babil ahalisinden iki kişi idiler.»**

Beyhakî «Şua'bul-İman» adlı eserinde İbni-Ömer'in hadîsinden rivâyet etti: «Resûlüllah (S.A.V.): Melekler dünyaya baktılar. Ademoğullarının isyan ettiklerini gördüler. **«Ey Rabbimiz! Bunlar ne cahildirler. Senin büyüklüğünü amma da az bilirler»** dediler.

Cenab-ı Hak: **«Eğer onların yerlerinde sizler olsaydınız şübhesiz siz de bana isyan edecektiniz.»** dedi.

Melekler: **«Bu nasıl olurdu? Oysa biz hamdinle tesbih eder ve seni takdis ediyoruz»** dediler.

Hz. Allah: **«O halde aranızdan iki meleği seçiniz»** dedi. Bunun üzerine melekler Hârut ile Mârut'u seçtiler. Onlar yeryüzüne indiler. Onlarda Ademoğullarının şehvetleri yaratıldı. Onlara bir kadın temsil edildi (gösterildi). Kendilerini zabtedemediler günâha girdiler. Cenabı Allah: **«Ya dünya veya âhiret azabını seçiniz»** diye onları muhayyer kıldı. Birbirine bakıp ne dersin, dediler.

— Derim ki dünya azabı sonuçludur. Ahiret azabı ise ardı gelmezdir.»

Böylece dünya azabını seçtiler. İşte Kur'an'da bahsedilen iki melek bunlardır.»

Bu kıssa İbni-Ömer'den değişik lafızlarla rivâyet edilegelmiştir. O

rivâyetlerin bir kısmında İbni-Ömer Ka'bul - Ahbar'dan kıssayı rivâyet ediyor.

İbni - Kesir: «Kâb'dan gelen rivâyet diğer rivâyetlerden daha sıhhatlidir» dedi.

Abd b. Hümeyd ve İbni - Cerir Hz. Ali'den (K.V.): **«Şu Zühre yıldızına arablar Zühre adını taktılar. Acemler ona «Enahid»** derler dedikten sonra önce İbni - Ömer'den geçen rivâyetin benzerini zikretti.

Abd b. Hümeyid İbni-Abbas'dan rivâyet etti: **«Zühre bir kadındı.»**

Abdurrezzak İbni-Abbas'dan: «İki meleğin fitnelenmesine sebeb olan kadın mesih edildi. İşte Kızıl yıldız (Zühre) odur.»

İbnul-Munzir ve İbni Ebi-Hâtim, Hâkim ve Beyhakî uzun bir kıssa naklettiler. Orada iki meleğin içki içtiğini o kadınla zina ettiğini ve kadını öldürdükleri rivâyet ediliyor.

İbni-Cerir, İbni-Mes'ud ve İbni-Abbas'dan rivâyet etti: **«Zühre yıldızı bir kadın sûretinde onların yanına (imtihan için) indi. İkisi de hataya girdiler.» (1)**

İbni-Kesir «Hârut ve Mârut kıssasında Mucahid, Es-Suddî, Hasanı Basrî, Ketade, Ebul-Âliye, Ez-Zuhrî, Rebi b. Enes, ve Mukatıl b. Heyyan gibi tabiîn âlimleri olan bir cemaattan rivâyetler gelmiştir. Mutekadımın ve muteahirden bir çok kimse bu kıssayı nakletmişlerdir» dedi. Ve devamla:

Bütün bu nakillerin dayanağı İsrailoğullarının haberlerine dönüşür.. Çünkü bu kıssa hakkında merfu' sahih, ve senedi Resûlüllah' a (S A.V.) dayanan bir hadîs yoktur. Kur'an Siyakının zâhiri ise, Kıssayı icmalen geçiştiriyor. Bast edip uzatmıyor. Biz Kur'an'da vârid olan her şeyi Allah'ın (C.C.) irade buyurduğu tarzda tasdik edip îman ediyoruz. Halin hakikatini yüce Allah daha iyi bilir» (2) dedi.

İbni-Kesir: Bu hususda garib bir eser, acaip bir siyakla vârid olmuştur. Ona dikkatleri çekmek istiyoruz: İmam Ebu-Cafer b. Cerir Rebi' b. Süleyman'dan o, İbni-Vehb'den o, İbni Ebi-Zennad'dan o, Hi-

(1) Bkz. Fethul Kadir, Cilt: 1-105, Mus. el-Halebî Mat. 1349 Kahire.
(2) Bkz. İbni-Kesîr, 1-248, Darul-Endulus, Beyrut - Bilâ tarih.

şam b. Urve'den o, babasından o, da Âişe validemizden rivâyet etti: «Dûmetül-Cendel ehâlisinden bir kadın bana, hemen Resûlüllah'ın vefâtından sonra geldi. Sihir meselesinde içine girdiği ve işlemediği bazı şeyleri sormak için gelmişti. Resûlüllah'ı bulamadığı ve derdlerine deva elde etmediği için ağladığını gördüm. Merhametimi celbedecek derecede ağlardı. Şunları söyledi:

Ben helâk olmaklığımdan (îmansız gitmemden) korkuyorum. Kocam kayıp oldu. Bir ara bir âcuze (ihtiyar) kadına vardım ve derdimi açtım. **«Sana emrettiğimi yaparsan kocanı sana gelir hale getiririm»** dedi. Gece geldiğinde iki siyah köpek getirdi. Ben birine o da öbürüne bindik. Tâ Babil'e varıncaya kadar bir engelle karşılaşmadık. Babil'de ayaklarından asılan iki kişiyle karşılaştım. Onlar: **«Niçin geldin»** diye sordular.

Ben **«Sihri öğrenmek için»** dedim.

Onlar; **«Biz fitneyiz sakın kâfir olma ve dön git»** dediler.

Ben: **«Hayır dönmem»** dedim.

Onlar: **«O halde şu tandıra git. orada sidiğini yap»** dediler. Gittim, korktum ve su dökmeden geri geldim onların yanlarına.

Onlar: **«Yaptın mı?»**

Ben: **«Evet, yaptım.»**

Onlar: **«Bir şey gördün mü?»**

Ben: **«Hayır görmedim.»**

Onlar: **«O halde su dökmemişsin. Memleketine dön git ve kâfir olma»** dediler.

Ben asıldım ve dönüşü kabul etmedim. İkinci kez aynı olay aramızda cereyan etti.

Onlar: **«Sen daha emrinin başındasın dön ve kâfir olma»** dediler ise de ben dönmemekte ısrar ettim. Nihayet o, tandıra gidip su döktüm. Demirlerle sarılı bir süvarinin benden çıkıp göğe gittiğini ve gözümden kaybolduğunu gördüm.

Onlara gelip dediklerinizi yaptım deyince ne gördüğümü sordular.

Ben: **«Zırhlı ve miğferli bir süvari benden çıkıp göğe doğru gidip gözümden kayboldu»** deyince, onlar: **«Doğru söyledin o, senin îmanındır seni terketti»** dediler.

Ben yanımdaki âcuze'den sordum: «Vallahi bunların dediğinden bir şey anlamadım. Bana bir şey söylemediler.

Âcûze: **«Evet söylediler. Sen neyi irade edersen o oluverir. Al şu buğdayı ek»** dedi.

Buğdayı aldım ektim. **«Başak ver»** dedim. Başak verdi. **«Biçil»** dedim biçildi. **«Samanından ayrıl»** dedim ayrıldı. Sonra: **«Kuru ol»** dedim, derhal kurudu. Sonra **«üğütül»** dedim derhal un haline geldi. Sonra **«Pişş»** dedim derhal pişildi. Neyi irade edersem olduğunu görünce pişman oldum. Ey Mü'minlerin annesi! Allah'a yemin ederim ki, ben o sihirle hiç bir şey yapmadım ve hiç bir zaman da yapmayacağım dedi. Bunun üzerine Resûlüllah'ın (S.A.V.) eshabından sordum. O zamanda Resûlüllah yeni vefât etmiş ve ashabı da çoktu. Fakat hiç kimse kadına ne cevab verileceğini bilmedi. Hepsi kadına bilmediği konuda fetvâ vermekten korkup çekindiler.

Ancak İbni-Abbas veya onun yanında bulunanlardan bazı kimseler kadına:

«Eğer ebeveynlerin, ikisi veya birisi diri olsaydı onlar sana kâfî gelirlerdi, yani seni bu işi yapmaktan menederlerdi» dedi.

Hişam: «Eğer o kadın bize gelseydi ona tazminatla (yani tevben kabul olur diye) fetvâ verirdik.» dedi.

İbni-Ebi-Zennad: «Hişam derdi ki, ashap Tekva ehli idiler. Allah'dan (C.C.) korkarlardı. Eğer o kadının benzeri bugün biz (Tebei tabin) e gelirse, (Haşa) hameket ehli akılsız ve ilimsiz zorlanmaya girişenleri bulacaktır. (Hişam, bu sözüyle nefsini kırıyor. Yoksa tebei tabiînde hem Allah korkusu hem de ilim vardır).»

Bu sened, Hz. Âişe'ye kadar güzeldir. (1)

Durul-Mensur'da Hekimi - Tirmizî'den nakledilen bir rivâyette: Hârut ve Mârut'un Hz. İdris'in zamanında oldukları kaydediliyor. Aynı eserin diğer bir yerinde İbni-Cerir'in İbni-Abbas'dan rivâyet ettiğine göre; onlara: **«Ya dünya azabını veya âhiret azabını seçiniz»** diyen Hz. Süleyman'dır, deniyor.

(1) Bkz. İbn-Kesîr, 1-249, Darul-Endulus - Beyrut.
Ed-Durrul-Mensur, 1-101, el-Halebî - Kahire.

Bu iki rivâyetin bağdaştırılması şöyle olabilir: İdris'in (A.S.) zamanında yere indiler. Tâ Süleyman (A.S.) gelinceye dek adaletle hükmettiler. Bilâhare başlarından geçen geçti ve Hz. Süleyman'a (A.S.) gelen vahye binaen onlara o teklifi yaptı..

Sihirbâzın ferdlerin kalblerinde etkisi vardır diyen âlimler Âişe validemizden gelen eseri delil gösterdiler.

Aynı eserle; Kur'an'da bahsedilen Babil'in Irak'taki Babil olduğuna dair de istidlal edilmiştir.

Es-Suddî ile başka tefsircilerin «Babil Diyavend'deki Babildir» demeleri zayıf kalıyor.

El-Kurtûbî bu eserlerin bazılarını naklettikten sonra şunları söylüyor: Bunun tamamı zaifdir. İbni-Ömer'den de başkasından da nakledilmesi uzak bir ihtimaldir. Bu eserlerin hiç bir şeyi sıhhatli değildir. Çünkü Hârut ve Mârut hakkında ileri sürüleni, vahyi eminleri, Allah (C.C.) ile kulları arasında elçi olan melekler hakkındaki usul (ve kaideler) reddeder. İşte kaideler:

«Melekler Allah'a isyan etmezler. Onlara ne emredilirse onu yaparlar.» (Tahrim: 6)

«Hayır, onlar ikrama mazhar olmuş kullardır. Sözde Allah'ı geçmezler. Onlar Allah'ın emriyle çalışırlar.» (el-Enbiya: 27) Ve: **«Gece gündüz gevşemeden tesbih eder dururlar.»** (El-Enbiya: 20). Akla gelince, akıl meleklerin isyan etmesini mümkün görür. Teklif edildiğinin hilâfı onlardan görülebilir. Onlarda şehvetler halk edilebilir. Zira vehmedilen her şey Allah'ın kudreti kapsamındadır. Peygamberlerin âlim ve fâzıl velîlerin korkusu bu kabildendir. Fakat aklen mümkünün vaki olması, ancak semî delille olur. Oysa bu hususta her hangi sıhhatli bir eser yoktur. Sıhhatli eserin olmayışına delâlet eden delil şudur:

Allah göğü yarattığında (seyyar ve sabit olan) şu görülen yıldızları da yarattı.

Haberde varid olmuştur: **«Gök yaratıldığında onda yedi tane seyyar yıldızı yarattı Allah.. Onlar, Zühal, Müsterî, Behram, Ütarid, Zühre, Güneş ve Ay'dır.»**

İşte: **«Her birisi bir Felekte yüzüp durur.»**

Âyetin mânâsı budur. Böylece, sabit oldu ki, Zühre ve Suhayl yıldızları Adem'in (A.S.) yaratılışından önce vardılar. (1)

Şevkanî Fethul-Kadir'inde Kurtubî'nin bu sözlerini naklettikten sonra şunları ekliyor: «Kurtubî'nin bu görüşü delilsizdir ve uzaklıktır. Kur'an bu konuyu gördüğünüz tarzda gözler önüne sermiştir. Bu zorlamalarla konuyu zahirinden saptırmak delilsizdir.

«Usul bunu reddeder» demesine gelince, eğer bu usullerin oluşunu farzadersek onlar bu kıssada gelenle tahsis edilmiştir. Tahsisi men etmek için hiç bir neden yoktur. İblis, büyük dereceye sahibti. Fakat bilahere mahlûkatın en şerlisi ve Alemlerin en kâfiri oluverdi. (2)

BABİL

Denildi: Babil: Irak ve etrafıdır.

İbni-Mes'ud Kûfe'lilere: «Siz Hiyre ile Babil arasında bulunuyorsunuz.» dedi.

Kattade: **«Nüseybin'den Re'sül-Âyne kadar olan bölgenin adıdır Babil..»** dedi.

Bir Kavim; Babil Fas'dadır, dedi. İbni-Atiyye; bu görüş zaifdir. diye reddetti.

Bir kavim de: «Babil - Nehavend dağıdır» dedi.

SİHİRLE AMEL ETMEK VE ONA İNANMAK

Abdullah b. Bişir el-Muzenî rivâyet etti: **«Dünyâdan sakınınız. Nefsimi yedi kudretinde bulunduran Allah'a yeminim olsun Dünyâ, Hârut ve Mârut'tan daha sihirbâzdır.»**

Zira Dünya insanı aldatır. Fitne olduğunu gizler. Seni kendisine hırsla bağlanmaya çağırır. Onun için derlemeni ve onun için menetmeni senden ister. Sonunda seni Allah'ın taatından uzaklaştırır. Hakkı

(1) Bkz. el-Kurtubî, Cild: 2-52, Darul-Katip - 1387 Kahire.
(2) Bkz. Fethul-Kadir, 1-105, Must. el-Halebî-1349 Kahire.

görmekle aranda perde olur. Şehvet ve lezzetleriyle seni avutur. Nitekim Resûlüllah:

«Bir şeyi sevmen, (seni onun çirkinliklerini görmekten) kör ve sağır yapar...» buyurdu.

İbni-Cerir Kattade'den: «Biz ancak fitneyiz — yani belâyız demektir.» diye rivâyet etti..

Bezzar sahih bir senedle İbni Mes'ud'dan rivâyet etti: **«Kim bir kâhine, veya sihirbâza gidip onun dediğini tasdik edip doğrularsa, o kimse Muhammed'in (S.A.V.) üzerine ineni inkâr etmiş olur.»**

Bezzar İmrân b. Hasin (veya Husayn)'den rivâyet etti: **«Kim ki bir şeyi uğursuz ve meymenetsiz sayarsa veya onun için başkası tarafından böyle sayılırsa, kim ki, falcılık yapar** (gaybî meseleleri o şekilde çözüme bağlamaya kalkışırsa) **veya onun için falcılık yapılırsa, kim ki, sihir yapar veya onun için başkası tarafından sihir yapılırsa, kim ki, bir düğümü bağlarsa** (büyücülük yaparsa) **ve kim ki, bir kâhine gidip onun dediklerini doğrularsa, o kimse, Muhammed'in (S.A.V.) üzerine inene küfretmiş olur.»**

«Oysa o ikisi: «Biz yalnızca bir fitneyiz sakın küfretme» demedikçe hiç kimseye (bir şey) öğretmezlerdi.» Bu âyetin tefsirinde Ebu-Cafer Er-Razî Rebi' b. Enes'den, Kays b. Ubbad'dan Ibni-Abbas'dan şunları rivâyet etti: «Sihri öğrenmek için biri onlara geldiğinde var-kuvvetleriyle onu yasaklarlardı. **«Biz denemeyiz, sakın kâfir olma»** derlerdi. Böyle davranmalarının nedeni; onlar hayrı, şerri, küfrü ve îmanı bilirlerdi. Sihrin küfürden olduğunu tanırlardı. Gelen ille öğrenmekte israr ettiğinde **«filân yere git»** diye yer gösterirlerdi. Oraya geldiğinde Şeytanı görürdü. Şeytan ona sihri öğretirdi. Sihri öğrendiğinde ondan nur çıkardı. Nur göklere yükselip giderken o da bakar dururdu. Ve **«Ey hasretim, ey azabım** (gel senin zamanındır) **Ben ne yaptım.»** diye hayıflanıp dururdu.

Suneyd, Haccac'dan ve İbni-Cureyç'ten şunu rivâyet etti:

«Sihri öğrenmeye ancak kâfir kimse kalkışır. Ayetteki «Fitne» imtihan demektir.»

Bazı kimseler, bu âyetle sihri öğrenenin küfrüne delil getirmişlerdir.

SİHRİN TESİRİ

«Oysa Allah'ın (C.C.) izni olmadıkça onunla hiç kimseye zarar veremezlerdi.»

Bu âyeti Sufyanı Sevrî şöyle yorumladı: **«Ancak Allah'ın kazası ve kaderiyle zarar verebilirler.»**

Muhammet b. İshak: **«Ancak onunla irade ettiğinin arasından çekilirse zarar verebilir.»**

Hasan-ı Basrî «Evet, Allah (C.C.) kimi dilerse, onları ona musallat kılar. Dilemediğine tasallut edemezler. Allah'ın (C.C.) izni olmadan hiç kimseye güç yetiremezler.»

Başka bir rivâyetinde: «Bu sihir ancak onun içine girene zarar verir» dedi.

«Kendilerine zarar verecek ve yarar sağlamayacak şeyi öğreniyorlar.»

Dinlerinde onlara zarar vereni ve yararı zararına denk gelmiyeni öğrenirler.

SİHİR YAPAN KÂFİR OLUR MU?

«And olsun bunu satın alanın âhirette hiç bir «Halakı» yoktur.»

Bu âyetteki, «Halak» nasib demektir.

Abdurrezzak, Kattade'den: «Ahirette Allah katında bir yönü yoktur.» diye rivâyet etti.

Hasanı Basrî'den: **«Dini yoktur.»** diye rivâyet edildi.

(103) **«Doğrusu eğer onlar îman edip sakınsalardı Allah katından gelen bir sevab gerçekten daha hayırlı olurdu.»**

Sihirbâzın kâfir olduğunu savunan bu âyeti delil gösterdi. İmamı Ahmed ve selefin bir gurubundan da böyle rivâyet edildi.

Bazıları, «Kâfir olmaz. Fakat ceza olarak boynu vurulur» dedi. Zi-

ra İmam Şafii ve İmamı Ahmed Bucale b. Abde'den gelen şu eseri rivâyet ettiler:

«Hz. Ömer (R.A.) (idarecilere) her erkek ve kadın sihirbazı öldürünüz diye yazdı. Biz bu emirnâmeye binâen üç sihirbâzı öldürdük.»

Hadîsi Buharî Sahihinde rivâyet etti. İşte böylece, «Hz. Hafsa'nın cariyesi ona sihir yaptı. O da onun öldürülmesini emretti ve öldürüldü» rivâyeti doğrulanmıştır.

İmam Ahmed: «Sâhirin öldürülmesi hakkında Resûlüllah'ın üç sahabisinden doğru rivâyet gelmiştir» dedi.

Tirmizî Cündep el-Ezdî'den: «Resûlüllah sihirbâzın cezası kılıçla vurulmasıdır.»

İmamı Şafii Hz. Ömer ile kerimesi Hafsa validemizin kıssalarını, içinde şirk olan bir sihirle yorumlamıştır.

Ebu-Abdullah Er-Razî tefsirinde: «Mu'tezileler sihir yoktur dediler. Çok kerre: **«Sihir vardır»** diyeni kâfirlikle itham ederler. Ehl-i Sünnet, sihircinin uçmasını, insanı eşeğe çevirmesini ve aksini yapmasını mümkün görürler. Ancak şu kadar var ki, sihirbâz o büyü ve belli kelimeleri söylediği ve yaptığı zaman da Allah o eşyayı yaratır. Onlar da felek veya yıldızlar etki etmezler derler.

Fakat felsefeciler, Müneccim ve sabiiler sihirbâzların o meydana gelen eşyada etki yaptığını savunurlar.

Ehli Sünnet: Sihrin Allah'ın (C.C.) yaradılışıyla olduğunu **«Allah'ın izni olmadıkça sihirle hiç kimseye zarar veremezlerdi.»** âyetiyle, Resûlullah'a (S.A.V.) sihir yapıldı ve o, sihir Hz. Peygamberde tesir etti diyen hadîsle ve hazreti Aişe'ye gelen kadının meselesiyle istidlâl ettiler.

SİHİR İLMİNİ BİLMEK MAHZURLU MU?

Sihiri sadece ilim olarak bilmek mahzurlu değildir. Zira her ilim, ilim olmak noktasından şereflidir. «Acaba hiç bilenlerle bilmiyenler bir olur mu?» (Ez-Zümer: 9) âyeti bütün ilimleri kapsamaktadır.

Bir de sihri tanımıyan kimse, mu'cizeden onu ayırd edemez. Mu'-

cizenin mu'cize olmasını bilmek vacibdir. Vacibin bilinmesi neyle olursa onu bilmek de vacib olur. İşte bu kaziye ifade eder ki sihir ilmini bilmek de vacibdir. Vacip olan nasıl haram ve çirkin olur?»

Burada Ebu-Abdullah Er-Razî'nin sözü bitti.

Fakat bu görüşü pek tutarlı değildir. Zira eğer: «Sihri bilmek çirkin değildir.» sözünden aklî delil yönünden çirkin değildir demek istiyorsa, işte akılcı Mu'tezile taifesi bunun tam tersini savunurlar.

Eğer şer'an çirkin değildir diye kasdederse, bu âyeti kerîmede sihir ilmini öğrenmek çirkin gösterilmektedir. Sahih hadîsde de: **«Kim ki bir Arrafa (Kâhine, gaybı biliyorum iddiasında bulunan büyücü ve ya çalınmış mal gibi gizli şeylerden haber veren üfürükcüye» veya bir kâhine varır (ve dediklerini doğrular) sa kesinlikle bu kimse Hz. Muhammed'e (S.A.V.) inene küfür etmiş olur.»**

«Bir düğüme üfleyerek bağlayan sihir yapmıştır» diye vârid olmuştur.

«Sihir ilmini bilmekde herhangi bir mahzur yoktur!» sözüne cevap; acaba zikrettiğimiz âyet ve sahih hadîslere ters düşmesine rağmen yinede mi mahzur yoktur?

«Muhakkiklerin sihir ilmini öğrenmesinde ittifak ettiğini iddia ediyor..

Eğer böyle bir ittifak varsa, âlim imamların tamamının veya çoklarının nassları olmalıdır. Acaba bu nasslar nerededir? Sihir ilmini **«Acaba bilenlerle bilmiyenler hiç bir olur mu?»** âyetin umumuna dahil etmesi de yerinde değildir. Çünkü bu âyet şeri ilmi bilenleri medhetmektedir.

Mu'cizeyi sihirden ayırd etmek için sihir ilminin tahsil edilmesi vacibdir tarzındaki iddiası zayıf olduğu gibi fasid bir iddiadır. Çünkü Peygamberimizin en büyük Mu'cizesi, önünden ve arkasından (hiç bir cephesinden) kendisine bâtıl karışmayan Kur'an'dır. Kur'an'ın mu'cize olmasını bilmek hiç de sihir ilmini bilmeye bağlı değildir.

Bir de yüzde yüz bilinmektedir ki sahabe, tabiîn, müslümanların imamları ve bütün müslümanlar mu'cizeyi bilirlerdi. Mu'cizeyi başka-

sından ayırd ederlerdi. Buna rağmen ne sihri biliyorlardı. Ne öğrenmişler ve ne de öğretmişlerdi. (1)

Vezir Ebul-Muzaffer Yahya b. Muhammed b. Hubeyre (veya Hebire) «El-İşraf alâ - Mezahıbıl - Eşraf» adlı eserinde şunları kaydediyor:

Ebu-Hanife, Mâlik ve Ahmed'e göre, sihri öğrenip kullanan kâfir olur. Hanife'lerden bazıları «korunmak için öğrenen kâfir olmaz» dedi.

«Bana faidesi dokunur veya öğrenmesi caizdir» kanaatiyle öğrenen ve Şeytanlar emrimdedir, dilediğimi yaparlar inancında olanlar küfre girer.

İmamı Şafi: «Sihirbâza **«İnancını izah et»** deriz. İzah ettiğinde küfrü gerektiren bir şey varsa kâfirdir. Babil'lilerin inandıkları gibi yedi yıldıza kulluk yapıp yaklaşmak suretiyle onlara her şeyi yaptırtmak itikadında ise, kâfir olur. Mubah olduğuna inanırsa kâfirdir.

İbnu-Hübeyre: Sadece sihri kullanmakla insan öldürülür mü diye sorunca İmamı Malik ve Ahmed, evet öldürülür. Imamı Şafiî ve İmam Ebu Hanife hayır, dediler. Eğer sihriyle bir insanı öldürmüşse, Malik, Şafiî ve Ahmed'e göre öldürülür. Ebu-Hanife, bu iş tekerrür etmedikçe veya belli bir insan için sihir yaptığını ikrar etmedikçe öldürülmez» dedi.

Öldürdüğünde hadd (ceza) olarak öldürülür. İmam Şafiî, kısas olarak öldürüdür dedi.

SİHİRBÂZIN TEVBESİ KABUL OLUR MU?

İmamı Malik, Ebu-Hanife ve Ahmed'in meşhur görüşleri: **«Sihirbâzın tevbesi kabul değildir»** sededindedir. Şafiî ve Ahmed'in diğer rivâyetlerine göre sihircinin tevbesi kabuldür, sededindedir.

Ebu-Hanife'ye göre, Ehli Kitabdan olan sihirbâz, müslüman sâhir gibi öldürülür. Diğer üç imama göre öldürülmez. Zira Resûlüllah (S. A.V.) kendisine sihir yapan Yahudî «LEBİD»i öldürmedi. Müslüman

(1) Bkz. İbni - Kesîr, Cilt: 1 - 254 Darul - Endulus, Beyrut - Tarihsiz.

ve sihirbaz kadın, Ebu-Hanife'ye göre öldürülmez. Ancak hapsedilir. Üç imam; «Dişinin hükmü de erkeğin hükmü gibidir» dediler.

Acaba sihirbâzdan sihrinin çözülmesi istenir mi?

Buharî'nin Said b. Museyyeb'den naklettiğine göre istenebilir.

Hasanı Basrî; mekruh dedi.

Sahih'de Âişe'den **«Ey Allah'ın Resûlü! Neden sihrin çözülmesi için kendini afsun edip bir şeyler okumadın** sorunca Resûl: **Allah bana şifâ verdi. Halkın üzerinde bir şerri açmaktan korktum»** diye cevab verdi.

Sihrin giderilmesi için en yararlı deva, Allah'ın bu hususda Peygamberine indirdiği FALAK ile NAS Sûrelerini okumaktır. Hadîsde: **«Hiç bir afsuncu bu iki sûre gibisiyle afsun yapmamıştır.»** diye varid oldu. Ayetel-Kürsîyi okumak da Şeytanları kaçırtır. (1)

104) **«Ey îman edenler! «RAİNA» (bizi güt) demeyiniz. UNZURNA (bize bak) deyiniz...»**

Bu âyetin tefsir ve tevili selefden şöyle gelmiştir.

Said b. Mansur Sünen'inde, Ahmed «zuhd» bahsinde İbni-Mesud'dan rivâyet ettiler:

Biri İbni-Mesud'a gelip bize tavsiyede bulun, dedi.

İbni-Mesud: **«Ne zaman ey iman edenler ibaresini işitirsen hemen kulağını kabart. Zira onun arkasında ya bir hayır emredilir veya bir şerden sakındırılır.»** dedi.

Ebu-Naim İbni-Abbas'dan rivâyet etti. «RAİ'NA Yahudîlerin dilinde çirkin küfürdür. Yahudîler bu kelimeyi Hazreti Peygamber'e karşı gizlice kullanırlardı. Ashabı Kiramın da «Bizi gözet» mânâsında bu kelimeyi kullandıklarını işitince artık hazreti Peygamber'e (S.A.V.) karşı açıkça bu kelimeyi kullanıp aralarında kıs kıs gülüp dururlardı. Bunun üzerine Allah (C.C.) bu âyeti indirdi.

Mü'minler **«Bu âyetten sonra kim Peygambere karşı bu kelimeyi kullanırsa boynunu vurunuz»** dediler. Bundan sonra Yahudîler bu kelimeyi kullanmaktan vazgeçtiler.

(1) Bkz. İbni-Kesîr, cilt: 1-258-259, Darul - Endulusu Beyrut.

İbnul-Munzir Ebi-Sahir'dan: «Resûlüllah ayrılıp gittiğinde ihtiyaç sahibi mü'min arkasında kulağını bize ver mânâsına gelen «Raina» diye bağırırlardı. Allah, Resûlünü böyle çağırmaktan yüceltip onlara «UNZURNA» kelimesini kullanınız. Ta ki Peygamberi tâzim etmiş olasınız dedi.

(105) **«Allah ise, dilediğine rahmetini tahsis eder.»** Bu âyetteki Rahmeti Mucahid Kur'an ve İslâmla tefsir etmiştir.

مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَاْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَآ اَوْ مِثْلِهَا ؕ
اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿١٠٦﴾ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ
اللّٰهَ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُوْنِ
اللّٰهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا نَصِيْرٍ ﴿١٠٧﴾ اَمْ تُرِيْدُوْنَ اَنْ تَسْـَٔلُوْا رَسُوْلَكُمْ
كَمَا سُئِلَ مُوْسٰى مِنْ قَبْلُ ؕ وَمَنْ يَّتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْاِيْمَانِ فَقَدْ
ضَلَّ سَوَآءَ السَّبِيْلِ ﴿١٠٨﴾ وَدَّ كَثِيْرٌ مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ لَوْ يَرُدُّوْنَكُمْ
مِّنْۢ بَعْدِ اِيْمَانِكُمْ كُفَّارًا ۚ حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ اَنْفُسِهِمْ
مِّنْۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ ۚ فَاعْفُوْا وَاصْفَحُوْا حَتّٰى يَاْتِيَ
اللّٰهُ بِاَمْرِهٖ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿١٠٩﴾ وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ
وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ ؕ وَمَا تُقَدِّمُوْا لِاَنْفُسِكُمْ مِّنْ خَيْرٍ
تَجِدُوْهُ عِنْدَ اللّٰهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ﴿١١٠﴾
وَقَالُوْا لَنْ يَّدْخُلَ الْجَنَّةَ اِلَّا مَنْ كَانَ هُوْدًا اَوْ نَصٰرٰى ؕ
تِلْكَ اَمَانِيُّهُمْ ؕ قُلْ هَاتُوْا بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ
﴿١١١﴾ بَلٰى مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهٗ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهٗۤ
اَجْرُهٗ عِنْدَ رَبِّهٖ ۪ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿١١٢﴾

(106) Her hangi bir Âyeti nesheder veya unuttururşak, ya ondan daha hayırlısını veya onun gibisini getiririz. Allah'ın her şeye kâdir olduğunu bilmez misiniz?

(107) Bilmezmisin ki, göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. (Bilmez misin ki.) Sizin için Allah'dan başka yardımcı yoktur.

(108) Yoksa daha önce Musa'ya sorulduğu gibi, Peygamberinizden sormak mı istiyorsunuz? Kim ki, îmanı verip küfrü alırsa, kesinlikle o, doğru yoldan sapıtmıştır.

(109) Kitab ehlinden bir çok kimse, Hak gözlerinin önüne serildiği halde, nefislerinden gelen bir kıskançlıktan ötürü sizi îmanınızdan sonra kâfirler olarak döndürmek istiyorlar. Onlara (karşı) affetmek ve kusurlarından yüz çevirmekle muamele ediniz. Ta ki, Allah emrini getirinceye dek!.. Şübhesiz ki, Allah her şeye kâdirdir.

(110) Ve namazı kılınız ve zekâtı veriniz! Nefsiniz için ölmezden önce yapmış olduğunuz HAYR-U HESENAT'ı Allah katında (zerresi zayi olmadan) bulursunuz. Allah yaptıklarınızı görücüdür. (Onun bir zerresi dahî kaybedilmez).

(111) (Kitab ehli Yahudî ve Hıristiyanlar) dediler ki: «Cennet'e Yahudi ve Hıristiyan olanlardan başkası asla giremez.» Bu onların kuruntularıdır. (Ey Habibim!) sor: «Eğer doğrular iseniz burhanınızı (delilinizi) getirin!»

(112) Evet. İhsan edici olduğu halde yüzünü (özünü) Allah'a teslim edenin Rabbisinin yanında ecri vardır. Onların üzerinde her hangi bir korku yoktur ve onlar üzülmezler.

TEFSİR

Âyetlerin neshini bildiren bu Âyeti Kerîme'nin sebebi nuzûli, müşrikler veya Yahudîler, **«Muhammed'e bakmaz mısınız? Ashabına birşeyi emrediyor, biraz sonra aynı şeyi yasaklıyor. Ve onun tersini emir ediyor.»** dediler.

106) «NESH» lügatta, herhangi bir şeyden bir sureti kazımak ve başka bir yerde onu yerleştirmek demektir. Tıpkı gölgenin güneşi kazıyıp başka bir mekâna nakil etmesi gibi. Ruhların tenasuhu da bu mânadan gelmektedir. Âyetin NESH edilmesi demek; onu okuyup ibâdet etmenin sona ermesi demektir. Yânî.. Nesh edilen Ayet namazda okunursa namaz olmamıştır. Veya Âyetin nesh'i demek, ondan istifade edilen hükmün kaldırılması demektir.

Veyahut da Âyetin nesh edilmesi, hem okunması hem de hükmü kaldırılmış demektir. Böylece NESH üç kısma ayrılmış oluyor:

a) Kırââtın neshi,

b) Hükmün neshi,

c) Hem kırââtın hem hükmün neshidir.

Âyetin unutturulması ise kalplerden sildirilmesi demektir. Rabbimiz bir Âyeti NESH eder veya unutturur ise, faide ve sevapta kulları için daha hayırlısını veya en az benzerini getirir. Allah'ın her şeye kâdir olduğunu bilmez misin? Madem ki durum böyledir, nesh edilen Âyet'ten daha hayırlısını veya benzerini getirmeye de kâdirdir. Nesh'in sebebi, ahkâmların konulması, Âyetlerin inmesi, kulların yararı ve Allah'ın bir fazîleti olarak nefislerinin kemâle erdirmesidir. Bu durum da zamanlar ve şahısların değişmesi ile değişir, tıpkı yaşamanın sebepleri gibi. Zira bir zamanda yararlı bulunan nesne, başka bir zamanda zararlı bulunabilir!

Bedelsiz, yani yerine bir Âyet konulmadan veya daha ağır bir Âyet gelmeden veya Hadîs ile Âyetin neshini meneden âlim bu Âyet ile istidlâl etmiştir. Zira nesh edici nehy edilenin yerine bedel olarak gelen demektir. Hadîs ise, Âyetin yerine gelmiş değildir, nesh edenin, nesh edilenden daha hayırlı veya onun gibi olması lafzında onun gibi olma-

sı demektir. Oysa Hadîs bu itibarla Kur'ân seviyesinde değildir. Fakat usul âlimlerine göre Kur'ân Hadîs ile NESH edilebilir.

Mu'tezile âlimleri, bu Âyet ile Kur'ân'ın hâdîs olduğuna delil getirmişlerdir. Zira bozulmak ve gelenin kaldırılandan ayrı bulunması hâdis olan şeylerin niteliğidir.

Ehli sünnet mu'tezîlelerin bu itirazına şu cevabı vermişlerdir: Bozulma ve gelenin gidenden daha fazla olması Allah'ın kadîm zatı ile bağlı bulunan mâna ile ilgilenen geçici emirlerde peyda olan arızalardandır. Bu manânın zatında böyle bir şey olmamıştır. Yani Allah'ın sıfatı olan Kur'ân'da bozuntu veya daha fazlalık diye bir şey bahis konusu değildir. Ancak Kur'ân'dan anlaşılan manâ ile ilgili emirlerde bu durum meydana gelir.

Yahudîler «Allah'ın kelâmında NESH olursa, BEDA yâni bilgisizlik ve daha önceden kestirmemek meydana gelir.» dediler. Bazı âlimler de ayni fikri savundular. Fakat bu iddia tutarsızdır. Zira Cenabı Hak başka bir Âyetinde **«Allah dilediğini siler ve dilediğini ispatlar, Ana Kitap (Levhul-Mahfuz) onun yanındadır.»** buyurmuştur.

(108) **«Yoksa daha önce Musa'dan sorulduğu gibi Resûlünüzden sormak mı istiyorsunuz?»**

Bu Âyeti Celîle kayıtsız ve şartsız Allah Resûlü'ne teslim olmayı emrediyor, ona güveniniz, onu soru yağmuruna tutmayınız diyor. Zira daha önce Yahudîler de Hz. Musa'dan güvensizlik gösterecek soru sormaya başladılar. Ve dolayısıyle de helâk oldular!

Yahudîler, Resûlüllah'dan: **«Gökten bize bir Kitab indir!»** Veya müşrikler: **«Bizim üzerimize okuyacağımız bir Kitabı indirmedikçe senin yükselmene îman etmeyiz.»** dedikleri zaman, şu Ayeti Celîle nâzil oldu:

«Kim ki, küfürle îmanı değiştirirse, kesinlikle o doğru yoldan sapıtmıştır!»

Yâni apaçık Âyetlere güvenmiyen, onlarda şübheye düşen ve onlardan başkasını istemeye kalkışan dosdoğru yoldan şapmıştır. İmandan sonra küfre girmiştir. Âyetin mânâsı: Resûlüllah'dan yeni Âyetler istemeyiniz. Aksi takdirde orta yolu kaybedersiniz. Sapıklık sizi alıp

maksuddan pek uzakta bulunan mesafelere götürür. Bu takdirde îman yerini de küfür tutar.

(109) **«Kitab ehlinin çoğu îmandan sonra sizi kâfirliğe dönüştürmek hususunda can atıp dururlar!..»**

İbnu-Abbas'dan gelen bir rivayete göre bu Ayet, savaş emrini getiren Âyetle neshedilmiştir. Fakat İbnu-Abbas'dan gelen bu rivâyet zayıfdır. Zira buradaki **«Affediniz ve vazgeçiniz»** emri mutlak ve umumî değildir. **«Kesinlikle (bilki) Allah her şeye kâdirdir.»** onlardan intikam alması da kudretinin kapsamına girer.

(110) **«Nefisleriniz için ölmezden önce ne yaparsanız onun sevabını Allah katında (Ahiret Âleminde) bulursunuz.»**

Bu Âyeti Celîle, «Hayır ve hasanatın en güzeli kişinin hayatında yaptığıdır.» hakikatini ifade eder!.

Yapılan hayr ve hasenatın bir zerresinin dahî zayi olmayacağı gerçeğini getirir.

«Bir zerre ağırlığınca hayır işliyen onun karşılığını görür!.» (Zilzâl: 7) diyen Cenab-ı Mevlâ elbette va'dine sahip çıkacaktır.

Âyeti Celîle'deki, «TUKADDİMÛ» yerinde «TÜKDİMÛ» da okunmuştur. Birincisi «TEF'İL» ikincisi «İFÂL» babındandır. Muhatap sîgası olan «TA'MELÛN» yerinde, gaib sîgası olan «YA'MELÛN» da okunmuştur.

Bahsî edilen Âyeti Celîle hayır yapmaya teşvik eden bir Âyettir. Hayrı denemekte hayır vardır. Nitekim Firdevsî Şehnâmesinde gayet mâ'kul olarak diyor ki: (Farsca şiir)

«Sadbâr Bedî Kerdîyu didî Semereşrâ,

HÛBÎ Ci Bedî daştı ki yekbârı ne kerdî.»

(Yâni; yüz defa «KÖTÜLÜK» yaptın ve meyvesini gördün. Acaba «İYİLİK» ne kötülük taşıyor ki, onu bir defa dahî denemedin?)

(111) Yahudî ve Hıristiyanların iddiasına göre, Cennet'e onlardan başkası giremez. Aynı zamanda Yahudîlerin iddiasına göre, Hıristiyanlar, Hıristiyanların iddiasına göre Yahudîler Cennete giremez (!).. Aallah (Celle) iki sınıfı da yalanlıyarak **«Bunlar onların kuruntularıdır.»** dedi.

«BUNLAR» zamirinden maksad: Yahudî ve Hıristiyanların: **«Allah'dan Mü'minlerin üzerine bir hayır inmesin!» «Mü'minleri yeniden dinlerinden döndürelim!» «Bizden başkası Cennet'e girmesin!»** gibi çürük ve kuru iddialarıdır.

TEFSİR-İ Bİ'L ME'SÛR (RİVAYET TEFSİRİ)

(Hadislerle ve Sahabeden Nakledilen Rivayetlerle Yapılan Tefsir)

(106) **«Biz bir âyeti (diğer bir âyetle) değiştirirsek veya unuttururs ak ondan daha hayırlısını veya onun benzerini getiririz...»**

Bu âyetin tefsirinde selefden gelen görüşler:

İbni-Ebi-Hâtim ve İbni-Âsakir İbn-Abbas'dan (R.A.) rivâyet etti: Resûlüllah'ın (S.A.V.) üzerine inenden bir kısmı gece gelirdi. Peygamber gündüzleyin onu unuturdu. Bunun üzerine (Resûlünü teselli etmek için) Cenab-ı Hak bu âyeti indirdi. (1)

Taberanî İbni-Ömer'den rivâyet etti: Ensardan iki kişi, Resûlüllah'ın kendilerine okuttuğu bir sûreyi okumak üzere, bir gece kalkıp namaz kılmak istediler. Fakat bir türlü o sûreden bir harfi dahi hatırlayıp okuyamadılar. Sabahleyin Resûlüllah'a vardılar (şikâyetde bulundular). Bunun üzerine Resûlüllah (S.A.V.): **«O sûre nesh edilmiş veya unutturulmuş sûrelerdendir. Onu bırakınız»** dedi.

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan bu âyet hakkında şunları rivâyet etti: **«Nesh değiştirmektir. Unutmak bedelsiz terk etmektir. Nesh ettiğimiz âyet yerine, size daha yararlısını, daha şefkatlisini getiririz.»**

İbni-Ebi-Hâtim «unutturursakdan maksad, geciktirmektir» dedi.

Ebu-Davud «Nasıh»ında, İbni-Cerir, İbni-Ebi-Hâtim ve Beyhakî İbni-Mesud'dan (R.A.) rivâyet ettiler. Neshetmek, yazısını bırakıp hükmünü değiştirmektir. Unutturmaksa geciktirmektir.»

Abd b. Hümeyd, Ebu-Davud ve İbni-Cerir Kattade'den rivâyet ettiler: **«Ondan daha hayırlısını veya onun benzerini getiririz»** den maksad; getireceğimizin içinde tahfif vardır. Ruhsat, emir ve yasak vardır demektir.

---

(1) Dikkat bu rivayetin senedinde Haccac el-Cezerî vardır. Bu zatın rivayetleri hakkında tedebbür etmek gerektir.

Ebu-Davud «Nasıh»ında İbni-Munzir ve İbnil-Enbarî «el-Mesahif» da Ebu-Zer el-Harevî «Fedail»inde Ebî-Ümame b. Sehl b. Hanif'den rivâyet ettiler: **«Bir kişinin ezberinde bir sûre vardı. Onunla** (ibadet etmeye) **kalkıştı. Fakat bir türlü okuyamadı. Başka biri okumaya yeltendi. O da okuyamadı. Üçüncü birisi daha okumak istedi. Okuyamadı. Böylece sabahladılar ve Resûlüllah'a (S.A.V.) vardılar. Onun yanında bir araya geldiler ve durumu haber verdiler. Allah'ın Resûlü (S.A.V.): «O sûre dün gece nesh edildi.» dedi.»**

Bu hadîsin benzeri başka bir yoldan da rivâyet edildi.

Sahihi Buharî'de ve başka kaynaklarda da Enes'den sabit oldu: «Maûne Kuyusunda şehid edilenlerin hakkında şunları indirdi yüce Allah (C.C.): **«Durum ve şan şudur ki, bizim kavmimize haber veriniz ki biz Rabbimize mülâkî olduk. O bizden razı oldu ve bizi razı etti.»** Sonra bunlar nesih edildi.»

Böylece Müslim'de ve başka kaynaklarda Ebu-Musa el-Aşarî'den sabit oldu: «Biz Resûlüllah'ın (S.A.V.) döneminde uzunluk ve şiddetinde Berae (Tevbe) sûresine benzer bir sûreyi okuyorduk. Şimdi ise, onu unuttum. Ancak ondan şunu hatırlıyorum: **«Eğer Adem oğlunun iki vadi dolusu malı olsa, kesinlikle üçüncü vadiyi istiyecektir. Onun karnını ancak toprak doldurur.»**

Biz bir sûreyi okuyorduk. Tesbihle başlayan sûrelerden birine benzetirdik. Onun ilk âyeti: **«Göklerde olanlar Allah'ı tesbih etti..»** Onu unuttuk. Ancak ondan: **«Ey îman edenler! Neden yapmadığınızı söylersiniz? Böylece boynunuzda bir şâhidlik olarak yazılır ve siz Kıyâmet gününde ondan sorulursunuz»** kadarı hafızamda kalmıştır.

Bunun benzeri, Ashab-ı Kiram'ın bir cemaatinden de rivâyet edilmiştir.

Recim âyeti de bu kabildendir. Nitekim bu durumu Abdürrezzak, Ahmed ve İbni-Hibban Hz. Ömer'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir. (1)

NESİH MESELESİ

Nesih âlimlerin istilahında; sonra gelen şerî bir delil ile şerî bir hükmü kaldırmaktır.

(1) Bkz. Fethul-Kadir, Cilt: 1-109, el-Halebî bas. 1374 Kahire.

Nesih aklen caizdir. Delil ile de vaki olmuştur. Yahudîler bunun tersini söylerler. Zira onların bir gurubu, **«Nesih vaki olmamıştır. Fakat aklen nesih mümkündür»** dediler.

Müslümanlardan az bir gurub da Cümhurdan ayrılıp nesih olamaz dediler. Cümhur neshin oluşuna dair bir çok delil getirdi. Onlardan birisi şudur: Bir çok emare Hz. Muhammed'in (S.A.V.) Peygamberliğine delâlet eder. Onun Peygamberliği ancak neshin oluşu ile doğrulanır. Yani Hz. Muhammed'den önceki Peygamberlerin şerîatı onun Peygamberliğiyle kalkmıştır. Eğer nesih yoktur denilse, o zaman Hz. Muhammed'in (S.A.V.) Peygamberliğine halel gelir.

Neshi inkâr eden Yahudîleri ilzâm edecek bir çok delilimiz vardır. Onlardan bazıları şunlardır:

1) Allah Yahudîlere Cumartesi günü çalışmayı haram kıldı. Halbuki onlardan önceki ümmetlere çalışmayı haram kılmamıştı.

2) Tevrat'ta: Nuh (A.S.) gemiden çıkarken Allah (C.C.) ona: **«Her hayvanın etini sana ve zürriyetine helâl kıldım. Onlardan yeyiniz»** dedi. Sonra Allah (C.C.) Musa'ya (A.S.) ve İsrailoğullarına bir çok hayvanın etini haram kıldı. Bu da, neshin tâ kendisidir.

3) Adem (A.S.), çocuklarından erkeği kızkardeşleriyle evlendirirdî. Oysa Adem'den (A.S.) sonra gelenlere ve Musa'ya (A.S.) Allah (C. C.) bu âdeti haram kıldı. Böylece neshin caiz ve vaki olması sabit oldu.

Bu tesbit olan nesihten sonra Cümhur nesih hususunda değişik fikirler ileri sürdüler:

1) Tevrat ve İncil gibi eski Kitaplar ve Şeriatların tamamını Kur'an neshetti.

2) Nesihden maksad, Kur'an'ı «LEVHUL - MAHFUZ»dan dünyamıza en yakın göğe naklidir.

3) Cümhur'un itimad ettiği şudur: Nesh bazı âyetlerin hükmünün onlardan sonra gelen bir delil ile kaldırılmasıdır. Ve bu âyetten maksad, budur. Çünkü «ÂYET» kelimesi zikredildiği zaman ondan maksad, Kur'an âyetleridir. Zira bizce bilinen budur.

İmamı Şafiî (R.A.): **«Kur'an'ı Kerim Sünneti-Mutevatirle de nesih edilmez»** dedi ve bu âyeti delil gösterdi. Zira Allah (C.C.), burada nesh edilen veya unutturulan âyetin yerine daha hayırlısını veya bir benzerini getiririm der. Bu hüküm delâlet eder ki, o âyeti getiren Allah'dır. O getirilen de Kur'an'ın cinsindendir. Kur'an'ın cinsinden olan ancak Kur'an olur. Bir de Sünnetin hiç bir nevi ne Kur'an'dan daha hayırlı olur ne de onun benzeri olur.

Cümhur'a göre, Kur'an Sünnetle nesih olunur. Zira ölünün yakınlarına vasiyet etmesini emreden âyet Resûlüllah'ın (S.A.V.): **«Vâris olan için vasiyet yapılmaz»** hadîsiyle nesih olunmuştur.

İmam-ı Şafiî, bu görüşü zayıf görmüştür ve yakınlara olan vasiyet, bahsedilen Hadîsle değil mirâsın vârisin hakkı oluşu ile men edilmiştir. Ve sabit oldu ki Miras âyeti vasiyete manidir, dedi. Bu meselenin daha açık geçtiği yer, Usul - Fıkıh kitaplarıdır.

Kur'an'daki nesih bir kaç vecih üzeredir:

1) Hem hükmü hem de tilâveti (okunuşu) kaldırılmıştır. Nitekim daha önce, sahabelerden bazıları okudukları ve öğrendikleri bir sûreyi okumak istediler. Fakat hatırlamadılar. Bunun üzerine Resûlüllah'a gelip söylediler. Resûl (S.A.V.): **«O sûre dün akşam nesih edildi»** diye cevap verdi.

2) Recim âyeti gibi tilâveti (okunuşu) kaldırılmış, fakat hükmü kaldırılmamıştır.

İbni-Abbas'dan rivâyet edildi: Hz. Ömer (R.A.) Resûlüllah'ın (S.A.V.) minberinde oturduğu halde şunları söyledi:

«Allah (C.C.) Muhammed'i (S.A.V.) hakk ile gönderdi. Onun üzerine Kitabı indirdi. O Kitabda RECİM âyeti vardı. Biz onu okuduk, anladık ve ezberledik. Resûlüllah (evli olanlar zina ettiklerinde ve dört şahid ile zinaları sabit olduğunda) Recim etti. Ve biz de ondan sonra RECİMİ tatbik ettik. Korkarım ki halkın üzerinde uzun bir zaman geçtikten sonra, biri çıkıp: **«Biz Recim âyetini Kur'an'da görmüyoruz»** desin ve böylece Allah'ın indirdiği bir farzı inkâr etmek sûretiyle sapıtsın. Oysa evli kadın ve evli erkek için Recim hükmü haktır

ve Kur'an'da vardır. Tabiî ki delil olduğu veya gebelik ya da ikrar bulunduğu zaman Recim yapılır.» (1)

3) Hükmü kaldırılmıştır. Fakat lefiz ve hattı Kur'an'da mevcuddur. Bu türlü nesih Kur'an'da pek çoktur. Örnek: Akrabalara vasiyet etmeyi emreden âyetin Şafiî'ye göre Miras âyetiyle, Cümhur'a göre de Sünnetle nesih edilmesi gibi.. Ölüm iddetinin bir sene beklemekten dört ay on güne çevrilmesi ve **«Eğer sizden sabreden yirmi kişi olursa, ikiyüz kişiyi mağlûp eder»** âyeti ile **«İşte şimdi Allah yükünüzü hafifletti ve sizde zaiflik olduğunu bildi»** âyetiyle neshedilmesi gibi...

Bazı Kıraatda **«NENSEEHA»** okunmuştur. Bu takdirde âyetin mânâsı «Onu tehir edip indirmediğimiz veya Recim âyeti gibi okunmasını kaldırıp hükmünü bıraktığımız takdirde ondan daha hayırlısı veya onun benzerini getiririz» demek olur.

Bu Kıraata binaen birinci fiil ile ifade edilen nesh, hem âyetin okunmasının hem de hükmünün kaldırılması demektir.

Said b. Museyyib ve Ata «Bu âyetteki «NENSAHA» kelimesi, indirdiğimiz, «NUNSİ» kelimesi de terkettiğimiz mânâsınadır. Yani indirdiğimiz âyetler ile «LEVHUL-MAHFUZ» da bıraktığımız ve indirmediğimiz âyetler yerine daha kolayını veya benzerini getirdik» demektir» dediler.

Başkasına bazı âyetleri unutturmak, Resûlüllah (S.A.V.) için de geçerli midir? Bu hususda ihtilâf edildi.

Resûlüllah'a bazı âyetler unutturulmuştur diyenler şu âyeti delil göstermiştirler:

«Seni okutacağız. Sen de unutmıyacaksın. Ancak Allah'ın dilediği başka. Zira o açıkta olanı da, saklı olanı da bilir.» (El-Alâ: 6-7).

Bu görüş aynı zamanda Hasan'ın da mezhebidir. Aksini iddia edenler şu âyeti delil göstermişlerdir: **«And olsun eğer dilersek sana vahyi ettiklerimizi gerçekten götürürüz. Sonra bunun için bize karşı bir vekil de bulamazsın»** (İsra: 86).

(1) Hadîsi Müslîm rivayet etti. Buharî'de de benzeri vardır. Bkz. Hazin Cild: 1-176, Amire İstanbul.

Bu âyet delâlet eder ki, Allah Peygambere Vahyettiğini gidermeyi dilemiyor.

Bu görüş, aynı zamanda Ez-Zeccac'ın da görüşüdür. Fakat kuvvetli değildir. Zira âyetteki **«EL-LEZİ»** kelimesinden Kur'an'ın unutturulması da, câiz olmayan âdetler de kasdedilebilir.

Ebu-Ali, «Bu bahsi geçen âyetten **«Maksad hepsini gidermedi demektir»** dedi.. İki takdirde de istisnaya ters düşmez. Hiç unutmayan zat Ortaktaı münezzehdir. (1)

Bazı âlimler: **«Nesih hükmün kaldırılmasıdır ister lâfız sabit kalsın ister kalmasın.. «İNSA» (unutturmak) ise lâfzın giderilmesidir. İster hüküm sabit olsun ister olmasın..»** dediler.

Bazıları **«NESİH, geçmiş hükmün yerine yeni bir hükmün getirilmesi şeklinde gidermektir. İNSA ise bedelsiz gidermektir»** dedi.

Bu iki tefsir de zayıftır. Zira Neshin bu mânâya hamledilmesi hem lügata hem de istilâha ters düşer. «İNSA» (unutturmak) kalblerden gidermek mânâsını ifade eder. Bu hakiki anlamını bırakıp mecazi mâna ile yorumlamak zorlamadan başka bir şey değildir. Umarız ki, bu iki tefsirin kaynağı olarak gösterilen ve bazı büyüklere nisbet edilen rivâyetler sabit olmamıştır. (1)

Son olarak deriz ki, bütün Şeriatların ehli NESH'in mümkün olduğuna ve oluşunda ittifak etmişlerdir. Yahudilerden başka Neshin oluşunu inkâr eden yoktur.

(108) **«Yoksa siz önce Musa'ya sorulduğu gibi Peygamberinizi sorguya çekmek mi istiyorsunuz?»**

Bu âyetin tefsiri selef tarafından şöyle yapıldı:

İbni-İshak ve İbni-Cerir İbni-Abbas'dan rivâyet ettiler: Rafî b. Hüreymil ve Vehb b. Zeyd Resûlüllah'dan (S.A.V.) sordular: **«Ey Muhammed (S.A.V.) bize gökten bir Kitap indir ki, okuyalım. Veya yerden nehirler akıttır ki, görelim ve seni tasdik edelim. Dolayısıyla sana tâbi olalım.»**

Bundan sonra Cenabı Allah (C.C.) onlara cevap olarak bu âyeti indirdi.

(1) Bkz. Alusî Ruhul-Meanî, Cilt: 1-351, Darûl-İhya, Beyrut Bila tarih.

Ahtap oğlu Hüyey, Allah Resûlünü (S.A.V.) Yahudîlerden değil arablardan gönderildiği için herkesden daha fazla arablardan buğzederdi. Güçleri yettiği kadar halkı İslâm'dan caydırmaya çalışırlardı. Bunun için Allah onların hakkında: **«Kitab ehlinden çok kimseler nefislerindeki hasedlerinden ötürü sizi îman etmenizden sonra kâfirliğe çevirmek istiyorlar...»** âyetini indirdi.

Abd b. Hümeyd Mucahid'den rivâyet etti. Kureyş'liler Hz. Muhammed'den (S.A.V.) «SAFA» tepesini altın yapmasını istediler. Resûlüllah «Evet sizin isteğinizi Allah verecektir. Fakat buna rağmen kâfirliğe saparsanız İsrailoğullarına verilen SOFRA'nın neticesi gibi bir netice olacaktır. Buna razı mısınız?» deyince onlar bunu kabul etmediler ve dönüş yaptılar. Bunun üzerine Allah şu âyeti indirdi: **«Yoksa siz daha önce Musa'ya sorulduğu gibi Peygamberinizi sorguya çekmek mi istiyorsunuz?..»**

İbni-Cerir Ebul-Âliye'den rivâyet etti: Küfürden maksad, şiddettir. İmandan maksad, refahdır. Âyetin mânâsı: **«Kim ki refahı şiddetle takas ederse şübhesiz o doğru yoldan kaymıştır.»**

Ebu-Davud Kâb b. Mâlik'ten rivâyet etti: «Yahudîler ve Medine'li putperestler Resûlüllah'a ve ashabına en şiddetli eziyeti yaparlardı. Bunun için Cenab-ı Hak buna sabır göstermeyi ve affetmeyi emrederek şu âyeti indirdi:

(109) **«Kitap ehlinden çok kimse.....»**

Sahiheyinde Usame b. Zeyd'den rivâyet edildi: «Resûlüllah (S.A.V.) ve arkadaşları müşrikleri ve Kitap ehlini affederlerdi. Allah'ın (C.C.) emrettiği gibi eziyetlerine göğüs gererlerdi. Nitekim Cenab-ı Hak: **«Andolsun siz, sizden önce kendilerine Kitab verilenlerden ve müşriklerden bir çok eziyet işiteceksiniz»** (Âl-i İmran: 186) diye buyurmuştur. Resûlüllah (S.A.V.), Allah'ın (C.C.) emrettiği gibi müşrikleri affederdi. Ne zaman onları öldürmesine izin çıktı onun eliyle Allah (C.C.) Kureyş'in Senadid (başkan) larını öldürdü.

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan rivâyet etti: **«Onları bağışlayın ve kınamayın...»** âyeti, **«Allah'a îman etmiyenlere savaş açınız...!»** Ve **«Müşrikleri nerde yakalarsanız öldürünüz»** âyetleriyle neshedildi.

İbni-Ebi-Hâtim Said b. Cübeyir'den rivâyet etti: **«Nefisleriniz için**

önceden ne gönderirseniz» den maksad, dünyada yapılan hayırlı amellerdir. **«Onu Allah katında bulursunuz»** dan maksad, sevabını bulursunuz demektir.»

(111) **«Dediler: Cennete ancak Yahudî veya Hıristiyan girer...»**

Bu âyetin tefsirinde İbni-Ebi-Hâtim Ebul-Âliye'den: «Yahudîler; Cennete ancak Yahudîler girer dediler. Hıristiyanlar: Ancak Cennete Hıristiyanlar girer dediler. Bu hükümleri, haksız olarak Allah'ın (C. C.) kesesinden verilen bir hükümdür...» diye rivâyet etti.

İbni-Cerir: «Âyetteki **«Burhan»** kelimesi hüccet ve delil demektir» dedi.

(112) İbni-İshak: **«Kim ki yüzünü Allah'a teslim ederse...»** de ki «YÜZ» kelimesi **DİN** demektir. **Teslim** olmaktan maksad, ihlâslı davranmaktır.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارٰى عَلٰى شَيْءٍ وَّقَالَتِ النَّصَارٰى
لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلٰى شَيْءٍ وَّهُمْ يَتْلُونَ الْكِتٰبَ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ
لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ ۚ فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَّنَعَ مَسٰجِدَ اللّٰهِ
أَنْ يُّذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعٰى فِي خَرَابِهَا ۚ أُولٰٓئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ
أَنْ يَّدْخُلُوهَا إِلَّا خَآئِفِينَ ۚ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَّلَهُمْ فِي
الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١٤﴾ وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا
فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ ۚ إِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ
وَلَدًا سُبْحٰنَهُ ۚ بَلْ لَّهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۖ كُلٌّ لَّهُ
قَانِتُونَ ﴿١١٦﴾ بَدِيعُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۖ وَإِذَا قَضٰٓى أَمْرًا
فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾ وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ
لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللّٰهُ أَوْ تَأْتِينَآ اٰيَةٌ ۗ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ
مِنْ قَبْلِهِمْ مِّثْلَ قَوْلِهِمْ ۘ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ ۗ قَدْ
بَيَّنَّا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يُّوقِنُونَ ﴿١١٨﴾ إِنَّآ أَرْسَلْنٰكَ بِالْحَقِّ
بَشِيرًا وَّنَذِيرًا ۙ وَّلَا تُسْـَٔلُ عَنْ أَصْحٰبِ الْجَحِيمِ ﴿١١٩﴾

(113) Yahudîler, «Hıristiyanlar hiç bir şey üzerinde değillerdir.» dediler. Hıristiyanlar, «Yahudîler bir şey üzerinde değildir.» dediler. (Bu lâfları) söylerler halbuki onlar Kitabı okuyorlar. Bilmiyen (putperest) ler de onların sözleri gibi dediler! Kıyâmet gününde onların ihtilâf ettikleri konularda Allah onların arasında hüküm edip (iki gurubun da yalancı olduğunu belirtecektir.)

(114) Allah'ın mescidlerinde onun adının anılmasını men eden ve o, mescidlerin harab olmasına koşandan daha zâlim kim olabilir? Onların o mescidlere korkmadan girmemeleri gerekir. Dünyada onlar için rezil olmak vardır. Ahirette de büyük azab...

(115) Hem Doğu hem Batı Allah'ındır. Hangi yerde Kıbleye dönerseniz oradadır, Allah'ın yönü. Şübhesiz ki, Allah(ın rahmeti) geniştir ve Allah her şeyi bilicidir.

(116) «Allah evlâd edindi.» dediler. Allah bu dediklerinden münezzeh (uzak) dir. Aksine yerde ve göklerde ne varsa Allah'ındır. Hepsi Allah'a itaat eder.

(117) Göklerin ve yerin örneksiz olarak yaratanı O'dur! Bir şeyin olmasını hükme bağladığında ona «ol!» der, o da olur.

(118) Bilmiyen (cahil müşrikler) «Neden Allah bizimle konuşmuyor veya bize bir Âyet neden gelmiyor?» dediler. Onlardan öncekiler de onların söylediklerinin tıpkısını söylemişlerdi. Kalbleri birbirine benzedi. Muhakkak ki inanan bir kavim için Âyetleri açıkladık!

(119) (Ey Muhammed!) şübhesiz ki, Biz seni Hak ile müjdeci ve korkutucu olarak gönderdik. Sen Cehennemliklerden sorulmazsın!

TEFSİR

Yemen'in Necran bölgesinden Hıristiyanlardan bir heyet Resûlüllah ile konuşmak üzere Medine-i Münevvere'ye geldiler. Bu esnada Medine'li Yahudî Hahamları da Resûlüllah'ın huzuruna vardılar. Hıristiyan keşişleriyle münazaraya tutulup birbirlerini dinsizlikle itham ettiler. Bunun üzerine:

113) **«Yahudiler; Hıristiyanlar hiç bir şey üzerine değillerdir. Hıristiyanlar da Yahudiler bir şey üzerine değillerdir dediler!...»**

Âyeti nâzil oldu. Putperestlerin ve tâtilcilerin dediği gibi, bir sözdür bu söyledikleri. Cahiller gibi aslı, astarı olmayan iddiaları yaptıkları için onları kınadı.

Eğer, «İki gurub da iddiasında doğrudur, çünkü iki Din de İSLÂM ile nesh olunmuştur. O halde neden bu sözlerinden kınanıyorlar?» denilirse, cevabı şöyle olur: «Onların her gurubu diğerinin Dînini temelinden inkâr eder. Dolayısıyle o Dîni getiren Peygamberi de inkâr edip kitabını yalanlar. Halbuki, bu iki Dînin Kur'ân ile neshedilmeyen Âyetleri hakdır. Kabullenmesi her Müslümana vacibdir. Onunla amel etmek farzdır.»

Rumlar, «Beytül-Makdis» (Kudsi şerif)i istilâ edip, Mescidi harab ettikleri ve bütün sâkinlerini öldürdükleri veya müşrikler, «Hudeybiye» senesi Resûlullah'ı «Mescid-i Haram'a» (Kâbe'nin etrafında yapılan Mescid'e) girmekten menettikleri zaman,

(114) **«Allah'ın mescidlerini içinde Allah'ın adının anılmasına mani olup onları yıkmak için çalışanlardan daha zâlim kimse var mıdır?»** Âyeti nâzil oldu!..

Bu hüküm, sebebsiz herhangi bir mescidi harab eden veya namaza hazırlanmış herhangi bir yeri tâtil eden herkesin hareketini kapsayıcı ve genel bir hükümdür.

Bir mescid, umum yola girerse, ve cemaatinin çoğu mescidin bir kısmının yola katılmasına razı olursa, birazını yola katmaya Hanefî Fukahası cevaz vermiştir. Yine cemaatın tamamının veya çoğunun rızasıyle caminin yeri değiştirilebilinir. Ancak eski camî yeri kişisel değil umumun yararına tahsis edilebilir.

«Onların, o mescidlere ancak korku ile girmeleri icab eder!..» Bu Âyet, gelecek tarzlarda tefsir edilmiştir. «Korku ve huzur içinde olmaları lâzım iken, tahribe yeltenmeleri korkunç olur!» Veya «Mü'minler o kadar izzet içinde olmalı ki, tahribkârlar, değil camîleri yıkmak ve kilitlemek belki camîlere girmeye dahî cesaretleri olmamalıdır.» Veya «Allah'ın ilminde ve kaderinde böyle bir imkânlarının olmaması takdir edilmiştir!.»

Bu son tefsir, mü'minlere yardım va'di yapıldığını bildirir! Bir de mescidlerin düşmanların elinden kurtulacağına dair müjde verir. Ve Allah-u Teâlâ, Mekke'deki Mescid-i Haram ve Kudüs'deki Mescid-i Aksâ'yı kurtarmak suretiyle bu va'dini yerine getirdi.

Tefsir âlimlerinden bazıları, «Bu Âyeti Celîle, gayrimüslimlerin mescidlere girmesini mutlaka yasaklar» dediler. İmamlar ise bu hususda ihtilâf ettiler. Ebu-Hanife'ye göre, Müslüman olmayanlar, mescidlere girebilirler. Yani bu imkânı veren müslümanlar günahkâr olmazlar.

İmamı Mâlik, «Müslüman olmayanların mescidlere girmeleri mutlaka haramdır.» dedi. İmamı Şafii, «Mescidi Haram'a gayrimüslimler giremezler. Fakat diğer mescidlere girebilirler.» dedi.

(115) **«Doğu ve Batı Allah'ındır...»** yâni yeryüzünün tamamı onundur. Mescid-i Haram'da da, Mescid-i Aksâ'da da size namaz kılma imkânı verilmezse, yeryüzünün her yerinde namaz kılabilirsiniz. **«Yer küresinin her köşesi ümmetim için mescid kılındı.»** (Hadis).

Nerede yüzünüzü Kıble'ye çevirirseniz orada Allah'ın emrettiği cihet vardır. Zira Kıble'ye yönelmek her hangi bir yere mahsus değildir.

Nerede Kıble'ye yönelirseniz orada Onun zâtı var, yâni âlimdir. Orada olana muttalidir.

İbnu-Ömer (R.A.)'den: **«Bahsi geçen Âyeti Celîle, misafirin deve üzerinde namaz kılması hakkında nâzil olmuştur.»** şeklinde rivâyet edilir.

Bazılarına göre ise, yolunu şaşırmış ve değişik yönlere namaz kılmış; sabahlayınca yanlışlıklarını görmüş bir kavim hakkında nâzil olmuştur.

Bazılarına göre de Kıble'nin neshine başlangıçdır ve yol açmak maksadiyle gelmiştir.

(116) **«Onlar, «Allah evlâd edindi!» dediler.»** Bu Âyetin sebebi nuzûlü şunlardır:

Yahudîler, Üzeyr Allah'ın oğludur, Hıristiyanlar, İsa (A.S.) Allah'ın (C.C.) oğludur. Ve Arap müşrikleri de Melekler Allah'ın (C.C.) kızlarıdır dediler. İşte o zaman bahsi geçen Âyeti Celîle nâzil oldu!.. **«Aksine, yerde ve göklerde ne varsa hepsi Allah'ındır!»** yâni hepsinin yaradanı Allah'dır (C.C.). Melekler de Üzeyr (A.S.) de, «İSA - Mesih» de onun mahlûklarıdırlar. O halde hiç biri yaradana benzemez ve hemcinsi değildir. Oysa baba ile evlâd arasında hemcinslik mutlaka lâzımdır.

Fâkihlerden bazıları, «Madem ki, Allah evlâdlık nisbetini, her şeyin mülkü olduğunu söylemekle reddetti, anlaşıldı ki, bir baba evlâdını mülk edinemez. Binaenaleyh evlâdını kölelik yoliyle mülk edinenin evlâdı kendiliğinden azad edilir. Zira mülkiyet ile evlâdlık bir arada olmaz.» dediler.

(117) **«Allah, (daha önce bir pilân ve etkilenme olmaksızın) yer ve gökleri varedendir. Bir şeyi irade buyurduğunda, sadece ona «OL!» der o da hemen oluverir!»**

«KADA» kelimesinin aslı, bir şeyi tamamlamaktır. Bu tamamlama bu Âyette olduğu gibi bazen sözle olur. Bazen de fiil ile olur. Buna da misal, **«Rabbin o gökleri yedi gök yaptı.»** Âyetidir. «KADA!...» Bir şeyin varlığına o şeyi gerektirdiği bakımından bağlanan ilahî iradeye itlak olunmuştur.

Allah'a evlâd nisbet etme sapıklığının kökeni tâ derinliklere kadar gider. Eski Şeriatların sahibleri, ilk sebeb olmak hasebiyle Allah-u Tealâ'ya baba demişlerdir. Hatta öz babaya «Küçük Rab Hz. Allah'a «En Büyük Baba» derlerdi. Sonra cahilleri zannettiler ki, babalıktan maksad, normal babalıktır. Taklid ederek körü körüne inandılar ki, melekler v.s. Allah'ın (Haşa) evlâdlarıdırlar. Bundan ötürü Cenab-ı Hak böyle diyenleri tekfîr etti. Hangi mânâ ile olursa olsun Allah'a (C.

C.) «Baba» kelimesi itlak olunmaz. «Allah Baba» denilmez. Böylece Allah (C.C.) FESAD'ın kökünü kazıdı!..

(118) Müşrikler ve Kitab ehlinden işi cahilliğe vuranlar, Resûlüllah'a: **«Senin Resûl olduğuna dair neden Allah meleklerle konuştuğu gibi bizimle de konuşmadı, veya bize vahy göndermedi, ya da senin doğruluğuna dair bir delil gelmedi.»** dediler.

Bunlardan daha önceki ümmetler de Hz. Musâ'ya: **«Allah'ı apaçık bir tarzda bize göster!» «Rabbinin gücü, bize gökten bir sofra indirmeye yetiyor mu?»** demişlerdi.

TEFSİR-İ Bİ'L ME'SÛR (RİVAYET TEFSİRİ)
(Hadislerle ve Sahabeden Nakledilen Rivayetlerle Yapılan Tefsir)

113) **«Yahudiler: Hıristiyanlar birşey üzere değiller, dediler. Hıristiyanlar da «Yahudiler birşey üzere değiller dediler...»**

Bu âyetin tefsirinde selefden gelen rivâyetler: İbni-İshak ve İbni Cerir İbni Abbas'dan rivâyet ettiler: «Necran'dan bir Hiristiyan heyeti Resûlüllah'a geldiklerinde onlara Yahudî HAHAM'ları geldiler ve Resûlüllah'ın huzurunda mücadele ettiler.

Hüreymil oğlu Rafî Hıristiyanlara hitaben: **«Siz hiç bir şey üzerinde değilsiniz. İsa Peygamber değil, İncil hak kitap değildir»** dedi. Necran heyetinden biri: **«Siz Yahudiler hiç bir şey (din) üzerinde değilsiniz»** diye karşılık verdi. Hem Hz. Musâ'yı hem de Tevrat'ı inkâr etti. Işte bu husus hakkında Allah yukardaki âyeti indirdi.

«Halbuki, onlar Kitabı okuyorlar...» Yani her gurup Kitabında diğer gurubun doğruluğunu okumaktadır.

İbni-Cüreyç: «Ata'dan sordum: **Bu âyette bahisleri geçen bilmiyenlerden kim kasdedilmektedir?** Ata: Onlar, Yahudi ve Hıristiyanlardan önce geçmiş ümmetlerdir» diye cevab verdi.

İbni-Cerir Es-Suddî'den rivâyet etti: **«Onlar arablardır. Muhammed (S.A.V.) bir şey üzerinde değildir dediler.»**

114) **«Allah'ın mescidlerinde Allah'ın ismini anmaktan meneden ve harab olmaları yolunda çalışan kimselerden daha zalim kim vardır?...»**

İbni-İshak ve İbni-Ebi-Hâtim İbni-Abbas'dan rivâyet ettiler:

«Kureyşliler Resûlüllah'ı Mescid-i Haram'da Kâbe'nin yanında namaz kılmaktan menettiler. Bunun üzerine Allah bu âyeti indirdi.

İbni-Cerir Es-Suddî'den rivâyet etti: «Âyet'te bahsedilen zalimlerden maksad Rumlar'dır. Beytul-Makdisi (Kudsi şerîfi) yıkmakta Babil hükümdarı Buhtun-Nasare yardım ettiler. **«Bunların mescidlere ancak korka korka girmek hakları olabilir..»** âyetin tefsirine devam eden Es-Suddî: **«Bugün yer yüzünde hiç bir Rum yoktur ki, mescidlere girersem boynum vurulacaktır diye korkmasın. Onlar haraç vermekle de korkutuldular.»**

«Onlar için dünyada zillet var...» Es-Suddî; Onların dünyadaki zilletleri şöyledir: Mehdi çıktığında Konstantiniyye'yi fethedecek ve onları öldürecektir (1) dedi.

Es-Suddî'nin bu tefsiri, İstanbul fâtihinin Mehdî oluşunu sergiler... Olabilir ki buradaki Mehdi'den maksad, âhır zamanda gelecek meşhûr Mehdî değil, hidâyet edici bir kumandandır. Allah daha iyi bilir.

Abd b. Hümeyd ve İbni-Cerir Kattade'den rivâyet etti: **«Burada bahsedilen kavim, Rumlardır.»**

İbni-Ebi-Hâtim Kâb'dan rivâyet etti: **«Onlar Hıristiyanlardır. Çünkü Beytul-Makdis'i zabtettiklerinde yaktılar.»**

İbni-Cerir Abdurrahman b. Zeyd'den rivâyet etti: **«Onlar müşriklerdir. Hudeybiye gününde Resûlüllah'ı (S.A.V.) Kâbe'den menettiler!...»**

İbni-Ebi Şeybe Ebi-Salih'den rivâyet etti: **«Âyetten maksad, müşrikler ancak korka korka mescide girebilirler..»** demektir.

(115) **«Doğu ve Batı Allah'ındır...»** Âyetin tefsirinde İbnul-Munzir, İbni Ebi-Hâtim, Hâkim ve Beyhaki İbni-Abbas'dan şunları rivâyet ettiler: **«Bize söylenen içinde Kur'an'ın ilk neshedileni Kıble durumudur. Bahsedilen âyet indiğinde Resûlüllah Beytul-Makdis'e yönelerek namazını kıldı. Böylece Kâbe'ye yönelmeyi terk etti. Sonra Cenab-ı Hak onu Kâbe'ye yöneltip Kudsi-Şerîf'e yönelmeyi nesih ederek buyurdu: «Nerden**

(1) Bkz. Fethul-Kadir, Cild 1-113, M. Elhalebi Kahire 1349.

yola çıkarsan yüzünü Beytul-Haram yönüne çevir...» »(El-Bakara 150).

İbni-Ebi-Şeybe, Müslim, Tirmizî ve Nesei İbni-Ömer'den rivâyet ettiler: «Resûlüllah devesinin sırtında yönü hangi taraf olursa olsun nafile namazını kılardı. İbni-Ömer bunu söyledikten sonra: **«Hangi tarafa yönelirseniz orada Allah'ın yüzü var.»** âyetini okudu. Ve: **«Bu âyet bu durum hakkında inmiştir»** dedi.

Sahihi Buharî'de Cabir'den geldi: **«Resûlüllah devesinin sırtında Doğu yönüne yönelerek nafileleri kılardı. Farzları kılmak istediğinde iner, Kıbleye yüzünü çevirir öylece namazını kılardı.»**

Bunun benzerini İbni-Ebi-Şeybe ve Ebu-Davud Enes'in hadîsinden merfû olarak rivâyet etti.

Abd b. Hümeyd İbni-Maceh ve İbni-Cerir Âmir b. Rabia'dan naklen şunu rivâyet ettiler: **«Simsiyah ve karanlık bir gecede Resûlüllah ile beraberdik. Bir yerde konakladık. Her kişi başladı taş toplamaya. Mescid yaptı. İçinde namaz kılmaya başladı. Sabahladığımızda Kıbleden başka yöne namaz kıldığımızı gördük.**

«Ey Allah'ın Resûlü! Bütün bu gece Kıble'den başka yöne namaz kılıp durduk.» Bunun üzerine: **«Doğu ve Batı Allah'ındır»** âyeti indi. Resûlüllah **«Sizin namazınız geçerli oldu.»** dedi.

İbni-Ebi-Hâtim: **«Her nereye dönerseniz Allah'ın «Yüzü» oradadır...»** diyen âyetin tefsirinde İbni-Abbas'dan yüzün «KIBLE» mânâsında olduğunu rivâyet etti. Bu takdirde âyetin mânâsı: «İster Şarka (doğuya) ister Garba (batıya) yöneliniz her hangi bir tarafa yönelirseniz orada Allah'ın Kıblesi vardır.»

İbni-Ebi-Şeybe, Tirmizî ve İbni-Maceh Ebu-Hüreyre'den rivâyet ettiler: **«Allah'ın Resûlü (S.A.V.) «Doğu ile Batı arası Kıbledir.»** dedi.»

Bunun bir benzerini de İbni Ebi-Şeybe, Dare Kutnî ve Beyhakî İbni Ömer'den rivâyet ettiler.

İbni-Ebi-Şeybe ve Beyhekî benzerini Hz. Ömer'den de rivâyet ettiler.

Bu eserlerin yorumu şöyledir: Siz müslümanlar KİBLE hususunda şübheye döştüğünüzde var kuvvetinizle KIBLE'yi belirten çarelere

başvurduktan sonra kalbiniz Kible'nin hangi yönde olduğuna kanaat getirirse, o yöne durup namazlarınızı edâ ediniz. Zira hangi yöne dursanız orada Allah'ın Kıblesi vardır.

Müfessirlerin üstadı ZAMAHŞERÎ KEŞŞAF'ın da: **«Siz Mescid-i Haramda veya Beytül-Makdis (Kudsi Şerif)'de namaz kılmaktan menedildiğiniz zaman, kesin olarak biliniz ki; yeryüzü sizin için mescid kılınmıştır. Onun hangi kıtasında olursanız olunuz namaz kılabilirsiniz, namaz kıldığınızda KIBLE'ye yöneliniz. Çünkü yönelmek her yerde mümkündür. O her hangi bir mescidin özelliği değildir. Bir yerde olur diğer yerlerde olmaz değildir.»** Söyledi. Fakat âyet bu mânâdan daha genişini kapsar.

(116) **«Dediler ki; Allah oğul edindi. O yücedir (Bu sözden münezzehdir.) Hayır, göklerde ve yerde ne varsa onundur».**

Bu âyetlerin tefsiri Selefden şöyle rivâyet edildi. Buharî Ibni-Abbas'dan o da Allah'ın Resûlünden (S.A.V.) rivâyet etti: «Allah (C.C.) **«Ademoğlu beni yalanladı ve bana küfretti. Onun beni yalanlamasına gelince, o, ölümünden sonra daha önce olduğu gibi iade edemiyeceğimi iddia etmesidir. Onun bana küfretmesine gelince, onun «Allah'ın çocuğu vardır» demesidir. Eş veya evlâd edinmekten şânım pek yücedir!»** dedi.»

Abd b. Hümeyd İbni-Abbas'dan rivâyet etti: **«(SÜBHANELLAH)** Allah'ın (C.C.) zâtını kötülükten tenzih etmekliğidir.»

Abdurrezzak, Abd b. Hümeyd, İbni-Cerir, İbni Munzir ve Beyhekî «El-Esma ves-sifat»ta Musa b. Talhe'den rivâyet ettiler. O da, «Allah Resûlünden TESBİH'in ne demek olduğunu» ve insanın **«Sübhanellah»** demesinin mânâsını sordular. Cevab olarak: «Allah o insanı kötülükten terbiye etti demektir.» dedi. Yani o Allah'ı (C.C.) tenzih ettiği için tenzih etmenin tersinden gelen kirlilikten Allah (C.C.) onu sağlam kıldı..

Hâkim, İbni-Merduyeh ve Beyhakî Talha b. Yahya b. Talha'dan, o da pederinden o da pederi Hz. Talha b. Übeydullah'dan rivâyet etti·

«Resûlüllah'dan SÜBHANELLAH'ın mânâsını sordum. Buyurdu: (O, Allah'ı her kötülükten tenzih etmektir.)»

Ahmed, İbni-Cerir ve İbni-Hibban Ebu-Said'den Resûlüllah'dan (S.A.V.) rivâyet ettiler: **«Kur'an'da içinde «KUNUT» maddesi bulunan her harf (her âyet ve her cümle) taat demektir.»**

İbni-Cerir ve İbni Ebi-Hâtim Ebul-Âliye'den rivâyet ettiler: **«Gökler ve yerin bedîdir..»** Yani onları yaratmasında hiç kimse ortak değildir.»

İbni-Cerir ve İbni-İshak İbni-Abbas'dan rivâyet ettiler: Rafî b. Hüreymil, Allah'ın Resûlüne (S.A.V.): **«Ey Muhammed! Eğer iddia ettiğin gibi Allah'ın Resûlü isen Allah'a (C.C.) söyle konuşmasını işitmemiz için bizimle konuşsun» diye teklifte bulunduğunda Cenab-ı Hak: «Bilgisizler dediler ki: Allah bizimle konuşmalı ya da bize de bir âyet gelmeli değil miydi?» âyetini indirdi.»**

Abd b. Hümeyd ve İbni-Cerir'in Mücahid'den rivâyet ettiklerine göre, o bilgisizler Hıristiyanlarla onlardan daha önce gelen Yahudilerdir.

Bu iki zatın Kattade'den rivâyetlerine göre; onlar Arab müşriklerdirler.

Abdurrazzak, Abd b. Hümeyd, İbni-Cerir ve İbnul-Munzir Muhammed b. Kâb El-Kurezi'den rivâyet ettiler: Allah'ın Resûlü (S.A.V.) **«Keşki bilseydim ebeveynim ne yaptılar?»** diye tahassur ve temennide bulunduğu bir anda **«Şübhesiz biz seni bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak hak ile gönderdik. Sen Cehennem'in arkadaşlarından sorumlu tutulmayacaksın..»** âyetini indirdi. Bu âyetten sonra Allah'ın Resûlü vefat edinceye kadar ebeveynini bir daha anmadı.»

Fakat bu rivâyet üzerinde İmamı Suyuti'nin bir taliki vardır. Onu zikretmeden geçmek istemiyorum. O da şudur: Bu hadis, hadîsi Mürseldir ve isnadı zayıfdır. Suyutî bunları kaydettikten sonra Hadîsi, İbni-Cerir'in Davud b. Asım'ın tarikiyle merfu olarak rivâyet ettiği yoldan da zikretti. Ve «Senedi Mu'daldır ve zayıfdır. Ne bu hadîs ne de daha önceki hadîs ile Hüccet getirilemez» dedi.

MÜHİM BİR HULASA

Resûlüllah'ın (S.A.V.) ebeveyni hakkında ehli-sünnet genelde iki guruba ayrıldılar: Bir gurubu yukardaki hadîsler gibi bir dizi hadîsi

delil göstererek onların kurtulmadığını ileri sürdüler. Diğer bir gurub da, bahsedilen hadîslerin zayıf olduğunu, hüccet getirmeye elvermediğini ileri sürmekle beraber ebeveyni Resûlün FETRET ehli olduklarını ve «Biz bir peygamber gönderinceye kadar (hiç bir toplumu) azablandırıcı değiliz.» (İsra: 15) âyetiyle Ehli-Fetret'in kurtulmuş olduklarını savundular. Allah (C.C.) hakikatı daha iyi bilir. Bizim âciz kanaatımıza ve elde ettiğimiz ilmî melekelerimize göre, bu ikinci görüş daha ağır basmaktadır.

Üçüncü bir görüş daha ileri sürülmüştür: **«Allah (C.C.) Resûlü için ebeveynini diriltmiştir. Onlar ona îman etmişlerdir. Ve bu sadece Resûlüllah'ın (S.A.V.) özelliğidir.»**

Molla Ali El-Karî ilk görüşü savunuyor. Osmanlı âlimlerinden olan Saçaklızâde ve emsali bulunan âlimler de Ali El-Karî'ye karşı çıktılar.

İmamı Suyutî başda olmak üzere Hadîs hafızlarından on iki zatta îkinci görüşü desteklemektedirler. İleride bu konuyu geniş bir tarzda ele alacağız.. İnşaallah...!

İbni-Ebi-Hâtim Ebi-Malik'ten: «(CAHİYM) ateşi büyük ve korkunç olan yer demektir» diye rivâyet etti.

وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُوْدُ وَلَا النَّصٰرٰى حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ ؕ
قُلْ اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى ؕ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَآءَهُمْ بَعْدَ الَّذِيْ
جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا نَصِيْرٍ ﴿۱۲۰﴾ اَلَّذِيْنَ
اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ يَتْلُوْنَهٗ حَقَّ تِلَاوَتِهٖ ؕ اُولٰٓئِكَ يُؤْمِنُوْنَ بِهٖ ؕ وَمَنْ يَّكْفُرْ
بِهٖ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿۱۲۱﴾ يٰبَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ اذْكُرُوْا نِعْمَتِيَ الَّتِيْٓ اَنْعَمْتُ
عَلَيْكُمْ وَاَنِّيْ فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۲۲﴾ وَاتَّقُوْا يَوْمًا لَّا تَجْزِيْ
نَفْسٌ عَنْ نَّفْسٍ شَيْـًٔا وَّلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَّلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَّلَا هُمْ
يُنْصَرُوْنَ ﴿۱۲۳﴾ وَاِذِ ابْتَلٰٓى اِبْرٰهٖمَ رَبُّهٗ بِكَلِمٰتٍ فَاَتَمَّهُنَّ ؕ قَالَ اِنِّيْ
جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًا ؕ قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِيْ ؕ قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي
الظّٰلِمِيْنَ ﴿۱۲۴﴾ وَاِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَاَمْنًا ؕ وَاتَّخِذُوْا
مِنْ مَّقَامِ اِبْرٰهٖمَ مُصَلًّى ؕ وَعَهِدْنَآ اِلٰٓى اِبْرٰهٖمَ وَاِسْمٰعِيْلَ اَنْ
طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّآئِفِيْنَ وَالْعٰكِفِيْنَ وَالرُّكَّعِ السُّجُوْدِ ﴿۱۲۵﴾ وَاِذْ
قَالَ اِبْرٰهٖمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا وَّارْزُقْ اَهْلَهٗ مِنَ
الثَّمَرٰتِ مَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ؕ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ
فَاُمَتِّعُهٗ قَلِيْلًا ثُمَّ اَضْطَرُّهٗٓ اِلٰى عَذَابِ النَّارِ ؕ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ﴿۱۲۶﴾

(120) (Ey Habibim!) elbette ne Yahudiler ne de Hıristiyanlar, milletlerine (dinlerine) tabî olmadıkça senden asla razı olmazlar. (Cevab olarak) Onlara, «Şübhesiz ki, Allah'ın hidâyeti (İslâm dini) hidâyetin tâ kendisidir.» de. Yemin ederim ki, sana gelen ilimden sonra (buna rağmen) onların (bâtıl) heveslerinin peşine takılırsan seni Allah'ın azabından kurtaracak ne bir dost ne de yardımcın olur!..

(121) Kendilerine Kitab verdiğimiz (Ehlikitabın mü'minleri) o Kitabı gerçek bir tarzda okurlar. İşte onlar Kitab'a îman ediyorlar. (Kitabı tahrif edenler değil). Kim ki, Kitab'ı (tahrif etmek suretiyle) inkâr ederse, işte onlar zarar edicilerin tâ kendisidir.

(122) Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetimi ve sizi(n aba ve ecdadınızı) zamanlarındaki âlemlere üstün kıldığımı hatırlayınız!

(123) Öyle bir günden (azabından) sakınınız ki, o günde hiç bir nefis diğer bir nefse hiç bir şey ödemez (günahkâr) nefisden her hangi bir fidye de kabul edilmez ve o, nefse şefaat etmek de fayda vermez ve o, günahkârlara yardım da edilmez.

(124) (Ey Habîbim!) hatırla o, zamanı ki, Rabb'isi İbrahim'i (A.S.) bazı kelimelerle (emir ve yasaklarla) mükellef kıldı (imtihan etti). İbrahim bu (emir ve yasakları) tam manâsiyle yerine getirince, Cenab-ı Hak ona «Şübhesiz ki, seni insanlara İMAM yapacağım.» dedi. İbrahim «(Ey Rab) zürriyetimden de İMAM yap.» diye dilekte bulundu. Allah (ona cevap olarak) «Ahdim zâlimlere verilmez.» dedi.

(125) Hatırla o zamanı ki, biz BEYT'İ (Kâbe'yi) sevap kazanılacak yer ve eminlik merkezi eyledik. İbrahim makamından namazgâh edininiz (dedik). İbrahim ve İsmail'e Beyt'ini, tavaf edenlere, itikaf eyleyen, secde ve rükû yapanlara temiz eyleyiniz, diye emrettik.

(126) Hatırla o zamanı ki İbrahim, «Ey Rabbim burayı (Mekke)

emniyetli bir memleket kıl halkından Allah'a ve Âhiret Günü'ne îman edenleri meyvelerden rızıklandır.» dediğinde, Allah, «Onlardan kâfir olanları az bir şey faydalandıracağım sonra Cehennem azabına gitmeye zorlayacağım. Orası ne fena gidilecek yerdir.» dedi.

TEFSİR

Cenabı Hak, Peygamberini Yahudi ve Hıristiyanların Müslüman olacaklarına ümit etmekten mutlak bir şekilde uzaklaştırmak için:

(120) **«Kesinlikle ne Yahudiler ne de Hıristiyanlar «Millet»lerine tabî olmadıkça senden razı olmazlar.»** dedi. Evet Yahudi ve Hıristiyanlar ancak Allah'ın Resûlü onların Dînine girerse ondan razı olacaklarına göre, acaba onun Dînine nasıl tabî olacaklardır. Belki onlar bilfiil Resûlüllah'a bu sözü söylediklerinden Allah (C.C.) bu sözü nâzil etti.

«MİLLET», Allah'ın kulları için Peygamberlerin dili ile koymuş olduğu kanunlar demektir. Zira MİLLET kelimesi yazmak manâsında olan, «İMLA» kökünden geliyor.

«HAVA» insanın şehvetine tabî olan rey'i demektir. Âyette geçen «İLİM» vahyi veya doğruluğu belli olan din demektir.

(124) Hz. İbrahim'in denenmesinde kullanılan KELİMELER'den gâye, emirler ve nehylerdir. Veya Allah (C.C.) tarafından verilen on ilâhî sünnetidir: Sünnet olmak, kasıklarını tıraş etmek, tırnaklarını kesmek, bıyıklarının önlerini almak, çocuğunu kesmek ve hicret etmek gibi denenmeler...

Bir rivâyette, «İBRAHİM» kelimesi ötre ile okunmuştur!.. Bu takdirde Âyetin manâsı **«Yâd et o zamanı ki İbrahim Rabb'ini bir kısım kelimelerle çağırdı.»**

O kelimeler, **«Bana göster ki, ölüleri nasıl diriltirsin.» «Şu şehri emniyet yeri kıl.»** gibi kelimelerdir. Yani kelâmlardır.

Hz. İbrahim, «Acaba Rabbim bana dileğimi verir mi?» diye bu isteklerde bulundu.

Âyeti Celîle'de geçen «İMAM» kelimesi: ÖNDER ve kendisine uyulan kimse demektir.

Hz. İbrahim'in İmamlığı kıyamete kadardır. Zira ondan sonra gelen bütün Peygamberler onun soyundandır ve onun soyundanım demeleri emredilmiştir.

Âyette geçen «ZÜRRİYET», kişinin nesli demektir. Yaradılış manâsından olan «ZER» kökünden geliyor.

Bâzı kıraatlarda «ZIRRI YETİ» okunmuştur.

Âyette bahsi geçen «ÂHİD» kelimesi Allah'ın emaneti (Peygamberlik ve İmamlık) demektir. İbrahim (aleyhisselâm) ayni mertebeyi, soyundan geleceklerin bazısı için istedi ise de, Cenabı Hak, **«senin zürriyetinden bir takım (Ebu Cehil gibi) zalimler gelecektir. Onlar İmamet mertebesine varamazlar. Çünkü İmamet Allah'ın emanet ve ahdidir zalimlere uygun değildir.»** buyurmuştur.

Bu Âyeti Celîle'de Peygamberlerin peygamberlikten önce de büyük günahlardan korunmuş olduğuna dair delil vardır. Ayni zamanda fâsıkın İmamlığa uygun olmadığını da ifade buyuruyor. Bir kıraâtte «ZÂLİMUN» gelmiştir.

(125) Âyette bahsi geçen «EL BEYT» kelimesi «KÂBE»nin özel ismi olmuştur. Nerde zikir edilir ise «KÂBE» kasıt edilir. Nitekim «EN-NECM» Süreyya yıldızının adı olduğu gibi.

Âyetteki «EMNEN» kelimesi «KÂBE»nin ehline saldırılmaz veya onu ziyaret eden Âhiret azabından emin olur, zira HAC daha önceki günâhları siler, ya da «KÂBE»ye sığınan bir insan kâtil de olsa, zorla çıkarılmaz. Ancak su ve ekmek verilmez, kendiliğinden çıkmaya mecbur bırakılır, demektir.

Ebu Hanîfe'nin içtihadı bahsettiğimiz gibidir.

İbrahim Makamı, KABE-Yİ MUAZZAMA'nın kapısı ile ZEMZEM kuyusunun yakınında bulunan ve üzerinde mübarek ayağının izi olan TAŞ veya o, taşın bulunduğu yer demektir. İbrahim (A.S.) o, taşın üzerine çıkıp bütün insanlık âlemini HACC'etmeye çağırmıştır. Veya o taşın üzerine çikmış KÂBE duvarlarını inşa etmiştir. İşte Makamı İbrahim orasıdır.

Rivâyete göre Resûlü Ekrem Hz. Ömer'in (R.A.) elinden tutup, **«İşte burası Hz. İbrahim'in Makamıdır.»** dedi. Hz. Ömer; **«Burada namazgâh edinmeyelim mi?»** diye sordu. Resûlüllah: **«Böyle bir emir almadım.»** cevabını verdi. Ayni gün Güneş batmazdan önce **«İbrahim'in Makamından namazgâh edininiz!»** Âyet-i Kerîmesi nâzil oldu.

Bâzı rivayetlere göre, Makamı İbrahim'de kılınması emredilen namaz, tavaftan sonra kılınan iki rekâttır. Zira Cabir (R.A.) rivâyet ediyor ki: **«Resûlü Ekrem tavafdan sonra Makamı İbrahim'e çekilip onun arkasında iki rekât nâmaz kıldı.»**

Hanefîlere göre, bu namaz vaciptir. İmam'ı Şafiî'nin bir kavli de böyledir.

Bâzı kimselere göre, İbrahim'in Makamı bütün Kâbe'dir. Bâzı kimselerce, bütün HAC menasiklerinin yapıldığı, Arafat, Müzdelife ve Mîna gibi yerlerin adıdır. Bu takdirde Âyetin manâsı: **«Harem hudutları dahilinde Allah'a el açıp yalvarmak ve kurban kesmek sureti ile Allah'a yaklaşınız.»** olur.

Nafî ve İbni-Âmir, mazî sîgası olarak «İTTEHAZU» okumuşlardır. Yâni **«Halk daha önce İbrahim Makamı olan KÂBE'yi Kıble edinmişlerdi.»** demek oluyor.

«İbrahim ve İsmail'e; Beyt'imi tavaf edenler, itikafa girenler, rükû ve secde edenler için temizleyiniz emrini verdik.»

Temizlenmesi, putlardan, pislikler ve KÂBE'nin şânına yakışmayan her şeyden paklanması demektir.

(126) İbrahim (A.S.), Mekke'nin emniyet içinde bulunması veya ahâlisinin her türlü belâlardan emîn olmaları için dua etti. Mekke'lilerden Allah'a ve Âhiret gününe îman edenlerin meyvelerden (bütün dünya mahsullerinden) rızıklanması için dua etti. Rızık da imamlık gibi kâfirlere verilmez kanaatında idi. Onun için Mekke'de yaşayan kâfirlere dua etmedi. Bunun için Allah, Kulu İbrahim'in dikkatini çekerek RIZK'ın dünyevî bir nîmet olduğunu kâfir ve Müslüman bütün yaratıklara verildiğini ifade buyurdu: **«Mekkelilerden kâfir olanları da az nimetlendiririm.»**

Amma İMAMET ve DİN'de ilerleme rızık gibi değildir.

TEFSİR-İ Bİ'L ME'SÛR (RİVAYET TEFSİRİ)

(Hadislerle ve Sahabeden Nakledilen Rivayetlerle Yapılan Tefsir)

(120) **«Sen milletlerine tâbi olmadıkça ne Yahudiler ne de Hıristiyanlar senden asla razı olmazlar...»**

Sâlebî İbni-Abbas'dan: «Medine Yahudîleri de Necran Hıristiyanları da Hz. Muhammed'in kendi kıblelerine yönelip namaz kılmasını umarlardı. Ne zaman ki Cenab-ı Hak Kıbleyi KÂBE'ye çevirdi bu halonlara gayet ağır geldiği gibi, dinlerine uyacağından da ümidsiz oldular. Bunun üzerine Cenab-ı Mevlâ yukarda bahsi geçen âyeti gönderdi» diye rivâyet etti.

(121) Abdurrazzak Kattada'den: **«O kimseler ki onlara Kitabı verdik»** den maksad Hıristiyan ve Yahudilerdir diye rivâyet etti.

İbni-Cerir ve İbnul-Munzir İbni-Abbas'dan rivâyet ettiler: «O Kitabı gereği gibi okuyanlar, işte ona iman edenler onlardır...» gereğinden maksad; helâlına helâl, haramına haram derler ve hükümlerini yerlerinden çırpıtmazlar demektir.

Aynı senedle: **«Gereği gibi Kitaba tâbi olurlar»** diye de rivâyet edildi.

İbni-Ebi-Hâtim Hz. Ömer'den (R.A.): **«Kitabı gereği gibi okuyorlar, Cennet'ten bahseden âyet geldiğinde Allah'dan Cennet'i isterler. Cehennem ehlinden bahis geçtiğinde ateşten Allah'a sığınırlar»** diye rivâyet etti..

İbni-Ebi-Hâtim Zeyd b. Eslem'den: **«İndiği gibi onu söylerler ve hiç bir hükmünü inkâr etmezler.»** diye rivâyet etti.

İbni-Cerir Kattade'den: «Bu âyette bahsedilenler Hz. Muhammed'in (S.A.V.) ashabıdırlar» diye rivâyet eyledi. İbni-Cerir bu rivâyeti yaptıktan sonra bir benzerini de Hz. Ömer'den (R.A.) rivâyet etti.

Veki' ve İbni-Cerir Hasanı Basrî'den: **«Kitabın muhkemiyle amel ederler. Muteşabih (manâsı kapalı) âyetlere de inanırlar. Kendilerine kapalı kalanını bilginine havale ederler»** demektir diye rivâyet etti.

(122) **«Ey İsrailoğulları, size bağışladığım nimetimi ve sizi (bir zaman için) âlemlere kesinlikle üstün kıldığımı hatırlayınız...»**

Tefsir âlimleri, İsrail, Hz. Yakub'un adıdır diye ittifak etmişlerdir. **«İSRAİL»** kelimesinin manâsı; **«Allah'ın Kulu»** demektir. «İSR» İbranice «Kul» «İYL» ise, Allah demektir.

Bahsi geçen âyetin daha önce geçen bir benzerinin tefsirinde İbni-İshak ve İbni Cerir İbni-Abbas (R.A.)'dan şunları rivâyet ettiler: «Bu hitap, Yahudî Hahamlarınadır **«Yani size ve ecdadlarınıza vermiş olduğum nimetimi hatırlayınız. Onları Firavun ve Kavminin zulmünden kurtardığımı anınız. Size geldiğinde Resûlüm Hz. Muhammed için sizden aldığım sözünüzü yerine getiriniz. Ben de onu tasdik ettiğinizden ötürü üzerinizde bulunan zilleti kaldırmak suretiyle size verdiğim sözümü yerine getireyim.**

«Ancak benden korkunuz.» Yani geçmiş ecdadlarınıza indirdiğim cezaları size de indirmemden çekininiz. **«Yanınızdakini doğrulayıcı olarak indirdiğimiz (Kur'an)'a iman ediniz. Sakın onu ilk inkâr eden olmayınız.»** Zira onun doğruluğu hakkında başkasının yanında olmayan bilgi sizde vardır. **«Bildiğiniz halde hakkı ketmetmeyiniz.»** Yani katınızda Resûlümün tanınması hususunda bulunan bilgiyi gizlemeyiniz. Çünkü elinizde bulunan Kitablarda onun niteliklerini görüp durursunuz.»

Bahsi geçen âyetin tekrar edilmesi hususunda tefsir âlimleri şunları söylediler: Ümmî olan Peygambere tâbi olmaları için teşviktir.

(124) **«Hatırla o zamanı ki, Rabbi İbrahim'i bir takım kelimelerle denemeden geçirmişti...»**

Bu âyetin tefsirinde Abdurrazzak, Abd b. Humeyd ve İbni Cerir İbni-Abbas (R.A.)'dan: «Allah, İbrahim Kulunu on temizlikle denemeye tâbi tuttu. Onların beşi baştadır. Beşi de ceseddedir. Başta olanlar: **Bıyığını kesmesi, Mazmaza** (gusül ve abdestte ağıza su alması), **İstinşak** (buruna su alması), **Misvak**, ve başdaki saçı ortadan ikiye ayırıp taramasıdır. Ceseddekilerine gelince, onlar: **Tırnakların kesilmesi, eteklerin tıraş edilmesi, sünnet ameliyesi, koltuk altlarının yolunması, küçük ve büyük abdestlerin yerini su ile yıkamasıdır.**

İbni-Cerir, İbni-Ebi-Şeybe, Hâkim ve İbni-Asâkir İbni-Abbas'dan rivâyet ettiler: **«İbrahim (A.S.) hariç hiç bir kimse yoktur ki bu din ile denenmiş olsun ve onu tamı tamına yerine getirsin.»** Bunları söyliyen

İbni-Abbas bu âyeti okudu. Kendisinden; o kelimeler nelerdir diye soruldu. Cevap olarak: «İslâmın okları (veya paylar) otuzdur. On tanesi Et-Tevbe sûresindedir. **«Tevbe edenler, ibâdet edenler, hamd edenler. (din için) seyahat edenler, rükû edenler, secde edenler, iyiliği emredenler, kötülükten sakındıranlar, ve Allah'ın hududlarını (hükümlerini) koruyanlar (var ya) işte (böyle) mü'minlere müjde ver.»** (Tevbe: 112).

On tanesi El-Müminun Sûresinin başındadır: **«Mü'minler gerçekten felah bulmuştur. Onlar namazlarında huşû içinde olanlardır. Onlar boş şeylerden yüz çevirenlerdir. Onlar zekâtlarını verenlerdir. Onlar ırzlarını korumakta olanlardır. Ancak eşleri ya da sağ ellerinin sahip olduklarına (cariyelerine) karşı hariç, bu konuda onlar kınanmış değillerdir. Fakat kim bundan ötesini ararsa artık onlar sınırı aşanlardır. Onlar emanetlerine ve ahidlerine riayet edenlerdir. Onlar namazlarını da koruyanlardır. İşte vâris olacak olanlardır onlar...»** (El-Müminun: 1 - 10).

On tanesi El-Meariç'tadır: **«Namaz kılanlar hariçtir. Onlar ki namazlarında daimidirler. Onlar ki mallarında yoksul ve yoksun olan için belirli bir hak vardır. Onlar ki ceza gününü doğrularlar. Onlar ki Rablerinin azabından korkarlar. Şüphesiz Rabblerinin azabından emin bulunulmaz. Onlar ki, ırzlarını korurlar. Ancak kendi eşleri ya da cariyeleri başka. Çünkü (onlardan ötürü) kınanmazlar. Fakat bundan ötesini arayanlar artık onlar hududu aşmışlardır. Onlar ki emanetlerine ve verdikleri sözlerine riayet ederler. Onlar ki şahidliklerinde doğru davranırlar. Onlar ki namazlarını koruyorlar. İşte onlar Cennetlerde ikrama mazhar olunanlardır.»** (El-Meariç: 22 - 35.)

On tanesi de El-Ahzab'dadır: **«Kuşkusuz müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, mü'min erkekler ve mü'mine kadınlar, gönülden (Rabbine) itaat eden erkekler ve gönülden itaat eden kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, saygıyla (Rabbinden) korkan erkekler ve saygıyle korkan kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını muhafaza eden erkekler ve ırzlarını koruyan kadınlar, Allah'ı çok anan erkekler, ve Allah'ı çokça anan kadınlar (işte) onlar için Allah bir bağışlama ve büyük bir ecir hazırlamıştır.»** (El-Ahzab: 35) dedi.»

Abdurrezzak, İbni-Cerir ve Hâkim «Haccın menasikleri o kelimelerdendir» diye İbni-Abbas'dan rivâyet ettiler.

İbni-Cerir İbni Abbas'dan **«O, kelimeler; Ben seni insanlara imamı yapacağım âyetinden itibaren tâ «Ve hatırla o zamanı ki, İbrahim ile İsmail Kâbe'nin temellerini yükselttiler..»** âyetine kadar olanlardır. Bu âyetler, menasık hac ve İbrahim (A.S.) için kılınan Makam, Beyt'in etrafında oturanların rızıkları ve Hz. Muhammed'in (S.A.V.) İbrahim ile İsmail (A.S.) zürriyetinden gönderileceğinden bahsederler» diye rivâyet ettiler..

İbni-Ebi-Şeybe ve İbni-Cerir Mucahid'den rivâyeten: **«İbrahim'in (A.S.) imtihan olunduğu Kelimeler, bu âyetten sonra gelen âyetlerdir. Yani onların manâlarıdır.»** dediler. Eş-Şâbî'den de bunun benzerini rivâyet eylediler.

İbni-İshak ve İbni-Ebi-Hâtim İbni-Abbas (R. Anhüma)'dan rivâyeten şunları söylediler: **«İbrahim (A.S.)'in denenmesinde kullanılan ve İbrahim'in (A.S.) yüzde yüz imtihan kazandığı kelimeler şunlardır: Allah için ve Allah'ın (C.C.) emriyle Kavminden ayrılması, Allah yolunda Nemrut ile mücadele etmesi, onlara muhalefet etmekte ne denli tehlikenin olduğunu bildiği halde mücadelesinden vazgeçmemesi, Allah'ın (C.C.) yolunda kendisini yakmak maksadiyle ateşe atmalarına sabretmesi, ateşe atılma olayından ve hicret emrini aldıktan sonra vatanından göç etmesi, ziyafet ve misafir ağırlamak hususunda aldığı emri metanetle yerine getirmesi ve oğlunu kurban etmekten çekinmemesidir. İbrahim bütün bu imtihanları yerine getirdiğinde Cenab-ı Mevlâ ona «teslim ol» dedi. O da: «Alemlerin Rabbine teslim oldum.» dedi.»**

Abd b. Hümeyd ve İbni-Cerir Hasanı Basrî'den: **«Allah İbrahim'i (A.S.) yıldızla denedi. İbrahim ondan razı oldu. Ay ile denedi. İbrahim rıza gösterdi. Güneşle denedi. İbrahim rıza gösterdi. Vatanından hicret etmekle denedi. İbrahim (A.S.) razı oldu. Sünnet etme ameliyesiyle denedi, razı oldu. Oğluyla denedi, yine razı oldu İbrahim (A.S.)»** diye rivâyet yaptılar.

İbni-Cerir **«Onları tamamladı.»** Yani yerine getirdi diye İbni-Abbas'dan rivâyet etti.

İbni-Ebi-Hâtim Ata'dan rivâyet etti: **«Allah'ın Resûlü (S.A.V.); Misvak kullanmak Hz. İbrahim'in fitretinden (sünnetinden) dir.»** Şevkanî Fethul-Kadir'de:

Bu hadîsin Ata'ya nisbet sıhhatli olsa dahi Hadîsi Mürseldir. Hüccet olamaz. Allah'ın Kelâmını tefsir etmekte bu tür hadîslere dayanmak sıhhatli değildir. Böylece İbni-Ebi-Hâtim'in Mücahid'den yaptığı şu gelecek rivâyete de tefsirde dayanmak doğru olamaz: **«Tenasul-uzvu ile el ve ayak parmaklarının kıvrımlarını yıkamak Hz. İbrahim'in sünnetindendir.»** İbni-Ebi-Şeybe'nin «MÜSANNAF» de Mücahid'den rivâyet ettiği: **«Altı şey Hz. İbrahim'in fitretindendir: Bıyığı kesmek, Misvak kullanmak; saçları ikiye bölüp taramak, tırnakları kesmek, istinca yapmak ve etek tıraşı icra etmektir.»** hadîsin benzerine de tefsirde dayanmak caiz ve helâl değildir.

Gerek Sahih'de, gerek başka kaynaklarda Ashab-ı Kirâm'ın bir cemaatından bu on şeyin bu ümmet için meşruiyeti sabit olmuştur. Fakat İbrahim'in (A.S.) denenmesinde kullanılan Kelimelerin bunlar olduğu sıhhatli bir tarzda Allah'ın Resûlünden gelmemiştir.

Bu hususda Allah'ın Resûlü'nden gelen en güzel hadîs Tirmizi'nin İbni-Abbas'dan rivâyet edip Tahsin ettiği şu hadîsdir: **«Allah'ın Resûlü bıyığını keser veya bıyığından alırdı. Ve Allah'ın (C.C.) dostu İbrahim (A.S.) da bunu yapardı»** derdi.»

Malûmundur ki, Hz. İbrahim'in bıyığından alması veya bıyığını kesmesi İbrahim'in mübtelâ olduğu Kelimelerden olmasını gerektirmez. Madem bu hususda Allah Resûlü'nden sıhhatli bir nakil yoktur. Madem ki, o Kelimelerin ta'yininde delil olacak bir sened elimizde mevcud değildir. O halde elimizde tek çare o Kelimeler Allah'ın (C.C.) Kitabında zikrettiği **«Ben seni insanlara İmam (önder) yapacağım.»** diye başlayan âyetlerdir. Ya bu âyetler o, KELİMELERİN beyanıdır ya da Kelimelerin hususunda susup ilmini Allah'a (C.C.) havale etmeliyiz. Daha önce Kelimelerin tayininde İbni-Abbas ve onun gibi Sahabelerden rivâyet edilenlere gelince, bunlar Ashab-ı Kiram'ın sözleridir. Ashab'ın sözü bu hususda delil olur mu diye ihtilâf edilmiştir. Ashaptan sonra gelen talebelerinin sözleri ise, bu konuda hüccet olamaz. Bunda ictihad etmek imkânı bulunmadığı ve Ashabın sözü, merfu hük-

münü taşıdığı takdirde, Ashab o kelimelerin ta'yini hususunda bazılarının sözünü tercih etmeye mani olunacak bir tarzda ihtilâf etmişlerdir. Hatta İbni-Abbas gibi bazı zatlardan o, KELİMELERİN ta'yini hususunda değişik rivâyetler gelmiştir. O halde bununla amel etmek nasıl caiz olur?

«Umuma gidilir o, Kelimeler burada söylenenlerin hepsidir» diye yorum yapanın sözünün zayıflığı da böylece ortaya çıktı. Zira böyle bir yorum, Allah Kelâmının zayıf, birbirini nakzeden ve hüccet olmaya elverişli bulunmayanla tefsir edilmesini gerektir. (1)

Şevkaniye ilâve edilecek bazı hususlar vardır: «Ashabın sözlerinin hüccet olmayışı teslim edilecek bir husus değildir. Zira Allah'ın Resûlü (S.A.V.): **«Ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız hidâyet bulursunuz.»** buyurmuştur. Binâenâleyh Sahabîye nisbet edilen söz, yüzde yüz Sahabinin sözü ise, hüccet olur. Çünkü tefsir gibi dinin temelini teşkil eden konularda Sahabi işitmediğini. söyliyemez.

Ashabın talebeleri tâbiine gelince, bu tabakadan olan herkesin sözü hüccet olmayabilir. Fakat burada umumu hükümde nazar vardır.

İbni-Abbas gibi bazı zatlardan aynı konuda yapılan değişik rivâyetlere gelince, daha önce İbni-Abbas'dan nakledenlerden kime güvenilir bahsi geçti..

Abd b. Humeyd İbni-Abbas'dan rivâyet etti: **«Ben seni insanlara İmam kılacağım...»** Yani halk senin dinine, hidâyet ve Sünnetine uyacaktır demektir.

«İbrahim: Benim zürriyetimden de (zürriyetim olmayanlara) İmam kıl.»

«Allah; benim ahdim zâlimlere yetişmez.» Yani zürriyetinden olan zalimler insanlara dinde rehber olamazlar. Hidâyet rehberi olmayacakları gibi sünnetlerine de uyulmayacaktır.»

El-Feryabî İbni-Abbas'dan, Cenab-ı Hak; İbrahim'in (A.S.) zürriyeti için istediğini yapmaktan imtina etti. Sonra: **«Ahdim zalimlere yetişmez.»** dedi.

---

(1) Bkz. Fethul-Kadir, Şevkanî Cild: 1-120 Mustafa el-Halebî 1349 Kahire.

Abdurrezzak ve İbni-Cerir Kattade'den rivâyeten: **«Kıyâmet günü Allah Katında hiç bir zalime Allah'ın ahdi nail olmaz. Dünyada ise, zalimler Allah'ın ahdine bazen nail olmuşlar. Onunla Müslümanların mirasına konmuşlar. Onlarla çarpışmış ve evlenmişler. Kıyâmet günü ise, Allah ahdini sadece dostlarına tahsis edecektir.»**

Abd b. Hümeyd ve İbni-Cerir, bu âyetin tefsirini Mücahid'den şöyle rivâyet ettiler:

«Cenab-ı Hak; zâlim ve kendisine uyulan bir İmam kılmam dedi.»

İbni-İshak ve İbni-Cerir, ayni âyetin tefsirini İbni-Abbas'dan: **«Allah, İbrahim'e eğer zürriyetinde zalim bir kimse olursa, o, benim ahdime nail olamaz ve sende onu hiç bir emrinde vazifelendirme,»** diye rivâyet ettiler.

Abd b. Hümeyd ve İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: **«Hiç bir zalimin Allah'a isyan etmekte senin üzerinde her hangi bir ahdi yoktur.»**

Veki' ve İbni-Merduyeh Hz. Ali'nin (R.A.) hadîsinden rivâyet ettiler: Allah'ın Resûlü (S.A.V.), **«Benim ahdim zalimlere yetişmez»** âyetin tefsirinde **«itaat ancak Ma'rufda vardır»** diye buyurdu.

Abd b. Hümeyd İmran b. Hasin (veya Hüsayn)'in hadîsinden rivâyet etti: **«Allah'a masiyet etmekte hiç bir mahlûka itaat yoktur.»**

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan rivâyeten: **«Ayetin tefsiri: zalim, için her hangi bir ahd yoktur. Ona verdiğin ahdin varsa onu boz!..»** dedi.

(125) **«Hatırla ki Beyti (Kâbe'yi) insanlar için bir toplama ve emniyet yeri yaptık.»**

Bu âyetin açıklamasını İbni-Cerir, ve İbnul-Munzir İbni-Abbas'dan şöyle rivâyet ettiler: **«Onlar Kâbe'ye akın yaptıktan sonra dönüş yaparlar.»**

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan âyetin manâsı: **«İnsanlar bir türlü Kâbe'den doymazlar. Ona geldikten sonra ailelerine dönerler sonra tekrar Kâbe'ye dönüş yaparlar»** demektir diye rivâyet etti.

«İbrahim'in makamından namaz yeri edininiz..» Bu âyetin tefsirini Buharî Enes'in hadîsinden o da Hz. Ömer'den (R.A.) rivâyet etti: **«Ben üç yerde Rabbime muvafakat ettim, Rabbim de üç yerde bana**

muvafakat etti. Ben; «Ey Allah'ın Resûlü; keşki İbrahim'in makamından bir namazgâh edinseydin» dedim, bahsi geçen âyet nazil oldu. Yine, «Ey Allah'ın Resûlü! Senin hanımlarının hücrelerine doğrudan fâcir de girer. Keşki onlara örtünmelerini emretseydin» dedim. Bunun üzerine HİCAB (örtünme) âyeti indi.

Resûlüllah'ın (S.A.V.) hanımları kıskançlıkta Resûlüllah'ın aleyhinde elbirliği yaptılar. Onlara: «Eğer Resûlüllah sizi boşarsa umulur ki Rabbisi sizden daha hayırlı eşleri yerinizde ona versin» dedim. Âyet, aynen dediğim gibi indi.»

Müslim ve başkası Cabir'in hadîsinden rivâyet ettiler: «Allah'ın Resûlü (S.A.V.) tavafın ilk üç turunda Remel (göğsünü gere gere ve omuzlarını oynata oynata yürüyüş) yaptı. Son dört turunda da normal yürüyüş yaptı. Tavafı bitirdikten sonra Makamı İbrahim'e vardı. Orada Tavafdan sonra kılınan iki rekatı edâ ettikten sonra **«İbrahim'in makamından namazgâh edininiz..»** âyetini okudu.

Makamı İbrahim hakkında bir çok hadîs vardır. Kaynak kitablarda tesbit edilmiştir.

Sihhatli hadîsler **İbrahim Makamının Kâbe'yi** bina etmek için üzerinde durup çalıştığı taş olduğuna delâlet ederler.

Kâbe'nin duvarları yükseldiğinde Hz. İsmail o taşı üzerine çıkıp çalışsın diye pederine getirdi. Nitekim Buharî bu durumu İbni-Abbas'ın hadîsinden tesbit etmiştir. O taş Kâbe'nin duvarına bitişik olan taşdı. Abdurrezzak ve Beyhakî'nin sahih bir senedle rivâyet ettiğine göre; o taşı ilk nakleden Hz. Ömer'dir (R.A.). Aynı durumu İbni-Ebi-Hâtim ve İbni-Merduyeh de değişik yollardan naklettiler.

İbni-Ebi-Hâtim Cabir'in hadîsinden Resûlüllah'ın (S.A.V.) haccının vasfını naklederken şunları söyledi: Hz. Peygamber Kâbe'yi tavaf ettiğinde Hz. Ömer (R.A.): **«Bu İbrahim'in (A.S.) Makamı mıdır?»** diye sordu. Cenabı Peygamber «Evet» dedi.

«İbrahim ve İsmail'e «Evimi tavaf edenler, itikafa çekilenler, rükû ve secde edenler için temizleyin diye emrettik.»

Bu âyetin tefsiri Selefden şöyle gelmiştir:

İbni-Cerir: **«Ahdetmek emretmekdir»** dedi.

İbni-Ebi-Hâtim: **«Beytimi putlardan temizleyiniz.»**

Mücahid, Said b. Cübeyr: **«Putlardan, şübheden, iftira ve pislikten temizleyiniz.»**

İbni-Ebi-Hâtim İbni-Abbas'dan: **«Kişi ayakta ise tavaf edenlerden olur. Oturuyorsa itikaf edenlerden olur. Namaz kılıyorsa, rükû ve secde edenlerden olur.»** diye rivâyet ettiler.

Abd b. Hümeyd; Hz. Ömer'den Mescidde uyuyanların hali soruldu. Hz. Ömer (R.A.): **«İşte onlar itikaf edenlerdir»** diye cevab verdi.

Allah'ın Resûlü'nden (S.A.V.) sabit oldu: **«Kuşkusuz İbrahim (A.S.) Mekke için Harem hududlarını çizip belirtti. Ben de Medine'yi Harem sahibi kıldım. Medine'nin iki dağı arası Haremidir. O Haremden av avlanamaz ve bitkileri biçilmez.»**

Bu hadîsi Hz. Cabir'in hadîsinden Ahmed, Müslim, Neseî ve başka hadîs âlimleri rivâyet ettiler...

Ashabdan bir cemaatın yoluyla bu manâ rivâyet edilmiştir. Müslim Rafî b. Hüdeyç'den Ahmed Ebu-Kattade'den, Şeyheyn Enes'den, Müslim Ebu-Hüreyre'den, Et-Teberanî Hz. Ali'den (K.V.), Ahmed ve Buharî Usame b. Zeyd'den, Buharî Âişe'den (R. Anha) rivâyet ettiler...

Allah'ın Resûlü'nden (S.A.V.) sabit oldu: **«Allah, yer ve gökleri yarattığı günden itibaren Mekke'nin Haremini kılmıştır. Bu Harem ta Kıyâmete kadar da Harem olarak kalacaktır..»**

Bunu Buharî talikli olarak rivâyet etti...

İbni-Maceh Safiyye binti Şaybe'den, Şeyhan İbni-Abbas'dan rivâyet ettikleri gibi, Müslim ve Buharî ve Sünen sahibleri Ebu-Hüreyre'den rivâyet ettiler. Bu hususda zikrettiğimizden başka hadîsler de vardır.

Bu hadîsler arasında muareze yoktur. Çünkü İbrahim (A.S.), halka, **«Allah Mekke için Harem kıldı ve o Harem hele de emniyet yeri bir Haremdir»** dediği için, İbrahim Mekke Haremini kıldı denildi. Yani bu hususda bulunan ilâhî hükmü belirtti. İbni-Attiyye ve İbni-Kesir bu tevile gittiler.. İbni-Cerir ise, **«Mekke Haremli idi. Allah (C. C.) insanları bunu gözetlemekle mükellef kılmadı. Tâ ki, İbrahim di-**

lekte bulununca buna binaen Cenab-ı Hak Mekke'yi Haremleştirdi ve buna riâyet etmekle halkı mükellef kıldı» dedi...

Bu iki görüş de güzeldir.

126) El-Ezrukî Muhammed b. Kâb el-Kurezî'den rivâyet etti: Hz. İbrahim mü'minlere dua etti, lâkin kâfirlere dua etmedi. Bunun için Cenab-ı Hak: **«Kâfir olan kimseyi de dünyanın az vaktinde rızıklandırırım, sonra onu âhirette Cehennem azabına mecbur bırakırım»** dedi.

İbni-Merduyeh: **«Ve ahalisinden Allah'a ve âhiret gününe îman edenleri çeşitli meyvalarla rızıklandır.»** âyetin tefsirinde İbni-Abbas'dan rivâyet etti: **«Sanki Hz. İbrahim bütün insanlara değil sadece Mekke'li mü'minler için tahsis etti. Bunun üzerine Allah (C.C.): «Kâfir olan kimseyi de...» âyetini indirdi. Yani mü'minlere rızık verdiğim gibi onlara da rızık veririm. Bir halkı yaratırım, onlara rızık değil, geçici ve az bir meta veririm, sonra onları ateş azabına mecbur kılarım. Bunları söyleyen İbni-Abbas: «Hepsine, onlara da bunlara da Rabbinin ihsanından artırarak veririz»** (İsra: 20) âyetini okudu.

Übey bin Kâb: **»Kâfir olan kimseyi de...»** cümlesi Allah'ın sözündendir, dedi. İbni-Abbas: Bu cümle Hz. İbrahim'in sözündendir. Rabbinden kâfir olan kimseye de dünyanın az bir zamanı için rızk vermesini taleb ediyor. Bu durumu İbni-Cerir ve Ebi-Hâtim rivâyet ettiler...

وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهٖمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰعِيْلُ ؕ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا ؕ
اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿١٢٧﴾ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ
ذُرِّيَّتِنَآ اُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ ۠ وَاَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا ۚ
اِنَّكَ اَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ ﴿١٢٨﴾ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيْهِمْ رَسُوْلًا مِّنْهُمْ
يَتْلُوْا عَلَيْهِمْ اٰيٰتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيْهِمْ ؕ
اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿١٢٩﴾ وَمَنْ يَّرْغَبُ عَنْ مِّلَّةِ اِبْرٰهٖمَ اِلَّا مَنْ
سَفِهَ نَفْسَهٗ ؕ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنٰهُ فِى الدُّنْيَا ۚ وَاِنَّهٗ فِى الْاٰخِرَةِ لَمِنَ
الصّٰلِحِيْنَ ﴿١٣٠﴾ اِذْ قَالَ لَهٗ رَبُّهٗٓ اَسْلِمْ ۙ قَالَ اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ
﴿١٣١﴾ وَوَصّٰى بِهَآ اِبْرٰهٖمُ بَنِيْهِ وَيَعْقُوْبُ ؕ يٰبَنِىَّ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى
لَكُمُ الدِّيْنَ فَلَا تَمُوْتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ ﴿١٣٢﴾
اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَآءَ ۙ اِذْ حَضَرَ يَعْقُوْبَ الْمَوْتُ ۙ اِذْ قَالَ
لِبَنِيْهِ مَا تَعْبُدُوْنَ مِنْ بَعْدِىْ ؕ قَالُوْا نَعْبُدُ اِلٰهَكَ وَاِلٰهَ
اٰبَآئِكَ اِبْرٰهٖمَ وَاِسْمٰعِيْلَ وَاِسْحٰقَ اِلٰهًا وَّاحِدًا ۚ
وَّنَحْنُ لَهٗ مُسْلِمُوْنَ ﴿١٣٣﴾ تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ
وَلَكُمْ مَّا كَسَبْتُمْ ۚ وَلَا تُسْـَٔلُوْنَ عَمَّا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿١٣٤﴾

(127) Yâd et o zamanı ki, İbrahim ile İsmail Beyt'in (Kâbe'nin) duvarlarını yükselttikleri (zaman), «Ey Rabbimiz bizden kabul et. Şüphesiz ki, sen işitici ve bilicinin tâ kendisisin.

(128) Ey Rabbimiz! İkimizi sana teslim olmakla daim kıl. Zürriyetimizden sana teslim olmuş bir ümmet kıl. Bize Menasıklarımızı (Hac'da ibâdet yapacağımız yerlerimizi) göster. Ve tevbemizi kabul buyur. Şüphesiz ki, çokça tevbe kabul eden ve çokça merhamet edensin.

(129) Ey Rabbimiz! Onlardan olan bir Peygamberi onlara gönder ki onlara senin Âyetlerini okusun ve onlara Kitap ve HİKMET'i öğretsin. Onları günahkârlardan temizlesin. Şübhesiz sen Aziz (gâlip) ve Hakîm (her şeyi kuvvetlice ve yerli yerinde yapan) sın diye dua ettiler.

(130) İbrahim'in MİLLET'inden kendilerini bilmiyenlerden başka kim yüz çevirir? Yemin olsun ki, İbrahim'i Dünyada seçkin kıldık. Şübhesiz ki, İbrahim Ahiret'te de sâlih kullardandır.

(131) İbrahim'e Rabbisi, «Teslim ol!» O da «Âlemlerin Rabbine teslim oldum!» dediği zaman onu seçkin kıldı.

(132) Bu kelimeyi (Âlemlerin Rabbine teslim oldum.) İbrahim evlâdlarına tavsiye etti. Yakub da tavsiye ederek dedi ki: «Ey evlâtlarım! Allah sizin için DİN'i seçti. Sakın hâ ancak müslüman olarak can veriniz!»

(133) Yoksa Yakub'a ölüm geldiğinde siz orada bulunuyor muydunuz? Yâd et o zamanı ki, Yakup çocuklarına, «Benden sonra neye ibâdet edeceksiniz?» dedi. Çocukları, «Senin ve babaların İbrahim, İsmail ve İshak'ın Rabb'ine kulluk yapacağız. O Rab da bir tek Rabb'dır. Biz o, Rabb'e teslim olanlarız!» dediler.

(134) Onlar, geçen bir ümmettir. O, ümmetin kazandığı ona aittir. Sizin kazandığınız da sizindir. Onların yaptıklarından siz sorulmazsınız!

TEFSİR

(127) **Hz.** İbrahim (A.S.) ile İsmail (A.S.) Kâbe'nin duvarlarını yaparken İbrahim taşları yerleştirir, İsmail taş taşırdı. İkisi birden: **«Ey Rabbimiz! Bu işimizi dergâhında kabul eyle. Zira duamızı işiten sensin; niyetimizi bilen de sensin. Ey Rabbimiz bizi katıksız sana bağlanan kullarından eyle.»** diye dua eder, ihlâs itâât ve ibâdette devamlılık hususunda daha da artış beklerlerdi. Bu dua, Peygamberlerin dahi büyüklüğün son hududuna varmadığını gösterir. Sonsuz yücelik mertebesi ise ancak Allah'ındır.

(128) Bir kıraâtte «MÜSLÜMEYNİ» (iki müslüman) yerine çoğulu ifade eden «MÜSLİMÎNE» okunmuştur.

Hz. İbrahim ile mahdumu İsmail dualarını şöyle devam ettirdiler: **«Bizim zürriyetimizden sana teslim olmuş bir ümmet kıl.»** Zürriyetlerine dua etmelerinin sebebi, zürriyetin şefkate daha müstehak olmasıdır. Bir de onların zürriyeti salâh bulunca o züriyetin tabîleri de salah bulurlar. Zürriyetin bir kısmına dua etmelerinin sebebi ise, zürriyetlerinde zâlimler olacağını ve Allah'ın hikmetinin bütün zürriyetin ihlâs ve ikbalde ittifak edecekleri biçiminde tecelli etmiyeceğini bilmeleriydi. Çünkü hepsinin öyle olması hayatı alt-üst ederdi. Bu sırra binâen denilmiştir: **«Eğer ahmaklar olmasa idi Dünya harap olurdu.»**

Bazı tefsircilere göre, **«Hz. İbrahim ile İsmail'in duasındaki ümmet Hz. Muhammed'in ümmetidir.»**

İki Peygamberin duası şöyle devam etti: **«Bize MENASİKLERİMİZİ göster!»** Menasikten gaye, HAC'ta yapılan ibâdetlerin yerleri veya kurbanların kesildiği merkezler demektir. Menasikin, tekili olan «NÜSUK» ibâdetin son haddi demektir. HAC'da bu tâbirin çokça kullanılmasının sebebi şu: Hac'da zorluk ve âdetlerden uzaklaşma vardır.

(129) Duanın devamında, **«Tövbemizi kabul eyle kesinlikle sen çokça tövbe kabul eden ve bolca merhamet edensin. Ey Rabbimiz! Soyumuz-**

dan gelen o Müslüman ümmetin içinden onlara bir Peygamber gönder. O Peygamber onlar için Âyetlerini okusun «Kitap ve Hikmeti» onlara öğretsin, onları putperestlik ve günâhlardan arındırsın. Kesinlikle sen her şeye gâlip gelen Azîz ve herşeyi mükemmel yapan HAKIM'sin.»

İbrahim ve İsmail (A.S.) var olması için dua ettikleri Peygamber, Hz. Muhammed (A.S.) dir. Zira İsmail'in (A.S.) soyundan ondan başka Peygamber gelmemiştir. Onların duası son Peygamber'dir. Nitekim Allah'ın Resûlü bir Hadîsi Şerifinde:

«Ben babam İbrahim'in duası, Hz. İsâ'nın müjdesi ve annem Âmine'nin rüyası'yım.» buyurmuştur.

(131) **«Yâd et o zamanı ki, İbrahim'in Rabb'isi İbrahim'e teslim ol dedi, O da «Âlemlerin Rabb'ine teslim oldum.» dedi ve bu sözü evlâtlarına da vasiyet etti. Yakup (A.S.) da çocuklarına tavsiye etti.»**

İbrahim'in (A.S.) çocukları dört kişi idi: İsmail, İshak, Medyen, ve Medan. Yakup (A.S.)'ın çocukları ise, on iki kişi idi. İsimleri, Rubil, Şem'un, Dâvi, Yahuza, Yeşşuhur, Zebulun, Neftuli, Dun, Kûza, Oşir, Bünyamin ve Yusuf'du. **«Allah size dini seçti.»** sözündeki «DİN», İslâm Dîni'dir. Çünkü son cümlesi olan **«Ancak müslüman olarak ölünüz!»** bunu açıklamaktadır. Hz. Yakup burada ölünceye kadar İslâm'ın gerektiği yolda bulunmayı ve sebat göstermeyi yavrularına tavsiye ediyor.

Rivâyete göre, Yahudiler Resûlüllah'a, **«Bilmez misin ki, Yakup (A.S.) öleceği gün çocuklarına Yahudîliği tavsiye etti.»** dediklerinde şu Âyet nâzil oldu: **«Yoksa ölüm Hz. Yakub'a geldiğinde siz orada mı idiniz?».**

(133) **«Hatırla o zamanı ki, Yakup çocuklarına, «Benden sonra neye tapacaksınız?» diye sorduğunda çocukları, «Senin babaların olan, İbrahim, İsmail ve İshak'ın bir tek mabudu olan Allah'a tapacağız. Biz ancak ona teslim oluruz.»** dediler. Âyeti Celîle İsmail'i Yakup'un babaları arasında sayıyor. Oysa İsmail (A.S.), amcasıdır. İşaret ediyor ki, amca baba gibidir. Nitekim Allah Resûlü de amcası Abbas hakkında, **«Kişinin amcası babasının dalıdır.»** buyurmuştur.

(134) Yahudiler Hz. Yakup, İshak ve İbrahim'in soyundan geldiklerin-

den ötürü kendilerinde bir özellik görürler idi. Cenab-ı Hak bunu red ederek buyurdu: **«Onlar geçmiş bir ümmettir, kazandıkları onlara, sizin kazancınız da sizedir.»** Yani onların soyundan gelmeniz, onların yaptıklarından yararlanmanızı gerektirmez. Ancak onların gittiği yoldan giderseniz fayda vardır. Nitekim Allah'ın Resûlü yakınlarına, **«Sakın ha! Yarın Kıyâmette halk güzel amelleri ile, siz de soyunuzla, yani bana yakınlığınızla gelmiş olmayasınız!»** buyurmuştur.

«Siz onların yaptıklarından da sorumlu tutulmayacaksınız.»

TEFSİR-İ Bİ'L ME'SÛR (RİVAYET TEFSİRİ)
(Hadislerle ve Sahabeden Nakledilen Rivayetlerle Yapılan Tefsir)

(127) İbni-Ebi-Hâtim İbni-Abbas'dan: **«Âyetteki Kevaid, Beyt'in temelleri demektir»** diye rivâyet etti.

Buharî ve İbni-Cerir Said b. Cübeyr'den uzun bir kıssa naklettiler. O kıssanın son bölümünde, BEYT (KÂBE)'in binası hakkında bilgi vardır. Ezcümle: **«Hatırla o zamanı ki, İbrahim ve İsmail Beyt'in temellerini yükselttiler.»** Yani İsmail taş taşırdı. İbrahim (A.S.) de duvarları örerdi.

Bina yükseldiğinde malûm taşı getirdi. İbrahim için koydu. İbrahim duvarları işlemek maksadıyle o taşın üzerine çıktı. Duvarları ördü ve İsmail de pederine taşları vermeye başladı. İkisi birden: **«Ey Rabbimiz! Bizden (bu hayırlı işi) kabul et. Kuşkusuz sen (duamızı) işitici ve (niyetlerimizi) bilicisin»** diye Allah'a (C.C.) yalvardılar.»

Abdurrezzak İbni-Abbas'dan: **«Beytin temelleri İbrahim ve İsmail'den (A.S.) önceki temellerdi.»** diye rivâyet etti.

Tefsir âlimleri; BEYT'in binası, yeryüzünün hangi taşlarından bina edildiği, hangi zamanda bilinmiş olduğu ve ilk önce kim tarafından haccedildiği hususlarında Selefden bir çok görüş naklettiler. Beytin fazileti veya bir kısmı olan «HACERÜL-ESVED» (Siyah taş) ın fazileti hakkında İmamı Suyûtî'nin «Durul-Mensur» adlı tefsirine bakınız. Orada uzun bahislere yer verilmiştir.

(128) İbni-Ebi-Hâtim Selâm b. Ebi-Mutî'den: **«Ey Rabbimiz! Bizim ikimizi sana teslim olmuş kıl.»** âyetin tefsirinde; İbrahim de İsmail de

(A.S.) Allah'a (C.C.) daha önce teslim olmuşlardı. Fakat Allah'dan teslimiyette sabit kalmalarını istediler» dedi.

İbni-Ebi-Hâtim Abdulkerim'den: «Teslim olmaktan İhlâs kasdedildi. Yani sana ihlâsla yönelenlerden bizi kıl demektir.»

İbni-Cerir Es-Sudî'den: «Hz. İbrahim ile Hz. İsmail'in (A.S.) ZÜRRİYETİ, Arablardır. Onlar o dualarıyla Arabları kasdetmişlerdir.» rivâyet etti.

Said b. Mansur ve İbni-Ebi-Hâtim Mücahid'den rivâyet ettiler: **«İbrahim, Ey Rabbim bize hac vazifelerimizi göster»** deyince Cebrail (A.S.) Hz. İbrahim'e geldi. Onu alıp Beyt'e getirdi. Bunun temellerini yükselt dedi. İbrahim duvarları ördü ve binayı tamamladıktan sonra Cebrail (A.S.) onun elinden tutup onu MİNA'ya götürdü. «CEMRETÜL-AKABE» (Akabe vâdisindeki taş yığını) yanına vardığında İBLİS'in ağacın yanında durduğunu gördü. İbrahim'e: **«Tekbir getir ve ona taş at»** dedi. İbrahim (A.S.) de: **«Allah-u Ekber»** deyip Şeytana taş attı. Bunun üzerine İblis Ortanca CEMRE'ye gidiverdi. İbrahim (A.S.), orada İblis'in hakkında daha önce yaptığını tekrarladıktan sonra üçüncü CEMRE'ye gidip orada da aynı şeyi yaptı. Sonra Cebrail (A.S.), İbrahim'in (A.S.) elinden tutup onu «MAŞA'RUL-HARAM»a (Müzdelife'ye) götürdü. **«İşte Maşa'rul-Haram'dır burası»** dedi. Sonra onu «ARAFAT»a götürdü. **«Sana gösterdiklerimi bildin mi?»** diye üç defa sordu. İbrahim (A.S.): **«Evet bildim»** deyince, Cebrail (A.S.): **«O halde halkı hacca dâvet et»** dedi. İbrahim (A.S.): **«Nasıl çağırayım?»** diye sorunca Cebrail (A.S.): **«De ki, Ey Nas! Rabbinizin çağrısına icabet ediniz diye üç defa seslen»** dedi. Bunun üzerine kullar: **«LEBBEYKE ALLAHÜMME LEBBEYK.»** (Ey Allah'ımız (C.C.) iki kere senin hizmetindeyiz, senin hizmetindeyiz) dediler. Böylece o günde İbrahim'e (A.S.) icabet eden hacı olur.»

İbni-Cerir İbnul-Musayyib'dan o da Hz. Ali'den (K.V.): **«İbrahim (A.S.) Beyti tamamladığında, Ey Rabbim işte KABE'yi yaptım. Bize vazifelerimizi göster»** diye yalvardı. Bunun üzerine Cenab-ı Allah Kulu Cebrail'i gönderdi. İbrahim'e (A.S.) hacc nasıl yapılır diye gösterdi.»

Selefden bu hususda gelen eserler pek çoktur. Hepsinde Cebrail'in (A.S.) İbrahim'e (A.S.) hacc vazifelerini gösterdiği keyfiyeti yer al-

maktadır. Rivâyetlerin çoğunda: **«Şeytan İbrahim'e göründü. İbrahim onu taşladı.»** diye gelmektedir. Biline..

(130) **«Kendini bilmiyenden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirir?...»**

İbni-Ebi-Hâtim Ebul-Âliyye'den rivâyet etti: «Yahudî ve Hıristiyanlar İbrahim'in (A.S.) dininden yüz çevirdiler. YAHUDİLİK ve HIRİSTİYANLIK bidatını uydurdular. Oysa Allah'dan böyle bir şey gelmemiştir. Onlar İbrahim'in dinini bıraktılar. Hz. Muhammed ise, o din ile gönderildi.»

Abd b. Hümeyid de benzerini Kattade'den rivâyet etti. İbni-Ebi-Hâtim Malik'den rivâyet ediyor ki: **«Âyetteki «İSTİFA» kelimesi seçmek ve intihap etmek manâsınadır.»**

132) İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: **«VASSÂ-BİHÂ»** daki zamir İslâma racidir. Yani:· **«İbrahim oğullarına İSLÂM'ı vasiyet ettiği gibi Hz. Yakub da onu oğullarına vasiyet etti.»**

Es'salebî Fudeyl b. İyad'dan rivâyet ediyor: **«Siz ancak müslüman olarak ölünüz»** Yani Rabbiniz hakkında güzel zann beslediğiniz halde ölünüz.»

Nitekim bir Hadîsi Kudsîde: **«Ben Kulumun hakkımdaki zannının yanındayım»** buyurulmuştur.

(133) İbni-Ebi-Hâtim Ebul-Âliye'den rivâyet eyledi: **«Yoksa Yakuba ölüm geldiği vakit siz orada hazır mıydınız?...»** âyetindeki hitap Kitab ehlinedir.»

Aynı zat Hasanı Basrî'den rivâyet etti: «Ne Yahudiler, ne Hıristiyanlar ve ne de hiç kimse Hz. Yakub'un ölümü ânında ve çocuklarından Allah'dan başkasına ibâdet etmiyeceklerine dair söz aldığı zamanda hazır değildi. Çocukları ona o sözü verdiler. Allah'da (C.C.) onların bu ikrarlarına ve müslüman olduklarına şahidlik etti.»

İbni-Ebi-Hâtim İbni-Abbas'dan: «Dede babadır» dedi ve: **«O vakit Yakub oğullarına: (ölümünden) sonra neye tapacaksınız» dedi. Onlar: Babaların İbrahim'in İsmail'in ve İshak'ın (A.S.) ilâhı olan tek ilâh'a ibâdet ederiz...»** (Görüldüğü gibi Hz. Yakub'un dedesi İbrahim'e baba

denilmiş ve yine amcası olan İsmail'e (A.S.) de baba tâbiri kullanılmıştır.)

İbni-Ebi-Hâtim Ebul-Âliye'den: **«Âyette amcaya baba denildiği de rivâyet edilmiştir.»**

Evet İsmail (A.S.) Hz. Yakub'un amcası idi. Fakat Arablar BABA tâbirini amca için de kullanırlar. Nitekim İbrahim (A.S.)'ın amcası AZER için BABA tâbiri kullanıldığı gibi...

Azer'in İbrahim (A.S.)'in babası olup olmaması konusu üzerinde uzun münakaşalar vardır. Ehli-Sünnetin ekserisi Peygamberlerin öz ana ve öz babalarının küfür üzerinde olmadığı noktasından hareket ederek Azer'in öz baba olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bazıları da aksi olabilir ihtimalini savunarak kelimenin hakiki manâsına hamletmesi mümkün olduktan sonra mecazı manâya gitmenin asıldan kaymak olduğunu ileri sürdüler ve Azer'in İbrahim'in (A.S.) öz babası olduğunu iddia ettiler.

Mevlâna Molla Ahmed el-Cezerî meşhur divanında:

«Dâ şâhidi esmâ bihemî vechi binâsın.»

«Yek Mesti Samed Kir Biyeki nakşı sanemda.»

demek suretiyle İbrahim (A.S.) ve Azer hadisesine dikkatleri çekmektedir. Bu zahid, âbid ve âbid olduğu kadar da ince anlayışlı âlim zât şunları kasdediyor:

İlâhi isimlerin şahidleri olan Ademoğulları yaradanlarını bütün vecihlerle tanısınlar diye Mevlâmız ve yaradanımız, oğul İbrahim'i SAMADANİYYET sıfatında mest eyledi. Baba AZER'i de putları rengâ reng yapmak sanatında mahir yaptı.

Diriden ölüyü, ölüden diriyi çıkarmak misali beşeriyyetin öz ruhu olan iman'dan mahrum bulunan Azer'den, aynı ruhdan lebalep dolu bulunan İbrahim'i (A.S.) çıkarması her şeye kadir olduğunun bir nişanesi olması içindir.

Nemrud'a tapan ve en büyük mabûd olarak onu bilen bir toplumun bu manâda ilerlemiş heykelcisinden doksan derece tersine dönüş yapıp amcasının veya pederinin fikir mahsulünü berhevâ eden İbrahim (A.S.) gibi bir putşikesti yaratan tekdir ve ortağı yoktur. (Celle - Celaluhu).

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ تَهْتَدُوا ۗ قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ
حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٣٥﴾ قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ
إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ
وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ ۖ
لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ ۖ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾ فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ
مَا آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوْا ۖ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ ۖ
فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣٧﴾ صِبْغَةَ اللَّهِ ۖ
وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً ۖ وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ ﴿١٣٨﴾
قُلْ أَتُحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ ۚ وَلَنَا
أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ ۖ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ ﴿١٣٩﴾
أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ
وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ ۗ قُلْ أَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللَّهُ ۗ
وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ ۗ وَمَا اللَّهُ
بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٠﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۖ لَهَا مَا كَسَبَتْ
وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ ۖ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤١﴾

(135) Kitab ehli «Yahudi veya Hıristiyan olunuz ki, hidayete eresiniz.» dediler. (Ey habibim!) onlara de ki: «Aksine bâtıldan yüz çevirmiş ve Hakk'a yönelen İbrahim'in Dînine tâbiî oluruz. İbrahim müşriklerden değildir.»

(136) (Ey Müminler!) deyiniz ki: «Biz Allah'a (C.C.) bize Allah (C.C.) tarafından indirilene (Kur'an'a) İbrahim'e (A.S.), İsmail'e, (A. S.), İshak'a, (A.S.) Yakub'a (A.S.) Esbâta (torunlara) inene, Musa ve İsa'ya verilene ve Rableri tarafından peygamberlere verilene îman ettik peygamberler arasında tefrika ve ayrılık yapmayınız. Biz Allah'a (C.C.) teslim olmuşlarız.»

(137) Eğer Kitap ehli, sizin îman ettiğinizin benzerine îman ederlerse, kesinlikle hidâyete ererler. Eğer (îmandan) yüz çevirirlerse, şübhesiz (Hakk'a) aykırılık yaparlar. Bu durumda onlara karşı Allah (C. C.) sizi korumakta kâfi gelecektir. Allah işitici ve bilicinin tâ kendisidir.

(138) (Allah bizi) boyasıyla (boyadı), Allah'dan daha iyi boyası olan kim vardır? Ve biz ona tapıcılarız.

(139) (Ehl-i Kitab'a) de ki: «Allah'ın (şânı) hakkında bizimle çekişiyor musunuz? Halbuki, Allah bizimde Rabbimizdir sizin de. Ve bizim amelimiz bize, sizin yaptıklarınız sizedir. Ve biz (onu) birleyicileriz.»

(140) Yoksa İbrahim, İsmail, İshak, Yakup ve esbat (torunlar)ın Yahudî veya Hristiyan olduğunu mu iddia edersiniz? (Ey Habibim) sor: «Siz mi, yoksa Allah mı daha iyi bilir?» Acaba Allah tarafından kendisine tevdi edilen bir şahitliği ketmeden kimseden daha zâlim kim vardır? Allah sizin yaptıklarınızdan gâfil değildir.

(141) Onlar, geçmiş bir ümmettir. Onların kazandıkları onlaradır. Sizin kazandığınız da sizedir. Onların yaptıkları sizden sorulmaz.

TEFSİR

(135) **«Kitab ehli, Yahudî veya Hıristiyan olunuz hidâyet bulursunuz» dediler.»**

Yâni Yahudîler sadece Yahudîliğe Hıristiyanlar da sadece Hıristiyanlığa çağırırlardı. Yahudîlerin kanaati, Hıristiyan da Yahudî olmadıkça kurtulamaz şeklindedir. Hıristiyan da onlar için öyle düşünür. Zira Kur'an, **«Yahudîler, «Hıristiyanlar hiç bir şey (Din) üzerinde değil.» Hıristiyanlar, «Yahudiler hiç bir şey üzerinde değiller.» dediler.» buyuruyor.**

Hz. İbrahim'in (A.S.) Milleti, Müslüman Milletidir. Ondan sonra gelen bütün insanlar onun Milletine tâbî olmuşlardır. Bu Ayeti Celîle Hz. Muhammed Mustafa'dan İbrahim'in Milletine tâbî olduğunu ilân etmesini istiyor. Bunun manâsı, **«Onun ümmetindenim.»** demek değildir. Manâsı: **«İbrahim'in (A.S.) tebliğ ettiği Dîn'in aynısını tebliğ ediyorum. Bir tek olan ve ortaktan münezzeh bulunan Allah'a (C.C.) inanıyor, ona inanmaya çağırıyorum. Biz onun Milleti'nin ehliyiz»** demektir. «HANÎFEN», bâtıldan Hakk'a yönelmek demektir!..

«İbrahim müşriklerden değildi.»

Bu ifâdeyle Rabbimiz, Kitab ehliyle müşrikleri kasdediyor. Zira onlar İbrahim'in Dîni'nden olduklarını iddia ederler. Oysa onun Dîni, tevhid dini idi. Bunlar ise, şirk koşanlardır. O, Mü'minlere Allah'a, (C.C.) Kur'an'a, İbrahim, İsmail, Yakup, (A.S.) Yakub'un evlâdları'na, Musa'ya (A.S.), İsa'ya (A.S.) ve diğer Peygamberlere inen kitaplara îman etmeyi, emretti. Hz. Allah, **«De ki: Sizin dediğinizin aksine İbrahim'in Milleti'ne tâbî oluruz.»** diye emretti.

Bu Âyet, bir Müslüman, nasıl Kur'an'a îman etmek mecburiyetinde ise, daha önce gelen Kitapların esaslarına da îman etmek mecburiyetindedir.

Hz. İsmail'e, İshak'a Yakup (A.S.) ve çocuklarına her ne kadar müstakil bir Semavî Kitap gelmemişse de onlar da, Hz. İbrahim'e inen «SUHUFLAR»a îman etmek ve onun ahkâmiyle amel etmekle mükelleftiler. Öyle ise, onlara da nâzil olmuş demektir. Tıbkı Kur'an'ın bize nâzil olması gibi!..

Müslüman, bütün Peygamberlere îman etmek ve îman yönünden aralarında ayrılık yapmamakla mükelleftir. Yahudi ve Hıristiyanlar ise, Peygamberlerin bir kısmına ancak inanırlar. Zamanımızda yaşamakta olanlar ise, mataryalist bir görüşle Peygamberan-ı îzâmı tahlîle kalkışır, onları normal kişiler gibi mütâlaa ederler! Yahudilerin Tevrat'ına ve onun şerhlerine baktığımızda, Hz. Musâ'yı kâtil, Hz. Süleyman'ı ve Yusuf'u (Haşa) zânî olarak görürüz. Hıristiyanlar dahi Meryem'i (Haşa) zinâ ile itham etmekten pek kaçınmamaktalar. Papazlar maddi çıkarlar için tarih boyunca İncil ve Tevrat'ta (Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedîd) tahrifat yapıp durmaktalar. Avrupa ve diğer ülkelerde kiliseler birer turizm merkezi haline sokulmuş, «Hıristiyanlık Ruh»u diye bir şey kalmamıştır. Konuştuğumuz papazlarla, meyhanede kafa çeken sarhoşların manâlara bakış açıları aynıdır. Manâ tamamen, ama tamamen Batı dünyâsından kalkmıştır. Doğu (İslâm) dünyâsı bu yönün yüzde ellisini kaybetmiştir. Bizde de mâbedler yavaş yavaş abidleri kaybetmekte, manâ yerini maddeye bırakmakta. Allah'ın rahmetinden ümîd kesilmez amma, **«Eğer Allah'ın Dîni'ne yardım ederseniz, Allah size yardım eder!»** gibi Âyetler, bu ümîdin şartlı olarak tahakkuk edeceğini göstermektedir.

(137) **«Eğer onlar sizin îman ettiğinizin benzerine îman ederlerse hidayet bulmuşlardır.»** Âyeti, Kitab ehlini susturmak için gelmiştir. Tıpkı: **«Onun benzerinden bir sûre getiriniz!»** Âyetinde olduğu gibi. Çünkü Müslümanların îman ettiğinin benzeri yoktur. **«Allah'ın benzeri bir şey yoktur.»** Âyeti bu hakikati ifade eder! İSLAM DÎN'i gibi, bir Dîn de yok. **«Şübhesiz ki, Din Allah katında İSLÂM'dır.»** Mümkün ki, «Bİ MİSLİ» de ki, «BA» harfi tâdiyet için değil âlet için olsun. Bu takdirde Âyetin manâsı: **«Eğer îmanı, Hakk'a varan yolunuz gibi bir yolla ararlarsa, hidâyete ererler.»** olur. Muhtemel ki, «BA» harfi zaid olsun; bu takdirde Âyetin manâsı şu olur: **«Eğer sizin îman ettiğiniz gibi îman ederlerse, hidayeti bulmuşlardır.»**

Muhtemel ki, «MİSİL» kelimesi **«İsrail oğullarından bir şahid onun misli üzerine şahidlik etti.»** Âyetinde olduğu gibi, burada da zaid olsun. Bu takdirde manâsı, **«Eğer sizin îman ettiğinize, îman ederlerse, hidayet bulurlar.»** olur. Bu son tefsiri, «FEİN AMENU BÎ MA AMENTÜM BİHİ» (Eğer sizin îman ettiğinize îman ederlerse) kıraatı teyid etmektedir.

«Eğer imandan imtina ederlerse, kesinlikle Hak'la çarpışırlar» Hak bir tarafta, onlar öbür tarafta olurlar.

Allah-u Tealâ Resûlünü teselli etmek için **«Allah, seni onların şerrinden korumaya kâfi gelecektir.»** dedi. Yüzotuz yedinci Âyetin bu son cümlesinin İslâm Tarihinde çok acı bir hatırası vardır. Şöyle ki:

Üçüncü Halîfe Hz. Osman (R.A.) hayatının son gününde ihtilâlciler tarafından kuşatılmış evinde Kur'an'ı Kerîm'i okurken şehid edildi ve mübarek kanı bu cümlenin üzerine aktı. Halen o Kur'an İstanbul Topkapı Sarayındadır. Âyette bahsi geçen «Allah'ın Boyası»ndan maksat, insan fıtratıdır. Zira o fıtrat insana süstür. Boyanın yaptığı süsten daha güzelini yapar.

«Her çocuk, İslâm fıtratı üzerinde doğar. Sonra annesi ve babası onu ya Yahudî veya Hıristiyan veya ateşperest yaparlar.» (Hadîs).

Muhtemel ki Âyetin manâsı: **«Allah, hidayetiyle bizi hidayet etti. Hüccetiyle bizi irşad etti.»** Veya **«Zatına mahsus temizlikle, bizim kalbimizi temizledi.»** dir. Buna boya denilmesinin sebebi, boyanın eseri boyanmışda görüldüğü gibi, bunun da eserinin hidayete ermişde görülmesidir. Veya **«Benzerlik»** için bu tabir kullanılmıştır. Hıristiyanlar çocuklarını «El-Ma'mudiyye» denilen sarımtırak bir suya daldırıp «VAFTİZ» ederler. Bu suyun, çocuklar için temizleyici olduğuna inanıp, onları hakiki Hıristiyan yapar (!) kanaatını taşırlar. Ona maddî bir benzerlik olarak HİDAYET bu tarzda ifade edildi.

(140) **«Allah tarafından olan bir ŞAHİDLİĞİ inkâr edenden daha zâlim kim var?»**

Buradaki ŞÂHİDLİK; Allah'ın İbrahim (A.S.) hakkındaki, «HANEFİYYE'LİK» (yâni bâtıldan yüzünü çevirip Hakk'a yönelmek) şahidliğidir. Yahudîlik ve Hıristiyanlıktan berî ve uzak bulunduğu hususundaki, şâhidliğidir. Âyetin manâsı, **«Kitab ehlinden daha zâlim kimse yoktur. Çünkü bu şahidliği örtbas ettiler.»** Veya **«Eğer biz Müslümanlar bu ilâhî şâhidliği gizlersek bizden daha zâlimi yoktur.»** demektir.

TEFSİR-İ Bİ'L ME'SÛR (RİVAYET TEFSİRİ)

(Hadislerle ve Sahabeden Nakledilen Rivayetlerle Yapılan Tefsir)

(135) İbn-i İshak ve İbni-Cerir İbni-Abbas'dan rivâyet ettiler: **«Kör Yahudî Abdullah b. Sûryâ Hz. Muhammed'e (S.A.V.): «Hidayet, ancak biz Yahudilerin üzerinde bulunduğumuz yoldur. Ey Muhammed! Bize tâbi ol hidayet bul.»** dedi. Hıristiyanlarda bu söze benzer laflar ettiler. Bunun üzerine Cenab-ı Mevlâ: **«Dediler: Yahudî veya Hıristiyan olunuz ki hidayet olasınız..»** âyetini onların hakkında indirdi.

İbni-Cerir Mucahid'den: «Ayetteki «HANİFEN» tâbiri, tâbi olmak manâsına gelmiştir» dedi.

İbni-Cerir ve İbni-Ebi-Hatim İbni-Abbas'dan «Hanifen demek haccı olmak demektir. (Bu tefsire göre âyetin manâsı: **«De ki: Biz Kâbe'yi ziyaret eden İbrahim'in dinindeyiz...»** demek oluyor.

İbni-Ebi Hâtim Muhammed b. Kâb'dan rivâyet etti: **«Hanif, müstekim - Dosdoğru - demektir.»**

İbni-Ebi-Hâtim Hüsayf (veya Hasif)den rivâyeten: **Hanif, muhlis demektir** dedi.

Ayni zat, Ebi-Kâlâbe (veya Kılâbe)den rivâyet ederek: **«Hanif, o kimsedir ki, Peygamberlerin ilkinden sonuncusuna kadar hepsine inanır** demektir dedi.

İmamı Ahmed Sahabi Ebi-Ümame'den; Allah'ın Resûlü (S.A.V.); **«Bemberrak, halis ve katıksız olan hanif dinle gönderildim»** dedi diye rivâyet etti.

İmamı Ahmed, «El-Edebul-Mufred» adlı eserinde Buharî ve İbnul-Munzir İbni-Abbas'dan: «Allah'ın Resûlünden **«Dinlerin hangisi Allah'ın Katında daha sevimlidir»** diye soruldu. Resûlüllah: **«Bemberrak olan Hanefiyye dini»** diye cevap verdi.

(136) Ahmed, Müslim, Ebi-Davud ve Nesaî İbni-Abbas'dan rivâyet ettiler: «Cenabı Peygamber, sabah namazının ilk rekâtında El-Bakara sûresinin **«Deyiniz biz Allah'a ve bize indirilene (Kur'an'a) İbrahim, İsmail, İshak, Yakup ve Esbata (Yakub'un oğullarına ve torunlarına) indirilene, Musa ve İsa'ya verilene ve bütün Peygamberlere Rableri tarafından verilene iman ettik...»** âyetinden başlar sonuna kadar okur-

du. İkinci rekâtında: **«Havariler (İsa'ya (A.S.) bağlı bulunanlar) Biz Allah'ın (dinin) yardımcılarıyız ve Allah'a îman ettik. Şahid ol ki, biz gerçekten müslümanlarız.»** (Âl-i İmran: 52) âyetini okuyordu.» (1)

Buharî Ebu-Hüreyre'den rivâyet etti: «Kitab ehli Tevrat'ı İBRANİCE okuyorlardı ve Müslümanlara arabça tefsirini yaparlardı. Bunun üzerine Allah'ın Resûlü (S.A.V.) ashabına: **Kitab ehlini ne doğrulayınız ne de yalanlayınız. Deyiniz ki: «Biz Allah'a ve bize indirilene (Kur'an'a) ve İbrahim, İsmail, İshak, Yakup ve Esbata indirilene iman ettik...»** diyerek âyeti sonuna kadar okudu.

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan rivâyet etti: **«ESBAT, Hz. Yakub'un oğullarıdır. On iki kişi idiler. Her birinin sülbünden bir ümmet (cemaat) insan peydah oldu.»**

Bunun benzerini, İbni-Cerir ve İbni-Ebi-Hâtim Es-Suddî'den de rivâyet ettiler.

İbni-Kesir Ebul-Âliye, Rebi ve Kattade'den aynı tefsiri nakletti.

(137) **«Şayet onlar da sizin îman ettiğinizin BENZERİNE îman ederlerse, şübhesiz doğru yolu bulmuşlardır.»**

Bu âyetin tefsirinde, İbni-Cerir, İbni-Ebi-Hâtim, ve Beyhakî İbni-Abbas'dan rivâyet ettiler: **«Sakın ha; eğer onlar sizin îman ettiğinizin BENZERİNE îman ederlerse demeyiniz. Zira Allah'ın BENZERİ yoktur. Ancak sizin îman ettiğinize îman ederlerse deyiniz.»**

Evet, bu rivâyet açıkca yukarıda yazdığımız tarzda âyete meal vermenin hata olduğunu kaydeder. Ayetin en doğru meallendirmesi şöyledir: **«Eğer onlar sizin îman ettiğiniz gibi îman ederlerse, muhakkak hidâyet bulmuşlardır..»**

Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu hitap Müslümanlaradır. Gerek Kitablılar olsun gerekse diğer bâtıl dinlerin mensûbları olsun siz müslümanlar gibi Allah'ın bütün Kitablarına ve Peygamberlerin hepsine îman edip Peygamberler arasında ayırım yapmadıkları takdirde kesinkes hidâyet olmuşlardır. Bu tefsire binaen âyetin metninde geçen «MİSLİ» kelimesi zaiddir. Nitekim **«Onun benzerinin benzeri hiç bir**

(1) Bu hadisde «sonuna kadar okuyordu» cümlesi yoktur. Fakat siyaktan böyle olması anlaşılıyor. Dikkat edilsin. A. Arslan.

şey yoktur» (Şurâ: 11) âyetinde «MİSİL» kelimesi zaid olduğu gibi. Zira bu âyette «Misli» kelimesi zaid olmazsa yukardaki meal ortaya çıkar ve Allah'a misil isbatlanır...

İbni-Ebi-Davud: «El-Mesahif»de ve Hatip tarihinde Ebî-Cemre'den rivâyet ettiler: «İbni-Abbas **«BÎMİSLİ»** yerinde **«BİLLEZI»** okuyordu.»

Bu takdirde âyetin metninde herhangi bir zorluk kalmaz.

«Eğer yüz çevirirlerse, onlar elbetde bir şıkak içindedirler...»

Bu âyetin tefsirinde İbni-Ebi-Hâtim Ebul-Aliye'den rivâyet ediyor ki: **«ŞİKAK, ayrılık manâsınadır.»**

138) **«Allah'ın boyasına (dinine yapışınız) Allah'dan daha güzel boyası olan kimdir?...»**

İbni-Cerir, İbni-Abbas'dan: **«Allah'ın boyası dini demektir»** diye rivâyet etti.»

Abd b. Hümeyd ve İbni-Cerir Mücahid'den rivâyet etti: **«Allah'ın boyası, insanları üzerinde yarattığı Karekterdir.»** (Nitekim Hadîsde: Her çocuk İslâm karakteri üzerinde doğar. Sonra annesi ve babası onu Yahudî veya Hıristiyan veya Mecusî yaparlar diye varid olmuştur.)

İbni-Merduyeh «El-Muhtare» adlı eserinde ve Ziya İbni-Abbas'dan rivâyet ettiler: **«Allah'ın Resûlü (S.A.V.): İsrail oğulları Hz. Musa'dan; Rabbin boyuyor mu? diye sordular. Hz. Musa; Allah'dan korkunuz diye onları uyardı. Bunun üzerine Rabbi Musa'ya: Ey Musa! Rabbin boyar mı diye senden sordular. Onlara cevap ver: Ben-âzimuş-şân bütün renklerle boyarım. Kırmızı, beyaz, siyah ve bütün renkler benim boyamdadır»** ve Cenâb-ı Hak Peygamberinin üzerine: **«Allah'ın boyasına (dinine yapışın)...»** âyetini indirdi.»

Abd b. Hümeyd ve İbni-Cerir ve İbni-Munzir, Kattade'den rivâyet eylediler: **«Yahudîler çocuklarına Yahudîlik, Hıristiyanlar da çocuklarına Hıristiyanlık boyasını çalarlar. Kuşkusuz Allah'ın boyası İSLAM'dır. İslâm boyasından daha güzel ve daha temiz bir boya yoktur. Hz. Nuh ve ondan sonraki nebileri Allah o dinle görevlendirerek gönderdi.»**

İbni-Necar Bağdat tarihinde İbni-Abbas'dan rivâyet etti: **«Allah'ın boyası beyazlıktır.»**

(139) İbni-Ebi-Hâtim İbni-Abbas'dan: **«Muhacat, çekişmek demektir»** diye rivâyet etti.

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: **«Muhacat, mücadele etmektir»** diye rivâyet etti.»

(140) **«Allah tarafından gelen Kitab vasıtasiyle bildiği ve kendisince sabit gördüğü bir şahidliği gizliyenden daha zalim kim olabilir?...»**

Âyetin tefsirinde İbni-Cerir ve Abd b. Hümeyd Kattade'den: **«Bu âyette bahsedilenler Kitap ehlidirler. Allah'ın (C.C.) dini olduğunu bildikleri halde İSLÂM'ı inkâr ettiler. Yahudîlik ve Hıristiyanlığı edindiler. Allah'ın Resûlü olduğunu bildikleri halde Hz. Muhammed'in (S. A.V.) Peygamberliğini inkâr ettiler.»**

İbni-Cerir Hasan-ı Basrî'den bunun benzerini rivâyet etti.

(141) **«O bir ümmetti, geldi, geçti. Onların kazandıkları kendilerine sizinki de sizedir. Siz, onların yaptıklarından sorulmazsınız.»**

Bu âyetin tefsirinde İbni-Cerir Kattade ve Rebi'den rivâyet etti: «O ümmet, İbrahim, İsmail, İshak, Yakup (A.S.) ve Esbat'tırlar...»

سَيَقُولُ السُّفَهَآءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلّٰىهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي
كَانُوا عَلَيْهَا ۚ قُلْ لِّلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ۚ يَهْدِي مَنْ يَّشَآءُ
اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٤٢﴾ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنٰكُمْ اُمَّةً وَّسَطًا
لِّتَكُوْنُوْا شُهَدَآءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُوْنَ الرَّسُوْلُ
عَلَيْكُمْ شَهِيْدًا ۗ وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَآ اِلَّا
لِنَعْلَمَ مَنْ يَّتَّبِعُ الرَّسُوْلَ مِمَّنْ يَّنْقَلِبُ عَلٰى عَقِبَيْهِ ۗ وَاِنْ كَانَتْ لَكَبِيْرَةً اِلَّا
عَلَى الَّذِيْنَ هَدَى اللّٰهُ ۗ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيْعَ اِيْمَانَكُمْ ۗ اِنَّ
اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ﴿١٤٣﴾ قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي
السَّمَآءِ ۚ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰىهَا ۪ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ
الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۗ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوْا وُجُوْهَكُمْ شَطْرَهٗ ۗ
وَاِنَّ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ لَيَعْلَمُوْنَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّهِمْ ۗ وَمَا
اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُوْنَ ﴿١٤٤﴾ وَلَئِنْ اَتَيْتَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا
الْكِتٰبَ بِكُلِّ اٰيَةٍ مَّا تَبِعُوْا قِبْلَتَكَ ۚ وَمَآ اَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ ۚ وَمَا
بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ ۗ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَآءَهُمْ
مِّنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ اِنَّكَ اِذًا لَّمِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٤٥﴾

MEAL

(142) İnsanların beyinsizleri, «Acaba Müslümanları üzerinde bulundukları Kıblelerinden ne döndürdü?» diyecekler. (Ey Habib!) de ki, «doğu ve batı Allah'ındır. Allah dilediğini doğru yola hidayet eder.»

(143) Böylece, sizi hayırlı, adaletli bir ümmet kıldık ki, siz insanların üzerine şahit olasınız ve Resûlüllah da sizin üzerinize şahit olsun. Senin üzerinde bulunduğun Kıbleyi, Peygamber'e tâbî' olan ile topukları üzerinde arkasını döneni bilelim diye yaptık. Kıblenin değiştirilmesi (herkese) ağır gelse dahi Allah'ın hidâyet ettiğine ağır gelmez. Allah sizin îmanınızı zayi edecek değildir. Şübhe yoktur ki, Allah insanlar için şefkat ve merhamet sahibidir.

(144) (Ey Habibim!) Bazen yüzünün semâya baktığını görürüz. Kesinlikle seni, râzı olacağın bir KIBLE'ye döndüreceğiz. O halde yüzünü Mescid-i Haram'a çevir. Nerede bulunursanız bulununuz yüzünüzü Mescid-i Haram yönüne çeviriniz! Şübhesiz ki, kendilerine Kitap verilenler, Kıble tahvilinin Rabb'lerinin tarafından gelen bir Hak olduğunu bilirler. Allah onların yaptıklarından gâfil değildir.

(145) (Ey Habibim!) Eğer Kitap kendilerine verilenlere bütün Âyet (Hüccet)leri getirmiş olsanız, yine de KIBLE'ne tâbî' olmazlar. Sen de onların Kıblesi'ne tâbî' olamazsın. Kitab ehli'nin bir kısmı diğerinin Kıblesine tâbî' olmaz. Sana ilimden gelenden sonra Kitab ehlinin hevâ ve heveslerine tâbî' olursan, kesinlikle o zaman zâlimlerden olursun.

TEFSİR

(142) Âyette **«Beyinsiz»** diye tefsir ettiğimiz (sefihler) akılları hafif, körü körüne taklid ederek akla hiç kıymet vermiyen kimselerdir. Bu tür akılsızlar, gözlerini kâinata kapatıp Mükevvin'i bulmayı arzulamazlar.

Bunlar, KIBLE'nin tahviline karşı çıkıp Resûlüllah'ın aleyhinde kesif bir propağandaya girişen münafıklar, Yahudîler ve müşrikler ve bugün hâlâ onların izinde giden haytalardır.

KIBLE, aslında insanoğlunun üstünde bulunduğu müstakbel hâli demektir. Örf'de namazda yöneldiğimiz yer demektir; KABE gibi.

Allah'ın Resûlü, Mekke'de iken kendisinden önceki Peygamberlerin KIBLE'si bulunan «BEYTUL-MAKDİS»e yönelip namazını kılardı. Fakat KÂBE'yi önüne alırdı. Böylece dedeleri Hz. İbrahim ile Hz. İsmail'in Kıblesi'ne de yönelmiş olurdu. Medine'ye hicret ettikten sonra bu sefer Kuds-i Şerif'e yöneldiğinde KÂBE arkasında kalırdı. Bu durum onyedi aya yakın bir zaman devam etti. Sonra Cenab-ı Hak Resûlü'ne tâbî' olup olmayanları bilmek için «Beytul-Makdis»den KÂBE'ye çevirdi. KIBLE'yi.

Yahudîler, münafıklarla işbirliği yaparak zayıf îmanlı kimseleri kışkırttılar ve şüpheye düşürmeye çalıştılar. Bunun üzerine şu Ayet-i Celîle indi:

«De ki, doğu da batı da Allah'ındır...» Allah'ın olmaktan hiç bir yer istisna edilmez. **«Şu mekânda tabiî bir özellik vardır. Başka bir mekân onun yerini tutmaz»** diye bir şey de yoktur. İlâhî maslahat, bir zaman «Kuds-i Şerif'e», bir zaman sonra da kıyâmete kadar Kâbe-i Muazzama'ya yönelmeyi iktiza etmiştir. Buna ancak budalalar itiraz eder.

(143) **«Böylece sizi orta bir ümmet kıldık.»** Orta demek, hayırlı ve adaletli demektir. İlim ve amelle temizlenmiş demektir. Aslında her tarafdan eşit bir noktada bulunan yer demektir. Fakat burada güzel hasletler manâsında kullanılmıştır. Çünkü bu hasletler İFRAT ve TEFRİT ortasındadır. Tıpkı cömertliğin israf ve cimrilik, şecaatın tahavvür ile korkaklık arasında birer derece olduğu gibi.

İCMA'-İ ÜMMET'in HÜCCET olduğuna dair, bu Âyeti Celîle delil gösterilmiştir. Zira eğer ümmetin icmâında bâtıl bulunursa «ADALET» sıfatları yıkılır!

Rivâyete göre, ümmetler kıyamet gününde Peygamberlerinin tebliğini inkâr ederler. Bunun üzerine her şeyi daha iyi bilen Allah, Pey-

gamberlerden tebliğ ettiklerine dair delil getirmelerini ister. Onlar da Hz. Muhammed'in ümmeti'ni şahid olarak gösterirler. Ümmetler itiraz ederek: **«Nerden bilirsiniz?»** derler. Ümmet-i Muhammed: **«Onu, Allah'ın, bize doğru söyliyen Peygamberinin diliyle bildirmesinden anladık!»** derler.

Bu sefer Hz. Muhammed getirilir. Ümmetinin hâli de ondan sorulur. Hz. Peygamber de ümmetinin adaletli bir ümmet olduğuna şâhidlik eder. **«Siz halk hakkında, Peygamber de sizin hakkınızda şahidlik edesiniz diye sizi orta bir ümmet kıldık!..»**

Resûlüllah, KÂBE'ye yöneldiği zaman, Ashab sordu: «Ey Allah'ın Resûlü! Tahvil-i Kıbleden önce Kuds-i Şerif'e yönelip ibâdet yapan ve ölenlerin hali ne olacak?» Bu sualin cevabı olarak şu Ayet nâzil oldu: **«Allah sizin îmanınızı (îmanda sebat etmenizi) zayi edecek değildir!..»**

Resûlüllah'ın kalbine gelirdi ki, Rabbı KIBLE'sini KABE'ye çevirecek. Çünkü KÂBE dedesi İbrahim'in (A.S.) Kıblesi olduğu gibi, ilk Kıble idi. Arapların îmana gelmesine daha yararlı idi ve aynı zamanda Yahudîlere muhalefette bu iş de vardı. Genel olarak onlara muhalefet Hakk'a muvafakattır.

Resûlüllah (S.A.V.)'ın, Medine'ye varmasından on altı küsur ay sonra RECEB ayında BEDİR savaşından iki ay önce ashabiyle beraber «BENİ-SELİME» kabîlesinin mescidinde Öğle Namazı'nın iki rekâtını kılarken «KIBLE» değiştirme hükmünü getiren Ayet nâzil oldu. Namazın içinde yüzünü çevirip KÂBE'ye doğru yöneldi. Kadınlar ile erkekler saflarını değiştirdiler. Bunun için bu mescide iki KIBLE'li Mescid denildi.

145) **«O Kitabehlinin bir kısmı diğerinin Kıblesine tâbî' olmaz.»**

Zira Yahudîler Kuds-i Şerif'deki, taşa (SAHRE), Hıristiyanlar güneşin doğuş noktasına yönelip oraları Kıble edinmektedir. Sana tâbî' olmaları umulmadığı gibi, birbirlerine de uymaları umulmaz!

«Sana gelen ilme rağmen onların heva ve heveslerine tâbî' olursan, o zaman muhakkak ve kesinlikle zâlimlerden olursun!»

Âyetin son cümlesinde yedi yönden tekid olduğu gibi ilâhî tehdid de vardır. Bunlar,

1) Kasem lâmı, 2) Gizli bulunan kasem, 3) Tahkik edatı «inne», 4) Fiilî ve ismî olarak iki değişik cümleden meydana gelmesi, 5) Haberde lâmın getirilmesi, 6) Onu zalimlerden birisi kılması, **«Sen zalim olursun» dememesi**, 7) İlmin gelmesiyle kayıdlandırmasıdır. Bu hususların hepsi, belli olan Hakk'ın yüceltilmesini ve O'na tâbî' olmaya teşviki, hevayı nefisden kaçınmayı ve Peygamberlerden günâhın sâdır olmasının korkunç olduğunu ifade eder. Bütün bunlar ehline malumdur.

TEFSİR-İ Bİ'L ME'SÛR (RİVAYET TEFSİRİ)

(Hadislerle ve Sahabeden Nakledilen Rivayetlerle Yapılan Tefsir)

(142) **«İnsanlardan bazı sefihler «onları üzerinde bulundukları Kıblelerinden çeviren nedir?» diyecekler...»**

Zeccac «Sefihlerden maksad, arabın beyinsiz müşrikleridir» dedi.

Mucahid: **«Sefihlerden maksad Yahudî hahamlarıdır»** dedi. Es-Suddî: **«Sefihlerden maksad, münafıklardır.»** dedi.

Evet âyet bütün bunları kapsar.

İmamı Buharî Ebu-Naim'den, o Züheyr'den, o Ebi-İshak'dan o da Berra b. Azib'ten rivâyet etti: **«Allah'ın Resûlü ya onaltı veya onyedi ay Medine'de Beytul-Makdıs'a (Kudsü-Şerife) yönelip namazlarını edâ etti. Kıblesinin KÂBE olmasını temenni ederdi. Resûlüllah'ın KABE' ye yönelip kıldığı ilk namaz ikindi namazı idi. Peygamberle beraber bir kavimde o, ikindi namazını kıldılar. Onlardan birisi çıkıp mescidde namaza durup rüku' halinde olanların yanından geçti. «Ben Allah için şahidlik ederim ki, Resûlüllah ile Mekke'ye yönelip namaz kıldık» dedi. Böylece onlar oldukları yerde dönüp KÂBE'ye yöneldiler. Kıble daha KÂBE'ye dönmezden önce ölenler ve şehid edilen bazı kimseler vardı. Onlar için ne diyeceğimizi bilmiyorduk. Bunun üzerine Allah (C.C.): «Allah sizin imanınızı zayi edecek değildir.» âyetini indirdi.»**

Muhammed b. İshak Berra tarikiyle rivâyet etti: «Resûlüllah Kudüs'e doğru durup ibâdet ederdi. Sık sık göklere bakar Allah'ın Kıble hakkındaki hükmünü beklerdi. Bunun üzerine Rabbimiz: **«Biz senin yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu görüyoruz...»** âyetini indirdi. Müslümanlardan bazıları: **«Biz KÂBE'ye yönelmezden önce**

ölenlerimizin halini keşki bilseydik. Beytul-Makdis'e doğru kıldığımız namazımızın ne olduğunu bilseydik» dediler. Bunun üzerine Cenab-ı Hak: **«Allah sizin imanınızı zâyi edecek değildir»** âyetini indirdi.

Ehli Kitabın sefihleri ve onlara uyan müşrikler: **«Acaba üzerinde bulundukları KIBLE'lerinden onları döndüren nedir?»** dediklerinde, Cenabı-Mevlâ **«İnsanlardan beyinsizler; acaba onları üzerinde bulundukları Kıblelerinden çeviren nedir?»** âyetini indirdi.

İbni-Ebi-Hâtim Berra b. Azabın tarikiyle rivâyet etti:

«Allah Resûlü on altı veya on yedi ay Beytul-Makdis'e (Kudse) yönelip ibâdetini yaptı. KÂBE'ye yönelmek onun hoşuna giderdi. Bunun için Allah: **«Senin yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu görüyoruz...»** âyetini indirdi. Bu ilâhî emre binaen Resûl-i Zişân KÂBE'ye yöneldi. İnsanlardan sefih olan Yahudîler, **«üzerinde bulundukları KIBLE'lerinden onları caydıran nedir»** dediler. Bunun cevabı olarak Cenab-ı Allah (C.C.): **«De ki doğu da batı da Allah'ındır. Allah dilediğini dosdoğru yola hidâyet eder»** Ayetini indirdi.

Ali b. Ebi-Talha İbni-Abbas'dan rivâyet eyledi: **«Resûlüllah (S.A.V.) Medine'ye hicret ettiğinde Allah (C.C.) ona «Küdsi-Şerife» yönelip ibâdet etmeyi emretti. Yahudiler buna sevindiler. Peygamber on küsur ay Kudsa doğru durup namazını edâ etti. Resûlüllah Hz. İbrahim'in Kıblesi olan KÂBE'ye yönelmeyi istiyordu. Bunun için Allah'a yalvarır, göklere bakar dururdu.**

Bunun üzerine Cenab-ı Mevlâ (C.C.) «Yüzünüzü onun (Kâbe'nin) yönüne çeviriniz...» âyetini indirdi. Bundan ötürü Yahudiler şübheye düştüler. «Üzerinde bulundukları Kıblelerinden onları çevirten nedir?» dediler. Allah bu suallerine cevab olarak: «De ki doğu da batı da Allah'ındır...» Ayetini indirdi.»

Bu konuda bir çok hadîs gelmiştir. Hulasası şudur: Allah'ın Resûlü Beytul-Makdis'ta bulunan taşa yönelip ibâdet etmekle emredildi. Mekke'de bulunduğu dönemde iki rüknün (Hacerul-Esved rüknü ile Yemen rüknü) arasında durup ibâdet ederdi. Böylece hem KÂBE'ye hem de Kudüs'te bulunan Taşa yönelmiş olurdu. Hem Peygamberlerin Kıblesi olan Kudsa hem de Hz. İbrahim'in ve Hz. İsmail'in Kıblesi

olan KÂBE'ye yönelirdi. Medine'ye hicret ettiğinde böyle yapması mümkün değildi. Allah ona Küdus'a yönelmesini emretti.»

Bu görüşü İbni-Abbas ve Cümhur savunmuştur. Fakat bu emri Allah Kur'an ile mi vermiş veya başka yoldan mı vermiştir diye ihtilâf edilmiştir.

El-Kurtubî tefsirinde İkrime'den, Ebul-Âli'ye ve Hasan-ı Basrî'den Beytul-Makdısa yönelmenin Resûlüllah'ın içtihadıyle olduğunu söylediklerini naklediyor.

Maksad şudur: Resûlüllah Medine'ye geldikten sonra on küsur ay Kudsa yönelip ibâdet etmesinin tesbitidir. İbrahim'in Kıblesi bulunan KÂBE'ye yönelmesini emretmesi için durmadan Allah'a yalvarırdı. Sonunda bu isteğine nail oldu. «Beytul-Atik» (eski ev) olan KÂBE'ye doğru durup ibâdet etmesi emredildi. Bu durumu Resûlüllah ashabın ileri gelenlerine ilân etti.

Daha önce geçtiği gibi KÂBE'ye yönelip kıldığı ilk namaz ikindi namazıdır. Sahiheyn (Buharî ve Müslim) de Berra'dan nakledilen budur.

Nesai Ebi-Said b. Mualla'dan KÂBE'ye yönelip kılınan ilk namaz öğle namazı olduğunu rivâyet etti... Ebi-Said; KABE'ye doğru durup ilk namaz kılan ben ve arkadaşımdır» dedi.

Bir çok tefsirci ve başka dallardaki âlimler: **«Resûlüllah öğle namazından iki rekâtı edâ ettiği durumda iken KIBLE'nin değişmesini getiren âyet nazil oldu. Bu olay «Beni-Selim» kabîlesinin mescidinde cereyan etti. Bunun için bu mescide, Mescidil-Kıbleteyn (iki Kıblcli mescid) denildi.»** Bu rivâyete göre VAHYİ namazın içinde de geliyor. Zira bu rivâyet Hz. Resûlün namazda olduğu bir zamanda vahyin geldiğini kaydediyor.

Müslimin kızı Nuveyla hatun rivâyet etti: **«Tahvili-Kıble haberi, kavim öğle namazında iken geldi. Böylece kadınlar, erkeklerin, erkekler de kadınların yerine geçtiler.»**

Kubâ ehline gelince onlara bu haber ancak ertesi gün sabah namazında yetişti. Nitekim bu durum Sahiheyn'de böylece İbni-Ömer'den rivâyet edilmiştir: **«Ertesi gün sabah namazında bulunan Kubâlılara**

tahvili Kıble haberi ulaştı. Şam'a doğru namaza duran Kubâlılar (aynı namazda), KÂBE'ye yüzlerini çevirdiler.»

Bu hadise mühim bir kaide getirdi. Şöyle ki: **«Nasih bilindikten sonra mamulunbih (kendisiyle amel edilen) olur.»** Çünkü Resûlüllah Kubâ'lılara tahvili Kıble'den sonra ikindi, akşam ve yatsıyı iade etmelerini emretmedi. (1)

Tahvili Kıble'den sonra münafıklar ve Yahudiler şüpheye düşüp hidâyetten tamamen kaydılar. Ve: **«Acaba üzerinde bulundukları Kıblelerinden onları çevirten nedir?»** dediler. Yani bunlara ne oluyor ki bir oraya bir buraya dönüp dururlar dediler. Onlara cevap olarak: **«De ki, doğu da batı da Allah'ındır»** âyeti geldi.

İmamı Ahmed Âişe Validemizin tarikiyle rivâyet etti:

«Allah'ın Resûlü (S.A.V.), Kitap ehli hakkında **«Onlar kendilerinin kayıp ettiği ve Allah tarafından bize verilen Cuma gününden, Kıble meselesinden ve bizim imam arkasında «AMİN» dememizden kıskandıkları kadar hiç bir şeyimizden kıskanmazlar.»** dedi.

(143) **«Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık...»**

İbni-Cerir, İbni-Hibban Ebi-Said'den rivâyet ettiler: Ayetteki «vasaten» kelimesi âdil manâsına gelmiştir. Yani sizi âdil bir ümmet kıldık.» demektir.

İbni-Cerir Ebi-Hüreyre'den de benzerini rivâyet ettiği gibi, İbni-Abbas'dan da rivâyet etti..

Ahmed, Buharî, Tirmizi ve Nesei Ebi-Said'den rivâyet ettiler:

«Kıyâmet gününde Nuh (A.S.) çağrılır. Peygamberliğin gereği olan tebliği yaptın mı? diye sorulur. Nuh (A.S.): «Evet yaptım» der. Nuh'un kavmi çağrılır. «Nuh size tebliğat yaptı mı?» Onlar: «Bize herhangi bir korkutucu ve hiç bir kimse gelmedi (!)» derler. Nuh'a: «Tebliğ ettiğine dair şahidin kimdir?» diye sorulduğunda: «Muhammed ve ümmetidir» cevabını verir. İşte bu, «Böylece sizi adil bir ümmet kıldık..» âyetinin mânâsıdır. «Siz ümmeti Muhammed çağrılacaksınız. Ve Nuh'un (A.S.) tebliğat yaptığına dair şahitlik edeceksiniz, diyen Hz. Peygamber: «Ben de sizin için şahidlik edeceğim» dedi.

(1) Bkz. İbni-Kesîr, cild: 1-190-Darul-İhya, Beyrut 1388-1969.

İbni-Cerir ve İbni-Merduyeh Cabir'den, o da Hz. Peygamber'den rivâyet etti:

«Ben ve ümmetim Kıyâmet'de bir tepe üzerinde durup Mahşerdeki mahlûkata bakarız. O gün bizden olmasını temenni etmiyen hiç bir kimse yoktur.Kavmi kendisini yalanlayan her Peygamber için: **«Tebliğat yaptı»** diye şahidlik ederiz.»

Buharî ve Müslim Enes'den rivâyet ettiler: «Müslümanların yanından bir cenaze geçti. Onun hayırlı olduğunu söylediler. Resûlüllah «Vacip oldu, vacip oldu, vacip oldu» diye üç defa söyledi.

İkinci bir cenaze yanlarından götürüldü. Onun için şerlidir, dediler. Bunu dinliyen Hz. Resûl «Vacip oldu, vacip oldu, vacip oldu» dedi. Hz. Ömer, Resûlüllah'dan (S.A.V.): **«Ne vacib oldu?»** diye sordu. Cenabı Resûl (S.A.V.): **«Kim için hayırlıdır derseniz ona Cennet vacib olur. Siz yeryüzünde Allah'ın şahidlerisiniz»** dedi.»

Hekim et-Tirmizi Resûlüllah bunları söyledikten sonra: **«Böylece sizi âdil bir ümmet kıldık»** âyetini okudu.» bölümünü de ekledi hadîse.

Bu babda Cabir'den, Ömer'den, Ebi-Züheyr es-Sakefî'den, Ebu-Hüreyre'den, Seleme b. Ekva'dan merfu hadisler rivâyet edildi.

İbni-Cerir Ata'dan rivâyet etti: **«Kendisine yöneldiğin Kıbleyi ancak sana uyanlarla geri dönenler arasını ayırd etmek için Kıble kıldık...»** âyetinde «Üzerinde olduğun Kıble'den maksad Beytul-Makdis'dir.

Bilelim manasını taşıyan «Na'leme» fiilî deniyelim manasınadır. **«Kim Allah'ın emrine teslim olur, kim olmaz diye denemek için onaltı veya onyedi ay müddetle Küdsu sana Kıble yaptık.»**

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan «Na'leme» fiili ayırt edelim manasına olduğunu rivâyet etti. Yani YAKİN ehlini ŞEK ehlinden ayırmak için Kudsu Kıble yaptık, demektir.

Kıble'nin tahvili, şirk ve şek ehline her ne kadar ağır gelirse de, bunu yaptık...

İbni-Cerir İbni-Cüreyc'den rivâyet etti: «Müslüman olanlardan bazı zaif kimseler imandan caydılar. **«Bir oraya, bir buraya olur mu»** diye ilâhî hükme itiraz edip şübheye düştüler.

(145) **«And olsun eğer sana gelen bunca ilim arkasında faraza onların havâlarına uyarsan, bu takdirde muhakkak ki, zâlimlerden olursun...»**

Bu âyet kalbleri titreten, bedendeki tüyleri diken diken yapan bir âyet-i celîledir.Madem ki, Allah'ın Resûlü dahi muhaliflerin hevâ ve hevesatına meyl ederse, Peygamberlik divanından silinip zalimlerden olur. (Haşa bin defa haşa.) Acaba diğer ümmetleri hakkında ne olur?

İslâmın ayağı sabit olup sancağı dalgalandıktan sonra Cenab-ı Hak İslâm ümmetini Kitab ehlinin kuruntularından korudu. Ancak bir takım şeytanî desiseler Tağûtî gerekçeler kalmıştır. Allah'ın (C.C.) delillerini bildikleri halde dünyâlık için Bidatcı zümrelerin hevâlarına tâbi oluyorlar. Bazen bid'atcilerden gelen fesadlık ehli Kitabdan gelen fesadlıktan daha korkunçtur. Su suya, hurma hurmaya benzediği gibi bid'atçıların hevâları Kitablıların hevâsına benzer.

Bazen daha şedid olmasının nedeni; bid'atçılar İslâm'a mensubdurlar, halka bid'atlarıyla dinî hizmet ettiklerini iddia ederler ve dinin en güzelini yaptıklarını ileri sürerler. Oysa tam tersine en çirkini yapıyor ve yardım edecekleri yerde köstek oluyorlar din için...

Böylece kendilerine uyanları bid'attan daha kötüsüne sürükler götürürler!.. Sonunda dinden tamamen çıkmasına sebeb olabilirler..

«Öyle ise yüzünü Mescid-i Haram Şatrine çevir...» yani Mescid-i Haram yönüne çevir.» Bu eseri İbni-Cerir ve Beyhekî İbni-Abbas'dan rivâyet ettiler. İbni-Ebi Şeybe, Abd b. Hümeyd ve İbni-Cerir Ebul-Âliye'den «Mescid-i Haram'ın Şetri onun tarafı ona doğru durmaktır, diye rivâyet ettiler...

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: **«Kâbe'nin tamamı Kıbledir. KABENİN Kıblesi ise Kapısıdır»** rivâyet etti.

Beyhakî Sünen'inde İbni Abbas'dan merfû olarak rivâyet etti: **«KÂBE Mescid-i Haram'da bulunanların Kıblesidir. Mescid-i Haram, Mekke Hareminde oturanların Kıblesidir. Mekke-Haremi ister doğuda, ister batıda olsun bütün ümmetimin KIBLESI'dir.»**

Es-Sudî: **«Kendilerine Kitab verilenler kesinlikle onun hakkın tâ kendisi olduğunu bilirler..»** Buradaki «onun» zamiri Kıble'ye racidir, diye tefsir etti..

Ebu-Davud «Nâsih»inde benzerini Ebul-Âliye'den rivâyet etti.

Abdurrezzak ve İbnül-Munzir Kattade'den rivâyet ettiler: **«Kitab ehlinden maksad; Yahudî ve Hristiyanlardır. Onu tanırlar'dan maksad, Hz. Peygamberdir.»** Yani zamiri Resûle racidir...

Abd b. Hümeyd ve İbni-Cerir Kattade'den: **«Onu, yani Beytül Haram'ın Kıble olduğunu bilirler.»** diye rivâyet ettiler.

الَّذِينَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ يَعْرِفُونَهٗ كَمَا يَعْرِفُونَ اَبْنَآءَهُمْ ؕ وَاِنَّ فَرِيقًا
مِّنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٦﴾ اَلْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ فَلَا تَكُوْنَنَّ
مِنَ الْمُمْتَرِيْنَ ﴿١٤٧﴾ وَلِكُلٍّ وِّجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيْهَا فَاسْتَبِقُوا
الْخَيْرٰتِ ؕ اَيْنَ مَا تَكُوْنُوْا يَاْتِ بِكُمُ اللّٰهُ جَمِيْعًا ؕ اِنَّ اللّٰهَ
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿١٤٨﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ
شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ؕ وَاِنَّهٗ لَلْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ ؕ وَمَا اللّٰهُ
بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿١٤٩﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ
شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ؕ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوْا وُجُوْهَكُمْ
شَطْرَهٗ ۙ لِئَلَّا يَكُوْنَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ اِلَّا
الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِيْ وَلِاُتِمَّ نِعْمَتِيْ
عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ ۙ﴿١٥٠﴾ كَمَآ اَرْسَلْنَا فِيْكُمْ رَسُوْلًا مِّنْكُمْ يَتْلُوْا
عَلَيْكُمْ اٰيٰتِنَا وَيُزَكِّيْكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتٰبَ
وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُمْ مَّا لَمْ تَكُوْنُوْا تَعْلَمُوْنَ ﴿١٥١﴾ فَاذْكُرُوْنِيْٓ
اَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوْا لِيْ وَلَا تَكْفُرُوْنِ ﴿١٥٢﴾ يٰٓاَيُّهَا
الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اسْتَعِيْنُوْا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصّٰبِرِيْنَ ﴿١٥٣﴾

(146) O kimseler ki, onlara Kitap vermişizdir. Çocuklarını tanıdıkları gibi onu (Hz. Muhammed'i) tanıyorlar. Hal bu iken, (yine de) onlardan bir gurup kesinlikle Hakkı inkâr ederler. Halbuki, biliyorlar.

(147) Hak odur ki, Rabbindendir. Sakın hâ! (Onların bilerek Hakkı inkâr etmelerinde) şüphe edenlerden olma!

(148) Her ümmetin bir yönü (Kıblesi) var. O yönüne yönelir. Binaenaleyh hayırda yarışınız. Nerede olursanız olun Allah hepinizi (Mahşere) toplar. Şübhesiz ki, Allah her şeye kâdirdir.

(149) Hangi cihetten (yolculuğa) çıkarsan çık. Yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Şübhesiz ki bu emir Rabbinden gelen Hak'tır. Allah sizin yaptıklarınızdan gâfil değildir.

(150) Hangi tarafdan (sefere) çıkarsan çık, yüzünü Mescid-i Haram'a döndür. Nerede olursanız olunuz, insanların sizin üzerinizde bir hücceti olmasın diye (Kıble birliği yapıp Kâbe'ye) yüzünüzü onun (Kâbe'nin) cihetine çeviriniz! Ancak buna rağmen nefislerine zulmedenler aleyhinizde hüccet yapar. Sakın hâ! Onlardan korkmayınız! Benden korkunuz. (Kıble tahvilini size emrettim ki,) nîmetimi sizin için tamamlayayım. Umulur ki hidâyete eresiniz!

(151) Nitekim sizden bir Peygamberi size gönderdik ki, size Âyetlerimizi okusun, sizi tertemiz yapsın, size Kitap ve Hikmeti öğretsin ve sizin bilmediğinizi size öğretsin.

(152) (İbâdet yapmakla) beni anınız ki, (Sevabla) sizi anayım. Bana şükredin (nîmetimi inkâr etmekle) nankörlük yapmayın!

(153) Ey îman edenler! (İsyana karşı) sabretmek ve namaz kılmakla yardım isteyiniz. Şübhesiz ki, Allah sabredenlerle beraberdir.

TEFSİR

(146) Kitab ehlinin âlimleri, çocuklarını tanıdıkları gibi Allah'ın Resûlü'nü, veya ilmi veya Kur'an'ı ya da KIBLE'nin tahvilini bilirler. Yâni daha önceki, Peygamberlere inen Tevrat, İncil ve Suhuflar'da gerek Hz. Muhammed'in, gerek ilmin, gerek Kur'an'ın ve gerekse KIBLE TAHVİLİ'nin durumlarını görmüşler ve okumuşlardır. Nitekim Hz. Ömer (R.A.)'den gelen bir rivâyette, **«Abdullah bin Selâm'dan Resûlüllah'ı sordum. Cevab olarak dedi ki: Onu, oğlumdan daha iyi tanıyorum.»** Hz. Ömer, **«Neden bu kadar yakından tanıyorsun?»** Abdullah, **«Muhammed'in (S.A.V.) Peygamberliğinde şek ve şüphe etmiyorum. Oğlum ise, belki, annesi bana ihanet etmiştir.»** dedi.

(149) **«Nerede olursanız (olunuz) Allah hepinizi getirecektir.»** Yâni ister muvafık, ister muhalif olunuz; hangi yerde olursanız olunuz, ister parça parça olunuz, ister bir arada olunuz, Allah hesab için hepinizi Mahşer'de toplayacak demektir.

Veya, ister yerlerin derinliklerinde, ister dağların başlarında olunuz, Allah hepinizin ruhlarını kabzedecektir. Veya, Dünyânın hangi bölgesinde bulunursanız bulununuz, Allah hepinizi getirir, namazlarınızı sanki bir cihete imiş gibi kılar demektir.

Kıble Kudüs iken Yahudîler, **«Tevrat'ta, sıfatları bulunan son Peygamber'in KIBLESİ KÂBE'dir. Muhammed niye Kâbe'ye yönelmiyor? Hem dinimizi inkâr ediyor, hem de Kıblemize tâbî oluyor.»** diye fitne saçtılar.

Müşrikler de, **«Muhammed, İbrahim'in Milleti'nden olduğunu iddia eder; fakat Kıblesi'ne yönelmez.»** dediler. Peygamberin aleyhinde kullanılan bu menfi delillerini boşa çıkarmak maksadiyle KIBLE değiştirildi: **«Nerede olursanız olunuz yüzünüzü KABE'ye çeviriniz! Tâ ki, insanların üzerinizde delili olmasın. Ancak o insanların zulmedenleri buna rağmen yine aleyhinizde propaganda edip duracaklar.»**

Zalimler, **«Muhammed (S.A.V.) kavminin Dînine meylettiği için yüzünü KÂBE'ye çevirdi! Memleketi Mekke olduğu için oraya yöneldi (!) Veya sonunda düşündü ecdadının Kıblesine döndü (!) Yakında KUREYŞİLERİN Dînine de dönecektir (!) v.s.»** yollu iftiralar ettiler.

Bu dedikodularına Mevlâmız «Hüccet» demiştir. Oysa HÜCCET, kuvvetli temellere dayanan bir delil demektir. Çünkü müşrikler, Yahudî ve maskaralar olan münafıklar bu dedikoduları «Hüccet» tarzında mukaddimeler, kaziyeler kurarak yürütürlerdi.

Size Kıble değiştirmeyi emrettim ki, size verdiğim îman nîmetimi tamam edeyim. İrade buyurduğum hidayetinizi kemale götüreyim. Hadîsi şerifde:

«Nimetin tamamlanması Cennete girmektir!» buyruluyor. Hz. Ali (R.A.)'den rivâyettir:

«Nimetin tamamlanması İSLÂM üzerinde ölmektir.»

(151) **«Sizden size bir Resûl gönderdiğim gibi!...»** Bu Âyeti Celîle, ya daha önce geçen cümlelerle ilgilidir bu takdirde manası: «Kıble emrinde veya Ahirette nîmetlerimi tamamlamak için tahvil-i Kıble'yi emrettim. Nitekim sizden size bir Peygamber göndermekle nimetimi tamamladığım gibi.» demektir. Ya da kendisinden sonra gelen cümlelerle ilgilidir. Bu takdirde manâsı, **«Nasıl sizden size bir Resûl göndermekle sizi hatırlamış isem, siz de beni anınız!»** olur.

Bu Âyet Resûl'ün ödevlerini de belirtiyor. Bunlar:

1) Size Âyetlerimi okuyacaktır,

2) Sizi tertemiz yapacak yola sevk edecektir,

3) Size KİTAB'ı (Kur'an'ı) öğretecektir,

4) Size HİKMETİ öğretecektir,

5) Size bilmediklerinizi öğretecektir, yani düşünmekle, eşyadan delil getirmekle elde edilmesine nâil olmadıklarınızı VAHY'i vasıtasıyle kolayca size öğretecektir.

Âyette, aklın tek başına kâfi gelmediği Vahy'in hizmetinde olduğu takdirde yararlı olabileceği hakikati sergilenmiştir. O halde: Ey insan! aklın ne denlû çözücü olduğunu aklınla çöz!..

(152) **«Beni anınız ki, sizi anayım!»** Evet. Eğer Allah'ın seni anmasını istiyorsan Allah'a (C.C.) tapmak, kulluk yapmak suretiyle Allah'ı an! Onun yardımını istiyorsan manevî huzurunda secdeye kapan!

Nîmetin devam etmesini diliyorsan, Mün'ime (nimet verene) şük-

ret! Nîmete karşı nankörlük yapmak ve Mün'im'in emrine isyan etmek «İNKÂR»dır, NÂNKÖRLÜK'tür.

(153) Mevlâmız sabr ile namazın yardım isteme dilekçeleri olduğunu ifade buyurdu, şu Âyet'te: **«Ey îman edenler! Sabr ve namaz vasıtasıyle yardım talebediniz!»** Bu sırra binaen Resûlüllah: **«Sabır, îmanın yarısıdır!», «Sabreden zaferi elde etmiştir.», «Sabr, sevgi ve kurtuluşun anahtarıdır.», «Sabır acıdır. Fakat meyvesi tatlıdır.»** buyurmuştur.

Namaz ibâdetlerin temelidir. Onda bütün ibâdetler vardır: Sabır, zekât, oruç, Kur'an okunması gibi bütün ibâdetler namazda vardır. Düşünürsen hepsini orada bulursun.

Namaz, mü'minin mi'racıdır ve âlemlerin Rabbi'siyle münacattır. Allah'ın Resûlü, **«Dînin direğidir namaz; onu edâ eden Dînini dimdik ayakta tutmuştur. Onu terk eden dinini yıkmıştır.», «Bizimle onlar arasındaki fark, namazdır!.»** buyurmuştur.

Hanefî, Şafiî ve Mâlikî'nin içtihadlarına göre; namazın farz olduğuna inandığı halde namazı kılmayan bir Müslüman büyük bir günâh işlemiş olur ve mânevî tehlikeye girer. Fakat Müslümanlık vasfını kaybetmez.

Hanbelî içtihadına göre, îmanın bir parçasıdır. İman tecezziyi kabul etmez. Bir kısmının gitmesi, tamamının gitmesine yol açar. Allah akibetimizi hayırla hitama erdirsin, İnşallah.

TEFSİR-İ Bİ'L ME'SÛR (RİVAYET TEFSİRİ)

(Hadislerle ve Sahabeden Nakledilen Rivayetlerle Yapılan Tefsir)

(146) Abdurrezak, Abd b. Hümeyd ve İbnul-Munzir Kattade'den rivâyet ettiler: **«Kendilerine Kitap verdiklerimiz»** den maksad, Yahudî ve Hıristiyanlardır. **«Onu tanırlar»** zamirden maksad, Kz. Muhammed'dir. Kitablarında nitelikleri belirtildiğinden çocuklarını tanıdıkları gibi onu tanırlar.

Abd ve İbni - Cerir Kattade'den rivâyet eylediler: **«Onu tanırlar»** daki, zamir KÂBE'nin Kıble olduğu durumunu çocuklarını tanıdıkları gibi tanırlar.

İbni-Cerir Er-Rebî'den benzerini nakletti:

Abd, ve İbni Cerir Mucahid'den rivâyet ettiler:

«Şübhesiz onlardan bir gurub bildikleri halde hakkı gizlerler» âyetindeki HAKK'dan murad, Hz. Muhammed'dir. Onun niteliklerini Tevrat ve İncil'de gördükleri halde söylemezler, katmederler...

«Nasih»ında Ebu-Davud ve İbni-Cerir Ebul-Aliye'den rivâyet ettiler:

(147) **«Allah (C.C.) Peygamberlerine; Hak senin Rabbindendir. Sakın şübhe edenlerden olma...»** diye hitab etti. Yani; Kâbe'nin senin Kıblen olduğu hakkında sakın şüphe etme. Zira senden önceki, Nebilerin de Kıblesi Kâbe idi..» (1)

(148) **«Her ümmetin doğrulup durduğu bir yönü (Kıblesi) vardır..»**

Bu âyetin yorumunu İbni-Cerir ve İbni-Ebi-Hâtim İbni-Abbas'dan şöyle naklettiler: **«Buradaki, her ümmet veya her kitle manâsında olan «KULL» kelimesiyle sair din mensupları kasdedilmiştir. Onların her birisinin razı olduğu bir Kıblesi vardır...»**

İbni-Ebi-Hâtim'in Ibni-Abbas'dan nakil yaptığı ikinci tefsire göre: «Bir defasında Kudsi Şerife doğru durup namaz kıldılar. Bir defasında da Kâbe'ye yönelip kıldılar.» demek oluyor.

İbni-Cerir Kattade'den rivâyet etti: **«Öyle ise hayırlarda yarışınız..»** yani Kıbleniz hususunda mağlûp olmayınız.

İbni-Cerir İbni-Zeyd'den: **«Hayırlar»**dan maksad, salih amellerdir.

İbni-Ebi-Hatim Ebul-Âliye'den rivâyet etti: **«Hayırlarda acele ediniz..**

«Nerede olursanız Allah hepinizi bir araya toplar.» Yani Kıyâmette hepinizi hesab için bir araya getirir demektir.

İbni-Cerir, Es-Suddî yoluyle İbni-Abbas'dan, İbni-Mes'ud ve sair ashabdan rivâyet etti. «Resûlüllah Kudse yönelip namazlarını kıldık-

(1) Buradaki Nebilerden Hz. İbrahim ve Hz. İsmail Kasdedildi. Zira diğer peygamberlerin Kıblesi Kudüs'tür.

tan on altı ay sonra KÂBE'ye dönünce Mekke müşriklerinden bir gurub: **«Muhammed dininde şaşırdı. Böylece Kıblesinde size döndü ve sizin ondan daha hidayette olduğunuzu anladı. Yakında da dininize girecektir.»** dediler.

(150) Bunun üzerine Cenab-ı Hak: **«Her nereden yola çıkarsan yüzünü Mescidi-Haram yönüne çevir. Ve nerde olursanız yüzünüzü o tarafa çevirin ki, insanlar için aleyhinizde bir delil olmasın»** âyetini indirdi.

Abd ve İbni-Cerir Kattade'den rivâyet ettiler: «İNSANLARDAN maksad, Kitab ehlidir. Resûlüllah'ın yönü Kâbe'ye çevrildiği zaman: **«Kişi atalarının evini arzuladı ve kavminin dinine döndü»** dediler, propaganda yaptılar.

Abd b. Hümeyd ve İbni Cerir Mucahid'den: **«Onların hüccet ve delilleri (Bizim Kıblemizi sevdi.) demeleridir.»**

«Ancak onlardan inad ederek nefislerine zulmedenler müstesnadır...» âyetinin tefsirinde «Nasih»inde Ebu-Davud, İbni-Cerir ve İbnul-Munzir Kattade ve Mücahid'den: **«nefislerine zulmedenlerden maksad, Kureyş müşrikleridir. Onlar Kâbe'ye dönmenizi aleyhinizde kullanacaklardır.**

Resûlüllah'ın Kâbe'ye döndürülmesinden esinlenerek, **«O yakında dinimize de dönecektir»** dediler. İşte bütün bunlara bir cevab olarak Rabbimiz: **«Ey iman edenler sabır ve namazla Allah'dan yardım isteyiniz. Muhakkak ki, Allah'ın yardımı sabredenlerle beraberdir»** diye buyurdu.

(151) İbni-Ebi-Hâtim Ebul-Âliye'den: **«Sizden size bir Resûl gönderdiğimiz gibi.»** âyetindeki, Resûl, Hz. Muhammed'dir.

(152) Ebu-Şeyh ve Deylemî Cüveybi'rin kanalıyla Dehak'dan o da İbni-Abbas'dan rivâyet ettiğine göre: **«Beni anınız ki sizi anmış olayım.»** âyetin manası, **«Ey Kullarım bana itaat etmek suretiyle beni anınız ki, affetmekliğimle sizi anayım»** demektir.

Deylemî ve İbni-Âsakir benzerini Ebi-Hind ed-Darî'den rivayet etti. Ve: **«İtaatkâr olduğu halde beni anarı affetmekliğimle anmam**

hak olmuştur. Bana karşı asî olduğu halde beni anarı buğz ile anmak bana haktır.» ekini ilâve etmiştir.

Abd b. Hümeyd İbni-Abbas'dan: **«Allah, benim sizi anmaklığım sizin beni anmanızdan daha hayırlıdır»** diyor diye rivâyet etti.

ZİKİR ve ŞÜKÜR hakkında bir çok hadis varid olmuştur.

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ ۚ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَٰكِن
لَّا تَشْعُرُونَ ﴿١٥٤﴾ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ
مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنفُسِ وَالثَّمَرَاتِ ۗ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٥﴾
الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُم مُّصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ۚ
﴿١٥٦﴾ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ
﴿١٥٧﴾ إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِن شَعَائِرِ اللَّهِ ۖ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ
فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَن يَطَّوَّفَ بِهِمَا ۚ وَمَن تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ
اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا
مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِن بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي
الْكِتَابِ ۙ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ﴿١٥٩﴾ إِلَّا
الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ ۚ
وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ
كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ۙ
﴿١٦١﴾ خَالِدِينَ فِيهَا ۖ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿١٦٢﴾
وَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ لَّا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾

(154) Sakın hâ! Allah yolunda öldürülenlere (şehidlere) ölülerdir demeyiniz. Aksine onlar diridirler. Fakat siz (Onların hâli nedir) sezemezsiniz!

(155) Yemin olsun ki, sizi biraz korku, açlık, mallardan, canlardan ve meyvelerden biraz eksiklikle imtihan edeceğiz. Ve sabredenlere müjde ver.

(156) Öyle sabredenler ki, kendilerine bir musîbet isabet ettiğinde (başlarına bir felâket geldiğinde) «Biz, Allah'danız ve şüphesiz ki, (Ahirette) Allah'a dönücüleriz.

(157) İşte bu sabredenler için, Rablerinden mağfiretler ve rahmet vardır. İşte o sabredenler hidâyete erenlerdir.

(158) Şüphen olmasın ki, Safa ve Merve tepeleri Allah'ın nişanlarındandır. KÂBE'yi (Hacc niyetiyle) veya (sadece) Ümre maksadıyle ziyaret eden kimse için Safa ile Merve'yi ziyaret etmek (ikisinin arasında Sa'yı yapmak) te bir beis yoktur. Kim ki kendiliğinden bir hayır yaparsa, şübhesiz ki, Allah şükrü kabul edici (yani kendiliğinden hayır yapana sevab bahşedici) ve her şeyi bilicidir.

(159) Şüphesiz ki, Kitab'da insanlara beyan ettiğimizden sonra indirdiğimiz (ve Hz. Muhammed'in durumunu belirten) beyyineler (deliller) ve (Hz. Muhammed'e îman etmeyi gerekli kılan) hidayeti ketmedip gizliyenlere hem Allah, hem de bütün lânet edenler, lânet ederler.

(160) Ancak bu durumu gizlemekten vazgeçip tevbe edenler, bozduklarını tamir edenler, ve o alâmetleri belirtenler müstesnâdırlar, (onlara lânet yoktur.) İşte onlar var yâ! Onların tevbelerini kabul ederim. Affetmesi bol ve merhameti çok olan zât benim.

(161) Şübhesiz ki, kâfir olanlar ve kâfir oldukları halde ölenler var ya! İşte onların üzerinde Allah'ın, Melekler ve bütün insanların lânetleri vardır.

(162) Onlar o lânetin içinde daimi kalıcıdırlar. Onlardan azab tahfif edilmez. Ve onlara (özür dilemek için) mühlet verilmez.

(163) (Ey insanlar!) Mâ'budunuz öyle bir Mâ'buddur (ortağı yok) ki, ondan başka Mâ'bud yoktur. Rahman ve Rahîmdir.

TEFSİR

(154) **ŞEHİD**, savaş meydanında öldürülen veya orada yara alıp hiç bir şey yemeden canını bilâhere teslim eden zat demektir.

Şehidlerin hayatı cesedle değildir. Hayat sahiblerinin hissetikleri cinsinden de değildir onların hayatı!.. Onların hayatları akılla değil VAHY ile idrak olunur.

Hasan-ı Basrî'den, «Şehidler Rableri katında diridirler. Rızıkları Ruhlarına arzedilir. Onlara sevinç ve sürur yetişir. Nitekim ateşin Firavun'un âlini her sabah - akşam yakaladığı, onlara elem ve acısı vardığı gibi!...» Hadîsi rivâyet edilmiştir.

Bu Âyeti Celîle, BEDİR kahramanları hakkında nâzil olmuştur. Bu kahraman şehidler ondört kişi idi. Aynı zamanda bu Âyet, ruhların nefisleriyle kaim ve bedenden hissedilene mugayir birer cevher olduğunu da isbatlar. Ölümden sonra da pek fazla idrak edici olarak kalır ruhlar!... Bütün Ashab ve Tabi'in de bu görüştedirler. Âyetler ve Hadîsler de bunu ifade ederler.

(155) **«Yemin ederim ki, sizi biraz korku, biraz açlık, maldan, canlardan ve meyvelerden biraz eksiltme ile deniyeceğiz!»** Âyeti celîlesi, bütün Mü'minlerin imtihan sahasında olduklarını belirtiyor. Acaba belâlara karşı sabredip kazalara teslim olurlar mı?

İmam-ı Şafîi hazretleri **«Korku, Allah'ın korkusu, açlık Ramazan Orucu, malların eksikliği, sadakalar ve zekâtlar, nefislerin eksikliği hastalıklar, meyvelerin eksikliği çocukların ölümüdür»** dedi.

Resûlüllah (S.A.V.), **«Kulun çocuğu öldüğünde, Cenab-ı Hak me-**

leklerine; siz kulumun çocuğunun ruhunu mu aldınız?» Melekler: «Evet». Cenab-ı Hak, «Kulumun kalbinin meyvesini mi aldınız?» Melekler, «Evet». Cenab-ı Hak, «Kulum ne dedi?» Melekler, «Sana hamdetti ve (Biz Allah içiniz ve Allah'a dönüşeceğiz manâsında bulunan) âyeti okuyup İSTİRCA etti.» Bunun üzerine Allah (C.C.): «Kulum için Cennet'te bir ev binâ ediniz ve o eve «Beytul-Hamd» adı veriniz!» der.

(156) «İSTİRCA» etmek sureti ile sabır sadece dille değil ona kalbi de katmak gerek. Şöyle ki:

MUSÎBETZEDE niçin yaratıldığını, Rabb'ine döneceğini düşünecek Allah'ın kendisine olan nimetlerini hatırlayacak. Tâ ki yanında bulunan nimetlerin geri alınan nimetten kat kat fazla olduğunu görebilsin. Böylece felâket kolaylaşır, Allah'ın (C.C.) emrine teslim olur!

Allah'ın Resûlü'nden, **«Musibet anında İSTİRCA eden bir kimsenin musîbetini Allah (C.C.) telâfi eder, neticesini güzel getirir ve onu razı edecek bir bedeli onun yerine verir.»** rivâyet ediliyor.

158) SAFA ve MERVE Mekke'de iki tepenin adıdırlar. Hacc'a veya Ümre'ye giden bir insan SAFA'dan başlar MERVE'ye gider, MERVE'den SAFA'ya gelir. Böylece her gidiş ve geliş birer SA'Y sayılmak üzere yedi defa tekrar eder ve MERVE'de son bulur.

İslâm'dan önce SAFA tepesinde «USEFA» adlı put, MERVE tepesinde ise «NAİLE» adlı put bulunmaktaydı. Cahiliyet devrinin insanları «SAFA» ile «MERVE» arasında gidip gelirken, o putları eller ve öperlerdi! İslâm geldiğinde putlar kırıldı. Müslümanlar müşriklere benzememek için Safa ile Merve arasında ziyaret yapmaktan çekindiler. Bunun üzerine **«Şüphesiz ki; SAFA ve MERVE tepeleri Allah'ın ibâdetinin alâmetlerindendir!..»** Âyeti nâzil oldu. Ümmetin icmâiyle SAFA ile MERVE arasında HACC'da ve ÜMRE'de SA'Y yapmak meşrûdur. İhtilâf, bu SA'Y'in vâcip olup olmaması hususundadır.

İmam'ı Ahmet, **«Sünnettir.»** dedi. Enes ve İbni Abbas da bu görüştedirler. Çünkü Âyet, **«Kâbe'yi ziyaret eden veya ümre edenler için SAFA ve MERVE arasında tavaf etmekte bir beis yoktur.»** demektedir.

BEİS'in olmayışı vücûbun manâsına dahil olan cevaza delâlet eder. Fakat vücûbu defetmediği için bu görüş zayıf olur.

Ebu Hanîfe'den SAFA ve MERVE arasında SA'Y yapılmasının vâcip olduğu görüşü gelmiştir. Ancak terk edilirse kurban gerekmez. Mâlik ve Şafiî'ye göre SA'Y HACC'ın rükünlerindendir. Terk edildiğinde HAC fâsit olur, çünkü Allah'ın Resûlü (A.S.), **«Ey ümmetlerim! SAFA ile MERVE arasında SA'Y yapınız. Zira Allah sizin boynunuza SA'Y'ı farz kılmıştır.»** buyurmuştur.

(159) **«Kitab'da insanlara beyan ettiğimizden sonra indirdiğimiz beyyineler ve hidayeti örtbas edenlere hem Allah hem de lânete gücü yeten herkes lânet eder.»**

Bu Âyet, İsrailoğullarının âlimleri ve onlara benzer Hakk'ı inkâr eden bilginlerin hakkında nâzil olmuştur.

Âyette bahsi geçen «BEYYİNELER», Hz. Muhammed'in Peygamberliğine delâlet eden deliller ve Âyetlerdir. Bu deliller, hem Tevrat hem de İncil'de yer almıştır. Fakat iki Millet'in bilginleri, zaman, zaman toplanıp bu konu ile ilgili her Âyeti tahrif ettiler. Bir çoğunu temelden çıkardılar.

«Lânete gücü yeten»lerden maksad, melekler, cinler ve insanlardır. Allah'ın (C.C.) Âyetlerini örtbas eden her ferde, Allah'ın (C.C.) melekler, cin ve insanların lâneti vardır. Bu cinayeti irtikab ettikten sonra, tevbe eden, ifsad ettiğini islah eden, ve örtbas ettiğini çıplak bir tarzda beyan eden kimse lânetten kurtulmuştur. Zira tevbe her günahı siler. **«Tevbe edip günâhdan dönen, hiç günahı olmayan kimse gibidir.»** (Hadîs).

(163) **«İlâhınız, bir tek ilâhdır!...»**

Yâni sizin ibâdetinize müstehak olan zât birdir. Ortağı yoktur ki, bu ortağa ibâdet edilsin. **«Ondan başka ilâh yoktur.»** Bu, VAHDANİYETİN takrir ve tesbitini belirten bir cümledir.

«Acaba varlık âleminde ibâdete müstehak olmayan da olsa, başka bir ilâh yok mudur?» istifhamını silip götüren bir cümle!.. **«O, Rahman ve Rahîmdir.»** cümlesi ise bu dâvanın hüccetidir. Şöyle ki: «Madem ki, Allah, aslî ve fer'î olmak üzere bütün nimetlerin yaradanıdır. Allah'dan başka bulunan bütün varlıklar ya NİMET veya kendisine nîmet verilendir. O halde ondan başka ibâdete müstehak hiç bir kimse yoktur.

TEFSİR-İ Bİ'L ME'SÛR (RİVAYET TEFSİRİ)
(Hadislerle ve Sahabeden Nakledilen Rivayetlerle Yapılan Tefsir)

(154) **«Sakın Allah yolunda öldürülenlere ölüler demeyiniz...»**

Bu âyetin nuzül sebebini İbni-Mendeh Küçük Suddî'nin tarikiyle el-Kalbî'den İbni-Abbas'dan şöyle rivâyet etti: **«Bedir savaşında şehid düşen Temiym b. Hamam ve diğer arkadaşları hakkında inmiştir bu âyet...»**

İbni-Ebi-Hâtim Said b. Cübeyr'den rivâyet eyledi **«Allah'ın (C.C.) yolundan maksad, Allah'ın (C.C.) itaatında müşriklerle savaşmalarıdır..»**

İbni-Ebi-Hâtim ve el-Beyhakî Ebul-Âliye'den rivâyet ettiler:

«Şehidlerin diriliği, yeşil kuşlar suretindedir. Cennet'ten dilekleri yere uçarlar. Dilekleri rızkından yerler..»

İbni-Ebi-Şeybe ve el-Beyhakî Kâb'den rivayet ettiler:

«Cennetül-Me'va'da yeşil kuşlar vardır. Şehidler yeşil kuşların içlerinde o Cennet'te terekki edip dururlar. Mü'minlerin erginlik çağına varmadan ölen yavruları Cennet'in kuşlarındandırlar. Orada uçup dururlar...»

Abdurrazzak Mâmer'den, Kattade'den: **«Şehidlerin ruhları beyaz kuşların suretlerinde olup Cennet meyvelerinden yediklerini»** dediğini rivâyet etti.

El-Kalbî: **«Beyaz kuşlar kılıfında Arşın altında asılı bulunan kandillerde dururlar...»** diye rivâyet etti.

Abd b. Hümeyd ve İbni-Cerir Kattade'den: **«Şehidlerin ruhları beyaz kuşlarda bulunuyor. Cennet meyvelerinden yiyor, meskenleri Sidretül-Müntehâ'dır. Cenab-ı Hak mücahid kuluna hayırdan üç haslet vermiştir: 1) Allah yolunda öldürülen mücahid Allah Katında diridir ve rızıklanıyor. 2) Mücahid mağlûp olduğunda Allah ona büyük ecir verir. 3) Cihad yolunda eceliyle ve normal bir tarzda öldüğünde Allah onu güzel bir rızka kavuşturur.»** diye rivâyet ettiler.

Nesaî ve Hakim Enes'den rivâyet ettiler: **«Allah'ın Resûlü;** Kıyâmette Cennet ehlinden olan kişiyi huzura getirirler. Cenab-ı Hak

(C.C.): **Ey Adem oğlu! Cennet'teki konağını nasıl buldun?** diye sorunca, o kul; **Ey Rabbimiz en güzel konaktır** cevabını veriyor, Allah-u Teâlâ **«İste istediğini** der. Kul; **Ey Allah'ım senden neyi istiyeyim?** (Oysa her nimeti bana bahşetmişsin) **Senden istediğim beni Dünyâ'ya on defa gönder ki, her defasında senin yolunda çarpışıp şehid olayım»** der. «Bunu da şehidlik karşılığında gördüğü faziletten ötürü taleb eder.» diye buyurdu.

(155) **«And olsun sizi korku, açlık ..... gibi şeylerle deneriz, sabredenlere müjde ver..»**

Bu âyetin tefsirinde selefden gelenin bazısı şunlardır:

İbni-Abbas; **«Allah bu âyetinde dünyânın deneme evi olduğunu ve insanları burada deneyeceğini haber verdi. Bu deneme karşısında sabredenlere müjde vermeyi emretti. Yine haber verdi ki;** Mü'min Allah'ın (C.C.) emrine teslim olduğu zaman, musibeti anında **«Biz Allah içiniz ve biz ona dönücüleriz»** dediği zaman, Allah hayırdan ona üç hasleti yazar: 1) Allah'dan bağışlama, 2) Allah'dan rahmet, 3) Doğru yolu bulmalarıdır.

Müsibet anında İSTİRCA edenin (Biz Allah içiniz ve biz O'na dönücüleriz) diyenin musibetini Allah cebr eder. Onun akibetini güzelleştirir ve onu razi edecek bir halefi ona ihsan eder.»

İbni-Cerir Ata'dan **«Denenenler Resûlullah'ın (S.A.V.) ashabıdırlar»** diye rivâyet etti.

Sufyan b. Uyeyne **«Bir kişi Ed-Dehhak'e yazıp «Biz Allah içiniz. Bizler O'na dönücüleriz âyeti özel bir kavim için midir, yoksa genel midir?** diye sordu.

Dehhak; **«Bu âyet, takvaya sarılan ve farzları edâ eden içindir** diye cevab verdi.»

Said bin Cübeyr **«Sizi deniyeceğiz, sizi belâlandıracağız demektir. Muhatap mü'minlerdir. Sabredenlere müjde ver.** Yani musibette Allah'ın emrine karşı sabredenlere Cennet müjdesini ver.

Musibet anında Allah'ın emrine itaat edenlerin üzerinde Rablerinden gelen rahmet vardır. Azabdan emin olmak vardır. Musibet anında İSTİRCA etmek suretiyle hidâyet bulmuşlardır onlar...»

İbni-Cerir Reca b. Hayat'tan: **«Meyvelerden eksiklikle denemek»** ifadesini getiren âyetin tefsirinde: **«Bir zaman gelecek ki, kocaman bir hurma ağacı bir tek hurma verecektir.»** dedi.

İbni-Merduyeh İbni-Abbas'dan: «Allah'ın Resûlü; (S.A.V.) ümmetime öyle bir şey verildi ki, hiç bir ümmete verilmemiştir. O da **«Biz Allah içiniz. Biz O'na dönücüyüz»** âyetini musibet anında söylemeleridir.» diye rivâyet eyledi.

Said b. Cübeyr «Musibet çağında bu ümmete öyle bir şey verildi ki, daha önceki Peygamberlere bile verilmemiştir. Eğer Peygamberlere verilseydi Hz. Yakub'a verilirdi. Bakmaz mısın Yakup (A.S.) **«Ey Yusuf için olan üzüntüm!»** dedi. Ümmetime verilen o şey **«Biz Allah içiniz.. Biz O'na dönücüleriz cümlesidir.»** dedi.

(158) **«Şübhesiz «Safa» ile «Merve» Allah'ın nişanelerindendir...»**

Bu âyetin tefsirinde Selef şunları söylediler:

Ebu-Hanife, talebeleri ve Sufyanı Sevrî **«Bu ikisini tavaf etmekte her hangi bir beis yoktur.»** cümlesi, «Safa» ile «Merve»nin arasındaki sa'y'in vâcip olmadığına delâlet eder» dediler.

Ebu-Hanife'den bu iki yeri ziyaret etmenin vacip olduğunu ve fakat terk edene kurban lâzım gelmediğini söylemesini Zamehşerî Keşşafında nakletti.

İbni-Abbas, İbni-Zübeyir, Enes b. Malik ve İbni-Sirin «Safa» ile «Merve»nin tavaf edilmesinin vacib olmadığını söylediler. Âyetin **«Kim gönülden iyilik yaparsa karşılığını görür»** cümlesi bu zatların görüşünü takviye eder.

Cümhur «Safa» ile «Merve» arasındaki Sa'yin vacip ve Hacc'ın nüsüklerinden biri olduğunu söyledikten sonra bu görüşlerini Şeyhan (Buharî ve Müslim)in Hz. Aişe'den rivâyet ettikleri şu gelecek hadîsle takviye ettiler: «Hz. Zübeyr'in oğlu Urve (R.A.) halası Aişe validemize Cenab-ı Hakk'ın **«Şübhesiz ki Safa ve Merve Allah'ın nişanelerindendir...»** sözüne bakmaz mısın? Binâenaleyh Safa ile Merve arasında Sa'yi yapmayanın mesuliyetsiz olduğuna kanaat ediyorum deyince, Aişe validemiz yeğeni Urve'ye (R.A.): **«Ey ablamın oğlu çok kötü bir şey söyledim. Şüphesiz ki, eğer âyet senin te'vilin üzerinde olsaydı Safa**

ile Merve'nin arasında Sa'yi yapmayana herhangi bir beis olmazdı. Lâkin bu âyetin sebebi nüzûlu şudur: Ensar, müslüman olmazdan önce, taptıkları «MENAT» adlı put için ihram bağlarlardı. Cahiliyet döneminde Menat'a ihram bağlayan «Safa» ile «Merve»yi tavaf etmekten sakınırdı. Bunun üzerine Cenab-ı Mevlâ: «Şübhesiz ki, Safa ile Merve Allah'ın nişânelerindendir..» âyetini indirdi.« Âişe validemiz sözüne şöyle devam etti: «Bundan sonra Resûlullah (S.A.V.) Safa ile Merve nasıl tavaf edilir; hareketiyle beyan buyurdu. Öyle ise hiç kimse onları ziyaret etmeyi terk edemez..»

Yine Müslim Âişe validemizden rivâyet etti: «Hayatıma and olsun ki, Safa ile Merve arasında Sa'yi yapmayanın Hacc'ı ve Ümresi tamam değildir. Çünkü Hz. Allah: «Şübhesiz ki Safa ile Merve Allah'ın nişânelerindendir» dedi.»

Taberanî İbni-Abbas'dan rivâyet etti: «Resûlüllah'dan (S.A.V.) Safa ile Merve arasındaki Sa'yin durumu soruldu. Cevap olarak; Şübhesiz ki, Allah sizin üzerinizde Sa'yi yazmıştır. Binaenaleyh (Safa ile Merve arasında) Sa'yi ediniz.» dedi.

Ahmed Müsned'inde, İmam-ı Şafîi, İbni-Sad, İbnul-Munzir, İbni-Kanî' ve el-Beyhakî Ebi-Tecere'nin kızı Habibe'den rivâyet ettiler: «Resûlüllah'ı (S.A.V.) gördüm. Önünde halk Safa ile Merve arasında Sa'yi etmek için yürüyordu. O da arkalarında Sa'yi ederdi. Hatta pek şiddetli Sa'yi yaptığından izarının mübarek dizlerine dolaştığını bile gördüm. «Sa'yi yapınız. Şübhesiz ki Allah sizin üzerinizde Sa'yi etmeyi yazmıştır» der dururdu.

«Menasikinizi benden öğreniniz» hadisi de bu görüşü takviye eder.

(159) İbni-İshak İbni-Abbas'dan rivâyet etti: «Beni-Seleme'den Muaz b. Cebel, Beni-Eşhel'den Sad b. Muaz, Beni-Haris'den Harice b. Zeyd gidip Yahudi hahamlarından Tevrat'ın bazı hükümlerini sordular. Hahamlar onların sorduklarına bildikleri halde cevap vermediler. Bunun üzerine Cenab-ı Allah «Kitabda insanlara beyan ettikten sonra indirdiğimiz mu'cizeler ve hidayet sebeblerini gizliyenlere Allah ve bütün lânet edenler lânet ederler.» âyetini indirdi.

Selefden bir gurup da; «Bahsi geçen âyet, Resûlüllah'ın Peygamberliğini inkâr eden Kitap ehli hakkında indi» dediler.

İbni-Maceh Berra b. Azıp kanalıyla rivâyet etti:

«Bir cenazede Resûlüllah (S.A.V.) ile beraber bulunuyorduk. Buyurdular: **«Kâfirin iki kaşları arasına (alnına) insan ve cinden başka her canlının işitebileceği tarzda şiddetli bir darbe vurulur. O sesi işiten her canlı o, kâfire lânet okur. İşte bu «Onlara her lânet edenler lânet ederler» âyetinin mânâsıdır»** dedi.»

Buradaki lânet edenlerden yeryüzündeki canlılar kasdedildi.

Abd b. Humeyd de Ata'dan «Cinler, insanlar ve her canlı kasdedildi» diye rivâyet etti.

Abdurrazzak Mucahid'den «Konuşmaz canlılar kıtlığa yakalandıkları zaman Adem oğullarının fâsıklarına beddua ederler. (Zira onların kötülükleri buna sebeb olmuştur).»

Abd b. Hümeyd ve İbni-Cerir bu âyetin tefsirinde: «Yerdeki canlılar, akrep ve haşaratlar: **Bizim kıtlığımıza Adem oğlunun fâsıkları sebeb oldular»** deyip onlara lânet okurlar...»

Abd b. Hümeyd **«Haşarat dahil her şey onlara lânet eder..»** dedi.

(160) İlmin ketmedilmesinin haramlığı hakkında bir çok sıhhatli hadîsler gelmiştir. Daha uzun kaynaklara müracaat edilsin. **«Ancak tevbe edenler, islahı nefis edenler ve gerçeği ortaya koyanlar müstesnadırlar..»**

İbni-Cerir Kattade'den: «Kendileri ile Allah'ın arasını islâh edenler, Allah'dan (C.C.) gelen ilmi ketmetmeyip söyliyenler..» diye rivayet etti.

(161) İbni-Cerir Ebul-Âliye'den rivâyet etti: **«Kıyamet gününde kâfir durdurulur sonra bütün insanlar ona lânet ederler.»** İbni-Cerir Kattade'den: **«Bütün insanlardan maksad, mü'minlerdir»** diye rivâyet etti.

(162) **«Lânette daimidirler...»** bu âyetin tefsirinde İbni-Cerir Ebul-Âliye'den şunları rivâyet etti: «Onlar Cehennem'de lânetin içinde daimi dururlar... Onlara özür dilemeye bile fırsat verilmez.»

(163) **«Mabudunuz bir tek mabuddur. O esirgiyen ve bağışlayandan başka ma'bud yoktur.»**

Bu âyetin tefsirinde, İbni-Ebi-Şeybe, Ahmet Darımî Ebu-Davud ve

Tirmizî Zeyd Kızı Esma'dan o da Resûlüllah'dan (S.A.V.) şunları rivâyet etti: **«Allah'ın ismi a'zamı bu âyet ile «Elif - Lam - Mim Allah, Ondan başka mâbud olmayandır. Diridir. Çokça kaimdir.»** (Âli-İmran: 1-2) âyetlerindedir.«

Ed-Deylemî Enes'den o da Resûlüllah'dan (S.A.V.) rivâyet etti: El-Bakara'da bulunan bu âyetten daha şiddetlisi sapık cinler hakkında gelmemiştir.»

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ
وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ
مِنَ السَّمَآءِ مِنْ مَّآءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا
وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَآبَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ
الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَآءِ وَالْأَرْضِ لَاٰيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٦٤﴾ وَمِنَ
النَّاسِ مَنْ يَّتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ أَنْدَادًا يُّحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ
اللّٰهِ ؕ وَالَّذِينَ اٰمَنُوٓا أَشَدُّ حُبًّا لِّلّٰهِ ؕ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوٓا
إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ ۙ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا ۙ وَّأَنَّ اللّٰهَ
شَدِيدُ الْعَذَابِ ﴿١٦٥﴾ إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا
وَرَأَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾ وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا
لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا ؕ كَذٰلِكَ يُرِيهِمُ
اللّٰهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ ؕ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ﴿١٦٧﴾ يَاٰأَيُّهَا
النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا ۖ وَّلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ
الشَّيْطَانِ ؕ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿١٦٨﴾ إِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّوٓءِ
وَالْفَحْشَآءِ وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾

(164) Şüphesiz ki, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün arka arkaya gelişinde, insanların yararına denizde yüzen gemide, Allah'ın gökten indirip yerin ölümünden sonra yeri dirilten yağmurda, yeryüzünde yaydığı her yürüyende, rüzgârların değişik yönlerden esmesinde, ve yer ile gök arasında evrilip çevrilen bulutta akıl eden bir kavm için âyetler (deliller) vardır.

(165) Allah'ı bırakıp ona ortak koştukları putları ilâh edinen bazı insnalar vardır. Onları, Allah'ı sevdikleri gibi severler! İman edenlere gelince, onların sevgi yönünden Allah'a bağlanmaları, puta tapanların putları sevmesinden kat kat üstündür.

Eğer (putları ilâh edinmekle) zulmedenler azâbı gördüklerinde kuvvetin tamamının Allah'ın olduğunu ve Allah'ın azâbının pek şiddetli bulunduğunu görürlerse (şübhesiz pek fazla pişman olacaklardır.)

(166) Nitekim kendilerine uyulanlar, azâbı görüp peşlerinde gidenlerden uzaklaşıp ve aralarındaki sebeblerin kesildiğini (görünce pişman oldukları gibi.)

(167) Uyanlar, «keşki bizim için Dünyâ'ya bir dönüş olsa da, uyulanlar (önderler) bizden uzaklaştıkları gibi, onlardan biz de uzaklaşsak» dediler. Böylece Allah, onlara bütün yaptıklarını hasretler halinde gösterecektir. Onlar hiç de Cehennem'den çıkacak değillerdir.

(168) Ey insanlar! Yeryüzündeki temiz ve helâl olarak bulunan nesnelerden yeyiniz! Sakın şeytanın adımlarına tâbi olmayınız. Şübhesiz ki, şeytan sizin için apaçık bir düşmandır.

(169) Muhakkak ki, şeytan size ancak kötülüğü, hayasızlığı ve Allah'a karşı da bilmediğiniz şeyleri uydurmanızı emreder.

TEFSİR

(164) Müşrikler, **«İlâhınız bir ilâhdır!..»** Âyetini dinledikleri zaman, hayretle sordular: **«Ey Muhammed! Eğer doğru isen, senin doğruluğunu isbatlayan bir Âyet getir!»** Bunun üzerine şu Âyet nâzil oldu: **«Şübhesiz ki, göklerin ve yerin yaradılışında, gece ve gündüzün peşi peşine gelişinde...»**

Neden «gökler» tâbiri çoğul olarak kullanılmış da «yer» ise, tekil olarak kullanılmıştır? Zira gökler yer küremizden başka bulunan, ve biri diğerinden ayrı olan ve hakikatta değişik tabakalardır.

Jüpiter, Neptün ve Uranüs gibi yerküremizden daha büyük yıldızların her biri birer gök olabilir...

Denizde yürüyen gemide de Allah'ın birliğine delil vardır. Zira gemi ile denize dalınır ve denizin acaiblikleri temaşa edilir. Dolayısıyla onu yaratanın azâmeti hatırlanır. Denizin yağmur ve buluttan önce zikredilmesinin sebebi, onların menşei olmasından ileri geliyor.

Âyette geçen «SEMA» tabiri FELEK, bulut ve yüksek cihet manâlarına gelir. Burada bulut manâsında kullanılmıştır.

Yağmurun yağışı, bitkilerin onunla oluşu ve bu yüzden canlıların yeryüzünde üreyip dağılmasıyle Allah'ın birliğine istidlal ediyor Kur'an!..

Rüzgârların oluşup değişik yönlerden esmesi, bitkilerin döllenmesini temin etmesi ve bulutlara yer değiştirmesi de VAHDANİYET'e delâlet eder!..

Yer ile gök arasında otağlar gibi öbek, öbek yayılan, düşmiyen ve parçalanmayan bulutların oluşu ve varlığı bir KÂDİR-İ MUTLAK'ın varlığına delâlet eder!

Bütün bunlar, akıllarının göziyle bakanlar için Vahdâniyet-i Sübhanîye'nin birer delilidirler. Allah'ın Resûlü'nden, **«Bu Âyeti Celîleyi okuyup çiğniyene, yani düşünmiyene yazıklar olsun!»** hadîsi vârid olmuştur.

Bu Âyetlerin Mâbud-u Hakikî'nin varlığına ve birliğine delâlet etmesi, bir çok yöndendir. Hulâsası şudur:

Bütün bunlar, imkân (oluş) dahilinde bulunan nesnelerdir. Her biri özel bir tarzda muhtemel yönler ve değişik taraflar arasından seçilip olmuştur. Zira göklerin bugünkü hareketinin aksine dönmeleri ihtimal dahilindedir. Saman yolu değişik olabilirdi ve bugün üzerinde bulunduğu tarz üzerinde de olabilir ve olmuştur. Öyle ise, onu oluşturan kudret sahibi, hikmet vasıflı bir zât vardır ki, hikmetinin istediği şekilde onu oluşturmuştur. Başkası onun yaptığına itiraz edemez. Zira onun kudreti gibi bir kudrete sahib olan bir İLÂH onunla beraber olsaydı, eğer ikisinin İRADESİ birbirine uysaydı ve ikisi (Haşa) birden yapsaydı bir işin üzerinde iki failin tesir etmesi kaçınılmaz olurdu. Birinin iradesiyle olsaydı, tercih sebebi olmaksızın tercih etme lâzım geldiği gibi ilâhlığa muhalif olan âcizlik sıfatı da diğerinde oluşurdu. Her birinin iradesi ayrı olsaydı temanu' ve tetarud (yani birbirine mani olmak ve birbirini kovmak) lâzım gelirdi. **«Eğer yerde ve gökde Allah'dan başka ilâhlar olsaydı onların ikisi de yıkılırdı.»** Âyeti ti bunu ifade eder.

Ayni zamanda Âyeti Celîle Kelâm İlmi'nin faziletine de parmak basar. Bizi mahlûkatı inceleyip Hâlik'ın varlığına ve birliğine varmaya çağırır!..

(165) **«Allah'ı bırakıp ona ortak koştukları putları ilâh edinen bazı insanlar vardır»** bu Âyette geçen «ENDAD» putlar demektir veya Dünyada körü körüne sapık insanların taklit edip peşlerinden koştukları bir takım kötü önderler demektir. Çünkü daha sonraki Âyet'te: **«Hatırla o zamanı ki, uyulanlar uyanlardan uzaklaştı.»** denilmektedir.

Putlar ve kötü önderlerin hepsini kapsayıcı bir manâ da kastedilebilir.

Bu sapıklar peşine düştüklerini Allah'ı sevdikleri gibi severler. Yani önderleri ile Allah'ı sevgide tâât ve tâzimde eşit ve denk tutarlar. Kulun Allah'ı sevmesi, başka bir kulu sevmesi gibi değil, O'na itaat etmesi ve râzı olduklarını oluşturmaya çalışması demektir. Allah'ın kulu sevmesi ise, ona ikram etmesini irade etmesi onu ibâdette çalıştırması ve günâhlardan koruması demektir. Sapıkların Tağutları sevmesi hiçbir zaman ehli îmanın Allah'ı sevmesi ile eşit olamaz.

Bu Âyeti Celîle bazı meallerde yanlış meallendirilerek sanki mü'-

minler Tağutları seviyormuşlar da Allah'ı daha çok seviyorlarmış gibi bir manâ verilmektedir. Oysa belirttiğimiz gibi, mü'minlerin Allah'a bağlılığı putperestlerin putlarına bağlılıklarından daha kuvvetlidir. Zira Allah'ı sevmek daimî ve kesilmezdir. Amma diğer sevgiler böyle değildir. Zamanla az bir sebeple dağılır gider. Milyonlarca put perestin İslâm'a girişi bunun en bariz delilidir.

(167) Dünya'da sahte olarak ortaya atılan binlerce insanı peşlerine katan Tağutlar Allah'ın azabını gördükleri zaman cemaâtlerinden vazgeçerek uzaklaşmak isterler. Aralarındaki bağlar kopar. Dünya'da sapıtan cemaatler, «Keşki bir daha Dünya'ya dönse idik, bu tağutların bizden uzaklaştıkları gibi onlardan uzaklaşıp intikam alsaydık» derler. Fakat heyhât! Artık bu devirler kapanmış olacaktır. Hiçbir çabanın faydası olmayacaktır. Allah (C.C.) onların bu pişmanlıklarını içlerini dağlamak için onlara gösterecektir. Onlar ebediyyen Cehennem'de kalacaktır.

(168) Bir gurup, nefislerine güzel yemekleri güzel elbiseleri yemeyi ve giymeyi haram kıldılar. Akıllarınca bu şekilde gitmekle Allah'a (C. C.) daha çok yaklaşırlardı. Bunun üzerine şu Âyet geldi: **«Ey insanlar yeryüzündeki mahsullerden helâlini ve şer'ân güzel olanını yiyiniz. Sakın şeytanın adımlarına tâbî olmayınız, onun izinde gitmeyiniz! Kesinlikle şeytan sizin için apaçık bir düşmandır.»**

Hevayı nefse tâbî olan, şeytanlara uyduğundan haramı helâl, helâli de haram kılarlar. Oysa haramı helâl veya helâli haram kılan dînin dışına çıkmış olur.

Şeytanın açık düşmanlığı, ancak basiret erbabına görünür. Şeytanın yolunda gidenlere yardım etmesi aldatmacadır. Esasında en büyük düşmanlığı onlara yapmaktadır.

(169) **«Ancak size kötülük ve fahişelikleri emir eder.»** cümlesi, şeytanın düşmanlığının delili ve açıklamasıdır. Kötülük ve fahişelikler aklen benimsenmemiş ve şerân çirkin bulunmuş şeyler demektir.

«Bilmediklerinizi Allah'ın hakkında söylemenizi size emir eder.» Putlar edinmek, haramları helâl bilmek ve helâlleri de haram bilmek gibidir. Âyet başlı başına zanna tâbî olmanın yasak olduğunu bildirir.

Şerî bir delile dayanılan müctehidin zannına tâbî olmak ise, mukallid için kesinlikle vâciptir. Bu husus usûl kitaplarında tafsilâtlı bir tarzda belirtilmektedir.

Müşrikler Kur'ân'a ve diğer semavî deliller ve âyetlere tabî olmaya dâvet edildiler. Fakat kabul etmeyince şu Âyeti Celîle nâzil oldu: **«Onlara Allah'ın indirdiğine uyunuz denildiğinde, «Biz ecdadımızın yoluna tâbî oluruz.» cevabını veriyorlar.»** Rabbimiz bu Âyetle İslâm sistemini bırakıp körü körüne örf ve âdetleri taklid edenleri yeriyor. Bazı âlimlere göre bahsi geçen Âyet Yahudilerden bir gurup hakkında nâzil olmuştur. Allah'ın Resûlü onları İslâm'a dâvet etti. Onlar; **«Biz İslâma değil ecdatlarımızı üzerinde bulduğumuz dîne tâbî oluruz, çünkü ecdadımız bizden daha hayırlı ve bilgin idiler.»** cevabını verdiler.

«Acaba ecdatları hiçbir şey bilmeyip hidayete ermemişlersede mi onların peşinden gideceklerdir?» Bu cümle, körü körüne taklid edenlerin ahmaklıkta en ileri merhalede olduklarının delilidir.

TEFSİR-İ Bİ'L ME'SÛR (RİVAYET TEFSİRİ)
(Hadislerle ve Sahabeden Nakledilen Rivayetlerle Yapılan Tefsir)

(164) **«Şübhesiz ki, göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün arka arkaya geldiğinde ..... bulutların evirip çevirmesinde düşünen bir Kavim için âyetler (deliller ve Mu'cizeler) vardır...»**

Bu âyeti Celîle'ye dair Selefden gelen rivâyetler:

«Âyetler»den maksad, Allah'ın (C.C.) birliğine delâlet eden delillerdir. Bu da, göziyle bakan, akliyle düşünen topluluklar içindir.

İbni-Ebi-Hâtim İbni-Abbas'dan:

«Kureyş Kabîlesi Allah'ın Resûlüne (S.A.V.), «Safa» tepesini kendileri için altına çevirmesini ve düşmanlarına karşı güç olarak kullanmalarına elverişli kılmasını Rabbinden istemesini (onu verdiği takdirde sana îman ederiz diye) teklifde bulundular. Bunun üzerine Allah (C.C.) Resûlüne: **«Onların isteklerini veririm. Safa'yı altın yaparım. Fakat bundan sonra yine de kâfirlikte ısrar ederlerse, âlemlerden hiç kimseye tatbik etmediğim bir azabla onları azablandırırım»** diye Vahyi gönderdi. Bu Vahyin karşısında Hz. Peygamber Allah'a şöyle yalvardı **«Ey Rabbim! Beni Kavmimle başbaşa bırak. Onları bir güne kar-**

şılık bir gün (senin dinine) çağırayım!» Bu istek üzerine Cenab-ı Hak yukardaki âyeti celîleyi indirdi.

İbni-Cerir Said b. Musayyeb'den rivâyet etti: **«Sizin ma'budunuz bir tek ma'buddur»** âyeti indiği zaman, yüzlerce puta tapan müşrikler hayret ettiler: **«Muhammed bize; mâbudunuz bir tek ma'buddur der. Eğer doğru ise, bize bu hususu doğrulayan bir âyet (alâmet) getirsin»** dediler. Bunun cevabı olarak Cenab-ı Allah bahsi geçen âyeti indirdi.

Ebu-Şeyh Selmân'dan rivâyet etti:

Geceyi sevku-idare ile görevli bulunan meleğin adı «ŞERAHİL» dir. Gece zamanı yaklaştığında siyah bir sicim (veya boncuk) alır, batı tarafından sarkıtır. Güneş ona bakar bakmaz bir göz açıp-kapanacak kadar bir zamanda sararıp batışa yüz tutar. Güneş o sicimi görmedikce batmamakla emredilmiştir. Güneş battığında gece gelir. «HERAHİL» adlı bir melek gelip beyaz bir sicimi doğu tarafından sarkıtmadıkca, o siyah sicim asılı kalır. Şerahil onu görünce ona sicimini uzatır. Güneş, beyaz sicimi gördüğünde doğar. Zaten onu görmedikce doğmamak emrini almıştır. Güneş doğunca da gündüz geliyor.»

Malûmdur ki; sicim sarkıtılması, meleğin gelmesi, güneşin doğması, gece ve gündüzün oluşması, güneş manzumesinden kinayedir. Bu manzume de zaten bir ÂMİRİN emrindedir. Onun direktifiyle yürür, durur, gider ve gelir. Kâinatı yokluktan var eden, her şeyi bir nizam ve intizama bağlayan ve insanoğluna musahhar kılan Zatı Kibriya ortaktan münezzehtir.

İbni-Ebi-Hatim «Fülk gemi demektir» dedi.

Aynı zat Suddî'den naklen «BESSE» kelimesi yarattı demek olduğunu nakletti.

İbni-Cerir Kattade'den: **«Rüzgârların evirip çevirmesi demek, istediği anda onları rahmet kılıp bulutları aşılamaya amâde kılmak, ve Rahmetinin müjdecisi yapmak veya onları kısır ve herhangi bir tohumu getirmez üstelik azab üstüne azab kılmak demektir.»**

İbni-Ebi-Hâtim Ubey b. Kab'dan rivâyet etti:

«Kur'an'da RİYAH (Rüzgârlar) tâbiri gelirse rahmet manâsını ifade eder. Kur'an'da RİYH (Rüzgâr) diye geçen her tâbir de azab demektir.»

Rüzgâra küfretmenin haramlılığı hususunda bir çok sahih hadis gelmiştir. Onların direkt olarak bu âyetle ilgisi olmadığı için naklet-medik.

(165) **«İnsanlardan bazıları Allah'tan başkasını eş ve ortak tutarlar. Onları Allah'ı sever gibi severler.»**

Bu âyetin hakkında Seleften gelen bazı rivâyetler:

Abd b. Hümeyd Mucahid'den rivâyet etti: **«Hakkı o, eşlerle mutazarrır kılmak ve onlarla böbürlenmek yönünden o eşleri ve ortakları edinirler. İman edenlerin Allah'ı sevmeleri, kâfirlerin putlarını sevmesinden daha fazladır.»**

İbni-Cerir Ebi-Zeyd'den: «Bu, müşriklerin Allah'a eş koştukları, Allah ile beraber (Haşa) tapdıkları bâtıl ma'budlarıdır. İman edenler Allah'ı sevdikleri gibi, onlar da o, putları severler. Oysa iman edenlerin Allah'ı sevmesi onların bâtıl ma'budlarını sevmesinden daha şiddetli ve fazladır.» diye rivâyet etti.

İbni-Cerir Suddî'den: **«Eşlerden maksad, bir takım kişilerdir ki, Allah'a itaat ettikleri gibi, onlara itaat ederler. O Allah'a eş koşulan kişiler, onlara emrettikleri zaman onların dediklerini yapar. Allah'a ise isyan ederler.»** diye rivâyet etti.

«O zulmedenler, azaba uğrayacakları zaman hiç tartışmasız kuvvetin tamamının Allah'ın olduğunu ve Allah'ın vereceği azabın gerçekten şiddetli olduğunu bir bilselerdi.»

Bu âyetin tefsirinde İbni Cerir Ez-Zübeyrî'den şunları rivâyet etti:

«Ey Muhammed! Nefislerine zulmedip benden başka eşler ve ortaklar edinen ve sizin beni sevdiğiniz gibi onları seven zalimleri Kıyâmette kendilerine hazırladığım azabımı gördüklerinde müşahede etseydin o zaman bütün kuvvetin putlara değil, bana (Allah'a) mahsus olduğunu bilecektin. Evet bilecektin ki kuvvet Allah'ındır, onlara o günde hiç bir yararı olmayan ve kendilerinden oluşan azabı kaldırmaya kadir bulunmayan putların olmadığına kesin keş kanaatın oluşacaktı.

Benim azabımın beni (zat veya sıfatımı) inkâra kalkışanlar için

pek şiddetli ve çetin olduğunu görecektin. Benden başka bir ilâhın olduğuna inanmanın cezasının pek dehşetli olduğu günü görecektin...»

(166) **«Hatırla o zamanı ki, kendilerine uyulanlar peşlerine takılanlardan hızla uzaklaşmıştır...»**

Bu âyetin Selefden vârid olan açıklaması şöyledir:

Abd b. Hümeyd Kattade'den: «Şirkte önder olan diktatörler, körü körüne Dünya'da peşlerinde gidenlerden hızla uzaklaşıp yaka silkerler.»

Kattade: **«Onlar şeytanlardır. Peşlerinde giden insan oğlundan teberri ederler.»**

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: **«Aralarındaki bağlar parçalanıp kopmuştur..»** cümlenin tefsirinde; aralarındaki sevgi bağı parçalanmıştır diye rivâyet etti.

İbni Ebi-Hâtim İbni-Abbas'dan: **«Esbabdan maksad, konaklardır.»**

İbni-Cerir İbniAbbas'dan: **«Esbabdan maksad, rehimlerdir.»**

Ebu-Naim Mucahid'den: **«Esbabdan maksad, Dünyada onların aralarında bulunan birleşmeler ve sevgilerdir.»**

Abd b. Hümeyd Ebi-Salih'ten: **«O sebebler, amelleridir.»**

İbni-Cerir Rebi'den: **«O sebebler konaklarıdır.»** diye rivâyet ettiler.

(167) **«Tâbi' olanlar şöyle temenni etmektedirler: Keşki bizim için bir dönüş olsaydı...»**

İbni-Cerir Kattade'den bu âyetin tefsirini şöyle rivâyet etti: **«Keşki Dünya'ya bir dönüşümüz olsaydı.»**

İbni-Ebi-Hâtim Ebul-Âliye'den rivâyet etti: **«İşte böylece Allah onlara amellerini pişmanlık halinde gösterecektir...»** âyetindeki amellerden maksad, pis ve kötü amelleridir. Kıyâmet gününde o ameller onların aleyhinde hasret ve nedamet olur...»

(168) **«Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan şeylerden helâlı ve temizi yeyiniz...»**

Bu âyeti Celîle «Sakif», «Huzaa» ve «Beni-Mudlec» Kabîleleri hak-

kında inmiştir. Onların nefislerine haram kıldıkları bir takım hayvanların durumunu izaha kavuşturmuştur. Fakat hüküm daha önce de belirtildiği gibi umumidir.

İmam-ı Şâfîi hazretleri «Tayyibten murad, lezzetli sayılan ve sağlam tabiatların nefret etmediği şeylerdir.» dedi.

İbni-Merduyeh İbni-Abbas'dan rivâyet etti:

«Bu âyet Resûlullah'ın (S.A.V.) yanında okundu. Sad b. Ebi-Vekgas kalkıp; **Ey Allah'ın Resûlü! Allah'a yalvar ki beni duası kabul olunan kullarından eylesin»** diye dilekte bulundu. Hz. Peygamber: **«O halde ey Sad, yiyeceğini tayyib kıl, duan kabul olunacaktır. Muhammed'in nefsini yed'i kudretinde bulunduran Allah'a yemi ederim ki, bir kişi haram lokmayı içine indirir. Bundan ötürü de kırk güne kadar ondan** (duası veya ibâdeti) **kabul edilmez. Hangi kul ki, eti haramdan veya faizden bitip gelişmişse ateş onu yakmaya daha elverişlidir!»**

«Sakın ha şeytanın adımlarına uymayınız». İbni-Cerir: **«Şeytanın ameline uymayınız»** demektir dedi.

İbni-Ebi-Hâtim: **«Kur'an'a muhalefet eden her şey şeytanın adımlarıdır.»**

İkrime: **«Şeytanın adımları, onun vesveseleridir.»**

Said bin Cübeyr: **«Şeytanın adımları, onun süslü püslü gösterdiğidir.»**

Kattade: **«Allah'a (C.C.) karşı işlenen her ma'siyet şeytanın adımlarıdır...»**

Abd b. Humeyd İbni-Abbas'dan: **«Gazab ve öfke halinde yapılan her yemin ve adak şeytanın adımlarındandır. Bunun kefareti, yeminin kefaretidir.»**

Abdurrezzak, İbni-Mes'ud hazretlerine tuzla yenilen bir bitki getirildi. Yemeye başladı. Yanındakilerden biri bir kenara çekilip yemedi. İbni-Mes'ud: **«Arkadaşlarınıza da veriniz»** dedi. O, adam: **«İstemem»** dedi. İbni-Mes'ud: **«Oruçlu musun?»**

Kişi: **«Hayır.»**

İbni-Mes'ud: **«O halde neden yemiyorsun?»**

Kişi: «**Bu maddeyi yemeyi nefsime haram etmişim. İbni-Mes'ud: «Bu yaptığın şeytanın adımlarındandır. Bu bitkiden ye ve yeminin keffaretini ver**» dedi.

Abd b. Humeyd Hasan-ı Basrî'den rivâyet etti:

«**Kim ki yüzüstü sürüne sürüne haccetmeyi kendisine adarsa, onun bu yaptığı şeytanın adımlarındandır.**»

Abd b. Hümeyd: «Bir zat Cabir b. Zeyd'den sordu: **Bir kişi burnuna bir altın halka takacağına yemin etmiştir. Buna ne buyurulur?**»

Cabir: «**Bu, şeytanın adımlarındandır. Bu oldukca o Allah'a (C.C.) isyan etmiş olur. Halkayı burnundan çıkarsın ve yemin keffaretini versin.**»

Abd b. Hümeyd Ebi-Meclez'den rivâyet etti: «**Şeytanın adımları, onun ma'siyetle yapmış olduğu adaklardır.**»

(169) Ibni-Cerir «Âyetteki «Sui» kelimesi masiyet manâsınadır. «Fahşa» kelimesi zina demektir.» dedi.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا
أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا ۚ أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا
يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾ وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا
يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً ۚ صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٧١﴾
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا
لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ
وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ ۖ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ
بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ
﴿١٧٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ
وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۙ أُولَٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي
بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا
يُزَكِّيهِمْ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٤﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا
الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ ۚ فَمَا أَصْبَرَهُمْ
عَلَى النَّارِ ﴿١٧٥﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ
بِالْحَقِّ ۗ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿١٧٦﴾

(170) Onlara Allah'ın indirdiğine uyunuz denildiğinde aksine biz ecdatlarımızı üzerinde bulduğumuz şey'e tâbi oluruz, derler. Babaları birşey bilmez ve hidayeti bulmaz (guruptan) iseler yine demi onlara tâbi olacaklar?!!

(171) İnkâr edenlerin meselesi, çağırma ve bağırmadan başkasını duymayarak haykıran bir kimsenin meselesi gibidir. Dilsiz, sağır ve kördürler. Onlara gelince, bu yüzden akıl erdirmezler.

(172) Ey îman edenler! Size rızık olarak verdiğimizin helâllarından yeyiniz, eğer Allah'a ibâdet ediyorsanız ona şükür ediniz.

(173) Şüphesiz ancak Allah size ölü hayvanın etini, kanı (her türlüsünü), domuzun etini ve Allah'tan başkası için kesilen kurbanın etini haram etmiştir. Lâkin darda kalana başkasının hakkına el uzatmamak ve zaruret miktarını aşmamak üzere günah sayılmaz. Çünkü Allah çokça bağışlayan ve merhamet edendir.

(174) Şüphesiz ki, Allah'ın indirdiğini kitaptan gizleyenler ve onunla az bir değer satın alanlar, işte onlar var ya karınlarına tıkadıkları ancak ateştir.

Kıyâmet gününde Allah, onlarla konuşmaz ve onları günâhlarından arıtmaz. Onlar için pek elem verici bir azap vardır.

(175) İşte onlar o kimselerdir ki, sapıklığı hidayetle azâbı mağfiretle satın almışlardır. Ateşe ne kadar da dayanıklıdırlar.

(176) O azap, Allah'ın kitabını hak ve doğru indirdiğinden ileri geliyor. Şübhesiz ki, kitapta ihtilâfa düşenler. Kesinlikle derin bir çıkmazın içindedirler!..

TEFSİR

Bu bölümde işlenen konular:

1 — Küfür katıksız taklitten ileri geliyor.

2 — Helâl rızkın her türlüsünden istifade edilebilir.

3 — Haram kılınan nesnelerin beyanı ve ne zaman ve ne miktarda mübah olacaklarının durumu.

4 — Dünyalık karşısında Kelamullah satılmaz hükmü.

(170) Kâfirler taklitçilikte o kadar derinlemesine dalmışlar ki, kendilerine okunan ilâhî sistemlere kulak vermedikleri gibi kendilerine söyleneni de düşünmek istemezler. Bunun için bunlar sesi işitip manâsını anlamadan bağıran hayvanlar gibidir, sesi hissediyor, fakat manâsını anlamıyor. veya Tağutların çağırmaları hayvanları çağırmaya benziyor; ne Tağut çağrıyı anlar, ne de hayvan!

(172) Ehli îman helâl rızıkların tamamından istifade edebilir. Evlenmemek yememek ve içmemek, dağların başına ve taş kovuklarına çekilmek hıristiyan ruhbanlarına mahsus bir durumdur. İslâmiyette ise, ruhbanlık yoktur. Ancak Müslümanlar araştırıp helâlinden rızıklanır, verilen nimetlerin şükrünü edâ etmek üzere Hakk'ı ayakta tutarlar. Nimetlerin Allah'tan geldiğini bilir ona şükür ederler. Nitekim bir Hadîsi Şerif'te Allah'ın Resûlü, Allah'tan şunları nakil etmektedir: **«Şüphesiz ki, ben, insanoğlu ve cinler büyük bir haber ile karşı karşıyayız, Ben yaratıyorum. Benden başkasına kulluk yapılıyor. Ben rızık veriyorum, başkasına şükür ediliyor.»**

(173) Rabbimiz, mundar ve ölmüş hayvanın yenmesini ve her türlü yoldan istifade edilmesini haram kılmıtır. Mundar hayvan, kesilmeyen hayvan demektir. Hadîsi Şerif ile, bir diri hayvandan kesilen herhangi bir parça da mundar kabul edilmiştir. Balık ve çekirge ise örfen veya şer'ân mundarlardan ayırt edilmiştir. Mundarın derisinden ancak tabak edilmek sureti ile istifade edilir. Karaciğer ve dalak müstesna kanın her türlüsü haramdır, yenilmez, içilmez. Ancak tedavi ve zaruret halleri müstesnadır. Domuzun eti haramdır denildi; yağı derisi kemikleri de ete tâbidirler, onların da haram oldukları tab'ân bilinmektedir.

Zahirî mezhebi her ne kadar haramlığın ette olduğunu iddia etmiş ise de İcmâ bunun hilâfınadır.

Kesildiğinde Allah'dan başkasının ismi üzerinde haykırıp söylenen hayvanın eti de yenilmez. Yâni Allah'dan başkasının niyetiyle kesilen kurbanın eti yenilmez. Bir mundarı diğerine tercih etmeksizin mecbur kaldığında ve «Sed-i Ramak» (ölmiyecek kadar) yenmesi helâldir.

Bazı âlimler Âyette geçen «Velâ - Adın»; yol kesici olmamak demektir. Bu zaruret halinde haramdan istifade edilebilir. «Gâyr-ı bâğin» ise, «devlete karşı gelmemiştir.» şeklinde tefsir edilmiştir. Bu tefsire göre, devlete karşı başkaldıran ve yol kesmek maksadıyle sefere çıkan bir kimse bu zaruret hükmünden istifade etmez.

(174) Allah'ın indirdiği Âyetleri inkâr eden ve ne kadar olursa olsun dünyâlık karşısında satanlar mîdelerini ateşle doldurmuşlardır. Kıyâmet Gününde Allah onlarla konuşmaz ve onları günâh kirinden temizlemez. Onlar için elem verici azab vardır. Onlar Dünyâda hidayeti vermiş dalâleti almışlardır. Âhirette ise, mağfireti verip azabı satın almışlardır. Bu alış-verişleri, tama'lar ve dünya çıkarları için Hakk'ı gizlemelerinden ileri geliyor! Allah'ın hak ile indirdiği Kitabı yalanlamak ve gizlemek suretiyle terketmelerinden ileri geliyor!

TEFSİR-İ Bİ'L ME'SÛR (RİVAYET TEFSİRİ)

(Hadislerle ve Sahabeden Nakledilen Rivayetlerle Yapılan Tefsir)

(170) **«Onlara; Allah'ın indirdiğine tâbi olunuz denildiği zaman onlar 'Hayır biz ecdadımızı neyin üzerinde bulduksa ona tâbi oluruz' dediler.....»**

Bu âyetin Selefden gelenle açıklaması şöyledir:

İbni-Cerir ve İbni-İshak İbni-Abbas'dan rivâyet etti: «Resûlüllah (S.A.V.) Yahûdileri İslâm dinine çağırdı. Onları o, yöne teşvik etti. Allah'ın (C.C.) azab ve tenkilinden onları korkuttu. Bunun üzerine Rafi b. Harice ve Malik b. Avf adlı Yahudiler: **«Ey Muhammed, sana değil, atalarımızı üzerinde bulduğumuz dine tâbi oluruz. Atalarımız, bizden daha âlim ve daha hayırlı idiler»** dediler. Bundan sonra Cenab-ı Mevlâ yukarıda bahsi geçen âyeti indirdi.»

İbni-Cerir Rebi' ve Kattade'den **«ELFEYNA»** kelimesinin «Bulduk» mânâsında olduğunu rivâyet etti.

(171) **«Küfre dalanların meselesi bağırmakdan başka bir şeyi duymayıp seslenenin meselesi gibidir.»** Bu âyetin tefsirinde İbni-Abbas: «Sığır, merkep ve koyunun meselesi gibidir. Bazılarına bir söz söylediğinde ne dediğinizi anlamaz. Ancak sesinizi işitir. Kâfir de böyledir. Ona bir hayır, emreder veya bir şerri yasaklarsan veya nasihat yaparsan ne dediğini idrak edemez ancak sesini duyar.»

İbni-Cerir, İbni Cüreyç'den rivâyet etti: «A'ta bana bu âyetin bahsettiği kâfirler **«Allah'ın indirdiği Kitabdan bir şeyi ketmedip gizliyenler ve onunla değeri az bir şeyi satın alanlardır. Onların yedikleri de ateşten başkası değildir...»** yani Yahudilerdir dedi.»

(172) **«Ey îman edenler! Size verdiğim rızkın tayyibelerinden yeyiniz. Eğer sadece Allah'a kulluk yapıyorsanız Allah için (ona) şükrediniz...»**

İbni-Ebi-Hatim Said b. Cübeyr'den «Teyyibat)in helâller demek olduğunu rivâyet etti.

İbni-Sad Ömer b. Abdülaziz'den rivâyet etti: «Âyetteki «Teyyib» kazancın helâli demektir. Yiyeceklerden olan helâl demek değildir.»

İbni-Cerir Dehhak'tan: **«Bu helâl, rızkın helâlidir»** diye rivâyet etti.

Ahmet, Müslim ve İbni-Ebi Hatim, Ebu-Hüreyre'den rivâyet ettiler: «Resûlüllah (S.A.V.) buyurdu: Allah Teyyibdir (Temizdir). Ancak Teyyibi kabul eder. Allah Peygamberlere neyi emretmişse, müminlere de aynı şeyi emretti: **«Ey Peygamberler Teyyiblerden yeyiniz, salih amelde bulununuz. Şübhesiz ki, sizin yaptığınızı biliciyim.»** Ve yine: **«Ey îman edenler size verdiğimiz rızkın Teyyiblerinden yeyiniz.»** dedi. Cenabı Peygamber bunları söyledikten sonra uzun yolculuğa çıkan, saçı - sakalı tozlu topraklı olan, ellerini göklere uzatıp: **«Ey Rabbim, Ey Rabbim diye yalvaran fakat yemeği haram, içeceği haram, giyeceği haram ve haramla gıdalanmış o kişinin duası nasıl kabul edilir?»** diye bahsetti

(173) İbnul-Munzir İbni-Abbas'dan: «ÜHİLLE» kesilmiş demektir diye rivâyet etti.

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: **«Tağutlar için kesileni size haram kıldı.»** diye nakletti.

İbni Ebi Hatim, Mücahid'den: «Allah'tan başkası için kesileni haram kıldı» diye rivâyet etti.

Aynı zat, Ebul-Âliye'den: **«Allah'dan (C.C.) başkasının adı anılarak kesileni haram kıldı.»**

İbni-Ebi-Hatim, İbni-Abbas'dan: «Âyette bahsi geçen haramlardan bir şeyi mecburiyet altında yiyene her hangi bir günah terettüp etmez. Mecburiyet olmaksızın yiyen bir kimse çizilen ilâhî sınırı aşmıştır.»

İbnul-Munzir İbni-Abbas'dan rivâyet etti: **«Mecburiyet mundar olanın hakkındadır. Taşkınlık yapmak yemektedir.»**

İbni-Ebi-Şeybe Mucahid'den: «Müslümanlara karşı saldırgan olmaksızın mecbur kalana onlar helâl olur. Kim ki, sılai-rahmi kesmek, veya yol kesmek ya da yeryüzünde fesadlık yapmak için veya cemaattan ayrılmak maksadı ile yola çıkmışsa, bu durumda mundardan yemeye mecbur kalmışsa kendisine helâl olmaz.»

İZAH

Bu âyeti Celîlede, mundar olmuş hayvanın eti, kan, domuzun eti, ve Allah'dan (C.C.) başkasının ismiyle kesilen hayvanın eti haram olarak ilân edildi. Bu âyet Medenîdir. Yani hicretten sonra nâzil olmuştur. Genel olarak bütün haramları kapsamaktadır. Bir rivâyete göre Cenab-ı Hak bu âyetin te'kidi olarak «El-En'am» Sûresinin Arefe'de inen yüz kırk beşinci âyetini indirdi: **«De ki, bana Vahyi olunanlar içinde yiyen bir kimsenin yiyeceği (şeyler) için ölü eti, dökülen kan, domuz eti, veya Allah'dan başkası adına kesilmiş bir fısk dışında haram kılınmış bir şey bulamıyorum. Kim ki, mecbur kalır, saldırmamak ve haddi aşmamak şartıyla (sayılanlardan yiyebilir). Şübhesiz Rabbin çokca bağışlayandır, çokca esirgiyendir.»**

Bir görüşe bakılırsa «El-En'am» âyeti Mekkî âyetlerdendir. O zaman âyette sayılan haramlardan başkası yoktu. Sonra «El-Maide» Sû-

resi Medine döneminde indi: **«Boğdurularak öldürülen, sopalayarak öldürülen, bir yüksek yerden yuvarlanarak veya toslaşarak ölenin etini, içkiyi ve başka haramları da ekledi.»** Allah'ın Resûlü (S.A.V.) da Medine'de dişleriyle parçalayan her canavarın, pençesiyle yırtan her kuşun etini haram kıldı. (1)

Ayette **«MEYTE»** diye geçen tâbirden maksad, kesilmesi âdet olduğu halde kesilmeksizin ölen hayvandır. Kurt gibi, eti yenilmiyenin ölümü, kesilmesi gibidir.

Bu âyetin getirdiği hüküm umumidir. **«Balık ile çekirge olmak üzere iki ölü, ciğer ile dalak olmak üzere iki kan bize helâl kılındı.»** (2) Câbir'in Ânber hakkındaki hadîsi senedinin sıhhatiyle Kur'an'ın umumunu böylece tahsis kıldı. Câbir'in hadîsini, Buharî ve Müslim **«Size denizin avı helâl kılındı.»** âyetiyle beraber rivâyet ettiler.

İmam-ı Malik'e göre, denizin ölü ve diri bütün hayvanları helâldir. Mâlik hazretleri deniz domuzu hakkında fikir beyan etmekten çekinmiştir. **«Siz domuz dersiniz»** diye soranlara cevap vermiştir.

Malik'in talebesi Kasım: **«Ben deniz domuzunu yemekten sakınırım, fakat haram olarak görmüyorum»** dedi. **(3).**

Alimler, Kur'an'ın Sünnet ile tahsis olunup olunmaması hususunda ihtilâf ettiler. Bununla beraber zaif hadisle Kur'an'ın tahsis edilmemesi hususunda ittifakları vardır.

Bu âyetin tahsisine Müslim'in şu gelen hadîsi de delâlet eder:

Abdullah b. Ebi-Evfa: **«Resûlüllah (S.A.V.) ile beraber yedi savaşa katıldık. Peygamberle beraber çekirgenin etini yedik.»** Bu hadîsin zahiri delâlet eder ki, çekirge ne şekilde ölürse ölsün eti yenir. Bu görüş, İbni-Nafiin, Abdul-Hakem'in, Şâfii'nin, Ebi-Hanife'nin ve başka âlimlerin de görüşüdür. Mâlik'in görüşü; eğer çekirge eceliyle ölürse yenilmez. Çünkü karanın avındandır. İhramlı hacı onu öldürdüğünde ceza verdiğine göre kara avından olur.

---

(1) Bkz. el-Kurtubî, Cild 7-115-Darül-Kâtip 1387-1967 Kahire.

(2) Dare Kutnnî rivayet etti. Kurtubî, Cild 2-217, Darul-Katip 1387-1967 Kahire.

(3) Dare Kutnî rivayet etti. Kurtubî, Cild 2-217, Darul-Katip 1387-1967 Kahire.

Mundarın herhangi bir parçasından istifade edilir mi diye ihtilâf ettiler. Mâlik; istifade edilir. Çünkü Resûlüllah (S.A.V.) Meymune'nin ölmüş koyununu gördüğünde **«Niçin derisini almadınız»** diye sordu. Yani mundarın parçası olan derisinden istifade edilir.

Başka bir görüşü, mundarın hiç bir şeyinden istifade edilemez ve necasetlerden de istifade etmek haramdır. Hatta necis su ile sulamak bile caiz değildir, necis su hayvanlara içirilmez, necasetler hayvanlara verilmez. Mundar, köpeklere dahi verilmez. Çünkü Cenab-ı Hak: **«Mundar size haram kılındı...»** dedi.

Bir de Abdullah b. Ükeym'in hadîsinde **«Ölünün derisi ve sınırları dahil hiç bir parçasından istifade etmeyiniz»** diye vârid olmuştur.

Hayvan kesildiğinde karnındaki yavru da kesilmiş sayılır. Ancak diri çıktı mı kesilir. O zaman müstakildir. **«Dilerseniz kesilmiş hayvanın karnından çıkan ölü yavrudan yeyiniz. Çünkü onun kesilmesi annesinin kesilmesiyledir.»** (1)

Mundarın derisi tabakla temizlenir mi diye İmam-ı Mâlik'ten değişik rivâyetler gelmiştir. Mezhebin zahirine göre temizlenmez. Fakat **«Hangi deri tabak edilirse, o, temiz olmuştur.»** hadîsine göre temizlenir demiştir. Bu iki ters görüşün nedeni kısaca şudur: Temizlenmez demiştir. Çünkü ölünün bir parçasıdır. Hali-hayatta ölüden soyulursa necisdir. Öyle ise ete kıyasen tabakla temizlenmemesi icab eder. Tabakla temizlenir diyen hadîsler, deride olan pislikleri tabak giderir. Kuru eşyada kullanmak veya üzerinde oturmak suretiyle kendisinden istifade edilir demektir, görüşünü ileri sürdü İmam-ı Mâlik hazretleri...

Mundar hayvanın tüyleri ve yünü tahirdir. Çünkü Ümmü Seleme'den Resûlüllah'ın (S.A.V.): **«Tabak edildiği takdirde mundarın derisinde, yıkandığı takdirde tüy ve yününde her hangi bir beis yoktur.»** hadîsi rivâyet edildi. Bir de hali hayatında tüyleri alınsaydı tahirdi öyle ise, ölümünden sonra da durum budur. Eti ise hali hayatta alındığı takdirde necis ve haram olduğu gibi ölümünden sonra da necis olur.

Yine İmam-ı Mâlik'e göre; mundardan alınan süt ile yumurta ta-

(1) Ebu-Davud Kurtubî 2-218, Darul-Katip, 1387-1968 Kahire.

hirdirler. Ancak necis bir kapta oldukları için necis olurlar. Ölümle ise, necis olmazlar.

Fare bir şeyde ölürse, eğer o şey katı ise, sadece etrafını pisler. Eğer sıvı ise hepsini necis eder. Katıya düşen fare ve temas ettiği etrafı atılır, gerisi temizdir. Zira yağın içine düşüp ölen farenin durumu Resûlüllah'tan soruldu. Buyurdular: **Eğer camid (katı) ise fare ile temas ettiği kenarlarını atınız. Eğer sıvı ise, dökünüz!»**

Mundarın satışı hiç bir surette caiz değildir. Zira İmam Mâlik'e göre necisler satılamazlar. Çünkü Resûlüllah'tan (S.A.V.): **«İçkinin bedeli nasıldır»** diye sorulunca: **«Allah Yahudilere lânet etsin. Onlara iç yağları haram edildi. Buna rağmen onlar onu eritip sattılar ve bedellerini yediler dedi.»**

Allah (C.C.) bir şeyi haram kıldı mı, onun parasını da haram kılar. (1)

İmam-ı Şâfîi, «Mundarın kursağındaki **«pizmiye»** denilen nesne ve mundarın sütü necisdirler» dedi. Çünkü Cenab-ı Hak: **«Size mundar haram kılındı»** dedi.

Ebu-Hanife ikisinin de temiz olduğunu söyledi. Çünkü yaradılış yerinde hilkatan peydah olmuşta etrafını necis etmek etkisi kılınmamıştır. Bunun içindir ki, et içindeki damarla beraber yenir. Oysa o damarların içinde kanın bulunması yüzde yüzdür. Ve yıkanmamıştır. İmam-ı Mâlik'te Ebu-Hanife'nin ictihadına yakın bir ictihatta bulundu. Mundarda bulunan maye ve süt Mâlik'e göre de ölümle necis olmazlar. Ancak necis kabın içinde oluşları onları necis eder. Bunlar yıkanması da mümkün olmayan nesneler olduğundan yıkanmazlar da. İbni-Hüveyzimendad, bu konuda şunları söyledi:

«Eğer bu görüşünüz icmain tersini gerektirir. Çünkü Hz. Peygamber ve ondan sonra da müslümanlar peyniri yerlerdi. Oysa o yedikleri peynir de Acemistan'dan getirilirdi. Ateşe tapan acemlerin kestiklerinin mundar olduğu da malûmdur. O peynirin mundar hayvanların kursağındaki mayeden mi veya kesilmişinkinden mi yapılmasını hiç te sormadılar diye itiraz edilirse, bunun cevabı: «O peynirlere ka-

(1) Bkz. Kurtubî 2 - 220 Darul - Kâtip - 1387 - Kahire.

tılan mayenin az olduğunu farz et. Az necaset de bol sıvının içine girerse ma'fuvdur. Yani necaset girmemiş gibidir» demektir.

Veya «Resûlüllah'ın (S.A.V.) o peynirden yemesi İslâmın başlangıcında idi. Hiç kimse Acemistan'dan getirilen peyniri Ashab-ı Güzinin yediğini nakledemez. Bilâkis peynir Arabların yemeğinden değildi. Futuhat sayesinde İslâm Acemistan'a yayıldığında hayvanları kesmek müslümanların oldu. Binaenaleyh Acemistan'dan getirilmiş ve ateşperestlerin kestiği ve mundar olan hayvanların kursağından çıkan mayeden yapılmış peynirin getirilip getirilmemesini bir tarafa bırak Resûlüllah'ın (S.A.V.) ve ashabının peynir yediği nerden çıkıyor? (1)

Putperestlerin ve ateşperestlerin ve Kitabsızların kestikleri et hariç diğer yemekleri yenir. Ancak kestiklerinin kursağından çıkan maye ile yapılan peynirleri yenilmez.

Ehli-Kitabın yüzdeyüz domuz kursağından mayelenmiş olduğu bilinen peynirleri de yenilmez.

Süneni-İbni-Maceh de:

Resûlüllah'dan (S.A.V.) peynir, yağ, kürk (veya yaban eşek) durumu soruldu. Cevab olarak buyurdu:

«Helâl odur ki, Allah Kitabında onu helâl etmiştir. Haram odur ki Allah Kitabında onu haram ilân etmiştir. Allah neyi sükût ile geçiştirmişse, o da afv olunmuştur.» dedi. (2)

Âlimler KANIN haram ve necis olduğunda ittifak ettiler. Yenmez ve kendisinden istifade edilmez. (Ancak hayat bahis konusu olursa, «zaruretler mahzurları dahi mubah kılar» kaidesi ortaya çıkar.)

İbni-Hüveyzi Mendad: «Kana gelince, umumu-Belvâ olmadıkca o haramdır. Etin ve damarların içinde bulunan KAN gibi Umumu Belvâ haline geleni Allah affetmiştir.

---

(1) Bkz. Kurtubî 2-221, Darul-Kâtip 1387-1968, Kahire.
(2) Bkz. Kurtubî, Cild 2-221, Darul-Kâtip, 1387 Kahire.

Bedene ve elbiselere sıçrayan az kanla namaz kılınır. Bunu söyledik çünkü Cenab-ı Hak: **«Size mundar ve kan haram kılındı»** dedi. Başka bir âyette:

«De ki, bana Vahyi olunanlar içinde yiyen bir kimsenin yiyeceği içinde ölmüş hayvan (mundar) **veya dökülen kan, veya domuz eti ya da Allah'tan başkası adına kesilmiş bir fısk dışında haram kılınmış bir şey bulmuyorum.»** (El-Enam: 145) dedi.

Bu âyet de dökülen kanı haram kıldı.

Aişe Validemiz: «Resûlüllah'ın (S.A.V.) devrinde et dolu çömleği kaynatıyorduk. Kandan ötürü sarılık çömleğin üstüne çıkardı. Onu çekinmeden yiyorduk. Çünkü bu tür kandan sakınmak zordur ve dinde zorluk yoktur.» dedi.

Dinin genel bir kaidesidir ki; ümmete herhangi bir ibâdet ağır ve çekilmesi güç hale gelirse, düşer. Görmez misin ki mecbur ve muztar kalan mundarın etinden yiyebilir. Ağır hasta orucu yiyebilir. Hasta su kullanmaktan muztarib ise teyemmüm edebilir. (1)

Hatta hazik, bilgin ve müslüman bir doktorun raporu ile hayat bahis konusu ise, hastanın oruç bozması vâcib olur. Abdest almak bir uzvun sakatlanmasına veya nefsin tehlikeye girmesine sebeb olursa, teyemmüm etmeye gitmesi gerekli olur.

Allah buradaki âyette KANI mutlak olarak «el-En'am»da dökülmüş kan diye kayıtlı olarak zikretti. Alimler buradaki Mutlak'ı Oradaki Kayıtlı'nın üzerine hamlettiler. O halde buradaki kandan maksad dökülmüş kandır. Çünkü ete karışan kanın icmaen haram olmaması sabit oldu. Ciğer ve dalak kanı da böyledir.

Balığın akıp ayrılmış kanında ihtilâf edildi. El-Kabısî; tahirdir dedi. İbni-Arabî haram olmamasını savundu. Çünkü haram olsaydı balığın boğazlanması meşru kılınırdı, dedi.

Hanifîler; balığın kanı necis değildir. Çünkü kuruduğunda beyazlaşıyor. Kan olsaydı siyahlaşması gerekirdi dediler. İmam-ı Şâfii'nin aleyhinde bu noktayı delil olarak kullanmışlardır.

---

(1) Bkz. Kurtubî, Cild 2-222, Darul-kâtip, 1387 Kahire.

DOMUZUN ETİ

Cenab-ı Hak domuzun etini betahsis zikretmiştir. Tâ ki, aynisinin (özünün) haram olduğuna delâlet etsin. İster boğazlansın ister boğazlanmasın aynisi haramdır.. Bir de iç yağları ve bedendeki sınırları kapsıyor diye eti zikretti...

Ümmet, domuzun iç yağlarının haramlılığında ittifak ettiler. İmam-ı Mâlik; iç yağı yemiyeceğine yemin eden et yiyorsa, keffaret lâzım gelmez. Fakat et yememeye yemin eden iç yağı yiyorsa, keffaret lâzım gelir. Çünkü iç yağı etle beraber oldumu yine de et adını alır..

Yağ etin ismine girer. Fakat et yağ ismine girmez. Domuzun yağı etin ismine dahil olduğu için Allah onu da haram kılmıştır. Çünkü et kelimesi onu kapsar.

Domuzun kılı hariç her şeyi haramdır. Kılıyle pabuç dikilebilir. Yani kılını «Biz» yerinde kullanmak câizdir. Zira rivâyete göre Allah'ın Resûlü'nden (S.A.V.) domuz kılıyle delmek ve ip geçirmek hususunun câiz olup olmaması soruldu. **«Onda bir beis yoktur.»** diye cevap verdi. Bunu İbni-Hüveyzimendad söyledi. (Bak. Kurtubî cild 2-223 Darul-Katip. Kahire 1387). Çünkü Resûlüllah'ın (S.A.V.) devri-seadetinde domuz kılının Biz yerinde kullanılması vardı. Ondan sonra da vardır. Resûlüllah'ın veya ondan sonra gelen imamların onu yasakladığını bilmiyoruz. Resûlüllah (S.A.V.) tarafından câiz görülen sanki yeniden şerîatlaşmıştır.

DENİZ DOMUZU

Deniz domuzunun haram olup olmaması hususunda ihtilâf vardır. İmam-ı Mâlik onun hakkında fikir beyan etmemiştir. **«Siz domuz dersiniz»** demekle iktifa etmiştir.

ALLAH'DAN BAŞKASININ ADIYLA KESİLEN

Allah'dan başkasının adıyle kesilenden maksad, ateşperest, putperest ve «Muattile»nin kestiğidir. Putperest, put adıyle keser. Ateş-

perest, ateş için keser. «Muattile» hiç bir şeye inanmadığı için kendi adıyla keser. Bunların bu tarzda kestiğinin yenilmemesi ittifak edilmiş bir meseledir. İmam-ı Mâlik ve Şâfii katında bahsi geçen sınıfların ister taptıklarının adıyla ister hiç bir şeyi anmaksızın kestikleri yenilmez.

İbnul-Musayyib ve Ebi-Savr bu sınıflar müslümanın emriyle müslüman için keserlerse kestikleri yenilir.

«ÜHİLLE» İHLÂL kökünden geliyor. Sesin yükseltilmesi demektir.

İbni-Abbas: «Burada dikilmiş taşlar ile putlara kesilen kasdedilmiştir» dedi.

Arablar, kim için hayvanı kesseler onun adını haykırırlardı. Hatta haram olmak nedeni olan niyet yerinde de bu tâbiri kullanmaları çoktur.

Görmez misin ki Hz. Ali, Gâlip Ebul Ferazdek'in kestiği develer hususunda niyetini gözeterek **«Bunlar Allah'dan gayrısının adıyla boğazlananlardır dedi.»**

Bir kadın Hz. Âişe'ye: **«Ey mü'minlerin annesi! Bizim Acemlerden dünürlerimiz vardır. Onların bir takım bayramları vardır. Onlardan bize hediyeler verirler. Acaba onlardan bir şey yiyelim mi?»**

Âişe Validemiz: **«O gün için kesilenden sakın bir şey yemeyiniz. Fakat ağaçlarından (meyvelerinden) yeyiniz»** dedi. (1)

İZTIRAR HALİ

Bu âyette sayılan haramlardan yemeye muhtaç olanın durumu şöyledir: Ya bir zalimin zorlamasıyla onlardan yemeye mecbur edilecektir veya kıtlıktaki açlıktan ötürü mecbur olur. İki halde de tuğyan ve hududu aşmak yoksa, yiyebilir.

Cümhûra göre; âyetin manâsı «yokluk ve açlık birisini bahsi geçen haramlardan yemeye mecbur bırakırsa» demektir.

---

(1) Bkz. Kurtubî, Cild 223-224, Darul-Kâtip, 1387 Kahire.

Bazıları da manâsı; başkası tarafından zorlanırsa demektir dedi.

Mucahid: «Düşman tarafından tutulup domuz etinden yemeye zorlanan kişi gibi icbar edilen... demektir» dedi. Böyle bir zorlama sonuna kadar haramlardan yemeyi mübah kılar.

Açlık daimi ise, mundar etten tıka-basa yiyebilir. Ancak ağacın başında bulunan hurma ve dağda bulunan koyun gibi alındığında el kestirmeyi gerektirmiyen müslüman malı varsa, mundardan yemesi helâl olmaz. Çünkü Ebu-Hüreyre: «Resûlüllah (S.A.V.) ile bir seferde iken ağaç dalıyla memeleri bağlı bulunan develeri gördük, onlara doğru koştuk. Resûlüllah bizi çağırdı. Resûlüllah'a geri döndük. **«Bu develer müslüman bir ailenin develeridir. Allah'dan sonra onların gıdası ve bereketidir. Acaba ağıllarınıza döndüğünüzde ağıldaki mallarınızın silinip götürülmesi hoşunuza gider mi? Bunu adalet sayar mısınız?»**

Ashap: **«Hayır saymayız»** dediler.

Resûlüllah: **«İşte bu da onun gibidir.»**

Ashap: **«Ey Allah'ın Resûlü! Acaba yiyecek ve içeceğe muhtaç olursak** (yani mecbur ve çaresiz kalırsak) **durum nasıldır? (Halkın malından yiyebilir miyiz?)**

Resûlüllah (S.A.V.): **«Alıp götürmeksizin ye, alıp götürmemek şartıyla iç.»** dedi.

İşte benim Katımda da asıl budur.

İbni-Munzir de: **«Biz, Ey Allah'ın Resûlü! Her hangi birimiz mecbur kalırsa müslüman kardeşinin malından ne kadar onun için helâl olur?»** diye sorduk.

Resûlüllah: **«Götürmeksizin yer, götürmeksizin içer.»** diye cevab verdi. İbnul-Munzir: «Bundan sonra hakkında ihtilâf edilen her mal, Allah'ın malları haram kılmasına dönüştürülür» dedi. (1)

Ebu-Ömer «Bu konuda özet şudur: Müslümana, müslüman kardeşinin ruhunun son nefesini kurtarmak düştüğünde o vazifeyi ondan başka kimsenin yapması mümkün olmadığında, o muztarın son nefesini kurtarmak ona farz oluyor. Eğer buna rağmen malından ver-

(1) İbni Mace, Bk. Kurtubî 2-225 Darul-Kâtip 1387 Kahire

mezse mecbur kalan kişi, onunla savaşabilir. Öldürülmesi pahasına dahi olursa ihtiyacını onun malından alır. Alimlerin katında; bir kişiden başkası orada olmadığı zaman o, bulunan kişiye muztarı kurtarmak farz olur. Muztar bir köyde ise, bütün ehali mesuldür. Yani Muztar ve muhtacı kurtarmak hepsinin boynunda farzu kifayedir. Bu hükümde su ve müslümanın nefsini kurtaran tüm gıda ve giyim maddeleri eşittir. Muztar kurtulduktan sonra sarfedilen malının bedelini vermekle mükellef midir diye ihtilâf edilmiştir.

Mutakaddim ve müteahhir âlimler; müslümanın telef olunması bahis konusu olduğunda ölmiyecek ve mal sahibine zarar vermiyecek kadar başkasının malından yiyebilir» hükmünde ittifak ettiler (1).

Güber Kabîlesinden Übbad b. Şarahbil adlı zat diyor: **«Kıtlık senesi Medine'ye vardım. Bir bahçeden bir başak kopardım. Onu elimle ufaladım, tanelerini çıkarttım. Ondan yedim ve gerisini abmaa koydum. Bu esnada sahibi geliverdi. Beni dövdü ve abamı benden aldı. Allah'ın Resûlü'ne (S.A.V.) vardım ona bu hadiseyi ilettim.**

Cenabı Peygamber bostan sahibine şöyle hitap etti:

«Aç olduğu halde ona yedirmedin. Cahil olduğu halde onu eğitmedin.»

Bunları söyledikten sonra bostan sahibine elbisemi geri vermesini emretti. Bana da bir (veya yarım) çuval dolusu yiyecek maddesinin verilmesini emir buyurdu.»

Bu hadîs sihhatlidir. Bunu rivâyet eden zatlardan Buharî ve Müslim'in ikisi de hadisi rivâyet etmiştir. Ancak «İbnu-Ebi-Şeybe» adlı râvinin sadece Müslim tarafından hadîsi rivâyet edilmiştir.

Fakat «Güber»li Übbad b. Şerahbil'in Müslim ve Buharî'de hadîsi yoktur. Ebi-Ömer'in rivâyetine göre o zatın bundan başka herhangi bir hadîsi de rivâyet edilmemiştir. Bu hadîs, açlıkta el kesmenin ve edeblendirmek için dövmenin kalktığını ifade eder.

Ebi-Davud Hasan'dan, Semurre'den rivâyet etti: «Allah'ın Resûlü (S.A.V.), **«Her hangi biriniz bir koyun sürüsüne vardığında, eğer sürü sahibi orada ise, selâm versin. Süt sağması için izin istesin. Eğer izin**

(1) Bkz. Kurtubî 2 - 226 Darul - Kâtip 1387 Kahire.

verirse, sütü sağsın ve içsin. Eğer sürü sahibi gözükmüyorsa, üç defa çağırsın eğer cevap verirse izin istesin. İzin verirse ne alâ. Aksi takdirde sütü sağsın ve içsin lâkin alıp götürmesin.»

Tirmizî İbni-Ömer'den o da Resûlüllah'dan rivâyet etti: **«Kim ki etrafı duvarlı bir bostana girerse ondan yesin lâkin koltuk altına koyup götürmesin.»**

Tirmizî; bu hadîs, hadîsi garibdir. Bu hadîsi ancak Yahya b. Selim yoluyle tanırız dedi.

Âmir b. Şua'yib babasından, babası da babasından, o da Resûlüllah'dan (S.A.V.) ağaçta asılı bulunan meyvenin durumu soruldu. Buyurdular: **«İhtiyaç sahibi bir kimse, koltuk altı yapmamak şartıyla ondan yiyebilir.»**

Tirmizî'nin bu hadîs hakkındaki yorumu «Hasen bir hadîsdir.» şeklindedir.

Hz. Ömer (R.A.): **«Herhanginiz bir çevrili bostanın yanından geçerse, ondan yesin. Sakın ondan elbise edinmesin, yani etek doldurmasın»** hadîsini rivâyet etti.

Bu hadîs, muztar ve aç kalanın yanında yiyecek alabileceği para-pul olmadığında karnını doyurmasını ve bir şey kaldırıp götürmemesini ruhsatlı kılar.

İttifakla kabul edilen asıl şudur: **«Başkasının malı ancak rızasıyla helâl olur.»**

İslâmın başlangıcında olduğu gibi çevrili bostandan yemek tarzında bir adet varsa onu tatbik etmek caizdir. Ve bu âdet açlık ve iztirar zamanına hamledilir. (1)

Eğer açlığı geçici ise, önünde çöl ve sahra gibi korkulan bir durum varsa doyuncaya kadar yer ve azık ta edinir. Helâlinden edinme imkânı başgösterir göstermez onu atar ve yemez. Bu görüşü Muvatta'da İmam-ı Mâlik, İmam-ı Şâfîi ve çok âlimler paylaşmaktalar. Çünkü zaruret haramlılığı kaldırır. Onu mubaha çevirir. Zaruret zamanı da gıdanın bulunmayışından başlar. Bulunduğu zamana kadar devam

(1) Bkz. Kurtubî 2-227, Darul - Kâtip 1339 Kahire.

eder. ANBAR denilen balık hadisesi bu görüşü kesinkes belirtiyor: «Ashabı Kiram seferden dönüyorlardı. Azıkları bitmişti. Deniz sahiline doğru gittiler. Sahilde büyük yığın gibi bir karartı gördüler. Vardıklarında ANBAR adlı deniz hayvanının gövdesiyle karşılaştılar. Emirleri Ebu-Übeyde: **«Bu mundar olmuştur»** dedikten sonra **«Hayır değildir. Biz Allah Resûlü'nün (S.A.V.) elçileriyiz. Allah (C.C.) yolunda çıkmışız. Muztar kalmışızdır. Yeyiniz» dedi. Bir ay orada kaldık. Biz üçyüz kişi idik, yiye yiye tavlandık.»**

Evet ashab haram sandıklarından doyasıya yemişlerdir. Medine'ye kadar olan yol azığını da ondan almışlardır. Medine'ye vardıklarında Resûlüllah'a hâdiseyi naklettiler. Resûlüllah helâl olduğunu söyledikten sonra onlardan **«Beraberinizde onun etinden var mıdır? Bize yediriniz»** dedi. Resûlüllah'a (S.A.V.) onun etinden gönderdiler. Hz. Peygamber o eti yedi.

Bir gurub âlim **«Ancak seddi-remak (ölmiyecek kadar) yiyebilir»** dediler.

Şâfiiler misafir ile mukimi ayırd ettiler .Misafir doyasıya kadar, mukim ise **«Seddi-Ramak»** kadar yer. Ne zaman mubahı görürse onu atar. Mubahdan istifade eder» dediler. Başka bir muhtaç görürse yanındaki haramı ona verir. Satamaz, çünkü mundarı satmak caiz değildir. (1)

İçki içilmeye zorlandığında hayat tehlikesi yüzde yüze yakın bir ihtimalle varsa içer. Susamak ve acıkmak içinse içmesin.

İmam-ı Mâlik: «İçki harareti daha da artırır. Öyle ise, içilmesin» dedi. İmam-ı Şâfii de bu durumda içmemesini savundu. Çünkü Cenab-ı Hak, içkiyi mutlak bir tarzda, mundarı ise zaruret hali müstesna olarak haram kılmıştır.

El-Ebherî «Eğer içki susuzluğu ve açlığı gideriyorsa zaruret halinde içer. Çünkü Cenab-ı Hak domuzun eti için de **«necistir»** tâbirini kullandı. Sonra zaruret halinde mübah kıldı. Necis olan içki de kıyası celi ile domuz etinin zaruret halinde mübah olmasının mânâsına girer. Bir an için de olsa susuzluğu giderir niteliğe sahibdir» dedi. (2)

(1) Bkz. Kurtubî, 2-228, Darul-Kâtip 1387 Kahire.
(2) Bkz. Kurtubî, 2-228, Darul-Kâtip 1387 Kahire.

İbni-Kasım «Muztar, kan içer, içki içmez. Mundardan yer, çölde kaybolan hayvanı kesip etini yemez.»

İbni-Vehp: «Zaruret halinde sidiği içer içkiyi içmez. Çünkü sidiğin cezası yoktur. Fakat içkinin cezası vardır. Öyle ise içki daha galizdir.» dedi.

İmam-ı Şâfîi de bunu böylece kesin bir tarzda söyledi.

Boğazında lokma kalan, içkiden başka bir meşrubat bulmazsa lokmayı yutmak için içkiden alabilir.

Muztar, mundar, domuz etini ve insanın leşini bir arada bulursa mundardan yer. Çünkü o bir halde helâl ve yenilebilir. Domuz ile Adem oğlunun eti ise hiç bir halde yenilmez. Ağır harama girmektense hafif harama girmek daha evlâdır. Mâlikilere göre, ölse dahi Ademoğlunun leşinden yiyemez. İmam-ı Ahmet ve Davudı-Zahiri'de böyle dediler. İmam-ı Ahmed **«Ölü insanın kemiğini kırmak, dirisinin kemiğini kırmak gibidir»** hadîsini delil getirdi.

İmam-ı Şâfîi; muztar kalan Ademoğlunun leşinden yiyebilir. Etinden yemek için bir zimmiyi öldüremez. Çünkü zimminin kanı korunmuştur, dökülmez. Müslümanı da öldüremez. Tutsağı da öldüremez. Çünkü o, başkasının malıdır. Eğer kâfir harbî ise, muztar onun etinden **«Seddi-Ramek»** kadar almak için öldürür.

Muztar, evli olduğu halde zina eden bir insanın etinden iştifade etmek için onu katleder.

İbnul-Arabî «En sıhhatli görüş benim katımda şudur: **«Kişi iztirar ve mecburiyet halinde yüzde yüz kurtulacağını bildikten sonra Ademoğlunun leşinden yiyebilir.»**

Ebu-Davud Cabir b. Semüre tarikiyle rivâyet etti: «Bir kişi aile efradıyla «El-Harre» adı ve Medine kenarında bulunan yerde konaklandı. Yanına uğrayan birisi; **«Bir devemi kaybettim onu bulduğun zaman tut. Ta ki gelip götüreyim»** diye tenbihledi. Misafir bilâhare o deveyi buldu ve deve sahibi bir türlü gelip devesini götürmedi. Deve hastalandı. Misafirin hanımı **«Deveyi boğazla»** dedi. Fakat adam deveyi boğazlamaktan imtina etti. Deve de öldü. Hanım kocasına; devenin derisini soy ki, etini ve yağını kurutalım ve yiyelim, dedi. Kocası; **Re-**

sûlüllah'dan sorayım dedi. Varıp Hz. Peygamber'den (S.A.V.) sordu. Resûlüllah (S.A.V.): «Acaba ondan seni gani bırakan bir zenginliğin yok mudur?» diye sorunca, kişi: **«Hayır ya Resûlüllah. Öyle bir zenginliğim yoktur»** dedi.

Resûlüllah: **«O halde yiyiniz»** dedi.

Devenin sahibi geldi. Kişi ona devenin başından geçenleri söyledi. Deve sahibi: **«Neden boğazlamadın»** diye sorunca, kişi: **«Senden utandım, ondan kesmedim»** dedi.»

İbni-Hüveyzi Mendad: «Bu hadîsde iki delil vardır:

1) Muztar kalan, nefsinin telef olmasından korkmazsa dahi mundarın etinden yiyebilir. Çünkü Cenabı Peygamber (S.A.V.) ondan zenginliğini sormuştur. Nefsinin helâk olmasından korkup korkmadığını sormamıştır.

2) Yer, doyar ve azık da edinir. Zira Cenab-ı Peygamber ona doymamasını şart koşmamıştır.»

Ebu-Davud, Harun b. Abdullah'dan o da Fadıl b. Dükiyn'den o da Akebe b. Vahb b. Akebe El-Amirî'den rivâyet etti: «Babamdan dinledim. «Fucayi' el-Amirî (R.A.) Resûlüllah'a (S.A.V.) vardı. Mundardan yememizi helâl kılan nedir? diye sordu.

Resûlüllah: **«Sizin yiyeceğiniz nedir? Ne kadar var?»**

Fucayi' **«Bir bardak sütü sabah bir bardak da akşam alıyoruz».**

Resûlüllah: **«Babama yemin ederim ki, o açlıktır.»** dedi.

Ravi der ki Resûlüllah onlara bu durumda mundardan yemeyi helâl kıldı. Sabah ve akşam içilen bir bardak süt ancak nefsi tutar. Bedeni gıdalandırmaz ve tam bir şekilde doyurmaz. Böyle bir durumda Resûlüllah onlara mundar olmuş hayvanın etinden yemeyi mubah kıldı.

Bu hadîsi şerif delâlet eder ki, nefis doyasıya ihtiyacını mundardan alıncaya dek muztar için yemesi mubahtır. Bu görüş İmam-ı Mâlik'in görüşüdür. Şâfîi'nin bir ictihadına göre de durum budur.

Ebu-Hanife ve Şâfîi'nin diğer bir ictihadına göre: «Mundardan ancak **«Saddı-Ramak»** kadar yiyebilir.»

El-Müzenî'de böyle dedi. Çünkü başlangıçda kişi **«Saddı-Ramak»** durumunda ise, mundardan yemek kendisine haram olur. O halde mundardan yeyip bu hale geldimi yine yemeyi keser. Buna benzer bir görüşHasan-ı Basrî'den de rivâyet edildi.

Kattade; tıka-basa yiyemez dedi.

Mukatıl b. Hayyan «Üç lokmadan fazla alamaz» dedi. Fakat sahih bunun hilâfıdır. (1)

Mundar ile tedavi olmaya gelince, eğer yakmak (veya laboratuvarla da eritip başka hale sokmak) suretiyle kullanılırsa, İbni-Habibe göre; onunla tedavî olmak caizdir. Onunla namaz kılınır. Çünkü niteliği değiştirdiği için yakmak temizleyici olur.

«El-Ütbiye»de «Mundarın kemiğinden yapılan «El-Mertek» ilâcı yaraya konursa onunla namaz kılınmaz. Yıkanması lâzımdır» diye bir hüküm yer alıyor.

«Sufnun» «Ne mundarın aynisiyle ne de domuzla bahsedilen tedavî caiz değil. Çünkü onun yerine geçecek ilâçlar vardır. Açlık ise, böyle değildir. Eğer açlıkta da onun yerini tutan varsa yenilmez.

İmam-ı Malik'e göre içkiyle tedavi haramdır. İmam-ı Şâfii mezhebinin zahirinden de bu anlaşılıyor. İmam Ebi-Hanife: **«İçki tedavi için alınır»** dedi. Şâfii'lerden el-Taberi de bu görüştedir. Es-Sevrî de bunu söyledi. Şâfii'lerden bazı âlimler: **«Hiç bir haramla tedavi câiz değildir. Ancak deve sidiğiyle caizdir»** dediler.

Çünkü deve sidiği hususunda «EL-ÜRENÎYYİN» hakkındaki hadîs vardır.

Bazıları da **«Şübhesiz ki, ümmetim için haram kılınanda Allah şifâyı kılmamıştır.»** hadîsinden ötürü bütün haramlarla tedavi yasaktır dedi.

Bir de Tarik b. Süveyd Resûlüllah'dan içkiyi sordu. Resûlüllah (S.A.V.) ona yasakladı veya içkiyi imâl etmesini hoş görmedi. Tarik: **«Onu tedavi için imâl ediyorum»** dedi. Hz. Peygamber: **«O devâ değil, hastalıktır»** buyurdu. (2)

(1) Bkz. Kurtubî, 2-230, Darul-Kâtip 1387 Kahire.
(2) Bkz. Müslimin Sahihine-Kurtubî 2-231, Darul-Kâtip 1387 Kahire.

Bunun iztirar haline bağlanması muhtemeldir. Zira zehirle tedavi olmak câizdir. Fakat içmesi caiz değildir.

B A G İ

Mucahid ve Said b. Cübeyr: **«Yol kesenler, devlete karşı koyanlar, Silai-Rahmi kesmek için yolculuğa çıkanlar, müslümanlara ansızın saldıranların hepsi Bağı ve Adiy tâbirlerin mefhumuna dahildir. Zira** âyetin mânâsı «Müslümanların payına el uzatmamak ve onlara saldırmamak üzere bahsi geçen haramlardan yemesi günâh sayılmaz...» demektir. Böylece iztirar halinde Allah bütün haramları mubah kıldı. Çünkü muztar kalan kişi bütün mubahlardan mahrum kalan kişi demektir. Böylece mubahın olmayışı haramın mubah olmasının şartı oldu.

Muztar kalanın iztirarıyla beraber yol kesmek gibi bir günahı da varsa acaba Allah'ın (C.C.) bu ruhsatından istifade edebilir mi? Mâlik ve Şâfii edemez, dediler. Çünkü mâsiyet vardır. Allah (C.C.) asîye yardımı helâl kılmamıştır. Eğer bu ruhsattan istifade etmek istiyorsa, derhal tevbe etmelidir.

Ebu-Hanife ve Şâfii'nin diğer bir görüşü «Muztar kalan âsi de olsa Allah'ın (C.C.) ruhsatından istifade edebilir.»

İbnul-Arabî «İsyana devam ederse, istifade edemez. Eder diyen yanılmıştır» dedi.

Mesruk: **«Bu haramlara muhtaç olduğu halde yemeyip ölen Cehenneme gider. Ancak Allah (C.C.) affederse gitmez»** dedi.

El-Kıyâ Ebul-Hasan et-Taberî: **«İztirar halinde mundarı yemek ruhsat değil, azimet ve vacibtir. Eğer yemekten imtina ederse asî olur»** dedi. Mundardan yeme ruhsatı, seferin özelliği değildir. Hasta olduğu halde mukim orucunu bozabileceği gibi, iztirar hâli tahakkuk ederse, mundardan yiyebilir.

İbnu-Hüveyzimendad: **«İztirar çağında mundardan yemek asî ve muti için eşittir. Çünkü hazerde de seferde de muztar için mundarı yemek caizdir. Zira terk etmesinde nefsin telef olunması bahis konusudur. Bu da intihar olduğundan günâhların en büyüğüdür.»** dedi.

El-Bacî «Ziyad b. Abdurahman el-Endülüsî «İsyan seferine çıkan namazını kasr eder. Orucunu tutmayabilir dediğini» söyledi. Bu görüş Ebi-Hanife'nin de görüşüdür. Fakat yemekten imtina ederek nefsini telef etmesinin câiz olmamasında ihtilâf yok. Yemesi vacibdir. Masiyet seferinde olandan farzlar, vacibler düşmediği gibi nefsin telef olmaması için haramlardan alması gereklidir.

Hulasa: Âsi, bu ruhsattan istifade edemez diyenlerin gerekçesi şudur: Bu mânâlar seferlerde mubah kılınmıştır. Çünkü halk sefer etmeye muhtaçtır. Öyle ise onlar isyana yardım etmek için bu ruhsattan istifade etmek mubah değildir. Nefsini öldürmemesinin bir yolu da var: **«Tevbe eder mundardan öylece yeme ruhsatını elde eder.»** Bunu söyliyen İbni-Habib: Zaruret halinde mundardan yemesini bâğî olmamasına bağlamıştır. Yol kesmek ve benzeri manâlar için sefere çıkmak bağiliktir. Böylece ibahe şartları bu yolcuda tahakkuk etmemiş olur. Allah daha iyisini bilir. (1)

«Şübhesiz ki, Allah'ın indirdiği Kitab'tan (bir şeyi) **gizleyip onunla değeri az** (bir dünyâlığı) **satın alanlar** (var ya) **onların yedikleri karınlarında ateşten başkası değildir.»**

İbni-Cerir İkreme'den «Bu âyetler, Yahudiler hakkında nâzil olmuştur.» rivâyet etti.

Salebî İbni-Abbas'dan «Bu âyet Yahudiler hakkında indi.» diye rivâyet etti. Hidayeti verip delâlet satın almaları, delâleti hidâyete tercih etmeleri demektir. «Ateş üzerinde ne kadar dayanıklıdırlar» demek ateşi gerektiren amel üzerinde sabırlı olmalarından kinayedir.

İbni-Cerir Mucahid'den: **«Amma da ateş ehlinin ameliyle amel etmekte sabırlıdırlar»** diye rivâyet etti.

Abd b. Humeyd «Vallahi ateşe karşı hiç de sabırları yoktur. Fakat Allah (C.C.); onlar amma da ateş üzerinde cür'etlidirler» dedi.

İbni Cerir Es-Suddî'den rivâyet etti «Bu âyet istifham vechiyledir. Allah (C.C.) **«Acaba onları ateş üzerinde sabırlı kılan nedir?»** diye soruyor.»

(1) Bkz. Kurtubî 2-233-234, Darul-Kâtip, 1387 Kahire.

(176) **«Kitab konusunda ihtilâfa düşenlere gelince onlar uzak bir ayrılık içindedir.»**

Bunlardan maksad, Hıristiyan ve Yahudilerdir. Uzak ayrılıktan maksad kökleri uzaklarda bulunan bir düşmanlıktır. Haktan uzak olan bir ihtilâfdır.

Bazı âlimler de; bu âyetlerdeki Kitabtan maksad Kur'an'dır. İhtilâfa düşenlerden maksad Kureyş müşrikleridir, dedi.

Kitabın hak ile inişi doğrulukla veya burhan ve delille inişi demektir.

لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوْا وُجُوْهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ
وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ
وَالْكِتٰبِ وَالنَّبِيّٖنَ ۚ وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ ذَوِي الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى
وَالْمَسٰكِيْنَ وَابْنَ السَّبِيْلِ ۙ وَالسَّآئِلِيْنَ وَفِي الرِّقَابِ ۚ وَاَقَامَ
الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ ۚ وَالْمُوْفُوْنَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عٰهَدُوْا ۚ
وَالصّٰبِرِيْنَ فِي الْبَاْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ وَحِيْنَ الْبَاْسِ ۗ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ صَدَقُوْا ۗ
وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُوْنَ ﴿١٧٧﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُتِبَ عَلَيْكُمُ
الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى ۗ اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰى ۗ
فَمَنْ عُفِيَ لَهٗ مِنْ اَخِيْهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوْفِ وَاَدَآءٌ اِلَيْهِ
بِاِحْسَانٍ ۗ ذٰلِكَ تَخْفِيْفٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ ۗ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ
ذٰلِكَ فَلَهٗ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿١٧٨﴾ وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يّٰٓاُولِي
الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿١٧٩﴾ كُتِبَ عَلَيْكُمْ
اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرَا ۖ الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِيْنَ
بِالْمَعْرُوْفِ ۚ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِيْنَ ۗ ﴿١٨٠﴾ فَمَنْۢ بَدَّلَهٗ بَعْدَ مَا سَمِعَهٗ فَاِنَّمَآ
اِثْمُهٗ عَلَى الَّذِيْنَ يُبَدِّلُوْنَهٗ ۗ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ۗ ﴿١٨١﴾

MEÂL

(177) Yüzünüzü doğuya ve batıya çevirmeniz BİRR (ALLAH'I RAZI EDECEK HAREKET) değildir. Fakat (önemsenen Birr) Allah'a, Kıyâmete, Meleklere, Kitaba ve Peygamberlere îman edenin, akrabalara, yetimlere, miskinlere, yolculara, dilenenlere sevgisine rağmen (veya sevgisi için) mal verenin, (farz) namazı kılanın, zekâtı verenin, söz verdiklerinde sözlerini yerine getirenlerin BİRR'idir. Fakirliklerde, hastalıklarda ve savaş anında sabredenleri (överim.) İşte bunlar (dinde) doğruluk gösterenlerdir. İşte bunlar (küfr ve sair rezaletlerden) sakınanlardır.

(178) Ey îman edenler! Öldürmelerde sizin üzerinizde kısas farz kılındı. Hür ile hür, köle ile köle ve kadın ile kadın kısas edilir. Fakat her hangi bir kâtil için kardeşi tarafından birşey affolunursa (kısas düşer). Artık maktûlün velisi diyeti bilinen tarzda tahsil etsin. Kâtil de iyi bir tarzda ödesin (geciktirmesin ve kısmasın). Bu, Rabbinizden size bir azaltma ve rahmettir. Bu anlaşmadan sonra saldıran kim olursa olsun, onun için elem verici bir azab vardır.

(179) Ey akıl sahibleri! Sizin için kısasda hayat vardır. Umulur ki, bu sayede (kısası gerektiren hareketlerden) sakınasınız!

(180) Her hangi biriniz için ölüm (sebepleri) gelip çatarsa, eğer bir mal bırakırsa, ana ve babasına ve akrabasına adaletle vasiyet etmesi hepinize farz kılınmıştır. (Bu Âyet, bilâhare Miras Âyetleriyle neshedildi.) Muttakîlerin boynunda bu, sabit olmuş bir gerçektir.

(181) Vasiyeti işittikten sonra bozup değiştirene (gelince), bunun günâhı ancak değiştirenlerin boynundadır. Şüphesiz ki, Allah işitici ve bilicidir.

TEFSİR

(177) **«Sizin doğu ve batıya yönelmeniz BİRR değildir...»** Burada, Allah Kitab ehline hitab etti! Kıble değiştirildiği zaman, bu hususda derin, derin dalıp çıktılar. Her gurup **«BİRR bizim Kıblemize yönelmektir.»** dedi. Allah onların iddialarını reddederek **«Sizin üzerinde bulunduğunuz BİRR değildir. Sizin Kıbleleriniz neshedilmiştir. BİRR, Allah'ın emrettiği ve Mü'minlerin tâbî' olduğu Kıbledir.»**

«HUBBİHİ» (Sevgisi) kelimesindeki zamir mala râcidir. Nitekim Allah'ın Resûlü'nden (S.A.V.) sadakanın hangisi daha üstündür diye sorulduğunda, **«Sıhhatli olduğun ve mala karşı sıkı bulunduğun, yaşamayı umduğun ve fakirlikten korktuğun halde verdiğin sadaka en üstünüdür»** buyruldu.

Akraba ve yetimlerden ihtiyaç sahibi olana ancak sadaka verilir. Bütün sınıflardan önce akrabaların zikredilmesi, onlara verilen sadakanın en üstün sadaka oluşundan ileri geliyor. Çünkü Resûlüllah (S. A.V.), **«Senin fakire olan sadakan bir sadakadır. Yakının olan fakire verdiğin sadaka ikidir. Biri sadaka, diğeri sila-i rahimdir!»** dedi.

Miskin, o kimsedir ki, fakirlik kendisini söndürmüş daima sakin durur. Hanefilere göre «Miskin» en fazla ihtiyacı olan kimse demektir. Fakir ise, ikinci derecede ihtiyaç sahibidir. Şâfiiler, tam aksini söylerler. Tevbe Sûresi'nin altmışıncı Âyetinde zekâtın müstahakları sıralanırken önce fakirler sınıfı söylenmiştir. Bu durum, fakirin ihtiyaç yönünden miskinden daha önde olduğunu tercih eder.

Dilenci, ihtiyaçtan ötürü bu işi yapandır. Hatta başka çare olmazsa dilenip zaruri ihtiyacını gidermesi zorunlu olur. Bu durumda bulunan bir kimse dilenmeyip kendini ölüme terkederse, intihar etmiş olur.

Allah'ın Resûlü (S.A.V.), **«Dilenci ata binerek gelse dahi hakkı vardır.»** buyurdu. Yâni birşeyler verilsin. Amma sahtekârlığı yüzde yüz biliniyorsa o zaman mesele değişir.

Bir insanı kölelikten kurtarmak için mal vermek, îmanın kemâlindendir.

KÖLELİK müessesesi İSLÂM tarafından tesis edilmiş değildir. Ancak İSLÂM, o günkü şartlar dahilinde, daha önceden beri süregelen bu müesseseyi bir takım değişikliklerle islâh edip mecburiyet karşısında kabul etmiştir. Fakat türlü çarelerle ortadan kaldırılmasına çalışmıştır. Kölelik, İslâm'ın bu hususda getirdiği hükümler, teşvik ve tergibler sayesinde ortadan kaldırılmıştır. İslâm'a bu yüzden çamur atanlar ya vicdan fukarası veya akıl noksanıdırlar. Allah hidâyet versin. Amin.

Bu Âyeti Celîle gördüğün gibi, insanî kemâlatın tamamını bir araya getirmiştir. Açık ve zımnî olarak bu insanî hasletlere delâlet etmektedir. Zira bu hasletler çok ve çeşitli olmasına rağmen genel olarak üç sınıfda toplanır:

a) Doğru inanç ve itikad,
b) Güzelce insanlarla geçinmek,
c) Nefsin doğrulamasıdır.

Birinci sınıfa, Allah'a, Kıyamet'e, Melekler'e, Kitab'a ve Peygamberler'e îman kısmı işaret eder. İkinci sınıfa, Allah sevgisi için malını, ihtiyaç sahibi yakınlarına, yetimlere, miskinlere yolda kalmış yolculara, dilencilikten başka çaresi kalmamış dilencilere ve kurtarmak için kölelere veren kısmıyle işaret etmiştir. Üçüncü sınıfa, namaz kılar, zekât verir. Sözünde kalırlar, fakirlikte, hastalıkta ve savaşta sebat gösterip sabrederler kısmıyla işaret etmiştir.

Bu niteliklere sahib olanın îman ve itikadına bakarak onu doğrulukla, halk ile muaşeret etmek ve Hak ile geçinmek cihetine bakarak takvâ ile nitelendirdi. Allah'ın Resûlü (S.A.V.) bu duruma işaret ederek buyurdu: **«Bu Âyetle amel eden bir kimse, kesinlikle îmanını kemal mertebesine vardırmıştır.»**

(5-3-1983 tarihinde Ankara Kapalı Cezaevinde yazdım.)

İSLÂM'DA KISAS

(178) **Cahiliyet devrinde iki arap kabîlesi arasında kan davaları vardı. Birisi daha fazla öldürmüştü. Mağdur kabîle «Yemin ederiz kölemizin yerine hür olanınızı, kadınlar yerine de erkeğinizi öldüreceğiz.» diye**

and içmişti. İslâm geldiği zaman Resûlüllah'a müracaat ettiler. Dolayısı ile **«Ey îman edenler! KISAS sizin boynunuza farz kılınmıştır. Ölüler hususunda hür, hür ile köle, köle ile kadın, kadın ile öldürülür.»** Âyetine muhatap oldular. Bu Âyeti Celîle, hür köleyi, erkek, kadını öldürür ise veya aksi olursa kısas tatbik edilmeyecektir diye bir şeye delâlet etmez. İmam-ı Mâlik ile talebesi İmam-ı Şâfîi'nin, «İster kendisinin, ister başkasının olsun, köleyi öldüren hür öldürülmez şeklindeki içtihatlarının sebebi, Hz. Ali'den gelen şu hadîsi şeriftir: **«Bir kişi kölesini öldürdü. Resûlüllah ona hâd vurup bir sene sürgüne gönderdi ve kısas etmedi.»**

Yine Hz. Ali (R.A.)'den rivâyet ediliyor: **«Bir müslümanı zımmîye ve bir hürü köleye mukabil öldürmemek Sünnet'tendir.»**

İki İmamın dayandıkları ikinci bir delil de, Birinci Halîfe Hz. Ebu Bekir (R.A.) ve İkinci Halife Hz. Ömer (R.A.) dönemlerinde de Resûlüllah'ın (S.A.V.) binlerce Sahabesi olduğu halde köle öldüren bir hürrü öldürmezlerdi. Ancak hâd vurur ve diyet ödetirlerdi.

İki İmamın üçüncü delilleri ise, azâlar üzerine kıyas etmeleridir. Bu Âyetin **«Hür köle ile erkek kadın ile kısas edilmez.»** manâsına delâlet etmediğini kabul eden bir müctehid ise ancak bu Âyetin **«Nefis nefis ile öldürülür...»** Âyeti Celîlesi ile nesh edilmiş olduğunu iddia edemez. Zira bu Âyet, Tevrat'daki hükmü hikâye ediyor, Kur'ân'daki hükmü nesih edemez. Hanefîler, «Kasten öldürmenin cezası kısastır» diye bu Âyetle hüccet getirmişlerdir.

Hangi katil ki, maktûlün kardeşi tarafından biraz af edilirse, o katil kısastan kurtulur, DİYET vermek hükmüne maruz kalır. DİYET'i normal bir yoldan af edici istemeli af edilen de gecikmeksizin ve kısmaksızın diyeti ödemelidir. Kur'ân'ın bu hükmünde de DİYET'in de kasten öldürmenin gereklerinden olduğuna delâlet vardır. Aksi takdirde, mutlak af etmeye diyet ödenme emri bağlanmazdı. Bu af ve KISAS'ın DİYET'e dönüşmesi Rabbimiz tarafından bize bir hafiflik ve rahmettir. Zira Yahudilere kısastan başkası farz kılınmadı. Hıristiyanlara ise mutlaka AF etmek ve DİYET vermek farz kılındı. Bu ümmet ise KISAS, AF etme ve DİYET verme arasında muhayyer kılındı. Onlara bir kolaylık olsun diye veya mertebelere göre hüküm takdir edilsin diye bu kolaylık verildi.

(179) Ey kâmil akılların sahipleri KISAS'ın hikmeti hususunda engin engin düşününüz! Göreceksiniz ki, **«Öldürürsem, öldürülürüm.»** diye düşünen bir insan, toplumda huzursuzluk yaymaktan kaçınır, **«Sizin için KISAS'da hayat vardır.»** diyen ilâhî hükme râm olur. Evet KISASI bilmek, kâtili katletmekten alıkoyar. Dolayısı ile iki nefsin yaşamasına sebep olur. Eğer katletmek intikamcı bir toplumda işlenir ise, icabında bir öldürme yüzlerce ve hatta binlerce öldürmeye sebep olabilir. İşte Kısas prensibi onu önler. Ve bütün bu insanların hayatını kendilerine bahşeder.

Bâzı tefsir âlimlerine göre, buradaki hayat Âhiret Hayatıdır. Zira kâtil Dünyada katledilirse artık Âhiret azabından kurtulur yani yaptığını dünyada hayatı ile ödemiş olduğundan bir daha azap olunmaz.

Bâzı âlimler; KISAS'dan murat, Kur'ân'dır, Âyetin manâsı, **«Ey akıl sahipleri Kur'ân'da kalpleriniz için hayat vardır.»** demektir demişlerdir.

İSLÂM'DA VASİYET

(180) Miras Âyetleri nâzil olmazdan önce ebeveyne, yakınlara adaletle ve terekenin üçte birini geçmemek ve zenginleri tercih etmemek kaydı ile vasiyet yapmak farz idi. İslâm'ın başlangıcında bulunan bu hükmü belirten **«Sizin boynunuza ölüm gelip çattığı zaman, eğer mal bırakırsanız, valideyne, yakınlarına adaletle vasiyet etmek farzdır!...»** Âyeti Celîle, mîras Âyeti ile nesh olunduğu gibi Resûlüllah'ın **«Şüphesiz ki, Allah her hak sahibinin hakkını Âyette belirtip vermiştir. Dikkat edilsin bundan sonra vârisler için vasiyet diye birşey artık yoktur. Zira onlrain paylarını Allah Mîras Âyetlerinde belirtmiştir.»** hadîsi ile de nesh edilmiş olduğu söylenilmiştir!..

Fakat bu görüş, biraz dikkati gerektirir. Çünkü Mîras Âyetleri vasiyete ters düşmez aksine, onu takviye eder. Çünkü vasiyeti belirten Âyet, mutlak şekilde ölümden önce vasiyet etmeye delâlet ediyor. **«Şu ferde bu kadar mal verilsin!»** diye tafsilât getirmiyor. Bahsi geçen Hadîsi Şerif ise, AHADÎ Hadislerdendir. Ümmetin o Hadîsi kabul etmesi onu Hadîsi mütevatir mertebesine çıkarmaz ki, onunla Âyet nesh

edilsin. Umulur ki Allah'ın Resûlü bu Hadîsde **«Vasiyeti miras şeklinde yapılsın»** veya ölüm döşeğinde olan bir kimse, mîras haklarından fazlasını vârisler için vasiyet etsin!» diye tefsir edenin tefsirine itiraz etmiştir.

TEFSİR-İ Bİ'L ME'SÛR (RIVAYET TEFSİRİ)

(Hadislerle ve Sahabeden Nakledilen Rivayetlerle Yapılan Tefsir)

(177) **«Yüzlerinizi Doğu ve Batı tarafına çevirmeniz Birr (İyilik) değildir...»**

Bu âyetin tefsirini İbni-Ebi-Hâtim Ebi-Zer'den şöyle rivâyet etti: **«Resûlüllah'tan İMAN'ı sordum. O, bu âyeti Celîle'yi sonuna kadar okudu. Tekrar İman'ı sordum, yine aynı âyeti okudu. Üçüncü kez sordum aynı âyeti okuduktan sonra** «Bir haseneyi yaptığın zaman kalbin onu sever. Bir kötülük işlediğin zaman kalbin ondan buğzeder» **dedi.»**

İshak b. Rahuyeh Musned'inde Kasım b. Abdurrahman'dan rivâyet etti: **«Bir zat Ebi-Zer'e gelip İMAN'ın ne olduğunu sordu. O da bu âyeti sonuna dek okudu.**

Kişi: BİRRİ senden sormadım.

Ebi-Zerr: «Bir kişi, Allah Resûlü'ne (S.A.V.) geldi. Benden sorduğunun aynısını Resûlüllah'dan sordu. Cenab-ı Peygamber (S.A.V.) ona bu âyeti okudu. Senin razı (tatmin) olmadığın gibi o da razı olmadı (yani cevap kendisini tatmin etmedi.) Bunun üzerine Hz. Peygamber (S.A.V.); yaklaş dedi. O da yaklaştı. Hz. Peygamber; Mü'min bir hasaneyi (iyiliği) işlediği zaman sevabından ötürü kalbi sevinir. Seyyieyi (kötülüğü) yaptığı zaman kalbi üzülür ve cezasından korkar dedi.»

Abdurrezzak İkrime'den: «Hz. Hasan'ın Şam'dan dönüşünde İMAN'ı kendisinden sordular. Cevab olarak; doğuya ve batıya yönelmeniz BİRR'den değildir. âyetini okudu.»

İbni-Cerir Kattade'den: «Yahudiler batıya, Hıristiyanlar doğuya yönelerek ibâdet ederlerdi. Bunun hiç olduğunu belirtmek üzere bu âyeti Celîle indi.

İMAN âyeti diye bilinen bu âyet konusunda İbni-Cerir, İbni-Abbas'dan şunu rivâyet etti: **«Namazda yüzünüzü doğu ve batıya çevirmeniz BİRR'den değildir»** hükümü Peygamber (S.A.V.) Mekke'den Medine'ye geldiğinde oldu. Farzlar nâzil oldu. Hududlar tayin edildi. Allah farzları ve onlarla amel etmeyi emretti.»

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: «Bu âyet, Medine'de indi. Namazda yüzünüzü doğu ve batıya çevirmeniz BİRR değildir. Lâkin Birr kalbde sabit olan ilâhî taattır. Çünkü yönlere olan namaz değişebilir.»

İbni-Ebi-Şeybe İbni-Meysere'den rivâyet etti:

«Bu âyetin muhtevasıyla amel eden imanını tamamlamıştır.»

«Asıl iyilik, Allah'a (C.C.), âhiret gününe, meleklere, Kitaba ve Peygamberlere îman edenin inancıdır.»

Bu âyetin tefsirinde Ahmed, Müslim, Ebu-Davud, Neseî, Tirmizi, İbni-Maceh ve Şuabul-İman'da Beyhaki Hz. Ömer (R.A.)'den şunu rivâyet ettiler:

«Bir ara Resûlüllah'ın katında oturuyorduk, bir zat yürüyerek geldi. Saçları güzeldi. Sırtında beyaz elbise vardı. Ashab birbirinin yüzüne baktı. Bunu tanımıyoruz. Bu seferden de gelmiyor (çünkü elbisesi tertemizdir dercesine işâretler yapıldı.) Sonra o zat: **«Ey Allah'ın Resûlü senin yanına geleyim mi?»** deyince Hz. Peygamber, «Evet» dedi. Bunun üzerine gelip dizlerini Peygamberin dizlerine dayattı, ellerini uyluklarına bıraktı ve **«İslâm nedir?»** diye sordu. Resûlüllah **«İslâm, Allah'tan başka ma'bud olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şahitlik etmen, namaz kılman, zekât vermen, Ramazan orucunu tutman, Beyt'i (Kâbe'yi) ziyaret etmendir»** dedi.

O zat **«İMAN nedir?»**

Resul: **«Allah'a, Meleklerine, Son güne, Kitabına, Peygamberlere, Cennete, Cehenneme, ölümden sonra dirilmeye, kaderin tamamına inanmandır»** dedi.

O zat **«İHSAN nedir?»**

Resûlüllah (S.A.V.) **«Allah'ı (C.C.) görür gibi Allah'a kulluk etmendir. Eğer Allah'ı görmezsen o seni görür»** dedi.

O zat: **«Kıyâmetin kopması ne zamandır?»**

Hz. Peygamber: **«Kendisinden sorulan sorandan bu hususda daha bilgin değildir»** dedi.

O zat **«Kıyâmetin şartları (alâmetleri) nedir?**

Resûlüllah: **«Çıplak, yalın ayak ve fakir olanlar ne zaman binaları uzatırlarsa ve cariyeler efendilerini doğururlarsa o zaman Kıyâmetin kopmasını bekle»** dedikten sonra Cenab-ı Peygamber ayrılan o zatı bana çağırın dedi. Onu aradılar bir şey görmediler. İki veya üç gün sonra Resûlüllah **«Ey Hattabın oğlu, şundan şundan soran o zatın kim olduğunu bilir misin?»**

Ben **«Allah ve Allah'ın Resûlü daha iyi bilir dedim.»**

Resûlüllah (S.A.V.): **«O zat, Cebrail idi. Size dininizi nasıl öğreneceğinizi öğretmek için geldi»** dedi.

İbni-Ebi-Hâtim Said b. Cübeyr'den rivâyet etti: **«Sevgisi üzerinde malı yakınlarına, yetimlere, fakirlere, yolda kalana, dilencilere, ve boyunduruk altında bulunanlara verenin yaptığı birrdir..»** bu âyette bahsi geçen **«SEVGİSİ»** kelimesindeki zamir mala gider. Yani malı sevdiği halde bahsi geçen sınıflara verenin yaptığı Birr'dir...

Beyhaki İbni-Mesud'dan: «Kendisi sıhhatli, mala karşı tamahı olduğu, yaşamayı umduğu ve fakirlikten korktuğu halde malı infak edenin yaptığı Birr'dir.» diye rivâyet etti.

Ahmed, Buharî, Müslim Ebi-Hüreyre'den şunu rivâyet ettiler:

«Sadakanın en üstünü sıhhatli olduğun, yaşamak emelinde bulunduğun ve fakirlikten korktuğun halde verdiğin sadakadır. Sakın ruh gelip hançereye dayandığı zamana sadakayı tehir etme. O zaman filana şu kadar filana bu kadar olsun deme. Oysa o zaman mal filânın (vârisin) dir.»

Ahmed, Ebu-Davud, Tirmizi ve Nesei, Ebi-Derda'dan rivâyet ettiler: **«Ölüm anında infak edenin veya sadaka verenin meselesi, doyduktan sonra hediye edenin meselesine benzer.»**

İbni-Ebi-Şeybe; Ahmed, Tirmizi ve Neseî Selman b. Âmir ed-Dubbî'den şunu rivâyet ettiler: **«Miskine (fakire) verilen sadaka bir sadakadır. Fakir akrabaya verilen sadaka, iki sadakadır; biri sadakadır ikincisi sila-i rahimdir.»**

Ahmed Buharî, Müslim, Neseî, İbni-Maceh, Abdullah b. Mes'ud'un eşi Zeyneb'ten rivâyet ettiler: **«Allah'ın Resûlü'nden (S.A.V.) sordum: Kocama ve evimdeki yetimlere vereceğim nafaka benim için sadaka yerine geçer mi?»** Resûlüllah: **«Senin onda iki ecrin vardır. Biri sadaka ecridir, diğeri yakınlık ecridir.»** buyurdu.

İbni-Abbas: **«Yol oğlundan maksad, Müslümanların evine gelen misafirdir»** dedi.

İbni-Cerir Mucahid'den: **«Yol oğlundan maksad, misafir olarak uğrayandır.»**

İbni-Cerir İkrime'den: **«Dilenenden maksad elini açıp senden istiyendir.»**

Ahmed ve Ebu-Davud, Hz. Ali'nin (R.A.) oğlu Hz. Hüseyin'den (R.A.) rivâyet ettiler: **«Dilenci, atın sırtında dahi gelirse onun bir hakkı vardır.»**

İbni-Adi Ebi-Hüreyre'den: **«Dilenci atın sırtında dahi olursa yine ona veriniz.»**

İbni-Sad, Tirmizi, İbni-Hüzeyme ve İbni-Hibban, Abdurrahman b. Büceyde'den o da Resûlüllah'ın peşini takip eden ninesi «Ümmü Büceyd'den rivâyet etti:

«Ey Allah'ın Resûlü! Fakir kapıma geliyor ona verecek bir şey bulamıyorum ne yapmam lâzım? diye sordum.

Resûlüllah: **«Eğer yanmış bir tırnakdan başka bir şey bulmazsan onu ver.»** dedi.

Ebu-Naim, Salebî, Deylemî ve Hatip zaif bir senedle İbni-Ömer'den rivâyet etti: **«Allah'ın mü'min kulu için hediyesi, kapısına gönderdiği dilencidir.»**

İbni-Şâhin Ubeyy b. Kâb'den Resûlüllah «Sizlere Allah'ın kulları için olan hediyelerini haber vereyim mi? Bizler **«Evet haber ver»** dedik. Resûlüllah **«Fakir Allah'ın hediyesidir ister senin sadakanı kabul etsin ister terk etsin.»**

İbni-Ebi-Hâtim Said b. Cübeyr'den: **«Namazın ikamesi, farz namazın tamı tamına kılınmasıdır. Zekâtın verilmesinden maksad, farz olan zekâttır.»**

İbni-Merduyeh Fatma binti Kays'dan rivâyet etti: **«Allah'ın Resûlü, malda zekâtın haricinde bir hak vardır» dedikten sonra «yüzlerinizi Doğu ve Batı tarafına çevirmeniz Birr (iyilik) değildir»** âyetini sonuna kadar okudu.

Buharî Tarihinde Ebi-Hüreyre'den rivâyet etti: **«Resûlüllah'dan zekâttan başka malda herhangi bir hak var mıdır diye soruldu. Evet vardır»** diye cevab verdi.

Abd b. Hümeyd eş-Şa'bî'den rivâyet etti: **«Acaba zekâttan başka kişinin malında herhangi bir hak var mıdır?»** diye soruldu. Eş-Şabi: **«Evet»** dedikten sonra bahsi geçen âyeti okudu.

İbni-Cerir Ebul-Âliye'den rivâyet etti: **«Kim Allah'ın ahdini verdikten sonra bozarsa, Allah ondan intikam alır. Kim ki, herhangi birisine Peygamber sözünü verdikten sonra hile yaparsa, Kıyamette onun hasmı Hz. Peygamberdir.»**

Hâkim İbni-Mesud'dan: «(BE'SA) ve (DARRA) tâbirleri sakam ve hastalık mânâsını ifade ederler. (HİNEL-BE'S) da savaşmak zamanı demektir» diye rivâyet etti.

İbni-Cerir Kattade'den «(Be'sa) fakirlik demektir. (Darra) hastalık ve acıma (Beis) zamanı, savaşmak zamanı demektir.

Bazıları, İbni-Abbas'dan (Besa) bolluk, (Darra) kıtlık demektir diye rivâyet etti...

«İşte onlar doğru söylediler.»

İbni-Ebi-Hâtim Said'den: «Bu âyette zikredenleri işliyenler doğru söyliyenlerdir.» diye rivâyet etti.

İbni-Cerir Rebi'den: «Doğru söylediler, îman konuşmasıyle konuştular demektir» diye rivâyette bulundu.

Böylece amelin hakikatı Allah'a karşı doğru söylemektir, dediler.

Hasan «Bu, îman konuşmasıdır. Onun hakikati ameldir. Eğer sözle beraber amel yoksa, hiç bir şey yoktur demektir.»

Hakim-i Tirmizî Ebi-Âmir el-Eşarî'den rivâyet etti:

«Ey Allah'ın Resûlü Birr'in tamamı nedir diye sorduğumda, gizlide açıklığın amelini işlemendir» cevabını verdiler..

(178) **«Ey îman edenler, öldürülenler hakkında size kısas farz edildi...!»**

İbni-Ebi-Hâtim Said b. Cübeyir'den rivâyet etti: **«İslâm gelmezden az bir zaman önce cahiliyet döneminde iki arab kabîlesi çarpıştılar. Aralarında ölümler, yaralamalar oldu. Hatta köleleri ve kadınları bile öldürdüler. Müslüman oluncaya kadar bir birinden çektiler. Birisi öbürüsüne karşı mal ve silâhça böbürlenip dururdu. Böylece yemin ettiler ki, kölemize karşılık ancak onların özgürüne, kadınımıza karşılık ancak onların erkeğine razı oluruz. Bunun üzerine: «Ey îman edenler, ölüler hakkında sizin boynunuza kısas farz kılındı. Hürre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir» âyetini indirdi.»**

İbni-Abbas «Bu âyet, **«Nefse karşı nefis kısas edilir»** âyetiyle neshedildi.» dedi.

Abd b. Humeyd, Kattade'den rivâyet etti: «Cahiliyet ehli arasında zulum vardı. Şeytana itaat ederlerdi. Başka bir kavmin kölesi, kölelerini öldürdüğünde üstünlük tasladıkları için **«Kölemize karşılık bir hürü isteriz»** diye tuttururlardı. Kadınları kadın tarafından öldürüldüğünde ille bedel olarak bir erkek isteriz derlerdi. Cenab-ı Hak bu âyeti onlara karşı indirdi. Onları hududu aşmamaya çağırdı. Sonra el-Maide Sûresi geldi. Orada nefse karşı nefis hükmü indirildi. Yani öldüren kimi öldürürse ona karşılık öldürülecektir.

Nuhas «Nâsıh»ında İbni-Abbas'dan rivâyet etti: **«Bu âyet «Orada onların üzerinde yazdık ki, nefse karşı nefis var..»** âyetiyle neshedildi.»

«Kim için kardeşi tarafından bağışlama olursa artık örfe uymak ve ona güzellikle (diyeti) ödemek gerektir.»

İbni-Hibban ve Beyhakî İbni-Abbas'dan «İsrail oğullarında sadece kısas vardı. Onlarda DİYET yoktu. Fakat yüce Allah bu ümmete bu âyeti gönderdi. Affetmek, kasden işlenen cinayette Kısas yerine Diyete razı olmak demektir. Maktûlün vârisi Kısası kaldırıp Diyete razı olunca, örfe tâbi olsun, ödeme yapan da güzellikle Diyete, ölünün vârisine veya velisine teslim etsin. Bu hüküm Rabbinizden gelen bir tahfif ve rahmettir. Daha öncekilere yüklenen ağırlıktan indirmektir. Kim Diyeti aldıktan sonra kâtili öldürürse, onun için elem verici azab vardır.»

Teberanî İbni-Abbas'dan İsrail oğullarında öldürme oldu mu onlara kısas yapmaktan başka yol yoktu. Allah Diyeti ancak bu ümmete helâl kıldı. Davacıya Örfe tâbi olmasını, davalıya da iyilikle ödeme yapmayı emretti. **«Bu, Rabbinizden bir hafifletmektir..»**

(179) **«Ey akıllılar! Sizin için Kısasda hayat vardır..»**

Abdurrazzak Kattade'den «Hayattan maksad, kısas vazu nasihat oluyor demektir. Çünkü zalim olan saldırgan Kısası hatırladıkça öldürmekden uzak kaçar.»

Abd b. Hümeyd Kattade'den rivâyet etti: **«Allah-u Teâlâ bu Kısası akıl sahibleri için hayat ve ibret kılmıştır. Sefih ve cahiller için onda nasihat vardır. Nice kimseler vardır ki, tehlikeyle karşı karşıya gelir. Eğer Kısasın korkusu olmazsa muhakkak o tehlikeye girer. Lâkin Allah (C.C.) kullarının bir kısmını diğerinin ellerinden Kısas sayesinde emin kılmıştır. Allah'dan gelen her emirde dünya ve âhiret faidesi vardır. Her yasaklâdığında da fesad vardır. Allah (C.C.) kullarına elverişli olanı daha iyi bilir..»**

(180) **«Sizden birinize ölüm gelip çattığında eğer geride bir hayır bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya bilinen bir tarzda vasiyette bulunması Allah'a (C.C.) isyan etmekten kaçınanlara bir hak olarak size yazıldı.»**

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan rivâyet etti: «Hayır mal demektir.»

İbni-Cerir Mucahid'den: «Kur'an'da gelen her HAYIR kelimesi mal mânâsınadır. Meselâ **«Eğer Hayır, geride bırakırsa..» «İnsan Hayrın sevgisinde pek şediddir.» «Hayrı sevdim..» «Eğer onda Hayırın olduğunu bilsem...»** gibi âyetlerde Hayır mal mânâsına gelmiştir.

Abd b. Hümeyd İbni-Abbas'dan **«Altmış Dinar miras bırakmayan Hayrı bırakmamıştır.»**

Beyhakî Sünen'inde Ürve'den rivâyet etti: «Hz. Ali (K.V.) ölüm döşeğinde olan bir azadlısının yanına girdi. Onun yedi yüz veya altı yüz Dirhemi vardı. Hz. Ali'den (K.V.); vasiyet edeyim mi? diye sordu. Hz. Ali (K.V.) **«Hayır vasiyet etme. Çünkü Allah «Eğer bir Hayrı bırakırsa» dedi. Senin de bol bir malın yoktur. Malını mirasçılarına bırak» dedi.**

Beyhakî Hz. Âişe'den rivâyet etti: «Bir kişi Âişe'den **«Vasiyet etmek istiyorum»** diye sordu. Âişe: **«Ne kadar malın vardır?»** Kişi: **«Üç bin** (Dirhem veya Dinar) **vardır.»** Âişe; **«Kaç mirascın vardır?»** Kişi: **«Dört mirascım vardır.»** Âişe: **«Allah, eğer biri hayırı bırakırsa, vasiyet etsin» dedi. Senin malın az bir şeydir. Onu aile efradına bırak. Bu daha üstündür»** dedi.

(181) **«İşittiğinden sonra** vasiyet edenin vasiyetini değiştiren onun günâhını omuzlar.»

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan rivâyet etti: «Tebdil halinde vasiyet edenin ecri Allah'a (C.C.) aiddir. Vasiyetinde günahdan uzak olmuştur. Eğer zulmetmişse, velileri onun yanlışını düzeltmekte her hangi bir günaha maruz kalmazlar.»

İbni-Cerir Kattade'den: **«Vasiyeti duyduktan sonra değiştiren, onun günâhını almış olur.»**

İbni-Ebi-Hatim Said b. Cübeyr'den: «Vasilerden kim ki ölünün vasiyetini âdil olan ölüden işittiği halde değiştirir, onu tatbike çalışmazsa, günâh değiştirenindir. Yani vasinindir. Ölü o günâhdan uzaktır. Allah vasiyeti duyandır ve vasiyeti bilendir.»

فَمَنْ خَافَ مِنْ مُّوْصٍ جَنَفًا اَوْ اِثْمًا فَاَصْلَحَ بَيْنَهُمْ
فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١٨٢﴾ يٰٓاَيُّهَا
الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى
الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ۙ ﴿١٨٣﴾ اَيَّامًا مَّعْدُوْدٰتٍ ۭ فَمَنْ كَانَ
مِنْكُمْ مَّرِيْضًا اَوْ عَلٰي سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ اَيَّامٍ اُخَرَ ۭ وَعَلَى
الَّذِيْنَ يُطِيْقُوْنَهٗ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِيْنٍ ۭ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ
خَيْرٌ لَّهٗ ۭ وَاَنْ تَصُوْمُوْا خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿١٨٤﴾
شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِيْٓ اُنْزِلَ فِيْهِ الْقُرْاٰنُ هُدًى لِّلنَّاسِ
وَبَيِّنٰتٍ مِّنَ الْهُدٰى وَالْفُرْقَانِ ۚ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ
الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ۭ وَمَنْ كَانَ مَرِيْضًا اَوْ عَلٰي سَفَرٍ فَعِدَّةٌ
مِّنْ اَيَّامٍ اُخَرَ ۭ يُرِيْدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيْدُ
بِكُمُ الْعُسْرَ ۡ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا
اللّٰهَ عَلٰي مَا هَدٰىكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿١٨٥﴾ وَاِذَا سَاَلَكَ
عِبَادِيْ عَنِّيْ فَاِنِّيْ قَرِيْبٌ ۭ اُجِيْبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ اِذَا دَعَانِ ۙ
فَلْيَسْتَجِيْبُوْا لِيْ وَلْيُؤْمِنُوْا بِيْ لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُوْنَ ﴿١٨٦﴾

(182) Kim ki vasiyet edenin haktan uzaklaşacağından veya günâha girmesinden korkarsa dolayısiyle kendilerine vasiyet yapılanlar ile yapanın arasında islâh yaparsa asla bu kimsenin boynunda günâh yoktur. Şüphesiz ki, Allah yarğılayıcı ve merhamet edicidir.

(183) Ey îman edenler! Sizden önceki milletlere farz kılındığı gibi, oruç size de farz kılınmıştır. Tâ ki günâhlardan sakınasınız.

(184) Sayılı günlerdir. Sizden herhangi biriniz hasta veya sefer halinde bulunuyor ise, tutmadığı günler adedince diğer günler de oruç tutsun. Oruç tutmaya gücü yetmeyenler, bir fakirin doyumluğu fidye versin! Kendiliğinden bir hayır işleyene bu hareketi daha hayırlıdır. Eğer biliyor iseniz, sizin oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.

(185) Ramazan Ayı'nın orucu size farz kılınmıştır. O Ramazan ayı ki, insanlara doğru yolu gösteren, hidâyet sebeplerini belirten, bâtıl ile hakkı ayırt eden KUR'AN onda indirildi. Sizden herhangi biriniz Ramazan Ayı'nda (evinde) hazır bulunursa, O ayın orucunu tutsun. Hasta olan veya yolculukta bulunan kimse ise, tutmadığı günler sayısınca diğer günlerde orucunu tutsun. Allah size kolaylığı irade ediyor; size zorluk istemiyor. (Bu geçen kolaylığın verilmesi) sayıyı tamamlamanız, sizi buna hidâyet ettiğinden dolayı Allah'ı yüceltmeniz ve ona şükür etmeniz içindir.

(186) Kullarım ne zaman senden beni sorarlarsa şüphesiz ki, ben yakınım. Beni çağıranın duasını kabul ederim. O halde onlar da benim emirlerime icabet etsinler. Bana îman etsinler. Umulur ki, hâkkı bulacak yola irşad olurlar.

TEFSİR

(183) Bizden önce kendilerine oruç farz olunmuş kimselerden maksat, Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e (A.S.) dek gelmiş ve geçmiş ümmetlerdir. Demek ki, oruç tâ insanlığın başlangıcından beri kurulup gelen bir ilahî ibadettir. Tarihi, insanlığın tarihi ile beraberdir. Bu beyanın hikmeti:

İnsanları oruca teşvik ve nefisleri hoş etmektir! Orucun, şer'î manâsı, fecrden güneşin batışına kadar yiyecek, içecek ve cinsî ilişkilerden uzak durmak demektir.

«Umulur ki, oruç sayesinde sakınasınız.» cümlesi Resûlullah'ın (S.A.V.): **«Ey gençler! Evleniniz, üreyiniz zira ben kıyamette sizin çokluğunuzla diğer ümmetler karşısında iftihar ederim. Evlenmeye gücü yetmeyen oruç tutsun. Zira orucun şehvet kesici yönü vardır.»** Hadisi ile takviye edildiği gibi, orucun nefis azgınlığına gem olduğunu beyan eder.

(184) **«Belli günlerdir»**den maksat, ya Ramazan Ayı'nın orucudur veya Ramazan vacip olmazdan önce vacip olan oruç günleridir. O günler Aşûre veya her aydan üç gün oruç günleridir.

Bazı tefsir âlimlerine göre, Âyetin manâsı şöyledir: **«Sizin orucunuz günler sayısı bakımından sizden öncekilerin orucu gibidir.»** Çünkü hadiste rivayet edildiğine göre, Ramazan orucu Hıristiyanlara farz kılındı. Harareti veya soğukluğu şiddetli bir zamana rastladı. Papazlar, onu yazın mutedil zamanına tahvil ettiler. Bu tahvilin keffareti olarak da yirmi gün eklediler ve öylece tuttular.

Oruç ile tehlikeli hal olan bir hastalık ancak orucun yenmesine sebep olabilir. Misafir ise, fecrden önce sefere çıkarsa seferi müddeti de namazın kısaltılmasına vesile olan kadarsa, yani gideceği mesafe, yaklaşık olarak doksan kilometrelik bir mesafe ise orucunu tutmayabilir.

«Oruç tutmaya gücü yetenler orucu tutmaz iseler, bir fakire yetecek kadar fidye ile yükümlüdürler.» Bu ilâhî ruhsat, İslâmın başlangıcında idi. Müslümanlar ilk oruç tutmakla emir olunduklarında oruç

zor geldi. Çünkü âdet edinmemiş idiler. O zaman verilen bu ruhsat bilâhare nesh edildi.

Bâzı kıraâtlerde **«YUTİKUNE»** yerine **«YUTEVVİKUNNEHU»** gelmiştir. Bu takdirde Âyetin manâsı, **«Orucu zorlukla ancak tutabilecek ve bununla beraber haklarında tehlike ihtimali bulunan ihtiyarlar oruçlarını yiyebilirler; her gün için bir fakiri doyuracak fidye verirler. Eğer güçleri fidye vermeye yetmiyor ise Allah gafûr rahîmdir. Fidye miktarını arttırmak daha hayırlı olur. Ey hastalar ve özür sahibleri, mâzeretinize rağmen nefislerinizi zorlayıp oruç tutarsanız sizin için fidye vermekten daha hayırlıdır. Tabiî bu da oruçtaki fazîlet ve berââtı zimetteki ulviyeti bildiğiniz takdirde yanaşabileceğiniz bir hasletlir.»**

Oruç Hicret'in ikinci senesinde Medine-i Münevvere'de farz kılınmıştır. Yüce Peygamber hayatta dokuz sene oruç tutmuştur.

RAMAZAN kelimesi RAMD fiilinin kökündendir, yanmak manâsına gelir. Oruca RAMAZAN isminin verilmesi, ya günahları yakıp yok etmesinden veya Hicaz'ın sıcak ve yakıcı günlerine rast gelmesinden ileri gelmektedir.

Kur'ân'ı Kerim **«Levh-ü Mahfuz»**dan bütün olarak Ramazan'ın KADİR gecesinde yer küresine en yakın olan gök tabakasına inmiştir. Oradan da yirmi üç yıl içerisinde peyderpey Cebrail vasıtası ile Peygamberimiz (S.A.V.)'e indirilmiştir.

Allah'ın Resûlü'nden, **«Hz. İbrahim'in sahifeleri Ramazan'ın ilk gecesinde TEVRAT Ramazan'ın altıncı gecesinde, İNCİL Ramazan'ın ondördüncü gecesinde, KUR'AN Ramazan'ın yirmibeşinci gecesinde nazil olmuştur.»** rivayeti vardır.

(185) **«Sizden her hangi biriniz Ramazan Ayı'nda hazarda bulunursa bu ayın orucunu tutsun.»**

Bazı tefsir âlimleri, **«sizden herhangi bir kimse Ramazan Hilâli'ni görürse, o ay oruç tutsun.»** bu takdirde «Ramazan Ayı'nda hazır bulunursa,» mealindeki cümle, «Hilâlini görürse,» manâsına gelir. Nitekim **«Cuma Gününde hazır bulundum»** diyenin **«Cuma namazını kıldım»** demiş olduğu gibi.

(186) Bir göçebe Allah Resûlü'ne gelip sordu: **«Acaba Rabbimiz yakın mıdır ki, onunla münacaat edelim? (Fısıldanarak ve yakararak yalvaralım). Yoksa bizden uzak mıdır ki, seslerimizi yükselterek yakaralım.»** Bu sual üzerine, **«Kullarım senden beni sordukları zaman, kesinlikle ben yakınımdır, çağıran beni çağırdığı zaman duasını kabul ederim.»**

Bu yakınlık Cenab-ı Hakk'ın kullarının fiilleri ve sözlerini tam manâsı ile bilmesinin ve onlara en yakın bulunan bir yerden durumlarını gözetlemesinin bir temsilidir.

İman ve tââte icabet eden bir kulun yalvarmasını ve yakarmasını kabul edeceğine dair ilâhî vââddir bu.

TEFSİR-İ Bİ'L ME'SÛR (RİVAYET TEFSİRİ)

(Hadislerle ve Sahabeden Nakledilen Rivayetlerle Yapılan Tefsir)

(182) **«Kim ki vasiyet edenin bir hata veya günâh işlemesinden korkar da (tarafların) aralarını düzeltirse, ona günâh yoktur...»**

Bu âyetin hakkında selefden gelen rivâyetler:

Anaya, babaya ve yakınlara vasiyet etmek, miraslar âyeti nazil olmazdan önce vacipti. Mirasçıların terekeden olan paylarını bildiren âyet nazil olduğunda bu âyet neshedildi. Takdir edilen miras miktarları Allah'dan (C.C.) gelen birer farize oldu. Miras sahibleri vasiyet edenin minnetini almadan paylarını alma hakkına kavuştular. Bunun için Hadîsde **«Şübhesiz ki Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Bundan böyle herhangi bir varise herhangi bir vasiyet yapılamaz»** diye varid olmuştur. (1)

İSLÂMDA VASİYET

İslâmın başlangıcında ölüme yaklaşanın bütün malını anneye, babaya ve akrabalara vasiyet etmesi farzdır. Çünkü Cenab-ı Hak **«Birinize ölüm geldiği zaman eğer mal bırakıyorsa, anaya, babaya, yakınlara uygun bir tarzda vasiyet etmesi Allah'a karşı gelmekten sakı-**

(1) Sünen sahibleri Âmr b. Hariceden rivayet ettiler. Bkz. Muh. İbn-Kesir 1-157-Darul-Kur'ân Beyrut, Bilâ tarih.

nanlara bir borç olarak size farz kılındı.» buyurdu. Sonra miraslardan bahseden âyetle bu hüküm nesih edildi. Vasiyet malın üçte birinde veya daha azında varis olmayanlara müstahap olarak kaldı. Mal az, aile efradı çoksa dahi vasiyetin bu istihbablığı devam eder.

İcma'dan önce vasiyetin tesbitini yapan şeri delil, Cenabı Hakkın dört yerde **«Bu hükümler ölünün borcu ödenip yaptığı vasiyyeti yerine getirildikten sonradır.»** (Nisa: 11 - 12) buyurduğudur.

Bir de icma'dan önce vasiyyetin isbatını yapan bir çok sahih hadisler vardır. Meselâ: Müslim ve Buharî **«Vasiyet edeceği bir şeyi olduğu halde vasiyetsiz olarak iki geceyi geçirmek hakkı hiçbir müslümanda yoktur.»** Yani tedbirden veya ahlâktan bilinen ancak vasiyetin etmesidir.» Hadisi vardır.

İbni-Maceh **«Mahrum o kimsedir ki, vasiyyet etmekten yoksuldur. Kim ki vasiyyet yaparak ölürse, o kimse yol, sünnet, takva ve şehadet (şehidlik) üzerinde ölmüştür. Afvolunarak ölmüştür.»** Hadisi de vasiyyetin tesbitinde bir esasdır.

Varis olmayan yakını vasiyyetde takdim etmek daha efdaldır. Onlardan da mahremi olan sonra süt kerabetine (yakınlığına) sahip olanı, sonra dünürlük yakınlığına sahip olanı, sonra velâ (azadetmekten gelen yakınlık) sahibini sonra da komşuluk yakınlığına sahip olanı vasiyyette takdim etmek daha efdaldır.

Bir kimsenin boynunda zekât ve hacc gibi Allah'ın (C.C.) veya emanet ve gasbedilen mal gibi insanların hakkı varsa, bu hususu vasiyyet etmesi farzdır. (1)

Abd b. Hümeyd, Buharî, Müslim İbni-Ömer'den **«Hiçbir müslümanın hakkı değildir ki, üzerinden üç gün geçsin vasiyeti yanında olmasın»** İbni-Ömer (R.A.) **«Bu Hadisi dinlediğim günden beri vasiyetsiz gecelemedim»** dedi.

Abdurrezzak, Basra Kadısı Übeydullah b. Abdullah b. Ma'mer'den rivayet ediyor: **«Vasiyetini kim için yaptığını belirtenin vasiyetine göre amel ederiz.** Yani adını verdiğine teslim ederiz. Eğer **«Allah'ın em-**

(1) Bkz. Muğnul-Muhtaç 3-39 Şirketul-Halebî-Kahire 1377.

rettiği şekilde sarfediniz» derse, o vasiyet ettiği malı (muhtaç olan) yakınlarına veririz.»

Abdurrazzak Tavus'tan **«Bir kavmin adını vererek onlara vasiyet edenin beri tarafda ihtiyaç sahibi yakınları varsa, vasiyet edilen mal, muhtaç yakınlara rededilir.»**

Abdurrazzak Hasanı Basrî'den **«Akrabaları olmayanlara malının üçte biriyle vasiyet ettiğinde vasiyet edilen o, mal üçe ayrılır: Bir kısmı onlara, iki kısmı da yakınlarına verilir.»**

Ahmed ve Beyhakî İbni-Sirin'den «İbni-Abbas (R. Anhuma) hutbe okudu. Onun esnasında «el-Bakara» suresini okudu. O, surede olanları açıkladı. Ta bu vasiyet âyetine gelinceye dek. Buraya vardığında; **Bu âyet neshedildi dedi.»**

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan «Ana ve baba ile beraber olan başka yakınları terekeden istifade etmezdi. Ancak yakınlara vasiyyet edilmişse onlara terekeden verilirdi. Bunun üzerine Hz. Allah MİRAS âyetini indirdi. Orada ana ve babanın terekedeki paylarını açıkladı. Yakınların terekenin üçte birinde olan vasiyet hakları yerinde bırakıldı.»

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan **«Mirasçıların bu âyetteki durumları nesh edildi. Fakat mirascı olmayan yakınların vasiyeti nesh edilmedi.»**

İbni-Cerir Kattade'den o da Şureyh'den «Miras âyeti ininceye kadar ölüme hazır olan bütün malını vasiyet ederdi.» Yani kendisi malının taksimini yapardı.

Abd b. Hümeyd Hasanı Basrî'den: **«Diğer mirâsçılar razı olmadıktan sonra hiç varise vasiyet yoktur. Yani yapıldığı takdirde hükümsüzdür. Meğer ki diğer mirasyediler razilik gösterirlerse...»**

İbni-Cerir Kattade'den **«Kim ki duyduğu halde vasiyeti değiştirirse o, günâh onun boynundadır.»**

İbni-Ebi-Hâtim Said b. Cübeyir'den «Vâsilerden her hangisi ölünün ağzından işittikten sonra vasiyetini yerine getirmezse, vasiyet eden de âdil ise, (yani yanlış bir tarzda vasiyet etmemişse) onun günâhı değiştirenlerin boynundadır. Ölü kurtulmuştur. Allah vasiyeti duyar ve bilirdir. Kim ki vasiyet yapan ölünün taraf tutarlığından veya yanlışlığından korkarsa, onların arasında islah edip yanlışını düzel-

tirse, varisler arasını düzelten o vasiyi Allah (C.C.) affeder. Ona merhamet edicidir. Ona ölünün yanlış vasiyetini düzezetme ruhsatını da vermiştir.»

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: «Ayette geçen «CENEF» kelimesi yanlış demektir. «İSİM» kelimesi kasden yapılan günâh demektir dedi.»

Abd b. Hümeyd Kattade'den: **«Kim ki zulmü vasiyet ederse veya vasiyette hududu aşarsa ölünün varisi veya müslümanların imamlarından biri o vasiyeti Allah'ın Kitabına ve Resûlün Sünnetine red edebilir.»**

Sufyan b. Üyeyne İbni-Abbas'dan **«Vasiyette tarafgirlik ve başkasına zarar vermek büyük günâhlardandır.»** diye rivayet yaptı.

«Ey iman edenler! Sizden öncekilere farz kılındığı gibi oruç size de farz kılındı.....»

İSLAM'ın beş rüknunden biri olan ORUC'un farziyetini getiren bu âyet hakkında selefden gelenler:

Buharî, Müslim, Tirmizî, ve Beyhakî İbni-Ömer'den rivâyet ettiler: **«İslâm beş şeyin üzerinde kurulmuştur. (Beş şeyden meydana gelmiştir.): Allah'dan başka herhangi bir ma'budun olmadığına, Muhammed'in (S.A.V.) onun elçisi olduğuna dair şahidlik, Namaz kılmak, Zekât vermek, Ramazan ayının orucunu tutmak ve Hacca gitmektir.»**

İSLAMDA ORUÇ

Oruç, namaz gibi bedenî bir ibadettir. Birinci derecede gelen zekâttan sonra en üstün ibadet oruçtur. Hicretten bir buçuk sene sonra Şaban ayının onunda ve Kıble Kâbe'ye döndükten sonra oruc farz kılındı. Orucun zamanı gündüzdür. Fecri-sadıktan başlar güneş batıncaya dek devam eder.

Orucun fazileti hakkında bir çok sahih Hadîsler varid olmuştur. Hadîs imamları onları Müsnedlerinde zikkretmişlerdir. Onlar'dan biri şu gelecek Hadisi-Kudsîdir: **«Ademoğlunun bütün ameli kendisine aiddir. Ancak orucu müstesnadır. O benim içindir. Ben ondan ötürü Ademoğlunu mükâfatlandırırım.»**

Her nekadar insanoğlunun bütün ibadetleri Allah'ın ise de orucun be tahsis Allah'ın (C.C.) olduğu için iki neden vardır ki, onlar sayesinde oruç sair ibadetlerden ayrılır:

1) Oruç kul ile Rabbisi arasında bir «SIR»dır. Ancak onun üzerine Allah muttali olur.

Diğer ibadetler ise apaçıktırlar. Bazen onları kul riyakârlık için yapar.

2) Diğer ibadetlerin mani olamadığı nefsî lezzetlere oruç manî olur.

Şabî ve Kattade «Ayetteki teşbih (benzetme), orucun vakit ve miktarına racidir dediler. Çünkü Cenab-ı Mevlâ, hem Hz. Musâînın (A.S.) hem de Hz. İsa'nın (A.S.) kavmine Ramazan orucunu farz kıldı. Onlar bozdular. Papazları bir aya on gün eklediler. Sonra bir papazları hasta düştü **«Eğer Allah bana şifâ verirse on gün oruç daha eklerim o, kırk güne»** dedi. Ve öyle yaptı. Böylece Hıristiyanların orucu elli güne vardı. Sıcak zamanda oruç onlara zor geldi. Sonbaharın serin günlerine naklettiler. İlâhî sistemde keyfi hareket ettiler.

Mucahid **«Allah Ramazan orucunu her ümmete farz kıldı.»** dedi.

Hasanı-Basrî ve Suddî'den gelen rivayete göre; Hıristiyanlar **«VESİKE»**ye (ihtiyata) yapışarak önce otuzun evvelinde bir, sonunda da bir gün ilâve ettiler. Bu da asırlarca devam etti. Böylece oruçları elli güne vardı. Sıcak mevsimde elli gün zor geldiğinden serin zamana naklettiler.

Bundan ötürü ŞEK günü İSLAM'da mekruh kılındı.

Bazı âlimler «Teşbih» (benzetme) orucun aslının farz olduğuna racidir. **«Yani sizden önce geçen ümmetlere orucun aslı farz olduğu gibi size de aslı farz olundu.»**

Teşbih, vakit ve keyfiyet yönünden değildir dedi.»

Bazılar teşbih orucun sıfatı yönündendir: Yani, nasıl yemek, içmek ve cinsî ilişkiden onları meneden bir oruc onlara farz kılındı ise size de böyle olan oruç farz kılındı. Bu görüş Suddî, Ebul-Âliye, ve Rebi'in görüşüdür.

Muaz b. Cebel ve Ata «Teşbih orucun sıfatına ve sayıya değil oruca raci'dir veya iki orucun eksiklik veya fazlalıklarına bakılmamaktadır. İslâmın başlangıcında her aydan üç gün ve Aşura günü oruç tutulurdu. Buna binaen âyetin manası «Sizden öncekilere — İbni-Abbas onlar Yahudilerdir dedi — her aydan üç gün ve Aşurâ günü farz kılındığı gibi size de farz kılındı.» demek olur. Sonra bu ümmet hakkında her aydan üç gün ve aşura orucu nesih edildi. Yerine Ramazan ayı geldi.

Muaz b. Cebel **«onlar, sayılı günlerle, o günler de Ramazan orucuyla nesih edildi.»** dedi.

Oruç şehvetleri öldürdüğü için takvaya sebebdir. Nitekim Hz. Peygamber **«Oruç kalkandır. Oruç boğurmadır.»** dedi.

Ayette geçen sayılı günler Ramazan ayı olursa, daha önce Muaz'dan rivâyet edilenin hilâfı sabit olur.

HASTALIK VE ORUÇ

Hiç bir halu-kârda orucu tutmaya gücü yetmiyecek tarzda hastalık olursa, orucu bozmak vacip olur.

Zarar görerek ve meşakkat çekerek ancak oruç tutabilen hastaya orucunu bozması müstahabdır.

İbni-Sirin: **«İnsan hastadır denilecek bir duruma düştüğünde orucu bozabilir»** dedi. Sefer illetinden ötürü orucunu bozabilecek misafire kıyas etti.

Hasanı Basrî: **«Ne zaman hastalıktan ötürü namazda ayakta duramıyorsa, o zaman orucunu bozar.»** dedi.

Buharî: «Nişabur'da hafifce hastalandım. Bu da Ramazan ayına tesadüf etti. O esnada İshak b. Raheveyh (veya Rahuyah) beni ziyarete geldi. Beraberinde bir kaç arkadaşı da vardı. Bana: **«Ey Eba-Abdullah orucunu bozdun mu?»** dedi.

Ben **«Evet bozdum»** dedim. İshak: **«Ruhsatın kabul edilmesinden zaif kalınabileceğinden korktum. Onun için sordum»** dedi.

Abdan İbni-Mubarek'ten o da İbni-Cureyiç'ten rivâyet etti: **«Âtadan sordum: Hangi hastalıktan ötürü orucumu bozabilirim?»**

Ata **«Hangi hastalık olursa olsun»** diye cevap verdi.

Buharî: **«Bahsedilen Hadîs, İshak'ın yanında yoktur»** dedi.

Ebu-Hanife: **«Eğer kişi orucunu bozmadığı takdirde bedeninin daha fazla acı çekeceğinden ve sıtmanın daha şiddetleşeceğinden korkarsa, orucunu bozar»** dedi.

SEFER VE ORUCU

Hac veya cihad gibi taat seferinde ittifakla oruç bozulabilir dedikten sonra âlimler namazın kasredildiği ve orucun yenildiği SEFER konusunda ihtilâf etmişlerdir.

İmamı Mâlik; namazın kasredildiği sefer, orucun yemesini ruhsatlı kılan seferdir. O da bir gün bir gecelik mesafedir dedikten sonra ikinci bir kez, kırk sekiz millik mesafedir, dedi.

İki günlük mesafe dediği de rivâyet edildi.

İmam Şafiî; iki günlük mesafedir, dedi.

Âtiye, İbni-Abbas ve Sevrî'den; üç günlük mesafedir, diye rivâyet etti.

Buharî de: «İbni-Ömer ve İbni-Abbas'dan dört «BERİD»lik bir mesafede namazı kasr eder, orucu bozarlardı. Dört Beridlik mesafe on altı «FERSAH»lik mesafedir. Günümüzün ölçüsüyle seksen küsur kilometrelik mesafedir.

Ed-Darekutnî Ebu-Bekr En-Nişaburî'den, o da Mısır'da İsmail b. İshak b. Sehil'den o İbni-Ebi-Meryem'den o Muhammed b. Cafer'den, o Zeyd b. Eslem'den o Muhammed b. Munkedir'den o Muhammed b. Kâb'dan rivâyet etti: «Ramazan ayında Enes b. Malik'e vardım. Sefere çıkmak istiyordu. Bineği hazırlanmıştı. O da yolculuk elbisesini giymişti. Güneş batışa yaklaşmıştı. Yemek istedi. Yemekten yedikten sonra bineğine bindi. Ben sordum: **«Bu yaptığın Resûlün Sünneti midir?»** **«EVET»** cevabını verdi.

Hasanı Basrî: **«Sefere çıkmak istediği gün kişi, dilerse evinde orucunu bozabilir»** dedi.

İmamı Ahmed: **«Evlerden çıktığında orucunu bozar»** dedi.

İshak: **«Ayağını üzengiye koyduğundo bozar»** dedi.

Hanefi'lere göre; hazeri olarak sabahladıktan sonra sefere çıkarsa, o günün orucunu bozamaz.

Ez-Zuhrî, Mekhul, Yahya el-Ensarî, Evzaî, Şafiî ve Ebu-Sevir'de böyle ictihad ettiler. Fakat bu durumda orucunu bozarsa, sadece günü gününe kaza eder. Keffaret düşmez, dediler. «İbnul-Arabî», Şafiîlerden «el-Bacî» **«Keffaret lâzım gelir»** dediler.

Ebu-Ömer: «Bu durumda keffaret düşer diyenin sözü hiç bir kıymet ve mânâ ifade etmez. Çünkü Allah misafire oruç yemeyi mubah kılmıştır. Allah'ın vacip kılmadığını hiç kimse vacip kılamaz. O gününde sefere çıkarsa, dilediği takdirde orucunu bozar.

Bu görüşü, Eş-Sabî, Ahmed ve İshak da paylaştılar. Zira Buharî de İbni-Abbas'dan gelen Hadîsde: **«Resûlüllah Medine'den Mekke'ye doğru yola çıktı. «Üsfan» adlı köye varıncaya kadar orucunu bozmadı. Orada su istedi. Halka göstermek için iki eliyle su kabını kaldırdı ve içti. Mekke'ye kadar bir daha da yolda oruç tutmadı.»** denilmektedir. Bu hüküm burada «NASS»dır. Onun tersi geçerli değildir. (1)

Bu Hadîsde, aynı zamanda yolculukta oruç tutulamaz diyenin de görüşünün reddi vardır.

İbni-Ömer: **«Seferde oruç tutan hazerde kazasını yapar.»**

Abdurrahman b. Avf: **«Seferde oruç tutan, hazerde oruç yeyen gibidir.»** dedi. (2)

Zahirilerden bir kavim de bu görüşü savundu. Delil olarak Cenabı Hakkın: **«Tutmadığı günler sayısınca başka günlerde tutar»** hükmüdür. Başka bir delil de Hz. Peygamber'in: **«Seferde oruç tutmak Birr'den değildir»** sözüdür.

---

(1) Bak Kurtubî Cild: 2-278-279 Darul-Kâtip 1387, Kahire.

(2) Bkz. Kurtubî Cild: 2-280 Darul-Kâtip, 1387, Kahire.

SEFERDE ORUC TUTMAK MI DAHA AFZALDIR YOKSA YEMEK Mİ?

İmam Mâlik ve İmam Şafiî: **«Oruç tutmak güçlü yolcu için daha afzaldır dediler.»**

Başka bir görüşlerinde; kişi muhayyerdir dediler. Çünkü İbni-Üleyye Enes'den rivâyet etti: **«Ramazan ayında Resûlüllah ile yolculuğa çıktık. Oruç tutanımız tutmayanları, tutmayanlar da tutanları ayıpsamadılar.»** Malik, Buharî, ve Müslim Hadisi rivâyet ettiler.

Resûlüllah'ın ashabı Osman b. Ebi-As Es-Sakafî ve Enes b. Malik'den gelen rivâyete göre; kudreti olana seferde oruc tutmak yemekten daha afzaldır.

İmam Ebu-Hanife ve talebeleri de bu görüşteler.

İbni-Ömer ve İbni-Abbas'dan: **«Yemek tutmaktan daha iyidir»** rivâyeti de gelmiştir.

Said b. Musayyip, Şabî, Ömer b. Abdulaziz, Mucahid, Kattade, Evzaî, Ahmed ve İshak: **«Yolculukta orucu tutmamak daha afzaldır.»** dediler. Çünkü Cenab-ı Hak: **«Allah sizin için kolaylığı irade eder, zorluğu değil..»** dedi.

Bir memlekette Ramazan yirmi dokuz gün çekerse, orada hasta olan veya yolculuğa çıkan bilahere yirmidokuz gün kaza eder.

İbni-Abbas, Ramazan kazasını kişi dilerse arka arkaya dilerse aralıklı tutacağı hakkında: **«Dilediğin tarzda onu tut»** Hadisiyle istidlal etti.

Ebu-Hüreyre'den rivâyet edilen: **«Kimin boynunda Ramazan kazası varsa onu ardarda kaza etsin, onu kesmesin»** Hadîs ise isnadında Abdurrahman b. İbrahim vardır. Bu zatın Hadîsi zaifdir.

İbni-Ömer: **«Yediğin gibi kaza et»** dedi.

Hulasa: Ramazan kazasında ardarda tutmak müstehaptır. Fakihler bunda ittifak ettiler. Aralıklı tutarsa da olur.

«Yediğinin sayısınca başka günlerde tutsun..» cümlesi, zaman tayini yapmadan Ramazan kazasının farziyetine delâlet eder. Sahihe-

yinde Âişe Validemizden gelen: **«Ramazan kazası boynumda olurdu. Onu ancak gelecek Şaban ayında kaza edebilirdim. Resûlullah ile meşgûliyetim orucun kazasını yapmamı geciktirirdi.»** Hadîs NASS'dır ve âyeti daha açığa kavuşturur. Aynı zamanda Davud-i Zahiri'nin aleyhinde delildir. Davudi-Zahiri: **«Şevvalin hemen ikinci günü kaza etmesi vacibdir. Böyle yapmayan ve ölen günâhkârdır»** dedi.

Usul âlimlerinin bazısı «Şevvalin ikinci gününü kaza yapmaksızın geçirirse ve kaza etmek azminde ise, sıhhatli görüş şudur ki, ne günahkârdır ne de kusurludur.

Cumhurun reyi de budur. Lâkin emin olmak için acelece kaza yapması mustahaptır.

Eğer Ramazan kazasını gelecek Şaban'dan sonraya bırakırsa, Malik, Şafii, Ahmed ve İshak'a göre; keffaret vermesi gerekir ve ikinci senede günü gününe kaza eder. Her gün için bir fitre miktarı keffaret verir.

Ebu-Hanife, En-Nahaîi ve Davud, Keffaret lâzım gelmez, dediler. İmamı Buharî de bu görüşü savunarak: «Ebu-Hüreyre ve İbni-Abbas'dan mürsel olarak şu hadis rivâyet edildi: **Kazasını ikinci seneye bırakan yedirir. Yani her gün için keffaret verir. Oysa Allah; (C.C.) sadece başka günleri yediği günler yerine tutar demiştir»** dedi.

KAZAYA KALMIŞ ORUCU BOZANA NE LAZIMDIR?

Kasden kaza orucunu bozana İmamı Mâlik katında keffaret lâzım gelmez. Cumhurda bu görüştedir. Ancak günü gününe kaza eder.

Kattade: «Ramazan kazasını tutarken ailesiyle birleşir veya bir şey yiyerek orucunu bozana kaza ve keffaret lâzım gelir» dedi.

Cümhur: Bir hastalıktan veya seferden ötürü orucunu yeyen kaza etme imkânına kavuşmadan ölürse hiç bir şey lâzım gelmez» dedi.

Kattade ve Tavus: «Hasta iyileşmeden ölürse her günü için taam (fidye) verilir dediler».

Ramazan kazasına borçlu iken ölenin yerine kimse oruç tutamaz. Bu görüş Şafiî, Mâlik ve Sevrî'nindir.

Ahmed, İshak, Ebu-Sevr, Leys, Ebu-Übeyd ve Zahiriler: **«Yerinde başkası tutar. Ancak şu kadarı vardır ki, başkası kendisine nazrettiği takdirde tutar»** dediler.

Zira Aişe Validemizden: **«Kim ölürse ve boynunda da oruc kazası varsa velisi onun yerinde o orucu tutsun...»** Hadisi gelmiştir. Ancak şu varki bu Hadis oruç hususunda genel olarak varid olmuştur. Müslimin İbni-Abbas'dan rivâyet ettiği bunu tahsis eder:

«Bir kadın Peygamber'e (S.A.V.) geldi. Ey Allah'ın Resûlü! Annem vefat etti. Boynunda nazrettiği oruç (veya bir ayın orucu) **vardır. Acaba onun yerinde bunu tutabilir miyim?»** diye sordu. Hz. Peygamber: **«Bana haber verir misin eğer annenin boynunda bir borç olsaydı, sen de onu ödeseydin acaba ödenmiş olur muydu?»**

Kadın: **«Evet ödenmiş olurdu»** dedi. Resûl: **«Öyle ise annen yerine oruç tut»** dedi.

Mâlik, Şafiî ve Sevrî: **«Hiç bir kimse başkasının günâhını taşımaz.»** (En'am: 164) **«İnsana ancak kazancı vardır.»** (Necm: 39) **«Her nefis ancak aleyhinde kazanır.»** (En'am: 164) gibi âyetleri delil getirmişler. Bir de Neseî'nin İbni-Abbas'dan naklettiği şu Hadisle delil getirmişlerdir: **«Kimse, kimsenin yerine namaz kılamaz. Kimse kimsenin yerine oruc tutamaz. Ancak borçlunun her günü için buğdaydan bir «Müdd» (iki el dolusu) kadarını verir.»**

Said b. Mensur Ebi-Cafer'den rivâyet etti: **«Ramazan ayı her orucu neshetti.»**

FİDYE

(184) **«Oruca dayanamayanlar bir düşkünü doyuracak kadar fidye verir.»**

Bu meal, «YÜTİKUN»e üzerine olumsuzluk harfi «LÄ» kelimesini dahil ettiğimiz takdirde geçerlidir. Fakat Tefsiri-Birriveyede bütün nakiller «LÂ» harfi olmaksızın gelmiştir. Böylece meal: **«Oruca güç yetirenlere (bozdukları takdirde) fidye düşer. O da bir düşkünü doyuracak kadardır.»** oluyor.

Abd. b. Hümeyd İbni-Sirin'den; İbni-Abbas hutbe irad etti. Bu âyete vardığında; **«Bu âyet nesih edildi»** dedi.

İbni-Ebi-Hâtim İbni-Abbas'dan; bu âyet indiğinde, dileyen oruç tuttu. Diliyen tutmadı ve bir düşküne fidye verdi. Sonra: **«Öyle ise, sizden kim Ramazan ayında hazır bulunursa (Hilâli görürse) artık onu tutsun.»** âyeti indi. Bu âyeti neshetti. Ancak fâni (çok yaşlı) bu hükmün dışındadır. Dilerse, orucunu bozar, her gün oruca karşılık olarak bir düşküne yedirir.»

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: «Bu âyet, oruç tutabilecek güçte bulunan yaşlılar için bir ruhsat getirdi: Orucu bozup fidye verebilirler. Her gün için bir yoksula bir fidye verir. Sonra bu hüküm nesih edildi. Bunun üzerine Cenab-ı Mevlâ: **«Sizden kim Ramazan ayında bulunursa (Hilâli görürse) artık Ramazanı tutsun.»** âyetini gönderdi. Yaşlı kadın ve yaşlı erkek oruca güç yetiremediği takdirde yeyip her gün için fidye verirler. Gebe ve emzikli kadın korktukları takdirde orucu bozar, her gün için bir düşküne fidye verir ve güç yetirmiyen yaşlılara kaza da lâzım gelmez.»

Ed-Darîmî, Buharî, Müslim, Ebu-Davud, Tirmizî, Neseî ve İbni-Cerir Hüzeyme'den, Ebu-Avane, İbnul-Munzir Seleme b. Ekva'dan rivâyet ettiler: **«Bu âyet indiğinde bizden diliyen oruç tutardı. İstiyen orucu yer fidye verirdi. Fakat bu âyetten sonra gelen «Ramazan ayında bulunan (Hilâli gören) artık Ramazanı tutsun.» âyeti bunu nesh etti.»**

Buharî Ebi-Leylâ'dan riyâyet etti: «Bizim bazı arkadaşlarımız bize haber verdiler: Ramazan hakkındaki âyet indiğinde müslümanlara oruç tutmak ağır geldi. O zaman bir yoksula fidye veren orucu yeyebilirdi. Bu sefer de, oruç tutabilecek kimsenin orucu terketmesi onlara ağır geldi. **«Sizin oruç tutmanız size daha hayırlıdır.»** âyeti geldi ve daha önceki hükmü nesih etti. Böylece müslümanlar oruç tutmakla emrolundular.

Abd b. Hümeyd ve Âmir es-Şabî'den: **«Oruç tutmaya güç yetirenlere, düşkünlere yedirmek üzere fidye vardır»** âyeti indiğinde, zenginler orucu yediler ve fakirlere fidye verdiler. Böylece orucu fakirlerin üzerine bıraktılar. Bunun üzerine Allah (C.C.): **«Sizden Ramazan ayında bulunan orucunu tutsun»** âyetini indirdi. Böylece bütün müslümanlar orucu tuttular».

Veki' ve Abd b. Hümeyd Ebi-Leylâ'dan rivâyet ettiler: «Ata b. Ebi-Ribah'ın yanına Ramazan ayında vardım. Yemek yediğini gördüm. Kendisine yemek mi yiyorsun diye sordum. Cevab olarak: **«Oruç ilk geldiğinde istiyen yiyor, istiyen tutardı. Yiyen bir yoksula fidye verirdi. Ne zaman ki, «Bununla berâber gönül isteğiyle kim bir iyilik yapsa o kendisi için iyidir.» âyeti indi. O zaman iyilik yapan her yediği oruç için iki düşküne yedirmeye başladı. Ne zaman ki, «Sizden kim Ramazan ayında bulunursa o ayı oruç tutsun..» âyeti geldi, o zaman hasta ve misafir hariç her müslümana oruç farz oldu. Benim gibi piri-fâni de istisna edildi. Benim gibisi yer ve her gün için bir düşküne fidye yedirir dedi.»**

Veki' Sufyan, Aburrazzak, el-Feryabî, Buharî, Ebu-Davud «Nasih» inde İbni-Abbas'dan gelen yollarda **«YUTİKUNE»** yerinde **«YUTAVVAKUNE»** kıraatını naklettiler. Mânâsı: **«Oruçla mükellef olup onu tutmaya güç yetiremiyenlerin üzerinde yoksullara yedirmek üzere fidye lâzımdır.»** demektir. Bu kıraata göre âyet mensûh değildir» dedi.

PİRİ - FÂNÎ KİMDİR

Güç yetiremiyen piri-fâni, ihtiyar erkekler ile acûza kadınlardır. Bunlar her gün için bir yoksula yedirirler. Kaza etmek bunlara gerekmez.

İbni-Ebi-Şeybe İbni-Abbas'dan: **«Oruca güç yetirenlere fidye gerektir»** âyeti oruç tutmaya gücü yetmiyen ihtiyarlar hakkında nazil oldu. Allah böyle bir piri-fâniye orucunu yemesini ve her gün için fidye vermesini ruhsatlı kıldı.»

İbni-Sad Tabakatında Mucahid'den rivâyet etti: **«Bu âyet Kays b. Saib'in Mevlâsı hakkında nazil oldu. Orucunu yedi. Hergün için bir yoksula yedirdi.»**

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: «Orucu ancak büyük bir meşekkatle tutabilen gebe kadın, emziren kadın, pirî-fâni ve hastalığı daimi olan kimseler orucunu bozar ve her gün için bir yoksula fidye yedirir.» rivâyetini yaptı.

Veki' ve Abd b. Hümeyd Enes'den naklettiler: Enes yaşlılıkta iler-

lediği bir dönemde orucunu tutamadı. Her gün için dört düşküne yedirdi.

ORUCUN FAZİLETİ HAKKINDA HADİSLER

Son olarak oruca dair varid olan bazı Hadisleri nakledelim:

Buharî, Müslim, Ebu-Davud, Tirmizi, Neseî, İbni-Maceh, Ebu-Hüreyre'den: **«Ademoğlunun her ameli katmerleşir. Hasene (sevab) on katından yedi yüz katına kadar çıkar. Allah (C.C.) «Ancak oruc bunun dışındadır. O sadece benim içindir. Ben onun mükâfatını verir (ve takdir eder)im. Benim için yiyeceğini, içeceğini, ve şehvetini terk edenin elbette mükâfatını ben takdim ederim.» Oruçlunun iki kez sevinci vardır. Bir sevinci iftar zamanındadır. Diğer sevinci Rabbine mulaki olduğu zamandadır. And olsun oruçlunun ağzından gelen (açlık) kokusu Allah katında Miskin kokusundan daha hoştur.»**

Ahmed ve Beyhakî Cabir'den: **«Rabbimiz oruç kalkandır. Kul onunla ateşten korunun. O benimdir. Onun karşılığını ben veririm dedi.»**

İbni-Üyeyne yukarıda bahsi geçen Hadisi Kudsînin yorumunda: «Bu Hadis, Hadislerin en cömerdidir: En muhkemidir. Kıyamet geldiğinde Allah kulunu hesaba çeker. Boynunda bulunan zulümleri diğer amellerinden öder. Öyle ki oruçtan başka kulun elinde bir şey kalmaz. Bu raddede Cenab-ı Hak geri kalan borçlarını Zatı Kibriyası üzerine alır ve orucuyla onu Cennete koyar.»

Ahmed, Buharî, Müslim Serbel b. Sad'dan rivâyet ettiler: **«Cennetin sekiz kapısı vardır. Birisinin adı «REYYAN» dır. Kıyamette o kapıdan sadece oruçlular girerler. Oruçlular neredesdir diye çağrılır. Onlar oradan girerler. En son oruçlu da oradan Cennete girdikten sonra o kapı kapanır. Hiç kimse ondan sonra oradan Cennete giremez.»**

İbni-Hüzeyme'nin rivâyetinde: **«O kapıdan giren Cennet suyunu içer. İçen de bir daha susamaz.»** fazlalığı vardır.

Beyhakî Ebu-Hüreyre'den: «Oruçta riyâ yoktur. Allah bir Hadisi Kudsî'de: **«Oruç benim içindir. Ben azimuş-şân için yemeğini ve içmesini bırakıp oruç tutanın orucunun mükâfatını veririm dedi.»**

Buharî ve Sünen sahibleri Ebu-Hüreyre'den rivâyeten şunları söyledi: **«Kim ki, inanarak ve ecrini Allah'dan istiyerek Ramazan orucunu tutarsa, onun geçmiş günâhları affedilir!.»**

Neseî rivâyet etti: **«Oruçlunun iftar çağında kabul edilir duası vardır.»**

Beyhaki Abdullah b. Ebi-Evfâ'dan rivâyet etti:

«Oruçlunun uykusu ibadettir. Sükût etmesi tesbihdir. Ameli katmerlidir. Duası kabul edilir ve günâhı affolunmuştur...»

Ahmed, Nesei, İbni-Hüzeyme Ebi-Ümame'den rivâyet ettiler:

«Ey Allah'ın Resûlü! Bana bir amel emret ki, onu senden alayım. Onunla Allah bana faide versin» dedim. Cenab-ı Peygamber: **«Oruca yapış. Onun gibi bir amel yoktur.»**

Teberanî «El-Evset»de Ebu-Hüreyre hadisinden rivâyet etti: **«Orucu delmedikçe kalkandır.» «Onun delmesi neyledir?»** diye sorulduğunda, **«Onun delinmesi yalan ve gıybetledir»** diye cevap verdi.

İbni-Maceh Ebu-Hüreyre'den rivâyet etti: **«Oruç sabrın yarısıdır. Her şeyin zekâtı vardır. Cesedin zekâtı oruçtur.»**

İbni-Maceh Bureyde'den rivâyet etti: **«Bilâl Resûlüllahın huzuruna girdi. Peygamber gıdalanıyordu. «Ey Bilâl, gıdalanırmısın?» diyen Hz. Peygamber'e Bilâl: «Ey Allah'ın Resûlü, ben oruçluyum» dedi. Resûlüllah (S.A.V.): «Biz rızkımızı yiyoruz. Bilâlin rızkı Cennette arttı. Ey Bilâl seziyor musun ki, oruçlunun kemikleri tesbih eder. Onun yanında yemek yenildiği zaman Melekler onun için af talebinde bulunurlar.»**

Bezzar ve Beyhakî Ebu-Hüreyre'den: **«Üç dua kabul edilir: Oruçlunun, misafirin ve mazlumun duaları kabul edilir.»** rivâyet etti.

Ahmed Enes'den: «Resûlüllah bir gün ashabından sordu: **«Bugün hanginiz bir cenazenin kaldırılmasında bulundu?**

Hz. Ömer: **«Ben bulundum.»**

Resûl: **«Hanginiz bir hastayı ziyaret etti?»**

Hz. Ömer: **«Ben ziyaret ettim.»**

Resûlüllah: **«Hanginiz bir sadaka vermiştir bugünde...»**

Hz. Ömer: **«Ben verdim.»**

Resûl: **«Hanginiz oruçlu olarak sabahladı?»**

Hz. Ömer: **«Ben oruçlu olarak sabahladım ya Resûlüllah»** dedi. Hz. Peygamber iki defa: **«Vacib oldu»** dedi.» Yani Cennet ona vacip oldu.

İbni-Ebi-Şeybe, Ebu-Davud, Neseî, Tirmizi ve İbni-Maceh Ebu-Hüreyre'den; Resûlüllah: **«Ruhsatsız olarak Ramazan ayından bir gün orucu bozan bütün sene oruç tutsa yine de onun yerini tutamaz»** dedi.

Yani bir günün kazası bir günle kalkar, fakat mânâ bakımından ve tamı tamına farz olduğu zamandaki gibi bir fazilet oluşamaz..

Darekutnî Enes b. Malik'ten: **«Özür ve ruhsat olmadan Ramazan orucundan bir günü bozan'a bir ay oruç tutmak gerektir.»** diye rivâyet etti. Yani ihtiyaten bu böyledir. Yoksa gerçekten bir günün karşılığı bir gündür. Bu kaide, İslâm zeminine bindört yüz beş seneden beri yerleşmiştir.

Darekutnî Reca b. Cemil'den o da Rebia' bin Abdurrahman'dan: **«Kim Ramazandan bir gün orucunu bozarsa, on iki gün kaza etmesi lâzımdır. Çünkü Hz. Allah on iki aydan bir ayı seçmiştir.»**

Bu fetvâ, ihtiyatlı bir görüştür. Ümmetin üzerinde istikrar ettiği görüş günü gününe kaza etmesidir.

İbni-Ebi-Şeybe Said b. Musayyeb'ten rivâyet etti: Bir kişi hazreti Peygamber'e gelip: **«Ben Ramazandan bir günü yedim ne yapmam gerektir?»** Hz. Peygamber: **«Sadaka ver, Allah'tan af talep et ve onun yerine bir gün kaza et dedi.»**

İşte Mudevven mezheplerin ittifakla kabullendiği fetvâ budur. Ve İslâm âleminin bugün (Bin dört yüz beş) de amel ettiği budur.

KUR'AN'IN İNİŞİ

(185) **«Ramazan ayı, insanlar için hidâyet kaynağı olan, doğru yolu gösteren, hak ile batılı birbirinden ayıran, apaçık delilleri ihtivâ eden Kur'an onda indirildi...»**

Bu âyeti celîle konusunda ümmetin selefinden gelen tefsir ve açıklamalar :

İbni-Cerir Mücahid'den: **«Sakın Ramazan demeyiniz. Çünkü Ramazanın ne olduğunu bilmezsin. Umulur ki o, Allah'ın isimlerinden biri ola. Fakat Ramazan ayı deyiniz. Nitekim Cenab-ı Hakk ta öyle demiştir.»**

İbni-Âsakir «tarih»inde İbni-Ömer'den rivâyet etti: **«Bu ay, Ramazan adını günahları sildiğinden dolayı almıştır. Ondan sonraki aya Şevval denmesinin nedeni deve kuyruğunu kaldırdığı gibi günâhları kaldırmasıdır.»**

İbni-Merduyeh (veya Merdeveyh) Hz. Aişe'den: «Resûlüllah'tan: **«Ey Allahın Resûlü Ramazan ne demektir»** diye sorulduğunda cevap olarak: **«Allah, o ayda mü'minlerin günâhlarını sildi, onlar için bağışladı.»** Ya Şevval nedir? Resûl: **«O ayda müminlerin günâhları çekilip alındı. O ayda affedilmemiş hiç bir günâh kalmaz.»**

Buharî ve Sünen sahibleri Ebi-Bekre'den rivâyet ettiler: **«Bayramın iki ayı olan Ramazan ve Zül-Hicce eksilmezler.»**

Beyhakî Enes'ten: «Receb ayı geldiğinde Resûlüllah: **«Ey Allahım! Bizim için Receb ve Şaban'da bereket kıl. Bizi Ramazana kavuştur»** diye dua ederdi.

Malik, Buharî, Müslim, Ebi-Davud ve Neseî Hz. Talha b. Übeydullah'dan rivâyet ettiler. Bir göçebe saçı - sakalı karmakarışık olduğu halde Resûlüllah'a gelip sordu: **«Ey Allah'ın Resûlü, Allah'ın bana farz kıldığı oruçtan haber ver. Resûlüllah; Allah sana Ramazan ayının orucunu farz kılmıştır. Ancak nafile oruç da tutabilirsin.»**

Arabî: **«Bana Allah tarafından farz kılınmış zekâttan haber ver»** deyince Resûl ona İslâmın zekâtla ilgili sistemlerini izah etti.

Arabî: **«Ey Allah'ın Resûlü! Seni Peygamberlikle şereflendiren Allah adına and içerim ki, nafile olan hiç bir ibâdeti yapmıyacağım ve Allah'ın boynuma yüklettiği farzlardan da hiç bir şeyi eksiltmiyeceğim»** deyince Hz. Peygamber: **«Eğer doğru ise kurtuldu.** (Veya eğer doğru ise Cennete girdi)» dedi.

İbni-Maceh Cabir'den: **«Resûlüllah her iftar zamanında Allah'ın azad ettikleri olur. Bu da Ramazanın her gecesidir»** dedi.

Tirmizî, Neseî ve İbni-Maceh, Ebi-Hüreyre'den: **«Ramazan ayının ilk gecesi geldiğinde Şeytanlar ve Cinlerin âsileri pırangaya vurulurlar. Ateşin kapıları kapanır. Onlardan hiç bir kapı açık bırakılmaz. Cennet kapıları açılır. Onların hiç birisi kapalı kalmaz. Her gece bir dellal «Ey hayrı istiyen gel. Ey şerri istiyen isteğini kısalt» diye bağırır. Allah'ın ateşten azad ettiği vardır. Bu azad etme işlemi Ramazan boyunca her gecede vardır.»**

Beyhakî ve İsfehanî: Cabir b. Abdullah'dan: **«Ümmetime Ramazan ayında beş şey verildi. Benden önce gelen hiç bir Peygambere verilmedi: 1) Ramazan ayının ilk gecesi geldiğinde Allah ümmetime bakar. Oysa Allah kime bakarsa hiç bir zaman onu azaba düçâr etmez. 2) Akşamladıkları zaman ağızlarının kokusu Allah katında Misk kokusundan laha lezzetlidir. 3) Ramazan boyunca her gün ve her gece Melekler onlara af talebinde bulunurlar. 4) Allah, Cennetine, «Hazırlan ve kullarım için süslen, nerde ise Dünyanın yorgunluğundan evime ve ikramıma gelip istirahat etmeleri yaklaştı» diye emreder. 5) Ramazanın son gecesi geldiğinde bütün ümmetimi bağışlar.»**

Cemaattan biri: «Ey Allah'ın Resûlü! O gece KADİR gecesi midir?» diye sordu. Resûlüllah: «Hayır değildir. Bakmaz mısın işçiler çalışıp işlerini bitirdiklerinde ücretlerini alırlar» dedi.»

Bezzar ve Beyhakî Ebi-Said el-Hudrî'den rivâyet etti: **«Ayların efendisi Ramazan ayıdır. Hürmet yönünden en büyükleri Zul-Hücce'dir.»**

El-İsfehanî Zuhrî'de. «Ramazan ayında bir tesbih başka aylardaki bin tesbihten daha hayırlıdır.»

İsfehanî Ebi-Hüreyre'den: **«Ramazan ayında kötülük yapmaktan sakınınız. Zira onun iyilikleri de kötülükleri de katmerleşir.»**

İmamı Ahmed Âmir b. Mürre el-Cehenî'den rivâyet etti: **«Kuda Kabilesinden biri Hz. Peygamber'e (S.A.V.) geldi: «Ey Allah'ın Resûlü, bana haber ver: Eğer Allah'dan başka ma'bud olmadığına, senin de Allah'ın Resûlü olduğuna şahidlik eder, beş vakit namazı kılar, Ramazan orucunu tutar ve değerlendirirsem ve zekâtı verirsem ben neci olurum.»**

Resûlüllah ona hitaben: **«Bu ameller üzerinde ölen, eğer anaya ve**

babaya karşı gelmemişse, — iki parmağını göstererek — bunların ikisi gibi o da kıyamette Peygamberler, sıddikler ve şehidlerle beraber olur, dedi.»

Beyhakî Hz. Ali'den rivâyet etti: Ramazan geldiğinde hutbe okuyor ve bu o mübarek aydır ki Allah onun orucunu farz kılmıştır. Fakat kıyamını farz kılmamıştır. Kişi; filan adam oruç tuttuğu zaman, ben orucu tutarım o, yediği zaman ben de bayram yaparım demekten (bu körü körüne olan taklidden) sakınsın. Dikkat edilsin oruç (sadece) yemek ve içmekten sakınmaktan ibaret değildir. Lakin oruç yalandan, batıldan, mânâsız lağvu-lahuvdan sakınmaktır.

Dikkat! Ramazan ayını oruçlu karşılamayınız (şekk gününü oruçla geçirmeyiniz). Hilâli gördüğünüz zaman oruç tutunuz.

Hilâl gördüğünüzde bayram yapınız. Eğer üzerinizde hava kapalı ise sayıyı (Şaban ayının günlerini) tamamlayınız dedi.

Ahmed, ve İbni-Cerir Vasile b. Eska'dan rivâyet etti: **«Hz. İbrahim'in sahifeleri Ramazanın ilk gecesinde, Tevrat altıncı gecesinde, İncil onüçüncü gecesinde, Zebur onsekizinci gecesinde ve Kur'an yirmi dördüncü gecesinde indi.»**

İbni-Deris (veya Düreys) Ebul-Celed'den rivâyet etti: **«Allah, İbrahim'in sahifelerini Ramazanın ilk gecesinde, İncil'i on sekizinde ve Kur'an-ı yirmi dördünde indirdi.»**

Allah'ın Resûlü «Es, Sabu't-Tüvel» (Yedi Uzun Sûre) El-Bakara, Ali İmran, Nisa, Maide, En'am, Araf, Enfal veya Yunus Tevrat'ın yerinde, El-Miun (yüz âyetli Sûreler) İncil yerinde, «El-Mesanî» (âyetleri tekrar edilip okunan sûreler) (Zebur yerinde) ve «El-Mufessal» (Kaf sûresinden sona dek) fazladan verildi dediğini nakletti.

İbni-Cerir Maksam'dan rivâyet etti: Atiye b. Esved İbni-Abbas'dan sordu: **«Benim kalbime şübhe düştü. Çünkü, Cenab-ı Hakk'ın «Ramazan ayı, o aydır ki insanlar için hidâyet olan ve doğru yolu, ve hak ile batılı birbirinden ayıran apaçık deliller ihtivâ eden Kur'an-ı onda indirmiştir»** (el-Bakara: 186).

«Şübhesiz ki, Kur'an-ı Kadir gecesinde indirdik.» (Kadir: 1)

«Şübhesiz ki biz Kur'an-ı mübarek bir gecede indirdik.» (Duhan:

3) âyetleri Kur'an'ın Şevval, Zul-Kade, Zul-Hicce, Muharrem ve Rebiül-Evvel aylarında indiğini tesbit ediyorlar. Bu nasıl olur?»

İbni-Abbas: «Ramazanda Kadir gecesinde ve mübarek gece hepsi birden indi. Bundan sonra Mevlâ Kitabını hâdiselere göre peyderpey aylar ve günlerde indirdi, dedi.»

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: **«Kur'an'ın hepsi (Levhul-Mahfuzdan), Cebrail'e (A.S.) bir defada ve Kadir gecesinde indi. Ondan sonra Allah neyi emrederse, Cebrail (A.S.) onu Hz. Resûle indirdi.»**

Beyhakî İbni-Abbas'dan: **«Ramazanın yirmi dördünde Kur'an'ın tamamı Levhul-Mahfuz'dan) indi. Yere en yakın semâdaki «BEYTUL-İZZETE» konuldu. Oradan Cebrail (A.S.) Hz. Muhammed'e (S.A.V.) aralıklı getirdi.»**

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: **«Kadir gecesi, mübarek gece diye Kur'an'da geçen gecedir. Bu gece Ramazandadır. Kur'an defaten ZİKİR (Levhul-Mahfuz)dan BEYTUL-MA'MURA indi.»**

İbnül-Munzir İbni-Cüreyiç'ten: **«İnsanlar onunla hidâyet bulurlar. Hidâyetten delillerdir»** demek orada helâl, haram ve cezalar vardır, demektir dedi.»

Abd b. Hümeyid ve İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: **«Sizden kim Ramazan ayında hazır olursa, onu oruçlu geçirsin»** âyetindeki **«Hazır olursa»**nın mânâsı öz evinde Ramazan ayına kavuşursa, demektir dedi.»

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: **«Allah, hakkınızda kolaylık irade eder»** âyetindeki kolaylıktan maksad seferdeki oruç bozma ruhsatıdır. Zorluktan maksad seferde oruç tutmaktır.»

İbni-Ebi-Hâtim Rebi'den rivâyet etti: **«Sayıyı tamamlamanız..»** de ki sayı Ramazan ayının sayısıdır.»

İbni-Cerir Dehhak'tan: **«Bu sayı hastanın ve misafirin yediği günler sayısıdır.»** diye rivâyet etti.

RAMAZAN BAYRAMINDA TEKBİR

İbni-Cerir İbni-Abbas'dan: «Oruçlular Şevval ayına kavuştukları zaman bayram (namaz)larından boşalıncaya kadar tekbir almaları

gerektir. Çünkü Cenab-ı Hak: **«Sayıyı tamamlamanız ve sizi doğru yola ulaştırmasına karşılık Allah'ı tekbirle yüceltmeniz içindir. Umulur ki, şükredesiniz.»** demektedir.»

Said bin Mansûr, ve İbni-Ebi-Şeybe İbni-Mesud'dan rivâyet ettiler: «Bu zat, tekbiri; **«Allah ekber, Allah ekber Lâ ilâhe illellahu Vellahu ekber, Allahu ekber ve lillahil-Hamd»** (Allah her şeyden yücedir. Allah her şeyden yücedir. Allah her şeyden yücedir. Allah'tan başka hak mabud yoktur. Allah her şeyden yücedir. Allah her şeyden yücedir. Hamd Allah'a mahsustur.) şeklinde getirirdi.

Beyhaki Sünen'inde İbni-Abbas'dan rivâyet etti: «Bu zat; **«Allahu ekber Kebira, Allahu ekber Kebira, Allahu ekber ve lillahil-Hamdu ve ecelle, Allahu ekber âlâ mâ hedana»** (Yücelikte Allah her şeyden yücedir. Yücelikte Allah her şeyden yücedir. Allah en yücedir. Hamd Allaha mahsustur ve O en yücedir. Allah her şeyden yücedir. Bunları bizi hidâyet ettiğine karşılık ikrar ederiz) tarzında tekbir alırdı.

«Kullarım beni senden soracak olurlarsa, işte ben pek yakınımdır. Beni çağırdığında dua edenin duasına cevab veririm...»

Bu âyetin tefsiri bu ümmetin selefinden şöyle gelmiştir:

İbni-Cerir ve Ebu-Şeyh Es-Salt b. Hekim'den, o da Ensarlı bir zattan o da babasından ve dedesinden rivâyet etti. **«Biri Hz. Peygamber'e gelip sordu: Ey Allah'ın Resûlü! Acaba Rabbimiz yakın mıdır ki münacat edelim. Yoksa uzak mıdır ki sesli çağıralım.»** Hz. Peygamber bu suale karşılık vermedi. Ve sustu. Bu sualin cevabı olmak üzere bu âyeti celîle indi.»

Abdurrezzak ve İbni-Cerir Hasan'dan rivâyet ettiler: «Ashab-ı Kiram Resûlüllah'tan; **«Rabbimiz nerededir?»** diye sordular. Bunun üzerine bu âyet indi.»

İbni Merdevih (veya Merdûyeh) Enes'ten rivâyet etti: «Bir göçebe Resûlüllah'dan sordu: **«Rabbimiz nerededir?»** Bunun üzerine bu âyet indi.»

İbni-Asakir Hz. Ali'den rivâyet etti: Allah'ın Resûlü **«Sakın dua etmekten âciz kalmayınız. Şübhesiz Allah, ben kulunun üzerine «Beni çağırınız size icabet edeyim» âyetini indirdi.»** dedi. Bu meyanda bir

kişi: **«Ey Allah'ın Resûlü, Rabbimiz duamızı dinler mi, veya bu nasıldır?»** diye sordu. Bunun üzerine bu âyet indi.»

Abd b. Humeyd ve İbni-Cerir Âta'dan: «Kulağıma geldi ki, **«Beni çağırınız size cevab vereyim»** âyeti indiği zaman, ashap, **«Keşki hangi saatda Allah'ı çağırmamız gerektiğini bilseydik»** diye temennide bulundular. Buna cevab teşkil eden bu âyet o zaman indi.»

İSLAMDA DUA

(186) «Sahih»de Ebi-Said'den şu hadîs gelmiştir: **«Her hangi bir müslüman, içinde günâh ve Sile-i Rahmın kesilmesine dair bir istek olmayan bir dua ederse Allah o duadan ötürü** (şu gelecek) **üç hasletten birini ona ihsan eder: 1) Ya acele isteğini verir, 2) Ya o, duanın karşılığını âhiret azığı yapar, 3) Veya ondan o isteğin dengi bir kötülüğü defeder..»**

Yani müslümanın kalbinden gelen duası mutlaka karşılıklıdır. Hiç bir meşru olan dua boşuna değildir. Zira dua ibâdettir. Her ibâdetin karşılıklı olduğunu başka âyetler kaydetmektedir: **«Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onu görür»** (Zilzal: 7).

«Sahih»de Ebu-Hüreyre'den gelen bir Hadisde Allah'ın Resûlü: **«Her hangi biriniz duada acele etmedikçe (dua ettim onun karşılığını bulamadım deyüp acele etmedikce) duâsı kabul edilir.»**

İbni-Ebi-Hâtim Enes'den rivâyet etti: **!O halde onlar da çağrıma cevab versinler»** Beni dua suretiyle istesinler. **«Bana îman etsinler»** Yani onların beni çağırdıklarında dualarını kabul edeceğime inansınlar.»

İbni-Cerir Mucahid'den: **«Yani Bana itaat etsinler»** diye rivâyet eyledi. Allah daha iyi bilir.

أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَىٰ نِسَائِكُمْ ۚ هُنَّ
لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ ۗ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنتُمْ تَخْتَانُونَ
أَنفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنكُمْ ۖ فَالْآنَ
بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ ۚ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّىٰ
يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ
مِنَ الْفَجْرِ ۖ ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ ۚ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ
وَأَنتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ ۗ تِلْكَ حُدُودُ
اللَّهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا ۗ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ
يَتَّقُونَ ﴿١٨٧﴾ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا
بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ
وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهِلَّةِ ۖ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ
لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ ۗ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَن تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِن ظُهُورِهَا
وَلَٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَىٰ ۖ وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا ۚ وَاتَّقُوا
اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ
اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿١٩٠﴾

MEAL

(187) Oruç gecesinde hanımlarınızla birleşmek size helâl kılınmıştır. Hanımlarınız sizin için siz de onlar için birer elbisesiniz. Allah bildi ki, nefsinize ihanet ediyorsunuz. Onun için hatanızı af etti, tövbenizi kabul etti. Artık şimdi onlara yaklaşınız ve Allah'ın sizler için takdir buyurduğunu isteyiniz. Fecirin siyah ipliğinden beyaz ipliği ayrılıncaya kadar yeyiniz ve içiniz, sonra geceye kadar (Güneş batıncaya kadar) orucunuzu tamamlayınız. Mescitlerde itikâfda olduğunuz halde hanımlarınıza yaklaşmayınız. Bu hükümler Allah'ın çizdiği hudutlardır. Sakın hâ bu hudutlara yaklaşmayınız. İşte bu açıklama gibi, korunsunlar diye Cenab-ı Hak Âyetlerini insanlar için açıklıyor.

(188) · (Ey İnsanlar) Sakın hâ aranızda biri birinizin malını bâtıl yollardan yemeyiniz!

İnsanların bir kısım mallarını haram yoldan yemek için o malları idarecilere götürmeyiniz. Halbuki (bâtıl yolda olduğunuzu) bilirsiniz.

(189) (Ey Habibim!) Senden yeni doğan hilâlleri (ayları) sormaktadırlar. Onlara de ki, o hilâller insanlara vakitlerini ve Hac zamanını bildirir. Evlere arkalarından girmeniz BİRR (hayır)den değildir... Fakat BİRR Allah'dan korkanın hareketidir. Evlere normal kapılarından girin. Allah'dan korkunuz; böyle yaptığınız takdirde umulur ki, felâh bulursunuz.

(190) Sizinle harbedenlerle Allah yolunda (Allah için) siz de savaşınız! Fakat aşırı gitmeyiniz. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez.

TEFSİR

(187) Rivayete göre İslâm'ın başlangıcında Müslümanlara ancak iftar yemeğinden Yatsı Namazı'nı kılıncaya kadar Ramazan gecelerinde ye-

mek içmek ve cinsî münasebette bulunmak helâl idi. Bir ara Hz. Ömer (R.A.) Yatsıdan sonra hanımı ile birleşti. Fakat pişman oldu. Resûlüllah'a gelip özür diledi. Hz. Ömer'in bu yaptığını gören sahabelerden bazıları ayağa kalkıp, Yatsı Namazından sonra yaptıklarını itiraf ettiler. Bunun üzerine, **«Ramazan gecesi, sizin için hanımlarınızla birleşmek helâl kılındı.»** Âyeti nâzil oldu. «Siz onlara, onlar size elbisesiniz.» tâbiri, eşlerin sıkı fıkı bir irtibat halinde olduklarından, korunmanın çok zor olduğuna işarettir.

Bilahare bu yasak şu Âyetle neshedildi: **«Şimdi onlarla birleşiniz.»**

Bu Âyeti Celîle'de, Hadisi Şerif'in Kur'ân ile neshedilmesinin caiz olduğuna delil vardır.

«Sizin için Allah'ın yazdığını isteyiniz.» cümlesi, evlâdın olup olmamasının daha önceden «Levh-u Mahfuz»da tesbit edildiğini ispatlar. Bu cümlenin mânâsı şudur: «Evlenen bir insanın hedefi; çocuk yapmak olmalıdır. Çünkü şehvetin yaratılışından ve nikâhın meşrû kılınmasından gaye, çocuktur, sadece nefsi tatmin etmek değildir.

Bazı görüşlere göre, **«Bu Âyet, azil yapmaktan insanı sakındırır.»** Başka bir görüş, **Bu Âyet normal yoldan başka yollardan birleşmemeyi emreder. Allah'ın sizin için helâl kıldığı yere varınız.»** şeklindedir.

«Beyaz ip, siyah ipten belirinceye kadar yeyiniz içiniz ve Allah'ın size takdir buyurduğunu arayınız.» Âyeti ilk başta «MİNEL FACRİ» kaydı olmaksızın nâzil olmuştur. Bunun üzerine bazı kimseler, biri siyah diğeri beyaz iplik alırlardı. O ipler birbirinden belirinceye kadar yer ve içerlerdi. Cenab-ı Hak «FECİRDEN» manâsını taşıyan «MİNEL FECR» ekini indirmekle siyah iplikten gece karanlığının, beyaz iplikten FECR aydınlığının anlaşılması gerektiğini bildirerek bu şüpheyi ortadan kaldırdı.

Sabahın beyazlığı önce diklemesine belirir. Buna yalancı FECR denilir. Az bir zaman sonra bir karanlık çöker o karanlıktan sonra önce doğunun ufuklarını, sonra yavaş yavaş bütün semayı aydınlatan bir ışık gelir. İşte bu ikincisi doğru FECİR'dir. Bu doğru fecir gelinceye kadar sahur yenir. Doğru fecir geldikten sonra herşey yasaklanır ve oruç başlar.

Sabah vakti gelinceye kadar cinsi ilişkinin caiz kılındığına, cü-

nüplükten temizlenmenin o zamana tehir etmesinin ve cünüp olarak sabahlayan bir kimsenin orucunun caiz olduğuna, dair delilleri vardır bu Âyette...

«Sonra orucu geceye kadar tamamlayınız!» cümlesi oruç vaktinin son hududunu belirtiyor ve geceyi o vakitten çıkarır. Böylece (SEVMÜL VİSÂL'i) (Birleşik orucu) da yok eder.

İSLÂMDA İTİKAF

İTİKÂF: İbâdet niyeti ile mescitte durmak demektir. Allah'ın yüce Resûlü çoğu kez Ramazanın son on gününü İTİKÂf ile geçiriyordu. Ramazanda olsun Ramazanın dışında olsun itikâf sünnettir. İTİKÂF'a giren bir insana, itikâf süresince cinsi münasebet haramdır. Olduğu takdirde İtikâfı ifsat eder.

ALLAH'IN HUDUDLARI

Allah'ın hudutlarından maksat, insanlara gönderdiği hükümlerdir. Bu hükümler, Hak ile bâtıl arasında, bâtıla girmemek için birer surdurlar. Nitekim Allah'ın Resûlü: **«Her padişahın bir korusu vardır. Allah'ın korusu ise, haram kıldıklarıdır. Kim ki, korunun etrafında dolaşırsa, koruya saldırması yaklaşır.»** buyurmuştur.

Diğer bir görüş: **«Allah'ın hudutları haram kıldıkları ve yasaklarıdır.»**

(188) **«Sakın hâ mallarınızı aranızda bâtıl yollardan yemeyiniz!»** Âyeti Celîle, MÜBAH olan alış - veriş ve takas yapmak gibi yollardan birbirimizin mallarından istifade edebiliriz hükmünü getirmiştir.

«Bâtıl yoldan halkın mallarından bir kısmını yemek için o malları idareçilere vermeyiniz!» cümlesi: «Başkasının hakkını yemek veya zayi etmek için verilen rüşvetin yasaklığını ifade eder. Zira Hadisi Şerif'de **«Rüşvet verene, rüşvet alana ve bu hususta aracılık yapana Allah'ın lâneti vardır.»** diye varid olmuştur.

Bu Hadisin açıklaması şöyledir: «Başkasının hakkını zayi etmek veya hakkı olmayan bir şeyi elde etmek için rüşvet verene lânet var-

dır. Nefsini veya malını herhangi bir zalimin zulmünden korumak, veya meşrû olan bir hakkını elde etmek için verilen rüşvet de verene değil, alana haram ve lânet vesilesidir.»

«Bildiğiniz halde.» cümlesi, bilerek günâh işlemenin daha kötü ve çirkin olduğuna delâlet eder. Rivayet ediliyor ki, «ABDAN EL-HADRAMÎ», «UMRU'UL KAYS EL-KÎNDÎ»nin elinde bir parça arazisinin olduğunu iddia etti. Fakat elinde herhangi bir delil yoktu. Bunun için Resûlüllah, «ÜMRÜL KAYS»a yemin etmekle hüküm etti. UMRUL KAYS yemin etmeye teşebbüs ederken Cenabı Peygamber şu Âyeti okudu: **«Şüphesiz ki Allah'ın ahdi ve yeminleri ile az bir nesneyi satın alanlar!...»** Resûlüllah'ı dinleyen «Umrul Kays» o yerden vaz geçti ve ABDAN'a teslim etti. Bunun üzerine bahsi geçen Âyeti Celile nâzil oldu. Bahsi geçen Âyeti Celîle'ye göre aynı zamanda Kadı efendinin hükmü, yanlış verilmiş ise, mânen geçerli değildir. Allah Resûlü'nün, **«Ben ancak bir beşerim, siz benim yanıma husumetlerinizi getiriyorsunuz. Umulur ki, bir kısmınız diğerinden daha kuvvetli delil getirebilsin. Ben de ondan dinlediğime binaen onun lehine hüküm verebileyim. Binaenaleyh herhangi bir kimseye kardeşinin hakkını vermek sureti ile hüküm edersem ancak ateşten bir parçayı ona vermiş olurum.»** hadisi şerifi bu delili teyid etmektedir.

(189) **«Senden hilâlleri soruyorlar!...»** Resûlüllah'dan Muaz b. Cebel ve Sâlebe b. Gânem: **«Ey Allah'ın Resûlü hilâl niçin önce ince olarak çıkar, sonra dolunay olacak şekle dönüşür, sonra yine yavaş yavaş eski haline döner.»** diye sorduklarında bu bahsi geçen Âyeti Celîle nâzil oldu. Bahsi geçen sahabeler hilâlin değişik hallerinin hikmetini Resûlüllah'tan sordular. Fakat Allah, Resûlü'ne şöyle cevap vermesini emir etti: «Bu hususdaki açık hikmet hilâllerin insanlar için nişan olmalarıdır.» O hilâllerle işlerini vakitlendirirler; vakitli ibâdetlerinin vakitlerini onlarla tanırlar. Hele HAC ibâdeti — Bu ibâdete ister edâ olsun, ister kâzâ — vakit gözetilir.

Medine yerlisi Ensar-ı Kiram, Hac ihramı bağladıklarından itibaren herhangi bir eve veya çadıra normal kakpusundan girmezlerdi. Ancak bir delikten veya evin arka duvarında açılmış sığınaktan girip çıkarlardı ve bunu sevap sayarlardı. Bunun üzerine Cenab-ı Hak: **«BİRR, sizlerin evlere arkasından girmeniz değildir!...»** yani sevap öy-

le yapmanızda değil, **«sevap ancak haramlar ve şehvetlerden sakınmaktadır.»** buyurdu. Bu Âyeti Celîle'nin daha önceki Âyetle münasebeti şudur: Daha önceki Âyette Haccın vakitleri ve hilâller beyan edilince Hacda işlenen fiillerden biri olan bu Âyetteki hüküm eklendi veya halk kendilerini ilgilendirmeyen ve Peygamberlik ilmi ile alâkası bulunmayan şeyleri sorup, kendilerini ilgilendirenlerden göz yumdukları için, Rabbimiz onların cevabının akabinde kendilerini ilgilendirenden sormalarının daha uygun olacağını bildirmek için bu Âyeti indirdi. Muhtemel ki, bu Âyeti Celîle ile Cenabı Hak onların durumlarını evin kapısını bırakıp arkadan eve girmeye çalışan bir kimsenin durumuna benzeterek sorgularda aksi yönde gittiklerine dikkatlerini çekti. Bu takdirde manâsı şöyle olur: **«Sevap sizin meselelerinizi ters sormanızda değildir. Fakat sevap böyle şeylerden sakınıp benzerine cesaret etmeyenin hareketidir.»**

TEFSİR-İ Bİ'L ME'SÛR (RİVAYET TEFSİRİ)

(Hadislerle ve Sahabeden Nakledilen Rivayetlerle Yapılan Tefsir)

(187) **«Oruç gecesi kadınlarınıza yaklaşmak size helâl oldu...»**

Bu âyetin sebebi nuzulunu vaki; Abd. b. Hümeyd, Buharî ve Ebu-Davud Berra b. Azib'ten şöyle rivâyet ettiler: «Ashabı Kiram oruçlu olduklarında iftar çağında yemeden uyurlarsa bir daha yemeleri haram olurdu. Ta ikinci geceye kadar beklerlerdi. Ensarlı Surma oğlu Kays (R.A.) oruçlu iken bütün gün arazisinde çalıştı. İftar zamanı hanımının yanına gelip **«yiyecek var mıdır?»** diye sordu. Hanımı, **«Hayır yoktur. Fakat gidip sana birşeyler tedarik edeyim»** dedi. O esnada «Kays»a uyku galebe çaldı. Uyuya kaldı. Hanım onu uyur görünce, **«Vahy haline uyudun mu?»** dedi. Ertesi gün öğle olunca «Kays» açlığından düşüp bayıldı. Bu durum Resûlüllah'a söylendi. Bunun üzeirne bu âyeti celîle indi. Ashap bundan ötürü pek fazla sevindiler.

Buharî Berra'dan: **«Ramazan ayının orucu nazil olduğu zaman bütün ay boyunca müslümanlar kadınlara yaklaşmazlardı. Bazı kimseler nefislerine hainlik ederlerdi:**

«Allah, sizin kendinize yazık etmekte olduğunuzu bildi de tevbenizi kabul etti. Sizi affetti.» âyeti indi.»

Ahmed ve İbni-Cerir Hasan bir senedle Kâb b. Malik'ten rivâyet ettiler: **«Ramazanda uyuduktan sonra kişinin yemesi, içmesi ve kadına yaklaşması haram olurdu. Ta ertesi gün iftara dek... Resûlüllah'ın yanında gece sohbetine dalan Ömer b. Hattap (R.A.) evine dönünce hanımını uyur buldu. Uyandırdı ve birleşme arzusunda bulundu. Kadın: «Ben uyudum» dedi. Ömer (R.A.): «Fakat ben uyumadım» diye itiraf edip cinsî ilişkide bulundu. Kâb b. Malik te Ömer (R.A.) gibi yapmıştı. Ömer (R.A.) ertesi sabah Resûlullaha gelip hadiseyi anlattı. Bunun üzerine bu âyet indi.»**

İbni-Ebi-Hâtim ve İbni-Cerir İbni-Cüreyç'den rivâyet ettiler:

«Yeyiniz ve içiniz» âyeti Beni-Hazreç Kabilesinden Ebi-Kays b. Surme'nin hakkında nazil oldu.»

İbni-Ebi-Şeybe ve Müslim Âmr b. As'dan rivâyet ederek: Resûlüllah: **«Bizim orucumuzla ehli-kitabın orucu arasında fark sahuru yemektir»** dedi.

Abdurrazzak İbni-Abbas'dan «Duhul, Tağaşşî, İfda, Mubaşeret, Refes, Lems, Mess ve Mesis Cinsi-münasebet demektir. «Refes» tabiri Ramazanda cima' demektir. Hacc'da ise, cinsi-ilişkiye kışkırtmak demektir.»

Et-Tastî İbni-Abbas'dan: «Nafî b. Ezrak İbni-Abbas'dan sordu: **«Onlar sizin için Libasdır»** âyeti ne demektir?.. **«Kadınlar sizin için sükûnettir (teskin edicidir) gece ve gündüz onlarla sükûnet bulursunuz»** diye cevap verdi.»

Nafi «Arablarca bu mana bilinir mi?» diye sordu.

İbni-Abbas «Evet bilinir» dedikten sonra Nabiğa b. Zibyan'ın bir şiirini delil getirdi.

Abdurrezzak Sad b. Mesud el-Kindî'den rivâyet etti: Osman b. Mezûn Resûlüllah'a (S.A.V.) gelip sordu: **«Ey Allah'ın Resûlü! Ben ailemin avretimi görmesinden utanıyorum?»**

Resûl **«Allah seni onlara, onları da sana libas kılmıştır.»**

Osman: **«Ben bundan hoşlanmam.»**

Resûl: **«Onlar** (hanımlarını kasdediyor) **benden, ben de onlar'dan görüyorum.»**

Osman: **«Ey Allah'ın Resûlü, sen mi?** (onlardan görüyor ve gösteriyorsun?»

Resûl: **«Evet ben..»**

Osman: **«Sen mi o halde senden sonra kim olabilir?»**

Osman, bunları söyledikten sonra dönüp gitti. Resûl: **«Mezûn'un oğlu çok utangaç ve kapalıdır»** dedi.»

«Allah'ın sizin için yazdığını isteyiniz..»

Ebu-Hüreyre, İbni-Abbas, Enes, Kadı Şureyh, Mucahid, İkrime ve s.v.

«Bundan maksad çocuktur» dediler.

Abdurrahman b. Zeyd: **«Bundan maksad cinsi ilişkidir»** dedi.

Amr b. Mâlik el-Bekrî Ebi-Cevza'dan, İbni-Abbas'dan: **«Bundan maksad KADİR gecesidir.»**

Abdurrezzak Ma'mer'den: **«Ramazanda size verilen ruhsatı dileyiniz. Size helâl kılınanı dileyiniz»** demektir, dedi.

İbni-Cerir: **«Ayet, bütün bu mânâlardan dah geniştir»** dedi.

«Fecir vaktinden size beyaz iplik siyah iplikten ayırdedilinceye dek yiyin ve için...» yani, sabahın ziyası gecenin siyahından ayırdedilinceye dek yiyiniz, içiniz ve cinsi ilişkide bulununuz.

Buharî rivâyet etti: **«Beyaz iplik siyah iplikten ayırd edilinceye dek yiyiniz...»** âyeti indiğinde **«Fecir vaktinden»** tâbiri inmedi. O zaman oruç tutanlardan bazısı ayağına birer siyah ile beyaz iplikler bağladı. İkisini ayırdedebilinceye kadar sahur yedi. Bunun üzerine Mevlâmız **«Facir vaktından»** tâbirini indirdi. Bunun üzerine siyah ve beyaz iplikten maksadın gece ve gündüz olduğu anlaşıldı.

İmamı Ahmed, Adî b. Hâtim tarikiyle rivâyet etti: **«Bu âyet, ininince biri beyaz biri siyah iki ip aldım. Yastığımın altına koydum. Onlara bakarak sahur yedim. Beyaz belli olunca sahuru terk ettim. Sabahladığımda Resûlüllah'a vardım ve yaptığımı arzettim. Resûlüllah: «O zaman senin yastığın pek de geniştir. O, günün beyazlığını, gecenin siyahlığından ayırdetmektedir»** dedi.

Hem Buharî hem de Müslim bu hadîsi değişik yollardan Hz. Adî'den rivâyet eylediler.

«Yastığın pek de geniştir»den Resûlullah'ın maksadı: **«Eğer bu yastığın bu âyette belirtilen beyaz ve siyah ipleri altına alabilirse, doğudan batıya kadar geniş olur demektir. Zira burada iplerden maksad, günün beyazlığı ile gecenin siyahlığıdır.»**

SAHUR YEMEĞİ

Allah'ın yemeyi, içmeyi ve cinsi ilişkiyi tâ fecre kadar mubah ilân etmesinde, SAHUR yemeğinin mustahab olmasının delili vardır. Çünkü SAHURU yemek ruhsat kâbilindendir. Ruhsatı kullanmak mahbubtur. Bu nedenle Resûlüllah'dan sabit olan sünnet sahur yemeye teşvik etmektir.

Sahiheyinde Enes'den: **«Sahur yiyiniz. Zira sahurda bereket vardır.»** diye gelmiştir.

Müslim Âmr b. As'dan: **«Bizimle Kitap ehlinin orucu arasındaki fazilet sahur yemektir.»**

İmamı Ahmed Âta b. Yesar o da Ebi-Saî'den rivâyet etti: **«Sahur bereket yemeğidir. Onu terketmeyiniz. Velev ki biriniz bir yudum su içerse dahi onu bırakkmasın. Çünkü Allah da Melekleri de sahur yiyenlere Selevat getirirler.»**

Sahuru FECRİN doğuşuna yakın bir zamana tehir etmek müstahabtır. Zira Enes b. Mâlik Zeyd b. Sabit'ten rivâyet etti: **«Resûlüllah ile sahuru yedikten sonra sabah namazına durduk.»** Enes: **«Ey Zeyd! Ezan ile sahur arasında ne kadar zaman vardır?**

Zeyd: **«Elli âyet kadar.»** Yani elli âyetin okunuşu ne kadar zaman alırsa sahur ile ezan arası o kadardı.

İmamı Ahmed Adiy b. Hâtim el-Hımısî'den o da Ebi-Zer'den rivayet etti. **«Ümmetim, iftarlarını acelece, sahurlarını gecikmeli yaptıkları müddetce, kendilerinde hayır vardır»** Yani güneş oturdukları memleketin tepelerinden kaybolduğunda hemen iftar ederler. Tâ fecre yakın bir zamanda da sahuru yerler. Güneşin batışından hemen sonra iftar edilir. İftarı geciktirmek, daha önce namazı kılıp sonra iftar etmek sünnete muhalefettir. Kabalıktır. Sahurun te'hiri de şübheli vakta girmemelidir. Bazı cahil, softa ve bidatçı çevrelerin yaptı-

ğı gibi fecirden bir saat gibi uzun bir zaman önce'de imsak edilmemelidir.

Burada dikkat edilecek bir Hadis vardır Bazı çevrelere onu yanlış istihraçlarına delil olarak ileri sürüp dururlar. O da şu Hadisdir:

İmamı Ahmed, Neseî ve İbni-Maceh Hammad b. Seleme'den o da Âsim b. Behdele'den o da Zeyd b. Hübeys'den o da Hüzeyfe'den rivâyet etti:

«Resûlüllah ile sahur yemeğini yedik. Gündüzdü ancak güneş doğmamıştı.»

Nesei: «Bu Hadisi Âsım b. Ebi-Nücûd tek başına rivâyet etti» dedi. Gündüzden maksad; gündüze yakın bir zamandır. Yani vakit fecre (gündüzün başlangıç noktasına) pek yakındı. Yoksa fecrin doğuşu ile güneşin doğuşu arasındaki zaman kasdedilmemektedir.

Nitekim Cenâb'ı Hak: **«O boşanmış kadınlar iddetlerine vardığında ya iyilikle onları nikâhınız altında tutunuz ya da iyilikle onlardan ayrılınız..»** (el-Bakara: 231) buyurmuştur. Evet bu âyette sona yaklaşmak, sona varmış tarzında ifade edildiği gibi Hadisde de gündüze yaklaşmak, gündüzün içine girmek gibi ifade edilmiştir.

İbni-Kesir «Nesei'nin bu yorumuna Hadisin manâsını hamletmek gerekli ve lâzımdır» dedi. Onlar, sahuru yedikleri zaman fecrin doğuşunu kesinlikle gösteremiyorlardı. Bazıları doğdu zannına, bazıları doğmadı kanaatında idiler. Yüzde yüz fecrin doğuşu tahakkuk etti mi yiyenin orucu bozulur. Sahurun son hududu fecrin doğuşudur. Selef sahurun tehir etmesinde pek müsamahakâr davranırlardı. Tâ fecrin doğuşuna yakın zamana kadar geciktirirlerdi. Hz. Ebu Bekr (R.A.), Ömer, (R.A.), Ali (R.A.), İbni-Mesud, Hüzeyfe, Ebi-Hüreyre, İbni-Ömer, İbni-Abbas ve Zeyd b. Sabit gibi sahabelerden bu durum rivâyet edildiği gibi Muhammed b. Ali b. Hüseyin, Ebi-Meclez, İbrahim en-Nehaî gibi tabiinden de bu durum rivâyet edildi. «Oruç tutmak, güneşin doğuşundan batışına kadardır» tarzındaki görüşü, bir takım Cehele ileri sürmüştür. Dalaletin tâ kendisidir. Zira: **«Fecir vakti, sizce beyaz iplik siyah iplikten ayırd edilinceye dek yiyiniz, içiniz, sonra geceye kadar orucu tamamlayınız.»** âyetine muhalefettir.

Sahiheyinde Kasım'ın Aişe validemizden rivâyet ettiği Hadisde:

«Bilâlin ezanı sizi sahurunuzu yemekten men'etmesin. Çünkü Bilâl (R.A.) gecede ezanı okuyor. İbni-Ümmi-Mektum'un ezanını işidinceye dek yiyiniz, içiniz. Zira o (Abdullah) fecir doğmadan ezan okumaz.» Hadisi de bu cahilce olan görüşü reddeder.

FECRİN TESBİTİ

İmamı Ahmed, Allah'ın Resûlünden **«Ufukta uzunlamasına yayılan fecir değildir. Lâkin enlemesine yayılan kırmızılık fecirdir»** rivâyet ettiği gibi Tirmizî de rivâyet etti.

İbni-Cerir Semürre b. Cündeb tarikiyle rivâyet etti:

«Sakın Bilâl'in ezanı ve şu beyazlık sizi aldatmasın, tâ fecir doğuncaya dek yiyiniz.»

İbni-Cerir Şu'be'den o da Semurre'den: **«Bilâl'in ezanı da uzunlamasına çıkan fecri (kâzip) de sizin sahur yemenize mani olmasın. Lâkin fecir ufukta sıçrayan (ve yayılan kırmızılık) dır..»**

Yakup b. İbrahim Semurre b. Cündup yoliyle rivâyet etti: **«Ne Bilâl'in ezanı ne de şu (sabah direği denilen) beyazlık sizi aldatmasın (yiyiniz ve içiniz) ta ki bu beyazlık ufukta yayılıncaya dek.»**

Muhammed b. Abdurrahman b. Sevbân'dan gelmiştir:

«Fecir ikidir: Biri sanki kurt kuyruğu olan fecirdir. Bu fecir hiç bir şeyi haram kılmaz. Ancak ufuka sıçrayan fecir (sabah) namazını helâl, yemeği (ve içmeği) haram kılar.»

Abdurrezzak İbni-Abbas tarikiyle rivâyet etti: **«Onlar, iki FECİR'dir. Gökte belirlenen fecir hiç bir şeyi helâl ve haram kılmaz. (Zira vakit daha gecedir.) Fakat dağların duruklarında parlayan fecir, içmeyi (ve yemeyi) haram kılandır.»**

A'ta **«Gökte peydah olup diklemesine giden fecir ile oruçluya içmek haram olmaz. (Sabah) namazı kılınmaz ve Hacc fevt olunmaz. Fakat ışık dağların tepelerine dağıldı mı oruçluya içmek haram olur. Hacc fevt olunur (o, ana kadar Arafat'a varmayanın haccı fevt olunur. Zira bayram gününe girmiş olunur.) dedi.»**

Feciri, yemenin, içmenin ve ilişkinin son sınırı kılan, cunup olarak sabahlananın yıkanıp orucunu tamamlamasına delil çıkarıyor bundan... Dört imamın mezhebi budur. Selef ve halefin âlimleri bunda ittifak ettiler. Zira Buharî ve Müslim Âişe ve Ümmü-Seleme valideleri-mizin Hadisinden rivâyet ettiler: **«Cenab-ı Peygamber ihtilâm olmaksızın cinsî ilişkiden cünüp olarak sabahlanırdı. Sonra yıkanır orucuna devam ederdi.»**

Ümmü-Seleme'nin Hadisinde: **«Sonra iftar etmezdi ve kaza da yapmazdı.»** rivâyeti de var.

Sahihi Müslimde, Aişe Validemizden gelen bir hadîsde: **«Bir zat: Ey Allah'ın Resûlü, namaz vakti geliyor. Ben cünüp bulunuyorum. oruç tutayım mı?»** diye sordu. Resûl: **«Bende (bazen) namaz vakti gelip çatıyor, cünüp bulunuyorum (yıkanıp) oruca devam ediyorum.**

Kişi: **«Ey Allah'ın Resûlü, sen bizim gibi değilsin. Senin geçmiş ve gelecek tüm günâhın (zellen) af olunmuştur.»**

Resûl: **«Allah'a yemin ederim ki, hepinizden daha fazla Allah'dan korktuğumu ve sakındığımı, hepinizden daha iyi bilmemi umarım»** dedi.

İmamı Ahmed'in rivâyet ettiği hadîs, Abdurrezzak'tan, Ma'mer'-den, Hemam'dan, Ebi-Hüreyre'den geldi:

«Sabah namazı için niyet edildiği zaman, her hangi biriniz cünüpse o gün oruç tutmasın!..»

Bu Hadisin senedi Şeyheynin şartına göre güzeldir. Buharî ve Müslim'de Ebi-Hüreyre'den geldi. Nesei Üsame b. Zeyd'den ve Fazl b. Abbas'dan rivâyet etti. Fakat REF' yapmadı! Yani Resûlüllah bunu söyledi demedi. Alimlerden bazısı, Hadis, bu yönden malûldür, dedi. Bazıları da bu görüşü seçti. Ebi-Hüreyre, Salim, A'ta, Hişam b. Ürve, Hasan-ı Basrî bu görüşteler.

Bazıları da, «Cünüp uyuya kalırsa, zararı yoktur. İstiyerek kalırsa orucu yoktur» dedi. Bu görüş, Urve'nin, Tavus'un görüşüdür.

Bazıları **«farz orucda bu, zarar verir. Fakat nafilede vermez»** dedi. Sevrî Mensur'dan rivâyet etti.

Bazıları, **«Ebi-Hüreyre'nin Hadisi Aişe ile Ümmü-Seleme'nin hadisiyle neshedildi»** dedi.

İbni-Hazım «Ebi-Hüreyre'nin hadisi bu âyetle nesih edilmiştir» dedi.

Fakat bu iki görüş de uzaktır. Zira tarih ellerinde yoktur. Hatta tarihin zahiri İbni-Hazmın aksini isbatlar.

Bazıları «Ebi-Hüreyre'nin Hadisini kemal üzerine hamletti. Yani cünüp iken sabahlayanın orucu vardır. Fakat kâmil değildir. Bu tevil, hakikata en yakın bir yorumdur. Ve en derleyicidir. (1)

«Mescidlerde itikafda bulunduğunuz zamanlarda kadınlara yaklaşmayınız.»

Ali b. Talha İbni-Abbas'dan: «Bu âyet, ister Ramazanda ister başka zamanlarda itikafa giren kimseler hakkında gelmiştir. İtikafı bitinceye kadar hem gecede hem gündüzde kadına yaklaşmak ona haramdır. Yani itikafda bulunduğunuzda ister mescidde olsun, ister başka yerde olsun onlara yaklaşmayınız.

Mucahid ve Kattade: «Bu âyet ininceye kadar itikaflılar bunu yaparlardı. Bundan sonra yapmadılar.»

İbni-Ebi-Hâtim İbni-Mesud - Muhammed b. Kâb, Mucahid'den rivâyet etti: **«Kişi itikafda bulundukca kadına yaklaşamaz. »**

İttifak edilen hüküm, budur. Zaruri bir ihtiyacından ötürü itikaflı evine giderse ancak işini görünceye dek orada durabilir.

İSLÂMDA İTİKAF

İtikaf sünnettir. Her zaman olabilir. Ancak Ramazan ayında daha afzal olduğu da münakaşa götürmez bir hakikattir. Oruçtan sonra itikafı zikretmek, oruc ayında veya Ramazanın son on gününde itikafa girmenin ehemmiyetini belirtmek içindir. Zira sünnette sabittir ki Hazreti Peygamber Ramazanın son on günü ölünceye kadar itikafla geçirdi. Ondan sonra pak zevceleri de böyle yaptılar.

Sahiheyinde **«Ramazanda Resûlüllah itikafa girdiğinde Safiyye b. Huyey adlı hanımı onu ziyaret etti. Onun yanında bir saat sohbet et-**

(1) Bkz. İbn-Kesîr Cild: 1-394 Darul-Endulus, Beyrut, Bilâ tarih.

tikten sonra kalkıp evine gitmek istedi. Zaman gece idi. Resûlüllah Safiyye validemizi evine götürmek için beraberinde yürüdü. Bu validemiz Usame b. Zeyd'in evinde Medine'nin kenarında otururdu. Yolun ortasında Ensardan iki kişi Resûlullah'a rastladılar. Resûlullah'ı (S. A.V.) görünce acelece oradan uzaklaşmak istediler. Çünkü Peygamber hanımıyla beraber bulunuyordu.

Cenab-ı Peygamber onlra: «Yavaşlayınız. Bu, Huyey'in kızı Safiye'dir.» Yani hanımımdır. Onlar: «Ey Allah'ın Resûlü, Subhanellah. Şübhe mi ediyoruz? Resûl: «Adem oğlunda kanın aktığı yerde Şeytan cereyan eder. Korktum ki ikinizin kalbine bir şey veya bir şer atasın da (hakkımda sui zannedip helâk olasınız.)»

İmamı Şafiî: «Resûlüllah bununla ümmetine ithamların yerinden uzaklaşmalarını öğretti. Ta ki mahzurlu duruma girmesinler. Oysa o, iki zat Allah Resûlü hakkında kötü zannda bulunmaktan pek yüce idiler.

Burada yasaklanan **«yaklaşmak»** tan maksad, cinsi ilişki ve öpmek, ellemek, sarılmak gibi çağırıcılarıdır. Yoksa kadının elinden bir şeyi, almak ve benzerleri itikafa zarar vermez.

Sahiheyinde Aişe validemizden: **«Resûlüllah mescidden başını hücreme uzatırdı saçlarını tarardım. Oysa ben hayızlı bulunuyordum. İtikafda olduğunda ancak insanoğlunun zaruri ihtiyaç için eve girerdi.»** diye rivâyet gelmiştir.

(188) **«Aranızda mallarınızı haksızlıkla yemeyiniz...»**

Bu âyetin tefsirinde Ali b. Ebi-Talha İbni-Abbas'dan şunu rivâyet etti: «Bu âyet, boynunda bir borç olup fakat bu borcun olduğuna dair her hangi bir belge mevcud olmayan bir kimse hakkında inmiştir. Bu kimse o borcunu inkâr eder, mahkemelere gider. Borçlu olduğunu bile bile belgenin olmayışından istifade ederek davacıyı mağlûp eder. Günahkâr olduğunu ve haramı yediğini de bilir.

Mucahid, Said b. Cübeyir İkrime, Hasan, Kattade, Suddî, Mukatil, Abdurrahman b. Zeyd: **«Zâlim olduğunu bile bile hak sahibiyle mahkemeye çıkma!..»**

Sahiheyinde: **«Ümmü-Seleme'den gelen rivayette Allah'ın Resûlü**

buyurdu: «Dikkat edilsin. Ben ancak bir beşerim. Hasım(lar) bana geldiğinde biri diğerinden daha güzelce hüccetini getrebilir. Bundan dolayı ona hakkı verebilirim. Ben kime bir müslümanın hakkını verirsem o hakkın bir ateş parçası olduğunu unutmasın, ya alıp götürsün veya terk etsin.»

MÜHİM BİR NOKTA

Burada bir noktaya dikkaatinizi çekmek istiyorum: Buharî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilen bu hadisi şerif, delâlet eder ki, Allah'dan başka gaybı hiç kimse bilemez. Ancak Allah bildirirse bilinmiş olur. Allah'ın Resûlü: **«Ben ancak bir beşerim»** sözüyle bunu ifade buyurdu. Bazı çevrelerin **«Kalblerin içindekini dahi filan zat bilir»** iddiasını şiddetle reddeder. Nitekim Cenab-ı Hak «el-Cin» sûresinde: **«Gaybi (görülmiyeni) bilici olan Allah, gaybe kimseyi muttali kılmaz. Ancak Peygamberlerden bildirmek istediği bunun dışındadır.»** (Cin: 26 - 27)

Bahsi geçen âyet ile Hadis, hâkimin hükmü hakikatleri değiştirmediğine delâlet ederler. Haramı helâl kılamaz. Helâli haram yapamaz. Ancak zahirde bağlayıcıdır. Eğer hakikata uygun düşerse, ne güzel. Eğer aksi olursa Hâkimin ecri vardır. Hile yapıp işi ters yöne saptırana da günâh vardır.

Kattade: **«Ey Adem oğlu! Kadı (Hâkim) nin hükmü, sana haramı helâl kılmadığı gibi, batılı da hakka çevirmez. Kadı (Hâkim) nasıl görür ve şahidlerden nasıl dinlerse öylece hükmünü verir. Kadı beşerdir yanılabilir, doğru da gidebilir. Biliniz ki batıl yoldan kendisine hak verilenin mahkemesi ancak kıyâmet gününde biter. Allah zalim davacı ile mazlum davalıyı bir araya getirir. Dünyadaki hükkmün tam tersine hükmeder.»**

(189) **«Sana Hilâl hâlindeki ayları sorarlar. De ki; o insanlar ve hacc için belirlenmiş vakitlerdir..»**

Bu âyetin tefsiri selefden şöyle gelmiştir:

El-Avfi İbni-Abbas'dan: **«Halk Resûlüllah'dan Hilâlların durumunu sorduğunda bu âyet nazil oldu. Bu hilâllerle halk borçlarının zama-**

nını bilmiş olurlar. Kadınların iddetlerini, Hacclarının zamanını tayin ederler.»

Ebu-Câfer Rebi'den o da Ebul-Âliye'den rivâyet etti: «Kulağımıza geldi ki, Ashab; **«Ey Allah'ın Resûlü niçin bu Hilâller yaradılmıştır?»** diye sordular. Buna cevabı olsun diye Allah (C.C.) bu âyeti indirdi. Yani Allah (C.C.) Hilâli insanların orucuna, iftarına, kadınlarının iddetine ve borçlarına zaman ve vakitler kıldı.»

RÜ'YETİ HİLÂL

Abdurrazzak, Abdulaziz bin Ebi-Rivad'dan o da Nafi'den o da İbni-Ömer'den rivâyet etti:

«Resûlüllah buyurdu: **«Allah Hilâlleri halk için vakitler kıldı. Öyle ise, Hilâli görüp oruç tutunuz ve Hilâli görünüz bayram yapınız. Eğer sizin üzerinizde hava bulutlu geçiyorsa, otuz günü sayınız.»**

Bazı rivâyetlerde **«Şaban ayını otuz güne doldurunuz.»**

Muhammed b. Cabir Kays bin Talk'dan o da babasından rivâyet etti: **«Allah Hilâlleri halk etti. Binaenaleyh Hilâli gördüğünüzde oruç tutunuz. Hilâli gördüğünüzde bayram yapınız. Eğer hava size kapalı ise, sayıyı otuza tamamlayınız.»** Yani Şaban'ın sayısını otuza tamamlayınız veya Ramazan'ın sayısını otuza tamamlayınız.

İbni-Ömer'den: **«Hilâli görmedikce oruca başlamayınız.** (Şevval) **Hilâli(ni) görmedikce bayram yapmayınız. Eğer hava kapalı ise, onun için takdir yapınız.»**

Yani Şabanı veya Ramazanı otuza ikmal ediniz. Zira Buharî de **«Şabanın sayısını otuza ikmal ediniz.»** diye varid olmuştur. Başka bir rivâyette: **«Eğer hava kapalı ise, otuz gün oruç tutunuz.»**

Binaenaleyh Ramazan orucu ve bayram ancak Hilâlin görünmesiyle farz olurlar. Ramazan ayının hilâliyle oruç farz olur. Şevval ayının Hilâliyle bayram yapmak farz olur. Hilâl, ister güneşin batışından önce görülsün ister sonra görülsün hüküm değişmez. (1)

(1) Bkz. Tacul-Usul 2-54, Kahire, Bilâ tarih.

Neseî Abdurrahmanu b. Zeyd b. Hattap'tan rivâyet etti: «Ashabı Kiramla oturdum. Onlardan sordum ve bana Allah'ın Resûlünün şöyle dediğini naklettiler: **«Onun (Hilâlin) görmesiyle oruç tutunuz. (Şevval) Hilâlinin görmesiyle bayram ediniz. Eğer sizin için hava kapalı ise, Şabanın sayısını otuza tamamlayınız. Ancak iki kişi şahidlik ederse olur.»** (1)

Bu Hadisin mefhumu muhalifinden anlaşılıyor ki bir tek kişinin şehadeti kâfi değildir. Fakat Arabî'nin hadisinden anlaşılan kâfi gelmesidir. Hanefîler katında mefhumu muhalifin mentûk yanında hiç bir kıymet taşımadığı sabittir.

Ru'yet-i Hilâl adil bir kişinin şehadetiyle sabit olur. Nitekim İbni-Ömer «Halk birbirine Hilâlin göründüğünü söylediler. Ben gelip Resûlüllah'a gördüğümü haber verdim. Bunun için hem oruç tuttu, hem de halka oruç tutmayı emretti.» Bu hadisi Ebu-Davud İbni-Hibban ve el-Hâkim rivâyet ettiler. (2)

İbni-Abbas'dan: **«Bir Arabî (göçebe) Resûlüllaha geldi. Ben hilâli gördüm»** dedi. Resûlüllah: **«Sen Allah'dan başka ma'bud olmadığına şahidlik eder misin?»**

Arabi: **«Evet şahidlik ederim.»**

Resûl: **«Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna tanıklık eder misin?»**

Arabî: **«Ederim.»**

Resûlüllah: **«Ey Bilâl! Halka bildir ki, oruç tutsunlar.»** (3)

Bu iki Hadîs, bir tek müslümanın şehadetiyle ru'yeti Hilâlinn sabit olduğunu gösterir. Ashab ve Tabiin'den bazıları, İbnul-Mübarek, Ebu-Hanife, Ahmed ve Şafiî bu fetvâ üzerindedirler.

Malik, Leys, Sevri, Evzaî ve İshak «iki âdilin şehadeti lâzımdır» dediler.

Tacul-usulun şârihi cild iki sahife elli yedide: «Cumhurun görüşü, şudur ki Hilâl bir memlekette sabit oldu mu bütün müslümanın onunla amel etmesi vacip olur. Şafiî, Mâlik ve Ahmed bu görüşteler.

(1) Bkz. Buluğul-Meram, 2417.

(2) Bkz. Tacul-Usul, 2-56.

(3) Hadîsi Sünen sahipleri rivayet ettiler. Bkz. Tacul-Usul, Cild: 2-56.

Bunu el-Hitabî söyledi. İbni-Macişûn «Bir memleketde görülen Hilâl ancak orada oturanları iltizam eder. Ancak Devlet başkanının katında sabit oldumu bütün müslümanları iltizam eder» dedi.

Ramazan orucu, tek kişinin **«Hilâl gördüm»** demesiyle sabit olur. Bayram ise, ancak iki âdil kişinin şehadetiyle sabit olur. Bu hususu İbni-Abbas rivâyet etti. Tirmizi'ye bak.

Hidaye sahibi; Şaban'ın yirmi dokuzunca gününü otuzuncu güne bağlayan gecede Hilâl aramak lâzım gelir Müslümanlara... Eğer görülerse, Ramazana başlarlar. Hava kapalı ise, Şabanı otuza tamamlarlar. Sonra oruca başlarlar. **Doğuda Hilâl görülürse, Batıdaki müslüman da oruç tutmak gerekir. (1)**

Serehsî Mebsutunda: **«Hilâli tek başına gören bir kimsenin şâhidliği imam tarafından reddedilirse, kendisi o günü oruç tutabilir. İmam, böyle bir kimsenin şahidliğini havanın açık olduğu ve şehirde oturduğu halde reddedebilir.»**

Hava kapalı veya şahid şehir hâricinden geldi ise, veya yüksek bir tepede yaşıyorsa, onun tek başına **«Hilâli gördüm»** deyip şahidlik etmesi kabuldür. Zira hilâli görmesi onunla Rabbisi arasında bir emirdir. Hâkimin hükmü orada etki yapamaz. Şahidliği reddedilmezden önce oruç ona lâzım oldu. Öyle ise, şahidliğin reddinden sonra da ona oruç lâzımdır. (2)

Bazıları, «Hilâlin görülmesi müşkilleşince takvimlerin görüşüne göre oruç tutulur» dediler. Bu görüş, ölçüden uzak bir görüştür. Çünkü Hazreti Peygamber: **«Kâhinin (falcının, gayıbtan haber verenin) yanına (veya yıldız ilmiyle meşgul olup geleceği ve gaybı bildiğini haber veren) Arrafın yanına varıp onun sözünü tasdik ederse, o kimse Muhammed'in üzerine inene inanmamıştır!..»** buyurmuştur.

Yıldızlara bakıp tahmini bilgilerden de kâhinlik ve Arraflık kokusu geldiğinden oraya yüzde yüz inanmak yolu açık değildir.

Resûlüllah'dan gelen: **«Eğer sizin için hava kapalı ise, onu takdir ediniz»** Hadisin manası: «Şevval ayının sayısını tamamlayınız» de-

(1) Bkz. Fethul-Kadir 2-313, Mısır 1389.

(2) Bkz. Mebsut 3-1324, Saadet Mat., Kahire.

mektir. Nitekim bu hususu başka bir hadisde açıkca ifade buyurmuştur Hazreti Peygamber.. (1)

Kenzud-Dekaik ve Şerhi Bahrur-Raikde şu görüş yer almaktadır: **«Kim Ramazan veya Şevval hilâlini gördüğüne dair şahidlik ederse, ve şahidliği kabul edilmezse kendisi oruç tutmalıdır. Eğer yerse, sadece günü gününe kaza eder.»**

Bir nedenden ötürü âdil bir kimsenin: «Ramazan hilâlini gördüm» demesi kabul edilir. O kimse köle veya kadın olsa dahi hüküm değişmez.

Şevval Hilâlini görmek için iki hür erkeğin veya bir hürr erkek ile iki hürre kadının şahidliği lâzımdır. Aksi takdirde büyük bir cemaattan şahidlik gelmelidir.

Şahidliği reddedilenin orucunu yediği halde günü gününe kaza etmesinin nedeni: **«Sizden kim Ramazan ayında hazır bulunursa oruç tutsun..»** (el-Bakara: 178) âyetidir...

Şevval ayının hilâli konusunda ileri sürülen hükkmün kaynağı: **«Orucunuz oruç tuttuğunuz gündür. Bayramınız bayram yaptığınız gündür.»** hadisidir.

Müslümanlar o günde bayram yapmamışlardır. Onlara uyması vaciptir. Zira halkın şiddetli bir tarzda Ramazan hilâlini arayıp bulmaması, onun tek başına görmesinin yanlış olduğunun delilidir.

Kadıhânin fetevâsında: «Köyde Ramazan hilâlilini görenin şahidliğini geçerli sayacak bir idareci veya Kadı bulunmadığı takdirde, eğer gören güvenilir bir kimse ise, halk onun sözüyle oruç tutar.

Bayram meselesinde iki âdil Hilâlin görünmesine şahidlik ederse, bayram yapmalarında bir zarar yoktur.»

Hilâl meselesinde şart koşulan «ADALET» insanı takva ve mürüveten ayrılmamaya zorlayan bir melekedir.

ŞAHİDLİKTE GENEL BİR KAİDE

Ramazan hilâli gibi din ve diyanet meselelerinde, âdil bir kimsenin haberi kâfi gelir. Alış-veriş gibi kulların hukuku olan meselelerde sayı, adalet, ŞAHİDLİK lafzı diğer şartlarla beraber lâzımdır. (2)

(1) Bkz. Mebsut 3-78, Kahire.

(2) Bkz. Bahrur-Raik 2-288, Mat-el-ilmî, Kahire.

İHTİLAFİ METALİA İTİBAR YOK

Bir belde ahâlisi Hilâli görürse, diğer belde halkı görmezse dahi hepsine birden oruç tutmak vacip olur. Eğer görenlerin yanında, Hilâli görmek vacibliği gerektiren bir yoldan sabit olmuşsa, doğuda gören müslümanların görmesiyle batıda oturan müslümanlara oruç vacip olur.

Bazıları, ihtilâfı metali' mu'teberdir, dedi. «Tebyin» adlı kitabda belirtildiğine göre; bu ikinci görüş, en eşbeh (benzer) bir görüştür. Birinci görüş, rivâyetin zâhiridir ve temkinlidir.

Fethul-Kadirde böyledir ve bu görüş Mezhebin zahiridir. «El-Hulasa» adlı eserde **«Fetvâ bunun üzerindedir»** denildi. İhtilâfı Metalia dair delil olarak ileri sürülen El-Fadl ile Abdullah bin Abbas'ın hadisesinde bu tür bir delil yoktur.

El-Fadil, Şam'da hilâli Cuma gecesi gördüğünü, halkın da görüp oruç tuttuklarını Halife Muaviye'nin oruç tuttuğunu Medine'ye geldiğinde İbni-Abbas'a nakletti. İbni-Abbas bu nakle itibar vermedi. Medine'lilerin Cumartesi gecesi gördükleri Hilâle itibar etti. Çünkü Fadl, bu konuda şahidlik yapan birisinin şehidliğine veya Hâkim hükmüne dair şahidlik etmedi. Eğer etti desek şâhidlik lafzını kullanmadı. Eğer bu da oldu desek, Fadl bir kişidir. Bir kişinin şahidliğiyle hükmetmek Kadının boynuna vacip olamaz. (1)

«iyilik evlere arkalarından gelmeniz değildir. Fakat iyilik haramdan sakınanın hareketidir. Evlere kapılarından geliniz...»

Buharî bu âyetin tefsirinde şunları söyledi: «Arablar cahiliyet döneminde ihram bağladıkları zaman, evlere arkadan açılan yoldan girerlerdi. Bunun üzerine Allah bu âyeti indirdi. Bunu yasakladı.»

Ebi-Davud Et-Tayâlısî Şu'beden o da Ebi-İshak'tan o da Berra'dan rivâyet etti: **«Ensar yolculuktan dönünce evlere kapılarından girmezlerdi. Bu nedenden ötürü bu âyet indi..»**

A'meş, Ebi-Sufyan'dan o da Cabir'den rivâyet etti: **«Kureyşliler**

(1) Bkz. Bahrur-Raık 2-191.

hürmet ve büyüklük iddia ederlerdi. İhram halinde evlere kapıdan girerlerdi.»

Ensar ve sair arablar ihramda iken herhangi bir kapıdan girmezlerdi. Bir ara Resûlüllah bulunduğu bostanın kapısından çıktı. Onun beraberinde Ensar'dan «Kutbe bin Âmir'de çıktı. Ashap: **«Ey Allah'ın Resûlü, Âmir oğlu Kutbe fâcir bir kişidir. O, seninle beraber kapıdan çıktı»** dediler.

Resûl, Kutbe'den: **«Neden böyle yaptın?»** sorunca Kutbe; **«Senin çıktığını gördüm ve senin yaptığını yaptım»** cevabını verdi.

Resûl: **«Ben «Humse» yapıyorum»** yani Kureyş'in hürmetlilik fikrini icra ediyorum dedi.

Kutbe, Hazreti Peygambere: **«Benim dinimle senin dinin birdir»** deyince bu âyet nazil oldu.»

Hadisi İbni-Ebi-Hâtim rivâyet etti. El-Ufî benzerini İbni-Abbas'dan rivâyet etti. Mücahid, Zuhrî Ketade, Nehaî, Suddî ve Enes oğlu Rebi'den de böyle rivâyet edilmiştir.

Hasan-ı Basrî dedi: **«Cahiliyet döneminde bazı kavimler vardı. Biri yolculuğa çıktığında eğer niyyet değiştirip yolculuğundan vazgeçerse eve kapıdan girmezdi. Ancak evin arkasında duvara atlayarak eve girerdi. Bunun hiç bir iyilik taşımadığını belirten bu âyet o zaman indi.»**

Muhammed b. Kâb: «Kişi itikafa girdiğinde eve kapısından girmezdi. Bunun yanlışlığını belirtmek için bu âyeti celîle indi.» dedi.

A'ta b. Ebi-Ribah: **«Medine halkının adeti, bayramdan döndükleri zaman evlere arkadan girerlerdi ve bunu da iyiliğe daha yakın bir hareket telâkki ederlerdi. Bunun üzerine Allah «İyilik, sizin evlere arkadan gelmeniz değildir...» âyetini indirdi.**

(190) **«Allah yolunda size savaş açanlara savaş açınız..»**

Bu âyetin hakkında seleften gelen tefsirler: Ebu-Cafer er-Razî Rebi' bin Enes'ten o da Ebul-Âliye'den rivâyet etti:

«Medine'de inip savaşa izin veren âyetlerin ilki bu âyettir. Bu âyet indikten sonra Resûlüllah savaş açana savaş açar, uslu durana

karışmazdı. Tâ el-Tevbe sûresi ininceye dek bu durum böyle devam etti.»

Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem de böyle dedikten sonra şöyle devam etti. Bu âyet «Müşrikleri nerde bulursanız öldürünüz» âyetiyle nesh edildi.» Fakat bu nesih edilme meselesinde nazer vardır. Çünkü Cenab-ı Hakkın bu âyetinin gayesi maksadları İslâmı ve müslümanları ortadan kaldırmak olan düşmana müslümanları kışkırtmaktır. Yani **«Onlar size savaş açtıkları gibi sizde onlara savaş açınız.»** Nitekim **«Müşrikler sizin topunuza savaş açtıkları gibi siz de onlara topyekûn savaş açınız»** âyetinde bu durum açıkça ifade edildiği gibi. Bunun için bu âyetin devamında **«Onları her bulduğunuz yerde öldürünüz. Onlar sizi nereden çıkarmışsa siz de onları oradan çıkarınız..»** denildi.

«Aşırı gitmeyiniz. Elbette Allah aşırı gidenleri sevmez..»

Bu âyetin altına bütün yasaklar girer. Düşmanın burun, kulak ve sair azasını kesmek tarzında ayıbdar etmek, mallarını yürütmek, kadın, çocuk, savaşda hiç bir şekilde etkisi olmayan ihtiyarları, Rahibleri, Manastırlara çekilip ibâdet edenleri öldürmek, ağaçları yakmak, yararsız bir tarzda hayvanlarını boğazlamak gibi... Bu tefsir İbni-Abbas, Ömer b. Abdulaziz, Mukatıl b. Hayyan'dan nakledilmiştir.

Sahihi Müslim'de «Büreyde»den şu hadis rivâyet edildi: **«Allah yolunda savaşınız. Allah'ı inkâr edenleri öldürünüz. Savaşınız. Hainlik yapmayınız. Hile yapmayınız, temessul etmeyiniz. Çocuk ve Manastır ehlini öldürmeyiniz.»**

İbni-Abbas'dan «Resûlüllah (S.A.V.) askerini savaşa gönderdiği zaman, şöyle buyururdu: **«Allah'ın adıyle yola çıkınız. Allah'ı inkâr edenle Allah için savaşınız. Aşırı gitmeyiniz. Hududu aşmayınız. Azaları kesmek suretiyle temessul yapmayınız. Çocukları öldürmeyiniz. Manastırnişinleri de öldürmeyiniz...»**

Hadisi İmamı Ahmed rivâyet etti. Buharî ve Müslim de İbni-Ömer'den: **«Resûlüllah'ın bazı savaşlarında öldürülmüş bir kadın leşi bulundu. Bunun üzerine Resûlullah kadın ve çocukların öldürülmesini hoş karşılamadığını ilân etti.»**

İmamı Ahmed Hüzeyfe tarikiyle rivâyet etti: «Allah'ın Peygamberi bize misaller getirdi. Bir, üç, beş, yedi, dokuz ve onbir örnek ver-

di. Resûlüllah, bunlardan birini bize açıkladı. Diğerlerini terk etti: Buyurdu: **«Zaif ve kuvvetsiz bir kavim vardı. Zalim ve diktatör bir kavim o güçsüzlere savaş açtı. Allah o zaiflere zaferi nasip etti. Bu sefer o zaifler düşmanlarını kötü bir tarzda kullandılar, çalıştırdılar. Böylece tâ kıyâmete kadar Allah'ın gazabını üzerlerine çekmiş oldular.»**

Bu hadîs «O zaifler, güçleşince aşırı gittikleri için Allah onlara gazabetti» demek istiyor.

Burada birinci cild Allah'ın yardımıyla sona erdi. Tevfik ancak Allah'dandır.

İkinci cild el-Bakara Sûresi'nin yüzdoksan birinci âyetiyle başlıyor. Allah, bütün cildlerin hitama ermesini bize nasib eylesin. Amin.

ALİ ARSLAN

12 - Şavval - 1405 H.
5 - ARALIK - 1984 M.
İSTANBUL

İÇİNDEKİLER

BÜYÜK KUR'AN-I KERİM TEFSİRİ BİRİNCİ CİLDİN FİHRİSTİ

MEVZU	SAHİFE
MUKADDİME	5
KUR'AN KELİMESİNİN MANASI	5
KUR'AN KELİMESİNİN İSTİLAHÎ MANASI	5
KUR'AN'IN NEFSÎ KELAME İTLAKI	6
Kelamcıların katında Kur'an	6
Kur'an'ın kadim bir sıfat oluşu	7
Kur'an'ın kelâmcılara göre tarifi	7
Usul alimlerinin katında Kur'an	7
Kur'an ilimleri	8
Kur'an'ın ilmi bir icazı	9
Ey insan Rabbin hakkı için söyle	10
Parmak izi meselesi	10
Kur'an ilimlerinin tarihi	11
Kur'an derlenmezden önceki durum	11
Ashabı Kiram'ın Kur'anı idrak ve kavrayışları	11
Kur'an'ın iniş zamanında Hadis'in yazılmamasının nedeni	12
Kur'an ilimleri ne zaman tedvin edildi	12
Şu'be b. El-Haccac ilk tefsir yazanlardandır	13
Kur'an'ın inişi ne demektir	15
Kur'an'ın inişleri	15
Cebrail Kur'an'ı nasıl ve kimden aldı	17
Cebrail neler indirdi	18
Cebrail Muhammed'e Kur'an mânâlarını indirdi diyenlerin görüşü	19
Allah'ın indirdiği Kelâmı iki kısımdır	20
Resûlüllah'ın üzerine inen ikinci kısım	20
Kur'an'ın nüzûl müddeti	21
Kur'an'ın parça parça inmesini ayıpsayanlar Yahudi ve Hıristiyanlar	21
Kur'an'ın parçalar halinde inmesinin hikmeti	22
Birinci hikmet	22

MEVZU **SAHİFE**

İkinci hikmet 22
Üçüncü hikmet 23
Kâinatın en dehşetli hadisesi için inen on âyet 24
Sa'lebe kızı Hamle hatun ile Peygamberin konuşması 25
Ayetlerin parça parça inmesinin üçüncü hikmeti 25
Kur'an'ın parça parça inmesinin dördüncü hikmeti 26
VAHYİ 26
Vahyi Meleği çeşitli üslûblarla iniyordu 27
İlmî yönden VAHYİ 28
Birinci ilmî delil 29
Hipnotizma vasıtasıyla isbatlanan hakikatler 29
İkinci ilmî delil 30
Üçüncü ilmî delil 30
Dördüncü ilmi delil 31
Beşinci ilmi delil 31
Altıncı ilmî delil 31
Akıl yönünden Vahyi 31
İlk ve son nazil olan âyetler ve sûreler 32
İlk nazil olan âyet hakkında dört görüş 32
Peygamber'e ilk gelen Vahyi uykuda salih rüyalardır 33
İkinci görüş 34
Üçüncü görüş 35
Dördüncü görüş 36
En son inen âyet 36
En son inen âyet hakkında ikinci görüş 36
En son inen âyet hakkında üçüncü görüş 37
En son inen âyet hakkında dördüncü görüş 37
En son inen âyet hakkında beşinci görüş 37
En son inen âyet hakkında altıncı görüş 37
En son inen âyet hakkında yedinci görüş 37
En son inen âyet hakkında sekizinci görüş 37
En son inen âyet hakkında dokuzuncu görüş 37
En son inen âyet hakkında onuncu görüş 37
Kur'an'ın iniş sebebleri 38
Esbabı nuzûlu bilmenin faideleri 38
Buna birinci misal 39
Buna ikinci misal 39
Buna üçüncü misal 40
Nüzûl sebebini bilmenin yolu 40

MEVZU **SAHİFE**

Kur'an'ın yedi harf üzerine inmesi 41
Hişam b. Hakim ile Hz. Ömer b. Hattâb'ın mücadelesi 42
Ey Ubeyy Kur'an bir harf üzerine indi 43
Cebrail, Kur'an yedi harf üzerine indi 44
Hz. Ali'nin hepinizin okuyuşu güzeldir sözü 45
Yedi harfin mânâsını belirten hadis 46
Kur'an'ın yedi harf üzerinde inişinin birinci delili 46
İkinci delili 46
Üçüncü delili 47
Dördüncü delili 47
Beşinci delili 47
Altıncı delili 47
Kur'an'ın yedi harf üzerine inmesinin mânâsı 48
Kıraatlar yedi vechi aşabilir mi? 48
İbni Cezeri'nin kıraat araştırması 50
İbni-Cerir ve Taberi Ekolu 51
Hz. Osman zamanında Kur'an'ın derlenmesi 53
İslâm memleketlerine gönderilen Mushaflar 54
Enes ne dedi 55
Ana Mushafın dışında kalan nushaların yakılması 55
Hz. Osman'ın Mushafının özellikleri 56
Sahifelerin yakılmasında ashabın ittifakı 56
Gulattı Rafiziyye'den Hz. Osman'a tanedenlere cevab 57
Rafizilere ikinci cevap 58
Rafizilere üçüncü cevap 59
Rafizilere dördüncü cevap 59
Rafizilere beşinci cevap 60
Kur'an'ın âyet ve sûrelerinin tertibi 61
Kur'an âyetlerinin adedi 62
Âyetlerin adedinin faideleri 63
Faide bir 63
Faide iki 64
Faide üç 64
Kur'an âyetlerinin tertibi 64
Kur'an sûrelerinin tertibi 65
Sûrelerin kısımları 65
Mufassal sûreler muhkemdirler 66
Kur'an yazısı 66
Kur'an'ın yazılması 67

MEVZU	SAHİFE

Mushaf'ın resmi 67
Resmi Osmaniyyi iltizam etmek 68
Kur'an'a hürmet etmek 71
Kur'an'ı tecrid etmek 71
Kıraat ve kurra 72
Kıraat ilminin ortaya çıkması 73
Kur'an'ın naklinde itimad kimleredir 73
İlk kurralar 74
Kıraatların sayıları 74
Kıraatı Seba' hakkında âlimlerin fikirleri 75
Birinci fikir 75
İkinci fikir 76
Üçüncü fikir 76
Dördüncü fikir 77
Beşinci fikir 77
Kurradan İbni-Âmrin biyoğrafisi 77
Kurradan İbni-Kesir'in biyoğrafisi 78
Kurradan Rsım'ın biyoğrafisi 78
Kurradan Ebu-Âmr'ın biyoğrafisi 78
Kurradan Hamza'nın biyoğrafisi 78
Kurradan Nafi'n biyoğrafisi 79
Kurradan Kissai'nin biyoğrafisi 79
Kurradan Ebu-Cafer'in biyoğrafisi 79
Kurradan Yakub'un biyoğrafisi 79
Kurradan Halef'in biyoğrafisi 80
Kurradan Hasanı Basri'nin biyoğrafisi 80
Kurradan İbnu Muhaysan'ın biyoğrafisi 80
Kurradan Yahya el-Yezîdî'nin biyoğrafisi 80
Kurradan Eş-Şanbûzî'nin biyoğrafisi 80
Tefsir ve tefsirciler 80
Tevil 81
Tefsir iki çeşittir 81
Birinci çeşit tefsir 81
İkinci çeşit tefsir 81
Tefsirin kısımları 82
Allah'tan başkasının bilmediği tefsir kısmı 83
Tefsiri Birrivayenin tarifi 83
Hadisten misal 84
Ashabın tefsir âlimleri 84

MEVZU **SAHİFE**

Kim Kur'an'ın tercümanıdır 85
İbni-Abbas'ın tefsiri 85
İbni-Abbas'dan gelen hangi rivayet daha muteberdir 86
Tabii'nin tefsircileri 88
En güzel tefsir bilen tabiin tabakası 88
Tefsirde İbni Abbas'ın talebeleri 88
Medineli tefsirciler 89
Iraklı tefsirciler 89
Tabiinden rivayet edilen tefsirde mulahaza edilecekler 89
Tefsirdeki ihtilâf iki çeşittir 91
Vahb bin Munebbih güvenilirdir 92
Kâbul-Ahbar 92
Tefsiri Bilmesûrun tedvin edilmesi 92
İbni-Cerir'in tefsiri 93
Ebu-Leys Semerkandi'nin tefsiri 93
Suyûtî'nin tefsiri 93
İbn-Kesir tefsiri 93
Bağavînî'nin tefsiri 93
Bakiyye bin Muhallid'in tefsiri 94
Sapık görüşlerin sahibleri 94
Tefsirin makbul ve merdud kısımları 95
Reyi körü körüne desteklemek 95
Rey ile tefsirin caiz olan ve olmayan kısımları 96
Tefsir âliminin muhtaç olduğu ilimler 98
Tefsiri Biddirayede meşhûr tefsirciler 98
Celaleyn tefsir 98
Beyzavî tefsiri 98
Razî tefsiri 98
Ebu-Suud tefsiri 98
Alûsî tefsiri 99
Nisaburî'nin tefsiri 99
Hatib tefsiri 99
Nesefi tefsiri 99
Hazın tefsiri 99
Mutezile tefsirleri 99
Batınîlerin tefsirleri 99
Batının El-Kerametiyye fırkası 100
El-İsmailiyye fırkası 100
El-Sabiyye 100

MEVZU **SAHİFE**

El-Hurmiye taifesi 100
El-Babekîyye taifesi 100
El-Mahmere 100
Şia'nın tefsirleri 101
Tefsiri işarî 101
Kelâmcıların tefsirleri 104
Nash konusu 104
Neshi gerektiren birinci vecih 104
Neshi gerektiren ikinci vecih 105
Neshi gerektiren üçüncü vecih 105
Neshi gerektiren dördüncü vecih 105
Neshi gerektiren beşinci vecih 105
Neshin istilahı manası 106
Nesh ile BEDÂ arasında fark 107
Nash ile Tahsis arasındaki fark 111
Varlığını kabul edenlerle kabul etmiyenler arasında nesih 111
Neshin hem aklen hem de naklen sabit olmasının delili 112
Birinci delil 112
İkinci delil 113
Üçüncü delil 114
Neshin oluşuna dair Semî deliller 114
Tevrat'da gelen nesih delili 115
Bernaba İncil'inde Hz. İsâ'nın Pey. 116
Sünnet ameliyesi hangi dinlerde farzdı 116
Domuz eti Yahudilikte haramdır 116
Neshin ikinci çeşidi 116
Nesih hadisesinde Allah'ın hikmeti 117
Nesih hangi âyetlerde olur 120
Neshin bilinmesinin yolları 120
Kur'anda Neshin çeşitleri 121
Kur'an ve sünnet arasında neshin devirleri 122
Kur'an'ın sünnetle nesih edilmesi 122
Kur'an'ın sünnetle neshedilir diyenlerin getirdiği misaller 123
Sünnetin Kur'anla neshi 124
Sünnetin sünnetle neshi 124
Kıyasın neshi ve kıyasla nesih 125
Neshedilmesi meşhur olan âyetler 126
Kur'an'ın muhkem ve muteşabih âyetleri 126
Muteşabihin menşei ve misalleri 126

MEVZU **SAHİFE**

Muteşabihin çeşitleri 128
Muteşabihlerin Kur'an'da zikredilmesinin hikmeti 129
Kur'an'ın uslubu 133
Kur'an'ın muciz olması 134
Kur'an'ın muarizesi 136
Kur'an'da mu'cizeler 137
Kur'an'ın kevnî ilimlere karşı durumu 138
Kur'an'daki gaybî haberler 141
Geçmişin gaybî 142
Hali hazırın gaybî 143
Mustakbelin gaybî 143
Uzun bekleyişten sonra nazil olan âyetler 145
Birincisi Kıble'nin değiştirilmesi 145
İkincisi ifk hadisesi 145
Kur'an'ın etkisi 149
Sahabe asrında tefsir 154
Tefsircilerin dördüncü tabakası 156
Tefsircilerin beşinci tabakası 157
Bu tefsiri derlerken müracaat ettiğimiz kaynaklar 157
Son sözümüz 161

BİRİNCİ SÛRE FATİHA

El-Fatiha Sûresi 163
El-Fatiha'nın meâli 165
El-Fatiha'nın tefsiri 166
Hamd kelimesi 168
Şükür kelimesi 168
Rabb kelimesi 168
Rabbil-âlemin terkibi 169
Din kelimesi 169
İbadetin mânâsı 170
İYYAKE, neyi ifade eder 170
Hidayetin manası 171
İhdina tabiri 172
Sırat kelimesi 172
Nimet kelimesi 173
Dünya nimetlerinin kısımları 173
Gazaba uğrayanlar 174

MEVZU	SAHİFE
Gazab kelimesi	174
AMİN kelimesi	175
Fatihe'nin Birrivaye tefsiri	176
Sesli okunması	177
Besmelenin fazileti	179
Lefzei Celâl (ALLAH)	182
Allah'ın doksan dokuz ismini okumak	182
ER-REHMAN ER-REHİM kelimeleri	183
Hamd konusunda selefin sözleri	184
El-Âlemin	186
Ceza gününün sahibi	188
Zarif bir konu	194
Besmelenin bazı faziletleri	197
Sonuç	198

İKİNCİ SÛRE EL-BAKARA

El-Bakara sûresi	204
El-Bakara Meâli	204
El-Bakara Tefsiri	204
Elif-Lâm-Mim'in mânâsı	206
El-Kitab	206
Tekvanın mertebeleri	207
İmanın mânâsı	208
GAYB kelimesi	209
Gayıb iki kısımdır	209
Ehli Sünnete göre helâl rızık	210
Haram rızıktır	211
Yakîn	212
Vaîdiyye taifesi	212
El-Bakara sûresinin tefsiri Birrivayesi	213
İmanı Bilgayib	226
Altıncı âyetten onaltıncı âyete kadar olan Meal	230
Altıncı âyetten onaltıncı âyete kadar olan bölümün tefsiri	230
Gücün yetmediğiyle insanın mükellef olmadığının delili	231
Songünden ne kasdedilir	232
Nefsin manası	233
Yalan	233
Sefih kimdir	234

MEVZU **SAHİFE**

Kur'an'da Şeytanlardan maksad nedir 235
Tefsiri Birrivaye 236
Onyedinci âyetten yirmidördüncü âyete kadar olan bölümün Meali 244
Onyedinci âyetten yirmidördüncü bölüme kadar olanların tefsiri 245
Yağmurdaki karanlıklar 246
Rad (Gökten gelen ses) 246
Kâdir 246
Endad 349
Hz. Muhammed'in Peygamberliğinin delili 250
Sûre, en az kaç âyet olmalıdır 251
Kur'an'ın sûrelerinin ayrı ayrı olmasının hikmetleri 251
Bu bölümün tefsiri Birrivayesi 253
Ey insan diye hitabeden âyetlere kimler muhataptır? 254
Allah'a eş koşmayınız 257
Yirmi beşinci âyetten yirmi dokuzuncu âyete kadar olan bölümün Meali 260
Aynı bölümün tefsiri 260
Bir işaret 261
Salih ameller 261
Cennetler 261
Cennetlerin altından akan ırmaklar 262
Hak 265
Fıskın tegabî derecesi 266
Fıskın inhimak derecesi 266
Fıskın cühûd derecesi 266
Allah'ın ahdi 266
Allah'ın ahdi üç çeşittir 267
Yedi gök 268
Aynı bölümün Tefsiri Birrivayesi 270
Seyhan, Ceyhan, Fırat ve Nil 273
Cennet ehli Cennet'te ebedidirler 276
Otuzuncu âyetten otuzyedinci âyete kadar olan bölümün meali 281
Ayni bölümün tefsiri 282
Melekler 282
Adem'e secde etmek nedir? 283
Halife 283
Lügatların yaratılması 284
Adem'e bütün isimlerin öğretilmesi 284

MEVZU **SAHİFE**

İsim 284
Subhane kelimesinin mânâsı 285
İlim 286
Adem'e secde etmek meselesi 287
Iblisin kimliği 288
İblis Meleklerdendi 288
İblisin secdeden kaçınması 289
Adem'in eşi 289
Cennet 289
Yasak ağaç 290
Cennet'te vesvese var mıdır? 290
Sınıflar arasında düşmanlık 291
Adem'in tevbesi 291
Adem ile Allah'ın mükalemesi 292
Ayni bölümün Tefsiri Birrivayesi 293
İblis Meleklerin bir boyundandır 294
Allah çarşamba günü Melekleri yarattı 295
Allah ateşi yarattığı zaman Melekler dehşete kapıldılar 295
Adem'in Peygamberliği 311
Peygamberler adedi hakkında gelen rivâyetler 314
Havva ile Adem arasında ilk cereyan eden konuşma 315
Havva'ya niçin Havva denildi 316
Yasak edilen ağaç 318
Yasak ağacın özelliği 319
Yasağın ihlâlinden doğan felâket 320
Adem ile Mûsa'nın tartışması 322
Ezeli düşmanlar 323
Adem'in iniş yeri 324
İlk örgü ilk elbise 325
İlk ağlama 325
Adem'in Cennet'ten yere inmesinin nedeni 327
İlk Tevbe 327
Adem'in «Ya Rabbi Muhammed'in hakkı için» demesi 328
Yeryüzünde ilk dua ve yakarış 329
Adem'in Rabbinden aldığı kelimeler 335
Adem'le çocuklarının konuşması 338
Yeryüzünde ilk cenaze namazı 339
Adem'in kabri 340
Tarihin başlangıcı 341

MEVZU SAHİFE

İbni-Âsakırın tarihler başlangıcı hakkında nakli 342
Otuz sekizden kırk sekizinci âyete kadar olan bölümün Meâli ... 344
Ayni bölümün tefsiri 345
Kâfirin Cehennem'i daimîdir 345
Haşeviyye taifesinin peygamberlerin ma'sumiyeti hakkında görüşleri 345
İlâhî yardımın şartı 347
Allah'ın ve insanların ahdi 348
Kur'an para karşılığı okunur mu? 349
Nasihatın yararlı olmasının şartı 351
Akıl nedir? 352
Sabr nedir? 353
Namaz kimlere ağır gelir? 353
İsrailoğullarının üstünlük meselesi 354
Şefaat ve Fidye meselesi 355
Bu âyetlerin Tefsiri Birrivayesi 356
Kırk dokuzuncu âyetten elli yedinci âyete kadar olan bölümün Meâli 364
Ayni bölümün tefsiri 365
Cezir ve Med hadisesi 365
Hz. Musâ ile Cenab-ı Hakkın vaadleşmesi 366
Tevbe meselesi 367
Allah'ı dünyâ gözüyle görmek 368
Çarpan yıldırım 368
Gölgelik bulutu 369
Kudret helvası, bıldırcın kuşu 369
Tefsiri Birrivaye 369
Elli sekizinci âyetten altmış birinci âyete kadar olan bölümün Meali 374
Aynı bölümün tefsiri 375
Pınarlar fışkıran taş 375
TİH Çölü 375
Aynı bölümün Tefsiri Birrivayesi 377
Altmış ikinci âyetinden altmış dokuzuncu âyete kadar olan bölümün Meâli 382
Aynı bölümün tefsiri 383
İsrailoğullarının ineği 384
Bu bölümün Tefsiri Birrivayesi 386
Mühim bir noktadır 390

MEVZU — SAHİFE

Yetmişinci âyetten yetmiş altıncı âyete kadar olan bölümün Meâli 394
Aynı bölümün tefsiri 395
Mu'tezileye göre Allah'ın iradesi hadîsdir 395
Tefsiri Birrivaye 397
Yetmiş yedinci âyetten seksen üçüncü âyete kadar olan bölümün Meâli 403
Aynı bölümün tefsiri 402
Tefsiri Birrivaye 403
Seksen dördüncü âyetten seksen sekizinci âyete kadar olan bölümün Meâli 408
Ayni bölümün tefsiri 409
Allah'a kulluk 409
Valideyne v.s. ihsan etmek 409
İnsana güzel davranmak 410
Kan dökmek 411
Zulümde birleşme 411
Ruhul-Kudus 413
Küfür lânetlenmenin sebebidir 413
Tefsiri Birrivaye 414
Ruhul-Kudus 415
Seksen dokuzdan doksan üçe kadar olan âyetlerin Meâli 419
Aynı bölümün tefsiri 420
Lânet 420
Tefsiri-Birrivaye 421
Doksan dörtten yüzüncü âyete kadar olan bölümün Meâli 424
Ayni bölümün tefsiri 425
De ki, Cebrail'e düşman olan kâfirdir 426
Tefsiri Birrivaye 428
Abdullah b. Selâm'ın Resûlüllah'dan sordukları 429
Yüz ikiden yüzbeşinci âyete kadar olan Meâl 433
Ayni bölümün tefsiri 434
Harut - Marut 434
Resûlüllah'a karşı saygı 435
Tefsiri Birrivaye 436
Sihir ve Şeytanlar 438
Sihir 439
Fethul-Kadir'den sihrin tarifi 440
Harut ve Marut 442

MEVZU **SAHİFE**

Sihrin öğrenmesi 444
Babil 447
Sihirle amel etmek ve sihre inanmak 447
Sihir öğrenmeye kim kalkışır 448
Sihrin tesiri 449
Sihir yapan kâfir olur mu? 449
Sihir ilmini bilmek mahzurlu mu? 450
Sihirbazın tevbesi kabul olunur mu? 452
Yüzaltıncı âyetten yüz onikinci âyete kadar olan bölümün Meâli 457
Aynı bölümün tefsiri 457
Tefsiri Birrivaye 460
Nesih meselesi 461
Kur'an'da neshin çeşitleri 463
Nesih ile insâ arasında fark 465
Yüzonüçüncü âyetten yüzondokuzuncu âyete kadar olan bölümün Meâli 469
Ayni bölümün tefsiri 470
Tefsiri Birrivaye 473
Subhanellahın mânâsı 476
Mühim bir hülâsa 477
Resûlüllah'ın ebeveyni 478
Yüzyirminci âyetten yüzyirmi altıncı âyete kadarki bölümün Meâli 480
Ayni bölümün tefsiri 481
Hava ne demektir? 481
Millet ne demektir? 481
El-Beyt kelimesi 482
Tefsiri Bil-Me'sur 484
İsrail kelimesinin mânâsı 485
Allah'ın ahdi zalimlere verilmez 489
Mekke'nin Harem hududunu çizen kimdir? 492
Medine Hareminin hududunu çizen kimdir? 492
Yüzyirmi yedinci âyetten yüzotuz dördüncü âyete kadarki bölümün Meâli 495
Ayni bölümün tefsiri 496
Hz. İbrahim'in duasındaki ümmet 496
Tefsiri Birrivaye 498
Ayetteki amcadan maksad babadır 501
Yüzotuz beşden yüzkırk birinci âyete kadarki bölümün Meâli ... 503

MEVZU **SAHİFE**

Ayni bölümün tefsiri 504
Tefsiri Birrivaye 507
Yüzkırk birden yüzkırk beşinci âyete kadar bölümün Meâli 512
Aynı bölümün tefsiri 512
Kıble 513
İcmai ümmet 513
Tefsiri Birrivaye 315
Yüzkırk altıdan yüzelli üçüncü âyetine kadarki bölümün Meâli ... 523
Aynı bölümün tefsiri 524
Resûl'ün ödevleri 525
Tefsiri Birrivaye 526
Yüzelli dördüncü âyetten yüzaltmış üçüncü âyete kadarki bölümün Meâli 531
Aynı bölümün tefsiri 532
İstirca 533
Safa ve Merve 533
Lânete gücü yetenlerden maksad 534
Tefsiri Birrivaye 535
Açlıkla denenenler 536
Yüzaltmış dördüncü âyetten yüzaltmış dokuzuncu âyete kadar olan bölümün Meâli 542
Aynı bölümün tefsiri 543
Endadın mânâsı 544
Tefsiri Birrivaye 546
Ey Muhammed! 548
Sad bin Ebi-Vakkas'ın duası kabul olunur 550
Yüzyetmişinci âyetten yüzyetmiş altıncı âyete kadar olan bölümün Meâli 553
Ayni bölümün tefsiri 554
Dünyalık karşısında Kelâmullah satmanın hükmü 554
Tefsiri Birrivaye 555
İzah 557
Mundar et, kan ve domuz 557
Meyte'den kasdedilen 558
Mundarın derisi tabakla temizlenir mi? 559
Mundarın kursağından yapılan peynir 560
Putperestlerin kestiği yenmez 561
Domuzun kursağından yapılan peynir yenilir mi? 561
Domuz eti 562

MEVZU **SAHİFE**

Deniz domuzu 563
Allah'dan başkasının adıyle kesilen 563
İztirar halinde mundar yemek 564
Bağinin hükmü 572

Yüzyetmiş yediden yüzseksen birinci âyete kadar olan bölümün Meâli 575
Ayni bölümün tefsiri 577
Hübbibe kelimesi 577
Kölelik müessesesi 578
İslâmda kısas 578
İslâmda vasiyet 580
Tefsiri Birrivaye 581
Hz. Ömer'den iman hadisi 582
İman nedir? 582
İhsan nedir? 583
Kıyamet şartları 583
Sadakanın en üstünü 583
BİRRİN (iyiliğin) tamamı 585

Yüzseksen ikiden yüzseksen altıncı âyete kadar olan bölümün Meâli 590
Ayni bölümün tefsiri 591
Ramazan kelimesi 592
Tefsiri Birrivaye 593
İslâmda vasiyet 593
İslâmda oruç 596
Hastalık ve oruç 598
Sefer ve oruç 599
Seferde oruç tutmak mı daha iyidir? 601
Kazaya kalmış orucu bozana ne lâzım gelir? 602
Fidye 603
Piri-Fâni kimdir? 605
Orucun fazileti hakkında hadisler 606
Kur'an'ın inişi 608
Hz. İbrahim'in sahifeleri ne zaman indi? 611
Kur'an'ın Beytul-Ma'mure inişi 612
Beytul-İzze 612
Ramazan bayramında Tekbir 612
İslâmda dua 614

MEVZU — SAHİFE

Yüzseksen yedinci âyetten yüzdoksanıncı âyetlere kadar olan bölümün Meâli 617
Ayni bölümün tefsiri 617
İslâmda itikaf 618
Allah'ın hududu 618
Tefsiri-Birrivaye 620
Sahûr yemeği 623
Fecrin tesbiti 625
İslâmda itikaf 627
Mühim bir nokta 629
Rüyeti Hilâl 630
Şahidlikte genel bir kaide 633
İhtilâfı metalia itibar yoktur 634
Allah aşırı gidenleri sevmez 636